

0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29

O-CONN

FRANCISCI RIBERAE VILLACA- STINENSIS, PRESBYTERI

Societatis Iesu, Doctorisq; Theologi de Templo, & de ijs, quæ ad tem-
plum pertinent libri quinq; ad Sacræ Scripturæ intelligentiam
ita necessarij, vt vix in ea paginam integram legas, in
qua tibi vsui non sint.

*Primus est de Fabrica primi templi, & secundi, & eius quod ab He-
rode adificatum est.*

Secundus de ijs quæ erant in templo.

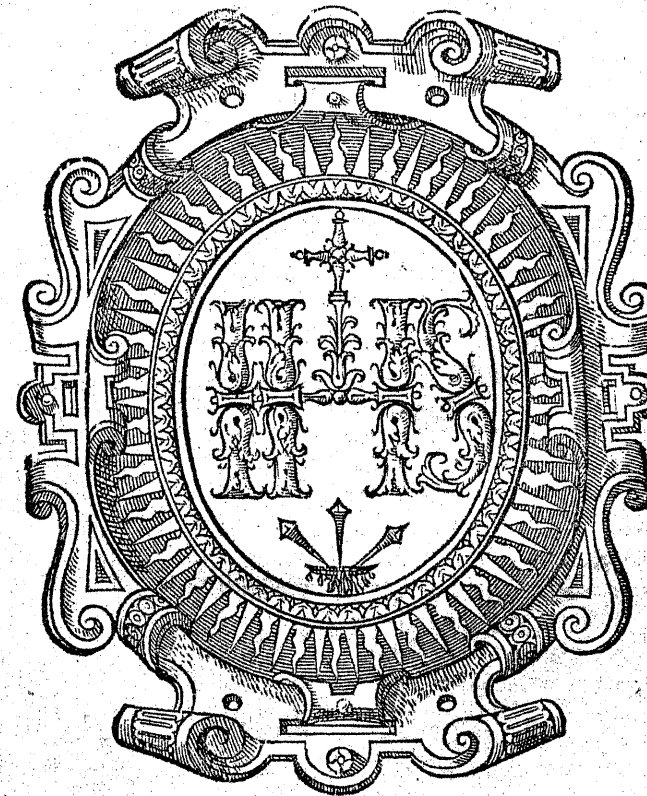
Tertius de Sacerdotibus, & vestibus Sacerdotalibus.

Quartus, de Sacrificijs Hebræorum.

Quintus, de Festis diebus Hebræorum.

In quibus omnia primum Historico, deinde mystico sensu explicantur.

Cum quinq; copiosis indicibus. Primus est capitum singulorum librorum, qui ante primum
librum est; Secundus quæstionum Scripturæ, Tertius locorum, Quartus rerum, atq;
verborum. Quintus Euangeliorum totius anni in
vsu concionatorum.

Cum Priuilegio Philippi Regis Hispaniarum.

SALMANTICÆ.

Excudebat Petrus Lassus. M. D. XCI.

FRANCISCI
RIBERAE VILLAGA-
STINENSIS, PRESBYTERI

Societatis Iesu, Doctorisq; Theologi de Templo, & de ijs, quæ ad tem-
plum pertinent libri quinq; ad Sacræ Scripturæ intelligentiam
ita necessarij, vt vix in ea paginam integram legas, in
qua tibi vsui non sint.

*Primus est de Fabrica primi templi, & secundi, & eius quod ab He-
rode edificatum est.*

Secundus de ijs quæ erant in templo.

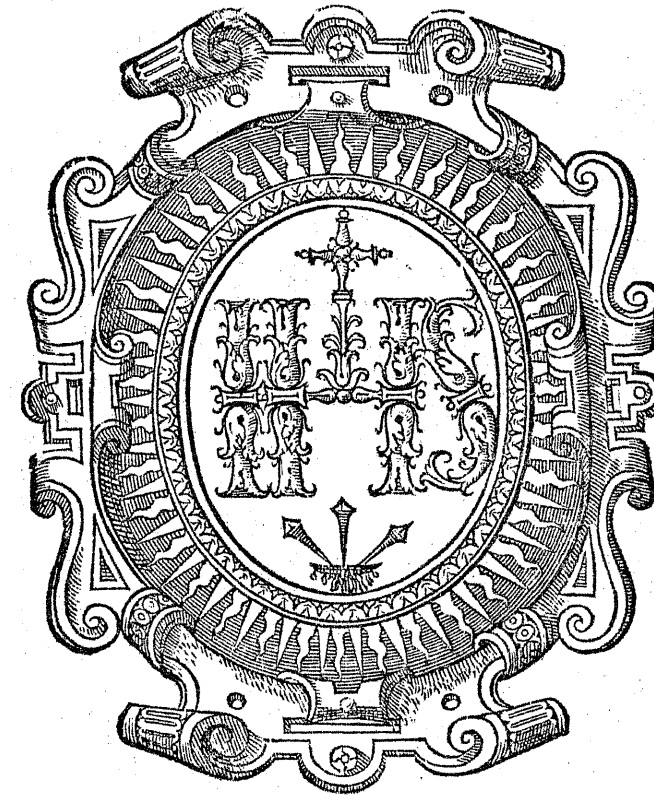
Tertius de Sacerdotibus, & vestibus Sacerdotalibus.

Quartus, de Sacrificijs Hebræorum.

Quintus, de Festis diebus Hebræorum.

In quibus omnia primùm Historico, deinde mystico sensu explicantur.

Cum quinq; copiosis indicibus. Primus est capitum singulorum librorum, qui ante primùm
librum est; Secundus quæstionum Scripturæ; Tertius locorum; Quartus rerum, atq;
verborum. Quintus Euangeliorum totius anni in
vsu concionatorum.

Cum Priuilegio Philippi Regis Hispaniarum.

SALMANTICÆ.

Excudebat Petrus Laffus. M. D. XCI.

Suma del Priuilegio Real.

Oncedio la Magestad del Rey don Philippe nuestro Señor al Padre Doctor Francisco de Ribera de la compañía de Iesus, que por espacio de diez años que se comiençan a contar desde la data de su cedula, ninguno pueda imprimir, ni vender estos cinco libros de Téplo, & de ijs quæ ad templum pertinent, sino el mesmo, o quien su poder tuuiere, sopena que el que lo cótrario hiziere pierda los libros y moldes y aparejos, y mas incurra en pena de cinquenta mil marauedis por cada vez, la tercera parte para quien dello denunciare, y la otra para el Iuez que lo sentenciare, y la otra tercera parte para la Camara de su Magestad. Diose en S. Lorenço el Real a 22. de Setiembre de mil y quinientos y nouenta años.

Tassa.

Tasse este libro por los Señores del Consejo a quatro marauedis el pliego, segun parece por el testimoio que dello dio Alonso de Vallejo escriuano de Camara del Rey nuestro Señor. En Madrid a tres dias de Julio de 1591. años.

LICENCIA DEL PADRE

Gil Gonçalez Visitador.

YO Gil Gonçalez Davila Visitador de la compañía de Iesus en estas prouincias de Castilla, y Toledo, por particular commissiõ que tengo de nuestro Padre General Claudio Aquavina. Doy licencia, que se impriman los Commentarios sobre el Apocalypsi de S. Iuan, y los tratados, o libros de la fabrica del templo, y de las cosas que auia dentro del, que son dos libros, y otro libro tercero de las vestiduras sacerdotales, y de las causas dellas, y el quarto de las fiestas de los Hebreos, y el quinto de los Sacrificios, los quales Commentarios y libros compuso el Padre Doctor Francisco de Ribera de nuestra compañía, residente en nuestro Collegio de Salamãca, porque han sido vistos y examinados por muchas personas doctas, y graues de nuestra compañía. En testimonio de lo qual, di esta firmada de mi mano, y sellada con el sello acostumbrado. En Burgos a cinco de Febrero de 1590.

Gil Gonçalez.

Aprobacion desta obra.

HO S quinque de Templo, & de ijs, que ad templum pertinent libros à Doctore Francisco Ribera è Societate Iesu, & apud Salmaticenses sacrorum Bibliorum interprete compositos qua potui diligentia iussu supremæ curiæ regiæ perlegi. Quumq; nihil inuenirim, quod pias aures offendere, aut Catholicæ veritati possit aduersari, imo vero multa in illis sint, quæ miram eruditionem redoleant, & Theologicum studium adiuuent, atque ad sacrarum literarum intelligentiam viam muniant, & sternant, dignissimos censeo, qui typis excudantur, & manibus studiosorum euoluantur. Salmanticæ vigesimo die mensis Maij. Anni 1590.

Ioannes Alfonsus Curiel
Sacra Theologia Doctor.

INDEX CAPITVM QVINQVE LIBRORVM DE TEMPLIO, ET DE IIS, QVAE AD TEMPLVM PERTINENT.

Liber Primus.

Qui est de Fabrica templi primi, & secundi, & eius quod ab Herode adificatum est.

DE tempore quo tēplum adificatum est. cap. 1. pag. 3.
Vbi nam sacrificia obtulerint Hebraei antequam templū conderetur. cap. 2. pag. 6.
Cur Dauid non adificauerit templum, sed Salomon, cap. 3. pag. 8.
De loco in quo extructum est tēplum. c. 4. p. 8.
De interiori templi fabrica, & primum de longitudine, & latitudine, & altitudine eius. cap. 5. pag. 9.
De tribus partibus tēpli, & de altitudine Sancti sanctorum. cap. 6. pag. 11.
Cur domus maior fuerit quam tabernaculū Moysi. cap. 7. pag. 13.
De foribus Sancti Sanctorum, siue Oraculi. cap. 8. pag. 13.
De velo Sancti Sanctorum. cap. 9. pag. 15.
De foribus domus exterioris, id est secundæ partis, quæ erat ante vestibulum, & de ipso vestibulo, seu porticu. cap. 10. pag. 16.
De interiori ornatu domus, id est qualis fuerit hæc domus intrinsecus. cap. 11. pag. 17.
De ornatu domus exteriori, id est qualis fuerit hæc domus extrinsecus. cap. 12. pag. 17.
De fenestris domus. cap. 13. pag. 19.
De exteriori fabrica templi, & primum de tabulatis, quæ erant circa domū. cap. 14. p. 20.
De ostijs tabulatorum, & de cochlea, qua ad illa ascendebatur. cap. 15. pag. 23.
De atrijs. cap. 16. pag. 25.
De exhedris. cap. 17. pag. 28.
De tempore quo templi adificatio absoluta est. cap. 18. pag. 31.

Totius templi fabricæ mystica expositio, ac primum temporis & loci, quo templum adificatum est. cap. 19. p. 31.
Mensurarum templi, & trium eius partium mystica explanatio, & quid vnaquæque pars significet. cap. 20. pag. 34.
Ostia, & velū tam Oraculi, quam domus exterioris, & porticus ostio, ac velo carens, & vniuersum harum rerum opus quid significant. cap. 21. pag. 36.
Ornatus interior domus quid significet. cap. 22. pag. 39.
Ornatus exterior domus quid significet. cap. 23. pag. 40.
Tres ordines cellarū, & ostia, & cochlea quid significant. cap. 24. pag. 41.
Atria & Exhedræ quid significant. cap. 25. pag. 43.
Templum Salomonis quot annis steterit, & templum secundum quod à Iudæis è captiuitate Babylonica reuersis cōstructum est, quo tempore adificatum sit, & quot annis durauerit. cap. 26. pag. 43.
De forma templi secūdi, & quid à primo differret. cap. 27. pag. 45.
De eodem templo ab Herode reedificato, & quot annis steterit. cap. 28. pag. 46.
De ijs quibus in interiori edificio hoc templum à primo differebat. cap. 29. pag. 47.
De porta prima domus exterioris, quæ erat ante Sanctum Sanctorum, & de velo eius, ac de porticu. cap. 30. pag. 48.
De primo atrio, quod erat omnibus commune. cap. 31. pag. 49.

De secundo fano, seu templo, quod erat atrium, laicorum. cap. 32. p. 50.
De tertio templo, siue atrio, quod solum patebat sacerdotibus, & Leuitis. cap. 33. p. 52.
De forma tabernaculi veteris. cap. 34. p. 52.

Liber Secundus.

Qui est de ijs quæ erant in templo.

De arca testamenti, siue foederis. cap. 1. p. 55.
Quid fuerit in arca foederis. cap. 2. p. 56.
De arcæ mystica significatione. cap. 3. p. 59.
De Propitiatorio. cap. 4. p. 62.
De significatione Propitiatorij. cap. 5. pag. 63.
De Cherubim, qui erant supra Propitiatorium. cap. 6. pag. 64.
Quid significant duo Cherubim, qui sunt super Propitiatorium. cap. 7. p. 65.
De altari Thymiamatis. cap. 8. p. 67.
De significatione altaris Thymiamatis. cap. 9. pag. 70.
De mensa propositionis, & panibus. cap. 10. pag. 71.
De significatione mensæ Propositionis, & panum. cap. 11. pag. 74.
De candelabro. cap. 12. p. 76.
De significatione candelabri. cap. 13. p. 77.
De ijs quæ erant in porticu, id est, de duabus columnis. cap. 14. p. 79.
Quid columnæ duæ significant. cap. 15. p. 82.
De ijs quæ erant in atrio sacerdotum. Delabro, & de Marizneo, quod erat in templo, cap. 16. p. 82.
De significatione labri. cap. 17. p. 84.
De decem luteribus. cap. 18. p. 87.
De significatione decem luterum. cap. 19. pag. 89.
De altari Holocausti. cap. 20. p. 92.
Quid significet altare Holocausti. cap. 21. pag. 94.
De vasis tabernaculi, & templi. cap. 22. p. 95.
Quid significant vasa tabernaculi, & templi. cap. 23. pag. 95.

Liber Tertius.

Qui est de sacerdotibus, & de vestibus sacerdotibus.

Quid differat inter sacerdotes, & Leuitas, & de vtrorumque initiatione. cap. 1. p. 98.
De redditibus Leuitarum, & sacerdotum. ca. 2. pag. 100.

De officio Pontificis, & sacerdotum. cap. 3. pag. 102.
De Nathinazis, & Nazareis, & Scribis, & Phariseis. cap. 4. p. 104.
De vestibus sacerdotibus generatim, & earum causis. cap. 5. p. 106.
De feminalibus. cap. 6. p. 107.
De linea stricta, & zona, & significatione earum. cap. 7. p. 108.
De tiara, & significatione pileorum. cap. 8. pag. 110.
De vestibus Pontificis: & primùm de tunica hyacintina, & eius significatione, tam Allegorica, quam Morali. cap. 9. p. 111.
De Ephod, & eius significatione, tam Allegorica, quam Morali. cap. 10. p. 114.
De Rationali. cap. 11. p. 118.
De Doctrina, & Veritate, quæ erant in Rationali, & eius Allegorica, ac Morali significatione. cap. 12. p. 122.
De zona, & mystica eius significatione. cap. 13. p. 128.
De tiara Pontificis, & eius Allegorica, ac Morali significatione. cap. 14. p. 129.

Liber Quartus.

Qui est de Sacrificijs Hebræorum.

De triplici sacrificiorum genere, & de animalibus, quæ in eis immolabantur. cap. 1. pag. 133.
De Holocausto. cap. 2. p. 134.
De significatione Holocausti. cap. 3. p. 136.
De hostia Pacifica. cap. 4. p. 140.
De significatione hostiæ Pacificæ, de eius lege, ac significatione. cap. 5. p. 144.
De sacrificio pro peccato. cap. 6. p. 149.
In eo sunt hæc:
De victima peccantis Pontificis. p. 149.
De sacrificio peccati totius populi per ignorantiam. p. 152.
De peccato principis per ignorantiam. p. 152.
De peccato plebeij per ignorantiam. pag. 153.
De peccato per ignorantiam contra ceremonias sacras. p. 153.
De peccato sine ignorantia commisso. pag. 153.
Quid fieret de hostia pro peccato. pag. 155.
De hostia pro delicto. p. 156.
De significatione sacrificij pro peccato. cap. 7. pag. 159.
In eo sunt hæc:
De peccato Pontificis. ibid. fol. 159.

De sa

De sacrificio pro peccato totius populi, ibid. pag. 161.
De peccato principis, ibidem. pag. 161.
Quid fieret de Hostia pro peccato, ibidem. pag. 161.
De Hostia pro delicto, ibid. pag. 162.
De sacrificio Iugi, cap. 8. pag. 162.
De Iugis sacrificij significatione, cap. 9. pag. 163.

Liber Quintus.

Qui est de Diebus festis Hebræorum.

De sabbato, & quid sit sabbatum secundo primum, cap. 1. pag. 165.
De neomenia, siue kalendis, cap. 2. pag. 171.
De Pascha, cap. 3. pag. 174. In eo sunt hæc:
De mense Paschæ, pag. 175.
De die Paschæ, & de hora immolationis, pag. 175.
De loco, pag. 184.
De ritu immolandi, pag. 184.
De ritu comedendi, pag. 185.
De mystica Paschæ significatione, cap. 4. pag. 187.
De diebus Azymorum, cap. 5. pag. 190.
De mystica Azymorum significatione, cap. 6. pag. 192.
De Pentecoste, siue sollennitate Hebdomadarum, cap. 7. pag. 194.
De significatione Pentecostes, cap. 8. p. 197.
De die festo Tubarum, cap. 9. pag. 198.

De significatione sollennitatis Tubarum, ca. 10. pag. 199.
De die Expiationis, cap. 11. pag. 200.
De significatione diei Expiationis, cap. 12. pag. 201.
De sollennitate Tabernaculorum siue Scenopegiæ, cap. 13. pag. 202.
De significatione Tabernaculorum, siue Scenopegiæ, ca. 14. pag. 205.
De die festo Coetus, atq; collectæ, cap. 15. pag. 206.
De significatione diei Coetus, siue collectæ, cap. 16. pag. 207.
De die dati ignis, cap. 17. pag. 208.
De Encenijs, & eorum significatione, cap. 17. bis posito, pag. 210.
De die festo obcedem Nicarnoris, & eius significatione, ca. 18. pag. 211.
De diebus Sortium, siue de die Mardochei, cap. 19. pag. 212.
De significatione dierum Sortium, cap. 20. pag. 214.
De sollennibus ieiunijs Hebræorum. cap. 21. pag. 214.
De septimo quoque anno, qui dicitur Sabbatum terræ, seu annus remissionis, cap. 22. pag. 206.
De significatione septimi anni. cap. 23. p. 217.
De quinquagesimo quoque anno, qui Iubæus dicitur, cap. 24. pag. 217.
De significatione anni quinquagesimi. cap. 25. pag. 220.

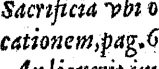
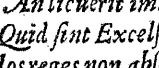
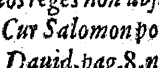
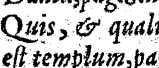
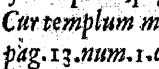
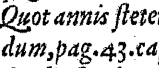
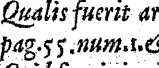
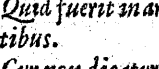
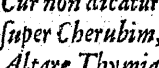
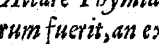

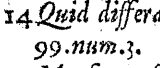
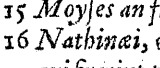
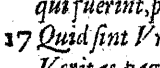
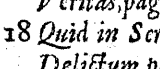
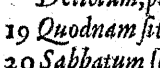
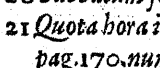
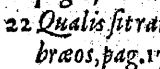
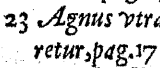
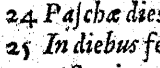
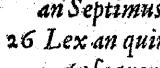
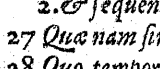
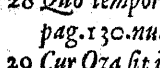
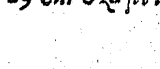

F I N I S.

INDEX QVAESTIO- NUM SACRAE SCRIPTURAE,

quæ paulò fufius in hoc opere disputantur.

Quæstiones Scripturæ tot sunt fere in hoc opere, quot singulorum capita librorum, ideo hic non omnes, sed insigniores indicabimus.

- 1 Voto anno ab exitu ex Agypto templum extruxerit Salomon, pag. 3. num. 1.
- 2 Anni iudicum Israel quomodo sint computandi, p. 3. n. 2.
- 3 Sacrificia ubi oblata fuerint ante templi ædificationem, pag. 6. nu. 1.
- 4 An licuerit immolare in excelsis, pag. 7. nu. 8.
- 5 Quid sint Excelsa, & cur Scriptura dicat nonnullos reges non abstulisse excelsa, pag. 7. num. 9.
- 6 Cur Salomon potius templum ædificauerit, quam David, pag. 8. num. 1. cap. 3.
- 7 Quis, & qualis fuerit locus, in quo ædificatum est templum, pag. 8. num. 1. & sequentibus. ca. 4.
- 8 Cur templum maius fuerit quam tabernaculum, pag. 13. num. 1. cap. 7.
- 9 Quot annis steterint templum primum, & secundum, pag. 43. cap. 26.
- 10 Qualis fuerit arca testamenti, & cur ita dicta, pag. 55. num. 1. & sequentibus.
- 11 Quid fuerit in arca, pag. 56. num. 1. & sequentibus.
- 12 Cur non dicatur Deus sedere super Seraphim, sed super Cherubim, pag. 65. num. 6.
- 13 Altare Thymiamatis vtrum in Sancto Sanctorum fuerit, an extra, pag. 68. num. 6.
- 14 Quid differat inter sacerdotes, & Leuitas, pag. 99. num. 3.
- 15 Moyses an fuerit Sacerdos, pag. 99. num. 4.
- 16 Nathinai, & Nazarai, & Scribae, & Pharisei qui fuerint, pag. 104. num. 1. & sequentibus.
- 17 Quid sint Vrim, & Thummim, siue Doctrina, & Veritas, pag. 122. num. 1. & sequentibus.
- 18 Quid in Scriptura intersit inter Peccatum, & Delictum, pag. 156. n. 26. & sequentibus.
- 19 Quodnam sit iter Sabbati, pag. 167. num. 8.
- 20 Sabbatum secundo primum quid sit, p. 169. nu. 13.
- 21 Quota hora incipiebant dies festi apud Hebraeos, pag. 170. num. 15.
- 22 Qualis sit ratio mensum, & annorum apud Hebraeos, pag. 171. num. 1.
- 23 Agnus vtra vespera diei decimi quarti immolaretur, pag. 176. num. 7.
- 24 Pascha dies an esset festus, pag. 183. num. 30.
- 25 In diebus festis vter dies esset Sanctior, primus, an Septimus, pag. 191. num. 4.
- 26 Lex an quinquagesimo die data sit, pag. 195. nu. 2. & sequentibus.
- 27 Quæ nam sint buccinæ Iubilæi, pag. 220. nu. 10.
- 28 Quo tempore pontifex vteretur vestibus sacris, pag. 130. num. 7.
- 29 Cur Oza sit interfectus, pag. 102. num. 4.

DE TEMPLO,

ET DE IIS QVAE
ad templum pertinent.

LIBER PRIMVS,

QVI EST DE FABRICA TEM-
pli primi, & secundi, & eius quod ab Herode
ædificatum est.

PROOEMIUM.

Multa eademq; cognitu dignissima latet in scriptura eos qui templi fabricam, & eorum, quæ in eo erant, rationem ignorat. Et cū de illis sæpe loquatur, si ignoratur, plurima ignorari necesse est: vix enim librum in ea inuenias, in quo non multa occurrat de Sancto sanctorum, de templo exteriori, de vestibulo, de atrijs, de arca, de Propitiatorio, de altari thymiamatis, & holocausti. Quare vt breui commentariò multos scripturarum locos explicarem, visum est semel hæc omnia explanare, vt earum studiosis ad ingrediendum in hæc Sancti Spiritus adyta omni cultu, reuerentiâq; dignissima, facem (quatum patris luminum benignitas dabit) præferamus. Dicturi ergo de templo, & de ijs, quæ in eo erant, primum de templi fabrica, & tabernaculi dicemus: deinde de omnibus quæ erant in templo, & in tabernaculo, ad hærentes ubiq; verbis sacræ historiae, & ex alijs autoribus addentes quæ maxime addenda videbuntur. Quare nunc caput sextum libri tertij Regum interpretabimur, vbi de templi fabrica agitur, quod etiam subscribendum putauimus.

CAP. VI. Libri. III. Regum.

FActum est ergo quadringentesimo & octogesimo anno egressio nis filiorum Israel de terra Aegypti, in anno quarto (mese zio ipse est mensis secundus) regni Salomonis super Israel ædificare coepit domum Domini. Domus autem quam ædificabat rex Salomon Domino: habebat sexaginta cubitos in longitudine: & viginti cubitos in latitudine, & triginta cu-

bitos in altitudine. Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis iuxta mensuram latitudinis templi: & habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi. Fecitq; in templo fenestras obliquas. Et ædificauit super parietem templi tabulata per gyrum in parietibus domus per circuitum templi, & Oraculi: & fecit latera in circuitu. Tabulatū quod subter erat, quinque cubitos habebat latitudinis:

A dinis;

dinis: & medium tabulatum sex cubi-
 torum latitudinis: & tertium tabula-
 tum septem habens cubitos latitudi-
 nis. Trabes autem posuit in domo per
 circuitum forinfecus, vt non hererent
 7 muris templi. Domus autem cum edi-
 ficaretur de lapidibus dolatis, atq; perfe-
 ctis edificata est: & malleus, & securis,
 & omne ferramentum non sunt audi-
 8 ta in domo cum edificaretur. Ostium
 lateris medij in pariete erat domus dex-
 træ, & per cochleam ascendebant in
 9 medium cœnaculum, & à medio in
 tertium. Et edificauit domum, & con-
 10 summauit eam. Texitq; domum la-
 quearibus cedrinis. Et edificauit tabu-
 latum super omnem domum quin-
 que cubitis altitudinis: & operuit do-
 11 mum lignis cedrinis. Et factus est ser-
 mo Domini ad Salomonem dicens:
 12 Domus hæc quam edificas: si ambula-
 ueris in præceptis meis: & iudicia mea
 feceris, & custodieris omnia mandata
 mea gradiens per ea, firmabo sermo-
 13 nem meum tibi, quem locutus sum
 ad Dauid patrem tuum. Et habitabo
 in medio filiorum Israel: & non dere-
 14 linquam populum meum Israel. Igi-
 tur edificauit Salomō domum: & con-
 15 summauit eā. Et edificauit parietes do-
 mus intrinsecus tabulatis cedrinis: à pa-
 uimento domus vsque ad summita-
 tem parietum, & vsque ad laquearia
 operuit lignis cedrinis intrinsecus: &
 16 textit pauimentū domus tabulis abie-
 gnis. A edificauitq; viginti cubitorum
 ad posteriorem partem templi tabu-
 lata cedrina à pauimento vsq; ad supe-
 17 riora: & fecit interiorem domum Ora-
 culi in Sāctum sanctorum. Porro qua-
 draginta cubitorum erat ipsum tem-
 18 plū pro foribus oraculi: & cedro omnis
 domus intrinsecus vestiebatur habens
 tornaturas & iūcturas suas fabrefactas,
 19 & cælaturas eminentes. Omnia cedri-
 nistabulis vestiebātur nec omniño la-
 pis apparere poterat in pariete. Ora-
 culum autem in medio domus in in-

teriori parte fecerat: vt poneret ibi ar-
 cam foederis Domini. Porro Oraçu-
 lum habebat viginti cubitos longi-
 tudinis: & viginti cubitos latitudinis:
 & viginti cubitos altitudinis: & ope-
 ruit illud atq; vestiuit auro purissimo.
 20 Sed & altare vestiuit cedro. Domum
 quoq; ante oraculū operuit auro purif-
 21 simo: & affixit laminas clauis aureis.
 Nihilque erat in templo quod non au-
 22 ro tegeretur. Sed & totum altare Ora-
 culi textit auro. Et fecit in Oraculo duos
 23 cherubim de lignis oliuarum decem
 24 cubitorum altitudinis. Quinque cubi-
 torum ala Cherub vna: & quinque cu-
 bitorum ala cherub altera: id est decē
 25 cubitos habētes à summitate alæ vnus
 vsque ad alæ alterius summitatem. De-
 cem quoque cubitorum erat cherub
 26 secundus in mensura pari: & opus vnū
 erat in duobus cherubim, id est altitu-
 dinem habebat vnus cherub decem
 cubitorum: & similiter cherub secun-
 27 dus. Posuitque cherubim in medio tē-
 pli interioris. Extendebant autem alas
 suas cherubim, & tangebant ala vna pa-
 rietem, & ala cherub secūdi tangebant
 28 parietem alterum, alæ autem alteræ in
 media parte templi seinuicem contin-
 29 gebant. Texit quoque cherubim au-
 ro. Et omnes parietes templi per cir-
 30 cuitum sculpsit varijs cælaturis & tor-
 no. Et fecit in eis cherubim, & palmas,
 & picturas varias, quasi prominentes
 31 de pariete & egredientes. Sed & pau-
 imētū domus textit auro intrinsecus, &
 extrinsecus. Et in ingressu Oraculi fecit
 32 duo ostiola de lignis oliuarū: posteq;
 angulorum quinque: & duo ostia de li-
 gnis oliuarum. Et sculpsit in eis pictu-
 ram cherubim, & palmarum species,
 & anaglypha valde prominentia: &
 33 textit ea auro, & operuit tam cheru-
 bim quam palmas & cetera auro. Fe-
 citque in introitu templi postes de li-
 gnis oliuarum quadrāgulos: & duo
 34 ostia de lignis abiegns intrinsecus: &
 vtrumque ostium duplex erat: & se in
 vicem

35 uicem tenens aperiebatur. Et sculpsit
 cherubim, & palmas, & cælaturas val-
 de eminentes, operuitque omnia lami-
 36 nis aureis opere quadro ad regulam. Et
 edificauit atrium interius tribus ordi-
 nibus lapidum politorum, & vno ordi-
 37 ne lignorum cedri. Anno quarto fun-
 data est domus Dñi in mense zio: &
 in anno vndecimo mense Bul (ipse est
 38 mensis octauus) perfecta est domus in
 omni opere suo: & in vniuersis vt en-
 sibus suis. A edificauitque eam annis
 septem.

DE TEMPORE, QVO templum edificatum est.

CAPVT. I.

Versus. 1.

ACTVM est ergo qua-
 dringentesimo, & octogesimo
 anno. Templum Ieroso-
 lymitanum bis, aut po-
 tius ter, edificatum est,
 vt dicemus postea, primū à Salo-
 mone rege, quod templum pri-
 mum dicitur, deinde ab ijs qui è capti-
 uitate Babylonica reuersi sunt, quod
 templum secundum vocatur: tertio ab
 4 Herode magno rege Iudææ. Primum
 templum, de quo nunc loquimur, sa-
 cra historia cœptum esse dicit anno
 quadringentesimo, & octogesimo ab
 egressione filiorū Israel ex Aegypto,
 anno quarto regni Salomonis, mense
 zio: qui anni ita computantur. Moses
 octoginta annorum erat quando locu-
 tus est ad Pharaonem, vt dimitteret
 5 populum. Exo. 7. & mortuus est, cum
 esset annorum centum, & viginti.
 Deut. vltimo. † Itaque ab anno egres-
 sionis filiorum Israel vsque ad mortem
 Moysis anni quadraginta numerantur,
 vt constat ex Exo. 16. & Deut. 8. Post
 Moysen Hothoniel, additis annis, qui
 bus præfuit Iosue, & qui fuerunt inter
 Hothoniellem, & Iosue, rexit popu-
 lum. 40. annos. Iud. 3. Ahod. 80. annos,
 Iud. 3. Barac, & Debora. 40. Iud. 5. Ge-
 deon. 40. Iud. 8. Abimelech filius Ge-
 deonis. 3. Iud. 9. Thola. 23. Iud. 10. Iair.
 22. Iud. 10. Deinde fuit interregnū. 18.
 annorum. Iudi. 10. Iephthe. 6. Iudi. 12.
 Abesān. 7. Iud. 12. Ahialon, siue, vt est

Anni vsq; ad fundationē tēpli quo modo computentur.

in Hebræo, AElon. 10. Iud. 12. Habdon
 8. ibidem Samson. 20. Iud. 16. Heli sacer-
 dos. 40. 1. Reg. 4. Samuel, & Saul. 40.
 Act. 13. Dauid. 40. 2. Reg. 5. & 3. Reg. 2.
 † His adijciendi sunt tres anni regni Sa-
 3 lomonis, siquidem mense secundo
 quarti anni edificare templum cœpit.
 Ita annos numerat Alfonso Episcopus
 Abulensis Q. 12. in caput. 3. Iudic-
 um, & Q. 4. huius capitis, admo-
 netque ad rectam libri Iudicum in-
 telligentiam non esse numerandos
 omnes annos, quorū liber ille memi-
 nit, tamquā inter se distinctos, (ita enim
 erunt plusquam sexcenti) sed omissen-
 dos esse multos numeros, tanquam in
 se inuicem redeuntēs, vt nunc factum
 est, atque ita fient anni quadringenti
 octoginta. Eadem rationem secutus
 est Dionysius in vtrumq; locum. At
 videtur hæc enumeratio planè aduer-
 sari scripturæ, nec solum hæc enume-
 ratio, sed summa etiam quadringento-
 rum octoginta annorum in hoc capite
 signata, quoniam ex historia libri Io-
 sue, & Iudicū multo plures anni aper-
 4 tissimè colliguntur. Iosue vltimo † le-
 gimus: Seruauitq; Israel Domino cun-
 ctis diebus Iosue, & seniorum, qui lon-
 go vixerant tempore post Iosue, &
 qui nouerant omnia opera Domini,
 quæ fecerat in Israel. Ex cap. autem. 2.
 Iud. intelligimus post eorum mortem
 qui cum Iosue vixerant, filios Israel de-
 clinasse ad idola, & eam ob causam tra-
 ditos saepe fuisse in potestatem hostiū,
 donec in afflictione clamabant ad Do-
 minum, & iudices à Domino suscita-
 bantur, per quos liberarentur. Primus
 ergo iudex Hothoniel non continuo
 post mortem Iosue suscitatus est, sed
 post mortem seniorum, qui logo post
 eum tempore vixerāt, & post Hebræo-
 rum idololatriam, ob quam in potesta-
 tem Chusanrafathaim regis Mesopo-
 tamix irato Deo traditi sunt. Iudic. 3.
 5 † Deinde ait: Egressusq; est ad pugna,
 & tradidit Dominus in manus eius
 Chusanrafathaim regem Syriæ, & op-
 pressit eum, quieuitq; terra quadragin-
 ta annis, & mortuus est Hothoniel. Si
 militèr Ahod secundus iudex non est
 creatus continuo post mortem Hotho-
 nielis, sed postquam populus iterum
 idololatria sua Deum irritauit, & ser-
 uauit Heglon regi Moab decem, &
 octo annis. Iud. 3. Deinde ait: Humilia-
 tusq;

tusque est Moab in die illo sub manu Israel, & quieuit terra octoginta annis. Eadem est de ceteris iudicibus ratio vsque ad Abimelech, à quo iam manifestius iudicum tempora notantur, nam vsque ad eum non creantur iudices. continuo post mortem præcedentium, sed postquam populus in potestatem hostium traditus est, & à tempore, quo liberatur, dicitur terra quiescere tot annos, quot communis sententia illis iudicibus assignat, vt videmus Iud. 4.

6 & 7. & 8. † Quare necesse est multò maiorem summam annorum colligi. Confirmat hoc Iosephus, qui ita, vt diximus, hæc omnia intellexit, & ab exitu Israel ex Aegypto vsque ad initium fabricæ templi annos numerat quingentos nonaginta duos. 8. Antiq. ca. 2: non sexcentos, & duodecim, vt putauit Abulensis. Q. 4. huius ca. dum vitiosis codicibus credit, in quibus, & in quibusdam recentioribus scriptum est: Annis DCX duobus postquam Israelitæ ex Aegypto excesserant, sed errore librariorum, C, litera post, D, posita est, quæ ponenda erat post, X, vt legeretur. Annis DXC duobus, vt manifestum est ex Græco.

7 † Alij versi à Ruffino habent: Anno quingentesimo. 2. quos secutus est Dionysius. Ac ne forte mendum sub esse apud Iosephum, aut temerè eum ita scripsisse suspicemur, bis hoc idem confirmat: libro enim. 10. cap. 11. ait: In cæsum est autem templi annis ex quo structum fuerat, elapsis quadringentis septuaginta, mensibus sex, & diebus decem additis, exactis à transmigratiōne ex Aegypto annis mille sexaginta duobus, mensibus sex, diebus decem. †

7 Si igitur ex hoc numero deducantur anni 470. durationis primi templi ab exitu fabricæ, super sunt. 592. ab exitu ex Aegypto vsque ad ædificationem templi. Idem lib. 11. ca. 4. docet gubernationem iudicum post Moysen, & Iesu imperium plusquam quingentis annis durasse. Moysi autem tribuit. 40. annos, Iesu. 25. 5. Antiq. capit. 1. Et quia super sunt. 27. ad. 592. dixit plusquam quingentis annis durasse. Huic argumento Abulensis locis citatis respondet numeros libri Iudicum non esse accipiendos tanquam inter se distinctos: ita enim in

plures sexcentis summa excreueret, sed omittendos esse multos tanquam sibi coincidentes. Ob hoc (inquit in. 3. cap. Iud.) considerandum quod quancumque ponuntur aliquot anni, quibus Israelitæ oppressi sunt ab aliquibus hostibus, illi non sunt per se computandi, sed computantur sub annis, quibus terra dicitur quiescere, vel quibus dicitur præfuisse aliquis iudex, & hoc modo reducentur omnia ad concordiam. †

8 Vt quum tempore Hothonielis terra dicitur quiescere. 40. annos, in istis, 40. numerantur anni Iosue, & seniorum, & octo anni, quibus seruiuerunt Regi Chufan, & anni ipsi Hothonielis. & c. Ita intelligendos esse annos libri Iudicum docent Hebræi in maiori Chronologia, cap. 12. & recentiores Hebræi, quorum verba refert Andreas Mafius in caput vltimum Iosue, in versum 31. Petrus Comestor in Historia libri Iudicum cap. 5. Lyranus, & Dionysius Iud. 3. & 3. reg. 6. Hugo Cardinalis Iud. 3. Ioan. Lucidus lib. 2. de Emédatione temporum cap. 8. Matthæus Beroaldus in Chronico lib. 3. cap. 4. Montanus in Danielè, siue de temporibus. Genebrardus lib. 1. suæ Chronographiæ pa. 38. †

9 Qui omnes, licet non nihil differant inter se initio computationis, in hoc conueniunt, ita accipienda esse verba libri Iudicum, vt dictum est, neque ab illis multum discrepat Mafius loco citato. Immo & Eusebius in Chronicis, in annis, quibus terra quiescere dicitur, semper includit annos præcedentes, quibus scribitur Hebræos vexatos fuisse ab hostibus, idque se facere dixit, iuxta Hebræorum traditiones. Verum hi autores dum partem scripturæ tueri volunt, alteri manifestam vim afferunt. Quum enim legamus: Egressusque est ad pugnam, & tradidit Dominus in manus eius Chufan, & oppressit eum, quiescitque terra quadraginta annis, atque ita de ceteris iudicibus, quis non intelligat terram quiescere postquam Chufan oppressus est, & victus? nec enim poterat terra quiescere, quæ ab hostibus affligebatur dura seruitute. † Propterea vt veritatem historiarum tueamur, vt molliter etiam verba ipsa explicentur, sciendum est hanc esse Hebræorum consuetudinem, vt numeratilibus

libus Cardinalibus vtantur pro Ordinalibus (ita enim vocant.) Et quidem à decem, & supra necesse est hoc facere, quia ordinalibus carent. Sed tamen etiam ab vno vsque ad decem facere solent. Vt Hag. 1. & Zachar. 1. In anno. 2. Darij regis, Hebr. In anno duobus. 3. Regum. 15. In anno tertio Afa. Hebr. In anno tribus Afa. Ita dictum est Genes. 1: Factumque est vespere, & mane dies vnus, pro primis, & vna sabbathorum, pro Prima sabbathorum. Zachar. 1: Iste iam septuagesimus annus est, Hebr. Iste iam septuaginta annus. Leuit. 25. † Sanctificabitque annum quinquagesimum, Hebræ. Annus quinquaginta. Et in hoc ipso capite: Factum est ergo quadragesimo, & octogesimo anno. Hoc etiam in verbis citatis Iudicum factum puto, vt quum ait capit. 3: Quiescitque terra quadraginta annis, & mortuus est Hothonielis, sensus sit: Quiescit terra quadragesimo anno, id est, post mortem Iosue, & seniorum expulso dominatu regis Syriæ tandem quadragesimo anno terra quiescit. Nos etiam eodem modo loquimur, quia Numeralibus Ordinalibus cæmus in multis, nisi ex Latino sermone capiamus. Ita de ceteris iudicibus dicendum est, & seruata proprietate literæ conficitur numerus quadragesimorum octoginta annorum. † Quod si aliquis obijciat deesse literam D adhuc sensum deessendum: sæpe in similibus locutionibus solet desiderari apud Hebræos, vt etiam adnotauit Pagninus lib. 1. Hebr. Institut. capit. 25. Verum quoniam hæc responsio, & si cum verbis Hebraicis satis congruat, cum nostra translatione non congruit, in qua capit. 5. scriptum est: Quiescitque terra per quadraginta annos: dicamus cum in fine vitæ Iudicum dicitur: Quiescit terra quadraginta annos, intelligi de annis, qui præcesserunt, & per quos ille iudicauit, non de consequentibus, vt verba sonare videntur. Hoc intelligimus ex Iudic. 3. Quiescitque terra quadraginta annis, & mortuus est Hothonielis. Quiescere autem dicitur à prælijs, vt manifestum est in capit. eodem: Et quiescit terra octoginta an-

nis à prælijs. Sensus ergo est: Quadraginta annis Israelitæ bellum non gesserunt, qui videlicet cum vita huius iudicis terminati sunt. † Et bellum non gerere dicuntur, quia repente traditi à Deo hostibus, nec aduersus eos rebellabant, nec alios bello adoriebantur. Donec tandem per iudicem liberabantur. Itaque quadraginta annos quiescit terra, quia maxima huius temporis pars, atque adeo, tota ferè nulla prælia habuit. Postremò notandum est. 40. annos, quibus Palæstini oppresserunt Hebræos, Iudic. 13, incidere partim in 20. annos Samsonis, Iudic. 15. Iudicauitque Israël in diebus Philisthijm viginti annis: partim in. 40. annos Heli Sacerdotis. Ex his exploditur Cani opinio, qui contra omnium Hebræorum, & Græcorum sententiam lib. 11. de locis capi. 5. in responsione. 12. argum. dicit vitiatos esse codices. 3. Reg. 6. & multò maiorem annorum fuisse summam.

Mense xio.

† Secundus mensis anni intelligendus est, non anni quarti regni Salomonis. Quodq; ait: Ipse est mensis secundus, parenthesis est, vt sit sensus: In anno quarto regni Salomonis, mense xio, ipse est mensis secundus. Quod præterquam quod à nonnullis adnotatur, vt à Beda in libr. de Templo Salomonis, capite. 5. & ab Anselmo, à Ricardo in libr. eiusdem tituli, & à Lyrano: apertum est ex 2. Paralipo. 3. vbi legimus: Cœpit autem ædificare mense secundo anno. 4. regni sui. Mensis autem secundus anni Hebræis dicitur est, Vltima vocali, siue u, sit, siue o, utroque enim modo legi potest, non consonante, vt Lyra, & Varabius, & quidam alij putauerunt, quoniam, & Hieronymus scripsit xio, & lxx. postea in hoc capite non scripserunt, sed xii. Cui in nostris mensibus respondet pars Aprilis, & pars Maij, quod tempus ædificijs incipiendis aptissimum

VBINAM SACRIFICIA
obtulerint Hebraei antequam tem-
plum conderetur.

C A P. II.

SED quaeritur, his quadringen-
tis octoginta annis ubi nam
sacrificia obtulerint filij
Israel. Per quadraginta cer-
te annos, quibus versati sunt in deserto,
& postea donec terram promissionis
occuparent, tabernaculum illud, quod
in deserto constructum est Deo iuben-
te, & formam praescribente fuit illis
pro templo, ac semper illud secum por-
tarunt per diuersa loca, donec pacata ter-
ra reportare desierunt, & fixerunt illud
in Silo. Ios. 18: Congregati que sunt
omnes filij Israel in Silo, ibique fixe-
runt Tabernaculum testimonij, & fuit
eis terra subiecta. Erat autem Silo vrbs
in sorte tribus Ephraim; prope Bethel
tribus (si Gallico vocabulo uti licet)
leucis distans ab Ierusalem, ut ait Bro-
cardus in Descriptione terrae sanctae.
Iud. 2: Ecce sollemnitas Domini est an-
niuersaria in Silo, quae sita est ad Septen-
trionem vrbs Bethel, ad Orientalem
plagani viae, quae de Bethel tendit ad
Sichinram, & ad Meridiem oppidi Leb-
na. Positum est autem in Silo, quod
is locus propter pulchritudinem visus
sit idoneus, in quo tantisper maneret,
dum maior commoditas aedificandi
templi se preberet, ut scribit Iose. lib. 5:
Antiq. cap. 1. Simul etiam (ut ait Abu-
lenfis in cap. 18. Iosue) quoniam Iosue;
qui Princeps erat populi, erat ex tribu
Ephraim, Num. 13. ibique oportebat fi-
gi tabernaculum, ut Iosue accuratius
obseruari faceret omnia, quae ad ta-
bernaculi sanctitatem pertinebant.
Mansit autem tabernaculum in Silo vsq;
ad tempora Helcaez patris Samuelis. 1.
Regum. 1: Et ascendebat vir ille de ciui-
tate sua statutis diebus ut adoraret, &
sacrificaret Domino exercituum in Silo.
Immo & vsq; ad annum vltimum Heli Sa-
cerdotis, quo grauissimo bello Palaesti-
noru ingruente misit populus in Silo,
& tulerunt inde arcam foederis, & capta
in eo bello arca mortuus est Heli. 1.
3 Reg. 4. † Arca autem ducta est a Pala-

stinis in Azotum. 1. Reg. 5. & mansit in
eorum regione septem mensibus. 1. *Tabernacu-
lum, & ar-
ca quod trans-
lata fue-
rit.*
Reg. 6. Deinde remissa est ab illis in vr-
bem Bethsames. 1. Reg. 6. postea in Ca-
riatharim. 1. Reg. 7. ibique mansit do-
nec Dauid confirmato iam regno sit-
per Iudam, & Israel reduxit eam ex Ca-
riath-arim. 1. Paral. 13. Mansitque in
domo Hobedon Gethai tribus men-
sibus, in villa quadam prope Ierusalem,
ut ait Iose. 7. Antiq. cap. 4. Inde a Da-
uide ducta est in domum suam, in supe-
riorem partem Ierusalem, quae Ciuitas
Dauid dicta est, ubi locum arcae aedifi-
cauit, tetenditque ei tabernaculum. 1.
Paral. 15, quod aliud erat ab illo, quod
fecit Moses, ut recte ait Lyranus. 1. Pa-
ral. 15. † Et constat aperte ex. 2. Paral. 1.
vbi cum dictum esset tabernaculum
Mosis fuisse in Gabaon, dicitur con-
tinuo: Arcam autem Dei adduxerat
Dauid de Cariatharim in locum,
quem praeparauerat ei, & vbi fixe-
rat illi tabernaculum, hoc est, in Ie-
rusalem. De hoc tabernaculo, quod
arcae praeparauit Dauid, dictum est.
3. Regum. 1. Adonias autem timens Sa-
lomonem surrexit, & abiit in taberna-
culum Domini, tenuitque cornu alta-
ris. Et capit. 2. Fugit ergo Ioab in taber-
naculum Domini, & apprehendit cor-
nu altaris. Ita Abulen. Q. 41. in capit. 1.
lib. 3. Regum. Et ratio docet: haec enim
omnia celerrime facta sunt eodem die,
ut ait Abulen. Nec poterat ire in Gabaon
in tanta temporis angustia, praesertim
5. Cum non esset ibi arca Domini. † Ta-
bernaculum autem, quod Moses con-
struxerat, translatum est de Silo, sicut
scriptum est Psal. 77: Et repulit taber-
naculum Silo, tabernaculum suum,
vbi habitauit in hominibus. Quo tem-
pore translatum fuerit, non satis con-
stat ex scriptura, sed valde probabile
est translatum fuisse, cum arca inde educta
est, & Palaestini vicerunt Hebraeos, ut
aiunt in eundem Psal. Aug. & Euthy-
sanse. Genebrardus. Quod verba eius-
dem Psalmi videntur indicare: Et tradi-
dit in captiuitatem virtutem eorum,
& pulchritudinem eorum in manus
inimici, &c. De hoc etiam Ierem. 7.
Ite ad locum meum in Silo, vbi ha-
bitauit nomen meum a principio;
& videte quae fecerim ei propter mali-

malitiam populi mei Israel: vbi Hie-
ronymus ait locum in ruinas, cineres-
que collapsum fuisse, iuxta illud: Et
repulit tabernaculum Silo. † Inde trans-
latum est in Nobe ciuitatem sacer-
dotum, vbi erat, quum Dauid fugie-
bat Saulem. 1. Regum. 21. Inde venit
in Gabaon urbem tribus Benjamin,
quae, autore Iosepho, libro. 2. de Bello,
capit. 23. quinquaginta stadijs distat ab
Ierusalem, id est, sex mille ducentis
quinquaginta passibus, siue, iuxta Bro-
cardum, tribus Leucis. 1. Paralip. 21:
Tabernaculum autem Domini, quod
fecerat Moyses in deserto, & altare
holocaustorum ea tempestate erat in
excelsu Gabaon, id est, quando ange-
lum stristo gladio vidit Dauid, & sa-
cificium Domino obtulit in area Or-
nan Iebusaei. Ibi autem mansit do-
nec cum arca illatum est a Salomone
in templum. 3. Regum. 8: Et portae-
runt arcam Domini, & tabernacu-
lum foederis, & omnia vasa Sanctua-
rii, quae erant in tabernaculo. † Hoc
autem esse illud, quod Moyses fece-
rat, docet Iosephus. 8. Antiq. capit. 2.
Manserunt autem tabernaculum, &
arca in templo donec destructum est
a Chaldaeis, tunc enim ab Ieremia
seruata sunt in spelunca. 2. Macha-
bao. 2. Ex his intelligimus cur dictum
sit Psalm. 77: Et repulit tabernaculum
Ioseph, & tribum Ephraim non ele-
git, sed elegit tribum Iuda, montem
Sion, quem dilexit. Et cur etiam di-
ctum sit, 3. Regum. 3: Abiit itaque Sa-
lomon in Gabaon, ut immolaret ibi.
Illud quippe excelsum erat maximum:
videlicet praeferebatur omnibus ex-
celsis, quod in eo esset tabernaculum
a Mose factum. 2. Paralip. 1: Et abiit
cum vniuersa multitudine in excel-
sum Gabaon, vbi erat tabernaculum
foederis Domini, quod fecit Moyses
famulus Dei in solitudine. † Sacrifi-
cia vero semper populus offerebat in
Silo, dum ibi fuit tabernaculum, &
arca, sed postquam translatum est, of-
ferebantur in loco in quo erat taber-
naculum, ut a Salomone. 3. Reg. 3: aut
in montibus, aut locis excelsis, non
enim aedificatum erat templum nomi-
ni Domini vsque in diem illum. Hoc
tamen, quod de excelsis, & montibus

dicimus, Abulenfis contra Lyranum,
& Hebraeos. Q. 2. in capit. 2. lib. 3. Reg.
& Q. 5. in hoc caput, nemini licuisse
putat citra peculiarem Dei dispensa-
tionem ad quosdam factam. Ita Sa-
muel immolauit in Ramatha, & in
Galgalis. 1. Reg. 7. & 10. & 11, Elias in
monte Carmelo. 3. Reg. 18, Dauid in
area Ornan Iebusaei. 1. Paralip. 21.
Quod multis probat Abulenfis, sed eo
potissimum, quod scriptum est. 3. Re-
gum. 3. Dilexit autem Salomon Do-
minum ambulans in praecipis patris
sui, excepto quod in excelsis immola-
bat, & accendebat thymiamam. † In his
excelsis constituebantur altaria, in qui-
bus Deo immolabant. Quare semper
Deo fuerunt inuisa, & antequam tem-
plum fieret, ut dictum est, & multo
magis postquam est factum, quoniam
extra templum sacrificare nemo po-
terat. Leuit. 17. hostiae iubebantur im-
molari ante ostium tabernaculi, &
Deuter. 12. Scriptum est: Caue ne of-
feras holocausta tua in omni loco,
quem videris, sed in eo, quem elegerit
Dominus, &c. Quod autem saepe
de regibus etiam bonis, ut de Iosaphat
3. Reg. vltimo dicitur: Verumtamen ex-
celsa non abstulit, adhuc enim popu-
lus sacrificabat, & adolebat incensum
in excelsis, etiam si de hostijs idolis im-
molatis non intelligeretur, sed de ijs,
quas populus veterem consuetudinem
retinens Deo vero immolabat, vitio-
sum iam erat, & Deo ingratum. † Ex his
intelligitur difficilis locus Ecclesia. 49.
Praeter Dauid, & Ezechiam, & Iosiam
omnes peccatum commiserunt: nam
reliquerunt legem Altissimi reges Iu-
da, & contempserunt timorem Dei:
quoniam Dauid non immolauit in ex-
celsis. 3. Reg. 3: Ambulans in praecipis
Dauid patris sui, excepto quod in ex-
celsis immolabat. Ex quo cognosci-
mus Dauidis tempore populum non
immolasse in excelsis. Ezechias autem,
& Iosias excelsa abstulerunt. De Eze-
cia. 4. Reg. 18: Fecitque quod erat bo-
num coram Domino iuxta omnia,
quae fecerat Dauid pater eius. Ipse dis-
sipauit excelsa, &c. Quare & Dauid
excelsa dissipasse intelligimus. De Ios-
ia idem legimus. 4. Reg. 23.

Tabernacu-
lum Mosis
fuit in Silo.

Silo.

Locus.
Psalm. 77.

Locus ex
Eccli. 49.

CVR DAVID NON AEDIFICAUERIT templum, sed Salomon.

CAPVT. III.

Veritur etiam cur David non edificauerit templum, sed Salomon. Ex omnibus, qui praesuerunt Israel, primus David de templo edificando cogitauit. 1. Paral. 17: Cum autem habitaret David in domo sua, dixit ad Nathan Prophetam: Ecce ego habito in domo cedrina, arca autem foederis Domini sub pellibus est. Pellibus enim extrinsecus tabernaculum tegebatur. Cui per Nathan respondit Dominus: Non edificabis tu mihi domum ad habitandum, neque enim mansi in domo ex eo tempore, quo eduxi Israel usque in diem hanc, sed fui semper mutans loca tabernaculi, & in tentorio manens cum omni Israel. † Causam ipse David ostendit cap. 28. Deus autem dixit mihi: Non edificabis domum nomini meo, eo quod sis vir bellator, & sanguinem fuderis. Propterea relicta est haec cura Salomoni, qui, iuxta nomen suum, pacificus fuit, ipse edificauit templum quia typus erat Christi regis pacifici, qui edificaturus erat Ecclesiam. Ex hoc intelligitur ratio illa. 1. Paral. 17. Neque enim mansi in domo ex eo tempore, quo eduxi Israel, & c. Est enim ac si diceret: Non ego templum mihi fieri volo propter indigentiam meam, si enim egerem, initio edificari illud iussissem, sed propter mysterium, ut significetur aedificium futurum Ecclesiae: ideo nec ab ijs, qui praecesserunt, neque a te edificari volui, sed a rege pacifico Salomone, qui expressior typus est Christum. † Alioqui eadem ratione concluderetur, neque a Salomone fuisse aedificandum. Reliquit tamen David Salomoni magnam vim auri, argenti, aris, materiae cedrinae, quae parauerat, cum templum aedificare moliebatur. Reliquit etiam magna munera omnis generis, quae populus obtulerat, & sigillatim omnia enumerantur. 1. Paral. 28, & 29. Illud autem magis mirandum, reliquisse etiam eum illi formam totius templi, & vasorum, non huma-

no ingenio excogitatum, sed a Deo sibi traditam. 1. Paral. 28. † Dedit autem David Salomoni filio suo descriptionem porticus, & templi, & cellariorum, & cenaculi, & cubiculorum in adytis, nec non & omnium, quae cogitauerat atriorum, & exhedrarum per circuitum in thesauros domus Domini, & in thesauros sanctorum, diuisionumque sacerdotalium, & Leuiticarum in omnia opera domus Domini, & in uniuersa uasa ministerij templi Domini, & c. usque ad finem vers. 18. Et postea: Omnia uenerunt scripta manu Domini ad me, ut intelligerem uniuersa opera exemplaris.

DE LOCO, IN QVO EXTRACTUM EST templum:

CAPVT. IIII.

Formam futuri templi praescripsit Dauidi Deus, ita etiam locum. 2. Para. 3. Et cepit Salomon aedificare domum Domini in Ierusalem, in monte Moria, qui demonstratus fuerat Dauidi patri eius, in loco quem parauerat David in area Ornai Iebusaei, qui uocatur in Hebraeo Arauna. 2. Reg. 24. & in nostra translatione Areuna, in Paralipomenis uero Ornai, a lxx. semper Orna, siue Ornai. Erat autem Iebusaeus. 1. ex priscis urbis habitatoribus, atque ex primis amicis Dauid, ut ait Iose. 7. Antiq. c. 10. Mons Moria est in quo olim Abraham Dei iussu sacrificare uoluerat Isaac: si quidem Genes. 22. ait illi Dominus: † Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis, Isaac, & uade in terram uisionis, atque ibi offeres eum in holocaustum super unum montium, quem monstrauero tibi. Pro, In terram uisionis, in Hebraeo est: In terram Moria, pro quo lxx. uerterunt: In terram excelsam. Aquila: In terram, τῆς κατ' ὄψιν, id est, quae illustri, uel conspicua est. Symmachus: In terram uisionis, ut in Traditionibus Hebraicis in Genesin docet Hieronymus, estque omnium idem sensus. Mons enim erat excelsus, & propterea ualde conspicuus, longeque uideri poterat, & ex eo multa longe poterant uideri. Dein-

Mons Moria.

Deinde subiicit Hieronymus: † Aiunt ergo Hebraei hunc montem esse, in quo postea templum conditum est in area Ornai Iebusaei, sicut & in Paralipomenis scriptum est. Idem ait in illud Ierem. 7. Dabo domum istam sicut Silo. Eadem est Iosephi sententia. 7. Antiq. ca. 10. & Bedae in libro De templo Salomonis, cap. 5. & multorum. Est autem Moria pars montis Sion (propter quod dictum est Psalm. 77: Sed elegit tribum Iuda, montem Sion, quem dilexit. Et edificauit, sicut unicornium, sacrificium suum in terra, quam fundauit in saecula) & a torrente Cedron ascendit uersus urbem exigua planitie, & undique praecipit, atque decliuis, ut ait Iose. lib. 6. De bello capit. 6. Idem lib. 15. † Antiq. c. 14. Tumulus erat petricosus, arduus, a vertice sensim uersus Orientale urbis latus resupinus, & c. & propter altitudinem toti urbi imminabat. Aristaeus in libello De lxx. interpretibus ad Philocratem, Urbem (inquit) in monte suspicimus totius Iudaicae regionis mediam, sublimem pro spectum praebentem, in cuius vertice templum apparebat visu pulcherrimum, & c. Inde sicuti qui ex alijs urbibus ueniebant in Ierusalem, dicebantur ascendere, quia urbs erat in sublimi aedificata, ut Matth. 20. Ecce ascendimus Ierusalem: ita qui ex urbe ueniebant in templum, ascendebant, ut Luc. 18. Duo homines ascendebant in templum ut orarent. † Erat autem templum ad Occidentalem plagam Ierusalem, ita ut eius longitudo esset ab Oriente ad Occidentem, & latitudo a Meridie ad Septentrionem: & ostium, quo ad quotidiana ministeria templi ingrediebantur, erat uersus Orientem, ita ut exoriens Sol aequinoctialis sine ullo obstaculo radios suos per ostia templi, & Oraculi in ipsam arcam, quae erat intra Sancta Sanctorum, mitteret, ut ait Beda in libr. Quae sunt in libris Regum. Q. 12. & Angelomus. Iosephus quoque ait libr. 8. Antiq. ca. 2. templum conuersum fuisse ad Orientem. Idem lib. 3. c. 5. ait: Tabernaculum autem statuit in eius medio uersum ad Orientem, ut Sol surgens radios in illud mitteret. † Hoc autem ideo factum uidetur, quod ethnici ita aedes sacras constituiebant,

ut signum in ara collocatum spectaret ad uespertinam caeli regionem, & sacrificantes spectarent ad Orientem, ut ipsa simulacra uiderentur ex orientia contueri supplicantes. Ita Vitruuius libr. 4. de Architectura. cap. 5.

DE INTERIORI Templi fabrica, & primura de longitudine, & latitudine, & altitudine eius.

CAP. V.

Omnia autem, quam aedificauit rex Salomon Domino. Ab interiori edificio orditur, quod proprie uocatur Domus, nam quae circa illud erant, potius atria uocabantur, tamen si tota interior, & exterior fabrica saepe domus dicantur, & templum. Longitudo eius est sexaginta uulgarium cubitorum, latitudo uiginti. Exigua fortasse uidebitur domus, sed si consideremus intra hos sexaginta cubitos nemini ingredi licuisse, nisi sacerdotibus, ipsumque altare holocaustorum, & atrium sacerdotum extra illos esse, superuacaneum esse uidebitur longiorem, aut latiore facere domum. Altitudo fuit triginta cubitorum, quae pro longitudine, & latitudine satis ampla uisa est. Sequitur contumud (simul enim sunt omnia explicanda) † Et porticus erat ante templum. Videlicet per quam ingrediebantur in domum illam sexaginta cubitorum, Hebraice: Et porticus erat ad faciem templi, cuius longitudo erat uiginti cubitorum, latitudo uiginti. Sed longitudo eius respondebat latitudini domus, quoniam longior huius porticus pars erat. 20. cubitorum, sicut latitudo templi: latitudo uero respondebat longitudini domus: & ita domus adiecta porticui longitudine 70. cubitorum habebat, latitudine uero semper eandem, id est, uiginti cubitorum. † Sed cum per se consideratur porticus, & separata a domo, habet suam latitudinem respondentem longitudini domus. Sciendum est tamen 2. Paral. 3. multo altiore domum describi, ita enim scriptum est: Porro altitudo cetum uiginti cubitorum erat. A 5 Sed

Vers. 2.

Vers. 3.

Altitudo totius domus.

Sed habent hæc verba dubitationem, quoniam non de tota domo, sed de porticu dicta videntur, vt ex verbis præcedentibus conijci potest. Porticum verò ante frontem, quæ tendebatur in longum iuxta mensuram latitudinis domus, cubitorum viginti: porrò altitudo centum viginti cubitorum erat. Atque ita quidam sentiunt, altitudinem domus esse, 30. cubitorum, porticus verò altitudinem, centum & 20.

4 † At falsa est omnino hæc sententia, verbaq; nõ ad solâ porticû, sed ad domum etiam referenda sunt: itaq; non pertinent ad præcedentem proximè sententiam, sed ab illis noua incipit, vt probat grauisimorum autorum consensus. Ita interpretantur Beda in libro de Templo Salomonis. cap. 6. & 10. & in libro Quæstionum in libros Regû. Q. 11. & Angelomus in hoc cap. & Rupertus lib. 3. comment. in lib. Reg. cap. 7. & idem Beda lib. 2. in Hesdras cap. 7. Ricardus in lib. de Templo, Petrus Comestor in historia tertij libri Regum. cap. 9. Lyran. Abulensis, Caietanus in hoc cap. Vatablus in. c. 3. 2. Paralip. † Deniq; Iosephus sacerdos, & eruditus, & proprius gentis historicus palam hoc docet. 8. Antiq. ca. 2. Huius, inquit, ædificij altitudo fuit cubitorû 60. & totidem longitudo, latitudo verò viginti. Super hoc autem erat aliud ædificium pari mensura, ita vt tota altitudo templi centum viginti cubitis constaret. Et lib. 15. cap. 14. inducit Herodem ira Iudeis loquentem: Templo huic, quod postliminio reuersi à captiuitate Babylonica patres nostri instaurauerunt, desunt ad præscam altitudinem sexaginta cubita, tanto enim cellisus erat vetus illud Salomonis ædificium, & c. † Templi autem secundum, de quo ibi loquitur, constat habuisse sexaginta cubitos altitudinis ex Hesdras. 6. prohibente, videlicet, Cyro altius templum ædificari, vt ibidem ait Iosephus, & ex cap. 6. Hesdras intelligitur. Cum autem secundum multò minori magnificentia extructum fuisse constet, quàm primum, non est dubium primum habuisse multò maiorem altitudinem. Confirmat hoc quod legitur Hesdras. 3: Plurimi etiâ de Sacer-

dotibus, & Leuitis, & principes patrû, & Seniores, qui viderant templum prius: cum fundatum esset & hoc templum in oculis eorum, flebant voce magna, scilicet, quoniam ex fundamento cognoscebatur, non posse illud surgere in altitudinè prioris. † Postremo cum in capite illo describeretur mensura longitudinis, & latitudinis domus, & nihil de altitudine dictum sit; non est dubiû, quin id, quod mox subiicit: Porrò altitudo centum viginti cubitorum erat, non solum ad porticum, sed etiam ad domum referri debeat. Multum tamen iuuari videtur sententia, quam nunc refutamur, sequentibus verbis: Et deaurauit eam intrinsecus auro mundissimo; non enim subaudiri posse videtur, Domum, sed porticû: quoniam continuo ait: Domum quoque maiore textit tabulis ligneis, & c. † Atque ita necessario videtur dicendum de porticu tantum sermonem fieri, cum dicitur: Porrò altitudo centum viginti cubitorum erat. Sed negamus subaudiendum esse Porticum, cum dicitur: Et deaurauit eam, imò subaudiendum est Domum, vt multi ex autoribus citatis intellexerunt, & vt manifestè docet translatio. 70. apud quos Porticus neutrius generis est, *ἡ δὲ τὸ αἶμα* aut potius *τὸ εἶμα*, quod sæpe videre licet apud eosdem, Ezec. 40. & 41. & postea ait: *ἡ παταχρυσωσεν αὐτὴν*, scilicet, *ἡ αὐτὴν*, id est, domû. Itaq; vt rectè ait ibidè Caietanus, prius docet scriptura totâ domû vniuersim fuisse deauratam, deinde cum dicit: Domum quoq; maiorem, de partibus sigillatim loquitur, in quibus, quæ longior erat, vocabatur domus maior, vt statim dicemus. † Dicendum ergo est, si & citatos autores, & veritatem ipsam sequi volumus, in hoc nostro capite describi altitudinem domus vsque ad primam contignationem, in Paralipomenis verò vsque ad supremam: & ita omnia conciliantur. Iosephus autem non de prima contignatione locutus est, sed de media, quoniam ab ea incipiebat alterum ædificium, siue alterum templum altitudinis sexaginta cubitorum, & inferiorem contignationem omisit, quia pars erat templi primi, siue inferioris.

Abu-

Abulensis: Sciendum autem, inquit, quod dux domus istarum, scilicet, superiores, non habent expressa aliqua ministeria, ad quæ essent, ideo scriptura de eis rarò mentionè facit. † Sed credendum est, quod ibi reponerentur thesauri templi, & vestes ministrorû, & alia multa, quia erant ibi securissima, & c. Idem aiunt Lyranus, & alij; atque admodum probabile est, præsertim cum in templo seruatum sit tabernaculum Moysi, & illud fortassè quod fecit Dauid, & altare holocaustorum vetus, & plurima sacrificiorum instrumenta, & templi, ac Sacerdotum ornamenta. De his contignationibus intelligunt autores citati, & Iosephus quod postea dicitur: Et per cochleam ascendebant in medium cenaculum, & à medio in tertium. Quò si verè exponitur, valide hinc omnia confirmantur quæ dicta sunt. Sed de his postea.

DE TRIBVS PARTIBVS templi, & de altitudine Sancti Sanctorum.

CAP. VI.

Edificauitque viginti cubitorum. Vt ordine procedam, & semel de interiori fabrica dicam, trāsimus, à versu. 3. huius capituli ad. 6.

Vers. 16.

Sancta Sanctorum.

Vlam.

Hechal.

Cedes hæc e. ad sim.

Tota hæc domus. lxx. cubitorû in tres partes diuidebatur: extrema omnium versus Orientem, porticus dicitur, & vestibulum, Hebraicè *סוּדָן*; Post porticû exterior domus pars Hebraicè dicitur: *הַיְחָל* Latine templum, sicut superius ait: Et porticus erat ante templum. Dicitur etiam exterior domus. Intima omnium Hebraicè *קֹדֶשׁ קֹדֶשׁ* id est Oraculum, à *קָדַשׁ* quod significat loqui, quia inde responsa diuina reddebantur, vt dicemus cû loquemur de arca, Exo. 30. coram Propitiatorio, quo tegitur testimonium, vbi loquar tibi: Et *קֹדֶשׁ הַקֹּדֶשׁ* id est Sanctitas Sanctitatis, siue Sancti Sanctorum, siue Sancta Sanctorum, aut etiâ Sancta per Antonomasiâ. † Psal. 133. In noctibus extollite manus vestras in Sancta, & benedicite Domini nomini, *עַל שְׁמֵי יְהוָה*, id est, in sancta, Hebrai-

cè, In Sanctum, *שֵׁנִי* Ita & Paulus Apostolus Heb. 9. Introiuit semel in Sancta æterna redemptione inuenta. Sanctum verò Sanctorum dicitur, quoniam hæc est pars totius templi Sanctissima, in qua, scilicet, erat arca, & Propitiatorium, & Cherubim: quomodo dicitur Canticum canticorum, id est, eximium, & præstantissimum canticû. Et, Vanitas vanitatum, id est, eximia, & maxima vanitas. Ita dictû est Leu. 6. de simila oblata, qua solis Sacerdotibus vesci licebat: Sanctum Sanctorum erit, id est, maximè Sanctum. Et postea: Omnis masculus de genere Sacerdotali vescetur de carnibus eius, quia Sanctum Sanctorum est. Et cap. 7. In loco Sancto vescetur his carnibus, quia Sanctum Sanctorum est. In his locis, & in similibus, quæ sæpe occurrunt, est similiter in Hebræo *קֹדֶשׁ קֹדֶשׁ* apud. lxx. *ἁγία ἁγίων*. Templum, siue hechal, aut exterior domus, longa erat cubitis. 40. Oraculum verò non nisi. 20. quoniam in exteriorem domum introibant Sacerdotes, in interiorem verò non nisi Summus Sacerdos, idq; semel singulis annis, nempe decimo die mensis septimi in festo die Expiationum. † Hebr. 9. In priori quidem tabernaculo (id est in exteriorem tabernaculi partem) semper introibant Sacerdotes sacrificiorum officia consummantes, in secundo autè semel in anno Solus Pontifex. De altitudine Oraculi nõ eadem omnium opinio est; sunt enim qui velint fuisse triginta cubitorum, vt Beda cap. 10. libri citati de Templo Salomonis, Comestor in Historia. 3. Regum. cap. 10. Lyranus, Ricardus aiuntq; cum viginti cubitorum dicitur, id non ad totius Oraculi altitudinem pertinere, sed ad parietem diuidentem Oraculum à templo, qui viginti cubitos habebat, vt per aperturam illam intraret in Oraculum fumus altaris thymiamatis, quod erat ante Oraculum, & operiret arcam existentem in ipso Oraculo. † Vatablus in hoc cap. affirmat Oraculum habuisse. 30. cubitos altitudinis, sed ideo dici. 20. quia illi viginti erant recti auro, decem autem postremi tangebantur lapillis pretiosis, idque tradere doctissimos Hebræorum. At hoc commentum Hebræorum est, quod nullo

Sancta Sanctorum.

Hechal.

Altitudo Sancti Sanctorum.

nullo argumento probant, vt solent multa. Probabilius videbatur quod ait Beda, sed nos id dicamus, quod bis in hoc cap. dicit sacra historia, altitudinē fuisse. 20. cubitorum, & ita prorsus fuisse quadratum Oraculum, quod etiam confirmat Iose. 8. Antiq. c. 2. & Abulēsis, qui prius quidem dixit: Altitudinē habet. 20. cubitorum secundū Hebræos, vel secundum nos. 30. id est, secundum Christianos Doctores. † Sed tunc tantum sententiā aliorum retulit, suā verò confirmavit Q. 15. huius capit. nempe Oraculum fuisse quadratum, quoniam etiam in tabernaculo Moſis erat quadratum, id est longitudine, & latitudine, & altitudine decem cubitorum, vt ex Exo. 26. colligitur. Ita exponere videntur autores à me paulò antè nominati quod in hoc eodem capite legitur: *Ædificauitque viginti cubitorum, ad posteriorem partem templi tabulata cedrina à pavimento vsque ad superiora, & fecit interiorem domum Oraculi in Sanctum Sanctorum.* Tabulata hæc esse volunt parietem separantem Oraculum à templo, atque hunc tantum habuisse. 20. cubitos. † Sed refellant hanc interpretationē verba, quæ paulo post sequuntur: *Porrò Oraculum habebat. 20. cubitos longitudinis, & 20. cubitos latitudinis, & 20. cubitos altitudinis.* Refellunt eam, & verba Hebraica, nam vbi nos habem⁹ Tabulata, in Heb. est Latera, ita enim habent: *Et ædificauit. 20. cubitos ad posteriorem partem domus in lateribus cedrinis, & c.* Ita etiam vertit Ixx. Latera autem cedrina vocat tabulas cedrinis, quibus nō solum parietes Oraculi tegebantur, sed ipsum etiam pavementum, quo præstabat exteriori domui, cuius pavementum tegebatur tabulis abiignis, vt exponunt rectè Vatablus, & Caietanus. Leo Iudas vertit: *Ædificauit etiam. 20. cubitis à lateribus ædis asseribus cedrinis à pavimento ad parietes.* † Atq; hinc intelligitur quomodo Oraculum habet altitudinē 20. cubitorum, cum reliqua domus haberet. 30. nimirū quod latera illa, siue tabulata, non surgebant nisi vsq; ad. 20. cubitos, & inde trabibus quibusdā continuabantur cum totius domus contignatione, quæ erat. 30. cubitorum. Vnde. lxx. transtulerunt: *A pavimento vsq;*

ad trabes, quæ scilicet erāt in tecto Oraculi. Quare quod in nostra trāslatione habemus, *A pavimento vsque ad superiora*, intelligitur, vsq; ad superiores partes parietū, quemadmodū paulò ante vertit eadē vocabula: *A pavimento domus vsque ad summitatem parietum*, Hebraicè: *A pavimento vsq; ad parietes*, id est tam pavementū, quā parietes toti ad summū vsq; erant obrecti tabulis cedris. † Quod autē ait: *Et fecit interiorem domum Oraculi in Sanctum Sanctorum*, idem est, ac si diceret: *Et interiorem partē domus fecit, siue ædificauit* (ita enim est in Heb.) vt esset Sanctum Sanctorum. Vt Genes. 2. *Et ædificauit Dñs Deus costam; quam tulerat de Adam in mulierem, id est fecit vt esset mulier.* Deinde quod ait: *Oraculum autem in medio domus in interiore parte fecerat, pugnare secum videtur, quomodo enim in interiori parte domus esse potest, si est in medio domus? Sed cōsuetudo Hebræorū est, vt dicāt, In medio domus, pro intra domū, & similia.* Vt Hab. 3. *Domine, opus tuū in medio annorū viuifica illud, id est, intra annos, quos constitueras, & per prophetas promiseras.* Psalm. 100: *Nō habitabit in medio domus meę qui facit superbā.* † At Ricardus argumētatur acutè cōtra id, quod dictū est, vt probet tabulata cedrina. 20. cubitorū esse parietē distinguētē oraculū à tēplo, atq; illud tātum fuisse. 20. cubitorū, vt per aperturā illā. 10. cubitorū fumus ingrederetur ad arcā. Argumētū est ex. 2. Paral. 3. vbi velū factū dicitur ante Oraculū, nec dubiū est quin velū hoc sit, quod in passione scissū est à summo vsq; ad deorsum. Cōsentit autē oēs Doctores scissū esse hoc velū, vt paterent ea, quæ erāt intra Sācta Sāctorū. Si hoc velū pēdebat ante parietē, nihil eius scissi profuisset, quādo quidē integer paries manebat: necesse est ergo dicere pēdēdise ante illos decē cubitos, q sine pariete remāserāt à tabulato. 20. cubitorū vsq; ad primā contignationē triginta. Præter. † Vectes, q semper arcæ circulis inserti erāt, apparebāt extra Oraculū. 2. Paral. 5. Vectū autē, quibus portabatur arca, quia paululū lōgiores erāt, capita parebāt ante Oraculū, si verò qs paululū fuisse extrinsecus, eos videre nō poterat. Ergo vectes ex vna parte summitatem

mitatē parietis. 20. cubitorum iacebant, ita vt eorum capita extrinsecus appaerent: & quia velo illo tegente spātium decem cubitorum sine pariete, operiebantur, videbantur ab ijs, qui prope erāt, si quis vero paululū fuisse extrinsecus, eos videre non poterat. † Horum argumentorū solutio melius ex ijs, quæ paulò post dicentur, cognoscetur; nunc hoc satis erit, fores Oraculi fuisse magnas, semperque paruisse; ita capita vectium arcæ prominentia, & velo tecta apparebant: ita etiam velo scisso à summo vsque deorsum paruerunt Sancta sanctorum. Quamuis, & aliter ea verba de apparitione vectium possint intelligi iuxta Caietanum, de quo suo loco dicemus.

CVR DOMVS MAIOR fuerit, quam tabernaculum Moſis.

CAP. VII.

M Eritò hic quæret quis cur domus maior constructa fuerit, quam tabernaculum, quod, vt colligitur ex mensuris capit. 26. Exodi, longum erat. 30. cubitos, latum. 10. & altum totidem. Quamuis Iosephus. 3. Antiq. cap. 5. latitudinem dixit fuisse. 12. cubitorum, & totidem altitudinem; sed id extrinsecus intelligendum est, vt ipse exponit. Hanc quæstionem optimè dissoluit Abulēsis. Q. 11. huius capit. Negat causam fuisse multitudinem hominum maiorem tempore Salomonis, quam Moſis, quoniam in Sancta Sanctorum solus pontifex introibat, in templum verò, quod erat ante Sancta Sanctorum, non introibant omnes sacerdotes, sicut modò introeunt in templa nostra, ita enim oporteret esse maiores, vt plures caperet sacerdote s, sed vnus tantum introibat manè, † & vespere ad incendendas lucernas, & ad adolendum incensum, vt intelligitur ex Exo. 30. Atque ita Luc. 1: Zacharias introiuit ad ponendum incensum solus, & populus eum foris expectabat; certe non introibant multi simul. Quare quod Paulus scribit Hebr. 9: In priorī quidem tabernaculo semper introibāt sacerdotes sacrificiorum officia consummantes: in secūdo autem semel

in anno solus pontifex: non de templo dicitur, sed de tabernaculo, & primum tabernaculū, id est, exteriū, videtur latē sumi, vt comprehendat etiā locum extra illud, in quo erat altare holocaustorum. † Causæ igitur sunt duæ, prior est pulchritudo, & magnificentia templi, quam decet amplior magnitudo, dixerat enim Dauid. 1. Paral. 22: *Domus autem, quam ædificare volo Domino, talis esse debet, vt in cunctis regionibus nominetur.* Huius rei causa Salomon quædam maiora fecit quam Moſes, & Herodes templum reædificans etiam maius illud fecit, quam fecerat Salomon, vt suo loco dicemus ex Iosepho. Posterior causa est munitio templi, quod munitissimum esse oportuit, vt in eo sacra sine metu fierent, & diuitiæ templi diutius seruarentur. † Et quidem tabernaculum, quia portabatur, & mouebatur cum exercitu, neque ita magnum esse potuit, aut debuit, neque ita munitum: templum autem semper in eodem loco mansurum erat. Seruata est tamen in tēplo proportio tabernaculi, quoad eius fieri potuit: nam vt in tabernaculo longitudo. 30. cubitorum tripla est ad latitudinem decem: ita in domo longitudo. 60. ad latitudinem. 20. & sicut longitudo domus dupla est ad longitudinem tabernaculi, ita & latitudo ad latitudinem. In altitudinē autem nō potuit seruari proportio, quoniam altitudo tabernaculi erat altitudo vnius tabulæ, quæ non poterat esse decem cubitis longior, aut si esset, non poterat tabernaculum portari, ideoque fuit altitudo. 10. cubitorum, templum autem instar turris ædificari oportebat.

DE FORIBVS SANCTI sanctorum, siue Oraculi.

CAP. VIII.

D Omnis. 60 cubitorū, in qua adhuc versamur, diuersa erat à pariete, qui relinquebat versus Occidentē. 20. cubitos, & versus Orientem. 40: sic fiebant duæ domus, vt dictum est, altera. 20. cubitorum, id est, Sanctum Sanctorum: altera. 40. id est, templum, aut domus exterior.

In hoc

Vers. 31.

In hoc pariete erat ianua, qua introibatur in Oraculum, de qua dicitur: *Et in ingressu Oraculi fecit duo ostiola de lignis oliuarum, postesq; angulorum quinque.* Id est in ipsa ianua, per quam ingrediebatur ad Oraculum, fecit duas fores oleaginas, quas vocat interpretes Ostiola, atq; ita vocari putant Lyranus & Abulensis, quoniam parua erant cum eis collata, quæ erant in ianua extrema totius templi. † At noster interpretes non diminationis causa ostiola posuit, sed per inde ac si diceret, Ostia: nam Hebraicè dicuntur *תחתית* & lxx. *θύρας*, & ipse cōtinuò ait: Et duo ostia de lignis oliuarum. Fortasse Ostiola dixit, vt, more Græcorum, ipsorum elegantia, decoremq; ostēderet, solent enim parua gratiora oculis esse, & pulchriora. Porro in Heb. nō est, Duo, in primo loco, sed absolutè. In ingressu Oraculi fecit ostia, ita etiā est in Græco, & in Heb. & in emēdationibus codicibus Latinis, & ita inueni in manu scripto codice antiquo. Ita legit Beda. c. 15. Quod vel ex eo intelligitur, quod statim repetit: Et duo ostia de lignis oliuarum: ac si diceret: Ostia quæ sine numero posui, duo erant. † Sed non parum habere dubitationis videtur, e qua materia facta sint hæc ostia, quamuis enim interpretes verat: De lignis oliuarum, tamen quod in Heb. est, *לעץ*, id est de ligneis olei, recentiores secuti R. Dauidem vertunt, De ligneis pineis. Iosephus autē. 8. Antiq. cap. 2. De lignis cedrinis: lxx. *ἐξ ὄλων ἀγενεθίων*, id est, ex lignis iuniperi, quæ nullam cariem sentiunt, & perpetuati ædificiorum aptissima sunt. Immo ijdem continuo vbi habemus: Et duo ostia de lignis oliuarum, verterunt: *ἐξ ὄλων πευνίων* Id est, ex ligneis pineis, aut piceæ arboris, ex qua pix edicitur. Nec mirum est variare alios interpretes, cum ipse noster interpretes variet, & Nehem. 8. verterit: † Et frondes ligni pulcherrimi, Heb. *לעץ יפה* Id est ligni olei. † Egredimini (inquit) in montē, & afferte frondes oliuæ, & frondes ligni pulcherrimi: Lignum autem pulcherrimū Hiero. in illud Zach. 14. Et omnes, qui reliqui fuerint, affirmat à Iudæis intelligi cedrum. Quod quidem rectè conuenit cum Iosepho, qui fores cedrinas esse voluit, nisi quod

Lignum pulcherrimum.

in montibus Iudææ non inueniuntur Cedri. Quare. lxx. ibi verterunt: Et frondes lignorum Cupressinorum. Dicamus ergo, *לעץ יפה* Non vnus arboris nomen esse, sed multarum, vt varietas interpretationum indicat, significat enim lignū olei, siue pinguedinis. Atque ideo illis arboribus conuenit, ex quibus oleum, aut pinguedo educitur, cuiusmodi sunt Oliua, pinus, larix, picea, cupressus, cedrus, iuniperus. † Sed quoniam oleum oliuæ propriè, & simpliciter dicitur oleum, atque hoc maximè significatur nomine Hebraico; *לעץ* vbiunque per se ponitur lignum olei, si nihil sequatur, aut præcedat, quod aliter interpretari cogat, meritò oliuam interpretabimur, vt fecit hic Hiero. & Isai. 41. Dabo in solitudine cedrum, & spinā, & myrtum, & lignum oliuæ. Propterea à Chaldæus similiter affirmat fores Sancti Sanctorum fuisse ex oliua, & semper ita vertit. At Neh. 8. quoniam iam dictum erat: Afferte frondes oliuæ, rectè Hieronymus de alia arbore interpretatus est. Cur autem è lignis oliuæ factæ sint, intelligere possumus ex verbis Vitruuij libr. 1. cap. 5. qui de huiusmodi lignis ait: Namque ei materia nec tempestas, nec caries, nec vetustas potest nocere. † Sed ea & in terra obruta, & in aqua collocata permanet sine vitij vtilis sempiterno. Sequitur cōtinuò: *Postesq; angulorum quinque.* Id est (vt exponunt Lyranus, & Abulensis.) superficies postium, qui erant ad latera ianue, secundum longitudinem suam habebat quinque angulos, de quo nihil scripsit Iosephus. Quinque anguli fortasse præter decorem nullā habent causam, sicuti neque quatuor in postibus ostij tēpli exterioris, sed mysterij causa, quod significant positi sunt, de quo suo loco dicemus. Multa enim solet exprimere sacra historia, quæ non tam Historiæ, quam Allegoriæ deseruiunt. † Quale est cultros secundæ circuncisionis filiorum Israel fuisse lapideos. Ios. 5. buccinas, quibus euerterda erat Iericho, fuisse sacerdotales, tēplum fuisse. 60. cubitos longum, latum. 20. fores Oraculi fuisse de lignis oliuæ, de quibus omnibus postea agemus. Ceterum vbi nos habemus: *Postesq; angulorum quinque:*

Lignum olei.

Regula.

Anaglypha

recentiores omnes vertunt, Superliminare, & postes angulorum quinque, quoniam præter id quod sonat, Postes angulorum quinque, in Heb. est, *למפתח*, qua voce postem, siue superliminare significari dicunt. Immo & Chaldæus ita vertit, Et portæ domus Oraculi fecit valuas e lignis Oleæ, superliminaribus eius, & postibus inter se ordinatis. † Verum nihil nostræ translationi addendum est, ita enim & lxx. transtulerunt, *καὶ φιάς πνευματίας*, id est, Et postes quincuplices, id est quinque angulorum. Quod vt intelligatur, sciendum est, *למפתח*, planitiem interdum significare, vt Genes. 14. Vsq; ad campestria Pharam, id est, Vsq; ad planitiem. Interdum verò significat frontem, siue partem rei anteriorem, vt sæpe Ezech. 40. & 41. vbi Hieronymus, id est initio fere cap. 41. exponēs illud: Mensus est in fronte portæ duos cubitos, dicit Symmachū vertisse, *περὶ τὸ ὑψος*, id est, Circa portam, Theodotio nem ipsum vocabulum, *למפתח*, reliquisse, Aquilam vertisse ostium, se autem frontem. † Ita igitur interpretari possumus Hebraica: Et planities, postium quinque angulorum. *למפתח* *למפתח* vel: Et frons, id est, extrema superficies postium angulorum quinque, quod idem est cum nostra translatione, nisi quod scribendum est, *למפתח*, vt semper apud Ezech. scribitur, & vt ratio ipsa docet. Addit etiam scriptura: *Et sculpturam in eis picturam Cherubim, & palmarum speciem, & anaglypha valde prominentia, & textit ea auro, &c.* De Cherubim dicemus cum agemus de ijs, quæ erant in templo. Postea etiam explicabimus, quid palmæ significarent, & sculpturæ. † Anaglypha vocat nunc sculpturam eminentem, & signis asperam, quam sculptores vulgò releuatam vocat. Ita paulo post vertit: Et cælaturas valde eminentes, varias videlicet imagines rerum non planas, sed eminentes. In Hebræ. est vtrobique, *למפתח*, & vtroque loco. lxx. similiter transtulerunt: *καὶ διαπνευσμένα τέτραλα*. Id est, & extensas laminas. Recentiores vertunt: Et apertiones florum, vt significant cælatos simul fuisse flores cum aperiuntur, & explicantur: quod etiam potest rectè verti, quoniam *למפתח*,

& florem significat, & laminam, & *למפתח* apertiones, siue emissiones, ac si diceret: Emissiones laminarum, id est sculpturas exurgentes ex ipsis laminis.

DE VELO SANCTI Sanctorum.

CAPVT. IX.

Nte hūc parietem, & ante hoc ostium velum pendebat, de quo. 2. Paral. 3. Fecit quoque velum ex hyacintho, purpura, cocco, & bysso, & intexuit ei Cherubim. Et Iosephus. 8. Antiq. c. 2: Et in pariete adytum à reliquo corpore separantefores apposuit cedrinas, has quoque cælatas, & inauratas, eas prætexit velis picturatis, hyacintho, purpura, cocco, byssoque splendidissima, ac mollissima distinctis, &c. Horum quatuor sæpe meminit scriptura cum de ornatu templi, & summi sacerdotis agit. Hyacinthum vocat lanam coloris hyacinthini, qui violaceo, atque cœlesti similis est, quam lanam pretiosam fuisse apud veteres docet illud Odyss. 4. vbi Helenæ colum famula, affert violaceā lanam habentem-- *Ἄνθος ἐπ' αὐτῆς--* *ἢ ἀκάρην τετάνυστο τοῦ δ' ἑπέσ' ἔχουσα.* Hoc est: At super ipsūm. Colus extēsa est violaceā lanā habens. † Purpuram vocat lanam rubei coloris subobscuri, quam olim veteres summo in pretio habebant, & regibus tribuebant, tingebantq; illā succo piscis ex conchyliorū genere, qui purpura dicitur; de quo Plin. libr. 9. ca. 36. Ibidem de colore purpuræ ait: Nigrantis rosæ colore sublucēs. Coccus bis tinctus dicitur nūc lana, quæ tingebatur sanguine vermiculi ad modū rubri, qui nascitur in coccis, id est, in graminis arbusculæ, quā Cusculiū dicūt, vt docet Plin. lib. 16. c. 8. Vnde nobis Cofcoja dicta est, & granū ipsum vocatur grana. De quo vermiculo legimus Isai. 1. Et si fuerint rubra, quasi vermiculus, velut lana alba erūt. Heb. *תחתית*, id est, vermis. Vt autē lana plenius hoc colore pretiosissimo imbueretur, bis tingi solebat, semel antequā in fila deducetur, & iterum postquam deducta erat, & dicebatur tunc *תחתית*, id est, vermis

Velum Sācti Sāctorū.

Hyacinth.

Purpura.

Coccus bis tinctus.

Byssus.

vermis secundus. Byssus vocabulum apud Græcos, & Latinos ab Hebræis mutuatum, *בַּיִשׁ*, tenuissimi, & candidissimi lini genus est, quod veteribus erat in delicijs Luc. 16. Homo qui dam erat diues, qui induebatur purpura, & bysso. Et de coccinis vestibus. 2. Reg. 1. Filiæ Israel super Saul flete, qui vestiebat vos coccino in delicijs. Huius veli magnitudinem scriptura non docuit, sed intelligendum est eiusdem fuisse magnitudinis cum pariete ipso, quem tegebat, quoniam eadem magnitudine fuit velum, quod erat in tabernaculo, vt planè intelligitur ex Exo. 26. & apertè confirmat Iose. 3. Antiq. c. 5.

DE FORIBVS DOMVS exterioris, id est, secundæ partis, quæ erat ante vestibulum: & de ipso vestibulo, seu porticu.

CAP. X.

Vers. 33.

Vers. 34.

DE domo exteriori deinde loquitur scriptura: *Fecitq; in introitu templi postes de lignis oliuarum quadrangulatos.* De quo iam diximus: *Et duo ostia de lignis abiignis altrinfecus.* Ostia, vt & superius, pro foribus ponit. De his foribus hoc tantum scripsit Iosephus. 8. Antiq. c. 2. Ianuæ demum fores altitudini parietis proportionem conuenientes addidit, latus cubitos viginti, & auro illitas. Sed mendosus omnino videtur numerus, quoniam tota latitudo parietis non erat nisi viginti cubitorum. Figuram foriū ita describit Beda cap. 15: Necessè erat parietem istum templi, quum esset extimus domus, & altus esset cubitos. 20. conuenientem crassitudinem habere. Decem videlicet cubitorum, vt ait Comestor. † In huius crassitudinis extrema parte ostia affixa erant altera contra altera, ita vt vtrumq; ostium vnus lateris tegeter totam crassitudinem aperituræ, duoque ostia vnus lateris inter se cōnectebantur ansulis quibusdā, ita vt cum aperiebantur, alterū alterū deferret. Quo fiebat, vt si fores essent clausæ, videretur omnino vnus paries continuus, tam intrinfecus, quàm extrinfecus, cum eadem cælaturas habe-

rent cum pariete, apertæ verò totam crassitiem parietis lateris sui bina ostia tegerent, & eadē pulchritudo cernere tur in crassitudine parietis, quæ in ipso pariete extrinfecus atque intrinfecus videbatur. Sed si parietis crassitudo decē cubitorū fuit, vt ratio exigit, oportebat duo ostia vnus lateris esse decē cubitorū, id est singula quinq; † Itaintellexit Comestor in Historia 3. lib. Reg. c. 10. & Abulensis. Et hoc est, quod dicitur: *Et vtrumq; ostium duplex erat, & se inuicem tenens aperiebatur.* Poterant enim complicari hæc ostia, & tunc alterum non deferrebat alterum, sed cum aperiebantur, alterum alterum ferebat propter ansulas, quibus fuerunt copulata, quæ ansulæ in medio ostiorum manebant cum aperiebantur. Necessè autem fuit ansulas apponi, quoniam si simplex esset ostium decem cubitorum, magni ponderis esset, & multo labore clauderetur, atque aperiretur. Hoc & mihi magis probatur. Sed ob stare videntur Hebræa, quæ ita habent ad verbum: Et duo ostia de lignis abiignis; duo latera ostij vnus rotunda, & duo latera ostij alterius rotunda, sicut verterunt Pagninus, & Leo Hebræus. † Quare si latera duo in vtroque ostio erant rotunda, binæ fores fuisse videntur in vtroque ostio rotundæ versus postes, positæque more libri complicati erecti. Sed respondendum est, dici rotundā, id est, volubilia, quæ voluebantur. Et ideo Hieronymus dixit, pro *בַּיִשׁ*. Et se inuicem tenens aperiebatur. lxx: Duæ plicaturæ ostium vnus, & cardines, siue vertebrae ipsorum, & duæ plicaturæ ostium secundum, quæ conuoluuntur. Itaque in medio duarum forium erant vertebrae ferreæ, siue aureæ, quibus conuoluebantur fores ipsæ, & se inuicem tenebant. Hæc omnia videntur confirmari verbis Ezech. 41: Et duo ostia erant in templo, & in Sanctuario, & in duobus ostijs ex vtraque parte bina erant ostiola, quæ in se inuicem plicabantur. † Nonnulli, vt Ricardus, eodem modo existimant disposita fuisse ostia Oraculi, id est, fuisse quadruplicia. Verum id neque ex verbis scripturæ colligitur, neque idoneo vilo argumento cōprobatur; immò id apertè negat Beda capit. 15. Ante hanc ianuam, & an-

16

Porticus.

te hunc parietem velum alterum appensum erat simile illi, quod erat in Oraculo. Iose. 3. Antiquit. capit. 2: Oppansum est præterea aulam, & huic ianuæ simile illi, quod interior ianua habuit, &c. Porticus verò nec fores habebat, nec velum, sicut Iosephus indicat in eodem loco. Cum enim dixisset ianuæ domus exterioris. fores esse additas, & aulam oppansum, subiicit: Ceterum porticus nihil tale habebat. Tota ergo patebat anterius, & sine vlla contignatione surgebat in altitudinem. 120. cubitorum, latera tantum parietes claudebant, erat enim vestibulum, & additum videtur ad domus maiestatem, & venerationem augendam, & ad alia, quæ in eo collocabantur, vt lib. 2. dicemus.

DE INTERIORI ORNATU domus, id est, qualis esset hæc domus intrinfecus.

CAP. XI.

Vers. 15.

Vers. 18.

DE ornatu domus interiori hæc dicta sunt: *Et edificauit parietes domus intrinfecus tabularis cedrinis,* (id est, lateribus, vel costis cedrinis.) *A pavimento domus vsque ad summitatem parietum, & vsque ad laquearia.* Id est ipsa etiam laquearia, siue tecta laqueata, cedrina erant, & hoc est quod ait: *Et operuit lignis, cedrinis intrinfecus,* (scilicet laquearia.) *Et texit pavementum domus tabulis abiignis,* quod de domo exteriori intelligendum est, nam pavementum Oraculi tabulis cedrinis tegebatur, vt supra dictum est. Et postea: *Omnia cedrinis tabulis vestiebantur, nec omnino lapis apparere poterat in pariete.* † Tabulæ autem omnes, exceptis ijs, quæ erant in pavimento, habebant *tornaturas,* id est, torno erant expolitæ, & *iuncturas fabrefactas,* id est, ita altera cum altera copulabatur, vt firma esset iunctura, & latens, vt non duæ tabulæ viderentur, sed vna. *Et cælaturas eminentes,* id est palmas, & Cherubim, & flores sculpta in ipsis tabulis, ita vt eminent. His tabulis omnibus tam parietum, quam pavementorum vtriusque domus laminæ aureæ

infixæ erant clauis aureis, ita vt singuli clauis siclos quinquageanos appenderent, vt legimus. 2. Paralipo. 3. † Sed tanta artis subtilitate, vt *quadra essent ad regulam,* id est, æqualiter vndique quadra, vt sine vilo hiato copularentur, & sculptæ etiam essent, ita vt sculpturæ auri eadem essent cum cælaturis tabularum, id est, eadem figuræ apparerent in auro, quæ sculptæ prius fuerant in tabulis. At pavementi tabulæ, & laminæ nullam sculpturam habebant, quoniam planum esse debuit pavementum. De ornatu porticus nihil hic dicitur, nec in Paralipomenis, quare non constat, an parietes eius similiter essent cedro, & laminis aureis cōnecti, immò negare hoc videretur Iosephus. Verum non est dubium talem fuisse porticum, vt magnificentia reliquæ domus responderet.

DE ORNATU DOMVS exteriori, id est, qualis esset hæc domus extrinfecus.

CAP. XII.

DE exteriori ornatu, & pulchritudine domus legimus 3. Reg. 5: *Præcepitq; rex, vt tollerent lapides grandes pretiosos in fundamentum templi, & quadrarent eos.* Et Iosephus. 8. Antiq. capit. 2: *Iecit igitur rex in altissimam terræ profunditatem fundamenta templi de saxis validissimis, quæ contra omnem temporum iniuriam resistere possent, ita vt cum cōigua terra coalita solùm, ac firmamentum imponendis substructionibus præberet: & propter inconcusam soliditatem facile molëm ædificij cum paratu ornamentorum sumptuosissimo perferrent, non minorem admirationem habitura, quæ quæ supernè ad amplitudinem, pulchritudinem, & magnificentiam operis per artifices elaborata sunt. Extruxeruntq; illud vsq; ad lacunam ex albo lapide, &c. † De summitate domus hæc ait Scriptura: *Texit quoq; domum laquearibus cedrinis:* tectum videlicet supremum, vt rectè ait Ricardus. *Et edificauit tabularum super omnem domum quinq; cubitis altitudinis, & operuit domum lignis cedrinis.* Beda cap. 9: *Turriculas significat,* (id est latera, siue parietes*

B tes

tes in modum propugnaculorum, aut minarum factos) quæ in supremo domus tecto per circuitum erant factæ, ne quis ad altiora perueniens repente laberetur ad ima. Quod in omni domo, quam quisque ædificaret, Moyses fieri præcepit: Cum ædificaueris, inquit, domum nouam, facies murum tecti per circuitum, ne effundatur sanguis in domo tua, & sis reus labente alio, & in præceptis ruente, Deuter. 22. Idem ait in libri quæst. in libros Regū, q. 13. † Hoc est pinnaculum templi, de quo Matth. 41. Erat enim tectum templi, qualia erant tecta domorum in Palestina, & in Iudæa, & in Aegypto, id est planum, atque aptum ad sedendum, & deambulandum, iuxta quod dictum est Matth. 10: Et quod in aure auditis, prædicate super tecta, & Prou. 21: Melius est sedere in angulo domus (id est, tecti expositi iniurijs cæli) quam cum muliere litigiosa, & in domo communi. Quod autem secundo dicit: *Et operuit domum lignis cedrinis*, propter supernam faciem supremi tecti dictum videtur, quæ etiam cedrina fuit. Ita exponit Beda in citata quæstione. † De lapidibus torrens domus, & de toto ædificio ait: *Domus autem cum ædificaretur, de lapidibus dolatis, atque perfectis ædificata est, & malleus, & securis, & omne ferramentum non sunt audita in domo, cum ædificaretur.* Quod recentiores Hebræi, genus hominum fabularum appetentissimum, ideo factum tradunt, quod Salomon haberet sanguinem cuiusdam vermiculi, qui vocatur Thamir, quo aspersa marmora facile secabantur. Verum inane est eorum commentum, & ridiculum: legimus enim, 3. Regum, 5. lapides templi dolatos fuisse prius a cæmentarijs, non ergo id sanguine vermiculi, sed ferramenti factum est. Quomodo hoc factum sit Scriptura ipsa docet, ut bene adnotat Abulensis, q. 12. huius capituli, & communis sententia. † Videlicet lapides dolabantur, & preparabantur in monte ipso, unde excidebantur, & ita perfecti, ac parati ducebantur in templum, ut nullo ferramento opus esset, ut apte inter se cohererent, quia præpositi latomorum omnes parietum, & lapidum, & angulorum mensuras tenebant. Atque

Locus
Prou. 21.
Vers. 6.
Vers. 7.

idem de lignis dicendum est, ita enim legimus: Præcepitque rex, ut tollerent lapides grandes, lapides pretiosos in fundamentum templi, & quadrarent eos. Quos dolauerunt cæmentarij Salomonis, & cæmentarij Hiram. Porro Giblij, præparauerunt ligna, & lapides ad ædificandam domum. † Est autem Giblos, aut Gibil, vrbs Phœnicæ huiusmodi peritis artificibus abundans. Idem scribit Iosephus, 8. Antiqu. cap. 2. Et postea: Tota vero structura ex lapidibus politissimis constabat ita ad vnguem inter se quadrantibus, & commissuris oculos fallentibus, ut intuentibus nullum vsquam mallei, aut cuiuslibet fabrilis instrumenti vestigium appareret, sed connata potius omnia, quam arte congesta videntur, & c. Hoc, ut Caietanus adnotauit, verba Hebræica docent, legitur enim in Hebr. Et domus cum ædificaretur, ex lapide, וּבַד id est, profectiois, ædificata est. † Vbi nos habemus: De lapidibus dolatis, in Hebr. est: De lapide, הַיָּסֵד. Dicitur autem lapis, אֶבֶן id est, integer, & nulla ex parte diminutus, ut apte, scilicet copularentur inter se. lxx. ἀνεπίκουρος, id est, integer. Sed conuenit etiam vtrumque nomen in ea, quæ absoluta, & completa sunt, ideo vertit: Dolatis. וּבַד vero profectioem significat, a וּבַד id est, profectus est, & dicuntur lapides profectiois, qui profecti è monte fuerant, & adducti, lxx. ἀνεπίκουρος. id est dolatis, atque excisis vndique: Chaldæus: אֶבֶן מִלְּבָרָה, id est, ordinationis, id est, iam præparatis, vel aptis ut inter se ordinarentur. Propterea Hieronymus vertit: Perfectis. † Ex quibus discimus nomen vtrumque significare & lapides prius dolatos fuisse, & deinde in templum portatos. Iam ex his possunt intelligi hæc verba: *Et malleus, & securis, & omne ferramentum non sunt audita in domo cum ædificaretur*: tantum enim loquitur de ferramentis, quæ ad dolandum lapides, & ligna adhibebantur, quoniam dolata hæc afferebantur: non de ferramentis, quibus, alia efficebantur, ut notauerunt Abulensis, & alij. Hoc ipsa Scriptura docuit, cum enim prius diceret: Domus autem de

Giblij

de lapidibus dolatis, atque perfectis ædificata est, id pro commentario esse voluit verborum sequentium: † Et malleus, & securis, & c. Etenim cum in hoc ipso capite legamus: Et affixit laminas clauis aureis, qui id fieri potuit sine ferramentis, & sonitu? At dices, Scriptura negat auditum esse malleum, sine malleo ergo fixi clauis sunt. Respondeo Scripturam hic loqui de malleo, quo petra scinduntur, ut dolentur, de quo etiam ait Ierem. 23: Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, & quasi malleus conterens petram?

DE FENESTRIS domus.

CAP. XIII.

Verum antequam ab interiori fabrica ad exteriorem transeamus, superest ut dicamus de fenestris, quæ partim ad hanc, partim ad illam pertinent. De his legimus versu. 4: *Fecitque in templo fenestras obliquas.* Vbi hoc primum adnotandum est, templum hic non accipi pro exteriori domo, sicut aliàs in hoc capite accipimus, sed pro tota domo tam interiori, quam exteriori, neque enim est in Hebræis, הַיָּסֵד, sed הַבַּיִת, id est, domui. Has fenestras nonnulli Hebræi, & quidam, qui eos sequuntur, ut Isidorus Clarius in hoc capite, & alij putant fuisse introrsum angustiores, extrorsum vero latiores. † At nostrorum doctorum communis sententia est extrorsum fuisse angustiores, introrsum latiores. Ita Beda de templo capit. 7. Angelomus, Ricardus, Comestor capit. 9. Lyranus, Abulensis, Caietanus, Vatablus; immò, & nonnulli Hebræi, ut postea dicemus. Verum Angelomus, & Abulensis affirmant non dici obliquas eo quod re vera essent obliquæ, sicut exiguæ fenestras, quæ fiunt in quibusdam arcibus, sed quod cum essent introrsum latiores, lineæ laterum illarum non erant parallelæ, sed à se inuicem semper elongabantur, sicut latera trianguli, ita enim exponit Abulensis, & addit. Istud autem fit ad

Vers. 4.

hoc ut lux multa intret per illas, quod non fieret si essent fenestras æquales intus, & extra. † Causa huius est, quod radij solis venientes ab extra interfecant se in superficie fenestras, vbi est locus strictior, & deinde dilatantur, & intrat lux in domum per modum pyramidis euersæ. De quo patet libr. 1. Perspectiuæ communis, propositio ne. 6. & sic fiunt fenestras communiter in Ecclesijs, & alijs domibus. Hæc Abulensis. Pro Obliquas in Hebr. est, אֶבֶן מִלְּבָרָה, pro quibus Chaldæus vertit: Apertas intrinsecus, & clausas forinsecus, quemadmodum doctores nostri affirmant. Eodem modo interpretatur Pagninus in V. אֶבֶן מִלְּבָרָה & in V. אֶבֶן מִלְּבָרָה, & citat in eadem sententiam R. David, quamuis contrario modo fuerat prius in translatione sua interpretatus, אֶבֶן מִלְּבָרָה proprie apertas significat, id est, quæ luci, & visui patent, אֶבֶן מִלְּבָרָה id est aspexit, aut prospexit. † אֶבֶן מִלְּבָרָה vero significat clausas, ab אֶבֶן מִלְּבָרָה, id est, clausit, aut obturauit, quia scilicet intrinsecus erant apertæ, extrinsecus vero clausæ, non ita ut nihil videri posset, non enim essent fenestras, sed quod erant, & angustiores, & cancellis quibusdam clausæ. Hoc magis explicat trãslatio. lxx. ἡ ἐπιθήσει τὸ ὄμμα ἐν πλάτῃς ἀδ' ἐν ἵσσο μέγας κρυπτάς. id est, fenestras cancellatas occultas. Posterior dictio, אֶבֶן מִלְּבָרָה, pro qua verterunt. lxx: κρυπτάς inuenitur Ezech. 40. vbi habemus: Et fenestras obliquas in thalamis, ἢ ἐν πλάτῃς κρυπτάς. Chaldæus: Et fenestras obturatas. Et cap. 41: Limina, & fenestras obliquas, vbi vertunt, lxx. ἐν πλάτῃς ἀκρυπτάς, id est, fenestras reticulatas, siue cancellatas. † Chaldæus similiter obturatas. Quæ omnia apertius exposuit Hieronymus: nam in cap. 40. Ezech. ita scribit: Fenestras absconditas, quæ Hebræicè appellantur אֶבֶן מִלְּבָרָה, Symmachus τρυφῆς trãstulit. Et postea: In quibus fenestras erant obliquæ, quas lxx. absconditas, Symmachus τρυφῆς vocat. Quæ fenestras obliquæ, siue τρυφῆς, idcirco à sagittis vocabulum perceperunt, quod instar sagittarum angustum in ædes lumen immitterant, & intrinsecus dilatentur, omniaque per circuitum plena erant huiusmodi fenestris, & c.

Ego etiam à sagittis nomen accepisse puto, quod ita factæ sint angustæ extrinsecus, & intrinsecus latiores, ut per eas clam sagittæ mittantur, nec possit, qui mittit ab hostibus lædi. Cuius rei causa Hispanicè Saeteras dicuntur, & in arcibus fiunt. † Idem Ezechiel. 41: Fenestræ quoque erant factæ in modum retis, instar cancello- rum, ut non speculari lapide, nec vitro, sed lignis intertrahilibus, & vermiculatis clauderentur (pro quibus in Hebraico obliquas fenestras habet) quæ in tribus tantum erant partibus templi, ad dexteram videlicet, & ad sinistram, & post tergum, id est, ad Meridiem, & ad Aquilonem, & ad Occidentem. Orientalis autem pars non habebat fenestras, quia ipse introitus clarum immittebat lumen intrinsecus, & cuncta interiora templi ianuarum lumine complebantur, ita ut per singulas fenestras, & cancello- rum foramina intro quis posset aspiciere. Hæc Hieronymus. † Ex quibus, quamvis de templo Ezechielis dicta sint, satis probabiliter intelligimus ita fuisse fenestras dispositas in templo Salomonis. Videmus etiam fenestras מַיְסוֹנָב ab Hebræis iuxta Hieronymum vocari, quæ obliquæ sunt, eumque pro duobus Hebraicis vocabulis, quæ significant apertas, & clausas, vnum posuisse, id est, obliquas, ut obliquitatem in eo intelligamus, quod cum sint extra angustæ, intus verò latæ, lumen non rectum ingreditur, ac si æquales essent undique fenestræ, sed obliquum, propter decliuitatem ipsarum, ut explicuerunt Beda, & Angelomus, & Abulensis locis citatis. Quot autem fuerint, aut ubi, scriptura non docet: sed multas fuisse conuenit, quoniam magnæ non erant. Deinde probabile est fuisse non solum in parietibus primæ contignationis, id est, usque ad primos triginta cubitos, sed etiam in ceteris omnibus, aliqui coenacula illa superiora obscuræ essent, & nullius usus.

DE EXTERIORI FABRICA templi, & primum de tabularum, quæ erant circa domum.

CAP. XIII.

Editificauit super parietem templi tabulata per gyrum in parietibus domus per circuitum templi, & Oraculi, & fecit latera in circuitu. Quamuis in circuitu latera facta esse dicat, non de pariete Orientali intelligendum est, in quo erat porta magna, sed de ceteris, hunc enim sine impedimento cellarum esse oportebat. Et quidem de hoc inter omnes conuenit, sed de tabulatis magna inter omnes auctores contentio est: ex Latinis enim plurimi existimant hæc tabulata fuisse deambulacra quædam circa templum, & latera appellari turriculas, seu cancellos erectos, ne deambulantes decideret. † Ita sensit Beda c. 7. & in libro Quæst. in lib. Reg. q. 13. Angelomus, Ricardus, Comestor capit. 9. Lyranus, & omnium latissime Abulensis, q. 11. Volunt autem tabulata imposta fuisse capitibus trabum primæ contignationis domus exeuntium per parietes, videlicet, 30. cubitis à pavimento, secunda verò trabibus secundæ contignationis similiter exeuntibus sexagesimo cubito à pavimento, tertia trabibus tertiæ contignationis centesimo vigesimo cubito, atque hoc supremum tabulatum ferè dicit esse pinnaculum templi, quod ductus est Dominus Matth. 4. † At Hebræi, & Vatablus nequam deambulacra esse existimant, sed cellas circum templum triplici ordine fabricatas. Quam ego sententiam veram omnino esse arbitror, prioremque vix, aut ne vix quidem, posse sustineri, tota enim euerti videtur his verbis: *Trabes autem posuit in domo per circuitum forinsecus, ut non haberent muris templi.* f. tabulata. Quomodo igitur facta esse possunt supercapita trabum prodeuntium? † Dicunt quidam inter tabulata, & parietes relictum esse breue spatium, ita tamè ut per illud nec deambulantes deciderent, nec pedem immittere possent. Sed quoniam Lyranus, & Abulensis, & alij viderunt id sine vlla ratione dici, aliter soluiunt: affirmantque, murum templi in prima contignatione reductum fuisse cubitum vnum, in quo trabes tabulatorum fulciebantur, deinde in secunda contignatione reductum fuisse

Vers. 5.

Vers. 6.

se

se cubitos duos eadem ratione, in tertia tres, atque ita factum esse ut cum tabulatum supremum latum esset septem cubitos, medium sex, infimum quinque, omnia tamen essent æqualia ad perpendicularum. † Atque hoc de muri reductione non solum antiquioribus placuit, quos nominauimus, & Comestori, sed etiam recentioribus, ut Isidoro Clario, & Caietano, & alijs placet. Confirmatur autem optime ex eo, quod ubi nos habemus: Trabes autem posuit in domo, & c. in Hebræo est, מַיְסוֹנָב, id est, deficientias à מַיְסוֹנָב defecit, & deficientiæ dicuntur illæ reductiones muri, in quibus aliquid semper muro deficit. Adde quod in Hebræo ratio redditur inæqualitatis tabulatorum, & c. מַיְסוֹנָב, מַיְסוֹנָב id est. Quoniam deficientias dedit, siue posuit. Similiter verunt. lxx. οὐκ ἴστανται ἑαυτὰς, id est. Quoniam distantiam posuit domui in circuitu, & distantia appellari videtur spatium illud, quod relictum est in pariete. † At contra hæc pugnant non solum nostræ translationis verba, verum etiam Hebraica ipsa. Si enim trabes posuit in domo forinsecus, ut non haberent muris templi tabulata, manifestum est, non potuisse poni in reductione parietis. Si autem esset legendum: Deficientias autem posuit: deficientiæ sunt paries ipse, & murus templi, quomodo ergo non haberent muris templi? His verbis commoti quidam dicunt has trabes esse, quæ erant in exteriori parte tabulatorum, & eâ sustinebant. Sed hæc quomodo posite sunt ut tabulata non haberent muris templi? † Abulensis reiectis aliorum sententijs tandem ait hoc detrabibus quibusdam crassis intelligi, quas fixit Salomon in terra circum templum, ne aliquis posset accedere ad parietes templi, tam ut illi seruarentur illæ quam propter ipsius templi sanctitatem. Sed debuit considerare Abulensis se nouum quoddam vallum ponere circum templum, quod nemo posuit: deinde male exponi verba scripturæ: *Ut non haberent muris templi*, quod de tabulatis intelligitur ab omnibus, non

de hominibus, nec enim homines dicuntur harere parietibus, sed accedere ad illos. † Dicendum ergo est non deambulacra fuisse: sed cellas circum ædificatas. Hoc primum confirmatur autoritate Iosephi. 8. Antiquit. capit. 2. cui hac in re fides potius habenda est. Eius verba, non ut ab interpretibus versa sunt, sed ut sunt in Græco, ita habent: Circum ædificauit autem templum in circuitu triginta breuibus domibus, quæ coagmentatio, & complexus totius futuræ erant (id est, templum roboraturæ) propter densitatem, & multitudinem exterius circum positæ. Erantque inter se peruiæ, & patebant singulæ in longum viginti cubitos (ita omnino nunc legitur in Græco, sed in veteri Ruffini translatione scriptum est longitudinem fuisse quinque cubitorum, ex quo constat vetustiores, ac emendatiores codices Iosephi ita olim habuisse) ac totidem in larum, & viginti cubitis attollebatur. † Super has alia series cellarum erat extructa, superquam rursus alia, omnes inter se numero, & amplitudine pares, ita ut coniuncta inferius ædificium æquarent, nam superius non erat circum ædificatum, testum verò ipsis impostum est cedri. Et cellæ quidem summæ quæque testum habebant non proximo contiguum, & c. Sed quoniam Abulensis ait Iosephum hoc templum non vidisse, eodem modo cellæ circum ædificatæ sunt templo ab Herode reædificato, in quod Iosephus quotidie ingrediebatur, quod non est dubium eadem forma, qua primum illud Salomonis, fuisse ædificatum. De quo hæc scribit libr. 6. de Bello, cap. 6. † Circa latera verò inferioris templi multa erant membra peruiæ triplici testu suspensa, & ad vtrumque latus ad ea introitus à porta patebat. In Græco apertitis: Circum latera autem inferioris templi peruiæ erant domus trium tectorum multæ, & ad vtrumque ingressus erant à porta ad ipsas. Superior autem pars (templi) has domos iam non habebat. Ex his Iosephi locis habemus non solum domunculas fuisse, sed etiam inferioris templi altitudinem æquasse,

B 3

hoc

De Templi fabrica

hoc est, in .60. cubitos surrexisset. Id etiam intelligitur ex templo Ezechielis, quod, licet, maius erat, & præstantius, tamen ad huius similitudinem conformatum est, in quo ponuntur circa domum tria, quæ dicuntur latera, nec deambulacra erant, sed domunculæ. Ezechie. 41. † Latera autem latera ad latera (scilicet continuatum) bis triginta tria. Et postea: Et vidi in domo altitudinem per circuitum fundata latera ad mensuram calami sex cubitorum spatium, & latitudinem per parietem lateris forinsecus quinquæ cubitorum. Et erat interior domus in lateribus domus, id est, cingebatur inferius templum totum illis lateribus. Verum manifestius etiã perspicitur ex. 1. Paralip. 28: Dedit autem Dauid Salomoni filio suo descriptionem porticus, & templi, & cellariorum, & coenaculi, & cubiculorum in adytis, & domus propitiationis. In Hebræo est: Et dedit Dauid Salomoni filio suo descriptionem porticus, & domorum eius, quemadmodum verterunt, & lxx: domos autem eius vocat domum exteriorem, & interiorem adiunctas porticui, & ideo Hieronymus, ut apertius diceret, vertit: Et templi. Subiicit: Et cellarium eius, & coenaculi eius, & cubiculorum eius interiorum. Non est dubium hæc omnia fuisse in domo ipsa, aut illi adiuncta, nam de atrijs, & cubiculis, quæ erant circum atria, continentur ait: Nec non & omnium, quæ cogitauerat, atrijs, & exhedrarum per circuitum in thesauros domus Dei, & in thesauros Sanctorum. Atque hæc ita esse nec Beda negare potuit capit. 8. Quare cellaria, quæ lxx: *ἀνορθώνας* vertunt, sunt huiusmodi cellæ ædificatæ in lateribus templi, quæ quasi promptuaria quedam erant, in quibus reponerentur diuitiæ templi, & ideo altæ erant cubitos. 20. ut ait Iosephus late autem quinquæ, & totidem longæ: † Ædificatæ enim sunt etiã ad munitionem, & firmitatem templi, ut diximus ex Iosepho, & ad pulchritudinem, atque custodiam, ideo cellaria, siue apotheca dicuntur. Quare necesse est fenestras magnas habuisse e regione fenestrarum domus. Coenaculum

intelligit, quod erat super contignationem. 60. cubitorum, lxx: *ἡ τῶν ὑπερώων*, id est, superiorum tectorum. Hebr. *יְהִי עֲלֵי*. Cubicula in adytis siue interiora, sunt quæ erant in secundo, & in tertio tecto templi, & interiora dicuntur, ut distinguantur à cellarijs, quæ sunt exteriora. Nunc verba interpretemur. † Et ædificauit super parietem templi tabulata per gyrum, id est, iuxta parietem templi, siue ad parietem templi, ut Caietanus, & Pagninus, & alij adnotarunt, quod vsitatum est in Scriptura, ut Luc. 4: Et stans super illam imperauit febrì. Et Psalm. 136. Super flumina Babylonis, &c. Quomodo autem essent iuxta parietes, & in parietibus domus, statim dicemus: *Tabulatum, quod subter erat, &c.* Inæqualitatis tabulatorum causa fuit angustia areæ, fuit enim admodum angusta, ut videbimus, cum de atrijs agemus. Ideo non potuit esse inferiorum cellarum latitudo nisi quinquæ cubitorum. † Cellæ autem secundi ordinis non potuerunt habere ampliore proiectionem quam vnus cubitus, tum propter firmitatem, tum propter decorem: & super has commodè ædificari potuerunt altæ cubito latiores. Quod verò ait: *Trabes autem posuit in domo per circuitum forinsecus, &c.* Ita intelligendum est: In muro, cum fiebat, relictæ sunt prominentiæ, quæ canes dicuntur à architectis, super quas transuersæ trabes ponerentur, atque ita cellæ illæ fierent, ut non hærerent muris templi, id est, ut non esset necesse capere partem muri, aut perforare, ut tabulata sustinerentur. † Atque hæc est vera horum verborum intelligentia, in quibus tot fuerant, tamque variæ exppositorum sententiæ. Ideo eleganter Chaldaus: Quoniam proiectionem fecit in medio. Docemur hoc Ezechiel. 41. ubi de similibus lateribus ita ait: Latera autem latera ad latera bis triginta tria. Et erant eminentia, quæ ingrederentur per parietem domus in lateribus per circuitum, ut continerent, & non attingerent parietem templi. Quæ vocat eminentia, hic vocantur trabes, quia eminebant ex pariete ad

Vers. 5. Super pr. Iuxta.

Vers. 6.

Quia, & Quoniam saepe soli ornatui deseruiunt.

ad sustinendum trabes transuersas imponendas, ideo quæ Hebr. dicta sunt, *תִּבְרֵי*, id est, deficientiæ, quoniam non erant integræ trabes, sed capita: & à lxx. in Ezech. dicta sunt *ἀσχυα*, licet, & in hoc loco Regum, unde omnia explicantur, atque confirmantur: quia recedunt à pariete foras prominentes. † Hebraicè autem *תִּבְרֵי* id est, venientia, quia per parietem veniebant, siue per parietem ingrediebantur, quod de reductionibus muri non dicitur, non enim veniunt, neque ingrediuntur per parietem domus. Quod sequitur, ita est in Hebræo. Ut tenerentur, & non tenerentur in parietibus templi, id est, ut illæ trabes, siue illa prominentia, tenerent tabulata, & non tenerentur tabulata in parietibus templi perforatis, aut quouis alio modo læsis. Chaldaus: Tabulata autem, tabulatum super tabulatum, triginta tria, vndena per ordinem, defixa parieti intra tabulata per circuitum, ut capita trabum requiescerent super illud, quod eminebat, neque trabes penetrarent per parietes domus. † Cellas, siue domunculas, triginta fuisse dicit Iosephus, quæ cum longitudinem, & latitudinem haberent cubitorum quinque, rectè ædificari potuerunt circa domum, nam cubitis sexaginta ex vtroque latere domus, & viginti ex latere Occidentali addendi sunt cubiti crassitudinis murorum domus. Domunculæ exigunt spatium centum quinquaginta cubitorum, domus autem intrinsecus habet. 140. cubitos excepto latere Orientali, additæ autem crassitudine parietum, quæ nouem aut decem cubitorum fuit, necesse est plures esse, ac satis spatij superesse domunculis. † Ex his soluntur omnia, quæ obiecta sunt, præter illud, quod dicebatur, in illis verbis: *Trabes autem posuit, &c.* Causam reddi, quoniam in Hebræo est: Quoniam trabes posuit, &c. Sed ad hoc respondendum est non reddi causam inæqualitatis tabulatorum, sed explicari quo fundamento tenerentur. Sapissimè enim apud Hebræos, Quia, & Quoniam, & similes particula ponuntur initio sententiæ, ita ut causam non significant, sed ornatui tantum deseruiant pro consuetudine illius linguæ, ut Luc. 1: Et dixerunt

ad illam: Quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine, &c. & cap. 2. Sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiēs vuluam sanctum Domino vocabitur, & Psal. 17. † Quoniam in te eripiar à tentatione, Eccles. 11. Si multis annis vixerit homo, &c. Heb. Quoniam si multis annis, &c. Illam autem expositionem de capitibus trabum tabulatorum prodeuntibus non recipimus, quoniam omnia tabulata non ascendebant, nisi in .60. cubitos, ut diximus ex Iosepho.

DE OSTIIS TABULATORUM, & de cochlea, qua ad illa ascendebatur.

CAP. XV.

Quiam lateris medij in pariete erat domus dextra. Dubiū est de vtro latere medio loquatur, de eo ne quod medium erat in tribus illis ordinibus cellarum, an de secundo tecto domus, quod .60. cubitis surgebat à pavimento. Nonnulli, ut Lyranus, intelligunt hæc de secundo tecto domus, quod medium coenaculum dici arbitrat. Et videtur id valde confirmari verbis Iosephi. 8. Antiq. cap. 2. dicentis: Porro ascensum in superiorem templi partem sic commentus est rex, ut cochleam in hunc usum crassitudini parietis includeret. Hæc enim pars non habebat ab Oriente magnam ianuam, ut inferior, sed à lateribus inerant parua ostiola. † At sine dubio non de tectis domus, sed de tabulatis loquitur nunc, ut docent Chaldaus, Abulensis, Caietanus & Vatablus, immo ut verba ipsa planè docent, nam tecta templi nihil habent cur latera dicantur, sed latera vocauit tabulata ædificata circa domum, ut etiam interpretatus est Ricardus. Sensus ergo est, in crassitudine parietis, quæ decem cubitorum erat, factam esse cochleam, per quam in omnes cellas singulorum tabulatorum ascenderetur. Itaque à pavimento vsque ad medium latum, siue tabulatū, quod à vigesimo cubito surgebat cochlea ascendebat, & ibi erat

Vers. 8.

ostium, per quod introibatur ad ipsum tabulatum. Noluit enim Salomon extra domum scalas apponi, ne extra ascēderetur ad tabulata, & vacua area relinqueretur decoris causa. † Inde ascendebat adhuc Cochlea vsque ad latus supremum, & erat in pariete alterum ostium ad ingrediendum in ipsum tabulatum. Quoniam autem cellę vniuscuiusque lateris peruię erant omnes, vt diximus ex Iosepho, vnum ostium satis erat ad singula latera per circuitu. Et ascendentes (vt ait Beda. cap. 8.) creberrimas habebat a Meridie fenestras, quarum luce certum per omnia, & sine offensione iter facerent. Ostium itaque lateris medij, id est medij tabulati, per quod scilicet a domo transibatur ad cellas medij tabulati, erat in pariete domus dextrę, id est, non erat in pariete ipsius tabulati, sed in pariete ipsius domus, in pariete, inquam, dextrę, id est, qui ad dextram erat, siue in pariete dextro, *lxxi. et. rlu. w. q. u. a. r. u. s. r. u. s. d. e. f. i. a. v.*, id est ad humerum, siue latus dextru. † Latus dextrum vocatur Meridionalis murus, vt Beda capit. 8. & alij adnotarunt, quoniam qui Orientem spectat, Meridiem habet ad dexteram, Aquilonem ad sinistram. 3. Reg. 7. Mare autem posuit ad dexteram partem templi contra Orientem ad Meridiem. Merito autem ostium in latere domus factum est, non in fronte, quoniam tabulata non in fronte domus erant, sed ad latera circum circa. Quod autem ait: *In medium coenaculum*, satis Hieronymus indicat tabulata illa non fuisse deambulacra, sed cellas, vt Iosephus docuit: etenim in Hebręo non est coenaculum, sed ita habetur: Ostium lateris medij in pariete erat domus dextrę, & per cochleam ascēdebant in medium, & a medio in atrium. In mediū scilicet latus, sed quia domunculis constabat, recte dictum est coenaculum. † Quare falsum est quod putauit Ricardus, per coenaculum restitutum domus medium intelligi, quasi Scriptura prius loquatür de lateribus, & postea idem etiam de coenaculis, id est, de tectis templi, velit intelligi. At illud non est explicatum ab autoribus, cur de ostio lateris medij locutus sit, non autem de ostio inferioris lateris,

Dextrum dicitur quod ad Meridie est.

quod prius erat, aut etiam de ostio supremi. Et vt dubitatio augeatur, vbi in Hebręo, & in nostra translatione habetur: Ostium lateris medij, *lxx. verterunt: Ostium lateris inferioris, r. h. s. p. l. e. u. s. p. a. s. r. h. s. v. p. o. u. a. t. o. h. e. r.*, & Chaldæus: Porta appendicis inferioris. † Respondeo scripturam non loqui de ostijs, per quę a cochlea introibatur in tabulata, hæc enim tria erant, vt ipsa tabulata, nec dubium erat ostia futura fuisse in pariete templi, vt ad illa transiretur: sed de ostio, quo in cochleam introibatur, quod vnicū erat in domo, reliqua enim non ducebant a domo in tabulata, sed a cochlea in tabulata, & a templo non videbantur. Hoc autem ostium, quod a templo ibat in cochleam, oportebat dicere quo in latere parietis, aut vbi denique esset: cum enim dictum esset, hoc fuisse apertum in latere dextro domus, & inde per Cochleam ascendi ad medium tabulatum, satis intelligebatur ostia, per quę ad tabulata introibatur, in eodem pariete esse debere. † Itaque ostium lateris medij dicitur id, per quod a templo ascēdebat ad latus medium, ad primum enim non ascēdebat, cum in ipso parimento esset. Atque idem ostium dicitur etiam lateris inferioris, quoniam a templo per hoc ostium ingrediebatur qui transiret ad infimum tabulatum, & hoc est quod ait Abulensis, vnum ostium fuisse pro omnibus tabulatis: Ita idem est sensus omnium translationum. Ad verba Iosephi respondeo eum nequaquam nostrę sententię refragari, sed ostendere aliud, quod scriptura tacuit, id est, quā ascēderetur ad superiores domus, siue ad superiorem partem templi, † dicitque ascensum a rege fuisse excogitatum in crassitudine parietis, quoniam domus superior non habebat ab Oriente ianuam, sicut inferior, vt extra parietem ascensus esset faciendus. Atque hoc satis apte intelligi poterat, cochleam quę ascēdebat vsque ad tertium tabularum ulterius fuisse progressam, id est, vsque ad sexagesimum cubitum, in quo erat superior domus. Sed quoniam continuo ait: sed a lateribus in erant parua ostiola, aut (vt est in Græco) a lateribus erant introitus: per par

ua valde ostia significare videtur alteram cochleam fuisse in pariete Septentrionali, siue sinistro, quo ad domum superiorem intraretur. † Arbitror enim fuisse illam domum superiorem in duas partes ad longum diuisam, & multa cubicula habuisse, siue multas cellas, sicut. 1. Paral. 28. significari iam diximus in illis verbis: Et coenaculi, & cubiculorum in adytis, ideo quę ostiola esse oportebat ex vtroque latere. Quod etiam conuenit cum eo, quod de templo Ezech. dicitur cap. 41: Et platea erat in rotundum, (id est, latitudo quadam rotunda) ascendens sursum per cochleam, & in coenaculum templi deferbat per gyrum.

DE ATRIIS.

CAP. XVI.

Vers. 36

I edificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum, & vno ordine lignorum cedri. De atrijs confusē admodum loquuntur autores, quoniam confundunt tempora, & templa, & templo Salomonis tribuunt quę de templo Herodis scripta sunt, vt Beda capit. 16. & Cassiodorus in Pandectis a Beda citatus. Comestor. cap. 14. & 15. Abulen. q. 21. Nos autem, quoniam de primo templo nunc loquimur, vt a Salomone edificatum est, ea tantum modo commemorabimus, quę fuerunt in templo Salomonis, mox de templo secundo, deque Herodis templo dicturi. † De atrij templi Salomonis nunc ait: Et edificauit atrium interius. Atrium Heb. אַטְרִיָּו Græ. ἄτρυον, apud veteres prima domus pars fuit, quę statim ab interiori ianua introeuntibus occurrit, continetque aream, in quam collecta ex omni tecto pluuia descendit, Habet dextra, ac sinistra alas, quę Græcę pteromata dicuntur, vt ex Vitruuio ostendit Daniel Barbarus in scholijs eiusdem, lib. 6. cap. 4. Ex quo apparet non ex omni parte fuisse tectum atrium, sed ex lateribus, & vt idem ait cap. præcedenti, idem cauedium dicitur: sed alia ratione: nam cauedium dicitur causa illius partis, quę est sub diuo, & in medium impluit,

Atrium

atrium verò causa illius, quę tecta est. † Spatia illa laterum cum tectis porticus dicta sunt: Vnde illud:

Porticibus longis fugit, & vacua atria 2. Aeneidos lustrat.

Talia erant atria templi Salomonis, & porticus habebant, quò se populus reciperet cum pluuia, aut æstus urgebant, sicut & in theatris eadem causa fiebat a veteribus. Vitruuius lib. 5. capit. 9. Post scenam porticus sunt constituendę, vt cum imbres repentini ludos interpellauerint, habeat populus quò se recipiat ex teatro, & c. Nullum porticibus deerat ornamentum, nulla commoditas, imbres, soles, cœlumque graue vitabant, ambulatio-nibus, negotijs, spectaculis aptę erant. A magnitudine miliaria, aut stadiaria vocabantur, ex eodem Daniele lib. 5. capit. 1. Cum autem Scriptura dicit: † *Edificauit atrium interius*, satis indicat fuisse & atrium exterius edificatum ab eodem: quod manifestius est ex. 2. Paral. 4: Fecit etiam atrium sacerdotum, & basilicam grandem, & ostia in basilica, quę texit ære. Atrium sacerdotum est, quod nunc vocat atrium interius, quia porticui, & domui adiunctum erat, Basilicam grandem vocauit atrium exterius, quò populi multitudo confluebat, nam in atrium sacerdotum soli sacerdotes introibant. Et quoniam atrium exterius magnam multitudinem capere debebat, basilica grandis dictum est, erat enim multò maius atrio sacerdotum. † Quo in loco *lxx.* tam atrium, quàm basilicam *αὐλῶν* vocant in Hebręo atrium sacerdotum אַטְרִיָּו basilica verò אֵרֶבָּה dicitur, quoniam illuc ad orandum conueniebant, & a Deo iuuabantur, אֵרֶבָּה enim significat adiutare. Nec ego plura atria fuisse tempore Salomonis existimo, quoniam plura loci angustię non patiebantur, vt mox videbimus. Hinc de rege Manasse dictum est. 4. Reg. 21: Et extruxit altaria vniuersę mitiæ cœli in duobus atrijs templi Domini, ac si diceret: Nihil reliquit, quod non pollueret: nam de domo etiam dixerat: Extruxitque aras in domo Domini. † Quare Beda, & reliqui, qui quatuor atria ponunt, confundunt, vt dixi, tempora. Hinc etiam Iosephus de

Porticus.

Duo atria tantum in templo Salomonis.

eodem templo loquens. 3. Antiq. capit. 2. tantum meminit atrij interioris, & exterioris. De atrio sacerdotum ait: Circumdedit deinde templo septimum quoddam trium cubitorum altitudine, quod nostra lingua Gison vocamus, exclusurum profanam multitudinem, & solos sacerdotes admissurum. Ex quibus intelligimus verba nostri capituli: *Aedificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum.* Nec enim significat fuisse tres ordines lapidum, ita ut primus esset exterior, secundus interior in eadem altitudine, tertius adhuc interior, ut intellexit Ricardus: sed, ut rectè exposuit Abulensis. q. 21. † murus diuidens sacerdotes à laicis tres tantum cubitos altus erat, ut laici videre possent sacerdotes, & sacrificia, & tres ordines habebat lapidum, quorum alter alteri impositus erat. Quod autem addit: *Et vno ordine lignorum cedri.* Ricardus, & Abulensis, & quidam alij censent hunc murum intrinsecus vestitum fuisse tabulis cedrinis, idque nunc significari. Sed planè verbis scripturæ videntur aduersari: ponit enim tres ordines lapidum politorum, & vnum ordinem lignorum cedri, qui decoris causa super lapides additus est, ex ijsque ordinibus quatuor altitudo fiebat trium cubitorum, ut Iosephus scripsit: quare non erant singuli ordines lapidum cubitales, ut putauit Abulensis. † Hos lapidum ordines quidam fuisse putant diuersorum colorum, ut Lyranus, & Abulensis, sed nihil de hoc constat. Hunc murum, siue hoc septum Iosephus vocari dixit Gison Hebraica lingua, quo vocabulo si sunt. lxx. Ezech. 40. vbi nos habemus: Et labia eorum palmi vnus. Et cap. 43. vbi habemus: Et definitio vsque ad labium eius in circuitu palmi vnus. lxx. verterunt: Et Gison per labium eius in circuitu palmi vnus. In priore loco ita Hieronymus: Rursum vbi nos diximus: Et labia eorum, & c. lxx. transtulerunt: Et gison palmi habentes dolatum intrinsecus per circuitum. † Quod verbum vtrum Hebraicum, an Græcum sit, scire non possumus, nisi hoc tantum, quod pro Giso Symmachus, & Theodotus $\chi\epsilon\lambda\omicron\varsigma$, id est, labia, Aquila prima editio $\epsilon\pi\ \gamma\epsilon\sigma\omicron\upsilon\varsigma$

numero plurali; Secunda: labia transtulerunt: pro quo in Hebræo habetur: $\chi\epsilon\lambda\omicron\varsigma$. In posteriorem verò ait: Aquila, Symmachus, & Theodotio posuerunt terminum. lxx. rursum $\gamma\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ interpretati sunt. Cuius verbi, ut antè iam dixi, nō possum scire rationem, nec cuius linguæ sit dicere confidenter, & c. Hoc ergo, quod se ignorare Hieronymus fatetur, discimus ex Iosepho, Hebraicum nomen esse, & septum significare, siue terminum, aut labium, quod instar labij cingat, & claudat. † Eodem vocabulo vtiur aliquoties Iosephus. 6. de Bello, capit. 6. Sed iuxta Græcum, lib. 5. cap. 14. & 15. nisi quod ibi $\gamma\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ scribitur, & ita appellat septum, quod diuidebat in templo Herodis sacerdotes à populo. De hoc atrio Beda capit. 16. ait: Habebat autem hoc atrium tres cubitos altitudinis, ut Iosephus narrat, quatenus ab ingressu templi exteros prohiberet, & solum hoc sacerdotibus licere significaret. Eratque ianua ad Orientalem plagam, ad quam vsque populus hostias suas, & sacrificia inferebat inde suscipienda à sacerdotibus, atque ad altare perferenda, & c. † De atrio exteriori hæc ibidem subiicit idem Iosephus: Extra hoc septum erat fanum porticibus magnis, ac latis cinctum, & portis altis patens, quarum singulæ singulos ventos spectabant, & foribus auratis claudebantur. In hoc fanum cuilibet è populo, puro modo, ac casto, & præscriptorum legis obseruanti accessus patebat. Dici autem non potest, ac vix etiam oculis credi, quam mirandum fuerit illud exterius fanum. Vallibus enim expletis tam profundis, ut ad prospectum oculi caligarent, & aggesta ad quadringētos cubitos terra, eam vertici montis, in quo templum extructum est, æquauit, atque hoc modo factum est, ut area fani cum solo templi æquaretur. † Hanc cinxit duplicibus porticibus, quas columnæ è nativo saxo sustentabant, & laquearia cedro expolita tegebant. Fores verò habebat omnes ex argento fabricatas. Hæc Iosephus. Sed intelligendum est hanc fanum, siue atrij exterioris cœquationē, ita factam esse, ut per gradus quosdam ab atrijs ascenderetur ad domum, sicut idem

Atrium sacerdotum.

Atrium exterius.

idem Iosephus docet quum de templo Herodis agit lib. 6. de Bello cap. 6. Porticus duplex dicitur, quam terni columnarum ordines efficiunt. Saxum natium est, quod sponte sua in loco illo gignebarur. † Sed magna dubitatio est, vtrum hæc atria totam domum vndique cingerent, an verò anteriorem tantum domus partem. Plerique totam domum cinxisse existimant; ut Cassiodorus in Pandectis citatus à Beda cap. 16. & ipse Beda ibidem: Comestor cap. 19. & Lyranus & alij. Abulensis verò Q. 21. putat atrium sacerdotum non circumdeditse templum, sed fuisse plateam quamdam magnam, & quadratam ad Orientalem partem templi: atrium autem secundum, & alia duo, quæ ipse ponit, omnino templi circumdeditse. Ego neutrum horum atriorum templum totum circumdeditse existimo, sed anteriorem tantum templi partem, id est, Orientalem; quod manifestissimè docet Iosephus 6. de Bello cap. 6. his verbis: † Fanum autem conditum erat, ut dixi, supra durissimum collem. Et initio quidem vix templo atque areæ sufficiebat iacens in summo planities; quod vndique præceps erat, atque decliuus. Cùm autem rex Salomon; qui etiam templum ædificauerat, muro eius partem ab Oriente cinxisset, vna porticus aggeri est imposita, & manebat ex alijs partibus nudum, quoad sæculis posterioribus semper aliquid aggeris accumulante populo cœquatus collis latior effectus est. Ex his Iosephi verbis intelligimus cur cellæ in latere domus ædificatæ sint parua, & inæquales, nepe quia initio area illa vix templo ipsi sufficiebat vndique præceps, atque decliuus. † Deinde discimus partem tantum Orientalem fuisse cinctam muro alto, ut ita valles aggeribus complarentur, & templum ex alijs partibus fuisse nudum, id est, nō cinctum atrijs. His aggeribus porticum impositam esse dicit, porticus nomine totam illam aream complectens, in qua erant atrium interius: & exterius; nā $\gamma\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ siue porticum vocamus locum amplum, & spatiosum ad ambulandum recto inclusum. Atque hæc porticus omnino est quæ porticus Salomonis dicta est Ioa.

13
An atria tota domum cingerent.

14

10: Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. Et Act. 3. Cucurrerunt omnis populus ad eos ad porticum, quæ appellatur Salomonis. Et cap. 5: Et erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis. † Dicta est autem porticus Salomonis, quod à Salomone sit facta, ut ab alijs secerneretur, quæ sæculis posterioribus complanato aggeribus monte (ut ibidem ait Iosephus) ad alias templi partes ædificatæ erant; solent enim porticus nomen ab autoribus habere, ut Romæ porticus Pompeianæ. Atque inde semper nomen Salomonis areæ mansit, licet ea, quæ super aream ædificata sunt, euerfa fuerint à Chaldeis. Quare omnino lapsi sunt graues auctores in huius porticus explanatione, sed præcipue Abulensis in hoc cap. bis, & Titelmannus in Ioh. cap. 10. qui existimant porticum Salomonis esse porticum latam. 10. cubitos, & longam viginti, quæ erat ante domum exteriorem: quod etiam suspicari videtur Iansenius in Concordia ca. 93. † Cùm constet illam porticum fuisse interiorem ipso atrio sacerdotum, neminemque ex laicis potuisse ingredi in atrium sacerdotum, ne dum in porticum illam. Et quamuis aliæ porticus factæ sunt postea, ut videbimus in templo Herodis, ad alias templi partes complanatis vallibus circa templum: nunquam tamen atrium sacerdotum cinxit totum templum, nec vltra Orientalem partem extensum est; quoniam in ea parte erat altare holocaustorum, & porta templi. Sed neque aliæ porticus ita factæ sunt, ut eadem porticus totum templum cingerent, ut suo loco videbimus; in quo plurimi errauerunt. † Quare quod Iosephus. 8. Antiq. cap. 2. dixit: Circumdedit deinde templo septimum quoddam; & c. quo scilicet, atrium sacerdotum clauderetur, intelligendum est ab Oriente cinxisse tantum.

At videtur necessariò esse quattuor aggeres ponenda, ut à Beda, Cassiodoro, Comestore, Abulensi ponuntur, quoniam immundi non ingrediebantur in atrium exterius. Propterea scriptores, quos nominati, ponunt atrium mulierum mundarum, quas separari ab hominibus decebat, & aliud atrium immundorum, tam virorum, quam mulierum, & Gentium.

Gentilium venientium ad adorandum. Confirmari hoc apparet ex Iosepho. 8. Antiq. capit. 2. affirmante atrium exterius tantum mundis paruisse. † Præter. 1. Paral. 2. 8. legimus Dauidem reliquisse Salomoni descriptionem omnium, quæ cogitauerat atriorum. Duo autem, non solent dici omnia, sed minimum tria, vt Aristoteles docet. 1. de celo. Cap. 1. Respondeo tamen in templo Herodis fuisse (iuxta quosdam) hanc distinctionem atriorum, vt postea dicemus, vnde hi autores desumunt, quasi eadem fuerint in templo Salomonis, quod neque probant, neque probare possunt. In porticu tamē Orientali à Salomone facta propter aræ paruitatem tot atria esse non potuerunt, quare neque in libris Regum, neque in Paralipomenis, neque in Iosepho vquam mentio facta est, nisi de interiori, & exteriori atrio. † Sed sicut ante atrium tabernaculi magna area relinquebatur populo, ita in templo Herodis ita omnino fuerunt hæc atria, vt ab his autoribus ponuntur. Ad verba Iosephi respondendum est Salomonem non fecisse alterum atrium laicis immundis, sicuti neque sacerdotibus immundis fecit alterum atrium sacerdotum. Immo, & hoc addendum, immundos donec mundarentur, non potuisse ingredi in templum, vt docet Moses Aegyptius lib. 3. Directoris, seu Ducis dubitantium, cap. 57. quod numerat inter negatiua præcepta, & est præceptum. 77. & Lyranus in illud Leuit. 11. Et si necesse fuerit, & c. † Quod si hi autores animaduertissent, vidissent non esse necesse ponere atrium immundorum. Mulieribus certum locum designatum esse probabile est, quemadmodum in templo Herodis factum dicit Iosephus lib. 6. de Bello, cap. 6: at intra idem atrium cancellis quibusdam separatam, vt nunc fit in nostris templis. Gentiles autem, qui ad templum veniebant, consistebant extra hoc atrium exterius, & inde videbant templum, & adorabant. Ezechiel. 44. Sufficiant vobis omnia scelera vestra domus Israel, eo quod inducitis filios alienos in circuitum corde & incircumcisos carne, vt sint in fan-

Atrium immundorum nullum erat.

ctuario meo, & polluant domum meam. † Ad locum. 28. cap. 1. lib. Paral. respon-
 22 deo non esse sensum: Dedit ei descriptionem omnium atriorum, sed nomen omnium, complecti omnia, quæ sequuntur, ac si diceret: Dedit ei descriptionem omnium, quæ cogitauerat, atque ibi fiat distinctio, & postea sequatur: Atriorum, & c. quasi dicat: nempe atriorum, & exhedrarum, & c. Hoc ex Hebræo manifestum est, vbi ita habetur ad verbum: Et descriptionem omnis, quod fuit in spiritu eius cum eo ad atria domus Domini, & ad omnes exhedras in circuitu, ad thesauros domus Dei, & c. lxx. etiam ita verterunt: Et exempla omnium, quæ erant in spiritu cum eo, & atriorum domus Domini, & omnium exhedrarum in circuitu, & c.

DE EXHEDRIS.

CAP. XVII.

Intra hæc atria fuisse exhedras, dubitare non possumus cum legamus in hoc ipso loco, quæ nunc inter prætabamur: Nec non & omnium, quæ cogitauerat, atriorum, & exhedrarum per circuitum, in thesauros domus Dei, & in thesauros sanctorum. Erant autem exhedræ in porticibus atrij exterioris in interuallis portarum, nam ad omnes mundi plagas portas habebant, vt iam ex Iosepho diximus. Ita enim solebant exhedræ in nonnullis publicis ædificijs constitui, vt docet Vitruuius, lib. 5. cap. 1: Constituantur, inquit, in tribus porticibus exhedræ spatiosæ. Exhedra autem proprie dicebatur cubiculum columnis sustentum, & epistylijs pluribus, excisis spatijs, quibus prospectus in viam erat, nonnunquam sub diuo, nonnunquam sub tecto, vt autor est Alexander lib. 5. Genialium dierum, cap. 11. † Inde Iosephus lib. 6. de Bello cap. 6. de Exhedris templi Herodis scribit, post introitum, vbi latiores portæ ipsæ fiebant, exhedras vtrimque fuisse magnas, quarum singulas impositas binæ columnæ sustinebant. In exhedris multæ sedes erant, vnde & nomen habent. De publicis exhedris Vitruuius lib. 5. c. 11. ait: Habentes

Exhedra

*Gazophili-
cium.*

Habentes sedes, in quibus Philosophi, Rhetores, reliquique qui studijs delectantur, sedentes disputare possint. & c. In domibus verò priuatis loca sunt ad colloquendum per ætatem cum amicis, aut ad meriandum. Verum hæc, de quibus nunc loquimur in templo, partim vt in eis manerent sacerdotes, 3 cū in templo ministrabant. † Legimus enim. 1. Paral. 28. Et exhedrarum per circuitum in thesauros domus Dei, & in thesauros sanctorum, id est, vt ibi reponerentur cum aliæ opes templi, præsertim quæ erant eius ministris diuidenda, vt videmus. Neh. 13: tum omnia, quæ populus offerebat ad templum rotum reficiendum, & cōseruandum in suo decore, maxime autem ad reficiendum Sancta, siue Sanctitates, id est, Sanctum sanctorum, aut etiam domum anteriorem. Quid sit thesaurus sanctorum intelligimus ex. 4. Reg. 12: Omnem pecuniam sanctorum, quæ illata fuerat in templum Domini a prætereuntibus, quæ offertur pro pretio animæ, & quam sponte, & arbitrio cordis sui inferunt in templum Domini, accipiant illam sacerdotes iuxta ordinem suum, & instaurant facta tecta domus, si quid necessarium viderint instauratione. † Pecunia illata a prætereuntibus pro pretio animæ dicitur illa, quæ offerebatur quando numerabatur populus, pro quolibet enim prætereunte, siue transeunte, scilicet, ad numerum eorum, qui idonei erant ad bellum, id est, a vigesimo anno, & supra, offerebatur dimidius siclus, ne ille periret, si non offerret. Exo. 30: Quando tuleris summani filiorum Israel iuxta numerum, dabunt singuli pretium pro animabus suis Domino, & non erit plaga in eis, cum fuerint recensiti. Hoc autem dabit omnis, qui transit ad nomen, dimidiū sicli iuxta mēstram templi. Qui habetur in numero a viginti annis & supra, dabit pretium. † Hæc igitur pecunia, & quæ sponte offerebatur ab alijs, seruabatur ad templum reficiendum, & vocabatur thesaurus Sanctitatum, siue sanctorum. Exhedræ autem in quibus huiusmodi pecuniæ seruabantur, proprie dicuntur Gazophylaciæ, idcoque in exteriori atrio erant prope ia-

nuas, vt populus ingrediens facile offerre posset, quod veller, & mittere in donaria. Quare credibile est iuxta ianitiæ gradus paucos habuisse, quibus facile populus inferre pecuniam posset in gazophylacium, nisi forte erat ibi sacerdos accepturus, quod est probabile ex. 2. Paral. 24. vt postea referemus. 6 † De his Ierem. 35. Et introduces eos in domum Domini in vnam exhedrā thesaurorum, & dabis eis bibere vinum. Et introduxi eos in domum Domini ad gazophylacium filiorum Hanan, quod erat iuxta gazophylacium principum, super thesaurum Maasæ filij Sellum, qui erat custos vestibuli. Quod prius exhedram, postea Gazophylacium vocat. Inde etiam. 4. Reg. 23: In introitu templi Domini iuxta exhedram Nathan-Melech. 1. Paralip. 9. His quatuor Leuitis creditus erat omnis numerus ianitorum, & erant super exhedras, & thesauros domus Domini. † Habebat autem exhedræ, siue gazophylaciæ nomina, vel ab ijs, quibus custodienda committebantur, vt Gazophylacium Hanan. Vel ab ijs, quorum dona ibi seruabantur, vt gazophylacium principum. Et cap. 36. Legitque Bärtich ex volumine sermones Ieremiæ in domo Domini in Gazophylacio Gamariæ filij Saphan scribæ in vestibulo superiori, in introitu portæ nouæ domus Domini audiente omni populo. Et ibidem. Porro volumen commendauerunt in gazophylacio. Elisamæ scribæ. Ex his satis intelligimus vbi Dominus loqueretur, cum ait Iohannes cap. 8: Hæc verba locutus est Iesus in Gazophylacio docens in templo; nempe in porta quadam atrij exterioris, vbi erat maximum gazophylacium, in quod plures dona mittebant, & quæ plures ingrediebantur. 7 † Sed sciendum est exhedras etiam pastophoria vocari in scriptura, nam vbi legimus. 1. Paral. 28. Atriorum, & exhedrarum. lxx. vertunt: Atriorum domus Domini, & omnium pastophoriorum. De his etiam scriptum est. 1. Mach. 4. Et viderunt sanctificationem desertam, & altare profanatum, & portas exultas, & in atrijs virgulta nata, sicut in saltu, & pastophoria diruta. Et postea: Et ornaverunt faciem templi coronis aureis, scutu-

Pastophoria.

& scutulis, & dedicauerunt portas, & pastophoria, & imposuerunt eis ianuas. Et dicuntur pastophoria, quia habitabant in eis sacerdotes cum templo deseruiebant, nam πασδς thalamum significat, atque inde pastophori vocabantur sacerdotes, qui thalamis illis præerant, siue qui in eis habitabant, & ipsi thalami inde pastophoria. † Vocabantur etiam pastophori apud Aegyptios sacerdotes quidam honoratiores, qui paston, id est pallium ferebant sacerdotale. Inde Isai. 22. vbi nos habemus: Vade, ingredere ad eum, qui habitabat in tabernaculo, lxx. verterunt: Vade ad pastophorium ad Somnam quæstorem, hoc est dispensatorem thesaurorum domus Dei, vt ibi ait Hieronymus, lib. 7. in Isai. & ibidem interpretatur pastophorium ibi dici thalamum, in quo habitabat præpositus templi. In de etiam, 3. Hefd. 9: Et exurgens Hefdras ante atrium templi abiit in pastophorium Ionathæ filij Nafabi, & hospitatus ibi non gustauit panem, neque aquam bibit super iniquitatem multitudinis. † Quare eodem modo loquitur Scriptura de exhedris, & de pastophorijs, vt. 1. Paral. 9: Hi sunt principes cantorum per familias Leuitarum, qui in exhedris morabantur, vt die, ac nocte iugiter suo ministerio deseruirent, videlicet iuxta ordinem vicis suæ vnusquisque. I x x. ibi verterunt: ἐν πασφορίῳ διατεταγμένοι ἐς ἐφημερίας, id est, in pastophorio ordinati in vices, id est, vt quisque iuxta ordinem vicis suæ ministraret. De his vicibus dicitur Luc. 1: Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deum secundum consuetudinem sacerdotij, & c. ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας αὐτοῦ. Ac propterea cum dictum esset. 1. Paral. 28: † Dedit David Salomoni descriptionem atriorum, & exhedrarum, additur: Diuisionumque sacerdotalium, ac Leuitarum in omnia opera domus Domini, vt significaret exhedras illas esse domicilia sacerdotum, quia iuxta ordinem vicis suæ erant in templo ministraturi. Ideo apertius verterunt. lxx: Dedit illi exëplar atriorum, & omnium exhedrarum, & c. & in diuisiones, quæ per vices sunt sacerdotum, & Leuitarum: καὶ αἱ τὰς δια-

ρέσεις τῶν ἐφημεριῶν τῶν ἱερέων. Et primo Paralipomeno. 23: Et erunt (Leuitæ) sub manu filiorum Aharon in cultum domus Domini in vestibulis, & in exhedris lxx. Super atria, & super pastophoria. † Hec omnia vel inde confirmantur, quod vbiq; in nostra translatione est Exhedra, & apud. lxx. Pastophorium, in Hebr. semper est idem nomē תִּשְׁבֵּי id est, cubiculum, pro quo, & Gazophylacium vertere solet Hieronymus, quoniam hæc tria vnum erant. Vt Neh. 13. Fecit ergo sibi gazophylacium grande, & ibi erant ante eum reponentes munera, & thus, & vasa, & decimam frumenti, vini, & olei, partes Leuitarum, & cantorum, & ianitorum, & primitias sacerdotales. Quo ex loco melius intelligimus quid in exhedris seruaretur. Ezech. 40: Et per singula Gazophylacia ostium. lxx: Et pastophoria ipsius. Et prius: Et eduxit me ad atrium exterius, & ecce gazophylacia. lxx: Et ecce pastophoria. † Ex quibus abunde cognoscitur lapsos fuisse Comestorē, cap. 15. & Abulensem, q. 21. qui distinguunt gazophylacia à pastophorijs, & pastophoria volunt esse loca separata ad comedendum, vt in eis sacerdotes comederent partes sacrificiorum sibi obuinentes. Et addunt: Quidam tamen volunt, quod ibi tantum foris venientes à finibus Israel comedebant, & inde dici pastophoria, à pastu, & foris: quam etymologiam veram putauit Abulensis, cum ridicula sit: at hoc non hominis, sed sæculi illius vitium fuit. Quod autem scriptum est. 4. Reg. 12: Et tulit Ioiada pontifex gazophylacium vnum, aperuitque foramen desuper, & posuit illud iuxta altare ad dextram ingrediētium domū Domini, & c. † nihil dictis obstat, non enim est ibi gazophylacium exhedra, sed area, vt manifestè videmus. 1. Paral. 24: Præcepit ergo rex, & fecerunt arcam, posueruntque eam iuxta portam domus Domini forinsecus. Immo, & in loco ipso vbi nos habemus Gazophylacium, in Hebræo, & in Græco est, Arcam אָרֶן & κιβωτόν. Posita est autem iuxta altare in atrio sacerdotum, vt melius seruaretur, sed sacerdotes accipiebant à populo munera, & deferebant in arcam, sicut statim ait: Mittebantque in

eo sacerdotes, qui custodiebant ostia, omnem pecuniam, quæ deferebatur in templum Domini. † Comestor, & Abulensis & alij ponunt in hoc atrio quædam alia, quæ ego prætereo, quoniam neque ex scriptura colliguntur, neq; ex Iosepho, neq; ex probatoribus autoribus. Certè cathedram, seu cathedras fortasse, docētium legem certum videretur in hoc atrio fuisse, aut saltem in muro, quo atrium sacerdotum separabatur ab atrio exteriori.

DE TEMPORE, QVO templi ædificatio absoluta est.

CAP. XVIII.

Rostremo additur in fine capituli: Anno. 4. fundata est domus Domini in mense xio. (Id est, quarto anno regni Salomonis fundamenta templi iacta sunt.) Et in anno vndecimo, mense Bul, ipse est mensis octauus, perfecta est domus in omni opere suo, & in vniuersis vtriuslibus suis, & ædificauit eam annis septem, id est, vndecimo anno regni Salomonis perfecta sunt omnia, tam opus ipsum, & ædificium, quam vasa omnia, & vniuersa templi supellæx. In his hoc adnotandum est corruptè legi in biblijs Complutensibus & Regijs: Mense Elul, cum legendum sit: Mense Bul, vt constat ex Hebræo, & ex lxx: Elul enim non octauus mensis est, sed sextus, quod etiam adnotatum est à Lyrano, & ab Abulensi. † Mense autem Bul respondet aptid nos pars Octobris, & pars Nouëbris. Ex dictis intelligitur ædificatum esse templum non septem annis, sed septem, & dimidio, quia à mense xio, qui est secundus, vsque ad Bul, qui est octauus, sex menses sunt, sed more scripturæ, & humanarum historiarum annus cæptus sæpe non numeratur. Quæritur tamen quomodo templum dicatur perfectum mense octauo cum omnibus vtriuslibus suis, cum cap. 8. legamus dedicatum fuisse illud mense. 7. conuocato vniuerso Israel: Conuenitque ad regem Salomonem vniuersus Israel in mense Ethanim in soleni die, ipse est mensis septimus. Si autem non erant perfecta omnia

3 vtriuslibus, quomodo dedicabatur? † Ad hoc respondet optime Comestor. c. 21. sed latius Abulensis Q. 2. in cap. 8. Salomonem dedicatione celebrasse perfecto iam templo, non tamen omnibus templi vtriuslibus perfectis, quia nonnulla deerant, quæ tandem octauo mense perfecta sunt, ac proterea dixit scriptura mense octauo perfectam fuisse domum in omni opere suo, & in vniuersis vtriuslibus suis. Fieri etiam potuit, vt aliquid operis in remotioribus partibus remaneret; sed omnia mense octauo plenè absoluta sunt. † Noluit autem Salomon differri dedicationem in mensem octauum, quo plenè essent omnia absoluta, quoniam mensis septimus maximas sollemnitates habet Tubarum, & Expiationum, & Tabernaculorum. Leu. 23: atque ideo eo mense Israeliticus populus conuenire debebat in domum Dei, Exo. 23. & 34. Ne igitur populus grauaretur, & bis veniret, sed semel vtrumque fieret, maluit mense septimo dedicare. Hanc huius quæstionis solutionem post alias posuit Beda c. 17. & ex eodem sumpsit Angelomus in fine capit. 6.

TOTIVS TEMPLI FABRICÆ mystica expositio ac primū temporis, & loci, quo templum ædificatum est.

CAP. XIX.

Templum Salomonis quatuor sensuum, qui scripturæ tribuuntur, capax videtur. Iuxta Historiam enim significatur in eo ædificatum illud Dei cultui dicarum: iuxta Allegoriam corpus Christi Domini, de quo dixit ipse Ioh. 2. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud: quod Euangelista exposuit: Ille autem dicebat de templo corporis sui, quem sensum persequitur Rupertus in Coment. 3: Reg. Significat etiam Ecclesiam catholicam: quæ est domus Dei. 1. Tim. 3: Vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viui. † Iuxta Tropologiam significat templum, quod per penitentiam, & alios

& alias virtutes Deo in anima nostra erigimus, vt semper nobiscum habitet, cuius rei causa dicitur. r. Corin. 3: Nescitis quia tēplum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Anagogico sensu significat regnum cœlestis beatitudinis, seu potius Ecclesiam triumphantem, in qua Deus habitat, vt in domo gratissima. Si enim Ecclesia militans, in qua sunt multi peccatores: & qui iusti sunt, sine peccatis venialibus non viuunt: domus, & habitaculum Dei dicitur, quanto magis Ecclesia triūphans, in qua nullum peccatum est, sed iustitia, & sanctitas, & perpetua Dei laus, iuxta illud Psalm. 83. Beati qui habitant in domo tua Domine in sæcula sæculorum laudabūt te? † Hunc sensum ostēdit nobis David in eodem Psalmō: Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum: concupiscit, & discit anima mea in atria Domini. Et Psalm. 23. Quis ascendet in montem Domini (quoniam templum ædificatum est in monte excelso) aut quis stabit in loco sancto eius? Et Psalm. 14. Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo? Ex his sensibus celebrior est apud patres ille de Ecclesia militante, quem nos etiam accuratius explicabimus, ita tamen vt reliquos nō penitus omittamus. † Templum igitur à Salomone ædificatum per septem annos Ecclesiam significat, quæ à rege pacifico, & verò Salomone, de quo dictum est Psalm. 71: Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna, ædificatur per totum huius sæculi tempus, quod septenario numero intelligitur, quia per septem dies, totum sæculi tempus deuoluitur, & nascentibus electis, quasi noui lapides proferuntur ad ædificium. Septem annis templum absolutum est cum omnibus vtensilibus suis. Anno 4. regni Salomonis fundatur, mense zio, qui est mensis secundus, & anno vndecimo absoluitur, mense Bul, ipse est mensis octauus. † Primus annus regni huius Salomonis fuit tempus legis naturæ, secundus fuit tempus legis scriptæ, tertius fuit tempus, quo ipse inter homines homo versatus est, quo fecit conuiuium magnum prædicationis suæ, & præsertim corporis, & sanguinis

sui optimatibus suis, id est, Apostolis, sicut de rege Assuero in eius figurâ scriptum est Esther. 1: Tertio igitur anno imperij sui fecit grande conuiuium cunctis principibus, & pueris suis, fortissimis Persarum, & Medorum inclytis, & præfectis prouinciarum coram se. Quartus annus est tempus prædicationis Apostolorum, quo intrante multitudine gentium ædificari vbiq̃e cepit Ecclesia, sicut ait Apostolus Rom. 10. Sed dico: Nunquid non audierunt? Et quidem in omnē terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorū. † Præterea quarto anno etiā Christi ædificata est Ecclesia, quia quarto anno prædicationis eius inchoato, id est, ex quo baptizatus est, & discipulos habere cepit, fundata est Ecclesia ipso moriente, & legē veterem antiquatē, ac noua Sacramenta Ecclesiæ suæ relinquentē. Eleganter autem dictum est, Mense secundo, vt Beda cap. 5. & cum eo Angelomus adnotarūt, vt intelligamus templum fundatum fuisse peracto iam Pascha, quod videlicet primo mense celebrabatur. Scriptum tamen est Num. 9: Homo, qui fuerit immundus super anima, siue in via procul, in gente vestra, faciat Phasē Domino in mense secundo. † Immundus super anima dicitur, qui ex contactu hominis mortui immundus est, homo enim anima vocari solet per Synecdochen. Quia igitur plurimi ex Iudæis, & Gentiles non celebrauerunt Pascha mense primo, cum immolatus est agnus, id est, non crediderunt cum Dominus crucifixus est, sed immundi erant super anima, quia mortuum contigerant, id est, pleni erāt peccatis, quæ sunt opera mortua, & immunda, & erant in via, id est, remoti ab Ecclesia, sicut ait Paulus Ephes. 2: Vos qui aliquando eratis longē, facti estis prope in sanguine Christi, celebrauerunt Pascha mense secundo, id est, crediderunt in Iesum Christū crucifixum, & ita ædificari cœpit Ecclesia. † Verūm anno octauo, & octauo mense consummatum est templum in omni opere suo, & in omnibus vtensilibus suis, quia cum vniuersus numerus electorum expletus fuerit, & ille omnibus suis virtutibus, & meritis absoluti fuerint: in die iudicij vniuersa Ecclesia electorum

in

Iob. 14.

Dies iudicij ostendit numero significatur.

Psalm. 6.

Abiit.

cœlum transferatur, & nihil illi deerit, quia plene Deum possidebit, & habebit illud: Ostende nobis patrem, & sufficit nobis. vt ait Beda cap. 17: † Vbi mox subiicit: Costat enim quod dies iudicij sapē in scripturis octonario numero typicē exprimitur, eo quod hoc sæculi, quod septem diebus currit, sequatur. Vnde & Propheta Psalmo titulum pro octaua imposuit, quem ob meritum eiusdem districti iudicis cantauit ita incipiens: Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me, &c. Sed cur anno quadringentesimo octogesimo egressio filiorū Israel ex Aegypto fundatum est templum? Tabernaculum figura fuit Synagoga, templum autē figura fuit Ecclesiæ ex gentibus congregandæ, vt ait Beda cap. 5. Tabernaculum enim factum est dum tempus veniebat templi faciendi, & vt venit, desijt in honore esse tabernaculum, & templum ab omnibus visebatur: ita lex vetus data est, donec veniret noua, & Synagoga stabat donec tempus veniret ædificandæ Ecclesiæ. † Præterea, Tabernaculum ab Hebræis factum est princeps Mose, templum autem ab Hebræis, & à gentilibus ædificatum est rege Salomone, accersitis videlicet Tyrijs, & Sidonijs, & Giblijs artificibus. Synagoga enim Hebræos magistros habuit; Ecclesia autē ab Apostolis ædificata est, & ab eorum discipulis, id est, à doctoribus ex gentilitate vocatis à Christo, sicut Salomon accersit artifices ex Tyro, & Sidone, & ex Giblijs. Quoniam igitur quadringentis octoginta annis tabernaculum stetit, totum tempus veteris legis, & status Synagoga totidem annis significatum est, & statim abrogata veteri lege desijt in honore esse Synagoga, & omnes gentes confluere cœperunt ad Ecclesiam, iuxta illud Isai. 2: Et fluent ad eum omnes gentes. & ibunt populi multi, & dicent: Venite, & ascendant ad montem Domini, & ad domū Dei Iacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. † Dedit David filio suo descriptionem tēpli, & omnium, quæ in eo futura erant, quia Deus pater Christo filio suo demonstrauit quomodo esset Ecclesia ædificanda, & gubernanda, &c. Dedit illi aurū,

& argentum, & æs, & materiam cedri nam, quia demonstrauit ei electos, ex quibus (quāuis & multos ex ijs, qui dānandi sunt, habeat) ædificanda erat maxima Ecclesiā, & dedit illi doctrinam Euangelicā, & virtutes, ac dona, quibus electi instruerentur, & ornaretur. Aedificatur templum in mōte Moria, id est, in monte vniuersis, siue excelso, quia Ecclesiā excelsa est, & super omnē doctrinā humanā, & super omnes respublicas eleuatur. Isai. 2. & Mich. 4: † Et erit in nouissimis diebus preparatus mōs domus Dñi in vertice montiū, & eleuabitur super colles. In monte etiam ædificatur, quia illustris est, & vndiq̃ videtur. Matth. 5: Nō potest abscondi ciuitas supra montem posita: & ipsa proxima cœlo est, & apta vt ex ea videatur arcana cœlestia, quæ ex nullo alio loco videri possunt. Aedificatur in area Ornan nō Hebræi, sed quæ Scriptura nō tacuit esse Iebusæū, quia nō in Iudæa solū, sed in locis gentiliū, id est, in vniuerso orbe, Ecclesiā erat ædificanda. Ornā est exultās, Iebusæus cōculcatus, quia gētilēs, qui prius à vitijs cōculcābatur, & ab immūdis spiritibus, admīssi in Ecclesiā exultauerūt accepta gratia Dei, & spe futurorū bonorū. r. Petr. 1: † In quē nūc nō vidētes creditis, credētes autē exultatis lætitia inenarrabili. Rectē quoq̃ ædificatur in loco eodem, quo Abrahā immolare voluit filiū suū, & arietē immolauit, quia Ecclesiā in fidē, & in cultū veterū patrū succedit, sicut ait Apost. 2. Cor. 4: Habētes eum dē spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur. Nos enim in eundem Deum credimus, & eundem cum illis Deum inuocamus, & colimus, nō quidem eiusdem sacrificijs, sed illo tamen, quod significabatur in Isaac, & in arietē, & in omnibus sacrificijs. † Tēplū versum erat ad Orientē, & portam magnam habebat, qua totū Orientis solis lumine perfundeatur, quia Ecclesiā Christi, qui Sol iustitiæ est, radios plenissimē excipit, atque ita ab eo illuminatur, vt columna dicatur, & firmamentum veritatis, & omni bus hominibus in maximis tenebris versantibus ipsa sola luce plena est, nec vilo modo errare potest

C

1. Tim. 3.

test in credendis, aut in agendis. Isai. 4: Et creabit Dominus super omnem locum montis Sion, & ubi inuocatus est, nubem per diem, & fumum, & splendorem ignis flammantis in nocte. † Al-
 15 ludit ad expressam huius rei figuram, cum populus in terram promissionis tendens per diem columna nubis ducebatur, per noctem columna ignis, ut dux esset itineris eis utroque tempore, Exod. 13. Sed apertissime Isai. 60: Surge illumina Ierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebrae operient terram, & caligo populos; super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur, &

MENSVRARVM TEM-
 pli, & trium eius partium mystica ex-
 planatio, & quid vnaquaque pars
 significet.

CAP. XX.

Longitudo domus (ut Beda
 1 inquit cap. 6.) longanimitate designat sanctae Ecclesiae, quae in exilio peregrinationis huius patienter aduersa quaeque tolerat, donec ad patriam, quam expectat perueniat. Latitudo insinuat caritatem, qua dilatatio sinu mentis non solum amicos in Deo, sed inimicos gaudet diligere propter Deum, donec veniat tempus, quo ad pacem suam conuersis, seu funditus extinctis inimicis, cum
 2 solis gaudeat amicis in Deo. Altitudo spem denuntiat futurae retributionis, cuius intuitu libenter infirma quaeque, siue quae demulcent, siue quae aduersantur, contemnit, usque dum vtriusque transcensis sola mereatur videre bona Domini in terra viventium. Haec Beda, & Angelomus, qui omnia, quae de templo scribit, ex Beda desumit. † Sexagenarius numerus fit ex denario multiplicato per senarium. Denarius plenitudinem magnam, & vniuersitatem significat, quia omnes numeros continet, quando quidem usque ad decem numeramus, & post decem non nominantur notum numeri, sed illi, qui nominati erant, repetuntur. Senarius autem (ut ait Beda) significat perfectionem bonorum operum, quia sex diebus mundus factus est.

Sexagenarius.
 Denarius.

Senarius.

Longitudo ergo est sexaginta cubitorum, quia dum in hoc exilio sumus, perfectioni bonorum operum in magna plenitudine incumbendum est, ita ut nihil relinquamus faciendum, nihil fugiamus pro Deo perferendum. Latitudo est viginti cubitorum, quia & vniuersos amicos diligere, & vniuersos inimicos sustinere, & diligere debemus propter Deum, nec vllis eorum odijs, aut malefactis vinci debemus. Rom. 12: Noli vinci a malo, sed vince in bono malum. † Altitudo est centum viginti cubitorum, quia futura retributio continet vniuersitatem omnium bonorum multo maiorem quam intelligi possit, & nihil potest deesse beatis: nam denarius plenitudinem, & vniuersitatem significat, ut dictum est, eandemque vniuersitatem, & plenitudinem, adhuc plenius significat duodenarius, quia constat ex duobus senarijs. Ita cum dicitur Matth. 19: Sedebitis super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel: in duodecim sedibus vniuersitas iudicantium intelligitur, (alioqui Paulus non iudicaret, nec haberet sedem) & in duodecim tribubus vniuersitas iudicandorum, ut docet Augustin. in Psalm. 49. in illud: Et in circuitu eius tepestas valida, & in Psalm. 86. in illud: Diligit Dominus portas Sion. Quia ergo centum & viginti duodecim denarios habent, merito in hoc numero vniuersitas bonorum maxima, & cumulatissima significatur. † Verum in hac altitudine sunt tres contignationes, quibus tres status Ecclesiae designantur, id est, incipientium, proficientium & perfectorum. In prima quae triginta cubitorum erat, indicantur incipientes, quoniam id habent, sine quo salui esse non possunt, id est, custodiam preceptorum decem cum fide sanctae Trinitatis: triginta enim sunt ex decem multiplicatis per tria. Ita altitudo arcae Noe, qua typice continentur omnes, qui salui futuri sunt, triginta cubitorum erat, Gen. 6. Denique hunc numerum pertinere ad incipientes docemur, Matth. 13: Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est, qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert, & facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero tricesimum

Longitudo.

Latitudo.

Altitudo.

Duodenarius.

Tres contignationes templi.

num. Ex quibus verbis intelligitur numerum sexagesimum, qui secundae contignationis est, pertinere ad proficientes; quia vniuersitatem bonorum operum amplectuntur, non praeproperum tantum, sed etiam consiliorum.
 5 † Tertia contignatio, quae centum viginti cubitorum erat, pertinet ad perfectos, quia pleniorum, & firmiter habent vniuersitatem bonorum operum. Et quidem in Euangelio centenus eis tribuitur, quia secundissimi agri eum fructum ferunt, hic vero idem significantur in centum, & viginti, quoniam ut ille agris, sic hic numerus templo aptior fuit: sed uterque magnam perfectionem significat. Iidem tres status significantur in tribus partibus domus, id est, in porticu, & in domo exteriori, & in inferiori. Sed duae priores quid praeterea significarent eleganter Paulus docuit Heb. 9. his verbis: In priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes: in secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua, & populi ignorantia: hoc significante Spiritu sancto nondum propalatam esse Sanctorum viam ad huc priori tabernaculo habente statum, &c. † Sensus est, prius tabernaculum, id est, priorum tabernaculi partem, quam in templo vocamus domum exteriorem (cui nos addere possumus porticum, immo & atrium quoque sacerdotum) significare statum veteris legis, quoniam in illa consummabantur sacrificia, & erant ea, quae ad cultum Dei pro illo tempore pertinebant, ut mensa, & candela-
 6 brum, & panes, & altare thymiamatis, & holocaustorum altare. Sanctum autem sanctorum caelum ipsum significabat, quia in illo erant arca, & Cherubim, & Diuina maiestas: & erat post primum tabernaculum, sicut prior est cultus huius vitae quam beatitudo, quae merces illius est. Quod igitur operum erat Sanctum sanctorum, & nemo illuc ingrediebatur, nisi solus pontifex semel in anno, id est, in festo die Expiationum, significabat nondum esse propalatam viam Sanctorum, id est, non patuisse hominibus aditum in caelum dum stabat prius tabernaculum, id est,

Matth. 13.

Tres partes domus.

Domus exterior.

Sanctum sanctorum.

dum durabat status veteris legis, in qua munera, & hostiae, quae offerebantur, non poterant animam sanctificare, & caelum aperire. † Sed Christus assistens, (Id est, accedens, quod Graece dicitur παρὰ τοὺς θύρας,) pontifex futurorum bonorum, id est, ut impetraret nobis futura bona caelestia, sicut verus pontifex noster, expleta passione sua, qua peccata nostra expiauit, non per sanguinem hircorum, aut vitulorum, id est, non virtute sacrificiorum veteris legis, sed per sanguinem suum, quem fuderat, introiit semel in Sancta, id est, ascendit ad patrem. Inde cum ipse expiauit, velum templi scissum est a summo usque
 8 deorsum, ut sciremus iam propalatam esse ianuam regni caelestis. Sed totum hoc, quod sacrificiorum & thymiamatis oblationis locum includit, significat nunc presentem Ecclesiam (ut ait Beda in libro de Templo, capit. 10. & S. Thomas in hunc locum Pauli) in qua nos Deo sacrificare debemus. † Siue, ut magis proprie dicamus, significat praesentis vitae nostrae statum; quoniam sicut in prius tabernaculum semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes, ita nos semper offerre debemus Deo sacrificia poenitentiae, & reliquarum virtutum. Et nunc quidem totos nos offerre, & quasi holocausta viuo Deo immolare debemus, non solum animam, & quid quid in ea est, sed etiam corpus: iuxta illud Rom. 12: Obsecro vos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem. Nunc ad altare thymiamatis accedentes offerre Deo debemus pia suspiria, & preces, & laudes. Et sicut per atrium sacerdotum, & domum exteriorem transibatur ad Sanctum sanctorum; sic per laborem bonorum operum transitur ad aeternam beatitudinem. Primum omnium occurrebat locus laudibus Diuinis dicatus, deinde altare holocausti, postea altare thymiamatis, & Sanctum sanctorum: quoniam non est satis Christianos nos esse confiteri, & laudare Deum verbis, nisi per opera poenitentiae, & oppugnationem affectuum nos Deo immolemus. Sed neque hic sistendum est, adolenda sunt thymiamata, quia cum affectus

Matth. 27.

mastraverimus, caritati incumbendum est, & orationum spiritualium, ac celestium desideriorum odoramenta per ignem interim amoris in conspectu creatoris nostri offerre debemus, donec intremus in aeternam beatitudinem. † Inter atrium, & domum exterioriorem porticus erat media, qua significabatur mora, & perseverantia in sacrificio bonorum operum, & in meditatione affectuum, ut intelligamus non satis esse brevi tempore opera carnis mastrare, ut in magnam Dei familiaritatem recipiamur, & accedamus ad altare thymiamatis, id est, ut habeamus ignem caritatis, & gemitus, & ardentia desideria celestium bonorum.

¹⁰ Porticus.

3. Reg. 7. Duae columnae.

Ideo posita sunt in porticu duae columnae firmissimae, ut videbimus, altera ad dexteram, altera ad sinistra, quibus significatur fortitudo, & perseverantia tam in prosperis, quam in adversis. Huius longitudo erat viginti cubitorum, in qua significatur longanimitas, & patientia electorum, ut dictum est. † Et erat iuxta latitudinem domus, in qua designatur latitudo, caritatis, quia quanta est latitudo caritatis, quae in amicos, & inimicos extenditur, tanta debet esse patientia, & longanimitas in operibus poenitentiae, ceterarumque virtutum: ut tam suaavia, quam insuaavia amplectatur, & nullo tempore desit, nulla difficultate vincatur, iuxta illud: Patientia autem opus perfectum habeat. Latitudo erat decem cubitorum, quae addebarur longitudini domus, quia ad omnia suaavia, & insuaavia patientia, & constantia extenditur, ut perficiatur longitudo domus, in qua, ut diximus, significatur, dum in hoc exilio sumus, in magna plenitudine incumbendum esse perfectioni bonorum operum, quia nimirum virtus boni operis perseverantia est, ut ait Gregor. Hom. 25, in Euangelia, & idem 1. Moral. cap. ultimo: In cassum, inquit, bonum agitur, si ante terminum vitae deferatur, quia & frustra velociter currit qui antequam ad metas veniat, desicit. † Unde praclare domus exterior longitudinem habet quadraginta cubitorum, quoniam quaternario omnia tempora significantur, siquidem dies quatuor habet tempore, matutinum,

Jacobi. 1.

meridianum, vespertinum, nocturnum: & annus quatuor temporibus constat, verè aestate, autumno, hieme. In denario autem intelligitur scientia creatoris, & creaturarum, habet enim ternarium, qui creatorem indicat, id est, Sanctam Trinitatem, & septenarium, qui indicat creaturam, quia sex diebus omnia facta sunt, & septimo Deus requieuit ab opere, quod parauerat: & quia creatura perfectissima, id est, homo, constat in corpore quatuor humoribus, in anima tribus potentijs. Ita Augustinus. 2. de Doctr. Christ. capit. 16. Quadragenarius sit ex denario quater multiplicato; ergo domus exterior quadraginta cubitos longa est, quia dum denarius temporaliter trahitur, id est quater multiplicatur, hoc est dum in hoc tempore toto creator, & creaturas cognoscimus, propter gloriam creatoris omnia incommoda creaturarum perferenda sunt, & viriliter agendum est donec accedamus ad Sanctum sanctorum, id est, celestia praemia capiamus. † Sanctum sanctorum viginti cubitorum habet longitudinem, & quadratum, atque aequale vndique est, quia celestis beatitudo semper sui similis est, neque aliquid suscipit varietatis, ut figura quadrata: & propter stabilitatem, quam eadem figura habet. Hinc de celesti Ierusalem dictum est Apocal. 21: Et civitas in quadro posita est, & longitudo, & altitudo, & latitudo eius aequalia sunt.

OSTIA, ET VELUM tam Oraculi, quam domus exterioris, & porticus ostio, ac velo carens, & uniuersum harum rerum opus quid significant.

OSTIA, ET VELUM

tam Oraculi, quam domus exterioris, & porticus ostio, ac velo carens, & uniuersum harum rerum opus quid significant.

CAP. XXI.

N eius ingressu duo ostia facta sunt de lignis oliuarum, & postes angulorum quinque. Introitus vnicus est, quia vnus in regnum caeleste per opera fidei sperandus introitus est, ut ait Beda. c. 15. sed ostia duo sunt quia sine caritate Dei, & fratrum non patet ingressus in caelum. De lignis oliuarum sunt, quia caritas otiosa esse non debet, sed plena operibus

Denarius.

Ternarius.

Septenarius.

Quadragenarius.

Postes.

Fores.

operibus misericordiae, & lucis: iuxta illud Matth. 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in caelis est. Itaque per opera misericordiae intratur in caelum, iuxta illud Luc. 16. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defecentis, recipiant vos in aeterna tabernacula. Et Matth. 25. Venite benedicti, &c. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare, & c. Recte etiam dicuntur ligna olei, quia homines avari, & aridi illuc introire non possunt. Postes angulorum quinque sunt, quia operibus caritatis, & misericordiae in fratres adiungenda est abnegatio, & mastratio quinque sensuum, ut intremus in caelum. De his foribus dicitur: † Et sculpsit in eis picturam Cherubim, & palmarum species, & anaglypha valde prominentia. Cherubim significant electos ad tendere debere, ut angelorum vitam puritate, & amore imitentur, inter quos sibi viuendum est in caelo. Palmae, quae non deprimuntur pondere, sed surgunt, & tollunt onus, atque ideo victorum insigne sunt, indicant non esse cedendum temptationibus, aut laboribus vllis, sed viriliter esse pugnandum, ut palma donemur. Hinc de sanctis scriptum est. Apoc. 7: Et palmae in manibus eorum. Anaglypha valde prominentia significant variarum virtutum opera non latentia, sed extra prominentia, & exemplo alios prouocantia. Sed haec omnia teguntur laminis aureis, quia omnibus virtutum operibus fulgor supereminere amoris debet, ut magna cum caritate fiant, & non humana merces, sed Dei gloria quaeratur, iuxta illud. 1. Corinth. 10: Siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. † Paries diuidens Sanctum sanctorum a domo exteriori significat in hac vita separari nos a sanctis, qui caelum incolunt, eamque non gaudij esse, sed laboris. Velum significat abscondita esse nobis illa bona, quae speramus, ac per fidem ambulandum esse, non per speciem, sicut legimus. Isai. 64: Oculus non vidit Deus absque te, quae praeparasti expectantibus te. Quod vero in textum erat

hyacintho, purpura, cocco, bysso, significat nostram fidem eius veritate niti, qui prima veritas est, & uniuersa fecit: his enim quatuor uniuersa creatura significatur, ut ait Iosephus lib. 6. de Bello, capit. 6. Coccus enim colore ignem imitatur, hyacinthus vero aerem, & caelum. Purpura mare significat, byssus terram, non colore, sed origine, quia purpura e mari est, byssus e terra, ut ibidem ait Iosephus. Significat etiam eandem fidem non ignauam esse debere, sed ornandam esse, atque picturandam his maxime virtutum operibus, quae his quatuor indicantur. † Hyacinthus quia calore caelum refert, significat vitam fidelium caelestem esse debere, non terrestrem, qualis est vita infidelium, & plenam supernorum honorum desiderijs, quae fides ostendit. Coccus, quia ignem imitatur, ardorem significat caritatis, & his tinctus esse debet, ut non solum Deus diligatur, sed etiam fratres. Purpura, quae sanguine inficitur, imitationem passionis Christi, & patientiam laborum, crucisque portationem designat, ut ait Beda cap. 15. Bysus, eodem autore, atque in eodem loco, quia de terra virenti germine nascitur, & multo artificum labore exercetur, ut nativum exuat virorem, atque ad albetem deducatur speciem, congrue castigationem nostrae carnis insinuat, quae exercenda est operibus poenitentiae, & edomanda, ut candida fiat, & munda. Intexuntur velo Cherubim, ut angelorum vitam imitari studeamus, sicut dictum est, & ut in bonis, quae agimus (ut ait Beda) multitudine scientiae indefinenter utamur (nae Cherubim multitudinem scientiae significat) respicientes semper ad eloquia Diuina, & ne forte a virtutum calle aberremus, horum intuitu vestigia nostrae regentes. † In introitu templi postes erant de lignis oliuarum quadrangulati. Potest introitus hic considerari vel quatenus initium est domus, & primus eius ingressus, vel quatenus est post altare holocaustorum, & post atrium sacerdotum. Beda capit. 15. primo modo considerat, atque ita significare dicit primordia nostrae conuersionis ad Deum, quando in Ecclesiam

Hyacinthus
Coccus.
Purpura.
Bysus.
Postes quadrangulati

Quaternarius.

Postes quadrangulati

clesiam ingredimur. Postes quadrangulati facti sunt, propter quatuor sancti Evangelij libros, quorum doctrina in fide veritatis erudimur; siue propter quatuor virtutes principales. Duo autem ostia, propter dilectionem Dei, & fratrum. At mihi videtur posteriori potius modo considerandus introitus templi, vt à Pauli expositione nunquam recedamus: alioqui, & ipse introitus in Sanctum sanctorum posset similiter designare introitum nostrum ad Ecclesiam. † Postquam ergo nos per penitentiam Deo immolamus: & holocaustum corporis, atque animæ nostræ offerimus, quod significatur in altari holocaustorum, & in atrio sacerdotum, vt dictum est, & in hoc permanemus constanter, quod significatur in porticu: nouus nobis introitus offertur ad maiora bona, & penitens intramus in domum Dei magis Deo familiares, & domestici effecti, & viciniore efficiuntur altari thymi amatis, in quo purissima, & incensamentis eleuatio, & desiderium ardens fructuionis Dei magna cum perfectione offeratur. Postes sunt quadrangulati, propter quatuor præcipuos affectus, quos breuiter summus Poeta indicauit:

Virg. 6. Hinc metuunt, cupiuntq; dolent gaudetq; Anei.

Quos iam quasi expoliunt, & rationi subijciunt, nec vñquam hanc curam abijciunt, siue in prosperitate spirituali sint, siue in aduersitate. † Sed sunt de lignis oliuarum, siue de lignis olei, quia ita nostris affectibus edomandis incumbere debemus, vt nunquam misericordiae operum, tam spiritualium, quàm corporalium oblitiscamur. Atque in hoc introitu postes sunt de lignis oliuarum: in introitu autem Sancti sanctorum non postes, sed fores ipsæ ex oliuis sunt, quoniam quo magis proficimus, & magis mentem puram in Deum ascendimus, maiori curæ, & potiora nobis sunt opera misericordiae. Quo enim magis cognoscitur Deus, magis amatur, & magis cognoscitur humana miseria, & grauitas, atq; deformitas peccati, & magis subuenire illi studemus. Idcirco ibi fores ipsæ, quæ caritatem significat, sunt ex lignis oliuarum, & quia iam perfecta caritas tota in misericordiae opera vertitur, & quia illa misericordia maiore

rem nobis gratiam, & maiorem Diuinarum rerum cognitionem, ac deniq; introitum in beatitudinē impetrat. † Inde duo discipuli Luc. 24. qui Dominum in via colloquendo non cognouerant, in opere illo misericordie, & in fractione panis cognouerunt, vt adnotauit Gregorius Hom. 23. in Euangelia. Ecce, inquit, Dominus nō est cognitus dum loqueretur, & dignatus est cognoscendum nascitur. Itaque in illo statu misericordia est quasi adlatus, in hoc verò est in conspectu, & recta facie eam intuemur. Duo ostia dilectionem Dei, & fratrum significant, sed in introitu templi significant caritatem in statu proficientium, in introitu autem Oraculi, in statu perfecto. Et abiega sunt, quia abies robusta arbor est, & latè ramos expandit, semperque viret. Debet ergo caritas esse fortis, & in omnes expandi, neque iniurijs vllis, aut tempore vllō debet arescere, & hoc ipsa caritas per penitentiam, & abnegationem affectuum, & perseverantiam assequitur. Atque hæc ostia altrinsecus posita sunt, quoniam, vt rectè ait Beda cap. 15. vna dilectio sine altera haberi non potest, nec enim Deum diligit qui nō diligit fratres, nec fratres caritate diligit, qui non diligit Deum. † Ostium exterius significat dilectionem fratrum, vt ait Beda: interius significat dilectionem Dei, quia ab operibus caritatis in fratres venimus magis ad opera caritatis in Deum, 1. Ioha. 4. Qui non diligit fratrem suum, quem videt Deum, quem non videt, quomodo potest diligere? Eccle. 6. Non desis plorantibus in consolatione, & cum lugentibus ambula. Non te pigeat visitare infirmum, ex his enim magis in dilectione firmaberis? Verum vtrumque horum ostiorum duplex erat, & seinuicem tenentis aperiebatur: quia in vtraque dilectione duo sunt, quæ maximè obseruare debemus. In dilectione Dei debet esse fides veritatis, & puritas bonæ operationis, quia sine fide impossibile est placere Deo. Hebræ. 11. & fides sine operibus mortua est; Jac. 2. Quare vtrumque ostium seinuicem tenens aperitur, quia neque fides sine operibus, neque sine fide bona opera placere possunt. † In dilectione fratrum debet esse patientia, & ben-

Ostium exterius, & interius.

Ostia duplicia.

benignitas, iuxta illud. 1. Cor. 13: Caritas patiens est, benigna est. Patientia, ad tolerandas iniurias, molestiasq; fratrum, benignitas, ad dimittendum ex corde, & benefaciendum ijs, quorum iniurias sustinet, sicut ait Dñs Luc. 6: Dimitte, & dimittetur vobis; dare, & dabitur vobis. At nequæ iniurias bene-tolerabit qui non est paratus ad remittendum ex animo; & ad benefaciendum; neque benefacere poterit qui iniurias, & molestias tolerare nescit. ex Beda cap. 15. Possumus etiam in vtraq; dilectione duplex ostium interpretari exteriorē feruorem operum, & interiorē animi deuotionem, quorum neutrum permanere sine altero potest. Antè hæc ostia erat velum, sicut & ante ostium Oraculi. † Quemadmodum autem illud significabat clausum esse cælum, & abscondita esse hominibus quæ intrā cælum erant: ita hoc velum templi significat abscondita esse hominibus nondum expertis bona maxima, quæ Deus præparauit ijs, qui per penitentiam, & abnegationem suam perseverantiam transeunt ad perfectionem caritatis, & semper de futuris bonis cogitant eaque tantum expectant oblitis ceterorum. Porticus neque ostium habet, nec velum, quia omnibus notum esse oportet quantā sit perseverantia in penitentiā vis, & utilitas, & omnes ad id vocandi sunt, atque hæc perseverantia ceteris, quæ intus sunt, maiestatem, & venerationem conciliat.

Velum.

Porticus sine ostio, & velo.

ORNATUS INTERIOR domus quid significet.

CAP. XXII.

Tabula cedrina.

Tabula cedrina, quibus tota domus tegebatur, insuperabilem virtutum venustatem significat, vt ait Beda ca. 11. Est enim cedrus arbor odorata, & incorruptibilis: & quia filij Ecclesie toti esse debent virtutibus pulchri, & odore boni exempli, perseverantiaque in bonis operibus venerabiles, rectè domus tota cedro tegitur. Tabulis cedri omnia vestiebantur, nec omnino lapsi apparere poterat in pariete, quo-

niam talis debet esse vita nostra, vt naturæ vitia omnino, si fieri posset, abscondantur, & solæ virtutes in nobis appareant: quod sancti per gratiam Christi imperfectè in hac vita obtinent, sed in futura plenè atque perfecte obtinebunt. † Pavimentum tegebatur tabulis abiegnis, quia nostræ paruitatis cognitio, id est humilitas, firma debet esse in nobis, & semper virens dum hic viuimus. Pavimentum autem Oraculi tegitur tabulis cedrinis, quia in beatis firma, & incorruptibilis est hæc sui ipsorum cognitio, & odorem suauitatis emittit, id est, Deo gratissima est, & ceteris beatis. Tabula omnesterno expolitæ sunt, quia virtutes nihil habere debent informe, aut impolitum; sed omnia ad regulam rationis, Diuinæque legis faciendæ sunt. Iuncturas habent fabrefactas, quia virtutes inter se iunctæ, & connectæ sunt, & altera pendet ex altera. † Cælaturas eminentes habent, quia prodire foras debent ad laudem Dei, & ad exemplum fratrum. In cælaturis sunt palmæ, id est, crebræ nostrorum victoriæ; & Cherubim, id est, vitæ, & puritatis angelicæ imitatio, & flores, id est, varia bonorum operum pulchritudo. Laminis aureis omnia tegebatur, quia aurum caritatem significat, iuxta illud Apoca. 3: Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, & probatum, vt lo cuples fias. Caritas autem est ornamētum, & pulchritudo bonorum operum. Laminæ sunt quadræ ad regulam, vt nullus hiatus appareat, quia iuxta regulam Diuinæ voluntatis nihil esse debet in operibus nostris, quod non sit cum caritate coniunctum. † Habet laminæ suas cælaturas prominentes, quia caritas latere non debet, sed foras prodire, ita tamen vt illæ cælaturis tabularum respondeant, quia vna debet esse, & eadem virtutum, caritatisque manifestatio, id est, nec virtutes sine caritate manifestandæ sunt, nec caritas sine virtutibus. Clauis aurei sunt verba Scripturæ cælestes promissiones continentia, & timorem Dei docentia, quibus in virtutum studio continemur ne deficiamus. Eccle. 12: Verba sapientum quasi stimuli, & quasi clauis in altum defixi. Appendebant autem quinquagenos

Tabula abiegnæ.

Expolitio tabularum.

Iunctura tabularum.

Cælaturæ.

Laminæ aureæ.

Cælaturæ laminarum.

Clauis aurei.

ficos, quoniam quinquagenario numero significatur in Scriptura (vt ait Beda capit. 12.) remissio peccatorū, & gratia Spiritus sancti, & æterna requies. Psalmus enim quinquagesimus est remissionis, & annus Iobilai quinquagesimus est: & Spiritus sanctus quinquagesimo die descendit in Apostolos: verba autem diuina, quibus in bonis operibus continemur, remissionē nobis peccatorum pollicentur, & gratiā Spiritus sancti, & æternam requiē. In pauimento nullæ erant cælaturæ, quia humilitas videri refugit, & latere, atque conculcari cupit. Habet quidem & ipsa opera sua externa, sed hæc maximè ostendit dum se planam, & æqualem, & calcabilem præbet.

EXTERIOR ORNATVS domus, quid significet.

CAP. XXIII.

Fundamentum domus quodnam sit, apertè Paulus ostendit, 1. Corint. 3: Fundamentum autem aliud nemo potest ponere præter id, quod positū est, quod est Christus Iesus. Qui (vt ait Beda cap. 4.) rectè ideo fundamentum vocatur, quoniam, vt Petrus dixit Act. 4: Non est aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. Verum hic est primus lapis ædificij, lapis angularis ceteros continens, atque connectens de quo Isai. 28: Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum. Sed lapides, de quibus nunc loquitur, sunt Apostoli, & Prophetæ, sicut exponit idem Paulus Ephes. 2. Super ædificati supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu. Ideo eleganter dictum est: Præcepitque rex vt tollerent lapides grandes pretiosos in fundamentum templi, & quadrarent eos. Fuerunt enim Apostoli, & Prophetæ quadrati, id est, ex omni parte excisi, & expoliti, & æquales. Beda capite. 4: Qui bene lapides primò quadrati, ac sic in fundamento poni iubentur. Quadratum namq; omne quocunque

vertitur, fixum stare consuevit. Cui mirum figuræ corda assimilantur electorum, quæ ita in fidei firmitate consistere didicerunt, vt nulla occurrentium rerum diuersitate, nec ipsa etiam morte à sui rectitudine status possint inclinari, & c. Significat quadratum, vt in talis videmus, quomodocunq; proiectur, semper rectum stare, & ideo de viro bono, & forti scripsit Aristoteles, 1. Ethicorum ad Nicom. cap. 10: Fortunamq; feret pulcherrimè, & omni ex parte concinnè, ac æquabiliter, quippe qui verè bonus, atq; quadratus est. **D**omus testata erat laquearibus cedrinis, quia perfecti, quos in hac suprema contignatione significari diximus, omni virtutum varietate decoratur. Cedrus (inquit Beda cap. 9.) arbor est impubilis omnino naturæ, odoris iucundi, aspectus nitidi, serpentes accensâ nidore fugans, ac perimens. Quæ perfectis quibusque conueniunt, quorum insuperabilis est patientia, forma virtutum eximia, præsentia cunctis gratissima bonis, autoritas ad reuincendos, confutandosq; eos, qui veritati resistunt, constantissima: qui & in hac vita, & in futura singulari præ ceteris sanctis eminentia fulgent, & c. **S**uprema autem, atq; extrema domus pars cælum spectans super quam tabulatum quinq; cubitorum altitudinis ædificatū est ne ascendetes caderent, beatitudinē cœlestē significat, quæ tota in Dei aspectū cōuertitur, & cedrina est, id est immortalis, & tutissima, vnde nemo decidere villo euentu potest, vt ibidem ait Beda. Quinq; cubitos altitudinis habet, quoniam (vt idē scribit) ita nos in illa patria Diuinæ præsentia claritatis adimplet, vt nihil aliud visus noster, nihil auditus, nihil olfactus, nihil gustus, nihil tactus dulce habeat, nisi diligere Dñm Deum nostrū ex toto corde, tota animâ, tota virtute: diligere, & fratres tamquā nos ipsos. **L**apides totius domus dolati, atq; perfecti fuerūt, & malleus, & securis, & omne ferramentū nō sunt audita in domo dum ædificaretur. Lapidēs, ex quibus totū domus ædificiū cōstat, quatenus vt primū quoddā subiectū consideratur tabularū cedrinarū, & cælaturarū, & auri, naturā nostrā significant, cui decor gratiæ accedit, & virtutum, quate-

Testata
mus.

Tabulatum
circa domū

Ferramentum
non aud
ditum in tē
plo.

quatenus verò domū ipsam cōstituūt, & domus ipsa sunt, indicat beatos, qui lapides sunt cœlestis templi, & domum illam beatā, atq; illā supernā Ierusalē cōficiunt. Vt ergo lapides in mōte ipso, vnde excidebatur, dolabantur, & quadrabantur vt in templo collocaretur, nec ibi ad dolationē vllā ferramentū audiebatur, ita electi in hac vita laboribus, & ærumnis exercetur, & dolantur, vt suis quiq; locis in cœlesti beatitudine disponatur, & (vt ait Beda c. 7.) castigatione cessante solo amoris glutino, quo inuicē copuletur, vno impleti spiritu perfundatur. Quod eleganter in Ecclesiastico hymno indicatū est.

*Tunsonibus, pressuris expoliti lapides
Suis coaptantur locis per manus artificis,
Disponuntur permausuris sacris ædificijs.*

Potest iuxta hunc sensum in tabulis cedrinis, quibus teguntur lapides, perpetitas beatitudinis significari, in laminis aureis, fulgor, atq; præstantia maxima eiusdem beatitudinis, in cælaturis varietas, ac multitudo gaudiorum, quæ & perpetua sunt, & ideo cælaturæ factæ sunt in tabulis cedrinis, & exitium fulgorem, atq; admirabilem præstantiam habent. **E**t ideo cælaturæ etiā sunt in auro: quidquid enim gaudij est in hac vita, non magis cum gaudijs illis comparari potest, quam terra cum auro. Clauis, quibus hæc connectuntur, sunt dulcissimi affectus amoris. Verum hæc ad Anagogicū sensum spectant. Iuxta priorem, lapides dolantur vt nō audiat ferramentū cum domus ædificatur, quoniam vt templum Dei efficiamur, id est, vt non solum gratiā habeamus, sed tales etiam simus, vt in nobis diu, quasi in propria domo permaneat Deus, & conquiescat, exercitatio ne virtutum naturam nostram dolare, atq; expolire debemus, id est, affectus nostros comprimere, vt ita domus Dei ædificetur.

Fenestræ.

Fenestræ templi (vt ait Beda ca. 7.) doctores Ecclesiæ sunt, qui dum fidei mysteria, & facienda docent, per eos lux ad reliquos ingreditur. Ideo dictū est Matth. 5: Vos estis lux mundi. Fenestræ obliquæ sunt, eodem autore, quia nimirum necesse est vt quisquis iubar supernæ contemplationis vel ad momentum perceperit, mox sinum cor-

dis amplius castigando dilatet, atq; ad maiora capeffenda sollerti exercitatione præparet, & c. Sunt etiam introrsum latiores, quia & si magna latitudo caritatis cerni in eis debet, exterius, maior intus debet in corde feruere. **I**n corpore Christi fenestras interpretari possumus vulnera, quæ cum magnam ostendant caritatem, multo tamen maior erat in eius corde intus. **E**rant autem fenestræ in tribus lateribus templi, id est in omnibus, præterquam in Orientali, & in omnibus contignationibus, quia omnium conditionum homines lumine solis iustitiæ indigent, quod per doctores Ecclesiæ, & per spirituales viros diffunditur. Latus Orientale, quia magnam habet ianuam, & orientis solis radijs plenissimè perfunditur, fenestris non indiget, quia pars illa Ecclesiæ, quæ plenè a Deo illuminatur in beatitudine, non necesse habet ab hominibus doceri: Apoc. 21. Et ciuitas nō eget Sole, neq; Luna, vt luceant in eam, nam claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius est Agnus.

TRES ORDINES CELLARUM, & ostia, & cochlea quid significant.

CAP. XXIII.

Tres ordines cellarum circum domum ædificati tres vitæ rationes significant, vt ait Beda cap. 7. quæ omnes bonæ sunt, & ad Ecclesiam pertinent. Prima est coniugatorum, secunda continentium, tertia virginum. Et quia quælibet harū multos recipit, ac proinde multæ in eis diuitiæ domus Dei seruantur, rectè cellæ dicuntur, siue domunculæ. Primus ordo strictior est, quia minore habuerūt latitudinē animi, atq; spei cōiugati putantes se aut nullo modo, aut difficillimè, in castitate posse permanere, & illud Pauli auscultantes, 1. Cor. 7. Quod si nō se continent, nubant. Hæc latitudo maior est incōtinentibus, & maior adhuc in virginibus, idcirco secundus ordo latior est, tertius adhuc latior. **P**rimus ordo quinq; cubitorū est, quia à quinq; sensuum voluptatibus non admodum abstinere, secundus, sex, quia perfectior est, fenarius enim

C 5 enim

enim perfectionem significat, vt supra diximus: tertius septem, quo numero integra perfectio significatur. In his omnibus à Beda recedimus, quoniam in ea fuit sententia, vt putaret infimum tabulatum esse septem cubitorum, supremum verò quinque. Rectè etiam interpretatur Rupertus in Comment. lib. 3. Reg. capi. 10. qui in his tabulatis significari affirmat tres viuendi distinctiones, quæ significatæ sunt. Ezech. 14. in Iob, Noe, Daniele. Prima est coniugatorum, qui per fidem, & patientiam in coniugio Deo placent, vt Iob. Secunda est prælatorum, qui in Noe, qui gubernauit arcam in fluctibus, significantur. Tertia, & suprema est contemplationi vacantium, qualis fuit Daniel. Prima est quinque cubitorum, in qua mensura intelligitur labor exterior quinquè; sensus corporis occupans. † Secunda est sex cubitorum, quia versatur & laborat in opere Dei, Deus autem sex diebus absoluit opera sua. Tertia septem habet, quia septimo die, id est, sabbato, requies significatur, & sabbatismus. In hac enim viuendi ratione sancta anima sabbatizat sæculo altior, & cum adhuc teneatur in corpore, per contemplationis requiem quodammodo iam fruitur cælo. Hæ viuendi rationes siue hoc, siue illo modo interpretemur, adiunctæ sunt templo, quoniam Ecclesiasticam normam sequuntur, & ad Ecclesiam pertinent: sed non hæret muris templi, id est non sunt perforati muri ad eas sustinendas, aut super muros fulciantur, nihil enim per earum diuersitatem onerata, aut grauata est Ecclesia, nihil de sua integritate, aut vnitatem amisit. Trabes tamen positæ sunt in muro, quibus hæc tabulata sustineantur, quoniam hæc viuendi rationes præceptis, & consilijs Christi, quæ nobis Ecclesia tradidit, innituntur. † Ostium quo ad has intrabatur, in pariete domus erat, non extra, quia qui intraviunt, membra Ecclesiæ sunt, & extra Ecclesiam nec coniugium Deo placet, vt coniugium Sanctorum, nec continentia, aut virginitas, etiam si verè hæc duæ virtutes extra eam inueniantur. Sed erat in pariete domus dextero, id est, in Meridiano, quæ pars coeli in bonam partem sumi solet in Scriptura, quia plus lu-

cis, & caloris habet, sicut pars Septentrionalis in malam, quia frigida est, & obscurior, vt sciamus has distinctiones graduū in Ecclesia bonas esse, & Deo placere. Ad primum ordinem cellarū facile quisque ascendit, quia nemo est qui sibi continentiam non promittat in conitigio. Ille magis ascendit, qui transit ad secundum, id est, ad vitam continentium; qui iterum, atque iterum secum voluit quam fluxæ sint voluptates carnis, & simul per orationem mente ad Deum ascendit, ac illas contemnit, & vitam ab eis abhorrentē eligit. † Similiter à secundo ascenditur ad tertium, quoniam qui continentiam ad tempus elegerat, similiter voluendo, & ascendendo transit ad electionem perpetuæ virginitatis, si eam nondum amisit, aut si amisit, transit ad altioris continentia genus per votum solenne, & ad tantam puritatem, & tantum castitatis amorem, vt meritum virginitatis possit æquare. Si autem, iuxta Rupertum, medius ordo sit doctorum, tertius contemplationi vacantium, ab eo adhuc tertium ascenditur, quia qui bene, & magna cum caritate docent, & in opere Dei laborant, ad altioris contemplationis gradum prouehuntur. Beda, qui cetera hæc nus de Ecclesia explicauerat, nunc cap. 8. ostium lateris medij dicit esse vulnus lateris Christi, quia dexterum ei latus à milite apertum sancta credit Ecclesia, vt idem ait, & addit: † Vbi & apto etiā verbo vsus est Euangelista, vt non, Percussit, diceret, aut Vulnerauit, sed, Vnus militum lancea, latus eius aperuit, quasi ostium lateris medij, per quod nobis iter ad cælestia panderetur. Per hoc namque ostium nobis ascensus est in medium cœnaculum, & à medio in tertium, quia per fidem, & mysteria nostri Redemptoris de præsentis Ecclesiæ conuersatione ad requiem animarum post mortem ascendimus, rursumque de requie animarum adueniente die iudicij ad immortalitatem quoque corporum, quasi in tertium cœnaculum, sublimiore profectu penetra bimus. Rupertus etiam capite. 10. ostium dicit esse latus Christi lancea apertum, quia ex eo exiit sanguis, & aqua, id est baptismus, per quem in Ecclesiam ingredimur, & tunc aut man-

mus

mus in imo, aut ascendimus ad medium, siue ad tertium cœnaculum pro voluntate nostra cum gratia Dei. † Quod diximus ex Iosepho de altera cochlea ad cœnacula domus, similiter potest exponi de ascensu incipientium ad perfectos & ad perfectos; quamuis nihil necesse est in ijs, quæ ab Scriptura dicta non sunt, mysteria querere, quoniam ideo (vt arbitror) non sunt ab ea dicta, quia mysteria non habebant. Quod mihi videretur sensisse Beda. c. 17. cum ait: Hæc quidem de structura templi studio lectori credidimus intimanda: verum in eis, quæcunque Scriptura sacra referre commodum duxit, figuras mysteriorum queramus, ceteris per Historiæ cognitionem simpliciter vtamur, & c.

ATRIA, ET EXHEDRÆ quid significant.

C A P. XXV.

Atrio sacerdotum iam diximus, cum de domus significatione agebamus capite. 20. ex Paulo Hebr. 9. nempe in illo significari confessionem Dei, & laudem & immolationem nostram per opera penitentia, siue statum accuratè Deo seruire volentium, & offerre semetipsos per confessionem peccatorum, & per assidua opera satisfactionis. Ex quibus haud difficile intelligimus in atrio exteriori significari eorum vitam, qui fideles quidem sunt, sed nondum à comuni hominum vita recesserunt, nondum se per artus vitæ genus Deo immolauerunt; quod etiā sensit Beda ca. 16. Septem quibus hi separantur ab ijs, qui sunt in atrio sacerdotum, tres ordines habet lapidum politorum, & quartum lignorum cedri, quoniam hi (vt ibidem ait Beda) sufficere sibi credunt si fidem, spem, & caritatem, & operum munditiam habeant. At alteri addunt ad hæc consilia Euangelica, vigiliis etiā, ieiunia, elemosynas, hymnos spirituales. † Tribus ordinibus lapidum politorum fides, spes, caritas, significantur, quæ firmi lapides sunt ad spirituale ædificium: & lapides politum dicitur, quoniam (vt ait Beda) necessaria est discendi solertia;

quo quisque modo, quid credere, quid sperare, seu quid diligere debeat dignoscat. Ordo lignorum cedri est bona operatio sine corruptione simulationis exhibita, sine qua virtutes vel non manent, vel informes manent, & gratia, atque decore suo carent. Porticus significant subsidia, & quasi ymbra eula, quibus Deus fouet, & tegit laborantes in opere virtutum. Exhedra, siue gazophylacia, in quibus thesauri domus Dei seruantur, & sacerdotes hebdomadarij manent, significant per hæc Dei præsidia, & per hanc protectionem esse in nobis, conseruarique thesauros gratia, atque virtutum; & donorum, magis quam per nostram industriam: & per eadem effici vt nos Deo ministremus, & ei per penitentiam, & bona opera sacrificium cordis contriti, & humiliati offeramus.

TEMPLVM SALOMONIS
quis quot annis steterit, & templum secundum, quod à Iudæis captiuitate Babylonica reuersis constructum est, quo tempore ædificatum sit, & quot annos durauerit.

C A P. XXVI.

De fine templi Salomonis hæc scribit Iosephus lib. 10. Antiq. cap. 11. Incessum est autem templum annis, ex quo extructum fuerat, elapsis, CCCCLXX, mensibus sex, & diebus decem additis; exactis à transmigatione ex Aegypto annis M. LXXII. mensibus sex, diebus decem. A diluuiio vsque ad templi deuationem intercesserunt anni. M. DCCCC. L. menses sex, dies decem. Ab Adamo item condito vsque ad hunc templi casum tria milla annorum elapsa sunt, & insuper. DXXXIII. menses sex, dies decem, & c. Sed reuera deprauatus est hic numerus annorum: à quarto enim anno Regni Salomonis, quo templum fundatum est, vsque ad vndecimum annum Sedecia, quo euersum est à Nabuchodonosor Rege Chaldæorum, quadringenti viginti septem anni numerantur iuxta fidem sacræ historiæ. † Cūque aduersus eundem

dem Iosephum eadem historia doceat. 3. Reg. 6. quartum annum regni Salomonis fuisse quadragesimum octogesimum egressionis filiorum Israel ex Aegypto: constat templum stetit quadragesimo viginti septem annis; euersumque fuisse anno nongentesimo septimo egressionis ex Aegypto. Falsum est enim quod quidam ex recentioribus Hebraeis aiunt, non stetit nisi quadragesimo decem. A diluuiio usque ad exitum ex Aegypto anni colliguntur ex sacra historia, iuxta Hebraeos, & nostram translationem, septingenti nonaginta duo, quibus necessario addendi sunt centum triginta anni, quos natus erat Cainam filius Arphaxat, cum genuit Sale, ut est apud lxx. Gen. 11: recipit enim hanc generationem Lucas capite. 3. His si addamus nongentos, & septem, qui fluxerunt usque ad templi desolationem, relinquuntur à diluuiio usque ad eam anni mille octingenti viginti nouem. A creatione mundi usque ad diluuium aperte anni colliguntur ex Gen. 5. mille sexcenti quinquaginta sex, quibus priori summa adiectis colliguntur anni à creatione mundi usque ad templi Salomonis fundationem ter mille quinquaginta octo, usque ad desolationem vero, ter mille quadragesimo octoginta quinque.

3 **Templi secundum** Templum secundum anno secundo à solutione Babylonicæ captiuitatis ædificari cœpit, id est, annis ex quo dirutum est à Chaldeis, quinquaginta quatuor, tot enim fuerunt iuxta verissimam chronologiam ab vndecimo anno Sedeciae regis, qui fuit decimus nonus regni Nabuchodonosor, usque ad secundum annum Cyri, quo ædificari templum cœpit, Hefd. 3. ut demonstrauimus in caput. 1. Zach. num. 21. & sequentibus. Itaque ædificari cœpit anno, ex quo primum fundatum est à Salomone, quadragesimo octogesimo primo: ante natalem autem Domini nostri Iesu Christi quingentesimo quinquagesimo nono: nam Eusebio in Chronicis, alijsque doctissimis viris quingentis sexaginta anni numerantur à libertate ex captiuitate Babylonica, siue à primo anno Cyri, usque ad salutarem Seruatoris aduentum. Quare à fundatione templi Salomonis usque ad Christi na-

talem anni sunt mille & triginta, à mundi vero creatione iuxta emendatissimam chronologiam, quater mille nonaginta quinque, licet ij, qui lxx. interpretes sequuntur, multo plures addant, sed deprauata est numerorum ratio apud lxx. ut ingenuè fatetur Augustinus. 15. de Ciui. cap. 13.

4 † Itaque ædificari quidem cœpit secundo anno Cyri, regis Persarum, sed eo bellis distracto finitimarum gentium inuidia, & Cambysis filij Cyri prohibitione interruptum opus est usque ad annum secundum Darij filij Hytaspis, & anno regni eius sexto absolutum, ut legimus Hefd. 6. Sed iuxta Iosephum. 11. Antiq. capi. 4. intra septenniū consummatum est, id est, anno eiusdem regis nono, quo tandem porticus, & exterior templi fabrica absolutæ sunt. Absolutum ergo est templum secundum anno ex quo fundari cœpit vigesimo tertio, nec plures vilo modo numerari possunt, ut ostendimus Zach. 1. nu. 32. & sequentibus. Etenim à templi desolatione, quæ contigit anno vndecimo Sedeciae, usque ad annum secundum Darij, septuaginta anni sunt, ut planè docet Zacharias cap. 1: Domine exercitum usquequo tu non miseraberis Ierusalem, & urbium Iuda, quibus iratus es iste iam septuagesimus annus est?

5 † Ierusalem autem eversa est anno. 19. Nabuchodonosor. 4. Reg. vltimo, cui qui plures annos tribuunt, quadragesima quinque tribuunt. Superiunt ergo ex eius regno usque ad initium regni Euilmerodach filij eius. 26. anni, quod apertum est ex. 4. Reg. vltimo: Factum est vero in anno tricesimo transmigrations Ioachin regis Iudæ, mense duodecimo, subleuauit Euilmerodach rex Babylonis anno, quo regnare cœperat, caput Ioachin, & c. Ioachin autem transmigravit Babylonem vndecim annis, ante templi desolationem, ut constat ex. 4. Reg. 24. Quos vndecim si deducamus ex. 37. relinquuntur. 26. regni Nabuchodonosor. Euilmerodach iuxta receptissimam omnium sententiam, regnavit viginti tres annos. † Huic successit Balsassar filius, cui tres annos tribuunt optimi annorum computatores. Hoc interfecto regnavit Cyrus Dan. 5. Quare à templi desolatione, usque

usque ad secundum Cyri annum, quo templum fundatum est, sine dubio plures anni non sunt quam quatuor, & quinquaginta, restant enim usque ad secundum annum Darij filij Hytaspis sedecim, usque ad nonum vero viginti tres. Quod ergo Iudæi dicunt Ioh. 2: Quadragesima & sex annis ædificatum est templum hoc, falsum est, & ab hominibus dictum, qui temporum rationem minimè tenebant, quod Origenes 12. tomo in Ioh. & apertius Lyranus, & Iohannes Eckius in cap. 1. Haggæi animaduertunt. † Stetit hoc templum usque ad decimum octauum annum Herodis regis Iudæ, ut cum de templo Herodis ageretur, ostendemus, tamen si Antiochi Epiphani tempore bona ex parte destructum, sed Iudæ Machabei victoris, & industria citò instauratum, & in primam dignitatem restitutum, ut videmus. 1. Macha. 4. Cuius autem Dominus. 32. anno Herodis natus sit, ut Eusebius in Chronicis, & alij tradunt, atque à secundo anno Cyri, quo fundatum est, usque ad Christi natalem numerari dixerimus annos quingentos quinquaginta noue, constat templum stetit à prima fundatione quingentis quadragesima quinque, ab absoluteione vero integra, quæ incidit in nonum annum Darij, quingentis viginti quibus.

DE FORMA TEMPLI secundi, & quid à primo differret.

CAP. XXVII.

Forma ædificij eadem fuit quæ in primo, sed magnificentia, & ornatus multò minor. Primum enim à rege opibus florentissimo conditum est; secundum, à multitudine, quæ ex lxx. annorum captiuitate cum ijs tantum opibus redierat, quas rex Persarum exportari voluerat. Summa eius altitudo sexaginta cubitorum fuit, cum primum centum & viginti habuerit. De hoc legimus Cyri decretum à Dario filio Hytaspis confirmatum in hunc modum, Hefd. 6. Anno primo Cyri regis Cyrus rex decreuit ut domus Dei ædificaretur, quæ est in Ierusalem, in loco

vbi immolent hostias, & ut ponant fundamenta supportantia altitudinem cubitorum sexaginta, & latitudinem cubitorum sexaginta, ordines de lapidibus impositis tres, & sic ordines de lignis nouis, &c. Atque ideo qui prius templum viderat, flebant quum huius fundamenta iacta cernebant, Hefd. 3. † Sed magna in his verbis Hefdræ querstio est, cur nihil de longitudine dicatur, sed latitudini dentur sexaginta cubiti, cum prius non habuerit nisi viginti. Lyranus putat latitudinem hic accipi pro longitudine, siue pro latere magis protenso, quoniam, nisi ita sit, templum hoc triplo latius fuisset templo primo. Beda lib. 2. in Hefdram, cap. 7. nihil in hac re laborat, nec laborandum esse putat, quoniam Cyrus suo sensu, & arbitrio templum fabricari iussit. At cum Deus suscitauerit spiritum Cyri, ut Hefd. 1. legimus, ad templum ædificandum, non est probabile, ut rectè ait Lyranus, eum suo sensu fabricari fieri voluisse, sed ad exemplar prioris, nisi quod altitudinem tantam esse noluit ne munitissimum templum habentes res nouas fortasse molirentur. † Quare probabilis videtur latitudinem hic non strictè accipi, sed pro extensione poni, siue in latum, siue in longum, ita ut prohibeatur templum quaquaversum extendi vltra sexaginta cubitos: est enim Chaldæo, ארבעים ושלשה, quod est à verbo ארבע, id est dilatauit, siue extendit, quare latitudinem pro extensione posuit, quomodo, & Iohannes dixit Apoc. 20: Et ascenderunt super latitudinem terræ. Postò in eo quod dicitur Ordines de lapidibus impositis tres, &c. Beda loco citato in Hefdram nihil certi statuit; intelligendum tamen est Hebræos ita olim ædificasse, ut in parietibus pulchrioribus tres ordines lapidum politorum disponerent, deinde quartum cedri, siue alterius ligni pretiosi adderent, inde iterum tres ordines lapidum, & quartum ligni, &c. usque ad summum. Ita fabricatum fuisse septem atrij sacerdotum iam diximus, sed illud non habebat plures ordines, quoniam trium cubitorum erat, ut ex Iosepho demonstrauimus. Denique de atrio domus, quam Salomon ædificauit uxori suæ filia Pharaonis, legimus

gimus. 3. Reg. 7. Et atrium maius rotundum trium ordinum de lapidibus scissis, & vnus ordinis de dolata cedro: nec non & in atrio domus Domini interiori, & in porticu domus, id est, ita edificatus erat murus atrij interioris templi, & porticus. † Quamuis & hæc verba ex Hebræo ita verti possunt, sicut & à lxx. & à Chaldæo, & à nouis interpretibus versa sunt: Et atrio magno in circuitu tres ordines lapidum scctorum, & ordo dolatarum cedrorum, & atrio domus Domini interiori, & vestibulo domus, vt sit sensus. Habuit hoc atrium septem constans tribus ordinibus lapidum scctorum, & c. quale habuit atrium sacerdotum, & porticus, vno enim septo hæc duo cingebantur: & iuxta hoc censeo verba nostræ translationis esse interpretanda. Sed etiam si ita legatur, idem confirmatur, quod volumus. Præterea sciendum est, vbi nos habemus apud Hebræos: Ordines de lapidibus impolitis tres, omnino legendum esse: De lapidibus politis, nec enim tantum templum de lapidibus impolitis fieri iuberent Cyrus, aut Darius, cum magno studio cultus Dei fieri imperaret. Sed nec lignorum ordo aptè collocaretur super lapides impolitos, & huiusmodi ædificatio semper, vt iam vidimus, fiebat de lapidibus politis. Aristæus etiam magna cum magnificentia extructum fuisse dicit hoc templum. Quin & Iosephus. 11. Antiq. cap. 4. referens idem decretum Cyri scripsit: Elapidibus politis, *עֲפֻרָיִם*. † In Chaldæo est, *בְּרִיטָא*, quod ex Hebræis quidam lapidem marmoreum interpretantur, alij lapidem, quem ob ingentem grauitatem deuoluere necesse est, quoniam, *בְּרִיטָא* significat voluit, aut reuoluit. Sed re vera lapidem rotundatum significat, id est sectum, & politum, sicut vertit noster interpretes, nam rotunditas etiam hoc vocabulo significatur, quod apta sit vt voluatur. Hoc templum habuit iam vnde quaque aëria, licet fortasse non ita ampla, vt templum Herodis, ita enim ibidem scripsit Iosephus: Aedificauerant enim Iudæi porticus quoque, quibus templum circum quaque includebatur. † Hoc templum tempore Ptolemæi Philadelphi, & lxx.

interpretum, id est, ducentis octoginta annis ante Christi natalem (Christus enim natus est anno tertio Olympiadis. 194. lxx. autem verterunt Scripturam Olympiade. 124. iuxta Eusebium in Chronicis) habuit triplicem murum, quo collis ille cingebatur, ita enim Aristæus illorum temporum scriptor, tradidit in libello de lxx. interpretibus, his verbis: In cuius vertice templum apparebat visu pulcherrimum. Hoc muri tres circum ambiunt, altitudine supra lxx. cubitos sublimes, latitudine ea, quæ ad altitudinem deceret, longitudine omnem templi apparatus magnificentico opere, & decore circumeunt, & c. Sed de his plura dicemus in templo Herodis. Alterum addit idem Aristæus, quod nouum, neque admodum probabile videtur: Erat (inquit) & extrinsecus velum, quo templum in circuitu clauditur, appensum, simili portarum magnificentia. Quod quidem visu iucundissimum spectaculum præbebat, tum maximè cum mota per paumentum aura velum subintrans illud ad summum vsque crispantibus finibus in vndarum morem motat.

DE EODEM TEMPLIO
ab Herode reedificato, & quot annos steterit.

CAP. XXVIII.

Herodes Iudææ rex, qui Innocentes infantes interfecit, decimo octauo regni sui anno post magna, & miranda ædificia absoluta ad templum Dei edificandum animum conuertit, quod videret ei tam in altitudine, quam in reliquo ornatu multum deesse prioris magnificentiæ. Nec ante vetus templum demoliri voluit, quam vniuersam materiam futuræ fabricæ magnis sumptibus compararet. Templum deinde à fundamentis euertit, ac noua reposuit, ac totum octo annis magnificentissimè extruxit, vt tradunt Iosephus. 15. Antiq. cap. 14. & alter Iosephus filius Gorionis. libr. 5. Historiarum Iudæicarum, capit. 24. & duobus sequentibus. Hos cum nominabimus, quoniam sæpe citandi sunt, Iosephum sacerdotem scripto

Scriptorem Antiquitatis Iudæicæ Iosephum absolute vocabimus, alter dicitur Iosephus Gorionis, siue alter Iosephus, aut posterior Iosephus. Atq; hic quidem multum ab Scriptore Antiquitatis differt, & antiquitate, & autoritate: quare vbi illi aduerfabitur, nihili eius testimonia faciemus. † Addit ergo Iosephus: Herodes autem interiora, à quibus profani lege arcebantur, non ausus ingredi, per sacerdotes curabat fabricam intimarum porticum, absolute quoque octo annis reliquis ædificio tandem etiam templum ipsum eorundem sacerdotum opera selquianno perfecit. Ex his videmus totum opus nouem annis, & dimidio fuisse perfectum, id est, vigesimo septimo anno regni eiusdem Herodis, quinto autem ante natalem Christi, qui, vt diximus, trigesimo secundo anno Herodis natus est. Euersum est à Tito Cæsare Vespasiani filio anno ab ascensione Domini quadragesimo, vt autor est Eusebius. Constat hoc templum Herodis stitisse postquam absolutum est, septuaginta octo annis, à fundatione verò sua fere octoginta octo. Huius templi meminerunt duo Iosephi locis citatis, & Egesippus libr. 1. de excidio Ierosolymitano, cap. 35, Hieronymus in cap. 11. Zachæ. fere initio, & Rupertus in cap. 2. Haggæi, & alij quam plurimi. † De quo etiam hoc Iosephus scripsit loco citato: Fertur toto tempore, quò templum struebatur, nunquam interdium pluuisse, noctu tantum imbribus descendentibus ne interrumpere- tur templi ædificatio: eaque fama, quasi per manus tradita, ad nos pertuenit à maioribus. Idem narrat alter Iosephus libr. 5. cap. 26. In huius templi descriptione Iosephum vbi que sequemur, & grauem historicum, & testem oculatum, qui sæpe in eo sacerdos sacra fecit. Sed quoniam sæpe ita lubricus est, vt cum maximè tenerè eum te credas, elaborat, vixque animo possis concipere fabricæ formam, præsertim in Latinis translationibus, vtar quidem eius verbis semper quantum licebit, sed adhibebo tamen lucem, quam potero, ex Græco codice, & ex translationum collatione, tum ex diuturna rei, atque verborum eius consideratione. Si quæ

do igitur à Iosepho recedere videbor, non à Iosepho recedo, sed ab eius Latina translatione, quam sæpe obscuriore, interdum etiam non nimis fidam reperi.

DE IIS, QUIBUS IN
interiori ædificio hoc templum à
primo differebat.

CAP. XXIX.

A de interiori quidem ædificio ea solum videntur adnotanda, quæ huic templo cum primo illo non fuisse communia, ne eadem iterare cogamur, cum constet tam secundum templum, quam hoc, de quo loquimur, ad prioris formam fuisse constructa, eisdemque locis altaria, & cetera omnia collocata, quibus ante fuerant. De his ita Iosephus. 15. Antiq. cap. 14: Sublatis deinde veteribus fundamentis, & nouis repositis desuper templum extruebat longitudine centum cubitorum (quæ fuit in primo sexaginta) altitudine totidem, & viginti amplius, qui viginti cubiti aliquanto post sidentibus fundamentis decesserunt, eosque de nouo addere curauerunt nostri Neronis temporibus. † Et alter Iosephus. Habuit autem templum illud, quod Herodes rex erexit, centum cubitos in longitudine, & centum in latitudine, in altitudine autem centum, & viginti, in medio scilicet altitudinis ædificij, & fundamenta desubtus decem tenebant cubitos. Quod verò latitudinem templi centum cubitorum fuisse dicit, non de interiori latitudine intelligendum est, quoniam Iosephus libr. 6. de Bello capit. 6. viginti tantum cubitorum fuisse docet, sed de exterioris faciei templi latitudine addita parietum templi, & domicularum, siue cellarum hinc inde constructarum crassitudine, vt ex Iosepho paulò post dicemus. † Iosephus: Costabat autem structura ex lapidibus cadidis, firmissimis, magnitudine viginti quinque cubitorum in longum, octo in altum, latitudinem verò cubitorum duo decem. Cõsentit omnino & alter Iosephus, atque addit: Vnam & eandem in eadem in ædifi-

Basilica.

ædificij vsque ad summitatem eius. Iosephus: Habebatque basilicæ similitudinem, hinc & inde humilior, media sui parte excellens, à multis stadiis conspicuum, maximè ex aduerso habitantibus, aut aduentantibus. Eadem & alter Iosephus. Basilica autem ædificij genus est, cuius pars media sublimior latera habet vtriusque humiliora, qualia templa sunt, quæ trium nauium vulgus vocat: quam formam templum habebat, quoniam pars media duplo celsior domunculas ab utroque latere adiunctas habebat. Nec habuit hoc templum tres contignationes, vt templum Salomonis, sed duas, vt manifestè intelligitur ex Græco Iosepho: pro eo enim quod recentior translatio habet: Cum autem interior pars contignatione intercepta esset, est in Græco: *τὸ δὲ τῆς ἀριστερῆς ἐκείνης ἀπέλειπε*, id est: cum templum interius duas contignationes haberet. † De exteriori autem templi facie ita scripsit idem lib. 6. de Bello capit. 6. Exterior autem facies nihil quod animus, aut oculi mirarentur, non habebat, Crustis enim aureis grauissimis vndique tecta ad primos ortus (ita enim ex Græco legendum est) igneo splendore lucebat, vt cum inuerebantur oculi, quasi solis radijs, auerterentur. Hospitibus quidem aduentibus procul monti nitæo similis videbatur: nam vbi deauratum non erat templum, candidissimum erat. In summo autem aureis verubus horrebat acutissimis, ne ab infidentibus anibus pollueretur. Nonnullorum autem saxorum eius longitudo quadraginta quinque cubitorum erat, altitudo quinque, & latitudo sex: ex quibus intelligimus meritò apud Marcum capite. 13. cum Dominus de templo egrederetur, dixisse vnum ex discipulis: Magister, aspice quales lapides, & quales structuræ. Et respondens Iesus ait illi: Vides has omnes magnas ædificationes? non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruat.

DE PORTA PRIMA
domus exterioris, quæ erat ante Sanctum Sanctorum, & velo eius, ac de porticu.

CAP. XXX.

DE hac Iosephus libro. 6. de Bello. c. 6: (quod, ita vt in Græco habetur, refera.) Quæ autem in domo erat porta, inaurata quidem erat, vt dixi, tota, & totus, qui circa ipsam erat, paries. Habebat autè & aureas super se vites, ex quibus botri staturæ hominis longitudine pendeant. Et fores habebat aureas quinquaginta, & quinque cubitis altas, sexdecim vero latas, ante has verò fores æqualis longitudinis aulam. Velum hoc erat Babylonium variegatum ex hyacintho, & bysso, coccoque, & purpura mirabiliter elaboratum, non indignam contemplatione materix commissionem habens, sed velut omnium imaginem præferens. † Cocco enim videbatur ignem imitari, & bysso terram, & hyacintho aerem, ac mare purpura: partim quidem coloribus: bysso autem, ac purpura, origine: quoniam byssum quidè terra, mare autem purpuram gignit. Eratque in eo per scripta omnis cæli ratio præter signa. Eadem ferè scripsit lib. 15. Antiq. cap. 14. Nisi quod velum habuisse dicit purpureos flores, & intertextas columnas, nec vites aureas fuisse. dicit, sed vitem: propter quod interpretes non transtulit vites aureas, sed pampinos aureos, in Græco tamen est, *ἀμπέλως*. Alter verò Iosephus ita scripsit: Fecit enim rex columnas argenteas, & bases earum argenteas, capita autem earum fecit aurea. Fecit insuper vitem de auro mundo, & posuit in summitate columnarum, cuius pondus erat mille talentorum aureorum. † Erat autem vitem ipsa facta opere ingenioso habens ramos perplexos, cuius folia, & germina facta erant ex rutilanti auro, botri autem ex auro fuluo, & grana eius, acini, atque folliculi facti erant ex lapidibus pretiosis, totumque opus erat fabricatum opere vario, vt esset mirandum spectaculum, & gaudium cordis omnibus intrantibus ipsum. Multi quoque scriptores Romani testantur se eam vidisse, quum desolaretur templum, &c. De porta verò & foribus, ac velo Sancti sanctorum an eadem materia, formaque constarent, nihil in his

auto

autoribus reperio, nisi quod vbi lib. 15. habet Iosephi translatio: Ianua verò pene ipsi templo par, & superliminare aulis variegatis ornabatur, &c. in Græco ita legimus: † Fores vero in introitus simul cum superliminibus æquales templo variegatis aulis ornauit purpureos flores habentibus, & intertextas columnas. Super ipsas autem (scilicet fores) sub capitibus vitis expandebatur aurea; &c. Quod videri potest de vtriusque partis templi foribus dictum. Sed si vitem auream non habebant fores Sancti sanctorum, & ianua, certe in reliquis non est credibile minorem habuisse magnificentiam. De vestibulo verò, quod Hebraicè vocari diximus *חֲזַן*, Iosephus Gorionis ait: Construxit præterea porticum interiore, & posuit eam in facie latitudinis templi, addiditque & duos parietes opere artificiosissimo, & connexuit eam foris ferro, nec est homo, qui amplius sciat artificium illius operis. Iosephus lib. 6. de Bello cap. 6. ait hoc vestibulum, quod primam, ædem vocat, perperam altitudinem habuisse nonaginta cubitorum, nulla contignatione interceptam, longitudinem verò quadraginta cubitorum, latitudinem viginti. † Nonaginta cubitos habebat altitudinis, quoniam licet centum, & viginti habuerit, ceteri gradibus, quibus ad hoc summum templum ascendebatur, tegebantur. Quadraginta autem cubitorum erat longitudo, quoniam, vt iam diximus, centum cubitis longum erat, hoc templum Herodis: viginti habebat Sanctum sanctorum, quadraginta sequens pars, ac totidem vestibulum. Porta vestibuli septuaginta cubitis alta erat, & viginti quinque lata, neque fores habebat: erantque tote frontes inaurata, ac prima ades omnis perlucebat extrinsecus, auroque circum interiorem sancti partem splendida cuncta cernentibus occurrebant ex. 6. de Bello cap. 6.

DE PRIMO ATRIO,
quod erat omnibus commune.

CAP. XXXI.

Iam de atrijs dicamus initium ab extremo omnium capientes, ac deinde ad interiora transeuntes, vt Iosephi or-

dinem teneamus. Collem, in quo templum extructum est, etiam secundi templi tempore, triplici muro fuisse circumdatum dixi paulò ante ex Aristæo, in libello de hæc interpretibus: vt enim ait Iosephus lib. 6. de Bello, cap. 6. post Salomonis tempora semper aliquid aggeris accumulante populo latior collis effectus est, ita vt area eius plusquam sex stadiorum ambitum haberet, vt postea ex eodem Iosepho demonstrabo. In hac area murus lapideus quadratus factus est, qui totum collis verticem circumgebat, habebantque singula eius latera singula stadia. † Sed quoniam in Septentrionalis, atque Occidentalis lateris angulo arx erat quadrangularis munitissima, olim à Machabæis facta ad pontificalium vestium custodiam, quam Herodes postea munitiorem reddidit ad tutelam templi, & in memoriam Marci Antonij amici sui vocauit Antoniam: murus quidem totus quatuor stadiorum ambitum habebat, vt Iosephus scribit lib. 15. Antiq. sed addita arce sex stadia completebatur, vt idem ait lib. 6. de Bello. Hic erat murus primi ambitus, siue templi (nam ita semper Iosephus appellat) cuius omnia latera duplices porticus habebant, quas columnæ sustinebant quinque, & vicenis cubitis altæ, de singulis saxi marmore candido, & laquearibus cedrinis tegebantur opere imprimis memorabili. Totum autem subdicio spatium, id est, quod extra porticus erat, omnium generum lapidibus stratum variabatur, ex. 6. de Bello. † In porticibus lateris Orientalis spolia barbarica circumcirca suspensa erant, que reges Iudææ Deo sacraverant: eademque Herodes denuo suspendi iussit adiectis etiam quæ ipse ex Arabibus retulerat. Latus muri Occidentale quatuor portas habebat, vna dicebat in regiam, duæ in suburbia, quarta in reliquam urbem. Meridianum latus portas etiam habebat in medio, & triplicem porticum basilicam longitudine ab Orientali, valle ad Occidentalem peruenientem. Triplicem porticum dicit, quoniam quatuor erant ordine columnarum paribus intervalis dispositi, quorum quartus copularus erat muro ipsi lapideo, atque ita tres

D porticus

porticus fiebant. † Sed harum media cellior erat ceteris, & idè porticum basilicam Iosephus vocat. Columnæ omnes centum sexaginta duæ fuerunt capitellis sculptis opere Corinthio pulchris vsque ad miraculum. Vniuscuiusque longitudo vigintiseptem pedum præter basin, crassitudo quantam possent tres homines consertis inter se complecti brachijs. Porticus externæ pares erant, vnaqueque triginta pedes latitudinis habebat, plusquã quinquaginta altitudinis, stadium longitudinis, mediæ verò latitudo erat sesqui altera, altitudo dupla. Eius enim conuexitas altius surgebat excitato super epistylia pariete lapideo politissimo columnis insertis distincto, ita vt essent hæc incredibilia audientibus, cū stupore autem spectabilia ijs, qui aderant. In hoc latere Meridiano spectaculum erat, si vllum aliud sub sole, memorabile. Nam cū vallem haberet in immensum dehiscens, ita vt caligarent despicientium oculi: desuper extructa erat præalta porticus, cuius tecto conscenso si quis vtramque altitudinem coniunctam contempleretur, absque vertigine id non poterat visu deficere ob nimiam profunditatem prius quam ad imum pertingeret. Ex Iosepho lib. 15.

DE SECUNDO FANO,
seu templo, quod erat atrium laicorum.

CAP. XXXII.

Hoc modo, inquit Iosephus, se habebat primus ambitus. Interius verò non longo interstitio secundus, ad quem paucis gradibus scandebatur, quem circumibat vallum lapidei cancelli cum inscriptione, quæ vetaret transgredi alienigenam sub interminatione poenæ capitis. Hæc lib. 15. Antiq. Sed lib. 6. de Bello magis explicat. Quæ verò, inquit, ad secundum templum ibatur, cancellis septem saxeis ad tres cubitos altis, nimiumque grato opere factis, vbi æquis depositæ interuallis columnæ stabant legem castimonie præmonentes, aliæ Græcis, aliæ Latinis literis, in

locum sanctum transire alienigenas non debere. Ideo autem factum fuerat hoc septum, & inscriptio posita, quoniam primum templum, siue quadriporticus illa extrema, de qua locuti sumus, gentilibus etiam patebat, qui aut spectandi, aut adorandi causa veniebant; secundum autem templum non nisi Iudæis, atque ijs quidem castis, id est, mundis, seu nullam habentibus iuxta legem immunditiam. Hinc intelligimus quod Act. 21. de Paulo legimus: Dum autem septem dies consummarentur, ij, qui de Asia erant Iudæi, cum vidissent eum in templo, concitauerunt omnem multitudinem, & iniecerunt ei manus clamantes: Viri Israelitæ adiuuate. Hic est homo, qui aduersus populum, & legem, & locum hunc omnes vbique docens in super & gentiles induxit in templum, & violauit sanctum locum istum. Viderant enim Trophimum Ephesium in ciuitate cum ipso, quem æstimauerunt quoniam in templum introduxisset Paulus. Atque idè hoc templum sanctum vocabatur, vt ait Iosephus, & ita vocari videmus Acto. 21. in verbis citatis, non enim tantum alienigenæ ab eius ingressu arcebantur, sed etiam quicumque immundi essent ex Iudæis, vt diximus, & bis à Iosepho dictum est locis indicatis.

† Hoc templum quadrangulare erat, ac proprium murum habebat exteriori altitudine in quadraginta cubitos surgens, interiori in viginti quinque, quoniam gradibus ad illud ascendebatur, ideoque interius humilior erat murus, quam exterius. Gradus, quibus ascendebatur, quatuordecim erant circum templum vniuersum: post quos spatium erat, vsque ad murum decem cubitis planum, vt est in Græco, non trecentis, vt habetur in translatione; nam neque tantum spatium opus erat ibi, neque tanta erat latitudo areæ templi vt spatium ingens, ac non necessarium caperet. Ab hoc spatio, in quo quatuordecim gradibus ascensus quiescebat, alij quinque gradus ducebant ad portas. † Erant autem portæ decem, quatuor à Septentrione, totidem à Meridie, duæ ab Oriente. Prima, per quam casti vnâ cum vxoribus introibant, vt verbis vtat Iosephi, altera interius è regione huius. Et enim

Portæ vtriusque
laicorum.

enim in hoc secundum templum mulieres quoque ingrediebantur, siue indigenæ, siue hospites, modò ex genere Israel essent, ac mundæ: idcirco necessarium fuit vt proprius eis locus, atque in muro diuisus, & secretus à viris, in templo signaretur. Signatus est autem in latere Orientali, protendebaturque à muro illo, in quo erat porta, quam extremam diximus, vsque ad secundam portam Orientalem, quæ erat è regione primæ; vt ipsa quoque aspectu intimi templi, sacerdotumque, & sacrificiorum frui possent. † Sed ad hanc secundam portam quindecim gradibus ascendebatur; ij sunt quos beatissima virgo conscendit quum trima templo est oblata, & sacerdotibus; nec ulterius transire mulieribus licebat, sed ad illam vsque sacerdotes prodibant, aut victimas ab eis accepturi, aut quippiam aliud facturi, quod vsus postulare. Hunc autem locum capacissimum fuisse conuenit, cum versus alia templi latera non protenderetur, & tanta esset feminarum multitudo. Habebat præterea locus feminarum in latere Septentrionali ianuam vnâ, alteram in Meridiano, vt facilius & citius feminae ingrederentur. Omnia ex 6. de Bello, quæ in Latino sunt perobscura, in Græco multò apertiora. † Sed in. 15. Antiq. cum huius secundi templi meminit, septem portas illud habuisse dicit, tres à Septentrione, tres à Meridie, vnâ ab Oriente magnam, per quam casti vnâ cum vxoribus introibant. Et enim ibi de loco mulierum loqui noluit, tantum dixit, Interiora autem fani mulieribus nefas erat ingredi: & idè portas, quæ loci feminarum propriæ fuerunt, omisit, de quibus in. 6. de Bello sigillatim locutus est, vnde dicenda etiam desumpsimus: Huius templi latera Occidentale nullas portas habebat, sed, vt ait Iosephus, perpetuus ibi murus erat extructus. † De portis mirascribit Græcus Iosephus, quem ego sequor, non Latinum, vbi à Græco discrepat. Portarum autem, inquit, nouem quidem auro, & argento vndique tectæ erant, similiterque postes, ac superliminare: vna verò, quæ extra templum erat, ère Corinthio, quæ multo argento in-

clusas, & inauratas honore superabat. Et binæ fores quidem in singulis ianuis erant tricenis cubitis altæ, quin denis etiam latæ. Et paulò post: Et aliarum quidem æqualis erat magnitudo, quæ verò super Corinthiam à loco mulierum ab Oriente aperta erat è regione portæ templi, multò maior. Quinquaginta enim cubitis surgens quadraginta cubitorum fores habebat, ornatumque magnificentior, quoniam crassiori argento, atque auro vestiebatur, quod quidem nouem portis infuderat Tiberij pater Alexander. † Hæc porta, quam Iosephus Corinthiam vocauit, & ceterarum omnium pulcherrimam esse dixit, Speciosa vocabatur: de qua Acto. 3. legimus: Et quidam vir, qui erat claudus ex vtero matris suæ, baiulabatur, quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa, vt peteret elemosynam ab introeuntibus in templum, videlicet, quoniam per illam non viri solum, sed etiam mulieres introibant. De hac scribit Iosephus lib. 7. de Bello cap. 12: Orientalis autem porta interioris templi (id est, secundi) cum esset ænea, atque grauissima, & sub vesperam vix à viginti viris clauderetur, & c. visa est noctis hora sexta sponte patefcere. Inter has portas, quæ æquis inter se spatijs distabant, porticus erant à muro intro constructæ ante gazophylacia, & pulchris admodum, & magnis columnis sustinebantur. Erant autem hæ porticus simplices, non duplices, vt primi fani, & immensæ magnitudinis, & nullare ab ijs, quæ erant in primo templo, vincebantur. † Post introitum verò vbi latiores portæ ipsæ fiebant, exedras vtriusque habebant tricenis cubitorum, turribus latitudine, & longitudine similes, altas verò plusquã viginti cubitis: quarum, singulas impositas binæ columnæ sustinebant altitudinis duodecim cubitorum. In hoc templo facta sunt omnia ferè, quæ legimus in Euangelijs Dominum fecisse in templo; atque hic docebat, neque enim transire ulterius poterat cum non esset veteris legis sacerdos. Hinc eiecit ementes, & vendentes Ioha. 2. & Matth. 21. quoniam domus, ac locus orationis erat: de quo etiam

Porta Speciosa.

Marcus capite. 11. addidit: Et non sinebat ut quisquam transferreret vas per templum. Et Iohannes ait cap. 8: Hæc verba locutus est Iesus in Gazophylacio docens in templo.

DE TERTIO TEMPLIO,
siue atrio, quod solis patebat sacerdotibus, & Leuitis.

CAP. XXXIII.

In tertio templo, de quo Iosephus Gorionis ait: Templum autem non intrauimus, quia locus erat Sacerdotum: locus intelligitur, in quo consistebant sacerdotes extra porticum domus Domini, ipsa etiam domus cum porticu sua, & Sancto sanctorum, ac parte illa, quæ erat inter porticum, siue vestibulum, & Sanctum sanctorum. Totum igitur hoc templum tertium vocabatur, ut Iosephus ait, τὸ ἅγιον ἱερόν, id est, sanctum sacrum, ut à secundo templo differret, quod iam ex eodem diximus vocatum esse Sanctum. Ad illud à secundo fano duodecim gradibus ascendebatur, cuius altitudo cætenos cubitos habebat (reliqui enim gradibus tegebantur) totidemque latitudo in fronte Orientali: Occidentalis enim latitudo sexaginta tantum habebat, quoniam Orientalis frons ex vtraque parte, quibusdam quasi humeris, aut lateribus vicenorum cubitorum protendebatur, qui Occidentali tegebantur. † Templum autem intimum, atque altare holocaustorum, quod ante ipsum erat, cingebat undique septum quoddam ex pulchris lapidibus confectum, ac decorum usque ad cubitum surgens, quod separabat sacerdotes à reliquo populo. Sacerdotes ministranturi amicti erant veste byssina, atque mundi: cum quibus & summus sacerdos introibat, non semper, sed sabbatis, & Calendis, vel si quando patria festiuitas atque annua ab omni populo agebatur. Qui verò ex origine sacerdotum genus ducentes cæcitas, & mutilationis alicuius membri causa munere non fungebantur, intra septum quidem illud manebant, sed communibus vestibus, non sacerdotalibus.

Deinde domus exterior erat, & Sanctum sanctorum, de quibus iam diximus. † Hæc ex lib. 6. de Bello. Hoc in fine admonendum, Iosephum filium Gorionis loco citato quadam scribere Iosephi dictis aduersa, & quidem cum se oculatum testem profiteatur. Sed ubicunque ab illo disidet, recipiendus non est, (ut ante dixi) quoniam Iosephus quotidie in hoc templum ingrediebatur, & sacra faciebat, ut ipse scribit. 15. Antiq. capite ultimo iuxta Græcum, & veterem translationem: In eo, inquit, templum erat, & ante hoc altare, in quo hostias Deo immolamus. Iste verò filius Gorionis nec sacerdos erat, nec templum unquam vidit, quamuis ipse se vidisse mentiar, fuit enim multis annis post templum à Romanis euersum, ut ostendimus in Habdian, num. 110. & 111. Nec desunt qui eius nomine inscriptum librum totum commentitium, & fictum putent: de quo, quoniam nihil exploratum habeo, iudicium nunc quidem sustineo.

DE FORMA TABERNACULI VETERIS.

CAP. XXXIII.

De tabernaculo, quod erat quasi templum mobile, seu portatile, siue, ut ait Iosephus. 3. Antiq. cap. 4. nihil ab ambulatorio templo, & portatili differebat, post ea, quæ dicta sunt de templo, pauca restant dicenda ex Exo. 26. & 27. vbi eius forma traditur, & ex Iosepho de eadem re agente. 3. Antiq. ca. 5. idque non quod de eo verba facere instituerimus, sed ut quæ de templo dicuntur, melius intelligantur. Atrium primò fiebat longitudinis ceterum cubitorum, latitudinis quinquaginta. Fiebat autem vicenis valis æreis, siue columnis in singulis lateribus longioribus, decem verò in postico latere; in quarum columnarum singulis inerant anuli, & capitella argentea, bases verò æneæ mucronatæ imæ hastæ similes, ex ære factæ, & in terram defixæ, ipsæ verò columnæ argenteis laminis vestite, Exo. 27.

Anu-

Anulis innectebantur funes, qui clauis cubitalibus humi confixi columnas firmabant, & contra ventorum vim tabernaculum muniebant. Linteam deinde byssinum mollissimum circumtendebatur à capitellis ad bases intrinsecus dependens, totumque eum locum sepiens, ut nihil à pariete differre videretur. † Quartum latus anterius quinquaginta cubitorum, ianuam habebat viginti cubitos patentem, habentemque vtrimque tres columnas similes prioribus instar postium, linteo byssino similiter coopertas. Ad ianuam verò pendeat velum longum cubitis viginti quinque, & quinque altum. In huius atrij medio erat tabernaculum facie ad Orientem versum, tergo ad Occidentem. Longitudo eius erat triginta cubitorum, latitudo decem, diuidebaturque in Sanctum sanctorum decem cubitorum, & in Sanctum, quod erat cubitorum viginti. Singula eius latera fiebant vicenis tabulis ligneis quadrangulis crassitudine quatuor digitorum, latitudine vnius cubiti, & dimidij, longitudine denorum cubitorum, quas intus, & extra laminæ aureæ contegebant. † Tabulæ Occidentalis parietis sex erant, quibus coniunctæ sunt aliæ duæ tabulæ dimidij cubiti ad angulos duos. Iungebantur autem tabulæ incastraturis binæ, & binæ, & singulæ habebant cardines binos, qui in foraminibus basium argentearum suscipiebantur, ut firmius tabulæ starent. Habebant & anulos aureos per exteriores frontes eminentes, per quos atrati vestes quatuor cubitorum immissi tabulas coniungebant, intrabatque caput vestis vniuscuiusque in alterius vestis caput in modum pyxidis. Pyxides dicuntur ossa caua, in quibus aliorum ossium capita excipiuntur, & pyxidata vocantur. Sancti sanctorum parietem quatuor columnæ efficiebant ex eadem materia, & opere eodem, in quo ianua erat, & velum appensum decem cubitorum quaquaersum. † Parietem secundæ partis tabernaculi quinque columnæ efficiebant quinque; æreis basibus in nixæ, & in eo ianua erat, & velum magnitudine, atque opere simile priori, quod à summo ad

dimidium columnarum pendens ibi anulis sustinebatur, & introitum sacerdotibus præbebat. Huic penè contiguum erat extrinsecus aliud velum magnitudine par, sed è lino contextum, anulis à funiculo per transfuersum pendens; quod interdum adducebatur, interdum, festis præcipiè diebus, reductum populi prospectum admittebat. Reliquis diebus, & maxime parum serenis, obiectu suo picturatum illud velum à tempestatibus protegebat. Vnde mos mansit etiam post templum exadificatum, ut velum huic simile in aditu prætenderetur. † Ante hanc ianuam erat altare holocaustorum, & locus sacerdotum. Erant præterea decem aulae, (siue cortinæ, ut est in nostra translatione) de bysso retorta, & hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto: quorum singula latitudinem habebant quatuor cubitorum, longitudinem viginti & octo, sed quinque iungebantur ansulis hyacinthinis quasi confuta, & faciebant vnam cortinam magnam: mox altera quinque, & hæc duæ magnæ cortinæ iungebantur circulis aureis, siue (ut est in Iosepho) vncinis aureis, qui contiguorum anulis ita inferebantur, ut vnum aulaum omnia viderentur. Hæc extensa tabernaculum superne obtegebant, & parietes à lateribus, & à tergo, minus vno pede ad terram pertingentia. Hæc lanea erant; alia vndecim erant è pilis contexta, (quæ in nostra translatione vocantur saga Cilicina, erantque è pilis caprarum) eiusdem latitudinis, sed longiora, triginta cubitorum singula, quæ similiter tabernaculum tegebant usque ad terram demissa; vnum autem eorum à fronte prominebat, quod in hunc usum supra denarium numerum erat adnexum. † Hæc rursus ab alijs è pellibus arietum rubricatis confutis contra æstus, ac pluuvarum iniuriam protegebantur. Vltimum operimentum erat è pellibus hyacinthinis, id est, violacei coloris. Sed hæc duo operimenta tectum solum tegebant, iuxta quod Exod. 26. docent Strabus, & Caietanus, & Lipomanus, quod Scriptura ipsa videtur indicare cum ait: Facies & operimentum aliud tecto de pellibus

D 3 arie-

arictum, &c. Probabilius tamen, & certius est ea totum tabernaculum texisse, vt probat Abulensis quæst. 10. in cap. 26. Exodi, quoniam si textum tantum tegerent, latera tabernaculi læderentur imbribus, & tabulæ auratæ maderent, & cortinæ pretiosæ dissiparentur. Quum autem dicit Scriptura: *Facies & operimentum aliud tecto*, intelligitur simile prioribus, quod tecto impositum totum tabernaculum tegeret. † Pelles hyacinthinas sectatores Hebræorum pelles taxorum esse volunt, sed Hebræi ipsi variant, & alij huius animalis esse volūt, alij illius. Hieronymus, & lxx. semper hyacinthinas interpretantur, & Iosephus. 3. Antiq. c. 4. quum pelles utrasq; esse dicit, partim hyacinthino, partim rubro, partim etiā alijs coloribus infectas. Ex quo proditur nouorum Hebræorum inscitia. Erant autem pelles utraque horridopilo, & æstui, aquisque arcendis opportuno, vt pelles luporum. Quæritur an in atrium illud ingredi possent laici? Respondeo non potuisse, sed folis sacerdotibus, & Leuitis locus ille

patebat, vt docet Augustinus quæst. vltima in librum Exodi, & alij. Sed autoribus opus non est, cum Scriptura ipsa aperte id tradiderit Exodi vltimo: Tentorium in introitu tabernaculi testimonij pones, & ante illud altare holocausti: labrum inter altare, & tabernaculum, quod implebis aqua. Circumdabisque atrium tentorijs, & ingressum eius. Et postea enumerans Moses ordine omnia, & à Sancto sanctorum incipiens, postquam de arca, & altari aureo, & candelabro, & mensa dixit: Posuit, inquit, & tentorium in introitu tabernaculi testimonij, & altare holocausti in vestibulo testimonij. Labrum quoque statuit inter tabernaculum testimonij, & altare, & c. Ideo porta Orientalis atrij erat viginti cubitorum, tabernaculi verò latus Orientale non nisi decem, vt posset extra atrium totum videri. De mystica tabernaculi expositione nihil dicam, quæ & longior est, & mei instituti non erat. Si quis eam fortè desiderat, Bedæ legat toto ferè libro. 2. de Tabernaculo, & vasis eius eam eruditè explicantè.

DE

Settim.

Spithama:

Cubitus.

DE TEMPLO, ET DE

ijs quæ ad templum pertinent.

LIBER SECVNDVS,

QVI EST DE IIS, QVÆ ERANT IN TEMPLO.

DE ARCA TESTAMENTI, siue fœderis.

CAP. I.

DE ijs, quæ in templo erant dicturi à Sancto sanctorum, quasi à loco sacratiore, primordia capiamus, vt ad reliqua paulatim deinde venientes cum omnia traserimus, quasi à templo exeamus. Atq; in eo primum de arca dicemus, quæ facta est de lignis settim. Est autè setta (ita enim singulari numero dicitur, plurali settim) arbor, quæ nascitur tantum in deserto Arabiæ, similitudinè habes spinæ albae colore, & folijs, non magnitudine, multo enim maior est quàm spina. Lignum ei fortissimum est, & imputribile, & incredibilis læuitas, ac pulchritudinis: ex Hiero. Isai. 41. in illud: Dabo in solitudine cedrum, & spinam, & in illud Ioë. 3: Et irrigabit torrētē spinarum. Longitudo arce, vt videmus Exo. 25. habet duos cubitos, & dimidiū, latitudo cubitū, & dimidiū, altitudo similiter cubitū, & dimidiū. Magnitudo tanta fuit, quātā & decoris ratio, & magnitudo Cherubim, & ea, quæ in arca collocanda erāt, postulabāt, de quib; mox dicemus. † De mēsurā autē cubiti dubitāt Comestor in libro Historiæ Exodi. c. 46. & Abulēsis, q. 12. in c. 25. Exodi, negantq; hīc accipiendū esse cubitū Geometricū vt in arca Noe, sed humanū, siue cubitū ipsi; Moysi: quod apparet (inquit Comestor) in altari Lateranēsi, infra quod dicitur esse arca. At Iosephus. 3. Antiq. c. 6. quæ sequitur Bedæ lib. 1. de tabernaculo, ca. 4.) rem aperte definit his verbis. Longitudo eius erat quinque palmorū, altitudo verò, & latitudo trium palmorū. Et ne vlla sit in palmo ambiguitas, semper pro Palmorū in Greco est, *σπιθαμῶν*, id est, Spithamarū: habet autē spithama digitos duodecim, est enim interuallū inter mediū digitū, & pollicē: cubit; autē est interuallū à fle-

xu brachij ad extremū medi; digiti, & digitos habet. 24. † Hic est cubitus vulgaris, de quo hic loquitur Moses vt iudicat Iosephus, nec est vllus maior cubitus, præter regiū, qui vigintiseptē digitos continet, vt auctor est Herodot; lib. 1. & Geometricū, qui sex cubitos nostros habet, vt auctor est Origenēs Hom. 2. in Genes. quæ refert, & sequitur August. q. 4. in Genes. & 15. de Ciuit. ca. 27. Ceterum arca tota erat laminis aureis cooperta intus, & foris, & quidē ex auro mundissimo. In summo coronā habebat aureā per circuitū, id est, limbū quēdā aureū, quæ coronā vocat, quod arcā totā cingeret, quæ fortè (vt Abulēsis ait q. 13. in c. 25. Exod. & Ricard; in explanatione Tabernaculi, c. 2.) surgebat in duos, aut tres digitos super operculū. † In duob; lateribus longitudinis binos circulos aureos habebat in summitate laterū ad angulos, vt verba Hebræa indicāt: Et dabis super quatuor angulos eius quatuor circulos, &c. & in eis erāt vectes de lignis settim inclusi, qui operi erāt auro. De his ita scribit Iosephus. 3. Antiq. c. 6. Ex utroq; autē longiore latere inerāt anuli aurei duo totū lignū penetrātes, & per eos vectes aurati vtriusque traiecti, vt quoties opus esset, quocūque trāsportari posset, neq; enim a iumentis veheretur, sed sacerdotū humeris trāferēbatur. Facta est hæc arca, vt in ea seruaretur duæ tabulæ legis, quas Dñs dedit Moysi, & inde dicta est arca fœderis, quia in ea esset lex, per quā Dñs fœdus percusserrat eū Hebræis se fore eorū Deū, & benefactorū eis, si legē seruaret. Exod. 24: Scribe tibi verba hæc, quib; & tecū, & cū Israel pepigi fœdus, &c. & scripsit in tabulis verba fœderis decē. † Eadē ratiōe dicitur arca testamēti, quod nō mē fœd; patet; significat, vt Psal. 82: Simul aduersum te testamētū disposuerūt tabernacula Idumæorū, & Ismaelitę, &c. atq; inde lex Dei eadē ratiōe vocatur testamētū,

Cubitus vulgaris.
Cubitus regius.
Cubitus Geometricus.

Arca fœderis.

Arca testamēti.
Testamētū.

D. 4. vt

Arca testi-
monij.

vt. Psal. 77: Non custodierunt testamen-
tū Dei, & in lege eius noluerūt ambula-
re. Eadē causa dicta est arca testimonij,
lex enim Dei dicitur testimonij, quia in
ea testatū reliquit Deus quid fieri vellet
à suis: quod sæpe occurrit in Psal. 118. vt.
Beati, qui scrutatur testimonia eius, &
postea: In via testimoniorū tuorū dele-
ctatus sum, sicut in omnibus diuitijs, in
māditis tuis exercebor. Hæc quo intelli-
mus illud Exo. 25: Ponesq; in arca testi-
ficationē (id est, lege) quā dabo tibi. Inde
etiam tabernaculū ipsum vocatur Taber-
naculū fœderis, & Tabernaculum testi-
monij, quod in se legem cōtineret, siue
arcam legem habentem.

Tabernacu-
lū fœderis,
siue testimo-
nij.

QV ID FVERIT IN ARCA fœderis.

CAP. II.

SED magna dubitatio est, &
quæ vehemēter eruditorū tor-
sit ingenia, an in ea solæ tabu-
læ legis fuerint. Etenim scri-
ptū est. 3. Reg. 8: In arca autem non erat
aliud, nisi duæ tabulæ lapideæ, quas posuit
in ea Moyses in Horeb. & idē legimus. 2.
Paral. 5. & eisdē verbis traditū est à Iose-
pho. 8. Antiq. c. 2. Paulus verò Heb. 9. ait:
Et arcā testamēti circūtectā ex omni par-
te auro, in qua vrnā aurea habēs Manna,
& virgā Aharō, quæ frōduerat, & tabulæ
testamēti. In hac re plurimū laborant
oēs epistolæ ad Heb. enarratores, & mul-
ta dicūt, quæ neq; ipsi, qui dixere, fortas-
se satisfecerūt. Hæc sunt quæ maxime p-
bātur. Primū est, licet tēpore Salomonis
nō fuerint, cū hæc tamē Paulus scribebat
iam fuisse omnia in arca, siue id factū sit
Ieremiā captiuitatis Babylonice tēpore,
arcā abscondēte, vt legim. 2. Mach. 2. qd
ait Theophylactus, siue sacerdotib⁹ volē-
tib⁹ vrnā, & virgā in secretiori, tutiori-
q; loco cōseruari, vt Canus exposuit li. 2. de
Locis, c. 11. ad. 7. † Alij affirmāt dici duas
tabulas lapideas ibi tātū fuisse, quoniā et si
cetera essēt, quæ cōmēmorat Paulus, tū
ad legē seruādā arca potissimū facta est,
quæ fuit Sācti Thomæ sentētia. Sūt quib⁹
hoc magis placeat, in arca solas tabulas
lapideas fuisse, sed extra in quodā sinu,
qui erat in latere, fuisse virgā & vrnā. In
his sunt Lyran. 3. Reg. 8. & ibidē Abulē-
sis. q. 6. & Caietan⁹ in Paulū, & alij. Idq;
ex eo cōfirmāt, quod Deut. 31. ait Moyses:
Tollite librū istū, & ponite eū in latere
arcæ fœderis, &c. Verū hæc, præter quā

quod nullo solido fundamento nitūtur,
facillimē refelli possūt, quoniā Paulus de
eo tēpore omnino loquitur, quo taberna-
culū per desertū portabatur, vt ex eius
verbis fit manifestissimū. † Deinde etiā-
si arca potissimū ad tabulas legis seruan-
das facta sit, si tamē in ea erā vrnā, & Ma-
na, quomodo verē dici potest, in arca nō
fuisse nisi duas tabulas lapideas? Quod au-
tē de latere arcæ dicit, si illud extra arcā
ponitur, cōmentitiū est, nihil enim vn-
quā Scriptura docuit factū esse extra ar-
cā. Si autē est intra, iam in arca est, quod
in ipso est, vt verbigratia Ionē. 1. vbi nos
habemus: Et Ionas descēdit ad interiora
nauis, Hebræi intēpretātur: Ad latera
nauis: latera autē nauis in nauī ipsa sunt.
Libētius dicere, & multo probabili⁹ est,
quod Ambrosi⁹ Catharinus affirmat in
libello de Clauib⁹ Scripturæ, in clauē se-
cūda, & lib. 1. Annotationū in Caietanū,
hæc omnia fuisse in arca tēpore Moysis,
sed cū Salomō replū dedicauit, tātū fuis-
se in ea tabulas lapideas. † Verū & hæc
diuiniatio est, & Iosephus. 3. Antiq. ca. 6.
& lib. 8. ca. 2. facillē ostēdit nūquā aliquid
in ea fuisse, præter tabulas, fauente ad id
maximē Scriptura. Mihi videtur hic dif-
ficillimus nodus cōmodissimē ita posse
dissolui: Paulū nequaquā libris Regū ad-
nerfari, nec dicere hæc fuisse in arca, sed
in tabernaculo. Atq; hoc quidē in Græ-
co nō est obscurū, nā Tabernaculū femi-
nei generis apud eos est. *θηλυον*. Itaque
cū dicit: In quā vrnā aurea habēs Manna,
& virgā Aharō, &c. In qua, nō refert ar-
cā, sed tabernaculū feminei similiter ge-
neris, quod paulō ante præcesserat. Hoc
apertē intelligitur, & abundē cōfirmatur
ex Scriptura, quæ nūquā tradidit vrnā
manna, aut virgā Aharōn fuisse in arca,
sed in tabernaculo, Exo. 16: Dixitq; Moy-
ses ad Aharō: † Sume vas vñ, & mitte ibi
man, quātū capere potest Gomor, & re-
pone corā Dño ad seruādū in generatio-
nes vestras. Posuitq; illud Aharō in taber-
naculo seruādū. Nu. 17: Dixitq; Dñs ad
Mosem: Refer virgā Aharō in tabernacu-
lū testimonij, vt seruetur ibi, &c. Fecitq;
Moyes sicut præceperat Dñs. Nec ex
eo quod esset in tabernaculo, cōsequitur
fuisse in arca, nā & hic Paulus docet au-
reū thuribulū fuisse in tabernaculo, quod
tamē in arca nō erat. Sed quid cōiecturis
opus est, cū Moyses ipse, si rectē eius ver-
ba intelligātur, planē doceat vrnā, & vir-
gā extra arcā fuisse? Refert, inquit, virgā
Aharō in tabernaculū testimonij. Cū
nihil

Solūdo
questionis.Coram Do-
mino.

nihil addat, in eodē loco reponi vult, in
quo erat prius. At prius nō erat in arca,
legimus enim in eodē capite: Loquere si-
lijs Israhel, & accipe ab eis virgas singulas,
ponesq; eas in tabernaculo fœderis corā
testimonio. i. corā arca, in qua erat testi-
monij, siue lex. Et postea: Quascū posuit
fēt Moyses corā Dño in tabernaculo. Nū-
quā tabulas legis inuenim⁹ dici positas
corā Dño, nā corā Dño esse dicitur, quod
est corā arca, & Propitiatorio (vbi Deus
esse existimabatur, & vnde respōsare-
debat) siue esset in Sanctis sanctorū, siue
propē illa. Vt Exo. 27. de candelabro: Et
collocabūt eā Aharō, & filij eius vt vsq;
manē luceat corā Dño. Et. c. 28: Quæ erūt
in pectore Aharō cū ingredietur coram
Dño. Et c. 30: Vret thymiana sempiter-
nū corā Dño. Ex quo etiā fit vrnā Manna
quæ Exo. 16. reponi iubetur corā Dño, nō
fuisse in arca, sed corā arca. † Quare rectē
Paulus Burgēs in Additione c. 9. epist.
ad Heb. tātū dicit fuisse in arca duas tabu-
las lapideas, sed virgā, & vrnā fuisse corā
arca, vt habetur Exo. 16. & Nume. 17. Vi-
dit hoc Anselmus (seu quis alius fuit) qui
in hūc locū Pauli ait vrnā, & Manna dici
esse in arca, quia erāt ppē arcā. Quod si
quis existimat verba Pauli hunc sensum
nō admittere, quoniā Relatiuum id re-
ferre debet, quod proximum est, & ibi
propior erat Arca, quā Tabernaculū, re-
spōdemus Paulum nequaquā ab Scriptū-
rā recedere potuisse, tum falsū id esse,
Relatiuum semper referre proximum,
vt passim in omnib⁹ Scripturis videre li-
cet, Immo in his ipsis verbis hoc videm⁹:
Post velamētum autē secundum, taber-
naculum, quod dicitur Sācta sanctorum,
aureum habēs thuribulū, & arcā testa-
mēti circumtectā ex omni parte auro,
in qua vrnā aurea habēs Manna; hic
enim propius est Testamēti, quod Græ-
cis femineum nomē est, *θηλυον*, & ta-
men cum dicit, In quā vrnā aurea, nō re-
fert Testamētum. † Et Rom. 1: De filio
suo, qui factus est ei ex semine Dauid se-
cundū carnē, qui prædestinatus est fi-
lius Dei, &c. Qui, nō refert Dauid, sed
Christum. Si dicas hoc, quod nōs dici-
mus, id est, Relatiuum nō referre semper
quod proximum est, fieri in casib⁹ obli-
quis, & min⁹ præcipuis, quoniā id, quod
præcipuum est, referri solet, et si sit re-
motius: hoc ipsum nos dicimus, Arcam
hic esse casum obliquum, & principali⁹
esse Tabernaculū quā Arcā, atq; idēo re-

ferri, etiā si remotius sit. Duo præterea
videtur ob stare in Paulo; primum, quod
in omnibus codicibus legitur: In quā, si
autē referret Tabernaculū, legēdum es-
set, In quo; alterum, quod cum dixisset:
In quā vrnā aurea habēs Manna, & vir-
gā Aharō, quæ frōduerat, & tabulæ testa-
menti: continuo sequitur: Superq; eam
erant Cherubim gloriæ obumbrantia
Propitiatoriū: manifestē ergo loqueba-
tur de arca. † Respondeo testamentum
esse nomen femineum, vt dictum est, id
est, *θηλυον*, quare cū dicit: *θηλυον*,
id est, super ipsam autem, refert, *θηλυον*,
hoc est, testamentum, id est, le-
gem, quoniam hæc tria erant in taberna-
culo, sed testamentum, id est, lex, erat in
arca, & propterea dicit, Cherubim
obumbrantia Propitiatorium fuisse su-
per legem, quoniam propitiatio non da-
tur nisi seruantibus legem, nec societas
Cherubim, alioqui cum Cherubim cō-
staret fuisse in Propitiatorio, id est, in
operculo arcæ, quis poterat dubitare
eos fuisse super arcā. Poni autē legē, siue
testamētum, aut testimonium pro arca
ipsa continente legē valde vsitatum est
in libris eiusdem legis. Vt Num. 17: Po-
nesq; eas in tabernaculo fœderis coram
testimonio. Et, quod maxime respōsi-
onē nostram confirmat, Exod. 30. ait: Po-
nesq; altare contra velum, quod ante
arcam pendet testimonij, corā Propitia-
torio, quo regitur testimonium. En
Moses dicit Propitiatorium esse super
legem, sicut in hoc loco dixit Paulus. Et
cap. 27: Vt ardeat lucerna semper in ta-
bernaculo testimonij extravelum, quod
oppansum est testimonio. † Demū, vt
hæc, & superiora cōfirmetur, sciēdum
est nostrum intēpretem sæpe casus, &
genera, quæ sunt in Græco, seruari, etiā si
Latinitati nō cōueniant, quia maiorem
sensus rationem habet quā verborum.
Casus, vt Sapient. 10: Et sciret quoniam
omniū potentior est sapientia. Matt. 20:
Scitis quia principes gentium domina-
tur eorum. Genera, vt Sapient. 1: Spiritus
Domini repleuit orbem terrarum, &
hoc quod continet omnia, scientiam ha-
bet vocis. Genes. 3: Inimicitias ponam
inter te, & mulierem, & semen tuum,
& semen illius. Ipse conteret caput
tuum, respexit ad *υἱ* masculinum no-
men. Ita etiā Ixx. A. 17. Et Apoca. 11: Hi
sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in cō-
spectu Dñi terræ stantes, pro, stantia,
D 5 vt

Regula:

vt Erasmus vertit: sed dixit, Stâtes, cõuenieter nomini Græco, *ἡ δολυχνιαίεσσα*. Apo. 10: Accipe librū, & deuora illū, & faciet amari cari vētrē tuū, sed in ore tuo erit dulce, tāquā mel: est enim in Græco *βέλγαριδεν*. Plal. 74: Quia calix in manu Dñi vini meri plen⁹ misto. Et inclinauit ex hoc in hoc. s. calicē, sed ita posuit vt erat in Græco vbi est, *πρωτό*. Hoc ipsum fit sape, Habacuc. 1. ex illis verbis: Tūc mutabitur spiritus, &c. vsq; ad finē cap. vbi multo meli⁹ intelligitur loq; de gēte Chaldeorū, de qua loqui cœperat, quam de Nabuchodonosor, de quo nihil omni no dixerat. Et tamen Gens femineum nomē est, sed *ἡ* est masculinū. Nihil etiā phibet dicere, cū Apostol⁹ scripsisset: Aureū habēs thuribulū, & arcā testamēti circūtectā ex omni parte auro, per parathein interposuisse quæ sequūtur: In qua vīna aurea habens Māna & virgā Aharō, quæ frōduerat, & tabulā testamēti, & iterū ad arcam redire cum ait: Superq; eā erant Cherubim gloriæ. † Quæ hæcenus dixi facile Græco lectori probabūtur, nā & vera sunt, & ad Græcorū locutionē accōmodata. Sed si cui graue videtur nostrū interpretē toties nomīnū genera permutare, & dicere In qua, pro In quo, aut Super eā, p Super id, poterit & aliter interpretari. In sepe in Scripturā poni pro Cū iuxta Hebræorū cōsuetudinē nō est dubiū: vt Hose. 4: Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea, in bestia agri, & in volucre cœli, sed & pisces maris congregabūtur, id est, simul cū bestia agri, & cū volucre cœli, vt vertetur. lxx. Et Gen. 32: In baculo meo transiui Iordanē istū, & nūc cū duabus turmis regredior. Hoc est, cū baculo meo, nullū præterea comitē habui. Chaldeus: Solus trāsui Iordanē istum. 2. Pet. 1: Vos autē curā omnē sub inferētēs ministrare in fide vestra virtutē, in virtute autē sciētia, in sciētia autē abstinentiā, &c. Id est, cū fidē vestra ministrare virtutē, cū virtute sciētia, cū sciētia abstinentiā. † Ita igitur nūc dicemus: In qua vīna aurea, &c. Hoc est, cum qua arca erat etiā in tabernaculo vīna Māna, & virgā Aharon, & tabulā testamenti. Quasi dicat: Nō erat sola arca in oraculo præter illā erāt hæc tria. Sed vbi essent singula nō dixit breuitatis causa, ipse enim ait: De quibus nō est modo dicendū per singula. Deinde rectē sequitur: Superq; eā, id est super arcā. Ita dixit paulo ante:

In pro Cunt

Tabernaculū aureum habēs thuribulū & arcā testamēti, &c. licet hæc duo nō eodē modo haberēt, sed arcā in se, thuribulū prope se. Anselmi etiā responsio nō est omnino improbabilis, hæc tria dici esse in arca, quia erat iuxta arcā. Et quāuis eodē modo de illis loquatur, constatq; tabulas testamēti nō fuisse iuxta arcā, sed in arca; nos pro eo respōdebim⁹, in loco aliquo dici esse & quæ sunt in ipso, & quæ iuxta ipsum. † Hoc posterius cōfirmat verbis Ioh. ca. 10: Et ambulabat Iesus in tēplo, in porticu Salomonis. Porticus Salomonis extra id erat quod proprie tēplū dicebatur, sed tēpli tamen nomē habet, quia tēplo adiūcta erat. Ita dictū est Ioh. 1. Hæc in Bethania (seu pot⁹ in Berhbara) facta sunt trās Iordanē, vbi erat Iohānes baptizās. Nec tamē in ipsa vrbe baptizabat, sed prope vrbe, vbi aquæ erāt multæ. Et Luc. 13. de morte sua Dñs loquitur: Nō capit prophetā perire extra Ierusalē: cū tamē nō in vrbe; sed iuxta vrbe mortuus fuerit, extra portā enim passus est, vt scripsit Apostolus. Maneat igitur Paulū a verbis legis, & ab historialib. 3. Regū nequaquā discrepare: maneat vīna Māna, & virgā Aharō nō in arca, sed iuxta arcā fuisse in Oraculo, & ad locorū in specie disidētū cōciliationē eruditus lector extribus eā expositionē eligat, quā pbabiliorē iudicabit, quādoquidē & veras esse omnes ostendit, & ab Scripturæ cōsuetudine nō abhorere. Mihi quidē prima verior, & probabilior videtur.

14 † Sed quæritur an Deuteronomiū fuerit in arca, quē admodū omnes fere affirmāt illis verbis addidit Deut. 31: Postquā ergo scripsit Moyses verba legis huius in voluminē, atq; cōpleuit, præcepit Leuitis, qui portabat arcā fœderis Dñi dicens: Tollite librū istū, & portite eū in latere arcæ fœderis, &c. Si verū esset quod auctores illi de capsula extra arcā factā commentabātur, ad hunc librū referendum esset, sed quoniā id cōmentitiū fesse diximus, omnino videtur respōdendū præcepisse quidē id Mosē, sed nō fuisse factū, aut quoniā arcā eo mortuo aperire nō sunt ausi, aut alia causa, quādoquidē in lib. 3. Reg. c. 8. & 2. Paral. 5. legimus nihil in arca fuisse, nisi duas tabulas lapideas. † Verū melius dicemus, positiū fuisse librū Deuteronomij in latere arcæ id est, ad lat⁹, videlicet, extra, & prope arcam Hebraicē *בְּצַד*, id est, à latere. Atq; hunc

Hebr. 13.

An Deute ronomium fuerit in ar ca.

Vbi posita fuerit arca

hunc librum nō seruatiū fuisse in arca, sed in tabernaculo, ac deinde ad locum thesaurorū translatum tēplo ædificato, intelligi videret ex. 2. Paral. 34. vbi scriptum est: Quumq; efferrent pecuniam quæ illata fuerat, in templum Domini, reperit Helcias sacerdos librū legis Domini per manū Moyli: & ait ad Saphā scribam: Librum legis inueni in domo Dñi. Hæc arca, qualis descripta est, posita est in tēplo Salomonis. 3. Reg. 8. ita vt vetes nonnihil extra Oraculū apparerent, ac videri possent velo cooperiti ab ijs, qui prope essent, non autē à remotioribus. † Maniit autē in tēplo Salomonis quamdiu illud stetit, nā cum Iudæi captiui abducebātur Babylonē, Ieremias arcam eduxit, & tabernaculū Moſis, & portari secum iulsi in motē Nebo, à quo Moſes vidit terram promissionis, & abscondit in spelūca hæc simul cum altari thymiamatis, vt legimus. 2. Mach. 2. & ostium obstruxit. An verò tempore secundi templi inuenta fuerit arca, & in locum suum restituta, non satis cōstat: nobis haud improbabile visum est in caput primum Haggæi, nume. 15. & sequentibus inuentam fuisse. Illud certē constat, tempore Iosephi, & cum templū euersum est à Romanis, nihil fuisse in Sācto sanctorum; ita enim scribit lib. 6. de Bello cap. 6: † Intima verò templi pars viginti cubitorum erat, discernebatur autē similiter velo ab exteriorē, nihilq; prorſus in ea erat positiū, inaccessa verò, & inuiolata, & inuisibilis omnibus habebatur, Sanctiq; sanctū vocabatur. Quare quod Comestor scribit in Historia libri Iudith. ca. 3. fuisse arcam inter spolia à Romanis abductam cum mensa, & candelabro, & quod scripserat ante in Historialibri Exodi, cap. 46. seruari eam Romæ in templo Lateranensi, vtrūq; falsum est, vt probat Abulensis q. 14. in 25. cap. Exodi. Falsum est etiam quod multi putāt, ductā fuisse arcam in triūpho Titi, quoniā in arcu eiusdē Titi triūphali, qui nūc Romæ cū integra inscriptione extat, arca videtur portari in pōpa triūphi cū Iosephus illius triūphi spectator hæc memoriæ tradiderit li. 7. de Bello. c. 24: † Spolia verò alia quidē passim ferebātur: eminebāt autē ea, quæ apud Ierolimā in tēplo reperta sunt,

mēsa aurea pōderis talēti magni, & candelabrū similiter quidē auro factū, &c. Post hæc autē portabatur lex Iudæorū nouissima spoliōrū. Quæ igitur in arcu Titi sculpta est, nō arca est, sed mensa illa aurea, cuius mētionē fecit Iosephus, vbi etiā candelabrū cernitur. Quæ ri etiā poterat an intra Sanctū sanctorū fuerit thuribulū aureū, vt planē significare videret Paul⁹ Hebr. 9. Sed de hoc cōmodius postea agemus in altari thymiamatis.

DE ARCAE MYSTICA significatione.

C A P. III.

V AE ad significationem arcæ, & Propitiatorij, & Cherubim spectant, quoniā difficiles admodū habent explicatus, nec multa, vt in alijs, sed pauca, traduntur à multis; quæ si diligenter examines, singula singulis haud improbabiler conueniant, omnia autem quasi in vnum corpus collecta non satis aptē vbiq; cohæreant: nos, vt ex hoc laberintho exeamus, Pauli verba ex cap. 9. Epistolę ad Hebræos, quasi Ariadnæ sila, tenemus. Is cum de Sancto sanctorum locutus esset, in quo arcam, & Cherubim gloriæ obumbrantia Propitiatorium fuisse, testatur: Sanctum sanctorum cœli typum esse docet, vt libro primo, ca. 20. fusiū explicauimus. † Quare cum in hac interpretatione arcæ, & Propitiatorij, ac Cherubim meminerit, perspicue docet horum trium significationem ad cœlum pertinere, omniaque ad ea, quæ sunt in beatorum domicilio, esse referenda. Atque hinc pendere arbitror harum omnium germanam explanationem, ac secus explicari nec debere, nec posse. Ab arca igitur incipiendum est, quam beatorum hominum figuram esse existimo. Scio alios multo aliter interpretari, possemque sine labore quæ ab illis dicta sunt, huc transcribere, sed aliud est de solius arcæ significatione loqui, aut Propitiatorij, aut Cherubim seorsum; quomodo multadici possūt, quæ populo placeāt, & plausum excitet: aliud, ita exponere, vt quæ de arca, & de reliquis seorsum dixeris, coniungas omnia, & com-

Ratio expositionis in his Allegorij sequenda

& componas, ita ut apta inter sese, & connexa, minimèque discrepantia videantur. † Hoc enim difficillimum, & paucorum est, ut ij demum sentiant qui experiri volunt: sæpè enim quæ pulchrè texta videbantur, retexere cogentur; & multa inuenient, quæ sibi, plurimisque probabantur, & acuta iudicabantur, quæ cum ceteris coherere non possunt, velint nolint, improbabunt. Nec ego nunc de minutis concionatoribus loquor, qui, ut ille inquit, id sibi negotij credunt solū dari, populo ut placeant quas fecerint conciones, ac flosculos vndique caprant, & nihil præterea curant: sed de illis, qui verum, germanumque; scripturarum sensum sub Historia latentem totis vestigijs indagare student, quorū acutum iudicium, quorum teretes, & religiosæ aures. Vidit hoc Gregorius, & admonuit, cuius verba ex prologo in primum lib. Regum libenter referam, quasi apologiæ eorū, quæ in mystica expositione hactenus dixi, quæque postea dicam, & eorum, quæ scripti in commentarijs duodecim prophetarū. † Sed quia in diuersis, inquit, sanctorum patrum operibus diuersa huius historiæ testimonia inueniuntur exposita: notare lector debet quia aliquando eorum sensus tractando subsequor, aliquando autem enotare historiam aliter insudo: ut opus quod spe Diuinæ inspirationis aggredior, & antiquorum patrum autoritate sit validum, & lectori nequaquam infidiosum, dum inter ea, quæ nouit vetera, ea etiam ei, quæ non nouit, noua repræsentat. Ad quam profectò sententiarum pronuntiationem aliquando ex necessitate ducor; quia & patres venerabiles, si seriatim cuncta exponerent, quæ ex parte tetigerunt: eam seriem locutionis, quam tenere visi sunt, obseruare nequaquam potuissent. Dum igitur sanctorum patrum intellectus prætereo, necessitate aliquando, aliquando commoditate utor: quia & fastidium lectori amoueo, & dum totum seriatim discutio, multa ex medijs contra me veniunt, quæ illorum sequi sententias non permittunt. † Hæc verissimè Gregorius. Sed ad rem. Arca in Sancto sanctorum beatos significat in patria celesti; quæ facta est ex lignis set-

tim, quæ imputribilia, & pulchra sunt, quia beati post resurrectionem pulchra, & immortalia corpora habebunt. Auro circumtecta erat, quia & animæ eorum ineffabili Diuinæ visionis claritate, & corpora admirabili splendore fulgebunt, sicut ait Dominus: Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorū. Corona aurea, quam habebat in summo, coronas significat sanctorum: omnes siquidem gloria, & honore coronantur ut victores, & ut reges, ipsorum est enim regnum cælorum. De quo Paulus scribit ad Timotheum: In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex. Non solum autem mihi, sed & ijs, qui diligunt aduentum eius. Adde quod qui inter beatos summi ferè sunt, præter illam Diuinæ visionis beatitudinem, coronas quasdam habent, quas Theologi Aureolas vocant, id est, fidei doctores, martyres, virgines. Acceperunt autè illi hoc nomè ex sacris libris, in Exodi enim. 25. capite scriptum est: Et super illam alteram coronam aureolam: pro quo in Hebræo est, *קורונה* id est, coronam auream; atque ita etiam loquitur cum in eodem capite de arca inquit: Faciesque supra coronam auream per circuitum. † In ea sunt tabulæ legis, quoniam electi legem & habuerunt, & habebunt semper in medio cordis sui, quasi rem pretiosam, & quam summo amore complectuntur. Isa. 51: Populus meus, lex in ea in corde eorum: & caput ipsum electorum ait Psalm. 38: In capite libri scriptum est de me, ut facerè voluntatem tuam in medio cordis mei. Longitudo duorum cubitorum, & dimidij est, quia longitudo ad longanimitatem, & patientiam pertinet, cubitus autem mensura communis est. Quidquid patiedum est laboris, vel ab hominibus, Deo permittente, vel ab ipso Deo patimur, idque certa mensura adhibita ut rectè, & cum utilitate patiamur, sicut scriptum. Psalm. 79: Cibabis nos pane lacrymarum; & potum dabis nobis in lacrymis in mensura. † Electi ergo quia in hac vita æquo animo pertulerunt mensuram laborū tā a Deo, quā ab hominibus profectorū, rectè longitudinè

Matth. 11.

2. Tim. 4.

Logitudo.

habent duorum cubitorum, id est, duorum mensurarum. Sed quia parati erant ad plures etiam ferendos, eoque non semel petierunt, longitudinè habent duorum cubitorum mensuram excedentem. Latitudo ad amplitudinem caritatis refertur, ut docuit Gregorius Hom. 21. in Ezechielem. Et quia caritatis mensuram fratribus reddiderunt, quam debebant: Deo autem nunquam reddere potuerunt, quia cum maximè eum amarent, multo maiori amore dignum esse sentiebant: latitudo cubitum habet cum dimidio: cubitum amoris hominum, dimidium amoris Dei. Altitudo etiam est cubiti, & dimidij, quia in desiderium æternorum bonorum supra communem aliorum hominum mensuram se leuauerunt. † Quatuor anuli aurei, & vestes per eos immisi ideo positi sunt in arca, ut facillè quocumque vius postularret, sacerdotum humeris portaretur. Quare quid aliud in sanctis significare debent, quam ea, per quæ illi pròpti, & mobiles ad nutum Sancti spiritus, agilesque redduntur, siue standū sit, siue per desertum eundum, per terram desertam, inuiā, atque in aquosam? Hæc sunt dona Spiritus sancti, quæ ad hanc, quam dixi, mobilitatem, atque agilitatem supra tres virtutes Theologicas adduntur. In summitate arcæ sunt anuli, & vestes, quia hæc dona supremam animi portionem, nobilissimamque exornant, & preparant diuinæ motioni. In lateribus longitudinis collocantur, quoniam labores, quibus electorū vita consistit atque tardos, ac remissos, & graues eos redderent, nisi eorum longanimitas (sic enim vocemus, quam Græci, *μακροθυμια*) Spiritus sancti impulsu, atque afflatu adiuuaretur. † Duo sunt autem in hac explicatione per obscura. Primum est, quatuor esse anulos & duos vestes, qui sex efficiunt, septem autem Spiritus sancti dona numerari. Alterum est, aureos esse anulos, vestes vero ex lignis settim, & auro tectos; multumque inter anulos, & vestes inter esse, cum similia sint inter se dona. Primum ita videtur explicandum. Sex quidem sunt anuli cum vestibus, sed vestes non simplices sunt, lignum enim habent, & aurum, atque ita septem sunt. Quatuor anuli magis hærent arcæ, &

Latitudo.

Altitudo.

Anuli aurei.

aurei sunt, in quibus quatuor dona intelligimus, quæ ad intellectum pertinent, sapientiam, intellectū, scientiam, consilium, & quodammodo magis meti hærent, quia in suprema, & nobilissima portione animi sunt, ac propter eximiam præstantiam quasi aurea censentur. In vestibus reliqua tria significantur, quæ in volutate sunt, pietas, timor, fortitudo. † Atque ut vestes in anulos mittuntur, ita dona intellectus accipiunt in se dona voluntatis, quia per exactam Dei, rerumque; Diuinarum intelligentiā ipsum, ut patrem piè, sanctèque; colimus, quod pietatis est, & ut boni filij, eum reueremur, & ab eius voluntate declinare refugimus, quod est timoris, & metum laborum, periculorumque; abijcimus, quibus deterrebamur abijs, quæ ad Dei gloriam, & ad felicitatem nostram inchoaueramus, & fiduciam quādam animo concipimus euadendi ex omnibus periculis, & perueniendi ad eandem felicitatem, quæ finis est omnium bonorum: quæ nobis præbet fortitudo. Et ut anuli non sunt satis ut arca moueatur, nisi vestes addantur: ita quamuis intellectus ornatus, & instructus donis suis sit, nisi illa accedat, quæ voluntatis esse diximus, non erit omnino animus aptus ut ab Spiritu sancto moueatur. † Ac pietas quidem, & timor merito auro vestium comparantur, Deum enim sibi obiectum intuentur: fortitudo autem, quia circa pericula, merusque versatur, non aurum est, sed lignum settim auro contextum. Lignum settim pulcherrimū, & fortissimum, neque putrescit vnquam: & fortitudo pulcherrima est, & mirabilis, nec cedit malis, nec temporis longitudine vincitur. Et gemina est quodammodo, ut vestes, quia partim ad pericula superada destitit, partim fiducia æternæ felicitatis erigitur. Teguntur hi duo vestes auro, quo pietatem, & timorem significari diximus, quia nisi fortitudo coniuncta esset cum pietate, qua Deum, ut patrem colimus, & cum timore, quo eum, ut boni filij, veremur, nequaquam se tantis periculis, laboribusque; obijcere auderet. † Vestes semper erant in anulis, siue cum arca humeris sacerdotū portabatur, siue cum in tabernaculo, aut postea in templo, quiescebat: quæ sancti,

sancti, & cum erant in hac vita mortali facile quocumque mouebantur à sacerdotibus, qui sibi pro Christo præerant, tutiq; eorum humeris ferebantur, & cum in cælesti patria quiescunt, animos habent ad parendum Deo paratos, & accepta etiam mercede felicitatis æternæ pristinam semper retinent obedientiam. Hactenus de arca, quam scio veteres quosdam de Christo interpretari, quos cur non fuerim secutus, dicam cap. 5. cuncta de Propitiatorio agemus: tamen si haud scio an omnia ad eum rectè accommodare poterint, sed id eruditi lectoris iudicium esto. Illud certe non tacebo, si de Christo exponendum sit, non de eo cum in hac vita versabatur, sed postquam victor ascendit ad patrem, exponi debere, ut initio huius capituli dixi. † Vidit hoc melius quam alij Gregorius, qui Hom. vltima in Ezechielem: Arca, inquit, intra velum est redemptor noster in celo. Coram arca vna erat manna, ut illius beneficij memoria semper apud posteros maneret, ut intelligimus ex Exo. 16. quia beati semper ante oculos habent admirabilem illam Dei beneficentiam, qua cælesti pane, id est, sacra Eucharistia, dum per desertum huius vitæ iter faciebant, alitissimi. Seruabatur etiam ante arcam virga Aharon, quæ fronduerat, quia semper iisdem memoriæ retinent sacerdotum Christi inter omnes homines à patre electi, ut sacrificio corporis sui tollerent peccata mundi, de eoque illi immortales gratias agunt, & sine fine lætatur.

DE PROPITIATORIO

CAP. IIII

Rost hæc omnia legimus in eodem 25. capit. Exod: *Facies Propitiatorium de auro mundissimo: duos cubitos, & dimidium tenebit longitudo eius, & cubitum, ac semissem latitudo, &c.* Ex quo constat æquale præfuit fuisse arcam, aptumque ut eius operculum esset, nec fuisse laminis aureis tectum, ut arca, sed rotum aureum: sed mirum est ita de eo loqui Mosè, ac si pars arca non esset, cum arca sine operculo non posse consistere videatur. Existimo equidem veteres ita arcam fa-

bricasse, ut sine operculis constarent, & licet opercula adderentur, rectè tamen sine illis arca dicerentur. Hoc in dicat corona aurea addita arca, quæ nunc in arcis non ponitur. † Sed apertius videmus apud Homerum: ubi cum Arete regina Phæacum arcam proferri iussa optimam, in qua Ulysses vestes sibi dono datas seruaret, eam protulisset. Ulysses ait:

Αὐτὸν γὰρ νῦν ἰδὲ πῶμα, θεῶς δ' ἐπιδεδωκεν ἰνδόν. Μη τις τοῖ κατ' ὀδὸν ἀηδέσειται. &c. Hoc est

Nunc ipse vide de operculo, statim verò vinculum circum liga:

Nequis tibi in itinere damnum afferat. Hoc operculum aureis cardinibus coaptatum fuisse arca, testatur Iosephus loco citato, dictumque est Hebraicè *תָּרָבִיב*, quod operculum significat, & propitiatorium, à *רָבִיב*, quod est tegere, & propitiari. Propterea. lxx. eleganter utrumque significatum nobis tradiderunt vertentes, *ἱλαστήριον ἐπιθεμα*, id est, placatorium, siue propitiatorium operculum. † Dicitur est autem Propitiatorium quasi locus placationis, quia ibi Deus Moyse apparet, & cum eo loquens placabatur, & propitiabatur populo, sicut ipse ait. Exo. 25: Inde præcipiam, & loquar ad te supra Propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erunt super arcam testimonij, cuncta, quæ mandabo per te filiis Israel.

Num. 7: Quumque ingrederetur Moyses tabernaculum foederis ut consuleret Oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de Propitiatorio, quod erat super arcam testimonij inter duos Cherubim, unde & loquebatur ei. Atque inde dicta est hæc pars templi Oraculum, quod in ea Deus responsa redderet. Inde etiam in nostra translatione Propitiatorium ipsum vocatur nonnunquam Oraculum, ut ibidem: Duos quoque Cherubim aureos, & productiles facies ex utraque parte Oraculi. Utrumque latus Propitiatorii tegant expandentes alas, & operientes Oraculum: pro quo semper est in Hebræo, *תָּרָבִיב* id est, Propitiatorium, apud lxx. verò *ἱλαστήριον*. Et quia Deus hic apparebat, & loquebatur, dicebatur sedere super Cherubim, id est, super alas Cherubim tegentes Propitiatorium.

Lib. 8. Odyf.

Oraculum

DE SIGNIFICATIONE Propitiatorii.

CAP. V.

Propitiatorium sine dubio significat Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nobis pater propitiatus factus est: ita enim

Apostolus interpretatur. Rom. 3. *Quæ proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius. Atque ubi nos habemus Propitiationem, siue, ut alij legunt, Propitiatorem, in Græco est, ἱλαστήριον, quo vocabulo. lxx. interpretes semper Propitiatorium appellant, immo & Paulus ipse Hebr. 9. ubi in Latino legimus: Superque eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia Propitiatorium. Quare rectè coronula aurea arca paululum erigebatur super Propitiatorium, quia sanctorum coronis (quas illa significat) Christus coronatur: ab ipso enim sunt sanctorum victoriæ, & coronæ, sine cuius gratia non solum vincere non poterant, sed ne cogitare quidem aliquid, quod prodesset ad victoriam. Quod intelligens Apostolus ait: Sed abundantius illis omnibus laboravi, non autem ego, sed gratia Dei mecum. † Non est autem Propitiatorium partim ligneum, & partim aureum ut arca (pretiosius enim, & Deo coniunctus est quam arca) totum est ex auro, quia eius humanitas, cum vera humanitas sit, non per se sed per Diuinitatem subsistit, & tota ineffabilibus donis plena est, ut in qua plenitudo Diuinitatis inhabitat corporaliter.*

1. Cor. 15.

2

Iohan. 1.

1. Pet. 2.

comminabatur, tradebat autem iudicium se iniuste. † Impleuit igitur utraq; mensuram, id est, duos cubitos, longanimitate sua: Sed multò etiam plura pateretur, si ita salus humani generis postularet, atq; ita aliquid supra duos cubitos habet longitudo. Latitudo vnus cubitus, & dimidij est, quia sancta Christi anima mensuram integram amoris hominibus reddidit, quæ cubito indicatur, id est, tantum eos amauit, quantum amandi fuerunt: sed Deo mensuram, qua ille dignus erat, hoc est, infinitum amorem, reddere non potuit, id enim creatæ naturæ non est, atque idcirco, cubitum alterum integrum non habuit latitudo. Altitudinem Propitiatorii non sine causa tacuit Scriptura, quia quamuis ea, quæ in tabula illa aurea fuit, facile potuit indicari, quod in ea tamen significabatur, id est, quantum beatissima illa anima supra omnium electorum mensuram se se in cælum extulit desiderio gloriæ Dei, nemo, etsi hominum linguis loquatur, & angelorum, explicare potest. † Super arcam ponitur, quia omnium Sanctorum virtutes, & gratiam infra se habet, & super omnes est, & cum omnibus indiuidua caritate copulatur, & omnes ei hærent, & quasi membra capiti, & arca operculo, ei coniuncti sunt. Hic mihi explicent velim qui Christum arcam esse volunt, cum dubitare non liceat eum in Propitiatorio significari, quomodo Propitiatorium sit supra arcam, id est, Christus supra se ipsum; cur arca & lignea sit, & aurea, Propitiarium verò tantum aureum: Cur altitudo arca expressa sit, Propitiarii autem prætermissa. Si in arca humanam naturam intelligi velint, in Propitiatorio Diuinitatem; quomodo à propitiatione humanitatem discernere poterunt, sine qua Christus pati non potuit? Quomodo Cherubim super Propitiarium collocantur? quomodo Deus sedet super alas Cherubim? Hæc qui soluere poterunt, & omnia, quæ de arca dicuntur, ad Christum in cælo haud inuita accommodare valebunt, ita ut volunt exponant: ego quæ violenta videbantur, & quæ coherere inter se non videbam, dicere non debui.

DE CHERUBIM, QUI
erant supra Propitiatorium.

CAP. VI.

Versus. 1.

DE his legimus in eodem cap. 6. lib. 3. Reg: *Et fecit in Oraculo duos Cherubim de lignis oliuarum decem cubitorum altitudinis, &c.* In Oraculo erant Cherubim, & arca, quæ tegebatur alis eorumdem Cherubim. Sed aliter positi erant Cherubim in tabernaculo, aliter in templo. Nam arca in tabernaculo erat in medio Sancti sancto- rum in pavimento: & Cherubim, qui toti erant aurei, alter erat in latere vno operculi arce, quod Propitiatorium dicitur, alter in altero, mutuo se aspicientes, & alis vndique tegentes Propitiatorium. Nam à Meridie, & Septentrione tegebant illud crassitudine corporum, ab Oriente autem, & Occidente, alis extensis, ita vt dextera ala vnus tangeret sinistram alterius, & vice versa, vt si duo homines sese aspiciant, seque manibus teneant. Atij, quos Salomō fecit, & in medio Oraculi similiter posuit, multo maiores erant, videlicet decem cubitorum altitudine, ideoque non erant toti aurei, vt priores, sed de lignis oliuarum, quod ei materiae nec tempestas, nec cæcitates, nec vetustas possit nocere, vt ait Vitruuius lib. 1. cap. 5. operi tamē laminis aureis. Nec se mutuo aspiciabant, sed facies habebant versas ad domum exteriorem, siue ad Orientem, terna ad Occidentem, & alas habebant quinque cubitorum singulas extensas versus Meridiem, & Septentrionem, ita vt ala exterior vnus tangeret parietem Meridianum, altera alterius parietem Septentrionalem, interiores verò alæ amborum sese attingerent tegentes arcam cum Propitiatorio, & cum duobus Cherubim aureis, quos fecerat Moses, & ibi similiter positi erant, vt ait Abulensis, q. 18. in 25. cap. Exo. & ante eum Beda cap. 13. De forma Cherubim variæ sunt sententiæ, quarum nonnullas refert Sixtus Senensis lib. 3. Bibliothecæ, Adnotatione. 58. Iosephus lib. 3. Antiq. ca. 6. hæc scribit: Operculo autem impositæ

Figura Cherubim.

erant effigies duæ, quas Hebræi Cherubim appellant: ea sunt animantia volucra, noua specie, nec vnquam cuiquam hominum visa, quæ Moses in Dei solio viderat figurata. Et. 8. Antiq. cap. 2. Hæ Cherubicæ effigies qua nam specie fuerint, nemo vel conuicere potest, vel eloqui, &c. Verum hæc est receptissima, & verissima sententia, humana forma factos fuisse Cherubim, non quidem vtroque sexu insignes, (quod ridiculum est) sed humana tamen forma, vt satis indicat Scriptura, cuius verba de situ Cherubim ad nullius animalis formam ita commode referri possunt, atque ad formam hominis: præsertim cum scriptum sit, 2. Paral. 3: Ipsi autem stabant erectis pedibus, & facies eorum erant versæ ad exteriorem domum. Alæ autē quatuor, quia viginti cubitos habebant, quæ est altitudo, & longitudo Oraculi, aut intelliguntur habere viginti cubitos, id est, singulæ quinque, non per se, sed cū dimidia parte corporis ad eam pertinente, vt intellexit Abulensis, aut certe alæ in tergo iungebantur, & totum corpus tegebant, quod magis cum Scripturæ verbis congruit singulis alis quinque cubitos tribuentis. Nec dubitandum est hoc loco Cherubim nomen esse cælestium spirituum, vt hic Beda interpretatur, capite. 13. & Hieronymus in Ezech. capit. 9. & 10. Sed forma corporea facti sunt, vt cerni possent, quemadmodū apud nos angeli. Causa faciendi, & apponendi ad arcam fuit, vt ille, qui colebatur, intelligeretur esse is, qui toties in prophetis dictus est Dominus exercituum, id est, qui regnat in cælo, & omnibus cælestibus spiritibus præest, etiam summis. Atque hac ratione toties dicitur Deus sedere super Cherubim, vt Psalm. 79: Qui sedes super Cherubim, manifestare coram Ephraim. Psalm. 98: Dominus regnauit, irascantur populi, qui sedes super Cherubim, moueatur terra, id est: Qui potentissimus es, & cuius viribus nemo potest resistere. Isai. 37: Domine exercituum Deus Israel, qui sedes super Cherubim, tu es Deus solus omnium regnorum. Eadē causa currus, in quo gloria Dei apparet Ezeielii capite. 10. portatur ab animalibus, id est, à Cheru-

Cherubim sub forma animalium. Eccl. 49: Ezeiel, qui vidit conspectum gloriae, quam ostendit illi in curru Cherubim. † Hinc etiam de Deo Psalm. 17: Et ascendit super Cherubim, & volauit, id est, venit ad opem mihi ferendam ille, qui Cherubim habet sub pedibus, & eis vitur ministris ad omnia, quæ velut, id est, qui potentissimus est. Sed cur non super Seraphim sedere dicitur, sed super Cherubim, neque enim vnquam legimus sedere eum super Seraphim, ideoque Hieronymus in Epistol. 143. ad Damasum, cuius initium est: Septuaginta, &c. ait: Illorum quoque, pius licet, attamen coarguendus error, qui in orationibus, & oblationibus suis audent dicere: Qui sedet super Cherubim & Seraphim. Hanc questionem proponit Abulensis. q. 19. in. 25. cap. Exo. sed meo iudicio non soluit: respondet enim non significari spiritus de octauo ordine, qui certam figuram nō habent, sed duos cælestes spiritus, qualescunque illi sint. Respondendum ergo Cherub significare multitudinem scientiæ, vt ait Hieronymus Ezech. 10. prope finem, & in fine fere lib. 1. Comment. in Epistol. ad Ephesios, & in Epistol. 103. ad Paulinū, & alibi sæpe, & Beda cap. 13. & plurimi alij. † Vt igitur significetur hominibus Deum esse sapientissimum, & omnem scientiam, etiam altissimorum spirituum, longè superare, & summa sapientia, atque prouidentia disponere res hominum, meritò dicitur sedere super Cherubim. Atque id maximè in Oraculo dicebat, vnde responsa dabat, & populum suum regebat. Vnde autem Cherub significet multitudinem scientiæ, difficile dictu est. Pagninus in interpretatione nominum Hebraicorum putat dici כְּרֻב, id est, cognouit, & כְּרֻב, id est, multum. Probabilius videtur, dici Cherub, id est, figuratum, aut pictum, metaphoramque à corpore ad spiritum duci, vt spiritus sapiens, & multarum rerum formis insignitus, & ornatus dicatur Cherub. † Hoc intelligitur ex verbis Hieronymi in Epistol. 13. ad Marcellā, cuius initium est: Epistolare officium. Nam & in Exodo, inquit, ceterisque locis, vbi describuntur vestes plumaria arte contextæ, opus Cherubim, id est, variū, atque depictū esse factum describitur,

ita tamē vt Vau literā Cherubim non habeat, quia vbi cumque cum hac litera scribitur, animalia magis quam opera significat, &c. Id est, litera Vau additur, aut tollitur ad tollendam ambiguitatē significationis, cum reuera eadē ratione hæc omnia Cherubim appellata sint.

QVID SIGNIFICENT
duo Cherubim, qui sunt supra Propitiatorium.

CAP. VII.

Voniam ab instituta explanatione recedendum non est, vt hæc quæ intra velū, id est, in Sæcto sanctorum sunt, in cælo esse intelligamus, vt rectè intellexit Beda in libro de Templo, cap. 13. & Angelomus monachus antiquus autor, in commentarijs, cap. 6. lib. 3. Regum: non possumus Cherubim duo testamenta interpretari, sed angelicos spiritus, qui eiusdem cum Christo, & eius membris beatitudinis participes sunt. Super Propitiatorium collocantur, quia natura angelorum præstantior humana est, & Christus, non vt Deus, sed vt homo humanitate in se ipsa considerata, minor angelis est, iuxta quod scriptū est: Minuisti eum paulo minus ab angelis. De quo Paulus Heb. 2: Eum autem, qui modicò quam angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis gloria, & honore coronatum. † Quæ ratione etiam in Apocalypsis initio primum Deus, deinde Angeli, postremo Christus nominatur: Gratia vobis, & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est, & à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt, & à Iesu Christo, qui est testis fidelis. Nec enim dignitatis personæ in his ratio habetur, sed naturæ. Sed quia Christus homo, qui ratione humanæ naturæ minor erat angelis, longè illis erat præstantior, & sublimior, quia humana illa natura, qua per se minor angelica erat, eximia sanctitate, & maiori gratia, maioribusque Dei donis ornabatur: Cherubim, qui in tabernaculo erant supra Propitiatorium, in templo Salomonis infra illud positi sunt: pedes enim in

Psalm. 8.

E

pau-

pauimento habebant; in quo erat & arca. In quo & illud ostenditur, homines in celo æquales angelis futuros, & inter eos futururos esse. Duo sunt Cherubim, vt mutuam caritatem beatorum indicent, quæ minus quam inter duos esse non potest, & in eius rei symbolū Apostoli bini missi sunt à Domino, vt scribit Gregorius Hom. 17. in Euangelia. Mutuo se aspiciunt, quia beatorum idem est sensus, & eadem voluntas; est enim summa eorum amicitia. In templo autem facies versas habent ad domum exteriorē, & ad Orientem, atque ad ciuitatem, vt ostendant semper se Ecclesiam dilexisse, diligenterque pro sua quemque parte, pro hominum salute vigilasse, omnes enim sunt administratores spiritus, in ministeriū missi propter eos, qui hereditatem capient salutis. Quamobrem Cherubim qui erant in tabernaculo, ac se mutuo, non etiam ciuitatem, id est, Ecclesiam aspiciēbant, aurei sunt, & ductiles, in quo præstantia eorum & naturæ, & gratiæ indicatur, simulacra, enim ductilia, & malleo, manuque cōferta absolutiora sunt fusilibus, & elaboratiora. Sed Cherubim qui erant in templo, qui docent magna etiam se erga homines caritate affectos fuisse, ita sunt aurei, vt sint inrus oleagini, quia viscera misericordiæ in humanum genus semper habuerunt. Alas iungunt, earumque cōplexu quasi sedem Deo præstant, quia super omnes spiritus, & in omnibus Deus est, & ita illi inter se caritate copulantur, vt vnanimi consensu à Deo possideri, & ei subijci velint, omnemque suam sapientiam, & illam naturæ præstantiam & Deo minorē, & ab illo acceptam esse fateantur, tum semper illi seruire gestiant. Alæ enim velocitatem naturæ illorum cuncta intelligentia sua penetrantem, & promptitudinem ad obsequium Dei paratam significant. Verum hæc animaduertendum, Cherubim, qui erant in tabernaculo, magnitudinem non indicari, nec alarum, sicut in Cherubim, qui erant in templo: quoniam tabernaculum synagogæ typus erat, templum verò Ecclesiæ, vt lib. 1. diximus, cap. 19. (quod memoria diligenter tenendum est) & in Ecclesia, id est, nouæ legis tempore, vt cetera mysteria, ita etiā

quæ ad angelicæ naturæ dignitatem, & ad ministeria spectant, quibus hominum salutem procurant, multo magis cognita, perspectaque sunt. † Altitudo Cherubim decem cubitorum est, quia, etsi alij alijs præstantiores sint, omnium tamen perfectissima natura est, & qua perfectiorem nullam in creaturis inuenimus. Cubito enim res magnas metimur, & denarius numerus perfectissimus est, vt Pythagoræi testabantur, siquidem eo omnis numerus cōcluditur, neque vllum habemus altiore, quia vsque ad decem numeramus, nec numerare amplius possumus, nisi numeros qui eo continentur repetamus. Decem etiam cubitorum sunt, quia semper illorum conatus, & labor quærenda hominum salute eò tēdebat, vt lex Dei, quæ decem præceptis continetur, integre custodiretur. Alæ binæ singulorum decem etiam cubitorum sunt, quia totam naturæ suæ præstantiam, & se denique totos, quanti sunt, Dei præbent obsequijs. Et quoniam alas esse diximus velocitatem naturæ illorum omnia intelligentia sua penetrantem, & promptitudinem ad Dei obsequium paratam, atque hæc intellectu, & voluntate cōsequuntur: recte, vt opinor, dicemus, alæ vnant esse aciem illam admirabilem intelligentiæ, alteram voluntatē, siue amorem. † Singulæ itaque alæ quinque cubitorum magnitudinem habet, quia tota intelligentiæ suæ aciem, tota suæ voluntatis, atque amoris vim in Deum conferunt: Et ex his duabus partibus tota eorum natura cōstat, sicut Denarius ex duobus quinarijs. His mutuo sese tangentibus sedem Deo præstant, quia quod alter intelligit, alter amat, itaque idem omnes sentiunt, & amant, & quidquid habent ei subijciunt, quæ intelligunt, & amant. Extremis alis parietes Sancti sanctorum tangunt, quia cælum plenum est Angelicis spiritibus; deinde quia per omnia cœli loca discurrunt, tertio quia omnia quæ in eis sunt, norunt, & altissima mysteriorum cœlestium cognitione præditi sunt. Ex sede illa, quam faciebant alæ Cherubim, Deus responsa reddebat, quia Deus in cœlo super omnes creaturas eleuatus beatis se videndum præbet, eosque visione sua mirabiliter erudit, & cum eis consilia sua comunicat.

DE AL-

DE ALTARI THYMIAMATIS.

CAP. VIII.

AM de his agantibus, quæ erant in secunda parte templi, siue in domo exteriori, in quibus primum omnium occurrit altare thymiamatis. In eo thus, & alia aromata suauissimi odoris incendebantur, ita enim ait Iosephus lib. 6. de Bello, capite. 6. Thuribulum autem per tredecim odores, quibus replebatur ex mari, & inhospito, & inhabitabili, designabat omnia Dei esse, Deoque seruire, &c. Atque inde dicebatur thymiamatis, à θυμιατῶν, quod est suffire, siue odores incendere. Inde ab interprete nostro vocari solet Altare incensi, vt Lucæ. 1. & thuribulum Græcè dicitur θυμιατῆριον. De hoc altari legimus Exod. 30: *Facies quoque altare ad adolendum thymiamata de lignis settim habens cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, id est, quadrangulum, & duos cubitos in altitudine: cornua ex ipsa procedent, &c.* Hoc altare maius esse non oportuit, quoniam non factum est ad victimas immolandas, sed ad odores incédēdos. † Quod autem ait: *Cornua ex ipso procedent*, significat cornua hæc non fore additiua, sed ex ipsis lignis altaris. In Hebræo est: Ex ipso erunt cornua eius: Cornuum figura neque ab Scriptura traditur, neque à Iosepho: probabile tamen est quod Caietanus, & Lipomanus scribunt Exod. 27. & 30. fuisse radios quosdam elegantes erectos sursum in modum obelisci super quatuor angulos altaris, ita vt è lignis quatuor, quæ altare sustinebant, erigerentur, vt ait Caietanus. Nā quatuor cornua fuisse satis intelligitur ex altari holocaustorum, quod quatuor cornua habere dicitur Exod. 27: eaque ad decorem, & ornatum altaris fiebāt. † Deinde ait: *Vestiesque illud auro purissimo, tam craticulam eius, quam parietes per circuitum, & cornua.* Craticulā vocat tectum eius, erat enim cauum altare, & super hoc tectum imponebantur odores. Et quidem Hebraica vox,

122 tectum eius significat tantum modo, lxx. τὸ ἐσχατῶν, id est, focum vertunt, hoc est, superficiem extimam, in qua ignis ponendus erat. Interpretes Iosephi vertit Foculum pro eodem vocabulo, quod est in Græco. Sed Hieronymus, vt ostenderet hoc tectum fuisse reticulatum, vt in humum decideret, si quid fortè cineris superesset, vertit Craticulam. Sequitur: *Faciesque eius coronam aureolam per gyrum* (id est, limbum aureum totum altare cingentem, qualis in arca factus est) & *duos annulos aureos sub corona per singula latera, vt mittantur in eos vestes, & altare portetur.* Tale erat altare thymiamatis, quod fecit Moses tabernaculo; sed præter hoc Salomon putatur à multis fecisse alterum templo, quia 3. Reg. 7. scriptum est: *Fecitque Salomon omnia vasa in domo Domini, altare aureum, & mensam, &c.* † Hoc altare Abulensis, quæ stione. 16. in cap. 6. lib. 3. Reg. & paulò antè, putat alterum fuisse ab eo, quod fecit Moses, quoniam altare Salomonis erat ex cedro, altare Moysis de lignis settim. At existimo idem fuisse, sed à Salomone fuisse magnificentius ornatum; non enim dicit Scriptura. 3. Regum. 6. Salomonem altare fecisse ex cedro, sed hoc alt: Sed & altare vestitum cedro, quod autem vestitur, non fit, quia iam erat, sed tegitur. Et de eodem ait paulò post: Sed & totum altare Oraculi texit auro. Ideo Scriptura nunquam meminit in lib. Regum aut Paralipomenon noui altaris facti à Salomone. Quare falsum est quod ait Beda in lib. de templo, cap. 12. & Lyranus in caput. 6. libri tertij Regum, hoc altare factum fuisse à Salomone ex lapide. Atque ita non laborabimus cum Comestore, & Abulensi, & alijs vbinam positum fuerit altare thymiamatis factum à Mose. Cum ergo Salomon dicitur fecisse altare aureum, fecisse dicitur quia refecit, id est, cedro vestiuit, ac maius fecit, & auro magnificentius, ac pulchrius ornaunt. Quod verò profè citat Abulensis ex. 1. Paralipom. 28: *Ipse ædificabit domum meam, & altaria mea: non ita legendum est, sed, Atria mea, vt ex Græco, & ex Hebræo constat. Hoc autè quod dicimus, facile indicat Iosephus. 8. Antiq. c. 2. nā altare*

holocaustorum, quod æneum erat, planè docet à Salomone fuisse extructum, vt suo loco videbimus; de altari autem aureo, siue thymiamatis, nihil vnquam tale dixit, sed paulò post ait: Medium autem inter vtrumque locum obtinebat altare illud aureum: de quo cum nihil dixisset, haud obscurum est dixisse, Altare illud aureum, ac si diceret: Altare illud vetus, quod erat in tabernaculo. In hoc altari odores incendebantur quotidie mane, & vespere à summo sacerdote, cum in tēplum veniebat, siue à minoribus sacerdotibus, vt à Zacharia, Luc. 1. & simul lucernæ candelabri componebantur, vt legimus Exod. 30: † Verù de loco, in quo erat hoc altare, magna controversia est, magni enim autores consent in tra Sanctum sanctorum fuisse, vt Origenes Hom. 9. in Leuit. Augustinus. q. 173. in lib. Exodi, & quidam, quos sine nomine refert Theophylactus in c. 9. epist. ad Hebr. & alij. Nec defuit ad hoc dicendum occasio ex verbis Scripturæ, nam. 3. Reg. 6. legimus: Sed & altare Oraculi textit auro. Præterea Exo. 30. Et deprecabitur Aharon super cornua eius semel per annu in sanguine. Scimus autem summum sacerdotem semel per annum ingredi solitum in Sanctum sanctorum. Accedit quod Apostolus Paulus affirmat Hebræ. 9. in Sancto sanctorum fuisse thuribulum aureum, quod Abulensis, q. 16. in. c. 6. li. 3. Reg. & in c. 25. Exo. q. 6. probat omnino esse intelligendum altare thymiamatis, quod erat aureum. Verum in hac re non est multum immorandum, cum Iosephus planè asserat fuisse extra Oraculum lib. 3. Antiq. cap. 7. loquens de exteriori parte tabernaculi, in qua erat mensa, & candelabrum: Inter hoc (inquit) & mensam, vt dixi, sita erat arula suffumigatoria, & ipsa è ligno impurabili, & c. † Et de templo loquens 8. Antiq. c. 2. cum dixisset de mensa, & de candelabro, subiicit: Medium autem inter vtrumque locum obtinebat altare illud aureum. Hæc omnia continebat anterior illa templi pars quadraginta cubitos longa, & velo disparata ab adyto, & c. Et aliquantò post: Candelabrum autem, & mensam, & altare aureum statuerunt in templo ante adytum eisdem locis, in quibus in taber-

6
Altare
thymiamatis
vtrum
in Sancto
sanctorum
fuerit, an
extra.

naculo prius sita fuerunt, & c. Eadem est sententia Theophylacti in illud Hebræ. 9: Non sine sanguine, Bedæ in lib. de templo. c. 12. S. Tho. 1. 2. q. 102. ar. 4. ad. 6. & Comestoris in Historia libri Exodi, cap. 67. Lyranus Exo. 30. & 3. Regum. 6. & Heb. 9. Caietani. 3. Reg. 6. & Exo. 30. Lipomani Exo. 30. & aliorum, Sed latissimè omnium, & eruditissimè hoc docet, & confirmat Abulensis. q. 6. in cap. 30. Exo. & quæst. 16. in t. 6. lib. 3. Regum. † Intelligitur hoc manifestè ex Exo. 40. vbi altare aureum collocatur inter mensam, & candelabrum, quæ nemo vnquã dubitauit fuisse semper in ea parte, quæ erat extra Sanctum sanctorum: Posuit & mensam in tabernaculo testimonij ad plagam Septentrionalem extra velum. Posuit & candelabrum in tabernaculo testimonij, è regione mensæ, posuit & altare aureum sub testamento testimonij contra velum. Et paulò ante: Candelabrum stabit cum lucernis suis, & altare aureum, in quo adoletur incensum coram arca testimonij. Ex quibus videmus, cum dicitur. c. 30: Ponesque altare contra velum, quod ante arcam pendet testimonij coram Propitiatorio: intelligendum esse, Contra velum, ita vt velum esset inter arcam, & altare, non autem intra velum, vt Augustinus loco citato interpretatus est. Quod ex Hebræo fit mani festissimum, nam vbi habemus, Contra velum, pro Contra, est אֲחֵרָיָה, id est, coram, sicut Psalm. 50: Et peccatum meum cōtra me est semper, id est, coram me. † Et vbi statim ait, Coram Propitiatorio, ibi etiam est אֲחֵרָיָה. Perspicitur etiam id apertissimè ex Leuit. 16: Assumpto quæ thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriens manu compositum thymiamata in incensum, intra velum intrabit in Sancta sanctorum, vbi in Hebræo, & apud. lxx. est, Altaris, quod est coram Domino: ex quo cernitur male interpretatosuisse Lyranum, & Abulensem de altari holocaustorum: Et postea: Quum autem exierit ad altare, quod coram Domino est, oret pro se, & c. Coram Domino esse dicit, quoniam erat coram Propitiatorio. Ergo exibat è Sancto sanctorum vt rediret ad altare thymiamatis. Præterea ad altare thymiamatis veniebant

bant minores sacerdotes: non ergo erat in Oraculo, quod nemo præter summum sacerdotem ingredi poterat. Probat hoc Abulensis ex Leuit. 10. vbi Nadab, & Abiu filij Aharon obtulerunt incensum in thuribus, cū essent minores sacerdotes. At hoc non satis certū est factum fuisse in altari thymiamatis, immo Iosephus lib. 3. Antiq. cap. 9. ait fuisse in altero altari. Illud est certum, Zachariam patrem Iohannis obtulisse incensum in eodem altari, Lucæ. 1. qui è minoribus sacerdotibus erat, quoniam erat de vice Abia, vt ibidem ait Lucas, quæ erat octaua solis sacerdotum. 1. Paralip. 24. de qua non erat summus sacerdos. † Lucas quoque ait: Sorte exijt vt incensum poneret, & c. summus autem sacerdos non ministrabat sorte, sed minores. Iam ex his facillè dilui possunt quæ obiecta sunt. Etenim illud: Sed & altare Oraculi textit auro, nihil habet difficultatis in Hebræo: Altare אֲחֵרָיָה, id est, quod ad Oraculum erat, id est, iuxta Oraculum. Et lxx. manifestius: Καὶ ἐποίησεν θυσιασθῆριον κατὰ πρόσωπον τῆς ἀρκῆς, id est: Et fecit altare ante faciem Oraculi. Possunt & ita exponi Hebræa: Sed & altare, quod erat Oraculo, textit auro: quem sensum fecutus est Hieronymus vertes: Sed & altare Oraculi. Immo & proprie etiã vertitur Altare Oraculi. Intelligendum ergo est hoc altare dici Oraculi, non quod esset in Oraculo, sed quod admotum esset Oraculo, vt ita distingueretur ab altari holocaustorum, quod erat remotū ab Oraculo. Ideo etiã dictum est Leuit. 16: Altare, quod erat coram Domino. † Dicitur etiam altare Oraculi, seu altare, quod erat Oraculo, quoniam factum erat vt deserviret Oraculo, id est, vt, quoniam in Oraculum, vbi maximè erat præsentia Dei, ingredi non licebat, nisi summo sacerdoti, idque semel singulis annis, in illo altari, quod erat propè Oraculum, odores quotidie incenderetur, & intrarent in Oraculum per aperturam illam decem cubitorum, quam relictam fuisse diximus in pariete diuidente Oraculum ab exteriori domo. Eadem ratione dicitur, אֲחֵרָיָה, id est, ad Oraculum, hoc est, ad vsum, & ministerium Oraculi, vt odorum suauitatem mitteret in Oraculum, semper enim

thuris, & aliorum odorum incensio Deo data est apud omnes nationes. Illud Exo. 30: Et deprecabitur Aharon super cornua eius semel per annum in sanguine, ex Len. 16. facillè dissoluitur: nã fiebat id quidem eo die, quo summus sacerdos in Oraculum ingrediebatur, sed fiebat postquã exierat, ex quo probatur euidenter altare thymiamatis esse extra velum Oraculi. † Maledicere Thuribulo aureum quid sit. difficilior est quod de aureo thuribulo obijcitur: verum hoc ita soluitur graues autores. Negant hoc thuribulum esse altare thymiamatis, sed illud thuribulum esse volunt, quo pontifex ingrediens in Oraculum intendebat thymiamata, vt eius fumus operiret Sanctum sanctorum, ne videri possit ab ijs, qui foris erant. Ita censuit Anselmus, & Sanctus Thomas, & Lyranus in cap. 9. epistolæ ad Hebræos, & idem Lyranus. 3. Reg. 6. & Exo. 30: & videtur hæc esse communis sententia: Sed valde mirum est non vidisse hos autores eam apertissimè refelli ex illis ipsis verbis. Leuit. 16. quæ pro se videtur afferre. Etenim hoc thuribulum aureum ipsi intra Oraculum seruatum fuisse volunt, idque Paulum docere: at thuribulum, quo pontifex thymiamata adolebat in Oraculo, extra Oraculum fūmebat, & in Oraculum inferebat, sicut ibi ait Moses; † Assumpto quæ thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriens manu compositum thymiamata in incensum, vltra velum intrabit in Sancta. Hoc idem alijs argumentis bene confirmat Abulensis locis citatis. Quum igitur hæc sententia probabilis non sit, neq; Scriptura alicuius vnquam thuribuli aurei meminerit, præsertim quod in Oraculo seruaretur, omnino cōseco sentiendum cum Origenes Hom. 9. in Exodum, & cum Abulensis si thuribulum aureum esse altare thymiamatum. Primum quoniam cū veller Paulus enumerare omnia, quæ erant in duobus partibus tabernaculi, & omnia commemorasset, non videbatur omissurus altare thymiamatis, quod pretiosissimum erat materia, & dignitate, & loco. Omissum autem sine dubio, nisi in aureo thuribulo intellexit. Deinde quoniam altare thymiamatis re vera nihil aliud erat, quam magnum quoddam thuribulum: si quidem in eo nihil offerebatur, sed

Thuribulo aureum quid sit.

Thuribulo aureum est altare thymiamatis.

ignis imponeretur, & odores incendebantur. † Quare non ineptè Syriaca translatio pro Thuribulum aureum posuit Domus aromatum. Atque hoc confirmat Iosephus, qui in thuribulo altare thymiamatis sine vlla dubitatione significauit. 6. de Bello capite. 6. his verbis: Et prima quidem pars ad quadraginta cubitos attulsa hæc tria mirabilia, & prædicanda opera cunctis hominibus habebat, candelabrum, & mensam & thuribulum: vbi Iosephus, vt de Paulo diximus, enumerat ea, quæ erant in singulis templi partibus, nec poterat altare thymiamatis, quod aureum erat, præterire, sed in thuribulo significauit, sæpe enim diximus hæc tria fuisse in exteriori domo. Atque vt minus superflua dubitationis, idem Iosephus. 3. Antiq. cap. 7. eodem vocabulo vsus est cum Paulo, & cum ait, inter candelabrum & mensam positam fuisse aram suffumigatoriã in Græco est, *θυμιατήριον*, quæ admotum & apud Paulum. † At videbitur obstare nobis Paulus, qui thuribulum aureum fuisse dicit in Sancto sanctorum. Verum hoc Paulus non dicit, sed tabernaculum illud, quod dicitur Sanctum sanctorum, habuisse thuribulum aureum, & arcam, &c. Habere autem dicitur non quod in eo sit, sed quia ad eius ministerium illud altare deputatum est, sicut exposuimus illud. 3. Regum. 6. ex Hebræo; Sed & totum altare, quod erat Oraculo, textit auro, supra, nume. 11. Iraque aliter Oraculum habet altare thymiamatis, aliter arcam habet: arcam, tanquam in se existentem, altare, tanquam sibi adiunctum, & ad se pertinens; multis enim modis dicitur Habere, vt docet Aristoteles in calce Categoriarum. Ita herus famulum habet, & templum habet ministros, & rex satellites, &c. & rectè vtrumque coniungimus, vt si dicamus; Templum multam pecuniam habet, multas possessiones, multos ministros. Si quis autem putat tempore Iosephi non fuisse altare thymiamatis, quoniam absconditum est à Jeremia. 2. Mach. 2. longè errat, quandoquidem Luca. 1. legimus Zachariam accessisse ad altare incensi: & in secundo templo fuit, 1. Mach. 1. Etenim, etsi in eo arca nulla

fuerit iuxta quorundam sententiam, quia iam non extabant tabulæ, quarum causa illa facta fuerat, altare thymiamatis extare oportebat, ne thuris honos Deo debitus illi loco deesset, in quo Deus adorari, & loqui solebat. Quale autem esset thymiamata, quod in altari incendebatur, docet Scriptura Exod. 30. ex illis verbis: Sume tibi aromata, stacten, & onycham, &c. vsque ad finem capituli.

DESIGNIFICATIONE altaristhymiamatis.

CAP. IX.

QVAE extra Sanctum sanctorum sunt ad præsentis vitæ statum pertinent, eaque significant, per quæ in illud, id est, in cælum, perueniendum est, vt superioris libri cap. 20. explicauimus. Eredientibus ex Sancto sanctorum velum primum occurrit, sed de velis, & parietibus diximus iam in eodem lib. cap. 21. Ea ergo tantum nunc explicabimus, quæ libro illo explicata non sunt. Altare thymiamatis, in quo thura, & aromata incendebantur, vitam significat orationi, & laudibus Dei deditam, & ardentibus desiderijs in cælestem patriam tendentem. Sed libet hoc potius verbis Bedæ dicere in lib. de templo Salomonis cap. 12: Significat autem, inquit, typicè perfectorum vitam iustorum, qui quasi in vicinia Oraculi sunt positi: quia desertis infimis delectationibus de solo regni cælestis ingressu curam omnem impendunt. † Vnde bene in hoc altari non carnes victimarum, sed sola incendebantur thymiamata, quia tales non adhuc peccata carnis, & illecebras cogitationum in se mactare opus habent, sed tantum orationum spiritualium, & cælestium desideriorum odoramenta per ignem interni amoris in conspectu sui conditoris offerunt, &c. Quibus verbis Beda non negat perfectos viros habere in se etiam de peccatis carnis, & de cogitationum illecebris quod vincere debeant, cum integra illis in hac vita pax, & sani-

& sanitas animæ non detur, sed vicifse iam hæc eos dicit, ita vt quamuis omnino securi esse non debeant, non sit tamen eorum præcipuus labor pugnare cum his. Hoc altare fit de lignis fettim, quia pulchros virtutibus, & (quantum in hac vita contingere potest) impuribiles vitijs esse decet eos, qui orationi, & contemplationi se dedunt, & desiderio tendunt in cælestia. † Sed aureum est, quia super omnia caritatem habere debent magnam, longèque fulgentem, quod est vinculum perfectionis. Cubitum longitudinis habet, quia siue à Deo, siue ab homine patiantur, æquo animo omnia ferunt, sed siue homo sit, siue Diabolus, siue quiduis aliud, in vnum omnia referunt, vnum cogitant, id est, Deum, à quo ad eius gloriam, & ad vtilitatem suam exerceri gaudent, & quo inuito nihil se participasse certò sciunt. Beato Iob multum Diabolus, & per se, & per alios nocturnat: verum ille non multos cogitat, sed vnum Deum intuetur. Dominus, inquit, dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit ita factum est, sit nomen Domini benedictum. Et Sæctus David oblitus maledicentis sibi Semei, in vnum Deum oculos mentis suæ coniciebat dicens: Dimitte eum vt maledicat, Dominus enim præcepit ei vt malediceret David, & quis est qui audeat dicere quare sic fecerit? † Cubitum etiam habet latitudinis, quia & longanimitas in illis caritati æqualis est: multos enim amant, eosque inter se valde diuersos: sed omnes in illis vnum sunt, quia oēs quasi Dei filios, aut à Deo conditos intuentur, nihil in eis occurrit, quod Dei esse non videant, & in quo Deum non agnoscant, itaque omnia in Deo, & propter Deum amant. Hoc faciebat Paulus, qui dicebat: Caritas enim Christi vrget nos æstimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt; & pro omnibus mortuus est Christus. Altitudo duorum cubitorum est, quia non solum mente, sed corpore etiam in cælestia feruntur, sicut ait David: Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum. Sed iuxta suam quodque mensuram: mens quantum per vitam, & ten-

poris huius curas, & labores licet; corpus, quantum grauitas, quam nunc habet, & indigentia, & peccatum habitans in carne nostra sinunt, menti subseruiens, & suo se modo in altum tollens. † Quatuor cornua habet, quia quatuor illæ virtutes, Prudentia, Iustitia, Temperantia, Fortitudo, rectæ in illis sunt, & valde eminent. Ex ipso altari sunt hæc cornua, quia huiusmodi virtutum actiones non sunt in illis secundum speciem, sed ex intimo corde exeunt. Craticula verò, in qua odores ponuntur, quid nisi eorum corda significat, in quibus aromata illa, quæ diximus, Domino incenduntur? Quæ reticulata est, quia cum in conspectu Dei sunt, & incensa aromata flagrant: si quid cineris ex illis erat in corde relictum, si quid terræ adhærebat, quantum possunt excernunt vt decidat, vt pura sit oratio, & laus Dei, pura desideria. Habent enim corda iustorum quædam quasi foramina, per quæ cinerem demittant, cū eorum oblationes igne Diuini amoris expurgatæ aliquid terrenum, & graue habere deprehenduntur, quod in cælum non ascendat, sed ad imum suo pondere feratur. † Corona aurea, quam habet altare per gyrum, coronam significat, quam, si in sanctitate sua permanserint, accipient, & cui perfectione illa vitæ proximi sunt. Quatuor anuli cum uestibus dona Spiritus sancti sunt, quibus ab eo iusti facillè mouentur, & ad præclara factinora excitantur. De quo iam diximus cap. 3. cum de arca agebamus.

DE MENSA PROPOSITIONIS, & panibus.

CAP. X.

MENSA propositionis, vt videmus Exod. 25. fiebat è lignis fettim, sicut & cetera omnia, quæ ad tabernaculum pertinebant. Longitudo eius duorum cubitorum erat, latitudo cubiti, & dimidij, & laminis auri purissimi tegebatur. Magnitudo tanta fuit, quanta panum numerus, in eam ponendorum exigebat. Eam (vt Iosephus

Cornua

Craticula

Corona aurea

Quatuor anuli

Iosephus ait. 3. Antiquit. capite. 7.) sustinebant pedes dimidia sui parte inferiori per omnia pedibus similes, quales lectis Dorienfes addere solent; sed superne quadrangulares erant. Huic mensæ iubetur fieri labium per circuitum, id est, limbus aureus mensam cingens, & in ipso labio corona interrasilis quatuor digitorum, hoc est, clausura quedam (id enim significat $\text{קַרְנֵי הַמֶּנְסָה}$, quod est, clausit) lxx. *קַרְנֵי הַמֶּנְסָה* vocant, id est, coronam. Ita etiam idem vocabulum coronulam vertit. 3. Reg. 7: Et inter coronulas, & plectas; leones, & boues, &c. Sed Hieronymus hanc coronam vocat interrasilem, quod sculpturas haberet aliquas, media verò spatia plana, & quasi rasa, huiusmodi enim opus dicitur interrasile. † Itaque clausura vocatur Hebraicè, non solum quod mensam clauderet, sed etiam quòd in ea intermedia spatia clauderentur sculpturis prominentibus. Huic coronæ, siue clausuræ, corona minor aurea imponebatur ad ornatum, & ut altior esset corona, meliusque panes, ac tutius in mensa essent, nec decidere possent. Iosephus tantum dixit de his omnibus: Habebatque labrum circumquaque quatuor digitis tam inferne, quam superne prominens. Ex quo intelligimus labrum illud primum additum esse extrinsecus crassitudini tabulæ, & non nihil infra tabulam descendisse. Habebat autem circulos aureos ad singulos pedes in summo; per quos vectes de lignis ferrim aureis laminis operiti immittebantur, ut portaretur à sacerdotibus. Verùm hoc aliter fieri quam in arca, docet ibidem Iosephus his verbis: Et per singulos pedes inerant anuli ferre circa summum pedem, adhibebanturque utrimque duo, ceu manubria, de ligno firmissimo deaurata, quæ non per circulum utrumque, ut vectes, traieciuntur, sed sibylato morfu mensæ labrum superne, inferne pedis anulum comprehendendo, facultatem transferendi quocumque opus esset præbebant. † Hos circulos aureos, & vectes Abulensis. q. 27. in idem cap. 25. probabiliter censet positos fuisse in lateribus latitudinis, ut mensa à quatuor viris portaretur: si enim ponerentur in lateribus longitudinis, non posset, propter an-

Interrasile

gustiam illorum laterum commode portari nisi à duobus, oportebat autem ut à quatuor portaretur propter pondus mensæ, & panum, qui semper erant coram Domino. Huius mensæ usum exponit nobis ibidem Scriptura, cum ait: *Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper.* Et Leu. 24: *Accipies quoque similitam, & coques ex ea duodecim panes, qui singuli habebunt duas decimas, quorum senos altrinsecus super mensam purissimam coram Domino statues, & pones super eos thus lucidissimum, ut sit panis in monumentum oblationis Domini. Per singula sabbata mutabuntur coram Domino suscepti à filiis Israel federe sempiterno, eruntque Aharon, & filiorum eius, ut comedat eos in loco sancto, &c.* † Hinc legimus Matt. 12: Non legistis quid fecerit Dauid quando esurijt, & qui cum eo erant, quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque ijs qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Iosephus. 3. Antiq. c. 10: Permanent usque in proximè sequens sabbatum, tunc demum alij pro illis recentibus supponuntur, & hi priores sacerdotibus in cibum dantur: thus item sacro igne aboletur, quo ad holocausto mata uti solent, & pro eo aliud quoque cum panibus proponitur. Erant autem panes, ut ait idem. 3. Antiq. c. 3. azymi, & farina duorum assaronum, quæ mensura Hebræorum Septem cotylas Atticas continet. Super panes autem ponebantur duæ phialæ aureæ thure plena, &c. Cotyla Attica mensura est taliquidorij, quam aridorum, nouem uncias habens. Quum autem dicit Scriptura: Qui singuli habebunt duas decimas, intelliguntur decimæ eius mensuræ, quæ dicitur Oephi, quæ erat omnium vulgarissima, & familiarissima, ut ait Abulensis, & Comestor cap. 42. libri Historiæ Exodi, & est decima pars cori, ut videmus Ezech. 45. Corus autem triginta modios habet. Ita Oephi tres modios capit. Modius est fere quarta eius mensuræ pars, quam Hispani fanecam vocant, decimaque pars Oephi habebit ex nostris mensuris tres quartellas, & aliquid præterea. † Singuli igitur panes habebant plusquam celeminum Hispanicum, & dimidium. Habebant igitur

Vsus mensæ

Vers. 30

Vers. 15

Panes propositionis, & corum modus.

Assaro.

Cotyla.

Oephi.

Corus.

Modius.

Cur dicitur sint panes propositionis.

igitur singuli panes quasi libras octo: quare quod Iosephus ait hos panes factos esse de farina duorum assaronum, qui habent quatuordecim cotylas, siue libras octo; de singulis panibus intelligendum est, ut & ex eodem constat, qui libro eodem cap. 10. testatur hos panes confici ex farina assaronibus viginti quatuor. Ponebantur autem panes seni, & seni in mensa, ita ut alij alij imponentur, aliter enim non eos caperet parua mensa, quod rectè animaduertit Abulensis quæst. 18. in. 25. cap. Exodi, & Iosephus id indicauit cum dixit: Super panes autem ponebantur duæ phialæ aureæ, videlicet una super senos, altera super alteros senos. Offerebant eos filij Israel ut semper esset coram Domino memoria duodecim tribuum, ideoque panes duodecim erant. Propterea dictum est Leu. 24: Ut sit panis in monumentum oblationis Domini. Et postea: Suscepti à filiis Israel federe sempiterno. Iosephus. 3. Antiq. c. 10: Ex publico præbetur panis non fermentatus ex farina assaronibus viginti quatuor. † Non autem offerebant eos confectos, & coctos, sed similam offerebant sacerdotibus, id est, dulciorem, & ad nutrimentum aptiorem farinæ partem, & sacerdotes ipsi conficiebant, sicut ait: *Accipies quoque similitam, & coques ex ea, &c.* Hieronymus verò in ca. 1. Malachiæ hoc etiam addit: Panes verò propositionis, iuxta traditiones Hebræicas, ipsi sacerdotes ferere, ipsi demetere, ipsi molere, ipsi coquere debebant. Athæc traditio parum mihi conuenire videtur cum verbis Scripturæ, & Iosephi. Quoniam verò panis optimum omnium alimentum est, & maxime ad vitam necessarium, quia initium vitæ hominis panis, & aqua. Eccle. 29: panes offerebant testantes se à Deo alij, & conseruari. Panes propositionis dicti sunt, id est, propositi, quia semper propositi erant coram Domino, & nunquam deesse poterant. Hebraicè dicuntur panes $\text{פַּנֵּי הַפְּרוֹשִׁיּוֹת}$ id est, facierum, non quòd duas facies haberent, id est, eiusdem figuræ essent superius, & inferius, & utraque pars facies videretur, ut hic ait Lyranus, & Abulensis, nam si ita esset, malè ab Hieronymo dicti essent panes propositionis, immo & à lxx. qui

2. Paral. 5. vocant eos, $\text{אַרְבַּע עָשָׂר פַּנֵּי הַפְּרוֹשִׁיּוֹת}$, id est, panes propositionis. Et Paulus dixit Hebr. 9: Et propositio panum, quæ dicitur sancta, ἀρτοποιία . † Dicuntur ergo panes facierum, quia semper positi erant in mensa coram Domino in memoriã sempiternam duodecim tribuum Israel, ut bene vidit Comestor in Historia Exo. cap. 49. & Vatablus, & Lipomannus in hæc eadem verba Exo. & Augustinus Eugebinus in Adnotationibus, in Exo. ca. 25. Hoc rectè intelligim⁹ ex lxx. qui verterunt: Et impones super mensam $\text{אַרְבַּע עָשָׂר פַּנֵּי הַפְּרוֹשִׁיּוֹת}$, id est panes (ut ita dicam) faciales coram me. Panis $\text{פַּנֵּי הַפְּרוֹשִׁיּוֹת}$, id est, facialis, dicitur, qui in facie alicui⁹ ponitur, ab $\text{פַּנֵּי הַפְּרוֹשִׁיּוֹת}$, id est, in facie, siue coram: atque ideo eadè ratione eleganter dicti sunt panes propositionis, in quo valde errant noui quidam Hebræi, & eorum sectatores. Apertius hoc erit si consideremus $\text{פַּנֵּי הַפְּרוֹשִׁיּוֹת}$ id est facies, non habere singularem apud Hebræos, quare per inde est ac si dicerentur panes faciei, id est, qui sunt ad faciem, videlicet Domini. Eadem ratione mensa ipsa dicitur propositio, quia panes illos coram Deo positos sustinebat. Erat autem ad Septentrionalem domus exterioris partem prope altare thymiamatis. † Adduntur præterea hæc verba Exo. 25. *Parabis & acetabula, ac phialas, thuribula, & Cyathos, in quibus offerenda sunt libamina, & pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper.* Quæ verba & quosdam alios, & Abulensem maximè mouerunt, ut putarent hæc pertinere ad hanc mensam panum, adeò ut Abulensis ante quæstionem. 28. eiusdem cap. 3. multis verbis contendat hæc quæ nunc recensentur, & cetera instrumenta vtriusque altaris, collocari solita super mensam propositionis. Sed si consideramus magnitudinem panum, & mensæ paruitatem, videbimus nihil loci relinqui tot vasibus. Hæc tamen, quæ hic commemorantur, cum mensa ponebantur ad libamina, id est, ut cum vinum esset fundendum, aut sicera, aut quiduis simile, ea vasa præsto essent. Num. 4: Mensam quoque propositionis inuoluent hyacinthino pallio, & ponent cum ea thuribula, & mortariola, cyathos, & crateras ad libamina fundenda. Inde libamen, לִבְמֵנָה dicitur

Libamen.

à **יָדַי**, id est, fudit. Deut. 32: Et bibebat vinum libaminum. Mensa qualis descripta est, tabernaculo parata est, quæ in templo etiam posita fuisse videtur, aut qualis ante fuit, aut magnificentius ornata. Sed in templo alia quoque mensa fuerit, legimus enim. 2. Paral. 7: Fe citque Salomō omniavasa domus Dei, & altare aureum, & mensas, & super eas panes propositionis. Iosephus verò ita scribit. 8. Antiq. c. 2: Mensas quoque multas dedicavit rex, & in his unam magnam auream, in qua proponebantur sacri panes: reliquæ non multo deterioris diversō modo factæ sustinebant phialas, & pateras aureas vigesies mille, argentearum quadraginta millia, & c. Mensarum numerum docemur. 2. Paral. 4: Nec non & mensas deceni, & posuit eas in templo, quinque à dextris, & quinque à sinistris. Phialas quoque aureas centum. Ex quo videntur depravati esse numeri apud Iosephum.

DE SIGNIFICATIONE mensæ propositionis, & panum.

CAP. XI.

IN domo exteriori, id est, in ea templi parte, quæ extra Sanctum sanctorum, & extra velum est, atque ideò præsentis temporis Ecclesiam indicabat, tria erant magna, & præclara, plenaque mysterijs, altare thymiamatis in medio, ad Septemtrionalem verò domus partem, id est, ad sinistram, mensa propositionis, ad Meridianam, atque dexteram, candelabrum. In quibus tres vitæ, seu tres viuendi rationes designantur, quæ sunt in Ecclesia præstantissimæ, proximæque Sancto sanctorum, id est, cœlesti beatitudini. Quidam enim sunt, quibus unum opus est Deum contemplari, orare, laudes Deo canere, qui in altari thymiamatis intelliguntur, vt cap. 9: diximus. Alii actioni se totos dedunt, & misericordiae operibus exercendis fratres iuuant, quos rectè in mensa propositionis exprimi dicemus. Alii misericordia etiã, & caritate pleni melioribus, ac maioribus offi-

cijs Ecclesiam prosequuntur lucentes in domo Dñi verbis, ac factis, tenebrasque errorum, & vitiorum luce sua fugantes, quorum typum gerit candelabrum. Meritoque ad Meridiem, quæ pars est templi dextera, collocatur candelabrum, quia hi, & præstantiores, & Deo cariores sunt ijs, qui in corpora vtuntur misericordia. Sed in medio vtrorumque altare thymi amatis ponitur, quia nisi vtrique ad preces, & ad laudes Dei crebro veniant, & mente se in cælum ferant, tueri virtutem, dignitatem, vitæque rationem illam præstantem non valebunt. Sed ad eos, quos in mensa propositionis significari diximus, redeat oratio: sunt enim, quasi mensa quædam, omnibus parati, & expositi, nihil seruant, nihil condunt, omnibus pateant, quia omnibus propter Deum benefacere cupiunt. Mensa fit de lignis settim, quia nisi eorum anima sit pulchra virtutibus, & firma, ita ut non putrescat, id est, vt nullis iniurijs, nullis peccatorum illecebris dissoluatur, non poterunt eum misericordiae, & beneficentiæ cursum tenere, quem instituerant, occurrent enim plurima, quæ eos ab incepto reuocent, & retrahant. Totatamen auro tegitur, quia nisi caritate Dei fuerint muniti, facile cedent laboribus, & difficultatibus. Longitudo eius duorum cubitorum est, quia amicorum & inimicorum, suorum, & alienorum, fidelium, & infidelium molestias tolerare debent. Latitudo cubiti est, quia in his omnibus caritas vnum Deum respicit, & eius gratia perfert omnia. Altitudo cubiti, & dimidij, quia nisi supra commune mensuram aliorum se se sanctis desiderijs in cœlestia bona leuent, oculatiusque quam multi beatam illam Sanctorum mercedem intueantur, quam Dominus quasi procul indicat, dicens: Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, tatis se laboribus exerceri non sinent. Mensa fit limbus aureus, quo tota cingitur extrinsecus, & quem non sine causa noster interpretis labium vocauit, quia non satis est misericordem esse corde, & opere, nisi etiam ore misericors sis, id est, nisi labium aureum habeas, hoc est, verba caritate plena, ac dulcedine, quibus

Longitudo:

Latitudo:

Altitudo:

Matth. 5

Labium aureum.

& xdi-

Corona aurea.

Psal. 40.

Digiti.

Exod. 8.

Luc. 11.

Psal. 8.

& edifices, & consoleris eos erga quos misericors es, & cum deerit vnde misericordiam facias, verba tamen misericordiae non desint, quæ misericordem animum, & ad benefaciendum paratum ostendant. Labio huic aureo corona additur aurea altitudinis quatuor digitorum, quia qui verè misericordes sunt propter Deum, & fratres ore, ac manu iuuant, etiam in hac vita gloria, & honore coronantur, id est, maximis virtutibus, ac Dei donis augentur, sicut ait Dauid: Beatus qui intelligit super egenum, & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Dominus conseruet eum, & viuificet eum, & beatum faciat eum in terra. Per has virtutes, & per hæc dona accipit vt perfectionem, & consilia, quæ quatuor Euangeliorum libris continentur, exequatur, & ideo coronam quatuor digitorum altitudinem habet. Nec immerito hæc mensura digitorum est, quia corona hæc operis est, non quietis, & cum manu, ac digitis omnia faciamus, tunc solent digiti nominari, cum in opere illo potentia, aut præstantia, ac denique perfectio commendatur. Sic magi Pharaonis potentiam Dei admirati exclamauerunt: Digtus Dei est hic. Sic Dominus dixit: Potrò si in digito Dei eicio dæmonia, profecto peruenit in vos regnum Dei. Sic Sanctus David lætus canit: Quoniam videbo cœlos tuos opera digitorum tuorum. Rectè itaque mensura digitorum ad consilia, & perfectionem Euangelij, id est, ad opera perfectiora, & pulchriora, & in quibus diuina potentia magis elucet, accommodatur. Nec sine causa hic corona clausura dicitur Hebraicè, quia huiusmodi virtutibus, & donis misericordia tam operis, quam oris clauditur, atque in sua semper integritate seruatur. Est autem interraffilis, id est, sculpturas aliquas habens, spatia verò intermedia plana, & quasi rasa, quia quæ Deus in illis efficit, quos ita coronat in misericordia, & in miserationibus, alia quidem apparent, ac videntur, alia intus in eorum animis potenter, ac mirabiliter operatur, quæ, si oculis cernerentur, homines non crederent, quia non caperent. Huic coronæ corona similiter au-

rea imponebatur, quæ suprema est, quia misericordes misericordiam magnam in vita consecuti, mox in cælo corona iustitiæ coronantur, & cum patre misericordiarum, quasi carissimi filij, iucundissimè in misericordia vberis conuiescunt. Hæc, cum in Hebræo corona aurea, sicut & prima illa, quæ labium dicta est, appelletur, noster interpretis coronam aureolam vocauit, quoniam dum in hac vita sumus, satis intelligere non possumus quanta verè misericordiae merces reposita sit in cœlis. Ignaris quidem, & procul spectantibus coronula videtur, sed est re verè maxima, atque amplissima corona. De anulis aureis, & vectibus diximus supra cap. 7: eadem enim causa in arca, & in altari, & in mensa ponuntur, atque adeò idem in his omnibus significant.

Panes propositionis ipsa misericordiae opera sunt, quibus benefacimus fratribus, qui semper in conspectu Domini esse debent, quia omni tempore parati esse debemus ad misericordiam, & illa opera semper esse debent in conspectu Dei, ita enim facienda sunt vt Deo placeant, neque plausus hominum querant, sed Deum maxime intueantur. Et similia sunt, quia non vilia, & abijcienda, sed meliora largiri debemus, non hominibus, sed Deo nos largiri ea iudicantes. Duodecim sunt, quia duodecim mensibus constat annus, nec certis mensibus, sed omnibus paratos nos esse oportet ad iuandam fratres. Vel quia duodenario vniuersitas significatur, vt sensit Augustinus, lib. 20. de Ciuitate, cap. 5. & in Psalm. 86. qui in duodecim sedibus iudicantium omnes iudicantes intellexit, & in duodecim tribubus Israel, quas iudicaturi sunt Apostoli, omnem iudicandorum numerum contineri dixit. Super eos thus lucidissimum ponebatur, quia cum huiusmodi opera fiunt, mens in Deum leuanda est, & quasi sacrificium Deo offerendum quod sit, thus enim ad sacrificia adhibetur. Sed thus lucidissimum sit, quod nihil terræ habeat admistum, vt oblatio illa cum oratione coniuncta leuis, & pura in conspectum Dei ascendat, & fiat illud: Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo: eleuatio

Panes propositionis.

Duodenarius.

Psal. 140.

uatio manuum mearum, sacrificium vespertinum. † Per singula sabbata iugitantur & alij calidi in eorū locum substituantur, quia sabbata ad Diuinorum beneficiorum memoriam colendam, & retinendam instituta sunt, & nos debemus cum nouum sabbatum venit, id est, cum noua beneficia accipimus, aut acceptorum recordamur, non uis in fratres beneficijs gratos, & memores nos Deo prestare: & hoc sedes sempiternum esse debet, ut prius nos vita, quam beneficiorum memoria deficiat. Panes magni sunt, habent enim singuli duas decimas Ophi, quia magnis operibus nos parare; nec paruis contenti esse debemus. Verum in tabernaculo unica mensa fuit, in templo decem, quia in Ecclesia, quæ, ut sæpe diximus, templo designatur, multo plus misericordie & est, & esse debet; quam olim in Synagoga; postquam experti sumus viscera misericordie Dei nostri, in quibus uisitauit nos Oriens ex alto, & postquam ab eodem maxime nobis opera misericordie commendata sunt. † Quinque erant à dextris, & quinque à sinistris, quia postquam Deus dixit: Diligite inimicos vestros, benefacite ijs qui oderant uos, æque in amicos, & in inimicos misericordes esse debemus: Nam etsi amici digniores beneficijs sint, tamen magis nos vincimus, cum inimicis benefacimus, & danda est opera ut illorum obstinatum duritiem beneficentia nostra emolliamus, & carbones ignis super capita eorum congeramus, nec uincimus sinamus à malo, sed (iuxta magnum Apostolum,) vincamus in bonum malum.

DE CANDELABRO.

CAP. XII.

AD Meridianum tabernaculi latius; candelabrum aureum positum est è regione mensæ, ita ut medium haberent altare thymiamatis. Eius forma describitur Exo. 25. Facies & candelabrum ductile de auro mundissimo, hastile eius, & calamos, & scyphos, & sphaerulas, ac lilia ex ipso procedentia. Hoc

Vers. 31.

est, calami, vel rami ex hastili exentes, & scyphi, & sphaerulae, & lilia, quibus rami per interualla distinguebantur, ex ipso erunt, (ita enim est in Hebræo) id est, non erunt additicia, sed ex ipso hastili. Deinde ait: Sex calami egredientur de lateribus, tres ex uno latere, & tres ex altero. † Deinde docet quomodo calami distinguantur scyphis, & sphaerulis, & lilijs. Tres scyphi, quasi in nucis modum, per calamos singulos, sphaerulaeque simul, & lilia. Hoc erit opus sex calamorum, qui producendi sunt de hastili. In ipso autem candelabro (id est, in hastili candelabri) erunt quatuor scyphi in nucis modum, sphaerulaeque per singulos, & lilia, &c. Erant igitur in ramis primum scyphi, deinde sphaerulae, siue globuli quidam simul cum scyphis, deinde liliū. Mox paululum calami, & statim scyphus, & sphaerula, & liliū. Inde quod reliquum erat calami, cum scypho, sphaerula, & lilio, & super hæc lucerna, atque ita septem lucernæ erant in sex calamis, & in hastili. Hastile autem è pede suo rectum semper, & æquale surgebat, donec inciperent ex ipso rami, siue calami, in hanc & in illam partem extendi quæ primum parte habebat scyphum, & sphaerulam, & liliū, & inter sphaerulam & liliū nascabantur primi duo calami. † Deinde crescebat hastile paululum, & habebat scyphum, & sphaerulam & liliū, & inter sphaerulam, & liliū nascabantur secundi duo calami, atque ita de tertijs, & super liliū vltimum imponebatur lucerna. Scyphi quales fuerint ostenduntur in eo quod ait: In nucis modum: sphaerula perfectam habebat rotunditatem. Vbi nos habemus scyphi, lxx. & Iosephus *ἄγχι*, quod idem est, & pro In nucis modum, quod recentiores malunt vertere, In modum amygdalæ, in Hebræo est, *מגן אפרים* lxx. *ἐπιτερουπόμενοι ἀμυγδαλίνας*, id est, figurati in modum nucis. Habebat præterea candelabrum emunctoria, id est, *מגן אפרים*, id est, ab apprehédendo, & *מגן אפרים* quo nomine intelligi solet vas, in quo ignis recipitur, ut thuribulū, Leu. 16: Assumptoque thuribulo, &c. † Nunc autem id significat, in quo quod emunctum est recipitur, ne graui odore molestū sit: propterea Hieronymus optimè translulit:

Vers.

Vers.

Vers.

Vers. 39.

Talentum Hebraorū

stulit: Et ubi ea, quæ emuncta sunt, extinguantur. lxx. *καὶ τὰ ὑποβύτια αὐτῶν*, id est, ea, quæ ipsi supponuntur. Hoc candelabrum non ad modum magnum fuisse ex eo constat, quod statim legimus: Omne opus candelabri cum vniuersis partibus suis habebit talentum auri purissimi. Pro Talentum est, *ἑξήκοντα*, ac ne dubitemus cuius ponderis sit apud Hebræos, Iosephus ostendit. 3. Antiq. cap. 7. Pondo, inquit, minarum certum. Hoc pondus Hebræi cinchares, Græci talentum sua lingua nominant, legendum est cichcharent. Credendum est autem Iosephum minas accepisse iuxta Hebræorum consuetudinem, quæ habent sexaginta siclos, ut constat ex Eze. 45, id est, drachmas ducentas quadraginta. Quare hoc talentum plus etiam duplo maius erit Attico talento, quod habet sexaginta minas centum drachmarum, & talento magno, quod habet minas octoginta. † Sed intelligendum est non fuisse solidum candelabrum, ut idem Iosephus ait. Addit, septem eius lucernas significare planetas septem, & oblique positum fuisse in tabernaculo, ita ut lucernæ ad Orientem, & Meridiem respicerent. Cur autem in Oraculo non sit positum candelabrum manifestum est, quoniam lucernæ quotidie manere, & vespere corriponebantur, ut semper arderent, ut videmus Leu. 24. atque ita quotidie necesse esset ingredi in Oraculum. Extra domum exteriorem propter ventum, & pluuia esse non poterat. Aduersus formam hanc candelabri, quam descripsimus, pugnat candelabrum sculptum in arcu Titi Romæ, quod non habet hos Scyphos, & sphaerulas, & lilia. Sed Iosephus. 7. de Bello, cap. 24. rem explicat inquit: Et candelabrum similiter quidem auro factum, sed opere commutato ab vsu nostri consuetudine, &c. † In templo autem plura fuisse candelabra, legimus enim, 3. Reg. 7: Et candelabra aurea quinque ad dexteram, & quinque ad sinistram ex auro puro. Ex his videmus mendum magnum esse apud Iosephum. 8. Antiq. c. 2. ubi ait: Candelabrorum item fecit decem millia iuxta præceptum Moysi (id est, ea forma, qua Moses iusserat) ex quibus unum in templo dedicauit, &c. Legendum enim est

Decem. In his credendum est etiam fuisse candelabrum Moysi.

DE SIGNIFICATIONE candelabri.

CAP. XIII.

Diximus supra, cap. 11. in Candelabro eos intelligi, qui verbis, ac factis lucent in domo Domini, & vitiorum, atque hæresum tenebras lucē Euangelicæ veritatis fugant. In hastili, ex quo calami prodeunt, Christum significari putarem, & doctrinam eius in lucerna, quæ est in summo hastili, si aliquid magnum de lucerna illa diceret Scriptura, quod ceteris non conueniret. Quod si lucerna illa doctrina Christi non est, melius, ut opinor, in hastili intelligemus Ecclesiam, è qua calami prodeunt, id est, Euangelici Doctores, qui sunt ex ipsa, id est, eius partes, & membra sunt. Lucerna, quæ est in summo hastili, doctrina vera, & sana est, quam Ecclesie recepit & traditionibus, ac sacrorum Conciliorum definitionibus explicauit. † Reliquæ lucernæ, quæ hanc mediam tenent, doctrina magistrorum Ecclesie est, quæ Ecclesiasticam doctrinam semper intuetur, & illi adhæret, neque ab ea recedit. Sex calami magistri sunt, qui omni tempore fuerunt, & erunt in Ecclesia; nam sex diebus omnia facta sunt, & ideo tempus durationis rerum huius sæculi, & sæculi ipsius senario designatur, post quem relinquitur sabbatum populo Dei, quia post laborem huius sæculi septimo die perpetuum, & felicissimum sabbatum celebrabimus, quod nunc speramus. Et quia quidam ex illis in vna, eademque Ecclesia ab exordio mundi vsque ad aduentum Christi fuerunt, alij ab aduentu Christi ad finem mundi erunt, tres calami cum tribus lucernis hinc, totidem cum alijs tribus lucernis illinc sunt. † In hastili, & in calamis certis interuallis sunt scyphi, & sphaerulae, & lilia. Scyphi, siue crateres, ut verterunt. lxx. vino impleri solent, sed in candelabro vacui sunt, ut meminerit magister se quidem cum in Ecclesia laborat,

Hastile.

Calami.

Heb. 4.

Scyphi.

laborat, vas esse vtile Domino, sed nihil ex se habere quod alijs propinet, nisi à Deo, & ab eius Ecclesiæ doctrina acceperit. Semper igitur vacuum se cõsideret, sicut anima eius ad Deum viuũ, quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum. Sphærule, quia rotunda est, ostendit qualis debeat esse animus eius, qui à Deo docendus, & populum Dei dociturus est, id est, perfectus, qui non totus terrenã contingat, sed exigua parte sui, vt sphæra, siue globus. Rotundus etiam esse debet, ne in angulis sordes infideant. Quare rectè Virgilius de viro bono scripsit:

*Mundi instar habens, teres, atq; rotundus,
Externe nequid labis per læntia fidat.*

† Lilia pulchritudinem virtutum, quibus ornari debet, & suauem earum odorem per omnes partes diffusum significant, sicut de episcopo, qui doctor Ecclesiæ est, scripsit Paulus: Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab ijs, qui foris sunt. Lilijs imponuntur lucernæ, quia qui hæc habuerit, quæ diximus, ille germanus Ecclesiæ magister erit. Nec satis est inopiam suam intelligere, aut à terrenorum contactu separari, id est, iungi scyphos cū sphærule, nisi præterea lilia addantur, id est, suavis odor virtutum, & testimonium bonum ab ijs, inter quos versatus est. Et quia non semel, aut iterum in vita hæc tria iungenda sunt, sed sepe sunt recolenda, & repetenda: post modicum spatium in calamis redeunt scyphi, & sphærule, & lilia, ter videlicet in singulis calamis, quia quotidie tribus temporibus hæc cogitare debemus, quæ signauit Dauid dicens: Vespere & manè, & meridie narrabo, & annuntiabo, & exaudiet vocem meam. † Sed vt calami sunt ex hastili, ita scyphi, & sphærule, & lilia ex ipso calamo sint oportet, nec extrinsecus addita: ex intimo enim corde hæc prodire debent, nõ ad plausus hominum confingi. Hastile quater habet scyphos, & sphærule, & lilia, habet enim in summo, vbi lucerna est, & vbi calami tres in singulis lateribus ex eo egrediuntur: quia ipsi principes Ecclesiæ, hoc est, summus pontifex, & episcopi Ecclesiarum cum ad definitiones fidei, & morum conueniunt, vt id

*Psal. 41.
Sphærule.*

*In epigram
mate de vi
ro bono.*

Lilia.

1. Timot. 3.

Psal. 54.

statuant, quod doctores populo Christiano tradituri sunt, non errabunt illi quidem in statuendo, etsi mali sint, sed vt vtiliter statuunt, hoc est, vt Ecclesijs persuadeant quod iubent, vt eas in officio contineant, & ad pristinam illã meliorum temporum sanctitatem reuocent, exemplo præeant, & ad Deum fiant ipsi, teretesque, & rotundi sint, quibus nihil sordium adhareat, & omni virtute, ac bona existimatione floreat necesse est. † Nec enim vnquam consensuri poterunt sancti vt sint ijs, quibus præfunt, nisi eos alliciant, & quali cogant, exemplo. Calami ergo inter sphærule, & lilia prædeunt ex hastili, quia quamuis se vasa inania esse sentiant, quod scyphis designatur, nisi internam virtutem, quam significant sphærule, cum sancto exemplo, quod intelligitur in lilijs, coniunxerint principes Ecclesiæ; nec dignitati suæ satisficient, nec Ecclesijs, quas regunt. Hastile, & calami ex auro purissimo fiunt, quia & principes Ecclesiæ, & magistri pleni esse caritate, & quantum hæc mortalitas patitur, nihil terrenæ facis admistum habere debent. Nec fusile candelabrum est, sed ductile, quia vtrique crebris tætionum, & persecutionum istibus apri euadunt, vt plene luceant in domo Dei, & sint lux mundi; raro enim, nisi per hæc, ad summam perfectamque virtutem peruenitur. † Sed quia interdum lucernæ non satis lucent, id est, quædam habent doctrinæ magistrorum Ecclesiæ, quæ lux earum obscuratur, dum nonnulla iuberi aut tradi videntur, quæ aut recte rationi, aut fidei Ecclesiæ consentanea non sunt, vt cum Deo hominum aut membra, aut affectus tribuuntur, eum oculum eruere, dexteram abscindere, castrare nos metipso propter regnum cælorum iubemur: emunctoria adhibenda sunt, vt lucernæ plene luceant. Emunctoria sunt disputationes, & explicationes, quibus sua lux redditur veritati. Sed id vt fiat, sint etiam ex auro purissimo emunctoria, ex eadem videlicet materia cum candelabro, id est, sint veræ, germanæque expositiones, cum fide Scripturarum, & cum Ecclesiæ, patrumque traditione consentientes. † Vasa quoque in quibus ea, quæ emuncta sunt, extinguatur, aurea sunt, quia

Emunctoria

*Vasa ad
emunctoria*

quia fidelium mentes, quæ audiunt, nõ propterea contemnere verba illa, quæ veritatem obscurare videbantur, sed fide pura amplecti, & pia animi deuotione, & magna caritate venerari par est, existimantes, id quod est, non sine causa verbis illis vt Spiritum sanctum per ministros suos loquentem, magnam inesse in illa obscuritate vtilitatem, vt fides, & humilitas exerceatur, humiles erudiantur, superbi repellantur, & qui probati sunt, manifesti fiant in nobis. Talentum auri mundissimi habet candelabrum cum vasis suis, quia talentum pondus plenum, atque perfectum est; & doctrinã magistrorum Ecclesiæ plena esse, atque perfecta, & ipsi vita graties, & mundi, & pleni, atque perfecti esse debent. † Et quoniam multo maior lux doctrinæ, clariorque Diuinorum mysteriorum cognitio est in Ecclesia, quam olim fuit in Synagoga, in tabernaculo Moysi vnicum candelabrum fuit, in templo Salomonis decem, quinque ad dexteram, & quinque ad sinistram. Decem candelabra maximum, perfectumque numerum magistrorum designat, per quos omnia plena sunt luce: Denarius enim perfectissimus numerus est, & omnes numeros continet. Et quoniam siue læta sint tempora Ecclesiæ, siue tristia; siue regnet, & triumphet, siue persecutionibus prematur, semper est luce plena, nec succubibus erigitur, nec persecutionibus deiicitur, quinque candelabra sunt ad dexteram, & quinque ad sinistram.

DE IJS QUÆ ERANT
in porticu, id est, de duabus columnis.

CAP. XIII.

Vers. 21.

DE his legimus. 3. Reg. 7: Et statuit duas columnas in porticu templi, cumque statuisset columnam dexteram, vocauit eam nomine Iachim, similiter erexit columnam secundam, & vocauit nomen eius Bohoz. Vtraque nomen habet à fortitudine, nam Iachim dicitur quod est firmiter fundata esset à verbo Iachim quod est firmiter stabilire, & Bohoz si-

gnificat, In ipso fortitudo. In Hebræo legitur *יְבִי בֹהַז*, & similiter in quibusdam codicibus *lx*. sed in antiquissimis eorum exemplaribus legitur *Bohoz*. Vtraque alta erat decem & octo cubitos: verum quoniam. 2. Paral. 3. scriptum est: Ante fores etiã templi duas columnas, quæ triginta & quinque cubitos habebant altitudinis: Ricardus in libro de templo, Lyranus, & Abulensis, & Caietanus in c. 7. libr. 3. Regum, atque idem. 2. Paralip. 3. ita hæc conciliant, columnas quidem solas habuisse octodecim cubitos, sed cum capitibus, & basibus, & capitellis habuisse triginta quinque, quoniam capita habebant quatuor, capitella quinque cubitos, basibus quot habuerit non dicitur, sed octo habuisse intelligitur, vt omnia consentiant. † Mihi non placet hæc conciliatio, quoniam cum dixisset liber Paralipomenon habuisse trigintaquinque cubitos, statim addit: Porro capita earum quinque cubitorum, non ergo erant numerati cubiti capitum in illis triginta quinque. Multo magis placet quod Varabius dixit in eundem locum Paralip. ibi positam fuisse altitudinem ambarum columnarum, non quidem quam reuera habebant, hæc enim erat triginta sex cubitorum, sed quæ apparebat, quoniam vtraque habebat semicubitum absconditum in capite, siue in capitello. Columnæ, & capitella fusilia erant ex ære: De vtraque earum Ieremias cap. ultimo scripsit: Porro grositudo eius quatuor digitorum, & intrinsecus caua erat. Circumferentiam Iosephus. 8. Antiq. c. 2. fuisse dicit duodecim cubitorum, ita enim intellexit illud. 3. Reg. 7: Et linea duodecim cubitorum ambiabat columnam vtramque. Ita etiam intellexit Caietanus, & Varabius, & Abulensis, atque ita intelligendum est. † Hoc autem non de ambabus columnis simul, sed de singulis accipiendum est, vt videmus Ierem. ultimo. Decem, & octo cubiti altitudinis erant in columna vna, & fusilitus duodecim cubitorum circuibat eam. Diameter vnus columnæ quatuor cubitorum erat, quia omnis diameter triplicatus cum septima parte sui constituit circulum: ita Abulensis. De capitellis ita ibidem Iosephus:

His

His imposita erant capitella fusilia liliata (id est, in modum liliij facta) proceritate quinque cubitorum, quibus circumdata erant retiacula ærea, quæ operiebant lilia, dependebantque inde duæ series malorum Puniceorum ducentorum numero, &c. Sed ad intelligentiam verborum cap. 7. lib. 3. Reg. quæ valde implicata sunt, animaduertendum est super has columnas fuisse epistylia, & capitella, quæ etiam capita dicuntur, vt bene notauit Ricardus in libro de templo: ita enim legimus. 2. Paral. 4: Fecit columnas duas, & epistylia, & capita. Nunc autem Scriptura tertij Regum à summo incipit, & loquitur de capitellis. † Igitur capitella quinque cubitorum cingebantur fascijs quibusdam factis in modum retis, siue catenarum, quoniam habebant per interualla aperturas, per quas capitelli elegantia appareret. Hæ fasciæ similes erant catenis, siue fascijs factis in Oraculo, & ideo dicitur, 2. Paral. 3: *Nec nõ & quasi catenulas in Oraculo*, id est, quasi eas, quæ erant in Oraculo. Eadem septies circuibant capitella singula, & hoc est quod ait: *Septena versuum* (id est, gyrorum) *retiacula in capitello vno, &c.* Singuli versus retiaculorum, siue fasciarum, habebant duos ordines malorum granatorum, ita vt centum malograna ta essent interposita fascijs, de quibus dicitur. 2. Paral. 3: Malograna etiam centum, quæ catenulis interposuit. Reliqua centum erant appensa ex eadem fascia, seu funiculo. De his ait statim: *Et perfecit columnas, & duos ordines per circuitum retiaculorum singulorum*, id est, duos ordines malorum granatorum, qui ordines per circuitum erant singulis retiaculis, siue fascijs: 2. Paral. 4. ita vt bini ordines malogratorum singulis retiaculis iungeretur. † Fecit, inquam, hæc retiacula, vt tegerent, & circumdarent capitella; quæ retiacula erant super summitatem malorum granatorum: nam superior retiaculi portio erat super summitatem malorum granatorum interpositorum, inferior autem erat super summitatem appensorum. Eodem modo, fecit capitello secundo, id est, hoc, quod dixi, fecit in capitello primæ columnæ, & eodem modo fecit in capitello secundo, id est, secun-

dæ columnæ. Deinde ait: *Capitella autem, quæ erant super capita columnarum, quasi opere liliij fabricata, erant in porticu quatuor cubitorum*, hoc est: Illa capitella, quæ magis proprie vocantur in Paralipomenis epistylia, quoniam sine medio imposita erant summitati scapi, in modum liliij fuerant facta, erantque quatuor cubitorum in porticu, id est, versus porticum, hoc est, in latum, non in altum, vt rectè animaduertit Caietanus. † Habebant autem epistylia tres cubitos altitudinis, legimus enim 4. Reg. vltimo: Decem & octo cubitos altitudinis habebat colūna vna, & capitellū æreū super se triū cubitorū, & retiaculū, & malograna super capitellū, videlicet in capitello secundo. Deinde. 3. Reg. 7. additur: *Et rursum alia capitella in summitate columnarum de super iuxta mensuram columnæ contra retiacula*. Hoc est, super secundum capitellum erat tertium quasi coronis addita contra retiacula, id est, super retiacula, & è regione illorum, quod capitellum erat iuxta mensuram columnæ, id est, eiusdem latitudinis cum columnæ, nēpe duodecim cubitorum in circuitu. Quod meritò additum est, non enim esset satis decorum capitellum, si minorem ambitum haberet quam columna. † Mox ait in circuitu capitelli secundi, & medij fuisse ducentos ordines malogratorum, quod iuxta Hebraicum rectè intelligere possumus fuisse ordines ducentorum malogratorum, vt vertunt recetiores. Sed quoniam & noster interpres, & lxx. (vt est in quibusdam codicibus Græcis) vertunt: Ducenti ordines, intelligendum est vnum ordinem fieri ex malogratoro interposito, & altero dependente. Erant igitur ducenti ordines in amobus capitellis, ita vt capitella amobus columnarum haberent quadringenta mala granata. Verum aduertendum est iuxta consuetudinem Scripturæ, & communis locutionis maiorem numerum poni, etiam si aliquid deest ei summe, nā mala granata dependentia non erant centū, sed nonaginta sex. Iere. vltimo: Et fuerunt malograna ta nonaginta sex dependētia, & oīa malograna cētū retiaculis circumdabatur, id est, illa quæ interposita erant retiaculis, erant cētum.

Q V O D

Q V I D C O L V M N A E duæ significant.

C A P. X V.

D Vas columnas Beda in lib. de Tēplo Salomonis, c. 18. & Angelomus in c. 7. li. 3. Reg. prædicatores esse voluit, qui populū gentium, & populū Iudæorū in Ecclesiā introducunt, atque ideo eas antè fores positas fuisse dicit. Quam ego expositionem quomodo sequar non video, cum, si id verum sit, effici videatur atriu sacerdotū, & atriu exterius, quod fidelis populus cōueniebat, esse extra Ecclesiā, nec pertinere ad eam altare holocaustorū. Quod si columnæ posite fuissent ante portā atrij exterioris, à quo templū incipiebat, quod Ecclesiā significat, valde probabilis esset eorū sententia: nūc verò cum in loco sacro sint, & omnia, quæ sunt intra hoc atriu, ad Ecclesiam pertineāt, & intra eam sint: quomodo columnæ prædicatores erūt, qui duos 2. populos introducūt in Ecclesiā? † Hinc ergo exclusi ad illud redibimus, quod lib. 1. cap. 29. dicere cœpimus, porticu (quæ media erat inter atriu sacerdotū, & domū exteriorē) significare moram & perseverantiā in sacrificio bonorum operū, & in meditatione affectuū, vt ibi explicauimus. Quo etiā loco diximus duas columnas firmissimas in porticu collocatas, alterā ad dexterā, alterā ad sinistrā, significare fortitudinē, & perseverantiā, quā modò dixi, tam in prosperis, quæ dextera significatur, quā in aduersis, quæ intelliguntur in sinistra. Ideo æquales, & eiusdē operis, & omnino similes sunt, quia æqualis debet esse in vtrisque perseverantiā, & fortitudo, vt siue aduersa vrgeant, siue prospera ardeant, semper Deo nos tradamus, & immolemus, neq; à virtute recedamus, semper affectus reprimamus, & in officio simus, sicut ait Paulus: Per armam iustitiæ à dextris, & à sinistris, per gloriā, & ignobilitatē, per infamiā, & bonā famā. † Nomina rectè cōueniūt, quæ à firmitate, & à fortitudine sumpta sunt. In altū erectæ sunt, quia cœlū su-

spicere, & eius desiderio fortes permanere debemus. Sed quati de vna nūc loquamur, idē enim & de altera similiter intelligendū est. Altitudo eius decē & octo cubitorū est, quia dum in hac vita sumus, nõ in fide tantū, aut tantum in operibus bonis perseverādum est, sed in fide, & in operibus, quia fides sine operibus mortua est in semetipsa. Vt enim Bedæ, & Angelomi verbis vtar, tria ad fidē pertinere propter sanctam Trinitatē, sex ad operationem, quod in eo dierū numero mūdus sit factus, luce clarius est. Et tria per sex multiplicatur, cū iustus, qui ex fide viuit, cognitionē piæ credulitatis executione bonæ actionis accumulatur. † Ter autem seni decē & octo faciunt. Crassitudo eius quatuor digitorū est, quia qui vsq; ad finē permāsurus est in custodia præceptorum, multa etiā ex Euāgelicis cōsilijs adhibere debet, quæ si cōtemnat, præcepta ipsa sepe violabit. Mensura autē quatuor digitorū opera cōsiliorū indicari diximus in hoc lib. ca. 11. nu. 5. Post hanc crassitudinem intus caua est columna, quia quātumuis iusti virtutibus fulgeāt, quātumuis erecti sint animis in cœlestia, nõ potest eorum perseverantia, & fortitudo integra, & solida omninò esse in hac vita, in qua & corpori multū dādū est, & à labore interdum feriādum, in qua deniq; sine peccatis nõ viuitur. Linea duodecim cubitorū cingit colūnā, quia perseverantia, & fortitudo iuxta Apostolicæ institutionis normā tenēda est. † Si enim ad ea fortes esse velimus, aut cōstātes, quæ doctrinæ nobis à duodecim apostolis traditæ nõ sunt cōsentanea, mollities animi, & pertinaciā potius quā fortitudo, & perseverantiā appellabuntur. Linea enim cubitorum duodecim, vt ait Beda, norma est Apostolicę institutionis. Columnæ capitellum imponitur, quia qui perseverauerit vsque in finem, & legitime certauerit, coronabitur, sicut ait Apostolus: Nam qui certat in agone, nõ coronatur, nisi legitime certauerit. Altitudo capitelli quinque cubitorū est, quia corona pro quinque sensu voluptatibus animo se cōtēptis, atq; superatis redditur. Fascia cingens capitellū beatitudo est, quam Theologi Accidē talem vocant. Septies illud cingit, quia

Altitudo columnarū

Iaco. 2.

Crassitudo

Linea duodecim cubitorum.

In libro de Tēplo c. 18

2. Tim. 2.

Capitella.

F plurimis

Vers. 16

3. Reg. 7. Vers. 17.

Vers. 18.

Vers. 19.

Vers. 20.

2. Cor. 5

3

Septem pro multis.

6

Malū Punicū.

7

Cētenarius

plurimis ex reb⁹ hæc beatitudo oritur, & multæ sunt causæ gaudendi, septem enim pro multis ponitur, sicut videmus. 1. Reg. 2. Vbi enim nos habemus: Donec sterilis peperit plurimos: in Hebræo est: Donec sterilis peperit seprē. † In modum retis facta est fascia, vt per aperturas elegantia capitelli appareat, id est, vt intelligamus coronam illam maximam, quæ est clara Dei visio, cognitione rerum, quæ gaudium illud efficiunt, quod Accidentale vocari diximus, neq; tolli, neq; obscurari, neque impediri. Habet autem tota fascia duos ordines malorum Punicorum, alterum in eam insertum, alterum ex ea pendētem. Malum Punicum, quod vno cortice multa grana coniuncta inter se, & coherentia continet, collectionem significat iustorum, quos caritas copulat, & ex multis quasi vnum corpus facit. Gaudium igitur hoc accidentale inde in beatis est, quod in Deo se se mutuo, & omnes iustos amant: ac idcirco lætantur cum vident Deum à iustis, qui in hac vita sunt, sanctècoli, eosque proficere in dies, & multa in gloriam Dei fieri per eosdem: eos verò, qui iam eius visione perfruuntur, mercedem debitam accepisse laborum, quam amittere non possint, extra alē iam esse, perpetuo cum illis esse viuendum, Dei bonitatē, & misericordiam eorum beatitudine æternis laudibus, & gaudijs esse celebrādam. † Mala Punica inserta eos significat, qui in patria cœlesti habitant: ea verò, quæ pendent, illos designant, qui partim cum beatis coniuncti, partim distincti sunt, id est, iustos in terra viuentes, qui caritate cum beatis copulantur, non etiam visione Dei, quā non dū sunt assecuti. Et quia vtrorumq; magnus numerus est, centū mala Punica sunt in fascia, centū ex ea pendēt: cētenario enim magnus quidā numerus indicatur, cū ex denario constet decies repetito. Capitellū, quod erat super caput columnæ, etiā si sub hoc secūdo fuerit, de quo hastenus diximus, iam ad coronā pertinet perseverantia, sicut & secundū, & tertium capitellū, de quo mox dicemus. Quatuor hoc cubitorū erat, & in modū lilij factū. Quare, vt rectè aiunt Beda, & Angelomus in locis initio capititis indica-

tis, Quid per lilia, nisi supernæ claritas patriæ, atq; immortalitatis floribus redolens paradisi designatur amicitas? † Quæ quatuor cubitorū est, quia per Christi doctrinā quatuor Euangelij libris cōprehensam nobis promittitur, & datur. Tertium capitellū sublimitatē, & magnitudinē æternæ beatitudinis designat, quod iuxta mēsurā columnæ est, quia quāta fuerit in bonis operibus fortitudo, & perseverantia, tāta erit æternæ illius, ac beatissimæ mercedis magnitudo. Quæ cōtra retiacula est, hoc est, super fasciam malorum Punicorū, & è regione illius, quia hæc alteri illi, quam Accidentale diximus, præstat, & propter eā Accidentalis illa possidetur, nisi enim visione Dei fruamur, nihil ex omnibus alijs gaudij nobis contingere poterit. Fusilia sunt capitella, quia qualis fuerit caritas, & labor in opere virtutū, talis erit corona, & beatitudo. Fusilia enim eius vasīs formā capiūt, in quo funduntur, eaque nō retibus, sed simplici fusione capiūt. Vas aptū coronæ cœlestis beatitudinis formādæ est caritas, & labor in opere virtutū, quibus æqualis merces futura est. Et corona illa citò fit, & quasi simplici fusione datur animis ab omni labe purgatis.

DE IIS, QUÆ ERANT in atrio sacerdotum. De labro, & de Mari æneo, quod erat in templo.

CAP. XVI.

MAre æneum, de quo mox dicemus, & altare holocausti, & vasa ærea tēpli, columnæ etiā, de quibus iam diximus, ex quali ære facta sint docet Scriptura, 2. Reg. 8: Et de Betē, & de Beroth civitatib⁹ Adarezer tulit rex David æs multū nimis, de quo fecit Salomon omnia vasa ærea in tēplo, & Mare æneū, & columnas, & altare, & c. Testatur autē Iosephus lib. 7. Antiq. c. 6. hoc æris genus auro pretiosius habitum esse. Sed prius de labro æneo dicamus. In tabernaculo positū est labrū, de quo Exo. 38. Fecitq; labrum æneū cum basi sua de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi. In qto variè erratur à multis, tam ex Iudæis, quam ex nostris. Sed verus sensus est, factum esse labrum, id est,

Verf. 19.

Verf. 18.

Verf. 26.

Bathus.

Metreta.

Verf. 5.

id est, vas quoddam magnū, in quo abluerentur sacerdotes antequam ad sacra accederent: quod æneum erat, factumq; è speculis mulierum. Non è tegumentis speculorum, vt multi putāt, sed ex ipsis speculis, quæ olim non erāt vitrea, sed ærea, aut stannea, aut argentea, metallo diligentissimè terso, ac polito, vt optimè imagines redderet. Plinius lib. 33. cap. 9. & lib. 34. ca. 17. autor est optima apud maiores fuisse Brundisina specula ex stanno, & ære facta, postea prælata esse argentea. † Specula autem erant sanctarum mulierum, quæ excubabant, & vigilabant ieiunantes ad ostiū tabernaculi, & abiecta iam cura ornandi se, tabernaculo specula obtulerant, vt ex ijs vasa fierent, quoniam æs habebant optimum, & valde expolitū. Vsum labri docemur Exo. 30: Et missa aqua lauabunt in eo Aharon, & filij eius manus suas, ac pedes, quādo ingressuri sunt tabernaculum testimonij, & quando accessuri sunt ad altare, vt offerant in eo thymiamæ Domino, ne forte moriantur. Pedes lauabant, quia nudis pedibus per tabernaculum ministrabant. Nec lauabant in eo, sed ex eo, vt est in Hebræo, per fistulam aliquam, vt adnotavit Caietanus. Abluebantur ibi etiam partes animalium, quæ offerebantur, vt aiunt Abulensis, & Lipomanus in Exod. 30. Locus in quo erat labrū, indicatur ibidem: Ponesque illud inter tabernaculum testimonij, & altare, scilicet, holocaustorum. In templo verò factum est vas quoddam maximum, quod capiebat duo mille bathos, vt est in lib. 3. Regū, cap. 7. † In quibusdam codicibus additur: Et tres mille metretas, quod non habetur in Hebræo, neq; in Græco, neq; in Chaldæo, neq; in Complutensi codice Latino, neq; in Regio, neq; in multis manu scriptis. Bathus capit sextarios septuaginta duos, vt autor est Ioseph⁹ 8. Antiq. ca. 2. hoc est, sex mensuris Hispanicis duos cantharos cū quarta parte alterius. Videtur autē nullo modo legi posse, *Tria mille metretas*, nam metreta capit idē quod Bathus, id est, cōgios duodecim, Sextarios verò septuaginta duos. Sed quid faciemus cū. 2. Paral. 4. legatur: *Et capiebat tria mille metretas*. Lyranus, & Abulensis, & quidā alij putant Bathū cōtinere metretā, & dimidiam;

sed hoc falsum est, vt docēt omnes, qui de mēsuris agūt. Immo & in Hebræo habetur, Tres mille Bathos. Caietanus in libros Paral. respōdet in. 3. libro Regum describi mēsurā secūdu quātitatē aquæ in cōmuni vsu; in Paralipomenis autē quātitatē aquæ, quæ poterat apponi implēdo illud vsq; ad summū. Confirmat hoc, quoniā in Hebræo haberi dicit: Facienti impleri mēsuras tria mille tenebat. † Mihi vera videtur hæc expositio, quoniā in libris Regū tantum habetur; Duo millia bathos capiebat: in Paralipomenis verò ita est adverbū: Fortificare faciens, id est, *פִּינְתָהּ*, siue fortificare faciēti, tres millo bathos capiebat. Fortificare faciēs, id est, siquis illud fortificaret, & tantum infunderet, quantū illud capere valebat. Propterea etiam Iosephus dixit cepisse, non tria millia congiorū, vt habet Gelenij trāslatio, sed tria millia bathorū, vt est in Græco, & in translatione Ruffini. De hoc Mari ait Iosephus lib. 8. Antiq. c. 2: Fecit etiā vas aheneū fusile semiorbis specie, quod propter capacitatē appellatū est Mare. (Nā cōgregationes aquarum magnas vocare solēt Hebræi Maria, ex Gen. 1.) Erat enim labrū patēs per diemientē lineā in cubitos decē, crassitudine palmari (id est, quatuor digitorum). † De hoc Mari perspicuè loquitur Scriptura, sed quædā subobscura sunt explicāda. Quod ait: *Et respicula triginta cubitorum cingebat illud per circuitum*. Iosephus 8. Antiq. c. 2. ita exponit: Eius meditullū sustinebatur spira decies replicata, cuius dimetiēs lineā fuit cubitalis, & c. Intelligendū ergo est hæc respiculā cinxisse illud in infima parte, vt esset quasi basis. Rursus in illo: *Duo ordines sculpturarum histriatarum*, Lyranus, & Abulensis, Hugo, & Dionysius, & ante eos Glossa, Rabanus, Eucherius, Angelomus, Beda in libro de Tēplo c. 19. Comestor in Historia. 3. Reg. cap. 18. putāt Histriatarum dictū esse pro Historiatarum, & hic sculptas fuisse veteres historias: At proculdubio legēdū est Striatarum, nā histriatarū nihil significat. Striata autem columna, aut sculptura, dicitur, quæ strijs est exornata. Strias autem vocant architecti canaliculos, aut sulcōs per lignū, aut per æs ductos. Ita posuit Pagninus in secundum

3. Reg. 7. Verf. 23

Verf. 24. Sculpturæ striatæ.

da sua translatione edita cum annotationibus anno. 1557. ita etiam habetur in Biblijs Coloniae excusis anno. 1529. & in Biblijs Benedicti doctoris Parisiensis anno. 1573. † Et enim in Hebræo pro Sculpturarum striatarum vnica dictio est **וַיִּצְּבֵן**, nō duæ, vt quidam putant, nam dictionem quæ statim sequitur, **וַיִּצְּבֵן** interpres vertit Fusiles. Sed prior dictio significat, iuxta recentiores, cucurbitas agrestes, iuxta Chaldæum oua: denique significat hoc in loco rotunditates in sculpturis, quæ nō cernuntur nisi in sculpturis striatis, in quibus quædam pars prominet, & quædam subsidet, atque ita sūt striæ. Antè hæc verba legimus: *Et sculptura subter labium circuibat illud decem cubitis ambiens Mare*, id est, in summitate continuo post labium Maris, erat sculptura quædam cingens Mare, non totum, sed quasi tertiam eius partem decem cubitorum. † Hæc autem sculptura erant duo ordines sculpturarum striatarum. Atque ita hæc esse intelligenda cognoscimus perspicue ex. 2. Paral. 4. vbi ita legimus: Et decem cubitis quædam extrinsecus celaturæ, quasi duobus versibus, labium Maris circuibant. Et quod sequitur:

Verf. 24.

Et stabat super duodecim boues. Ita legè dum est, vt constat ex Hebræo, & ex Græco, id est, Mare stabat. lxx. Et Mare super ipsos desuper. In eo verò quod ait: *Grossitudo autem lateris trium vnciarum erat*, Laterem vocat quod hæc nris Mare appellauit, Hebraicè, & Græcè tantum habetur, Grossitudo eius. Tres vnciæ quatuor digitos faciunt, nam vncia est duodecima pedis pars, pes autem habet sedecim digitos, & tres vnciæ sunt quarta pedis pars, id est, quatuor digiti, quæ mensura Græcè dicitur *παλαις*, Latine Palmus: hoc vocabulo nunc vtuntur. lxx. & Iosephus. 8. Antiq. c. 2. vbi interpres vertit: Crassitudine palmari. Hebraicè **פָּדָוּ**. Inde 2. Paralip. 4. dictum est de eadem re: *Porro vassitas eius habebat mensuram palmi.* lxx. *παλαις*, Hebraicè **פָּדָוּ**. Quodq; sequitur: *Labiumque eius quasi labium calicis*: intellige repandum, id est, modicè flexum in exteriorem partem.

Vncia.

DE SIGNIFICATIONE
labri, & Maris ænei.

CAP. XVII.

MARE æneum, quod erat in templo (atq; idè de labro, quod erat in tabernaculo iudiciū est) Beda in libro de Templo Salomonis, c. 19. & Angelomus in cap. 7. lib. 3. Regum, sacramentum baptismi esse interpretantur, quo omnia peccata eluuntur. Quod ego nullo modo adduci possum vt credam, cum, vt iam dictum est, & porticus, & atrium vtrūq; interius, & exterius, Ecclesiam huius temporis significet, & qui ad baptismum veniunt, extra eam sūt, ante quam illum suscipiant. Quare (vt de columnis diximus c. 15.) si baptismū designaret, antè portā exterioris atrij fuerat collocandum. Qui autem ad Mare æneum veniebāt abluēdi, non solū intra Ecclesiā erant, sed etiā sacerdotum ministerioungebantur. † Nō ergo baptismi, sed poenitentiæ sacramentū in labro, & in Mari intelligitur, quo omnes eorū qui iā in Ecclesiā recepti sūt, sordes eluuntur. Et quia iā per baptismū filij Dei sūt, haud ineptrè sacerdotes appellatur: nō q̄ possint omnes sacrificiū corporis, & sanguinis Domini nostri Iesu Christi, aut cōsecrare, aut per se offerre, (quod tantummodo initiatorum est) sed quod omnes Deo dicati suo modo sūt, & sacrificium illud offerre debeant, de quo facer vates scripsit: Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor cōtritū, & humiliatum Deus nō despiciet. Hoc enim est quod Petrus ait: Vos autē genus electū, regale sacerdotiū: & quod est in Apocalypsi: Qui dilexit nos, & lauit nos a peccatis nostris in sanguine suo, & fecit nos regnū, & sacerdotes Deo, & patri suo. † Labrū de speculis mulierū factū est, quæ excubabant in ostio tabernaculi. Quod egregiè beatus pater Gregorius exposuit Hom. 17. in Euang. docens simul quod modo diximus, in labro poenitentiam indicari. Moyses ergo, inquit, labrum sacerdotibus de speculis mulierum fecit, quia lex Dei lauacrum compunctionis peccatorum nostrorum maculis exhibet, dum ea, per quæ sanctæ animæ superno sponso placuerint,

psal. 50.

i. Pet. 2.

runt, intuenta nobis cœlestia præcepta præbet. Quibus, si diligenter intendimus, internæ nostræ imaginis maculas videmus: videntes autem maculas in poenitentia dolore compungimur: compuncti verò quasi in labro de speculis mulierum lauamur. Quæ sint autem specula mulierum excubantium in ostio tabernaculi, prius his verbis explicauerat. † Specula quippe mulierum sūt præcepta Dei, in quibus sanctæ animæ semper aspiciunt, & si quæ in eis sūt fœditatis macula, deprehendunt: cogitationem vitæ corrigunt, & quasi reuoluentes vultus velut ex reddita imagine componunt: quia dum præceptis Dominicis sollerter intendunt, in eis proculdubio vel quid in se cœlesti viro placeat, vel quid displiceat agnoscunt. Quæ, quamdiu in hac vita sūt, æternum tabernaculum ingredi nequaquam possunt, sed tantum ad ostium tabernaculi mulieres excubant, quia sanctæ animæ, etiam cum infirmitate adhuc carnis grauantur, amore tamen continuo ingressum æterni introitus obseruant. Hæc Gregorius. † In eo lauauit Aharon, & filij eius manus, ac pedes quando ingressuri sūt in tabernaculum, vel quando accessuri sūt ad altare, quia pontifices, & sacerdotes, quorum maximè typum gerunt Aharon, & filij eius, puris manibus, & pedibus, id est, opere, & affectu mundi esse debet, cum in templum Dei ingrediuntur ad sua ministeria, præsertimque cum ad altare accedunt oblaturi patri corpus, & sanguinem Iesu Christi, in odorem suauitatis, & poenitentia, ac compunctione cordis eluere omnes sordes. Christiani etiam reliqui, qui quadam ex parte sacerdotes dicuntur, & in templo puri esse debet, & tunc maximè cum ad idem altare accedunt sacram sumpturi Eucharistiā, ne fortè moriantur. † At rectè inter altare holocaustorum, & inter tabernaculum, siue in templo inter domum exteriorem, collocatur, quia vt ad altare interius introeatur, non satis est carnem ieiunij, & verberibus affligere, nisi etiam quidquid aut in actione, aut in affectu impurum est, lauare studeamus. Mare, quod erat in templo, æneum est, æs enim clarum sonū red-

dit, & poenitentia talis esse non debet, vt in corde tantum lateat, sed per gemitus, & lacrymas, & macerationem carnis foras prodeat, & se sono suo prodatur, in verba etiam pure, & humilis confessionis erumpat, qua Christi vicario sacerdoti dicta, facta, cogitataque integre detegat. Fusile est, quia vasa fusilia prius liquefiunt, & in vas fusa sine mora eius formam, & magnitudinem capiunt. † Ita cor durū amore Dei, & dolore peccatorum liquefieri debet, atq; ita paratum continuo Diuinę nature per gratiam particeps, & confors fiet, quæ tanta erit, quanta fuerit cordis compunctio. Rotundum erat, vt omnes vndique ad illud accederent, sciremusq; nulli sexui, aut conditioni, aut regioni præcludi lauacrū poenitentię, sed omnibus Christianis omni tempore patere. Decem cubitorum erat à labio vsque ad labium, quia qui verè emundari hoc lauacro volunt, non ad vnum, aut alterum mandatum, sed ad decem legis diuinę mandata implenda parati esse debent: quoniam qui totam legem seruauerit, offendet autem in vno, factus est omnium reus. Quinque cubitorum erat altitudo eius, quia quidquid visu, auditu, olfactu, gustatu, tactu delinquimus, totum sacramento poenitentię deletur. † Et quia frustra abluimur nisi gratiam, quam in hoc sacramento accipimus, studio bonorum operum, quali quodam fune restringamus ne defluat, resticula triginta cubitorū cingebat illud per circuitum. Per resticulam enim (vt Beda inquit) disciplina præceptorum cœlestium, qua à nostris voluptatibus religamur, potest aptè signari. Et paulò post: Quæ nimirum resticula, aptè triginta dicitur esse cubitorum. Quinquies etenim seni triginta faciūt. Senario autem numero, in quo Deus hominem fecit cum non esset, & cū periisset, refecit, rectè bona operatio etiam nostra figuratur. Et sex per quinque multiplicatur vt ad triginta peruenias, cum omnes nostri corporis sensus Diuinis humiliter subiugamus imperijs, & c. Senario numero hominè factum, & refectū esse dicit Beda, quia & sexto die conditus est homo, & Christus cū sexto die moriētes refecit. † Duo ordines sculpturarū striatarum

Iaco. 2.

In libro de
Templo. c. 19.

tarum decem cubitorum erant sub labio, quia cum peccata per confessionem effundimus, quod in patente labio intelligitur; cor memoria firma, & dolore præteritorum peccatorum, deinde etiam cogitatione, & voluntate non peccandi non leuiter pictum, sed firmiter sculptum esse debet. Et quia in his contemplatio Diuinæ bonitatis, & nostræ infirmitatis recordatio inueniuntur, sculpturæ striatæ sunt, in strijs enim pars quædam prominet, & pars subsidet. Et quia dolor est de peccatis, quæ contra decem præcepta commisimus, & voluntas eadem decem præcepta custodiendi, rectè duo ordines decem cubitorum sunt. Super duodecim boues Mare positum est, quorum tres ad Orientem, tres ad Occidentem, tres ad Meridiem, tres ad Aquilonem respiciunt, quia fides, qua Ecclesia complectitur, & veneratur hoc sacramentum, eoque omnia peccata deleri docet, non hominum ingenio, destrinare nititur, sed Christi ipsius traditione, quam duodecim Apostoli per vniuersum orbem terræ derulerunt.

10 † In bobus enim prædicatores Evangelij signari Paulus aperte testatus est dicens: Qui bene præfunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo, & doctrina. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os boui trituranti: & Dignus est operarius mercede sua. Posteriora bouum vniuersa intrinsecus latirabant, quia qua mercede sancti prædicatores in perpetuum donentur, in interni arbitrii examine iam dispositum est, sed nobis, qui adhuc foris sumus, manet occultum, vt rectè exposuit Beda. Crassitudo eius trium vnciarum est, quia hoc sacramentum tribus partibus constat, contritione, confessione, satisfactione. Est etiam crassitudo quatuor digitorum; quia vt Mare non rumpatur, id est, vt gratia, quæ in hoc sacramento datur, non pereat, opera consiliorum ad præcepta adhibere debemus, qui enim penitus consilia abiecerit, præcepta non semper seruabit. † Hac autem mensura opera consiliorum designari ostendimus capite. 11. huius lib. nume. 5. Labium eius sicut labium calicis, & folium repandi lilij est, id est, in

exteriorem partem modicè flexum, quod in calice fit, vt melius, quod in eo est effundatur, quia confessio peccatoris non introrsum reflexa esse debet, vt aliquid contineat, & tegat, sed in exteriorem partem effundi, vt omnia, quæ in corde sunt, pateant sacerdoti. Idem indicat lilij similitudo, quod eiusdem formæ est, & rectè in id, de quo agitur, conuenit, quoniam confessionis pudor, & molestia pulchritudine, & suauitate virtutum, & sanctitatis, quæ per eam comparantur, & in lilij significatur, abunde compensantur. Mare hoc duo mille bathos capere dicitur, vt intelligamus illud fuisse capacissimum, & habuisse vnde innumeræ sordes elui possint. In Mille notissimum est Scripturam inusitatum quemdam, & quasi infinitum numerum comprehendere solere vt Psal. 89: Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies hesterni, quæ præterijt. Psalm. 90: Cadent à latere tuo mille. Cant. 4: Mille clypei pendent ex ea. † Bathus certa mensura, sed magna est, quo haud ineptè peccatum intelligitur, in quo certa, & magna mensura, & culpæ, & poenæ est. Capit ergo Mare duo mille bathos, quoniam poenitentia innumera peccata capit, & delet, innumeras, inquam, culpas, & innumerarum culparum poenas æternas. Hæc aquæ mensura solebat infundi in Mare, sed, vt Hebraicè dicam, fortificare facièti capiebat tres mille bathos, aut tres mille metretas, id est, si quis tantum infunderet quantum Mare capiebat, tres mille bathos infundere posset. Hoc est: si quis dolorem habeat communem, & vsitatum, qualem ferè plerumque homines habent, delebit poenitentia omnes culpas, delebit & poenarum æternitatem. † At si quis velit virtutem sacramenti experiri, & dolorem quemdam afferat maximum, multumque communem superantem, capiet Mare tres mille bathos, id est, tollentur sacramenti vi non culpæ solum, & poenæ æternæ, sed temporales etiam, quamuis multæ sint, poenitus remittentur: hac enim de causa sacramentum poenitentiaè eleganter à sanctis patribus laboriosus quidam baptisimus appellatum est.

Conc. Trid. Sess. 14. c. 2.

DE

DE DECIM LUTERIBVS.
CAP. XVIII.

3. Reg. 7. Vers. 38. **M**OX fecit Salomon decem luteri, id est, decem labra area fusilia, quorum singula capiebât bathos quadraginta, eosque operosissimis basibus imposuit, quas late describit Scriptura. Facti sunt ad ministerium sacerdotum, & ablutionem victimarum (atque inde nomen habent, id est, ab abluendo, unde enim est lauo, vnde 2. Reg. 17 dicitur est) positique inter altare holocaustorum, & porticum; quinque ad dexteram partem, & quinque ad sinistram. Mare autem posuit ad dexteram partem templi contra Orientem ad Meridiem, id est, ita erat ad Meridiem, vt verteretur tamen ad Orientem, quia obliquè quodammodo positum erat. Vsum eius docemur. 2. Paral. 4: Fecit quoque conchas decem, & posuit quinque à dextris, & quinque à sinistris, vt auerent in eis omnia, quæ in holocaustum oblaturæ erant; porro in Mari sacerdotes lauabatur. Si quæras quomodo hostiæ abluerentur in luteribus, cum videantur fuisse ablutæ in Probatica piscina, quæ erat propè templum: respondere Abulensis q. 14. in cap. 3. lib. 7. Regum, moris fuisse vt sacerdotes prius iugularèt in atrio animalia, & sanguinem funderent per circuitum altaris, interdum etiam per cornua, vt Leu. 1. 3. 4. & 6. videre licet. † Mox ea excoriabât, quod solis sacerdotibus licebat, nisi fortè multæ essent victimæ, & pauci sacerdotes, tunc enim iuuabatur à Letiitis, vt factum est. 2. Paralip. 29. Deinde animal integrum, & excoriatum ferebant sacerdotes ad Probaticam, & aperientes viscera abluébât intestina, & caput, & pedes, & reducètes in atrium carnes ablutas ècidebât in frustra, vt sic ponerent super altare, non enim ponebatur animal integrum. Leu. 1. Sed illæ partes antequam ponerentur, abluébatur iterum in luteribus. Quæritur cur facti sint luteri, cum non fuerint in tabernaculo? Respondet in eundem locum Abulensis, Mosè pauca vasa fecisse, & parua, vt possent comode portari, sed in templo plura, & maiora facta sunt, quia iam illa ratio non obstabat. Ita decem candelabra facta sunt, & decem mensæ. † Forma luterum ex nomine intelligitur, vocantur enim con-

cha. 2. Paral. 4. quod malè de basibus intellexit Abulensis, cum ibi legamus: Fecit quoque conchas decem, & c. vt lauaret in eis omnia. Et postea: Bases etiam fecit, & conchas, quas super posuit basibus, & c. Et Iosephus id docet. 8. Antiq. capit. 2. Deinde, inquit, ex eodem are fecit decem labra rotunda conchæ speciei, quorum quodque capiebat congios quadraginta: erat enim altitudo quatuor cubitorum, & tantumdem spatij patebat inter margines, & c. vbi interpres iterum errauit congios vertendo pro bathis. Forma basium satis ab Scriptura describitur, sed quædam, quæ sunt in ea subobscura, exponenda sunt.

4 † Et sculptura inter iuncturas, Et inter coronulas, & plectas leones, & c. Beda in libro de templo Salomonis, capit. 20. putat in tabulis basium sculptas fuisse coronulas, & plectas, & inter coronulas, & plectas leones, & boues, & Cherubim positos: super leones autem, & boues, quasi lora ex are dependentia sculpta esse. Plectas autem intelligere videtur nexus rerum inter se iunctarum. Idem sensit Angelomus: ita enim intelligit verba nostræ translationis quæ sic habet: Et ipsum opus basium interrasile erat. Et sculptura inter iuncturas, & inter coronulas, & plectas leones, & boues, & Cherubim: & in iuncturis similiter desuper: & subter leones, & boues, quasi lora ex are dependentia. Sed hinc vtriusque codice deceptus Beda legit: Et super leones: cum apertissimum sit ex Hebræo, & Græco, & ex emendatis codicibus Latinis legendum esse, & subter leones: itaque lora ex are dependentia non super leones, sed sub leonibus erant. In Hebræo sunt omnia apertiora quam in nostra translatione. In eo ita est ad verbum: Et hoc opus basium, Clausura eis, & clausura inter iuncturas, & super clausuras, quæ inter iuncturas, & leones, boues, & Cherubim. Et super iuncturas sic desuper. Et subter leones, & bouem copulationes, opus descensionis. Opus interrasile clausura vocatur Hebraicè, quod in eo sculpturis intermedia spatia claudantur, vt diximus in hoc libr. c. 10. num. 1. Ipsum igitur, quod interrasile dicitur, vocatur continuò sculpturæ, idem enim vocabulum est in Hebræo, & apud Ixx. *συνεχόμενον* id est, conclusum.

Vers. 28.
Vers. 29.

Vers. 28.
Vers. 29.

Clausura.

Idem est quod vertit Coronulas, & quas ante vocauerat Iuncturas, mox vocat Plectas, quæ sunt omnia etiam apertissima in translatione. lxx. Bases habebant opus interrasile, id est, clausum sculpturis, & inter ipsas iuncturas erat in terrasile, id est, erat sculpturæ. Vbi autem ego cum lxx. verto, Super sculpturas, potest etiam verti: Ad sculpturas, siue, Iuxta sculpturas, siue etiam, Inter sculpturas, & iuncturas, ut vertunt recentiores. Iuncturæ sunt, quibus quatuor tabulæ æneæ, ex quibus basis constabat, iungebantur inter se. † Explicat ergo cur dixerit opus basium esse interrasile, quoniam inter iuncturas, siue (ut vertunt lxx.) per medium iuncturarum, erat sculpturæ, quibus iuncturæ tegebantur, ut non multæ tabulæ, sed vna integra, & solida viderentur. Et inter sculpturas, quas Hieronymus vocat Coronulas, quia etiam quatuor illas tabulas cingebant vndique, & inter plectas, id est, inter iuncturas inferiores tabularum, in ipso videlicet spatio tabularum, erant leones, & boues, & Cherubim. Eadem figura erant super iuncturas superiores. Sub leonibus autem, & bobus, & Cherubim erant quasi lora inter se copulata, & connexa (quæ idcirco dicta sunt copulationes) dependentia, id est, deorsum tendentia, quæ propterea in Hebræo, & in lxx. dicta sunt Opus descensionis.

Vers.30

Et per quatuor partes quasi humeruli. In quatuor angulis, supremis basium surgebant prominentia quædam, quasi humeruli parui, quasi tenentes luterem ne caderet. Iosephus lib. 8. Antiq. ca. 21. Angulos autem supremos continebant fusiles humeruli manuum extrorsum, his imposita erat spira, cui labrum iniegebatur, ita ut manibus sustineri videretur.

Vers.31

Os quoque luteris intrinsecus erat. Os luteris vocat, quod in suprema tabula basis factum erat, ut exciperet ipsum luterem imponendum, id est, spiram illam, quam Iosephus humerulis, quasi manibus, contineri dixit, cui luter inferebatur, & hanc esse dici in capitis summitate, id est, in altiori parte basis, quod postea magis Scriptura explicat dicens: In summitate autem basis erit quædam rotunditas vnius, & dimi-

Vers.35

di cubiti, ita fabrefacta ut luter desuper posset imponi, habens calaturas suas, variasque sculpturas ex semetipsa, id est, non addititias, sed simul cum ipsa fusas. Iosephus de eisdem: Qua parte effigies leonum, & aquilarum sic erant adaptatæ, ut connatas putares, interuenientibus inter eas palmarum arbutusculis. Atque hæc rotunditas habebat altitudinis cubitum, & dimidium, sed dimidius cubitus tegebatur calaturis, & tantum cubitus apparebat.

In angulis autem columnarum varie calaturæ erant. Has columnas, & earum usum describit in eodem loco Iosephus his verbis: Huius operis (id est, singularum basium) partes seorsim fabricatæ sic compingebantur. Quatuor erant columellæ per totidem angulos dispositæ quadrangulæ, quibus latera basium vtrimque inferebantur.

Vers.31

Et media intercolumnia. † Intercolumnium vocat scapum columnarum, quem non rotundum fuisse dicit, sed quadrangulum.

Vers.32

Tales autem rotæ erant, &c. Rotæ superpositæ erant basibus, ut moueri possent, cum non mouerentur, & ideo omnia habebant, quæ habebant rotæ veræ, modiolos, ex quibus oriuntur radii, quasi à centro euntes ad circumferentiam rotæ, cuius circumferentiæ exterior pars vocatur canthus.

Vers.33

Sculpsit quoque in tabulatis illis, quæ erant ex ære, & in angulis Cherubim, & leones, & palmas. In tabulatis, hoc est, super summas tabulas basium, sculpsit Cherubim, &c. vnde scilicet incipiebant illi humeruli, quos lxx. vocat Manus, quia erant in modum manuum facti. lxx. Et aperiebantur (id est, sculpebantur, ita etiam est in Hebræo) super principia manuum eius, & conclusa, siue clausuras eius, Cherubim, & leones, &c. vbi enim nos habemus, In angulis, in Hebræo est: Et super sculpturas eius, siue super clausuras eius, id est, super sculpturas, quæ erant in angulis illius supremæ tabulæ, vnde incipiebant surgere humeruli, qui erant in quatuor angulis.

Vers.36

† His omnibus addendum est quod scribit Aristæus in libello de lxx. interpretibus, non longe à principio fuisse in templo occulta receptacula aquarum, quæ ad diluendum sanguinem iugularum hostiarum funduntur, quarum fluxus tam assiduus (inquit) est, ut perennis fons videatur. Et ad hoc sunt iuxta aræ basin frequentes aperturæ solis ministris cognitæ. Sed mirabilius est, & ferè inenarrabile, subterraneorum conceptaculorum magnitudo, quæ ad quinque vsque stadia per circuitum templi cuncta penetrat. Plumbeæ ad ea fistulæ quacunque per muros, & templi solum, quibus omnia abluantur, mundenturque, descendunt.

ad diluendum sanguinem iugularum hostiarum funduntur, quarum fluxus tam assiduus (inquit) est, ut perennis fons videatur. Et ad hoc sunt iuxta aræ basin frequentes aperturæ solis ministris cognitæ. Sed mirabilius est, & ferè inenarrabile, subterraneorum conceptaculorum magnitudo, quæ ad quinque vsque stadia per circuitum templi cuncta penetrat. Plumbeæ ad ea fistulæ quacunque per muros, & templi solum, quibus omnia abluantur, mundenturque, descendunt.

DE SIGNIFICATIONE decem luterum.

CAP. XIX.

Vteres, quoniam ad abluendum positi sunt, ut nomen ipsum indicat, hoc idem significare putandum est, quod labrum, siue Mare æneum, id est, sacramentum penitentia. Ut enim decem candelabra in templo posita non aliud designabant, quam vnum, quod erat in tabernaculo; sed idcirco posita sunt, ut maior luminis copia in Ecclesia esse demonstraretur, quam olim fuerat in Synagoga; ita decem luteri in templo collocati sunt, ut intelligeremus multò verius esse in Ecclesia, quam in Synagoga illud: Quoniam apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio. In tabernaculo erat labrum æneum, in templo non tam labrum dicitur, quam Mare à collectione, & cōgregatione multarum aquarum. Hoc est: In Synagoga erat penitentia, per quam peccata remitterentur, sed illa sacramentum non erat; in Ecclesia mare plenum aquarum, id est, sacramentum penitentia, plenum virtute ad omnia peccata abluenda, magna misericordia, copiosa redemptio. † Atque ut harum aquarum misericordia, & redemptionis magna in Ecclesia copia, & omnibus obuia esse constretur, decem luteri sunt in templo, in quo sæpe iam diximus designari Ecclesiam. Quinque sunt ad dexteram templi, quinque ad sinistram, quia siue prosperæ sint res Christianorum, siue

Psal. 129

aduersa, semper in Ecclesia presto erunt lauacra, quibus maculae animi per quinque sensus collectæ diluantur. Etenim siue in regionibus fidelium, siue inter hæreticos degas, nusquam desunt fideles sacerdotes, qui tibi luterem præbeant, & te abluant. In pace, qua nunc Ecclesia fruitur, quanta sit vbique luterum copia videmus, sed & olim cum à Romanis imperatoribus vrgebatur, & per solitudines Christiani vagabatur, non deerant, nec deerant cum maior extremi temporis fauisset persecutio. † Quam malè catholicos sacerdotes accipiunt hodie hæretici in Anglia? quibus eos cruciatibus torquent, atque enecant? tamen & alij non pauci, & ex nostra societate Iesu nonnulli sacerdotes per eam ignoti discurrunt, omnibus fidelibus adsunt, vbicumque illis indigeant presto sunt nullis laboribus parcentes, nulla capitis discrimina metuentes. In Mariæ neo sacerdotes, in luteribus victimæ per sacerdotes abluantur, quæ erant in holocaustum offerendæ. Sed (ut est apud Bedam in lib. de Templo cap. 20.) holocaustum Domini generaliter omnis electorum multitudo potest intelligi, quæ per sacerdotes abluuntur, cum per eos remissionem accipit peccatorum: proprie enim eorum, qui sacris initiati sunt, typum portant veteres sacerdotes. Dicuntur & reliqui fideles quadam ex parte sacerdotes, ita ut diximus cap. 18. sed alia est sacerdotum ratio, alia victimarum, siue holocaustorum. Sacerdotes vocantur cum offerunt, victimæ cum offeruntur: Sacerdotes sunt cum Deo immolant cor contritum, & humiliatum, & cum per verum, proprieque dictum sacerdotem sacrificium corporis, & sanguinis Agni immaculati patri offerunt: victimæ sunt cum se ipsos Deo immolant, & corpus in ædificatio, ac verberibus macerant, iuxta quod ait Apostolus: Obsecro itaque vos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viuam, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Quare bene idem & sacerdotes quodammodo, & victimæ appellatur, & ad idem sacramentum Mare, & luteri pertinet. Quadraginta Bathos capiebant luteri singuli, ut sciamus

Rom. 12

toto vitæ tempore ablui nos posse lute-
ribus, id est, dum viuimus semper esse
locum sacramento pœnitentiæ, per
quod & culpæ, & pœnæ nobis remit-
tantur. Quod in barchi mensura intel-
ligitur, vt diximus paulò ante cap. 17.
5 nu. 12. † Quadragenario autem nume-
ro integrum, atque perfectum anno-
rum vitæ nostræ significari curriculum
ieiunium Domini docuit, qui dum qua-
draginta diebus ieiunat, monet toto vi-
tæ tempore abstinendum esse à volu-
ptatibus sæculi. Denarius enim com-
pletus numerus est, quia vsque ad de-
cem tantum numeramus: itaq; omnes
numeros continet: quaternario verò
tempora vitæ signantur, eo siquidem
numero dierum, & annorum curricu-
la peraguntur, vt ait Augustinus lib. 2.
de Doctrina Christiana cap. 16. Dies
quatuor tempora habet, matutinum,
meridianum, vespertinum, nocturnum.
Annus etiam quatuor temporibus cõ-
tinetur, vere, æstate, autumnò, hieme.
6 † Si quatuor per decem multiplicemus,
(id est, si dies, & anni nostri ad comple-
tum numerum suum veniant) quadra-
ginta fiunt. Quatuor cubitorum sunt,
quia huius sacramenti virtus, & præ-
stantia quatuor Euangelij libris tradi-
tur, & commendatur, in quorum ini-
tio legimus: Pœnitentiam agite, appro-
pinq; uauit enim regnum cœlorum.
7 † Cur autem luteræ ænei sint, & fusiles,
satis cap. 17. explicauimus nu. 6. & 7.
Bases, quæ luteræ sustinent, sacerdo-
tes sunt, sine quibus nullum est pœnitentiæ
sacramentum. Qui quoniam eius
virtutem personare, & populum doce-
re debent, bases quæ sunt. Fusiles sunt,
& fusura vna omnes, quia omnes per
verbum sacræ initiationis, & pontifi-
cis potestatem legitimam tradentis, si-
militer fiunt huius sacramenti mini-
stri. † Longitudo basium quatuor cu-
bitorum est, quia quatuor hominum
ætates patienter sustinere debent sa-
cerdotes huiusmodi: pueros, qui con-
fiteri peccata nesciunt, iuuenes, qui
feruore ætatis in eadem carnis peccata
crebrò relabuntur, viros, qui & opes
summo studio colligunt per fas, & per
nefas, ægrèque ferunt si aut ab illo vi-
tæ, siue rerum contrahendarum gene-
re recedere, aut malè parta restituere

cogantur: senes, qui morosi sunt, & dif-
ficiles, asiduisq; fidei, blasphemarum
cogitationum, odiorum, rixarum tenta-
tionibus anguntur. Longitudo enim,
vt sæpe diximus, ad longanimitatem
pertinet, quæ quantum ministri huius
sacramenti futuri egeant, norunt vni,
qui experti sunt. Latitudo etiam qua-
tuor cubitorum est, quia ad eadè qua-
tuor ætates caritatem suam protende-
re, omnesque paterno affectu comple-
cti debent. † Altitudo trium cubito-
rum est, quia sanctissimam Trinitatem
semper intueri, atque desiderare oportet
eos, qui has ætates & ferre, & ama-
re volunt: nunquam enim rectè id faci-
ent, nisi amore Dei, & spe cœlestis
beatitudinis, quæ in visione eiusdem
Trinitatis, & amore sita est, excitetur.
Opus basium interrasile erat, id est, scul-
pturas habebat, & media inter eas spa-
tia plana, in quibus nihil esset sculptum;
quia sacerdotes ad hæc omnia partim
exemplis caritatis, & patientiæ sancto-
rum permouentur, quæ sculpta in ani-
mo suo habere debent, partim sui ipso-
rum consideratione, qui nulla vnquã
bona haberent, nisi Dei munere acce-
pissent. In homine quasi quatuor tabu-
læ sunt sibi mutuò hærentes, id est, in-
tellectus, voluntas, sensus, corpus: quæ
sculpturis, id est, exemplis sanctorum
patrum, ita per Dei gratiam iungendæ
sunt, vt intuentibus quasi vnum quid-
dam appareant. † Hoc est, ita se gere-
re debent sacerdotes, qui populum
Dei loturi sunt, vt quamuis homines
sint, nec in hac mortalitate plenè, aut
voluntas rationi, aut rationi, & volun-
tati sensus pareat, sic viuant, & sic gra-
tia Dei, ac ratione quidquid faciunt,
moderentur, vt nihil in eis homines vi-
deant, in quod offendant, nihil, in quo
corpori ultra quod infirmitas eius pos-
tulat, indulgeatur, nihil, in quo appe-
titus imperet, sed omnia ad præscri-
ptum rationis, vt totus homo quasi ra-
tio quædam esse videatur. Hoc vt re-
ctè fiat, leones in tabulis sculpuntur, &
boues, & Cherubim. Leones, vt gene-
rosa quadam ferocitate vitia inuadant,
& aduersus ea pugnent, nullique cupi-
ditati cedant, nemini, dum officio suo
funguntur, parcant, sed quamuis nobi-
lis sit, & diues, & potens, quamuis fa-
mulorum

mulorum & clientum turba septus,
quamuis sceptro, & corona insignis,
cogant eum salutaribus monitis obtē-
perare, sacramento se se aptos præbe-
re, nuntium omnino peccatis remitte-
re, aliena reddere, suspecta contuber-
nia vitare, ac nisi paruerint, ligatos, vt
10 erant ante, dimittat. † Sed boues sint
cum leonibus oportet, vt feruorem il-
lum correptionis, & illam ferocitatem
tarditate quadam consilij, & spiritu
mansuetudinis reprimat, ac coerceat,
vt, sicut ait Beda, nunquam vngulam
discretæ actionis ad loquelam, nun-
quam verba Diuinæ lectionis, velut ru-
minando, in ore voluere cessent. Ad-
dantur & Cherubim, (quod plenitudi-
nem scientiæ interpretantur) vt norint
quo tempore leonis ferocitatem, quo
tarditatem bouis adhibere debeant, vt
sciant soluere, & ligare, vt eruditione
præstent, quæ quanta in huius sacramē-
ti ministris esse oporteat, nemo igno-
rat, nisi qui expertus non est. Sed quo-
11 niam his & in alios, & in se ipsos vt de-
bent, leones, & boues, & Cherubim,
& super iuncturas tabularum sunt, &
infra in ipsis tabulis. † Sub leonibus,
& bobus, & Cherubim sunt quasi lora
dependentia, id est, virtutes inter se ne-
xæ, & ligatæ, quæ motus à ratione ab-
horrentes reprimunt, & hominem li-
gant ne quod appetitus cupiebat faci-
at: nisi enim eas habuerint, non diu
manebunt leones, & boues, & Cheru-
bim. Firmæ illæ esse debent, idè que
lora ex ære sunt. Deorsum tendunt,
sive, vt est in Hebræo, & in Græco,
opus descensionis sunt, vt qui eis præ-
diti fuerint, non altum sapiant, sed
per humilitatem ad se ipsos, & ad infi-
ma quæque, quæ animarum salus postu-
let, descendant. Quatuor rotæ per ba-
12 ses singulas, vt norint sacerdotes sacra-
mentum in omnes mudi partes deter-
re, & ad omnes ætates, id est, ad pueros
iuuenes, viros, senes, & securos, ac ni-
bil tale cogitantes quærant, vt eos in sa-
cro lutere abluant. Propterea de illis
dictum est: Tales autem rotæ erant, qua-
les solent in carru fieri, & axes carum,
& radij, & cantbi, & modioli, omnia
fusilia: nihil videlicet deerat ad velo-
13 cem volubilitatē. † Axis, qui rotas iun-
git inter se vt simul moueantur, Cari-

tas Dei est, qua impulsus in hanc, & in
illam partem mouentur, sicut ait Pau-
lus: Caritas Christi vrget nos æstiman-
tes hoc, quoniam si vnus pro omnibus
mortuus est: ergo omnes mortui sunt,
& pro omnibus mortuus est Christus.
In rotis modioli est amor fratrum, ra-
dij, labores, quos p̄ fraternam salutem sus-
cipiunt; qui ab vno quasi centro, aut
principio orti per varias partes in can-
thum tendunt, qui rotundus cum sit,
perfectionem indicat vitæ Christiano-
rum, in quam labores properant Sacer-
dotum. Hæc, & quæ sequuntur omnia
fusilia, quia propriam formam habere
non debent, sed ad formam caritatis, &
regulæ Diuinæ accommodari. Qua-
tuor humeruli in summo basium posi-
ti, vt rectè in eis luteræ collocarētur,
quatuor virtutes sunt, quibus maximè
indigent qui idonei, atque inculpati
huius sacramenti dispensatores futuri
sunt: temperantia, fortitudo, iustitia,
13 prudentia. † Si enim desit temperan-
tia, cedent voluptatibus, & sacramen-
ti sanctitatem polluent: si fortitudo, ce-
dent periculis, & laboribus, soluentq;
metu cogente eos, quos ligare oportebat;
si iustitia desideretur in dispensato-
re, soluet ligandos, soluendos ligabit,
aliena non restituentur, prece, aut pre-
tio Diuina, & humana violabit. De
prudentia nihil dicere opus est, quæ
vix in vilo maior esse debet, vt discer-
nat ætates, res, tempora, personas, mo-
res, vires, ac singulis ea tribuat, quæ pro-
sint maximè. Contra se inuicem hume-
ruli respectant, quia vna quæque qua-
tuor virtutum ita quod sui muneris est
præstat, vt alteri contraria non sit, sed
mutuo omnes se iuuent. Orbis ille,
quem Scriptura vocat Os luteris, ad ex-
cipiendum luterem in summa basi ere-
ctus, puritatem animi indicat, & scien-
tiam, & quidquid aptum, atque ido-
neum sacerdotem efficit, vt legitimus
sit tanti sacramenti administrator. Hic au-
tem orbis sculpturis ornatus est, quia
eius animus varijs virtutibus ad Sancto-
rum patrum imitationem parandus
est. Quod ex eo videbatur, vnum cubi-
tum habebat altitudinis, quia vna cari-
tas Dei, quæ semper in cœlum se tollit,
est quæ maximè animi preparat. Sed
quia, quamuis multum se operibus cari-
tas

2. Cor. 5.

Quatuor
humeruli.

Rota basium

ritas exerat, plus etiam eius in corde absconditum latere debet, dimidius cubitus altitudinis sculpturis absconditur. Quatuor columnæ, quibus, ut ait Iosephus. 8. Antiq. cap. 2. latera basium utrimque inferebantur, quatuor Evangelia sunt, quorum præceptis, atque cõsilijs hominis partes ita compinguntur, ut quasi vnum quippiam videantur, ijsdemque homo vehementer confirmatur. Quæ, quia non sunt oratorum eloquentia polita, columnæ rotundæ non sunt. Quatuor tamen angulos habent sculpturis fabricatos, quia exemplis, & verbis Christi quatuor hominum ætates, quas sæpe diximus, erudiunt. † Quatuor autem rotæ quæ per angulos basium erant, cohærebant sibi subter basim, quia licet in diversa eant sacerdotes salutem quærentes animarum, vno tamen spiritu semper aguntur. Singulæ rotæ altitudinem habent cubiti, & dimidij, sicut & os illud quod luterem impositum excipiebat, quia volubilitas, & velocitas rotarum tanta esse debet, quantum est os luteris, id est, quanta est in animo caritas, & virtutum, & eruditionis præparatio: ne, si se altiora quæsierit sacerdos, & suis viribus maiora, perdat eos, quos lucrifacere cupiebat. In tabula basis summa, vnde incipiebant humeruli (in quibus quatuor virtutes signari diximus) & in principio humerulorum super reliquas sculpturas erant sculpti Cherubim, & leones, & palmæ, ut sciat sacerdotes, etiam si virtutibus illis præstent, non posse se victoriam de Diabolo perditore animarum, & de peccatis obtinere, nisi cœlesti sapientia, & fortitudine adiuuentur. Quare super reliquas sculpturas primum Cherubim ponuntur, in quibus plenitudo scientiæ plusquam humanæ, id est, cœlestis, indicatur: deinde leones, quorum maior est vis, & fortitudo quam hominũ, postremo palmæ, signũ victoriæ. Atque hæc non iacentia, sed in modum hominis stantia sculpuntur: ut hæc dona cœlestia non otiosa, & quasi iacencia in nobis manere sinamus, sed assiduis precibus, & sanctis meditationibus, omnique actione virtutum, excitare, & erigere studeamus. Si enim Cherubim, & leones iaceant, palmas quoque

iacere necesse est: neque enim vincere poterimus, si desidia torpeamus.

DE ALTARI HOLOCAUSTI.

CAP. XX.

HOC altare describitur Exo. 27. & 38. Vocatur Holocausti à digniore oblatione, omnes enim victimæ, etiã si holocausta non essent, in eo offerebantur. Fiebat de lignis settim, & operiebatur ære, longum erat quinque cubitos, & totidem latum, altum tres. Quatuor cornua habebat, ut diximus de altari thymiamatis, & intus cauum erat, anuloque habebat, & vestes æreas quibus portaretur. Reliqua facilia sunt, quod de craticula dicit difficile est, & variè exponitur. Craticulam in utroque altari legimus fuisse æneam in modum retis, & quoniam in ea cremanda erant animalia, non arbitror ligneam fuisse, sed totam æneam. Similiter aram, in qua imponebatur ignis, oportebat totam esse æneam, altare autem, et si ligneum esset, intrinsecus laminis creis crasis operiebatur. † Hanc craticulam quidam, ut Lyranus, & Abulensis, quæst. 6. in c. 27. Exo. existimant extrinsecus circumdedit altare, quod nullo modo congruit cum verbis Scripturæ, aut Iosephi. Intellego ergo craticulam factam esse æqualem cavitati altaris, ita ut inferri in illud possit, & efferri. Eius superficies erat in summitate altaris, eius fundum erat quæ dicitur arula, in qua erat ignis, atque hæc erat in media altitudine altaris, nam cap. 27. dicitur: *Eritque craticula vsque ad altaris medium*, videlicet à superficie deorsum, non enim poterat esse in fundo altaris. Et cap. 38. *Craticulamque eius in modum retis fecit æneam, & subter eam in altaris medio arulam.* † Habebat enim craticula pedes æneos, vsque ad imum altare descendentes, quibus sustinebatur arula, atque ita erat in medio altaris arula, & craticula veniebat vsque ad medium altaris, quia eius corpus, ut ita dicamus, fovebatur in arula. Anuli erant in quatuor infimis arulæ extremitatibus, ideo-

In utroque ca. a. vers. 1

Craticula

Vers. 5.

Vers. 5.

ideoque dicuntur esse subter arulam. In hos immittebantur vestes cum efferebatur ex altari ut portaretur. Ac ne quis putet eosdem fuisse anulos altaris, & craticulæ, ut putavit Ricardus in explanatione Tabernaculi. cap. 11. decipiat, verbis illis Exo. 38: *Fecit quatuor anulis per totidem retiaculi summitates, ad immittendos vestes ad portandum. Quos & ipsos fecit de lignis settim, induxitque in circulos, qui in lateribus altaris eminebant.* primum iam videt anulos in quatuor craticulæ, sine retiaculi summitatibus, & alios in lateribus altaris; utrisque paratos esse vestes docet c. 27. † Deinde sciat cum dicitur: *Quos & ipsos fecit, &c.* verba fieri de vestibus altaris: ut in cap. 27. ita enim est in Hebræo: *Et fecit vestes de lignis settim, &c.* Induxitque per circulos, qui in lateribus altaris eminebant. Eodem modo verterunt. lxx. Perinde ergo est iuxta nostram translationem, ac si diceret: *Fecit alios vestes similes prioribus in usum altaris.* In hoc altari Beda, li. 2. de Tabernaculo, ca. 12. & Ricardus loco citato, & Comestor in Historia Exodi. cap. 59. ponunt ex autoritate Cassiodori ostiolum in latere, per quod carbones, & cineres extraherentur. Beda etiam ut per illud ligna immitterentur. † At neque Scriptura, neque Iosephus posuerunt, neque necessarium videtur, cum possit craticula sursum extrahi, quantum satis esset, & tunc ligna imponi, quæ erant in arula, & infra craticulam, ut aiunt Beda, & Ricardus locis citatis. Ex quo fit carnes fuisse super craticulam, ut rectè docuit Beda lib. 2. de Tabernaculo, cap. 12. Negat hoc Abulensis quæst. 6. & vult ligna fuisse cum carnibus, idque probari putat ex Leu. 1. Sed nihil inde probatur, ita enim habet: *Et subicient in altari ignem struem lignorum ante composita, & membra quæ sunt casa, desuper ordinantes; De super enim interpretabimur Super craticulam.* Hoc altare Ricardus, & Abulensis, & Comestor locis citatis, & alij volunt plenum terræ fuisse vsque ad medium, ut illud impleretur Exod. 20: *Altare de terra facietis mihi, & offeretis super illud holocausta.* † Verum non terra, sed lapidibus plenum fuit, ut videmus. 1. Mach. 4. vbi Iudas, & fra-

Vers. 5.
Vers. 6.
Vers. 7.

4

5

6

tres diruerunt altare holocaustorum profanatum à gentibus, & repoluerunt lapides in monte domus in loco apto: & acceperunt lapides integros secundum legem, & ædificaverunt altare novum secundum illud, quod fuit prius. Hoc dicit, quoniam in eodem loco Exodi scriptum erat: *Quod si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus: atque hi lapides non secti dicti sunt integri.* 1. Machab. Non est autem positum altare intra tabernaculum, aut templum, sed sub diuo propter ignem, & odorem sanguinis, & victimarum. Ex hoc videmus non constituisse ex lapidibus temere coniectis in altare, sed ex illis ordinatis constructum fuisse altare, quod postea altari æneo tegetur. Vnum autem altare erat, licet multa, & varia essent sacrificia, ne viderentur habere Iudæi multa altaria, sicut gentiles, qui multis dijs multa erigebant altaria, ut ait Abulensis. Ideo etiam erat vnicum templum. Verum hoc in templo multo maius erat. 2. Paralip. 4: *Fecit quoque altare æneum viginti cubitorum longitudinis, & viginti cubitorum latitudinis, & decem cubitorum altitudinis.* At hoc videtur pugnare cum eo, quod scriptum est Exo. 20: *Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudine tua; nam ad hanc altaris altitudinem necessarij erant gradus.* Ad hoc potest responderi verbis Abulensis in eundem locum, qui ita ait: *Hebræi autem habebant altare aequaliter emittens, ut ceteri, qui astabant, videre possent cū fierent sacrificia; sed ad illud altare non ascendebar per gradus positos de lapidibus, aut lignis, sed erat ascensus continuus de terra, qui paulatim vniiformiter tollebar in altum, & sic non erant aliqui gradus, in quorum ascensione posset turpitudine nudari.* De sacerdotum ministerio hæc scripsit Aristæus in libro de lxx. interpretibus: *Silentium verò tantum inest, ut cum septingenti ferè ministrorum continuo adsint, & offerentium libamina multitudo ingens, nec vnum quidem hominem in loco versari putes: summa namque veneratione cuncta, & magna Dei pietate perficiuntur, &c.*

Vers. 10.

Altare holocausti an haberet gradus.

QVID

QVID SIGNIFICET altare holocausti.

CAP. XXI.

Altare holocausti, in quo omnes victimæ immolabantur, vitam eorum significat, qui penitentia laboribus exercentur, & affectus, ac motus animi à lege Dei abhorrentes in eiusdem Dei honorem, & cultum iugulant, & mandant. Quod de lignis sortim factum est, quia munda, & incorrupta decet esse corda, & corpora, in quibus sacrificium Deo fit. Habet quinque cubitos longitudinis, & totidem latitudinis (vt docet Beda lib. 2. de Tabernaculo, capite. 11.) cum fidelis quisque omnes sui corporis sensus in longitudine patientiæ, & in latitudine caritatis exercere satagit, vt in omni suo visu, auditu, gustu, olfactu, & tactu semper se Diuino meminerit mancipatum esse seruitio, iuxta illud Apostoli: Siuè manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. † Habet & tres cubitos altitudinis, cum eadem corda electorum per fidem, spem, & caritatem ad cœlestia tendunt, &c. Sæpe enim diximus longitudinem ad patientiam, siue longanimitatem pertinere, latitudinem ad amplitudinem caritatis. Quare & hoc dicere possumus, longitudinem quinque cubitorum esse, quia iusti quinque sensus frenant, & à voluptatibus abstinent patienter omni vitæ suæ tempore, vt Deo se puros, gratosque præbeant. Sed dum easdem sensuum voluptates, quoties opus est, repellunt ne infirmioribus fratribus offensionem sint, & vt caritatem cum omnibus integram seruent, altare quinque etiam cubitos habet latitudinis. Quatuor habet cornua, quia quatuor principalibus virtutibus, temperantia, fortitudine, iustitia, prudentia terribiles spiritualibus aduersarijs esse debent. † Ex ipso sunt cornua, quia longo operum penitentia vsu virtutes huiusmodi non additæ, aut aduentitiæ, sed quasi connata videtur. A Ere regitur, ne li-

1. Cor. 10.

2

3

gna adurantur, in quo firmitas animi, & constantia indicatur, quæ si ablit, cito animus, & corpus quali vrentur, id est, laboribus cedent, & penitentia refugient molestias. Habet altare in medio sui craticulam ad suscipienda holocausta paratam, quia præparant electi locum Domino in intimo sui cordis, vbi amore Dei opera, & affectus carnis incendunt, atque consumant. Arulam habet subter craticulam, in qua ligna, & ignem holocaustorum suscipiat, quia eadem ipsa electorum corda, vt est apud Bedam libro. 2. de Tabernaculo cap. 12. receptaculum in se præparant auditu verborum cœlestium, quibus calefacti, immò & inflammati per donum Sancti spiritus affectus, quos diximus, carnis incendunt. Ligna arulæ imponuntur, cum pias cogitationes mente concipimus: ignem addimus, cum per gratiam Sancti spiritus illis excitamur, & inardescimus. † Craticula fit in modum retis, vt cinis decidat, id est, vt pura sit oblatio, & quidquid immundum adhaferat, excernatur, quod latius explicauimus c. 9. huius lib. num. 5. Anuli, & vectes craticulæ, & altaris dona Spiritus sancti significant, quibus iusti ab eodem Spiritu mouentur, quod etiam satis explicatum est in hoc eodem lib. cap. 3. num. 8. & sequentibus. Quamuis, vt in arca omnia erant aurea, ita in hoc altari omnia sunt ænea, ideoque anuli ænei sunt, & laminis æneis vectes teguntur, quia pauperior est, ac minus iucunda vita eorum, qui pugnant cum affectibus, eosque vni sibi quamdam inferentes Deo mactant, quam beatorum, qui in arca intelliguntur, aut etiam precectioni, & contemplationi vacantium, qui sunt in altari thymiamatis significati. Adde etiam quod hi percussis sonant acutiùs, & queruntur, dolore etiam, & iracundia perterritantur: nondum enim mortui sunt, & mori adhuc timent. Altare intus vacuum est vt satis loci sit lignis, & igni, quo victimæ adolendæ sunt: vt sciamus corda nostra expurganda esse ab omni rerum terrenarum appetitione, vt locus sit in eis sanctis cogitationibus, & verbis Dei, ignique Spiritus sancti, quo victimæ arsuræ sunt.

DE

DE VASIS TABERNACULI, & templi.

CAP. XXII.

OMNIA vasa, quæ fuerunt in tabernaculo, seruata sunt in templo, vt videmus. 3. Reg. 8. & 2. Para. 5: De vasis autè tabernaculi legimus Exo. 25: Parabis & acetabula, ac phialas, thuribula, & cyathos, in quibus offerenda sunt libamina. Et cap. 27: Faciesque in vsus eius (altaris holocausti) lebetes ad suscipiendos cineres, & forcipes, atque fuscinulas, & ignium receptacula, omnia vasa ex auro fabricabis. 3. Reg. 7: Fecit ergo Hiram lebetes, & scutras, & amulas, &c. Propter multitudinem autem nimiam, non erat pondus auri. Et postea: Et lucernas de super aureas, & forcipes aureos, & hydrias, & fuscinulas, & phialas, & mortariola, & thuribula de auro purissimo. 2. Paral. 4. adduntur Creagræ, & thymiateria, ait enim: Thymiateria quoque, & thuribula, &c.

Acetabulum

Thuribula

Phiala

Lebetes

Forcipes

Acetabulum vas paruulum est capiens octauam partem sextarij, sicut & Cyathus, qui duodecima pars est sextarij. Pro acetabulo est in Hebr. קַעֲרָה, quæ scutellam significat, Græcè, ὑψόβιον, acetabulum, vel patella. Pro Cyatho, קַיִתָּה, quod. lxx. similiter verterunt Cyathos. Thuribula vocat קַשֶׁתָּה pro quo Hieronymus vertit Num. 4. Crate ras. 1. Paral. 28. & Exo. 37. & alijs locis vertit thuribula, lxx. καὶ ὕδρια, siue ὑδρία, id est, calices, seu vasa ad libandum vinum, vt ait Athenæus lib. 9. c. 1. Phialas Exo. 25. vocat כַּפְּוֹתָה, id est, vasa paruà in modum volæ manus facta, quæ dicitur כַּף, lxx. θύστρος, d est, mortaria, & Hieronymus mortariola solet vertere, vt Num. 7. Hæc vasa ponebantur ad mensam panum ad libamina, vt quoties vinum esset fundendum in sacrificijs, præsto essent, vt diximus capite. 10. † Lebetes, id est, כַּיִרֹת, (pro quo Hieronymus sæpe ollas vertit) vas erat in modum ollæ ad cineres suscipiendos. Forcipes כַּיִרֹתָהּ, id est, remouit, pro quo Num. 4. vertit Hie-

ronymus Tridentes, nunc vertit Forcipes, quibus ignis capitur. Fuscinulæ, quæ Creagræ dicuntur à carne capienda siue ex olla, siue ex quouis alio loco, Hebraicè כַּיִרֹתָהּ, solet Hieronymus vertere Tridentes: Exo. 38. vertit vncinos, verum hoc in loco Exo. 27. inter forcipes, & fuscinulas ponitur, in Hebræo כַּיִרֹתָהּ, id est, phialæ, vt ibi verterunt, lxx. & semper vertit Hieronymus. Est autem vas magnum & amplum ad bibendum. Eius vsus erat in templo ad victimarum sanguinem excipiendum. Zach. 9: Et replebuntur, vt phialæ, & quasi cornua altaris, scilicet, sanguine hostium. Ponebantur etiam ante altare plenæ odoramentis, vt ait Hieronymus in cap. vltimum Zachariæ. Verum hoc idem vocabulum postea, ca. 38. de eadem re loquens, vertit Fuscinulas, lxx. Phialas, quomodo ibi etiam fortasse vertere voluit, sed si ita vertit, omisit כַּיִרֹתָהּ, pro quo ca. 38. vertit Vncinos. At. 3. Reg. 7. Lebetes ita accipit, vt diximus. Erant enim ollæ, quibus carnes coquebantur. Vbi habemus scutras, in Hebræo est, כַּיִרֹתָהּ, quod verterat Forcipes. lxx. ὑψόβιον. Est autem scutra rotundi vasis genus, quale ad mensas adhibetur, ynde & scutella dicta est. Amulas vocat כַּיִרֹתָהּ. Amulam autem vocant Latini genus vasculi ad aquam gestandam. Thymiateria dicuntur. 2. Paral. 4. vasa, in quibus odores incendendi ponebantur cuiuscumque figuræ essent, Heb. כַּיִרֹתָהּ, à canendo, quod tunc Psalmi canerentur. Mortariola, aut mortariola sunt vasa paruà in modum volæ facta ad thura, & ad similia parata. Sed ex ijs quæ diximus, nonnulla sequenti capite plenius explicabimus.

Tridentes, Creagra.

Phiala.

Scutra.

Amula.

Thymiateria.

Mortariola.

QVOD SIGNIFICENT vasa tabernaculi, & templi.

CAP. XXIII.

IN his omnibus illud semper tenendum est, quod lib. 2. de Tabernaculo capit. 11. Beda scriptum reliquit. Vasa, inquit, altaris diuersa vel diuersas fidelium,

lium personas, vel certè multifarias ipsorum actiones, siue cogitationes in famulatum sui cõditoris dispositas accipere debemus, &c. Acetabula, & *Acetabula & Cyathi.* phialæ, thuribula, & cyathi ad mèsam propositionis pertinent, in qua misericordium vitam, & homines iuuantium significari diximus capite. 1. r. nume. 1. In eis hoc designatur, etiam si parũ sit quo fratribus subuenire possimus, nõ esse tamen à misericordia abstinendũ. Deinde non æquè omnibus largiendum esse quod habemus, sed vnicuiq; pro indigètia, alij plus, minus alij. † Lebetes, qui altari holocausti deserviebant ad suscipiendos cineres, memoriam significant nostræ mortalitatis, & contagiorum terrenorum, quæ nobis inhaerent, quorum recordatio valde utilis est ad eas victimas immolandas, quas in hostijs altaris eiusdem designari diximus. Forcipes, quibus ignis capitur, & incensaligna in altari componuntur, virtutem discretionis indicant, qua sanctas cogitationes, & verba Dei audita in mente suo loco, suoque ordine componuntur, & ita ordinantur, vt quisque id capiat, quod sibi utile est, eoque loco, & tempore, quo utile est. *Fuscinae, siue Creagræ.* Fuscinae, quibus carnes in vsum comedentium ministrorum extrahuntur, prædicatorum sanctam, ac discretam industriam designant, qua ex Scripturis sacris ea decerpunt, & colligunt, quibus & sui, & aliorum animi reficiantur, & alantur. † De his, & de ignium receptaculis satis aptè mihi Beda loqui videtur libro. 2. de Tabernaculo, capite. 11. cuius verba subscribam. Et quia doctorum est spiritualium, quæ cuique personæ audienda committant, solertissimè discernere, rectè fuscinas facere iubetur sacerdotibus Moyses, quibus carnes hostiarum, prout oportuerit, componant, & alia quidem hominibus, sed mundis, edenda offerrent, alia verò altaris ignibus consumenda relinquunt. Quia sunt in verbis Dei nonnulla, quæ nostræ humilitati reuelare, ad nostræ epulas refectio nis concedere dignatus est; sunt item alia tantæ profunditatis, quæ Sancti Spiritus solum modò scientiæ pateant, nostræ verò capacitatis per omnia mensuram transcendant. Porro ignium receptacula.

receptacula ad hoc deputata sunt, vt per hæc ignis sanctus ab altari holocausti ad altare thymiamatis vesperæ, & mane ad incensum ponendum deferretur: quæ & ipsa patenter figuram tenent doctorum, qui tanquam ignem de altari holocaustorum ad altare deferunt incensi, cum suos docent auditores ad virtutem semper proficere, meritisque crescentibus paulatim ad altaria, & interiora diuinæ visionis arcanapenetrare. † Sed & omnes, qui feruentia pietate corda proximorum videntes imitari festinant, quasi receptacula ignium sunt, quia flammam cœlestis sacrificij, quam in fraternis conspiciunt, in suis quoque accendere mentibus satagunt. Deinde cur hæc omnia vasa ænea sint, docet idem Beda his verbis: Quæ nimis cuncta ex ære vasa sunt, cum deuotio fidelium perseveranter Diuinis curat obsecundare præceptis: vel certè hoc, quod ipsa rectè agit, proximis quoque agendum clara voce sedulæ exhortationis insonat: æternamque nonnunquam (vt sæpius dictum est) & propter diurnitatem suæ incorruptibilitatis, perseverantiam mentis fidelium, & propter claritatem soni, vocem solent designare doctorum. Hæc Beda. Phialæ, quæ victimarum sanguinem excipiunt, sacramenta sunt, in quibus sanguis Christi est ad abluenda peccata. † Illæ autem quæ plenæ odoramentis ponebantur ante altare, sanctorum animas caritate dilatatas indicant, quæ gratas Deo preces, & suspiria omni tempore in cœlum mittunt. Lebetes, siue ollæ, quibus carnes ministris templi diuidendæ coquebantur, corda sanctorum prædicatorum sunt caritate feruentia, in quibus vitalis Scripturarum cibus cogitatione, & meditatione quasi coquitur, & præparatur, vt eo vesci possint reliqui ad salutem. Scutræ, & amulæ ignium receptacula sunt, de quibus diximus paulò ante nume. 3. Quod si amulam vas, quo vinum fundebatur ad libamina, esse dicamus, vt alijs placet, animum significat dolore peccatorum paratum ad effundendam læticiam super sacrificium suum, id est, ad immolandum Deo affectus suos cum læticia. Thymiatèria, in quibus odores incendendi poneban-

nebantur, id ipsum designant, quod modo in phialis plenis odoramentorum significari diximus. Atque idè in mortarijs, siue mortariolis intelligitur, nam thus sanctas piorum preces significat. Sed quia hæc caritatis dilatatio, & præcendi, atque desiderandi cœlestia facultates non æquales in omnibus sunt, sed in hoc ampliores, in illo angustiores secundum mensuram Spiritus sancti, qui diuidit singulis prout vult: tam ad thura, quam ad odoramenta quædam vasa maiora, quædam minora parabantur. † Sed iam his, quæ ad templum, & ad omnia, quæ in eo erant, pertinebant, non prodigitate, sed pro nostræ intelligentiæ infirmitate, vt cum que perfectis, quis non tuam immensam sapientiam miretur ò pater luminum, quam effudisti super omnia opera templi tui, vt nobis nostri Salomonis templum, id est, Ecclesiam filij tui indicares? Verè Domine omnia in sapientia fecisti, & nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ. Nec dubito quin, si omnia rectè, & vt par erat, explicarentur, & latentia in singulis mysteria plenè detegerentur, hoc vnicuique nostrum eueniret, quod de regina Sabalegimus:

quæ videns omnem sapientiam Salomonis, & domum, quam ædificauerat, & cibos mensæ eius, & habitacula feruorum, & ordines ministrantium, vestesque eorum, & pincernas, & holocausta, quæ offerebat in domo Domini, non habebat ultra spiritum. Verùm quis sum ego Domine Deus, vt res tantas explicem, quarum vix partem vllam serui tui, quos spiritu sapientiæ tuæ replesti, & quorum ora in medio Ecclesiæ aperuisti, satis explanare poterunt? Ignosce ergo Domine audaciæ meæ, & si quid fortè post illos dixi, quod verum sit, si quid latens erui in lucem, aut clausum aperui, tuum est, qui soles, cum vis, aperire ora mutorum, tibi gratiæ agantur, ad te redeant omnia. Vnum oro, vt qui hæc legent, tuam sapientiam, & bonitatem contemplantes, atque mirantes, igne Sancti Spiritus incalescant ad te amandum, & laudandum, ad tibi toto pectore seruiendum, & hic sit mei laboris in paruo opere non admodum parui fructus amplissimus, & gratissimus, qui cum filio, & eodem Spiritu sancto viuus, & regnas in sæcula sæculorum, Amen.

Mortario-
la.Cur sint
ænea.

3. Reg. 10.

Phialæ.

Lebetes, si-
ue ollæ.Scutræ, &
amulæ.Thymiate-
ria.

G D B

DE TEMPLO.

ET DE IIS, QUAE AD

Templum pertinent,

LIBER TERTIVS,

QVI EST DE SACERDOTIBVS,

& de vestibus sacerdotalibus.

QVID DIFFERAT IN-
ter sacerdotes, & Leuitas, & de vtro-
rumque initiatione.

CAP. I.

QVAE de Leuitis,
& sacerdotibus, ac
de sacris eorum ve-
stibus in Scriptu-
ris tradita sunt,
& multum habent,
& iucunditatis, &
utilitatis: ac tam se-

pé occurrunt legenti, vt ea qui igno-
rauerit, damni sine dubio facturus sit
plurimum, siue Scripturae intelligenti-
ae, siue concionibus operam daturus
sit. Quare multum è re omnium stu-
diosorum facturi videmur, si hæc,
qua potuerimus diligentia, breuiter,
perspicueque nostris hominibus expli-
cauerimus: præsertim cum ea, quæ de
templo diximus, atque hæc apta inter-
se maxime, atque connexa sint. Cum
ergo iam de templo, deq; ijs quæ erant
in templo, egerimus, ordo ipse postu-
lat, vt de sacerdotibus, & de sacris eo-
rum vestibus agamus. Sacerdotes. oēs
necessario erant ex tribu Leui, quam
solam pro reliquis tribubus Deus sibi

adiudicauit, & dicauit, vt prius in ta-
bernaculo, deinde in templo ministra-
ret. Num. 3: Locutusque est Dominus
ad Moysem dicens: Ego tuli Leuitas à
filijs Israel pro omni primogenito, qui
aperit vuluam in filijs Israel, eruntque
Leuitæ mei. Meum est enim omne pri-
mogenitum: ex quo percussi primoge-
nitos in terra Aegypti, sanctificauit mi-
hi quidquid primum nascitur in Israel,
ab homine vsque ad pecus, mei sunt,
ego Dominus. Hinc factum est, vt cū
numerarentur in omnibus tribubus
viri à vicesimo anno, & supra, qui pos-
sent ad bella procedere, vetuerit Deus
numerari Leuitas Numero. 1. quoniam
non bello destinati erant, sed templo.
Tribum, inquit, Leui noli numerare,
neque ponas summam eorum cum fi-
lijs Israel, sed constitues eos super ta-
bernaculum testimonij, & cuncta va-
sa eius, & quidquid ad ceremonias per-
tinet. Ipsi portabunt tabernaculum,
& omnia vtenilia eius, & erunt in mi-
nisterio, &c. † Erant ergo omnes sa-
cerdotes Leuitæ, id est, ex tribu Leui;
non tamen omnes Leuitæ erant Sacer-
dotes. Idcirco sacerdotes à Leuitis se-
parantur Iohan. 1. cū miserunt Iu-
dæi ab Ierosolymis sacerdotes, & Leui-
tas ad Iohannem. Leuitarum ætatem,
& ministeria docemur in libro Nume-
rorum,

Leuitarum
ministeria,
& ætat.

rorum cap. 8. scriptum est: Hæc est lex
Leuitarum: A viginti quinque annis, &
supra ingredientur vt ministrent in ta-
bernaculo fœderis. Cumque quinquage-
simum annum ætatis impleuerint,
seruire cessabunt, eruntque ministri fra-
trum suorum in tabernaculo fœderis,
vt custodiant quæ sibi fuerint commen-
data, opera autem ipsa non faciât. Hoc
est, A quinquagesimo anno non labo-
rabunt oneribus portandis, sed tantum
custodient quæ sibi commissa fuerint.
Sed Num. 4. Leuitæ numerantur à tri-
gesimo anno vsque ad quinquagesimū,
non quasi id pro lege esset habendum,
lex enim erat ab anno vigesimo quinto,
sed voluit Deus vt tunc onerat aberna-
culi portare inciperent, qui firmiorib⁹
viribus erant, & ætate grandiores. Ius-
sit etiam consecrari omnes Leuitas ab
anno vigesimo quinto, vt citò possent
piores adiuuare, vt eruditè docet Al-
fonfus Abulensis episcopus in cap. 8.
Num. quæst. 31. cum prius aliorum sen-
tentiæ refutasset. † Et c. 3. videmus quid
differat inter sacerdotes, & Leuitas: Lo-
cutusque est Dominus ad Moysem di-
cens: Applica tribū Leui, & fac stare in
conspectu Aharon sacerdotis, vt mini-
strent ei, & excubent, & obseruent
quidquid ad cultum pertinet multitu-
dinis coram tabernaculo testimonij, &
custodiant vasa tabernaculi seruietes
in ministerio eius. Dabisque dono Le-
uitas Aharon, & filijs eius, quibus tra-
diti sunt à filijs Israel. Aharon autem,
& filios eius constitues super cultum
sacerdotij. Externus, qui ad ministran-
dum accesserit, morietur. Illud autem:
Et obseruent quidquid ad cultum per-
tinet multitudinis, hūc habet sensum;
vt ministrent in omnibus, in quibus fi-
lij Israel ministrare debebant, quando
quidem eorum loco positi sunt. Cete-
rum familia Leuitarum, & vniuscuius-
que familiae officia cap. 3. & 4. eiusdem
libri continentur, & vniuersi, qui erant
ex tribu Leui, vt vigesimum quintum
annum attigerant, ad ministerium fa-
miliae suæ vocabantur. † Sacerdotium
soli Aharon, & filijs eius datum est,
quorum munus erat victimas, & sacri-
ficia offerre, & orare pro populo. 1. Pa-
ralip. 6: Fratres quoque eorum Leuitæ,
qui ordinati sunt in cunctum ministe-

Quid diffe-
rat inter sa-
cerdotes, &
Leuitas.

rium tabernaculi domus Domini. Aha-
ron verò, & filij eius adolebant incen-
sum super altare holocausti, & super
altare thymiamatis in omne opus San-
cti sanctorum, & vt precarentur pro
Israel iuxta omnia, quæ præceperat
Moses seruus Dei. Sed Aharon sum-
mus sacerdos erat, siue pontifex, eius
filij minores sacerdotes fuerunt. Qua-
tuor ij fuerunt, primogenitus Nadab,
deinde Abiu, & Eleazar, & Ithamar.
Sed Nadab, & Abiu occisi sunt à Do-
mino, quod ignem alienum obtulif-
sent, & absque liberis mortui sunt, so-
lique cum patre relictii sunt Eleazar, &
Ithamar. Omnia ex cap. 3. Numero-
rum. Eleazar patri successit Nume. 20.
& deinde ad eius posteros venit pon-
tificatus, qui enumerantur omnes vs-
que ad transmigrationem Babylonis,
1. Paralipo. 6. sed minores sacerdotes
omnes ex alijs filijs Eleazar, & ex fi-
lijs Ithamar originem ducunt, vt vide-
bimus. Moses quidem sacerdos fuit,
qui consecrauit Aharonem, & filios
eius; & sacrificia obtulit Leuit. 8. Vnde
Psalm. 48: Moses, & Aharon in sacer-
dotibus eius, &c. Verum postea Aha-
roni, & eius filijs tantum datum est sa-
cerdotium, & posteri Mosis numerati
sunt inter Leuitas, vt legimus. 1. Para-
lipo. 23. Nec tamen ministrare poterat
aut Leuitæ, aut sacerdotes, quamuis cer-
tum esset eos esse Leuitici, aut sacer-
dotalis generis, nisi prius certis, & legi-
timis ritibus consecrarentur: quod sa-
tis, ac super conuincit hæreticorum
nostri temporis insaniam, qui omnes
Christianos protinus sacerdotes esse
volunt, & corpus Christi consecrare.
† Ritum consecrationis Leuitarum ha-
bemus Numero. 8: Tolle Leuitas ex
medio filiorum Israel, & purificabis
eos iuxta hunc ritum. Aspergantur
aqua lustrationis, & radant omnes pi-
los carnis suæ. Cumque lauerint ve-
stimenta sua, & mundati fuerint, tol-
lent bouem de armentis, & libamen-
tum eius simillam oleo conspersam:
bouem autem alterū de armento acci-
pies pro peccato, & applicabis Leuitas
coram tabernaculo fœderis conuoca-
ta omni multitudine filiorum Israel.
Cumque Leuitæ fuerint coram Do-
mino, ponent filij Israel manus suas

Sacerdotii
origo.

Moses sa-
cerdos.

Initiatio
Leuitarum

super eos, & offeret Aharon Leuitas munus in conspectu Domini à filiis Israel, (id est, sibi donatos à populo,) vt seruiant in ministerio eius. Leuita quoque ponent manus suas super capita boum, è quibus vnum facies pro peccato, & alterum holocaustum Domini, vt depreceris pro eis. Statuesque Leuitas in conspectu Aharon, & filiorum eius, & consecrabis oblatos Domino, ac separabis de medio filiorum Israel, vt sint mei, & postea ingrediantur in tabernaculum fœderis, vt seruiant mihi. Sicque consecrabis, & purificabis eos in oblationem Domini, quoniam dono donati sunt mihi à filiis Israel. Pro primogenitis, qui aperiant omnem vuluam in Israel, accipies eos. † Aqua lustrationis dicitur, cui cineres vacca rufæ pro peccatis combustæ infundebantur, & ea aspergebantur qui immundi erant, vt mundarentur. Numeror. 19: Colliget autem vir mundus cineres vacca, & effundet eos extra castra in loco purissimo, vt sint multitudini filiorum Israel in custodiam, & in aquam asperfusionis, quia pro peccato vacca combusta est. Ibidem iubentur immundi aspergi hac aqua. Ratio pilorum, & lotio vestium fiebat purgatis leprosis, vt nihil esset in quo remanere posset lepra. Leui. 14: Cumque lauerit homo vestimenta sua, radet omnes pilos corporis, & lauabitur aqua, purificatusque ingredietur castra. Significabant hæc eos, qui in sortem, & ministerium Dei vocantur, mundos esse debere ab omnibus sordibus, atque ita vt nihil in eis remaneat, in quo possint hære sordes, id est, sanctificari oportere ab omnibus peccatis, & procul amandari omnia, quæ iterum inducere possint in peccata. Pontifex ita consecratur. Immolabantur hostiæ, & ad ostium tabernaculi testimonij lauabatur aqua, & induebatur vestibus sacris, & fundebatur super caput eius oleum sacrum. Filij eius, hoc est minores sacerdotes, etiam ad ostium tabernaculi bluebantur, & vestibus sacris induebantur, manisque eorum ungebantur. Quæ cum alijs nonnullis, quæ fiebat, scripta sunt Exodi cap. 29.

Pontificis initiatio

Sacerdotum initiatio

DE REDDITIBVS LEUITARUM, & Sacerdotum.

CAP. II.

SCiendum etiam vniuersam tribum Leui nullam sortem accepisse in terra promissionis, sicut alia acceperunt, præter. 48. vrbes cum agris suis ad pastum iumentorum. Numeror. 35. Ex quibus tredecim datæ sunt sacerdotibus. Iosue. 21. atque ideo non solere numerari inter duodecim tribus, quia per eas dispersa erat, & earum decimis alebatur. Numero. 18: Filij autem Leui dedi omnes decimas Israelis in possessionem pro ministerio, quo seruiunt mihi in Tabernaculo fœderis, &c. Nihil aliud possidebunt decimarum oblatione contenti, quas in vsus eorum, & necessaria separauit. Sed ex his decimis Leuitæ decimas pendebant, sicut statim legimus: Præcipe Leuitis, atque denuntia: Cum acceperitis à filiis Israel decimas, quas dedi vobis, primitias earum offerte Domino, id est, decimam partem decimæ, vt reputetur vobis in oblationem primitiuorum (id est, vt in hoc etiam pares sitis reliquis tribubus, quæ ex labore suo offerunt Deo decimas) tam de areis, quam de torcularibus, & vniuersis, quorum accipitis primitias, offerte Domino, & date ea Aharon sacerdoti. † Decimæ ergo decimarum pontifici dabantur, vt interpretantur Lyranus, & Abulensis. At Iosephus lib. 4. Antiq. c. 4. sacerdotibus offerri dicit: Nunc, inquit, dicendum quæ sint sacerdotum propria. Ex quadraginta octo oppidis iussit, vt Leuitæ concederent eis tredecim, & decimarum à populo quotannis acceptarum decimas penderent. In Græco est: Decimam ipsis diuiderent. In quo potius Iosepho fides habenda est, qui sacerdos erat, & ignorare id non poterat. Eadem est sententia Hieronymi, qui in illud Ezech. 45: Et hæc sunt primitiæ, ait: Δεκάτη, hoc est decimam partem omnium frugum Leuiticæ tribui populus ex lege debebat. Rursum ex ipsis decimis Leuitæ, hoc est inferior mini-

ministratorum gradus, decimas dabat sacerdotibus. Et hæc est, quæ appellatur, Δευτεροδέκατη. Idem in epistola. 127. ad Fabiolam, de veste sacerdotali: Aeditui, & ianitores accipiunt decimas, & rursus decimas decimarum offerunt sacerdotibus, tanto illis minores, quanto ipsi minores populo. Atque id ratio ipsa persuadet, nam si decimas has non acciperent sacerdotes, pauperrimi essent, si quidem decimas à populo Leuitæ accipiebant, & tamen adhuc egebant, ita vt aliunde eis subueniri opus esset. Atque idcirco secundam decimam quisque seruabat, vt eam in templo comederet, de qua Deutero. 14: Et comedes coram Domino Deo tuo, & epulaberis tu, & domus tua, & Leuita, qui intra portas tuas est. Cauene derelinquas eum, quia non habet aliam partem in possessione tua. † Erat & tertia decima, de qua continuo scriptum est: Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus, quæ nascuntur tibi eo tempore, & repones intra ianuas tuas: Venietque Leuites, qui aliam non habet partem, nec possessionem tecum, &c. Et comedent, & saturabuntur. Quare si solus pontifex secundam decimam haberet, ipse sine dubio supra modum locuples esset, alij sacerdotes multum egerent. Quod ergo ait: Et date ea Aharon sacerdoti, ita intelligendum est, vt eam diuidat filiis suis sacerdotibus suo tempore, & seruari iubeat. Quemadmodum in eodem capite dixit: Locutusque est Dominus ad Aharon: Ecce dedi tibi custodiam primitiarum mearum: hoc est, vt custodiri iubeas, & filiis tuis diuidas, sicut continuo sequitur: † Omnia, quæ sanctificantur à filiis Israel, tibi tradidi, & filiis tuis. Ita etiam intelligendum est illud Nehem. 10: Et Leuitæ offerent decimam partem decimæ suæ in domo Dei nostri ad gazophylacium in domo thesauri, id est, vt seruetur in gazophylacio, & inde sacerdotibus distribuatur. Sequitur enim: Ad gazophylacium enim deportabunt filij Israel, & filij Leui primitias frumenti, &c. Verum decimas Abulensis, & multi existimant datas fuisse à populo Leuitis, non etiam sacerdotibus, atque

An sacerdotibus communes esset decimæ cum Leuitis?

id haud improbabiler colligunt ex verbis legis. Sed Iosephus qui, vt diximus, ignorare id non poterat, hæc scripsit libro. 4. Antiquit. capite. 4: Et insuper à toto populo decimas annui fructus exegit Leuitis simul, ac sacerdotibus conferendas. Quod etiam Nehem. 10, docemur: Erit autem sacerdos filius Aharon cum Leuitis in decimis Leuitarum, id est, Sacerdotes filij Aharon simul cum Leuitis participes erunt decimarum populi. Pro quo alius interpretes vertit: Et vt sacerdos filius Aharonis cum Leuitis partem habeat in decimis Leuiticis. Quare quod Numero. 18. scriptum est: † Filij autem Leui dedi omnes decimas in possessionem, non significat Leuitis datas esse, quatenus à sacerdotibus feceruntur, vt existimauit Abulensis, sed vniuersis filiis Leui, siue vniuersæ tribui. Ratio enim, quæ redditur: Pro ministerio, quo seruiunt mihi in tabernaculo fœderis, non minus sacerdotibus conuenit, quam Leuitis, immò illis magis; Aharoni enim ait in eodem cap. Dominus: Tu autem, & filij tui ministrabitis in tabernaculo testimonij. Vnde, & quod in eadem ratione additur: Solis filiis Leui mihi in tabernaculo seruientibus, & portantibus peccata populi, Abulensis ipse confessus est posse non solum de Leuitis intelligi, sed etiam de sacerdotibus. Immo cum decimæ penduntur à populo, Scriptura interdum dicit dari filiis Leui. Cum vero à Leuitis dantur sacerdotibus, iam non filios Leui dicit, sed Leuitas, vt videre licet in verbis. Numero. 18. citatis, numero. 1. Nec illud obstat, quod Nehem. 10. post ea, quæ offerenda sunt sacerdotibus, legimus: Et decimam partem terræ nostræ Leuitis: prius enim dixit quæ sacerdotibus dabantur, quatenus sacerdotes erant, deinde in decimis Leuitarum eos in Leuitis numerauit. † Præter hæc sacerdotibus dabantur primitiæ, quæ nec erant plus quam quadragesima fructuum pars, nec minus quam sexagesima, sed inter hos duos terminos eas quisque pro voluntate sua metiebatur, vt scribit Hieronymus in illud Ezech. 45: Et hæc sunt primitiæ. Habebant etiam omnia, quæ offerebantur

tur Domino, & alia huiusmodi, quæ numerantur Numero. 18. & à Iosepho 4. Antiquit. cap. 4. Quota autem pars horum omnium, & secundæ decimæ Leuitarum obueniret pontifici, neque ex Scriptura, vt arbitror, constat, neque ex Iosepho: sed non est dubium habendam fuisse rationem officij, & dignitatis, quomodo nunc fit cum decimæ diuiduntur episcopis, & parochis, arque alijs ministris Ecclesiarum.

DE OFFICIO PONTIFICIS, & Sacerdotum.

CAP. III.

N VNC de sacerdotum officio agamus, vt hinc liqueat quid esset pontifici commune cum illis, quid proprium. De his Numero. 18. scriptum est: Tu autem, & filij tui custodite sacerdotium vestrum, & omnia, quæ ad cultum altaris pertinent, & intra velum sunt, per sacerdotes administrabuntur. Si quis externus accesserit, occidetur. Quinte autem erant ministeria sacerdotum, quæ colligit Abulensis in idem cap. quæstio. 3. Primum immolatio sacrificiorum, quæ fiebat extra tabernaculum in altari holocaustorum, in atrio tabernaculi, & post ædificatum templum in atrio sacerdotum. Secundum erat oblatio panum propositionis super mensam, quæ fiebat in exteriori parte tabernaculi ad latus eius septentrionale, Exod. 26. Tertium erat compositio lucernarum in candelabro, quæ fiebat in eadem parte tabernaculi ad latus Meridianum contra mensam propositionis, Exod. 26. fiebatque quotidie mane, & vespere, Exod. 27. Quartum erat oblatio thymiamatis, quæ fiebat in altari aureo, quod erat ante Sancta sanctorum, & fiebat quotidie mane, & vespere. Exod. 30. Quod si quis putat hoc non fuisse minoribus sacerdotibus, quoniam in eodem cap. scriptum est: Et adolebit incensum super eo Aharon suaue fragans. Mane quando componet lucernas, incendet illud, &c.

sciat intelligi in eo etiam minores sacerdotes, nam paulò post ait: Et missa aqua lauabunt in ea Aharon, & filij eius manus suas, ac pedes quando ingressuri sunt tabernaculum testimonij, & quando accessuri sunt ad altare, vt offerant in eo thymiamata Domino, ne forte moriantur. Simili argumento colligeret quispiam solum pontificem componere posse lucernas, cum certum sit ex cap. 27. Exodi esse hoc etiam filiorum Aharon, id est, minorum sacerdotum. Et. 1. Paralip. 6. Aharon verò, & filij eius adolebant incensum super altare holocausti, & super altare thymiamatis. Quintum erat introire in Sancta sanctorum ad aspergendum sanguinem hirci. Introibat autem pontifex solus, idque semel in anno in die Expiationis, quæ fiebat decima die mensis septimi. Quæ omnia simul cum ritu in introitu illo obseruando, scripta sunt Leuit. 16. ¶ Vltimum hoc ministerium proprium erat pontificis, reliqua tamen eius, quam sacerdotum. Pontifex autem non quotidie introibat in tabernaculum, sed sabbatis tantum, & Calendis, & diebus festis, vt scribit Iosephus libro. 6. de Bello, cap. 6. Erat etiam pontificis, & sacerdotum immolare extra castra vitulam rufam, Numero. 19. & leprosos expiare, Leuit. 13. & 14. Ad hæc ministeria non hæbat Leuitis accedere, quantumuis essent consecrati, immò neque altare, neque vasa Sanctuarij contingere poterant, neque introire in tabernaculum, neque in locum sacrificiorum. Numero. 18. Excubabuntque Leuitæ ad præcepta tua, & ad cuncta opera tabernaculi, ita dumtaxat, vt ad vasa Sanctuarij, & altare non accedant, ne & illi moriantur, & vos pereatis simul. ¶ Atque hinc intelligemus id, quod multis negotium facessit, cur Dominus interfecit Ozam. 2. Regum. 6. quod manu ad arcem extendisset calcitrantibus bobus, & eam inclinantibus. Videlicet Oza filius erat Abinadab Leuitæ, vt testatur Iosephus. 6. Antiquit. cap. 2. & cum sacerdos non esset, nequaquam tangere arcam poterat. Hanc causam Iosephus & legis, & historiæ scientissimus refert. 7. Antiquit. cap. 4. his verbis:

Introitum in Sancta.

Officia Leuitarum aliter à Dauid distributa.

Cum Oza sit interfecit 2. Reg. 6

bis: Bobus enim exorbitantibus plastrum, & arca inclinata Oza, cum non esset sacerdos, ausus manum sustentandi causa admolari, in vestigio expirauit. Hæc Iosephi sententia non probatur Abulensi in cap. 6. lib. 2. Regum, quæstio. 10. quia Leuitis licebat tangere arcam, cum illam portare iuberentur Numero. 4: ipseque pro causa affert coniecturas, quas probare non potest, quod inhonestè arcam tetigerit, & irreuerenter. Nec quidquam efficit quod affert ex Numero. 4: immò in eo capite sacerdotes iubentur arcam velo obuoluere, & vectes per anulos arcæ immittere, ne videlicet Leuitæ arcam tangant, & post hæc ait: Cumque inuoluerint Aharon, & filij eius Sanctuarium, & omnia vasa eius in commotione castrorum: tunc intrabunt filij Caath, vt portent inuoluta: & non tangent vasa Sanctuarij, ne moriantur. ¶ Verùm hæc, quæ de Leuitis, & sacerdotibus diximus, ita constituta sunt dum per desertum iter faciebant filij Israel, & dum templum non habebant. Cum autem iam templum ædificandum erat, Dauid aliter distribuit officia Leuitarum 1. Paralip. 23. Dixit enim Dauid: Requiem dedit Dominus Deus Israel populo suo, & habitationem Ierusalem vsque in æternum. Nec erit officij Leuitarum, vt ultra portent tabernaculum, & omnia vasa eius ad ministrandum, &c. Ideo factum est quod initio eiusdem cap. scriptum est: Numeratique sunt Leuitæ à viginti annis, & supra, & inuenta sunt triginta octo millia virorum. Ex his electi sunt, & distributi in ministerium domus Domini vigintiquatuor millia, præpositorum autem, & iudicum fuere sex millia. Porrò quatuor millia ianitores, & totidem psalter canentes Domino in organis quæ fecerat ad canendum. Quod autem ait: In ministerium domus Domini, Iosephus. 7. Antiquit. cap. 11. ita interpretatur, vt curarent ædificium templi. Probabilius videtur eos separatos esse, vt ministrarent sacerdotibus in ministerio templi in omnibus, quæ illi iuberent, & in parandis ijs, quæ erant ad sacrificia necessaria, vt opti-

mè explicat Abulensis in idem cap. quæstio. 12. & intelligitur ex verbis Paralip. quæ referemus. Sed vtrumque verum est, ante ædificatum templum curabant eius ædificium, postea ministrabant in ijs, quæ sacerdotibus erant necessaria. ¶ Et quoniam tanta multitudo ministrare simul non poterat, distribuit eos Dauid per familias, vt omnes per hebdomadas suas ministrarent. Et hoc est, quod ibidem legimus: Et distribuit eos Dauid per vices filiorum Leui, Gerson videlicet, & Caath, & Merari, &c. Et fortes miserunt quæ familia vnaquaque hebdomada ministraret, vt legimus in fine cap. 24. libro. 1. Paralip. quæ melius intelliguntur ex ijs, quæ de sacerdotibus dicemus. De eorum officijs scriptum est, cap. 23: Et erunt sub manu filiorum Aharon in cultum domus Domini in vestibibus, & in exhedris, & in loco purificationis, & in Sanctuario, & in vniuersis operibus ministerij templi Domini. In cultum domus Domini, id est, vt ministrarent in omnibus, quæ ad templum pertinebant pro voluntate sacerdotum. In vestibulis, & in exhedris, vbi, scilicet, erant gazophylacia, & oblationes populi. In loco purificationis, id est, in quo erant labra aenea ad ablutionem sacerdotum, & victimarum, vt aiunt Lyranus, & Abulensis, quæ Leuitæ implebant, & euactabant. In Sanctuario, id est, in loco magis sacro, vt cantores, vt ait Abulensis. ¶ Deinde diuisit Dauid sacerdotes, id est, vniuersam posteritatem duorum filiorum Aharon, Eleazar, & Ithamar in 24. familias, filios Eleazar in sedecim, filios Ithamar in octo, multò enim plures filij Eleazar inuēti sunt, quam Ithamar. Diuisæ sunt autem familie sortibus quæ prima futura esset in ministerio, quæ secunda, &c. omnia ex. 1. Paralip. cap. 24: Sed quoniam eadem scribit, & magis explicat Iosephus. 7. Antiquit. cap. 11. referam eius verba: Et separatis à reliqua tribu sacerdotibus, viginti quatuor eorum cognationes inuenit: ex Eleazari familia sexdecim, ex Ithamari octo. Instituitque, vt vna cognatio ministraret Deo per dies octo à sabbato vsque ad sabbatum.

Diuisio Leuitarum.

Diuisio sacerdotum in 24. familias.

Atque ita sortitio facta est omnium cognationū, & cuius prima fors exijt, descripta est cognatio prima, & post hanc secūda, deincepsq; vsq; vigesimam quartā: quæ quidē diuisio durat vsq; in hodiernū diē. † Deinde de Leuitis ait: Leuiticam quoque tribum in partes vintiquatuor diuisit; & sortitione facta & illis, quemadmodam & sacerdotibus, octōni ministerij dies obuenierunt, &c. Inde ministerium hebreomadæ vniūscuiusque familiæ vicem appellant, siue ἐφημέριον. Lucæ. 1. Fuit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia. Quæ videlicet erat octaua familia in illis vintiquatuor, vt videmus. 1. Paralipo. 24. Et postea: Factum est autem cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum, &c. Eadem breuiter retulit Innocentius libro. 1. de Sacro altaris mysterio, cap. 6. Quare vitiosè omnino legitur apud Iosephum in Latinis codicibus apud Iudæos quatuor esse tribus sacerdotum, & singulas habere plusquam quinque millia hominum, cum legendum sit, vintiquatuor tribus: in Græco codice, quem vidi, hæc, & alia nonnulla iniuria temporis desiderabantur.

DE NATHINAEIS, ET Nazaræis, & Scribis, & Phariseis.

CAP. IIII.

AD templi ministros pertinebant etiam Nathinæi, de quibus, 1. Paralipo. 9. scriptum est: Qui autem habitauerunt primi (id est, post reditum ex captiuitate Babylonica) in possessionibus, & in vrribus suis: Israel, & sacerdotes, & Leuitæ, & Nathinæi. Et Hefdra. 8: Et de Nathinæis, quos dederat Dauid, & principes ad ministeria Leuitarum, Nathinæos ducentos viginti. Hos Lyranus, 1. Paralipo. 9. affirmat fuisse Gabaonitas, qui portabant aquam, & ligna, vt legitur Iosue. 9: Et non deficiet de stirpe vestra ligna cædens, aquasq; comportas in domo Dei mei. Idem sensit Abulensis in idem cap. 9. quæstione. 4. & ante hos Hieronymus in Traditionibus Hebr. in libr. 1. Pa-

ralipo. in medio ferè, vbi & causam nominis reddit his verbis: Nathinæi, id est, Donati, sunt enim Gabaonitæ, eo quod ad seruiendum dati sunt ad templum Domini à Iosue, &c. Deductum est nomen à verbo נָתַן, quod est, Dedit, dati enim sunt sacerdotibus, vt cæderent ligna, aquamque comportarent in vsum sacrificiorum, primum à Iosue, deinde à Dauide, vt videmus in locis citatis Iosue. 9. & Hefdra. 8. Inde cum sacerdotibus, & Leuitis numerantur apud Hefdræ eodem cap. 8. & cap. 2. † Inter ministros templi numerantur ab Innocentio, libro. 1. de Sacro altaris mysterio, cap. 6. Nazaræi: ita enim ait: Erant autem multi minores sacerdotes, quos Nazaræos communiter appellabant, vnus autem erat summus sacerdos, &c. Certum tamen est Nazaræos nequam pertinere ad sacerdotes, neque ad tribum Leui, sed ex quacumque tribu esse poterant, sicut Samsom erat ex tribu Dan, & fuit Nazaræus Iudic. 13. Dicebantur Nazaræi à נָזַר, quod est Segregauit, aut Sanctificauit, quasi segregati à populo, & Deo dicati, quod sponte sua se Deo traderent radentes cæsariem, & abstinentes à vino, & ab vuis, tam recetibus quam siccis, & alia præterea habebant, quæ cum ritu consecrationis tradita sunt Numero. 6. Vbi multa de illis disputat Abulensis. Ex his quidam perpetuum votum habebant, vt Samsom, Iudic. 13: quidam certo tantum tempore obseruabant, de quibus potissimum agitur cap. illo. 6. Numerorum. Ex his veteris legis ministris ortum habuerunt ministri nouæ legis, id est, ad eorum exemplum sunt in Ecclesia constituti: ex cantoribus templi, cantores Ecclesiæ, ex Aharon, & filiis eius, qui componebant lucernas Exod. 27. Acolyti, quos Ceroferarios vocant, ex Nathinæis Subdiaconi, ex Leuitis Diaconi, ex sacerdotibus filijs Aharon presbyteri, ex pontifice episcopi, vt docet Innocentius libro. 1. de Sacro altaris mysterio, à cap. 2. vsque ad septimum: ex Nazaræis verò religiosi orti sunt Deo dicati, & sanctificati. † Scribæ autem, & Pharisei non numerantur inter sacerdotes, & ministros templi, quoniam

niam ex omni tribu esse poterant, & in templo non ministrabant, nisi fortè sacerdotes essent, vt Hefdra. 7. Scribæ vocantur Theologi illius temporis, & legis, qui sacras literas populo interpretabantur, & de dubijs respondebant. Dicti sunt autem סֹפְרֵי, id est, scribæ, quod solis legem scribere liceret, vt doctis, ne ea scribendo deprauaretur, & quod in legem interpretationes scriberent, Græcè γραμματῆς, id est, literari, quod sacras literas callerent; aut etiam ab scribendo. Hinc Isai. 33: Vbi est literatus? vbi verba legis ponderans? vbi pro Literatus in Hebræo est, סֹפֵר, id est, Scriba. Et Paulus dixit. 1. Corinthio. 1. eadem verba referens: Vbi sapiens? Et vbi habemus: Vbi verba legis ponderans? Paulus dixit, πῶς γραμματεὺς, id est, vbi scriba? Hos autem credibile est, magna saltem ex parte, fuisse sacerdotes, ad quos pertinet de lege respondere, vt est apud Malach. cap. 2: Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius. † Pharisei ex quacumque tribu esse poterant, si quidem Paulus, qui erat ex tribu Benjamin, Phariseus etiam erat, vt videmus Acto. 23. Erant hi quasi Philosophi Iudæorum, vt docet Iosephus 2. de Bello, cap. 7. & legem interpretabantur, aut potius traditionibus suis corrumpebant. Inde Matth. 7: Admirabantur turbæ super doctrinam eius. Erat enim docens eos, sicut potestatem habens, & non sicut scribæ eorum, & Pharisei. Dicti sunt à פָּרֵשׁ, quod significat diuidere, quod se, quasi iustos à populo separarent, vt autor est Hieronymus in Trad. in Genes. & Matth. 22. siue, vt alij volunt, à פָּרַשׁ, quod etiam significat interpretari. Quod de Phariseis diximus, idem de Sadducæis, & Essenis intelligi volumus: erant enim tres sectæ Philosophorum apud Iudæos, vt scribit Iosephus loco citato, & libro. 13. Antiquit. ca. 9. & libro. 18. cap. 2. & alijs sæpe in locis. Esseni facultates in communi possidebant, & à coniugio abstinebant: De eorum placitis, & Phariseorum, & Sadducæorum multa Iosephus in eisdem locis, à quo desumpsit Sixtus Senen. libro. 2. verbo, Traditiones seniorum.

† De his legimus Acto. 23: Sadducæi autem dicunt non esse resurrectionem mortuorum, neque angelum, neque spiritum, Pharisei autem vtraque confitentur. Dicti sunt Sadducæi à שָׁדוּצַי, quod est, Iustificauit, aut, Iustus fuit. Esseni, siue Essæi, vt appellat Philo, à sanctitate dicti sunt, vt quidem putat Philo, in lib. Quod omnis probus liber sit, quod vnde deducat, nescio. Certè, εὐνοία vocant Græci regem apum, aut principem, atque inde dici potuerunt, quasi dignitate præstantes, & alios docentes viuere. Quod autem quidam putant scribas fuisse de tribu Issachar, quoniam, 1. Paralipo. 12. legitur: De filijs quoque Issachar viri eruditi, qui noverant singula tempora ad præcipiendum quid facere deberet Israel, non de eruditione legis intelligitur, vt putauit Abulensis in ca. 49. Genes. in illud: Issachar asinus fortis, & Lyranus in eodem locum Paral: sed de disciplina militari, de qua tunc agebatur, nam initio illius catalogi scriptum est: Iste quoque est numerus principum exercitus, qui venerunt ad Dauid, cum esset in Hebron, &c. Et quamuis eruditi illi fuissent in lege, non tamen inde efficiebatur semper eos huic studio deditos fuisse, aut alios non extitisse ex alijs tribubus, qui scribæ dicerentur. † De Scribarum, qui in Euangelio reprehenduntur, & Phariseorum ortu Hieronymus in illud Isai. 8: Et in petram scandali duas domibus Israel, hæc scribit. Duas domos Nazaræi, qui ita Christum recipiunt, vt obseruationes legis non amittant, duas familias interpretantur Samsomai, & Hillel, ex quibus orti sunt Scribæ, & Pharisei, quorum suscepit scholam Akibas, quæ magistrum Aquile Profelyti autumat, &c. Samsomai igitur, & Hillel, non multò prius quàm Dñs nasceretur, orti sunt in Iudæa. Et in illud Zacha. 12: Familiam Semei seorsum ait: In Semei doctores accipiuntur, ex hac enim tribu magistrorum agmina pullularunt. Et in q. 10. ad Algiam, tradit Akibam, Simeonem, & Hillel magistrum fuisse Phariseorum; Simeonem autem vocat eum, qui Samsomai, & Semei dicitur. Ita enim appellatus est à lxx. apud Zachar. cap. 12. Sed ego multò antiquiores esse arbitror, quoniam Iosephus. 13. Antiquit.

Scriba.

Nazaræi.

Pharisei.

Sadducæi, & Esseni.

An Scribæ fuerunt ex tribu.

Origo Scribarum, & Phariseorum.

Antiquit. cap. 9. docet iam fuisse illas tres sectas tempore Ionathæ fratris Iudæ Machabæi, hoc est, centesimo quadragesimotertio anno ante Christi aduentum. Et libro. 18. cap. 2. de tempore Herodis magni scribens ait: Iudæi patriæ sapientiæ studiosi iam inde à multis retro sæculis in tres sectas erant diuisi. Manifestum etiam est ex verbis Zachariæ citatis, qui meminit Sammai; & à Zacharia vsque ad Christum quingenti plus minus anni sunt. Quamuis igitur nihil de eorum initijs dicit Iosephus, constat tamen multo ante cœpisse quam Dominus nasceretur.

DE VESTIBVS SACERDOTALIBVS generatim, & earum causis.

CAP. V.

EVITARVM nullæ vestes propriæ fuerunt, quoniam non ministrabant in sacrificijs: sed sacerdotes vestes sacras habebant, quibus utebantur eo dumtaxat tempore, quo ministrabant, & soli qui ministrabant, vt tradit Iosephus lib. 6. de Bello, cap. 6. Ex his, quædam erant omnibus sacerdotibus communes, quædam propriæ pontificis. Quemadmodum autem nunc episcopi vestes etiam habent presbyteri, & diaconi, & subdiaconi in pontificali ornatu; ita pontifex vestes omnes habebat minorum sacerdotum. Ita cum dixerimus de pontificis vestibus, vniuersum sacerdotalem ornatum describerimus. De quo egerunt inter alios Iosephus libro. 3. Antiquit. cap. 8. Philo lib. 3. de vita Moïsis, Origenes Hom. 6. in Leuit. Hieronymus in epistola. 127. ad Fabiolam, de veste sacerdotali, cuius initium est: Vtique hodie, Isidorus libro. 19. Etymologiarum, cap. 21. Beda lib. 3. de Tabernaculo, & vasis eius. Nomina igitur horum scriptorum tantum indicabimus. Si quando verò alios, aut hos ipsos in alijs libris, citabimus, locos quoque dicemus. † Similiter quia de his vestibus potissimum agitur Exodi. 2. 8.

cum enarratores Scripturæ nominabimus sine loci indicatione, in commentarijs huius ipsius cap. eorum sententiam expositam esse intelligamus. Vestes numerantur Exod. 28. his verbis: Hæc autem erunt vestimenta, quæ facient. Rationale, & Superhumerales, tunicam, & lineam strictam, cidarin, & balteum. Et in calce eiusdem cap. addit feminalia linea. Finem indicat cum ait: Facient patri tuo Aharon, & filijs eius vestimenta sancta, vt sacerdotio fungantur mihi. Causam efficientem ostendit: Et loqueris cunctis sapientibus corde, quos repleui spiritu prudentiæ, vt faciant vestes Aharon fratri tuo in gloriam, & decoro, in quibus sanctificatus ministret mihi. Hi sunt Beseleel, & Ooliab cum alijs eis adiunctis, vt legimus Exod. 31. De materia ait: Accipientque aurum, & hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & byssum. Quæ omnia explicauimus cum de interiori templi fabrica agebamus libro. 1. capite. 9. Aurum intelligit in fila deductum. Hyacinthum vocat lanam coloris hyacinthini, qui violaceo, atque celesti similis est. † Purpuram verò lanam nigrantis rosæ colore sublucentem, quam tingebant succo, siue sanguine piscis ex conchyliorum genere, qui Purpura dicitur. Coccus bis tinctus dicitur nunc lana tincta vermiculi puluere, qui in coccis, id est, in granis arbusculæ nascitur, quæ latine Cusculium dicitur. De qua Plinius libro. 9. cap. 41. Vt autem lana melius hoc laudatissimo colore imbueretur, bis cocco tingebatur, semel cum rudis erat, atque iterum postquam in fila deducebatur. Byssus tenuissimi, & candidissimi lini genus est. De forma autem vestium sigillatim postea dicemus. His coloribus significabatur sacerdotem illum esse summi rerum omnium conditoris, eique sacrificia offerre, nam vt auctor est Iosephus li. 6. de Bello, cap. 6. de velo templi agens, (quod ex eadem materia, & eiusdem coloribus contextum erat) omnium rerum imaginem præferabant huiusmodi colores. † Coccus igne imitatur, byssus terram, hyacinthus aerem, purpura mare. Coccus quidem, & hyacinthus coloribus

Materia sacra vestium

Coccus bis tinctus

Mystice causa.

coloribus, byssus autem, & purpura, origine, nam byssum terra, purpuram mare gignit. Beda cap. 3: Cuncta autem fiunt de auro, pretiosisque coloribus, quia nihil vile, ac sordidum in sacerdotis ore, vel opere debet apparere, sed cuncta quæ agit, vniuersa quæ loquitur, omnia quæ cogitat, & coram hominibus præclara, & in conspectu interni arbitri oportet esse gloriosa. &c. Hoc etiam rectè dicemus, auro significari Diuinarum rerum cognitionem, hyacintho cælestes cogitationes, purpura resistendum esse peccatis, etiam vsque ad sanguinis effusionem, cocco, qui ignem colore imitatur, ardentem caritatem exprimi, qui bis tingitur, vt nullo vnquam tempore decolor fiat, sed quocumque res ceciderint, semper sui similis sit. † Byssus perfectam castitatem indicat, quæ per carnis macerationem augetur, & conseruetur. His enim virtutibus instructos, atque ornatos esse decet sacerdotes Dei, sicut scriptum est: Sacerdotes tui induantur iustitia. Ceterum pretiosas, & elegantes vestes esse voluit Deus, vt intelligeremus optima quæque Deo omnium auctori esse offerenda, & vt dignitas illius ministerij indicaretur, tam que ipsi, qui ministrabant, quam reliquis populis, ad reuerentiam, & ad attentorem Dei cultum, ac denique ad religionem excitarentur. Sunt & alia causa, quas reddidit Abulenſis Exodi. 28. quaestio. 1.

Psal. 131

DE FEMINALIBVS.

CAP. VI.

VISM est Iosephi, & Hieronymi, atque adeo rerum ipsarum ordinem imitari, & a feminalibus, siue femoralibus incipere. De quibus legimus Exod. 28: Facies & feminalia linea, vt operiant carnem turpitudinis suæ à venibus vsque ad femora, & videntur eis Aharon, & filij eius quando ingredientur tabernaculum testimonij, vel quando appropinquant ad altare, vt ministrent in Sanctuario, ne iniquitatis rei moriantur.

Hieronymus: Lineis feminalibus, quæ vsque ad genua, & poplites veniunt, verenda celantur, & superior pars sub umbilico vehementer astringitur, vt si quando expediti mactant victimas, tauros, & arietes trahunt, portantque onera, & in officio ministrandi sunt, etiam si lapsi fuerint, & femora reuelauerint, non pateat quod opertum est. Inde & gradus altaris prohibentur fieri, ne inferior populus ascendenti verenda conspiciat, vocaturque lingua Hebræa hoc genus vestimenti, *וְיָבִיטָהּ*, Græcè *περιστελάς*, à nostris feminalia. Refert Iosephus hæc feminalia de bysso retorta ob fortitudinem solere cõtexi, & postquàm incisa fuerint, acui consui, non enim posse in tela huiusmodi fieri, &c. † In Hebræo est: Facies *וְיָבִיטָהּ*, id est, femoralia linea, sed Iosephus, qui (vt ait Hieronymus) testis erat oculatus, non è quouis lino facta dicit, sed è bysso, eaque retorta, vt firmiora essent. Est autem byssus retorta, quæ fit ex lino, quod netur, & postea duplicatur, & torquetur, quæ Hebraicè dicitur *וְיָבִיטָהּ*, id est, byssus duplicata, quemadmodum interpretantur Hebræi. lxx. vertunt *βύσση*, *βύσση*, id est, quæ netur, siue torquetur. Ex hac cortina tabernaculi fiebant, Exod. 26. & superhumerales, Exod. 28. Femoralia autem dicuntur, *וְיָבִיטָהּ* à verbo *וְיָבִיטָהּ* id est, collegit, quod Iosephus ita interpretatus est: Quasi dicas constructorium: quare non habent nomen, ex eo, quod duas alas, siue duas oras habeant, vt putauit R. David. Feminalia verò, vt Beda capite. 9. & omnes consentiunt, castitatem, sacerdotalem significant, quæ firmissima esse debet, & nulla tempore violari, ideo è bysso retorta fiebant feminalia. Nemo enim nouit quam sæpe linum tundatur, & maceretur, donec amisso colore natiuo, album fiat: idque aperte carnis macerationem significat, quæ necessaria est, vt naturali appetitui compresso discat colere castitatem. † Atque hoc est, quod dicitur: Vt operiant carnem turpitudinis suæ, id est, vt quatuor carne consent, vt homines, nihil tamen in ea turpe appareat, quod pudorem afferat.

Byssus retorta.

Mystice significatio.

afferat. Hinc etiam illud Exo. 20. quod attigit Hieronymus: Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reveletur turpitude tua, ac si diceret: Ne ita ad altare accedas, ut tua scelera. & tua impudicitia oculis, ac menti hominum obuerfentur. Est autem castitas adeo propria sacerdotum, ut etiam Virgilius dixerit:

6. Enc. Quique sacerdotes casti, dum vita manebat

DE LINEA STRICTA, & zona.

CAP. VII.

Secunda vestis est, quæ Exo. 28. Linea stricta dicitur: De qua Iosephus. Super hoc, (id est, super feminalia) induit lineam interulam byssinam, è duplicata tela confectam, Chetomene nostris vocatur, significatque ea vox Lineam, Linum enim vocamus Cheton. Id indumentum est tunica talaris corpori adstricta, habens manicas circa brachia, & ipsas strictas, quæ accingitur circa pectus paulò axillis inferius zona lata digitos quatuor, intus inani, ita contexta, ut serpentis exitum videri possit, floribus etiam picturatur puniceis, purpureis, hyacinthinis, & byssinis; stamen verò exfolia bysso constat. Quæ semel atque iterum circa pectus reuoluta ad talos vsque defluit tantisper dum sacerdotes a sacris feriantur: cum verò sacris est ministrandum, ne ventilata sit impedimento, super humerum seum reijcitur. Hanc zonam Moses nominavit, Abaneth, nos vocabulo à Babylonijs mutuato Emian dicimus, sic enim illi nominant. Sed tunica nusquam sinuatur, habetque circa collum amplam aperturam, cuius oræ vncinis à pectore, & à tergo committuntur. Hæc Iosephus. Atque eadem Hieronymus, nisi quod quædam magis explicat. Secunda, inquit, ex lino tunica est *ωδνηπος*, id est, talaris, appellaturque *כתנת*, id est, *χρῶν*, quod Hebraico sermone in lineam vertitur, &c. Græcum vocabulum manifestè ex Hebræo sumptum est. Hanc dicit esse sine ruga, & ut

milites lineas habent, quas camifias vocant, sic aptas membris, & adstrictas corporibus, ut expediti sint vel ad cursum, vel ad prelia, sicut habebat Ioab. 2. Regum. 20: Porro Ioab vestitus erat tunica stricta ad mensuram habitus sui: sic sacerdotes in ministerium Dei paratos uti hac tunica, ut habentes pulchritudinem vestimentorum nudorum celeritate discurrant. 3. De zona quam etiam cingulum, vel balteum appellari dicit, Hebraicè *טבנת*, Babylonice, siue Chaldaicè *חמיתין*, hæc scribit Iosepho consentiens: Hoc cingulum in similitudinem pellicis colubri, qui exiit senectutem, sic in rotundum textum est, ut marsupium longius putes. Textum est autem sub tegmine cocci, purpuræ, hyacinthi, & stamine byssino ob decorem, & fortitudinem, atque ita polymita arte distinctum, ut diversos flores, ac gemmas artificis manu non textas, sed additas arbitreris. Lineam tunicam, de qua supra diximus, inter vmbilicum, & pectus hoc stringunt balteo, &c. Recentiores addunt hanc tunicam ita fuisse textam, ut oculorum figuras continuis, corrigiisque ordinibus haberet, ut scutulæ vestes apud Romanos. Hoc autem ex eo confirmant, quod ubi nos habemus Exod. 28: Stringesque tunicam bysso, id est, cinges tunicam zona byssina, in Hebræo est: *וְשַׁבְּשָׁתָּהּ*, verbum *וְשַׁבְּשָׁתָּהּ* vertunt: Oculabis, id est, oculis distingues. 4. Hæc sententia recentiorum Hebræorum est, Salomonis, Abrahami, Sathadæ, quæ placuit Vatablo, nec videtur displicuisse Lipomano in Catena Exodi, cap. 28. & alijs: Verum, ut de Hieronymo taceam, quo nemo est Hebræorum rerum scientior, valde miramur est Iosephum, qui quotidie hac tunica induebatur, non vidisse quod viderit isti, qui nec unquam illam viderunt, nec in aliquo veteri scriptore legerunt. Sed neque Philo hoc dixit, qui Iudæis erat, & doctissimus semper habitus est. Ridèdos ergo cæseos istos commentarios oculos in tunica, & illa translatione: Oculabis tunicam bysso, neque enim id significat verbum *וְשַׁבְּשָׁתָּהּ* sed constringere, aut ligare. Itaque quod Exod. 28. legimus: Et lineam strictam, pro quo est

est in Hebræo *וְשַׁבְּשָׁתָּהּ*, quod significat: Et tunicam constrictionis, siue ligationis, id est, arte corpus constringentem. 5. lxx. verterunt, *Καὶ χιτῶνα κοσμηθεὶς*, id est, Tunicam constringentem, nam *κοσμηθεὶς* nodum significat, siue succingulum, & *κοσμηθεὶς*, interprete Suida, est *ἀνδρῶν*, id est, vinculum, siue colligatio, aut, iuxta Hesychium, *ἐγκύβωτα*, *ἢ περιβώτα*, id est, Alligatio, siue succingulum. Similiter vertit Chaldaeus, *וְשַׁבְּשָׁתָּהּ*. i. Et tunicas strictas, *וְשַׁבְּשָׁתָּהּ* enim Chaldaicè significat Constrinxit, siue inclusit. Atque hoc ex hoc ipso cap. 28. aperte confirmatur, est enim hoc verbum in Hebræo, ubi nos habemus: Inclusi auro erunt per ordines suos, lxx. verterunt: Contecti auro, & colligati in auro. Chaldaeus: Inclusi auro, & ipsè Pagninus, qui Hebræis subscribit, similiter etiam translulit. Inde *וְשַׁבְּשָׁתָּהּ* ligatura, siue vncinus, ut tã Hieronymus, quam lxx. verterunt, ubi legimus: Facies & vncinos ex auro, lxx. *ἀρσινισκῶν*. Et paulò antè: Sculpes eos nominibus filiorum Israel inclusos auro, atque circumdatos. In Hebræo est: Inclusos ligaturis auri. 6. Quare quamvis probare nobis possent hoc verbum significare etiam oculis variare, siue distinguere, nequaquam hoc ad hanc tunicam accommodare debent, sed veterum sententiæ acquiescere, cum nullo autore possint ostendere talem eam fuisse, & ipsi negare non possint verbum Hebraicum significare Constringere, aut ligare.

Mystica significatio lineæ strictæ.

Quid significet linea stricta docet Beda his verbis c. 8: Cum enim constet lino, vel bysso, continentiam, & castitatem significari corporis nostri, strictam habent lineam, siue tunicam de bysso sacerdotes, cum propositum continentia: nequaquam eneruiter, & fluxa mente custodiunt. Hæc autem linea non solum stricta, verum etiam poderis est, videlicet ad pedes vsque descendens, cum continentianon vnicuique membro violenter imposita, sed in toto est corpore debetabiliter consummata. 7. Hæc etenim linea manus, ac brachia debet stringere sacerdotis, nequid, nisi vitale, faciat,

pectus, ne quid inane cogitet: veterem, ne delicias ultra modum appetendo Deum se gulosus facere præsumat: subiecta etiam ventri membra, ne lasciuendo totam sacerdotalis habitus pulchritudinem corrumpant: genua, ne ab orationis instantia torpeant, tibias, & pedes, ne ad malum currant. Induatur ergo sacerdos primò linea stricta, ut & corpus ab iniquis operibus, & à prauis mentem cogitationibus cõpescat, &c. Verum hoc addamus, tunicam esse talarem, ut castitas ad finem vsque vitæ feruetur. Ideò enim Ioseph, qui inter fratres iustus perseverasse describitur, solus talarem tunicam habuisse perhibetur Genes. 37. ut scribit Gregorius lib. 1. Mor. cap. vltimo.

Mystica significatio zone.

DE zona verò ait in eodem loco Beda: 8. Accingantur filij Aharon tunicis lineis, ut castitatem habeant. Sacerdotes accingantur balteis, ne ipsa castitas sit remissa, & negligens: ne ventorelationis animum perflandi aditum præbeat, ne crescente iniquitate refrigescere faciat caritatem ipsorum, ne bonorum gressus operum iactantia suæ præsumptionis impediatur, ne præpedito virtutum cursu ipsa etiam terrestris concupiscentiæ sordibus polluta vilescat, & ad vltimū autorem suū ad ruinam superbiendo impellatur. Hæc Beda. Sed quoniam non sine causa talis zona effecta est, tentemus singula exponere. Similis erat pellicis colubri, qui senectutem exiit, ut renouationem veteris hominis in sacerdote necessariam indicet, qui per angustum foramen penitentia, & vitæ artioris ingrediens, ut coluber, nouus homo appareat renouatus secundum imaginem eius, qui creauit eum. 9. Varietas colorum, florum, similitudoque gemmarum, quibus picturatur, varietatē omnium virtutum significat. Hæc zona stringit tunicam lineam, quia parum est habere castitatē, nisi eam reliquis virtutibus ornemus, & cingamus, ut parabola fatuarum virginum declarat. Immo & ipsa castitas impedit nos per elationem, nisi ceteris virtutibus constringatur. Semel atque iterum hac zona cinguntur sacerdotes circa pectus, ne unquam sit castitas sine exercita-

Matth. 25.

112 De Sacerd. & vestibus sacerdotibus.

1. Reg. 2. vti habemus: Et tunicam par-
 uam faciebat ei mater sua, quam affe-
 rebat statutis diebus. Et. 1. Paralipo. 15:
 Porro Dauid erat indutus stola byssi-
 na, & vniuersi Leuitae, qui portabant
 arcam. Iob. 1: Tunc surrexit Iob, & sci-
 dit vestimenta sua, aut tunicam suam,
 vt habent alia exemplaria. Recte ergo
 tunica exterior potifficis dicitur *תורה*,
 sed dicitur tunica Ephod, quoniam co-
 iuncta erat cum Ephod, vt mox videbi-
 mus. Apud. lxx. dicitur, *ἡ ποδῶν ποδῶν*
 id est, tunica talaris. De qua, & de linea
 stricta dictum est Ecclef. 45: Circumpe-
 des, & femoralia, & humerale posuit,
 & in Græco est, *ποδῶν, καὶ περιστελῆν*, vide-
 tur autē plurali numero dictū *ποδῶν*,
 pro quo interpret vertit, Circūpedes.
 De hac Iosephus ait: Sed superinduitur
 hyacinthinam tunicam talarē, quam
 3 nostrates Methir nominant. † Vbi cor-
 rupte legitur Methir, pro Mehil, sicut
 & quaedam alia vocabula deprauata
 sunt in hoc autore, sed multo magis
 apud Innocētium tertium, lib. 1. de Sa-
 cro alt. myst. cap. 11. & sequentibus. Et
 mox: Hæc tunica, inquit Iosephus, nō
 erat ē duobus segmentis, vt suturas ha-
 beat in humeris, ac lateribus, sed vnica
 rela in longum contexta aperturam in
 summo habet, non transuersam, sed
 in longum descendentem a tergo, &
 antē vsque ad medium pectus. Cui de-
 coris causa affuta est fimbria, ne scis-
 sura appareat. Eodem modo quā manus
 exeruntur, est scissa, &c. His Hierony-
 mus nihil addit, nisi hanc tunicam ma-
 nicas habere eiusdem coloris, quod
 neque hic legimus, nec ca. 39. nec cum
 Iosephi verbis congruit dicentis: Eo-
 dem modo quā manus exeruntur est
 scissa. Sed neque Philo, neque aliquis
 alius ex veteribus, quos viderim, mani-
 cas habere hanc tunicam dixit. Quare
 quod scripsit Abulensis quæstio. 16. in
 cap. 28. Exodi, Iosephum affirmare
 hanc tunicam habuisse manicas confu-
 tiles, vitio translatione deceptus scri-
 psit. Erat igitur tunica hyacinthina, id
 est, ex lana violacea, quam pretiosam
 fuisse apud veteres Homeri testimo-
 nio ostendimus, cum de veli coloribus
 4 agebamus. † Quod autē Hieronymus
 scribit, fimbriam, quæ erat in apertura
 ipsius, ex ipsa esse, id est, non esse assu-

tam, sed fimbriam in eadem contextam,
 quod his verbis explicat: Et in superio-
 ri parte, quā collo inducitur, aperta,
 quod vulgō capitium vocant, oris fir-
 missimis ex se textis: Augustinus etiam
 existimauit quæst. 118. in Exodum, &
 nonnulli alij. Quibus nos assentiri non
 possumus, quoniam Iosephus ait: Cui
 decoris causa affuta est fimbria, ne scis-
 sura appareat. Quare quod habemus
 in nostra translatione: *Et ora per gy-
 rum eius textilis*, ita intelligendum est,
 illam fimbriam ex eadem lana hyacin-
 thina esse contextam seorsum, & po-
 stea eidem tunica assutam. De eius ex-
 tremitate ait Dominus Mosi: *Deor-
 sum vero ad pedes eiusdem tunica per
 circuitum, quasi mala Punica facies ex
 hyacintho, & purpura, & cocco bis tin-
 cto, & bysso retorta mistis in medio
 tintinnabulis, ita vt tintinnabulum sit
 5 aureum, & malum Punicum.* † Iose-
 phus: Ceterum ima vestis ornabatur
 limbo effigie malorum Punicorum di-
 stincto, a quo tintinnabula aurea sic de-
 pendebant, vt medium esset quodque
 malum Punicum inter duo tintinnabu-
 la situm, & tintinnabulum inter duo
 mala Punica. Hieronymus his nihil
 addit, nisi septuaginta duo fuisse tintin-
 nabula, & totidem mala Punica: De
 quo numero nihil inuenio in Scriptu-
 ra, nisi quod Ecclesiasticus ait cap. 45:
 Et cinxit eum tintinnabulis aureis plu-
 rimis in gyro. Idem cum Hieronymo
 scripsit Ildorus lib. 1. Etymol. cap. 21.
 de numero malorum Punicorum, &
 tintinnabulorum. Cur hoc fiat statim
 docet Dominus: *Et vestietur ea Aha-
 ron in officio ministerij, vt audiatur sonus
 quando ingreditur, & egreditur sanctua-
 rium in conspectu Domini, & non mo-
 riatur.*

*Tunica hyacinthina Allegorica si-
 gnificatio.*

Quorsum hæc facta fuerint osten-
 dit eorum significatio, de qua le-
 gemus Sapient. 18: In veste enim pode-
 ris, quam habebat, torus erat orbis ter-
 rarum. Quod verbis Iosephi, & Philo-
 nis explicabimus. Iosephus: *Quin &
 pontificis tunica, cum sit lintea, terram
 similiter significat, hyacinthus vero po-
 lum.*

lum. Per mala Punica fulgetra refe-
 6 rens, sicut tonitrua per tintinnabulo-
 rum strepitum. † Philo: Hic fuit ami-
 ctus pontificis. Quid autem sibi ve-
 lit, & integer, & partes eius, ne id qui-
 dem videretur prætereundum silentio.
 Totus enim totius mundi quædam
 imago fuit, partes verò, singularum
 partium. Incipiamus à talari tunica,
 hæc tota est hyacinthina ad signifi-
 candam figuram aeris, natura enim
 aer nigricat, & quodammodo tala-
 ris est à Lunari orbe protensus vsque
 terræ terminos. Vnde etiam tunica
 à pectore vsque pedes per totum cor-
 pus diffunditur. Circa talos habet flo-
 res, mala Punica, & tintinnabula.
 Flores terram significant, in qua flo-
 rent, & germinant omnia. Mala Pu-
 nica aquam, *poal*, dicitur à fluendo iux-
 ta Græcam etymologiam. Tintin-
 nabula verò horum elementorum con-
 centum, & congruentiam. Nam nec
 terra sine aqua, nec aqua sine terra
 generationi sufficit, sed amborum
 7 coitus, & temperatio, &c. † Ea-
 dem scripsit libro. 2. de Monarchia,
 tametsi quod de floribus ait, neque
 in Scriptura inuenio, neque in Iose-
 pho, neque in Hieronymo. Hierony-
 mus quidem in reliquis sentit cum
 Philone, in tintinnabulis, & malis
 Punicis cum Iosepho. Verum acce-
 dit adhæc colorum quatuor varietas,
 quæ erat in malis Punicis, de quibus
 hæc scribit Hieronymus Hebræorum
 sententiam referens: Quatuor colo-
 res ad quatuor elementa referuntur,
 ex quibus vniuersa subsistunt. Byssus
 terræ deputatur quia ex terra gigni-
 tur, purpura, mari, quia ex eius co-
 chleolis tingitur, hyacinthus aeri,
 propter coloris similitudinem: coc-
 cus igni, & ætheri, &c. Idem sentit
 Iosephus libro. 6. de Bello capite. 6.
 Quorsum autem pontifex mundum
 potest in vestibus, statim explicat
 Hieronymus: Et iustum esse com-
 memorant, vt pontifex creatoris non
 solum pro Israel; sed & pro vniuer-
 so mundo roget, siquidem ex terra,
 & aqua, & aere, & igne mundus
 iste consistit, & hæc elementa sunt
 8 omnium. † Et postea: Iustum ergo

erat, sicut supra ex parte diximus,
 vt pontifex Dei creaturarum omnium
 typum portans in vestibus suis in-
 dicaret cuncta indigere misericordia
 Dei: & cum sacrificaret ei, expiaretur
 vniuersalis conditio, vt non pro libe-
 ris, ac parentibus, & propinquis, sed
 pro cuncta creatura, & voce, & habi-
 tu precaretur, &c.

Eiusdem Moralis significatio.

QVID verò hæc tunica signifi-
 cet ad mores pertinens Be-
 da eleganter explanat capi-
 te. 6. cuius verba redigam in com-
 pendium. In eo quod tota vnus co-
 loris est, vita sacerdotis qualis esse
 debeat manifestè docetur, hoc est,
 supernis solum desiderijs incessanter
 intenta, & conuersationem, iuxta
 Apostolum, habens in cælo, ac sui
 Saluatoris inde desideranter expe-
 ctans aduentum. Ad pedes vsque per-
 tingebat, vt ostenderetur nihil in sa-
 cerdotali vita infimum, ac fordidum
 remanere, sed omne, quod ageret,
 quasi æthereo colore speciosissimum,
 vniuersa membra eius à capite vsque
 ad pedes gratia virtutum contexta es-
 se debere. † Item tunica talari sa-
 9 cerdos tota hyacinthina vestitur, vt
 admonetur opus cæleste non in-
 choandum tantummodo, verum etiam
 vsque ad finem in eo esse perseue-
 randum omnibus, qui salui esse vo-
 luerint. Tunica namque hyacinthi-
 na vsque ad pedes vestiri, est bo-
 nis operibus vsque ad finem vitæ hu-
 ius insistere præcipiente, ac promit-
 tente Domino: *Esto fidelis vsque
 ad mortem, & dabo tibi coronam
 vitæ.* Capitium, siue apertura tunica
 firmissimam oram habet, cum pri-
 mordium bonæ nostræ actionis for-
 ti radice timoris Domini subnixum,
 & contra omnes insidias hostis an-
 tiqui probatur esse munitum. De
 tintinnabulis verò, & malis Punicis
 hæc scribit Gregorius in secunda par-
 te Pastoralis curæ, capite. 4. & libro. 1.
 Epistola. 24: Hinc Moyfi præcipitur
 vt tabernaculum sacerdos ingrediens
 H tin-

Philip. 3

Apo. 2.

tintinnabulis ambiatur, ut videlicet voces prædicationis habeat, ne superni spectatoris iudicium ex silentio offendant. Scriptum quippe est, Ut audiatur sonitus quando ingreditur Sanctuarium in conspectu Domini, & non moriatur. † Sacerdos namque ingrediens vel egrediens moritur, si de eo sonitus non audiat, quia iram contra se occulti iudicis exigit, si sine sonitu prædicationis incedit. Aptè autem tintinnabula vestimentis illis describuntur inserta. Vestimenta etenim sacerdotis quid aliud quam recta opera debemus accipere, Propheta attestante, qui ait: Sacerdotes tui induantur iustitiam? Vestimentis itaque illis tintinnabula inhaerent, ut vitæ viam cum linguæ sonitu ipsa quoque bona opera clament sacerdotis. Sed cum rector se ad loquendum præparat, sub quanto cautelæ studio eloquatur attendat, ne, si inordinate ad loquendum rapitur, erroris vulnere audientium corda feriantur, & cum fortasse sapiens videri desiderat, nitatis compagem insipienter abscondat. Hinc in sacerdotis veste iuxta Divinam vocem tintinnabulis mala Punica coniunguntur. Quid enim per mala Punica, nisi fidei unitas designatur? Nam sicut in malo Punico unico exterius cortice multa interiorius grana inveniuntur, sic in numeros Sanctæ Ecclesiæ populos unitas fidei contegit, quos intus diversitas meritum tenet. &c. † Benda verò ait loco indicato, malis Punicis multifariam virtutum operationem vno caritatis munimine rectam designari: & ad pedes tunicae poni tintinnabula, & mala Punica per gyrum, cum ad tantam perfectionem vitæ sacerdos pervenit, ut nihil in illo aliud, quam splendor varius bonorum operum, nihil ab illo aliud, cum os aperuerit, quam suavissimus eorumdem operum sonus audiatur. Mala enim Punica fiunt ex quatuor coloribus, qui varietatem virtutum indicant. His verò in medio tintinnabula permiscetur, cum

Psal. 131

neque opus sacerdotis unquam a sonitu verbi, quod loquitur, discrepat, nec a rectitudine operis linguæ sonitus dissentit. Fiuntque bina mala circum singula tintinnabula, & circum singula mala bina tintinnabula, cum & omnia quæ loquitur, bonis confirmantur actibus, & universa quæ agit, quam sint rationalia discreto sermonis sonitu produntur. &c. His addamus tintinnabula esse aurea, quia per aurum pretiosissimum metallorum rectè sermones de rebus Divinis significantur. Deinde hoc advertendum hæc, & quæ de vestibus pontificis dicuntur, posse ad presbyteros etiam nostros transferri, si dicamus prius maiorem requiri in presbytero Evangelico Sanctitatem, quam in pontifice legis, aut simili quapiam præmuntione utamur.

DE EPHOD.

CAP. X.

EPHOD HEBRAICè ab **תָּפֵן**, quod est cinctus, Græcè **επιτομις** dicitur à **τ**, id est, Superhumeralis, diligenter ab Scriptura describitur: *Facient autem Superhumeralis de auro, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere polymito (id est, variorum filorum, ac colorum. lxx. **επιτομις** **επιτομις** **πολυμιτου**, id est, opus textile variegatoris.) Duas oras iunctas habebit in utroque latere summitatum, ut in unum redeant. Ipsa quoque textura, & cuncta operis varietas erit ex auro, & hyacintho, &c.* Quæ Iosephus ita explicat: Super hanc tertiam (vestem, aut tunica) etiam num induit vocatam Ephodem Græcanicè epomidi similem: Ea fit hoc modo: Ex varijs coloribus auro intermixto ita contextitur, ut circa medium pectus lacuna relinquatur, maniculis quoque

Vers. 6.

Vers. 7.

Vers. 8.

ita extantibus, ut planè tunica appareat. Verùm Græca Iosephi malè versa sunt, quæ ita habent ad verbum: Super histerium induitur, qui Ephodes dicitur, & Græcanicè Epomidi similis est. Fit autem hoc modo: textus deorsum cubitali mensura ex omnigenis coloribus, & auro simul variegato lacunam circa medium pectus relinquit, cum manicisque fabricatus, & omni figura in modum tunicae factus. Ruffinus vertit: Fit enim hoc modo, ut sit textus eius magnitudine cubiti. Ex quibus videmus Ephod habere non maniculas, sed manicas integras. In quo Sixtus Senensis libro. 3. Biblioth. cap. 12. & multi alij errarunt, qui in modum scapularis monastici eum factum esse dicunt. Deinde videmus non protendi ultra cingulum, ut multi volunt, sed usque ad cingulum. Ad cingulum vique protendi non est dubium, cum Exod. 39. legamus Ephod, & Rationale ligari zona: sed non ulterius, docet Iosephus, qui cubitali mensura eum esse dicit, atque ideo dicebatur, **επιτομις**, quod humeros tantum cum pectore ornaret. Epomis etiam Græcanica, cui Iosephus eum similem esse dicit, vestis muliebris est, ut ait Pollux libr. 7. cap. 13. & ab humeris ornandis nomen habuit. Quod ex eo cernitur, quod Athenæus lib. 13. Dipnosophistarum, versus finem versus refert Chæremonis Tragicæ poetæ huiusmodi.

Iacebat hæc ad albos Lunæ radios, Ostendens vbera soluta, pectoris fascia.

In Græco ita habent:

Επιτομις γαρ ημιν λευκος εις σελινδαρος φαιρα μακρον λευμενης επιτομιδος.

Lib. 14. Epigr. 66.

Vbi bonus interpres Iacobus Dalemchapius epomidem vocavit pectoris fasciam, quod satis cum Græco convenit. Et in margine adnotat hanc vocem iuxta veteres significare Strophium, quod Martialis vocat Mamillare, quo tumor papillarum cohibetur, vinetum ad humeros. Inde lxx. duas partes Ephod anteriorem, & posteriorem vocant duas

epomides Exod. 28. & 39. vbi nos habemus: *Duas oras iunctas habebit, &c.* Arbitror etiam fuisse infra manicas confutum, aut fibulis connexum, quoniam Iosephus ait eum omni figura similem esse tunicae, tunicae autem consuuntur ad latera. Hoc etiam significatum puto verbis illis: *Duas oras iunctas habebit in utroque latere summitatum*, summitates enim vocat extremitates utriusque lateris **επιτομις**, quod fines, & extremitates significat, ut Psalmo. 18: Et in fines orbis terræ verba eorum. Omnia confirmantur ex verbis Philonis libro. 2. de Monarchia, qui ita describit Ephod, Huic, (id est, tunicae hyacinthinae) superinduitur textum pectorale thoracis specie, &c. In Græco **επιτομις** **επιτομις** & Iosephus libro. 6. de Bello, cap. 6. de Epomide, siue Ephod, ait: Et habitu quidem indumento thoraci similis videbatur. De reliquo eius ornatu hæc scribit idem Iosephus. In utroque autem humero singuli Sardonyches auro inclusi fibularum vice Epomidem adnectunt. His insculpta sunt Iacobi filiorum nomina literis vernaculis linguæ nostratæ in utroque lapide sena, ita ut seniores dextram humerum obtineant, &c. Quibus verbis intelligitur quod ait Dminus: *Sex nomina in lapide vno, sex reliqua in altero, iuxta ordinem natiuitatis eorum.* intelligimus enim in lapide dexteri humeri fuisse nomina sex maiorum natu filiorum, Ruben, Simeonis, Iudæ, Dan, Nephthali, Gad. In sinistro erant Asser, Issachar, Zabulon, Ephraim, Manasses, Benjamin: hic enim est ordo natiuitatis eorum, ut constat ex Genesis. 29. & 30. nisi quod Leui demimus, qui erat ordine tertius, & pro Ioseph, qui erat post Zabulon, ponimus duos eius filios, ut explicabimus capite sequenti. Quorsum hoc fiat docet Scriptura: *Et pones in utroque latere Superhumeralis memoriale filijs Israel: portabitque Aharon nomina eorum coram Domino super utrumque humerum ob recordationem, id est, ut pontifex ingrediens in Sancta sanctorum nomina populi, pro quo rogaturus est*

H. Domi-

Dominum, portet in humeris, ut ait Hieronymus. Beda, capite. 4: Tres enim ob causas Aharon nomina patriarcharum inter sacrificia semper in humeris, sicut & in pectore, porrabat, videlicet ut ipse fidem, vitamque patriarcharum meminisset imitari, ut duodecim tribuum, quæ de his natæ sunt, orationibus, & sacrificijs memor existeret: ut idem populus scripta in veste præsulis sui patrum nomina videns curaret sedulo ne ab illorum meritis desciscens ad errorum contagia declinaret. † Ad hoc enim valet quod dictum est: Et ponet in utroque latere Superhumeralis memoriale filiis Israel. Quod verò ait Iosephus, circa medium pectus lacunam relinqui, ita intelligendum est, ut ab Hieronymo exponitur dicente: Contra pectus nihil confretum est, & locus futuro Rationali derelictus. Addit Scriptura: Facies, & yncinos ex auro, & duas catenulas, &c. De quo cap. sequenti dicemus. Intelligimus etiam ex verbis Iosephi duas partes Superhumeralis non fuisse in humeris inter se confutas, sed illis duabus gemmis, quasi fibulis quibusdam, connexas. Præterea, ubi nos habemus: Duos lapides onychinos, Hebr. Duos lapides *onyx*, hæc solum verterunt Smaragdos, Aquila verò, & Symmachus, & Theodotion, Onychinos: Iosephus Sardonychias vocat eum Hebræo, Aquilæque consentiens, ut vel colorem lapidum, vel patriam demonstraret, ut scribit Hieronymus. † Sensit itaque Hieronymus Onychem esse, quam Iosephus vocat Sardonychem. Onyx gemma est translucida colore vnguem hominis referens carnibus impositum, ut autor est Plinius libro. 37. cap. 6: Iosephus autem vocat eam Sardonychem, (quo nomine etiam usus est libro. 6. de Bello cap. 6.) vel quod Sardibus in vrbe Afiz minoris inuenta sit, vel quod cum candore paululum habeat ruboris, qui magis in Sarda, siue Sardia lapide emicat. De his gemmis 3. Antiquit. cap. 9. mirum quippiam, & notatum dignum scribit idem Iosephus. Ex lapillis, inquit, quos pontifex in humeris gestabat (Sardonyches erant, quo-

rum natura nulli non notam narrare superuacuum puto) micabat alter quoties litatum esset, is, qui dextrum humerum occupabat, tantumque fulgorem emittebat, ut procul etiam intuentibus conspiceretur, idque præter naturam suam, & consuetudinem, &c. Duplex tamen fuit Ephod, ut adnotauit Hieronymus in epistola. 127. ad Fabiolam, & in epistola. 130. ad Marcellam. Alter fuit, qualis modo descriptus est, qui solius erat pontificis, alter lineus tantum, quo non solum sacerdotes, & Leuitæ, sed etiam laici utebantur. † Nam de Samuele, qui erat Leuita, legimus. 1. Regum. 2: Samuel autem ministrabat ante faciem Domini præter accinctus Ephod lineo. Et cap. 22: Irruit in sacerdotes, & trucidauit in die illa octogintaquinque viros vestitos Ephod lineo. Et de Dauide, qui neque erat sacerdos, nec Leuita, scriptum est. 2. Regum. 6: Porro Dauid accinctus erat Ephod lineo, videlicet cum saltaret, & caneret ante arcam Domini. Ex dictis intelligitur Ephod lineum non fuisse vestem sacerdotalem, nec Leuiticam, sed ex similitudine Ephod pontificis factam, ut ab ijs gestaretur, qui quomodo Diuino cultui deseruirent. Quod latius exponitur ab Alfonso Abalensi, in libr. 1. Reg. cap. 22. questione. 27.

Allegorica significatio Ephod.

Allegoricam significationem Iosephus ita explicat: Epomis etiam vniuersi huius naturam indicabat è quatuor coloribus contexta, quibus aurum accessit, sicut ego interpretor, propter adiunctam rebus omnibus lucem. Duo præterea Sardonyches in vestitu pontificis pro fibulis additi Solis, & Lunæ significationem habent. Philo: At Epomisdem cæli figuram esse certis contexturis colligitur. † Primum è duobus Smaragdis rotundis humeralibus, quos quidam existimant typos Solis Lunæque, sed proprius ad veritatem accedit per hos designari duo hemisphæria. Sunt enim, sicut hæc gemma, ambo

ambo inter se paria neutro crescente, decrecente ve secus quam in luna videtur. Attestatur & color, Smaragdo enim aspectus totius cæli est similis. Vnde factum est, ut gemma utraque sculperetur sex nominibus, quia utrumque hemisphærium diuiso signifero circulo sex signa complectitur. Idè breuius repetit lib. 2. de Monarchia.

Moralis significatio Ephod.

Quod autem ad moralem attinet, quoniam in humeris, ut ait Beda cap. 4. onera portantur, & iuxta Philo. libro. 3. de Vita Moysi, per humerum significatur operatio, quid per Superhumeralis pontificis, nisi labores bonorum operum, quæ iugiter coram Domino ferri debent, ostenduntur? Superhumeralis ergo illud Euangelicum onus accipiamus, de quo Dominus ait: Iugum enim meum suauis est, & onus meum leue. De auro fit, ut ante omnia inhabitu sacerdotis intellectus sapientiæ principaliter emicet. Cui hyacinthus, qui aërio colore resplendet, adiungitur, ut per omne, quod intelligendo penetrat, non ad fauores infimos, sed ad amorem cælestium surgat. † His purpura permiscetur, ut sacerdotale cor, cum summa, que prædicat, sperat in semetipso, etiam suggestiones vitiorum reprimat, & que ex regia potestate contradicat, & nobilitatem semper intinere regenerationis aspiciat, & cælestis regni sibi habitum moribus defendat. Quamuis in purpura effusio etiam sanguinis pro Christo intelligitur, & passionum tolerantia, quæ merito super sacerdotis humeros resplendet, ut ipsum ad patiendam aduersa semper doceat esse paratum. His coccus bis tinctus adiungitur, ut ante oculos Dei omnia virtutum bona caritate decorentur. Quæ scilicet caritas, quæ Deam simul, ac proximum diligit, quasi ex duplici tinctura fulgescit. Adiungitur & byssus tortâ, quia tunc castimonia ad perfectum munditiæ candorem ducitur, cum per abstinentiam caro fatigatur. Duæ oræ Superhumeralis sibi inuicem copulantur, dum omnia, quæ foris bona monstrantur, intus pura, & simplici intentione Deo placendi gerimus. Et hoc

in utroque latere Superhumeralis, ut interaduersa, & prospera, concorditer semper actione, & cogitatione conditori nostro seruiamus. † Pontifex in Superhumerali nomina gestat Patriarcharum, cum doctor quisque, siue præsul Ecclesiæ, in omnibus, quæ agit, patrum præcedentium facta considerat, atque ad eorum imitationem vitam dirigere, & onus Euangelicæ perfectionis ferre satagit. Quæ videlicet nomina patrum aptè in lapidibus pretiosis sculpi iussa sunt, lapides quippe pretiosi opera sunt virtutum spiritualium. Habetque sacerdos in humeris lapides pretiosos, & in eis nomina patrum scripta, cum & ipse claritate bonorum operum cultus admirandus extiterit, & eandem claritatem non à se nouiter inuentam, sed antiqua sibi patrum auctoritate traditam esse docuerit. Duplici autem ratione hæc in humeris portat, ut & ipse præceptis Dominicis humiliter subditus incedat, & auditoribus suis semper cælestia, siue sua, siue patrum exempla, quæ sequantur proponat. † Aptè etiam iidem lapides includi atro, atque circumdari iubentur. Auro namque vel intellectu, vel certè caritas infundatur, quia sicut aurum metallis, ita caritas virtutibus præstat ceteris. Includuntur auro lapides, cum operatio virtutum adeo puro vndique intellectu circumspicitur, ut nihil in eis vitiorum latere, nihil remanere sordidum permittatur: Cum ipsæ virtutes ita vinculo caritatis continentur, ut nulla rerum mutabilitate à suo statu decidere, nunquam de habitu sacerdotis torpente mentis custodia valeant prælabi. Omnia ex Beda breuiter collecta. Quibus hoc addimus, Superhumeralis manicas habere, quia onus, quod imponitur, utraque manu complectendum est. Pectus tegit, & ultra zonam non transit, quia tantum est in bono opere elaborandum, quantum Deum velle cogitabimus, & ultra virtutum limites progrediendum non est, quæ in zona significantur, ut diximus ca. 7. nu. 9.

(?)

H 3

DB

DE RATIONALI. CAP. XI.

RATIONALE non noua vestis est, quamuis ab Hieronymo distinctionis, & perspicuitatis causa quasi noua ponatur: sed pars quaedam, atque ornamentum insigne Superhumeralis, quam tamen nos ab eo separauimus, quoniam multa habet contemplatione digna. De qua Dominus hanc Moysi praecepit: *Rationale quoque iudicij facies opere polymito iuxta texturam Superhumeralis, ex auro, hyacintho, & purpura, coccoque; bis tincto, & bysso retorta. Quadrangulum erit, & duplex. Mensuram palmi habebit tam in longitudine, quam in latitudine, &c.* Hieronymus: Septimum uelimentum est mensura paruum, sed cunctis supradictis sacratius. Intende quae so animum, ut quae dicuntur intelligas. Hebraice uocatur רָטוֹן, Graece autem ראָטוֹן, nos Rationale possumus appellare, ut ex eo ipso statim nomine scias mysticum esse quod dicitur. Pannus est breuis ex auro, & quatuor in textis coloribus, hoc est, iisdem, quibus & Superhumeralis, habens magnitudinem palmi per quadrum, ne facile rumpatur, &c. † Causa nominis Graeci, & Latini ex ijs, quae dicimus, intelligetur, nam Hebraicum noui Hebraei tradunt significare Pectorale, quod super pectus ponatur. Sed ut aliorum multorum, ita etiam huius uocabuli proprietatem ignorant, ut ex Iosepho intelligi potest, dicente: Id uocatur Esfen, ac si dicas, ראָטוֹן, id est, Rationale. Vbi corrupte legitur semper Esfen, pro Hosen. Ac ne dubitemus utrum palmus mensura sit quatuor digitorum, ut saepe apud Latinos, an maior: ambiguitatem substituit Hebraicum nomen רָטוֹן, quae mensura est duodecim digitorum, siue dimidium cubiti, & Spithama, quo, lxx. & Iosephus vsi sunt. Hic pannus, siue frustum, aut, ut Iosephus ait, *κατασκευασμένη*, implet omnino lacunam illam, quam relictam esse diximus in Superhumerali, quare merito non tam nouum uelimentum dicendum est, quam pars Superhumeralis. Copulabatur autem cum Rationali hoc modo: *Facies in Rationali catenas sibi*

Vers. 15.

Vers. 16

2

Vers. 22

inuicem coherentes ex auro purissimo, & duos anulos aureos, quos pones in utraque Rationalis summitate, &c. † Hoc Iosephus ita exponit: Id committitur cum tunica (id est, cum Superhumerali, quod tertiam tunicam appellat) anulis aureis per singulos angulos ex oris tunicae, ac Essenis extantibus intercurrente tania hyacinthina, & ne quid inter circulos hiet, filo hyacinthino futuram explente; & c. Itaque Rationale non assuebatur humerali, sed alligabatur. Erat autem Rationale duplex, ut diximus, id est, tela duplici contextum, ut sustinere posset pondus gemmarum, quae in eo ponebantur. Facies eius interior habebat in quatuor angulis quatuor anulos aureos, quibus in Superhumerali respondebant alij quatuor. Vtrique, id est, tam Rationalis, quam Superhumeralis anuli, copulabantur inter se vitta quadam hyacinthina. Deinde si, quid forte vacui inter circulum, & circulum relinqui videbatur, filo hyacinthino explebatur. Facies exterior habebat in duobus angulis superioribus duos anulos aureos eminentes, quibus catena aurea inferebantur, quoniam anuli priores (ut Iosephus ait) non possent gemmarum pondus sustinere. † Ascendebant autem catenae (ut testantur Iosephus, & Hieronymus) per fistulas quasdam ad humeros, & adhaerebantur circulis aureis, qui erant at ergo in summitate posterioris partis Superhumeralis. Fiebant autem fistulae ob pulchritudinem, ut ait Hieronymus. Ex quo Erasmi error proditur, qui pro Fistulas, putauit legendum Fibulas apud Hieronymum. Atque ita his catenis & Superhumerali sustinebatur, ne desluere posset, & Rationale separari non poterat a Superhumerali, immo ita iungebatur inter se, ut vna textura contra uidentibus putaretur, ut scribit Hieronymus. Anuli autem superhumeralis, quibus catena Rationalis inferebatur sunt illi ipsi, de quibus, cum de Superhumerali ageret Moyses, dixit: *Facies & uicinos ex auro, & duas catenas auri purissimi sibi inuicem coherentes, quas inferes uicinis.* Ac propterea Iosephus, & Hieronymus, cum de Superhumerali agerent nihil de his uicinis, & catenulis dixerunt, quia dicturi erant, cum

Vers. 13

cum ad Rationale peruentum esset, quos nos imitati sumus. † Catenulas autem sibi inuicem coherentes dicit catenulas duplicatas, quarum extremae partes iunguntur inter se, ac simul terminantur. Pro, *Sibi inuicem coherentes*, in Hebr. est, *מְבִרְתָּן*, id est, quarum termini inter se iunguntur, *לxx. כַּתְּמֵי עֲרֻקְתָּא עַד אֲרְבָּעֵין*, id est, committas in floribus, id est, quarum partes copularentur inter se extremitate quadam in modum floris facta. Atque ita esse hanc intelligenda ex eo uidemus, quod si simplex catenula esset, in utraque extremitate uicini habere oportebat, ut & cum Rationali, & cum Superhumerali iungeretur. Nunc autem unum tantum habet, quo connectatur superhumerali. *Catenasque aureas (inquit) iungens anulis, quae sunt in marginibus eius, & ipsarum catenarum extrema duobus copulabis uicinis in utroque latere Superhumeralis.* Erat igitur catena non simplex, sed inserta per anulos Rationalis duplicabatur usque ad superhumerali, & ibi ambae eius extremitates uicino adhaerebantur anulo superhumerali. Praeterea si illud: *Sibi inuicem coherentes*, diceretur propter partes catenae sibi inuicem connexas, satis improprie dictum esset, nec enim pars catenae dicitur catena, sed multae eius partes sibi connexae. In Rationali erant duodecim gemmae quatuor ordinibus dispositae. In primo ordine, siue in haec nostra translatio, *In primo versu*, (quod ordo ille uersus scriptus uideatur) *erat lapis Sardius, & Topazius, & Smaragdus. In secundo Carbunculus, Saphirus, Iaspis. In tertio Ligurius, Achates, Amethystus. In quarto Chrysolitus, Onychinus, Beryllus. Inclusi, inquit Moyses, auro erunt per ordines suos, habebuntque nomina filiorum Israel.* Duodecim nominibus calabantur, singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus. † Nec uero arbitror in his nominibus fuisse positum nomen Leui, ut existimauit Abulenensis, sed loco Iosepho positos esse duos eius filios Ephraim, & Manasse, quos Iacob adoptauit, & dici uoluit filios, & singuli suae tribus principes erant, ita tamen ut Ephraim, qui minor natus erat, ponatur ante Manasse, quoniam a Iacob praelatus est

Vers. 24.

Vers. 25

Gemmae Rationalis

Vers. 17

Vers. 18

Vers. 19.

Vers. 20

Vers. 21.

An in Rationali esset

Manasse

Leui.

Ephraim maiori fratri, ut uidemus Genes. 48. Causa est quod si ponebatur Leui, necesse erat praeteriri Ephraim, aut Manasse, atque ita non essent in lapidibus nomina duodecim tribuum, semper enim duodecim tribus intelliguntur exclusa tribu Leui. Quare nec sacerdos pro hac tribu oraret, nec eius recordari uideretur, quod illa ferre non posset. Nam tribus Leui non praeteribatur, etiam si ponerentur duo filij Iacob, quoniam ipse pontifex, & omnes sacerdotes, ac ministri templi erant ex tribu Leui, & eam representabant, talesque futuri erant, ut ipsi potius pro alijs orarent, quam alij pro ipsis. Hoc Iosephus significauit, cum dixit: *Hic erant sculpta filiorum Iacobi nomina, quos tribuum auctores habemus, &c.* Et postea cap. 11. ait: *Pro Leui autem aliegit inter auctores tribuum Manasse Iosephi filium, & Ephraemem pro Iosepho.* Hos enim Iacobus in adoptionem a Iosepho impetrauerat, sicut supra diximus, &c. Atque idecirco Ephraim, & Manasse filij etiam uocantur Iacob, & ut filij Iacob, acceperunt hereditatem quoniam ipse Iacob dixit Genes. 48: *Ephraim, & Manasse, sicut Ruben, & Simeon, reputabuntur mihi.* Reliquos autem, quos genueris, tui erunt, & nomine fratrum suorum uocabuntur in possessionibus suis. Atque idem est iudicium de nominibus scriptis in duobus lapidibus Superhumeralis. Hos autem lapides non casu esse positos in Rationali, sed mysterij causa, dubium non est: cum enim dixisset Dominus: *Poneque in eo quatuor ordines lapidum, nec Moysi opinione lapidum dedit, nec loci, sed certos lapides signauit, certaque cuique locum dedit.* Mysterium omnino illud esse existimo, quod est in Apocalypsi, cum duodecim lapidibus pretiosis, qui uerbis illius celestis fundamenta edificuntur. *Et fundamenta, inquit, muribus ciuitatis omnia lapide pretioso ornata. Fundamentum primum Iaspis, secundum Sapphyrus, &c.* † Ut ergo ibi lapides positi sunt, quorum singuli uirtute, & proprietate sua singulorum Apostolorum uirtutes referrent: ita hic lapides sunt electi, qui patriarcharum, aut posterorum illorum uirtutibus responderent.

H 4

Quod

Quod & Hieronymus sensisse videtur, cum ait: Et sub horum nominibus, & specie, virtutum vel ordo, vel diuersitas indicatur. Atque hoc multo melius cognosceretur, si & lapidum virtutem exacte teneremus, & patriarcharum mores, resque gestas sacra Historia plenius docuisset. Conabimur tamen omnia explicare, quantum licebit, ea maxime sequentes, quae de duodecim patriarchis scripta sunt Genes. 49. & Deut. 33. Nec vero nos mouere debet quod hic scripsit Thomas Caietanus: De nominibus autem lapidum non sit sollicitus, quia perijisse aiunt apud Hebraeos notitiam nominum proprium lapidum, animalium, atque herborum. Porro sane, sed apud recentiores Hebraeos, quare quae de illis scribuntur, aut ipsi, aut eorum sectatores, contemnenda sunt, nisi vbi cum veteribus consentiunt. Atmos eos sequimur, apud quos harum rerum notitia non perierat, sed quid Hebraica nomina valdeant egregie nouerant, hanc interpretationem loquor, & Iosephum, & Hieronymum. Hi nobis ea in Graeca vertent: Graeca autem quibus viti habeant, nobilibes scriptores Graeci, ac Latini docent.

9 In primo ordine primus est Sardinus, qui & Sarda Plinio dicitur lib. 37. cap. 17. hic translucet, & ignis habet speciem. Conuenit hoc Ruben, qui prius igne in diuisis incensus ad patris conuictam accessit, & sicut Sardinus trahit, ita eius ignis patri notus fuit. Genes. 35. Abijt Ruben, & dormiuit cum Balac concubina patris sui, quod illum minime latuit. Inter translucentes lapides nullus tardius suffuso humore habetur, quam Sardinus, ut ait Plinius. Ita Ruben tardius ac minus quam reliqui fratres suffuso inuidiae humore habentur, id est, fulgorem suum manifestum de occidendo Ioseph agebatur. Genes. 37. Repertum est enim, ut idem scribit circa Aegyptum Sardinus, qui brachia aurea sublinuntur, talei que hinc Sardinum fuisse probabile est, cum circa Aegyptum fuerint filij Israel, quo tempore haec se habuit. Ruben, tamen in eo, quod foris apparebat, patris capiti id illius videretur, tamen inferis brachia aurea habebat, quia

caritatem in corde seruabat, & Ioseph incolumem seruare cupiebat, ut legitur Genes. 37.

10 Secundus lapis est Topazius, qui viridis est, & omnibus eius coloris gemmis praefertur autore Plinio lib. 37. capite. 8. Significat Simeonis praesentem animum, & timori non cedentem, qui cum fratre Leui stuprum sororis Dinae plurimis interfectis vindicauit Genes. 34.

Tertius Smaragdus, qui maxime viridis est, & oculorum aciem lassam recreat, & gratissimi coloris est, ex Plinio lib. 37. cap. 5. Si tertius patriarcharum esset Leui: sacerdotium, & doctrinam posterorum eius animos omnium recreantem significaret. Sed quia non eum in hoc lapide, sed Iudam positum putamus, significat eius fortitudinem, & regiam potestate in hac tribu, quae semper vsque ad Christum quadam tenus ratione mansit, in quam vniuersus Israel oculos eum laetitia conuertebat, ut per eam ab hostibus liberaretur. Et quia hic lapis Diuinae naturae similitudinem habet in multis, ut diximus in cap. 4. Apocal. num. 11. quae semper viret, & pulcherrima est, cum summaque voluptate spectatur: recte tribuitur Iudae, ex cuius tribu natus est Christus verus Deus, & homo semper viuens, & genus humanum aeterna donans libertate.

11 In secundo ordine primus lapis est Carbunculus: de quo Plinio lib. 37. cap. 7. de ardentibus gemmis sermonem instituens ait: Principatum tenent Carbunculi a similitudine ignium appellati, cum ipsi non sentiant ignes, ob id a quibusdam apyroti vocati. Hic lapis tribuitur Dan propter tribum eius, cuius magna fuit fortitudo, quae ad similitudinem ignis exussit urbem Lais Iudic. 18. Et maxime propter Samsonem, qui velut ignis quidam fuit in Palaestinos. De hac fortitudine scriptum est, Deut. 33. Dan cattilus leonis.

Secundus lapis est Sapphirus, quae caelestis coloris est, id est, caerulea, & aureis punctis collucens, ut ait Plinio lib. 37. cap. 9. Indicat caelestes mores nonnullorum Apostolorum, qui fuerunt ex tribu Nephtali, ut est in Psalmo. 67. Principes Iuda duces eorum, principes

principes Zabulon, & principes Nephtali. Aurea puncta Sapphiri significant verba Apostolorum de Diuinis mysterijs. Genes. 49. scriptum est: Nephtali ceruus emissus, & dans eloquia pulchritudinis. Apostoli enim, quasi cerui emissi a Christo, velociter per orbem terrae discurrerunt emittentes pulcherrima, ac saluberrima eloquia.

12 Tertius est Iaspis, pulcherrima gemma, virens, & translucens, & magnae firmitatis. Lege Plinio lib. 37. cap. 8. Indicat magnam, & manifestam omnibus fortitudinem tribus Gad, & sanctitatem ipsius patriarchae. Deut. 33. Benedictus in latitudine Gad, quasi leo requieuit, cepitque brachium, & verticem, &c.

In tertio ordine primus est Ligurius, pro quo Graece legitur λιγυριος. Quare male in quibusdam codicibus Latinis, & apud quosdam scriptores legitur Lyncurium. In quo etiam lapsus est Sigismundus Gelenius, qui in translatione Iosephi vertit Lyncurium, cum in Graeco sit λιγυριος, & in veteri Ruffini translatione, Ligurius. Etenim Lyncurium non est gemma, sed quod Latine dicimus Succinum, aut electrum, quod, ut

13 nomine indicat, ex vrina lynceis fit. De quo Plinius refellens eorum sententiam, qui gemmam esse crediderunt, haec scripsit lib. 37. cap. 3. De Lyncurio proxime dici cogit autorum pertinacia. Quippe, etiam si non electrum id esset, gemmam esse contendunt. Fieri autem ex vrina quidem lynceis, sed egestam terra protinus bestia operiente eam, quoniam inuideat hominum vsui. Esse autem, qualem in igneis succinis, colorem, scalpique. Ego falsum, id totum arbitror, nec visum in suo nostro gemmam ullam ea appellatione, &c. Ego sine gemma Lyncurium, ut Theophrastus in libro de Lapidibus, & alij, quorum meminit Plinius, voluerunt, an non sit, hoc quidem in loco non admodum contenderim, quamuis si ex lynceis vrina succinum fit, quomodo gemma fieri possit, non video. Hoc dico, gemmam ex vrina lynceis adeo pretiosam fieri, ut inter pulcherrimas gemmas Rationalis poneretur, non esse admodum probabile. Hoc etiam, siue Lyncurium gemma sit, siue non sit, nihil ad nos pertinere, quoniam haec Lyn-

14 curium Graece dicitur, lxx. autem, & Iosephus non λιγυριος scripserunt, sed hic λιγυριος, illi; λιγυριον, quod nihil ad Lyncurium. Ex quo intelligimus cur Hieronymus dixerit: Satisque miror cur hyacinthus pretiosissimus lapis in horum numero non ponatur: nisi forte ipse est alio nomine Lyncurius. Scrutans eos, qui de lapidum scribere naturis, atque gemmarum, Lyncurium inuenire non potuit, &c. Vbi utroque in loco non Lyncurium, sed in primo Ligurius, in altero Ligurium legendum est, in quo lapsi sunt Erasmus, & Marianus Victorinus in scholijs Hieronymi. Etenim Lyncurium multis in locis inuenire potuit Hieronymus apud huiusmodi scriptores, cum Plinius affirmet se eorum pertinacia cogi ad agendum de Lyncurio. Mihi suspicio est Ligurium genus esse carbunculi, cuius meminit Plinius libro. 37. ca. 7. his verbis: Est & Anthracitis appellata, in Thesprotia fossilis, carbonibus similis. Falsum arbitror quod & in Liguria nasci tradiderunt, nisi forte tunc nascebatur. Esse in ijs & praecinctae candida venae traduntur. Harum igneus color, ut superiorum est: peculiare quiddam, quod iactata in ignem, velut mortuae, extinguuntur, contra aquis perfusa exardescunt, &c. Forte haec gemma, quam praeci auctores in Liguria nasci tradiderunt, inde etiam apud veteres dicta est, λιγυριος, aut Ligurium, nam Y pro, V, ponit, & in V passim verti videbunt, qui obseruauerint. Conuenit Aser propter eius caritatem, & copiam spiritualium bonorum in terra bonis indicatam. Genes. 49. Aser pinguis panis eius, & praebet delicias regiibus. Deut. 33. Benedictus in filijs Aser, sit placens fratribus suis, & tingat in oleo pedem suum, &c. Ascensor caeli auxiliator tuus.

16 Secundus lapis est Achates. Plinius libro. 37. cap. 10. Achates in magna fuit autoritate, nunc in nulla est reperta primum in Sicilia iuxta flumini eiusdem nominis, postea plurimis locis, excedens amplitudine, numerosa varietatibus diuersis mutantibus cognominibus, &c. Idem libro. 6. Etym. capite. 10. addit: Est autem nigra habens in medio circulos nigros, & albos, iustos, & variatos, &c. Tribuitur Issachar

curium Graece dicitur, lxx. autem, & Iosephus non λιγυριος scripserunt, sed hic λιγυριος, illi; λιγυριον, quod nihil ad Lyncurium. Ex quo intelligimus cur Hieronymus dixerit: Satisque miror cur hyacinthus pretiosissimus lapis in horum numero non ponatur: nisi forte ipse est alio nomine Lyncurius. Scrutans eos, qui de lapidum scribere naturis, atque gemmarum, Lyncurium inuenire non potuit, &c. Vbi utroque in loco non Lyncurium, sed in primo Ligurius, in altero Ligurium legendum est, in quo lapsi sunt Erasmus, & Marianus Victorinus in scholijs Hieronymi. Etenim Lyncurium multis in locis inuenire potuit Hieronymus apud huiusmodi scriptores, cum Plinius affirmet se eorum pertinacia cogi ad agendum de Lyncurio. Mihi suspicio est Ligurium genus esse carbunculi, cuius meminit Plinius libro. 37. ca. 7. his verbis: Est & Anthracitis appellata, in Thesprotia fossilis, carbonibus similis. Falsum arbitror quod & in Liguria nasci tradiderunt, nisi forte tunc nascebatur. Esse in ijs & praecinctae candida venae traduntur. Harum igneus color, ut superiorum est: peculiare quiddam, quod iactata in ignem, velut mortuae, extinguuntur, contra aquis perfusa exardescunt, &c. Forte haec gemma, quam praeci auctores in Liguria nasci tradiderunt, inde etiam apud veteres dicta est, λιγυριος, aut Ligurium, nam Y pro, V, ponit, & in V passim verti videbunt, qui obseruauerint. Conuenit Aser propter eius caritatem, & copiam spiritualium bonorum in terra bonis indicatam. Genes. 49. Aser pinguis panis eius, & praebet delicias regiibus. Deut. 33. Benedictus in filijs Aser, sit placens fratribus suis, & tingat in oleo pedem suum, &c. Ascensor caeli auxiliator tuus.

16 Secundus lapis est Achates. Plinius libro. 37. cap. 10. Achates in magna fuit autoritate, nunc in nulla est reperta primum in Sicilia iuxta flumini eiusdem nominis, postea plurimis locis, excedens amplitudine, numerosa varietatibus diuersis mutantibus cognominibus, &c. Idem libro. 6. Etym. capite. 10. addit: Est autem nigra habens in medio circulos nigros, & albos, iustos, & variatos, &c. Tribuitur Issachar

16 Secundus lapis est Achates. Plinius libro. 37. cap. 10. Achates in magna fuit autoritate, nunc in nulla est reperta primum in Sicilia iuxta flumini eiusdem nominis, postea plurimis locis, excedens amplitudine, numerosa varietatibus diuersis mutantibus cognominibus, &c. Idem libro. 6. Etym. capite. 10. addit: Est autem nigra habens in medio circulos nigros, & albos, iustos, & variatos, &c. Tribuitur Issachar

Sardinus Ruben.

Topazius Simeon.

Smaragdus Iudas.

Carbunculus Dan.

Sapphirus Nephtali.

Achates Issachar

char propter varietatem virtutum, & propter sanctitatem tribus eius, quae cum esset in tenebris, id est, inter peccatores, candorem non amisit, & peccatores ad iustitiam vocavit. Deut. 33: Et Zabulon ait: Latere Zabulon in exitu tuo, & Issachar in tabernaculis tuis. Populos vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas iustitiae, id est, tanta pietatis erunt, ut ad templum vocent alios, & victimas Deo gratissimas immolent.

17 **Amethystus** Tertius lapis est Amethystus, quae ad vini rubri colorem accedens tandem in violaceum desinit, ex Plin. libro. 37. cap. 9. Significat caritatem, & mores caelestes Zabulo, & tribus eius; de qua dictum est, quod modo rerulimus: Populos vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas iustitiae. Praefertim cum & ex hac tribu quidam apostoli fuerint, ut ex Psalm. 67. intelligimus: Principes Iuda duces eorum, principes Zabulo, & principes Nephthali.

Chrysolithus In quarto ordine primus lapis est Chrysolithus, quae aureo colore translucescit, ut ait Plin. lib. 37. cap. 9. siue ut Isidorus scribit lib. 16. Etym. cap. 14. aureo similis est cum marini coloris similitudine. Datur Ephraim propter regiam potestatem, quam eius tribus habuit in Ieroboam, & eius posteris, & quod quasi mare multiplicatus sit. Ita de eo dixit Iacob Genes. 48: Et semen illius crescet ingentes.

18 **Onychinus** Secundus est Onychinus. Onyx, siue lapis Onychinus, ab humani unguis similitudine carni impositi dictus est, auctore Plinio lib. 37. cap. 6. Candorem virtutum significat, qui fuit in Ioseph patre Manasse, & in ipso Manasse, cum caritate coniunctum, & cum humanitate.

Beryllus Ultimus omnium lapides est Beryllus, quae viridis gemma, quae sexangula forma polita, quoniam habet, quae ni color eius sicutus repercutit angulorum exaceratur. Ex Plinio libro eodem, cap. 31. Convenit Benjamin, qui perfectione virtutum, quae sexatio numero designatur, a Deo ex politus est, & in mirum fulgorem emittit. Sed maxime illi tribuitur propter apostolum Paulum, qui fuit ex eius tribu. Deut. 33: Et Benjamin ait: Amantissimus Domini, habi-

rabit confidenter in eo: quasi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros illius requiescet. Hoc est: In eo Dominus confidenter habitabit, quasi in thalamo suo, & inter humeros eius, hoc est, Onus eius erit, ipsum solum portabit Benjamin, nec alij se subijciet.

DE DOCTRINA, ET veritate, quae erant in Rationali.

CAP. XII.

SUPEREST etiam num Rationali aliquid, & quidem magnam, & valde difficile explicari, de quo ait Dominus: *Pones autem in Rationali iudicij Doctrinam, & Veritatem, quae erunt in pectore Aharon, quando ingredietur coram Domino, & gestabit iudicium filiorum Israel in pectore suo, in conspectu Domini semper.* Vbi habemus *Doctrinam*, in Hebraeo est *דְּבָרִים*, id est, lumina, siue illuminationes, quod est, Doctrinam valde illuminantem, *לְךָ דְּבָרִים*, id est, manifestationem, ideò Hieronymus vertit, *Doctrinam*. Pro *Veritate*, est *אֱמֻנָה*, id est, perfectiones. In quo est difficultas, & permolesta quaestio, ubi nam, & quomodo fuerint in Rationali, siue *Vrim*, & *Thummim*, siue *Doctrina*, & *Veritas*: utrum aliquid in illo positum fuerit, quod haec duo significaret, an potius Hebraicis literis scriptum fuerit, *Vrim*, & *Thummim*. Si scriptum dicatur, quomodo hoc Scriptura tacuit? Quomodo in tam exiguo spatio, quod vix duodecim lapidibus satis fuisse videbatur, tot literae scribi potuerunt? Si aliquid positum est haec duo significans, quod illud est, & ubi positum? Si neutrum dicas, quomodo fuerunt in Rationali *Doctrina*, & *Veritas*?

1 **†** Caletanus de hoc ita scripsit: Quid intelligatur nominibus *Vrim*, & *Thummim*, nullus (quantum notissimus) hucusque explicavit. Diversi diversa dicunt, nec certi aliquid habentur, &c. R. David in libro *Radicum* ait: Non est manifestum apud nos quid haec significet, &c. Atque ut res erat obscura, multa de ea, ac mira dicta sunt. Augustinus *Quaest. 17. in Exod.* ait: Quid sibi hoc velit,

velit, vel in qualire, vel metallo poneretur super Rationale Demonstratio, & Veritas, (quoniam talia dicit fieri in veste sacerdotis, quae corporaliter fuit) inuenire difficile est. Fabulantur tamen quidam lapidem fuisse, cuius color, siue ad diuersa, siue ad prospera mutaretur, quando sacerdos intrabat in Sancta, &c. R. Salomon Scripturam dicit fuisse nominis Dei, quam ponebant intra duos pannos Rationalis, per quam Deus lucere faciebat, & perficiebat verba sua. Cuius sententiam laus retulit Vatablus, & securus est Augustinus Eugubinus in Annotationibus in Pentateuchum. **†** Alij dicunt fuisse quaedam multiplici figura distincta, & clara, ac lucida, speculique instar tersa, quae latebant inter duos pannos Rationalis: alij laminas quasdam fuisse. Hugo S. Victoris in Annotationibus in Exodum affirmat haec nomina Hebraea scripta fuisse in textura ipsius Rationalis, quod Augustino in eadem quaestione minime displicuit. Immo & Philonis eadem sine dubio sententia est, qui libro. 3. de Vita Moysi ait: *τὸ δὲ λαγύρον τετραγώνον, διὰ τὸ εἶναι κατὰ σκευὴν ἀστράγαλον, ἢ βάσις, ἢ αὐτὸ ἀρετῆς ἀγαλλματοφάνης, δὴ λωσιντε, καὶ ἀληθείαν.* Hoc est. Rationale autem quadrangulum duplex factum est, tamquam basis, ut duas virtutes depictas ferat; Manifestationem, & Veritatem. Et lib. 2. de Monarchia: *ἔστι δὲ τὸν λογίον διὰ τὰ ὑφ' ἑαυτῶν καταπορεύσθαι, ἀποσαγορεύων, τὸ μὲν δὴ λωσιν, τὸ δὲ ἀληθείαν.* Hoc est, In Rationali autem duas texturas variavit, appellas haec quidem Manifestationem, illam autem Veritatem. Graeca retuli, quoniam Latina non satis apte versa sunt. F. Hieronymus ab Oleastro in Commentarijs huius capituli affirmat lapides pretiosos illos dici *Vrim*, quia fulgebant, & splendorem, ac lucem emittebant, *Thummim* vero, id est, completiones, seu perfectiones, scilicet, lapidum, aut completos, & perfectos lapides, quoniam Exod. 25. ubi nos habemus: Et gemmas ad ornatum Ephod, ac Rationale, in Hebraeo est: *Lapides plenitudinum, seu completionis, quod completent Rationale.* Atque praeterquam quod eius interpretatio veterum sensu abhorret: si ita res haberet, cur postquam lapides in Dominus po-

ni, iterum dicat: Et pones *Vrim*, & *Thummim* in Rationali? &c. **†** Mihi probabilissimum omnium videtur *Vrim*, & *Thummim* esse duodecim illos lapides Rationalis in scriptos nominibus duodecim patriarcharum, quatenus per eos Deus futura solebat praenuntiare, & respondere de agendis. Hoc autem eo intelligitur, quod Exod. 39. ubi Scriptura narrat factum esse in vestibus quidquid Dominus praeeperat Moli, nihil que praetermitti solet, nihil de *Vrim*, & *Thummim* scriptum est, quia id ipsum erant, quod duodecim lapides. Deinde Iosephus cum de Rationali ageret, nihil de illis dixit. Capite tamen sequenti quiddam se omisisse dicit in vestibus sacerdotalibus, quod omittendum non fuit, nempe per hos duodecim lapides futura fuisse praecognita: ex quo sine dubio intelligitur *Vrim*, & *Thummim* fuisse lapides illos, quatenus ex eis futura cognoscebantur. Inde Lyranus exponit: *Pones autem in Rationali Doctrinam, & Veritatem, id est, lapides, per quorum fulgorem manifestabitur sacerdoti Divinum beneplacitum: & hoc secundu[m] Iosephum; &c.* Eadem causa Hieronymus, cum de ceteris ageret diligenter, nihil de his dixit, sed postea mystice exposuit quid esset *Doctrina*, & *Veritas*, nihil tamen explicans eorum, quae quaerebamus. **†** Sed melius intelligitur ex collatione locorum Scripturae, in quibus haec nomina reperiuntur. Numero. 27. iubetur Iosue successor Moysi sibi coram Eleazaro sacerdote, & omni multitudine. Deinde sequitur: Pro hoc, si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulat Dominum: vide licet, ut responso Domini cognoscatur agendum ne illud sit, an omittendum, sicut statim ait: Ad verbum eius ingredietur, & egredietur ipse, & oes filij Israel cum eo, id est, ex eius praescripro facient omnia. Pro quo est in Hebraeo ad verbum: Et interrogavit illi (id est, pro illo) in iudicio *Vrim*. Quod est, cum aliquid erit agendum, pontifex consulat Dominum per *Vrim*, id est, per lapides Rationalis. Chaldaeus: Ut consulat pro eo in iudicio Illuminationis coram Domino. Ita enim pontifices Dominum consulebant pro regibus, & duobus suis. Inde Achimelech, cum ob-

Quid sit ve
re Vrim, &
Thummim.

iurgaretur

iurgaretur à Saule rege quòd pro Dauidè consulisset Dominum. 1. Reg. 22. ait: Num hodie cœpi pro eo consulere Dominum? † Et cap. 23: Quod cum Dauid rescisset, quia prepararet ei Saul clam malum, dixit ad Abiathar sacerdotem: Applica Ephod. Et ait Dauid: Si tradet me viri Ceilæ in manus eius? & si descendet Saul, sicut audivit seruus tuus? Domine Deus Israel indica seruo tuo. Et ait Dominus: Descendet. Dixitque Dauid: Si tradent me viri Ceilæ, & viros, qui sunt mecum, in manus Saul? Et dixit Dominus: Tradent. Et capite. 30: Et ait ad Abiathar sacerdotem: Applica ad me Ephod. Et applicavit Abiathar Ephod ad Dauid, & consultavit Dauid Dominum dicens: Persequar latrunculos hos, & comprehendam eos, an non? Dixitque ei Dominus: Persequere, absque dubio enim comprehendes eos, & excuties eis prædam. Hoc autem de Ephod dictum esse propter Rationale, quod erat in Ephod, certum est ex alijs Scripturæ locis. 1. Reg. 28: Consultavitque Dominum, & non respondit ei, neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per prophetas, † Vbi nos habemus, Per Sacerdotes, in Hebræo est, **וַיִּשְׁאָל**, id est, neque per Vrim. lxx. *ἐν τοῖς ἀλλοῖς*, id est, in manifestis, siue in manifestationibus, vt interpretari solet Hieronymus. Et Hefdræ. 2: Hi quæsierunt Scripturam genealogiæ suæ, & non inuenerunt, & ei cœti sunt de sacerdotio. Et dixit Archerfata eis, vt non comederent de Sancto sanctorum, donec surgeret sacerdos doctus, atq; perfectus. Eadem verba sunt Nehemiæ. 7: Donec staret sacerdos doctus, & eruditus. † In Hebræo est: Donec, staret sacerdos; **וְיָשֵׁב עָלָיו וְיִשְׁאָל**, id est, ad Vrim, & ad Thummim. lxx. *γὰρ παρ' ἡσσι, καὶ τοῖς τελεσίοις*, id est, illuminationibus, & perfectionibus, siue ad illuminationes, & perfectiones. Hinc summa pontificis dignitas indicatur, cum illi dati dicuntur Vrim, & Thummim, vt Deute. 33: Leui quoque ait: Perfectio tua, & doctrina tua viro Sancto tuo, quem probasti in tentatione. In Heb. est: Vrim,

& Thummim tui viro Sancto tuo, &c. lxx: Date Leui manifestationes eius, & veritate eius, *ἀλλοῖς αὐτῷ*. Hinc Leu. 8. non commemorantur gemmæ Rationalis, sed Vrim, & Thummim: Et desuper Humerale imposuit, quod astringens cingulo aptavit Rationali, in quo erat Doctrina, & Veritas. Quomodo autem hoc Deus faceret, Iosephus indicat. 3. Antiq. cap. 9. Vbi, cum de duabus gemmis, quæ erant in Ephod, locutus esset, earumque eam, quæ erat in dextro humero, magnum fulgorem solitam fuisse emittere, dixisset, quoties Deus placaretur sacrificijs, hæc subiicit: Sed mirabilius est, quod nunc dicturus sum. Per duodecim gemmas, quas in pectore pontifex insutas Effen gestat, in bello victoriam pronuntiare Deus solebat. † Nam prius quam exercitus se moueret, tantus fulgor ex eis emicabat, vt toti populo facile innotesceret adesse Deum, opemque, & auxilium suum inuocantibus esse allaturum. Qua propter Græci, qui à nostra religione non abhorrent, cum hoc miraculum pro compertissimo habeant, ita vt negari non possit, Effena vocant, *λόγιον*, hoc est Oraculum. Desijt tam Effen, quam Sardonyx fulgorem emittere annis ducentis ante quam hæc commentaremur, irato Deo propter legum suarum præuaricationem. Hæc Iosephus, quæ ego vera esse censeo, sed puto etiam, immò pro certo habeo, non hoc tantum modo Deum respondisse, sed illo quoque, qui in verbis libri primi Regum indicatur, id est, loquentis sacerdote, & singula explicante, qui tamen sacerdos ad præsentiam Rationalis, & sacrarum gemmarum spiritum prophetiæ accipiebat. † Hoc ex eo intelligitur, quod, vt iam diximus, 1. Regum. 28. legimus: Consultavitque Dominum, & non respondit ei, neque per somnia, neque per sacerdotes. In Hebræo est: Neque per Vrim, & Thummim. Hieronymus idem esse sensere, vt dicitur per Vrim, & respondere per Thummim sacerdotem. Deinde cap. 28. pontifex ait: Num hodie cœpi pro consulere Dominum: satis indicatur, & tunc, & a se ipse Dauidi respondisse quid Dominus vellent. Sed illud est manifestissimum. Numer. 27: Pro hoc, si quid

si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulat Dominum. Ad verbum eius; id est, Eleazar, egredietur, & ingredietur ipse, & omnes filij Israel cum eo. Deinde cum Dominus respondere dicitur in singulis, voce aliqua hoc fieri oportuit, nam fulgor gemmarum tot, tamque minuta declarare non poterat. Cuius ergo ea vox esset, nisi sacerdotis? Nec putandum est semper ita Dominum respondisse, nam ceteris postea regibus non legimus respondisse per Vrim, sed per prophetas, respondere tamen aliquoties prioribus illis temporibus, cum opus erat, vt sacerdotalem dignitatem commendaret. At legimus. 4. Reg. 22. ipsum Hefeliam pontificem missum esse ad consulendum Holdam prophetissam. † Sed si verum est, quod diximus: quomodo illud interpretabimur: *Pones autem in Rationali iudicij Doctrinam, & Veritatem, quæ erant in pectore Aharon, quando ingredietur coram Domino?* Hoc enim dictum est postquam duodecim gemmas poni iussit Dominus in Rationali: quare aliquid diuersum ab illis videtur, presertim cum dicatur: *Pones autem in Rationali, &c.* nam iuxta id, quod nos dicimus, nihil post gemmas ponitur. Respondeo prius Dominum iussisse vt duodecim gemmæ in Rationali collocaretur cum nominibus Patriarcharum: deinde multis interpositis id repetit, non sine causa, sed vt ostendat quam virtutem inesse, voluerit in gemmis illis, & nominibus. Ac si diceret: Iussi vt gemmas cum nominibus poneret, nunc iubeo, vt in eodem Rationali ponas Vrim, & Thummim, hoc est, vt prædictiones rerum futurarum ex eo petas, & lapides ponas, vt per illos vos futura, & agenda doceam quortes oportebit. Prius vt lapides tantum poni iussi, nunc iubeo poni tamquam Vrim, & Thummim, hoc est tamquam oracula, & signa futurorum. Hæc porret Aharon quando ingredietur coram Domino, vt meminerit se ea docere populum debere, quæ à Domino acceperit, non quæ ipse per se cogitauerit.

† Ex dictis intelligere iam licet cur gemmæ nominibus inscriptæ dicantur Vrim, & Thummim. Vrim quidem

manifestè ad prædictionem futurorum pertinent; ideoque. lxx. verterunt, *ἀλλοῖς*, id est, manifestatio, & *παρ' ἡσσι*, id est, illuminationes, quod etiã Aquilæ placuit; Hieronymus, Doctrina, quæ illuminatio est. Thummim verò propriè significat perfectiones. lxx. verterunt *ἀλλοῖς*, id est, veritas, quos Hieronymus secutus est, vt intelligeretur Deum neminem fallere velle, sed quid eius sacerdos prædicebat, valde perfectum esse, id est, valde verum, neque quidquam falsi habere admittum, sicut responsa, quæ dabantur oracula gentium. Ita videtur intellexisse Hieronymus, atque idcirco Hefdræ. 2. & Nehemiæ. 7. vbi in Hebræo est: Donec staret sacerdos ad Vrim, & Thummim, ipse vertit in priori loco: Donec surgeret sacerdos doctus, atq; perfectus, in posteriori: Donec staret sacerdos doctus, & eruditus. Hoc est, sacerdos doctus, qui futura à Deo didicisset, & perfectus, qui perfecte, & sine admissione falsi enuntiaret quæ acceperat. Siue eruditus, qui non falleretur in ijs, quæ Deus docuerat, nec falsa diceret pro veris. † Inde Hieronymus dixit: Porro quod dicitur in ipso Rationali, *ἀλλοῖς esse, & ἀληθεία*, id est, manifestatio, atque doctrina, vel veritas, hoc ipsum significat, quod nunquam in Dei ratione mendacium sit, &c. Et moraliter exponit in hac ipsa epistola. 127. ad Fabiolam, & in illud Hof. 3: Quia dies multos sedebunt, &c. vt non solum sacerdos fidem rectam sciat, sed & quod nouerit, possit alios docere. Eodem ferè modo interpretatur Doctrinam, & Veritatem Origenes Homil. 6. in Leuit. & vterque desumpsit ex Philone libro. 3. de Vita Mosis.

Ex dictis etiam intelligemus cur dictum sit Rationale iudicij. Rationale quidem cur dicatur, Iosephus exponere videtur in ijs, quæ retulimus ex. 3. Antiquit. cap. 9. Quæ propter, inquit, Græci, qui à nostra religione non abhorrent, cum hoc miraculum pro compertissimo habeant, ita vt negari non possit, Effena vocant *λόγιον*, hoc est, Oraculum. Verum paulò liberior est hæc translatio, in Græco enim non est illa interpretatio: Hoc est Oraculum, sed Sigismundus Gelenius addidit quod Græco

Rationale
vnde dicitur.

14 Græco nomine, λογιον, significari existi-
 mauit. † Contra Ruffinus adiecit: Hoc
 est, Rationale. Græca ita habent: *ὅθεν
 Ἑλλήνων τε καὶ ἡμετέρας τιμῶνας ἔθνη, διὰ τὸ
 μηδὲν ἀγνοεῖν διφασθαί τρυτοῖς, τὸν λογίον
 καὶ λόγιον.* Quod ita ad verbum ver-
 titur: Vnde Græci, qui quidem nor-
 stras venerantur consuetudines, pro-
 pterea quod nihil his contradici possit,
 Essenem logion vocant, & c. λογιον au-
 tem Græcis dicitur quidem Oraculum,
 at non vnde responsa petuntur, sed
 ipsa Dei responsa, quod in hunc locum
 non conuenit. Est tamen quod opti-
 me conueniat. Græci λογίον appellant
 eos, qui futura prædicunt, vt Plutar-
 chus in Sylla: *Τυρηνῶν δὲ οἱ λόγοι μεταβολῶν
 ἀπερὶ τὸν ἀποσκαίρειν τὸ πέρας*, id est,
 Tyrenorum vates mutationem ostē-
 debant significare prodigium illud.
 Quare Rationale vocabant λογίον, ac si
 dicerent fatidicum, aut futura prædi-
 cens. Eadem causa dictum arbitror Ra-
 tionale, quod cum per illud responsa
 de futuris redderentur, non res sine ra-
 tione, sed ratione, & intelligentia præ-
 dita videretur. † Inuenio etiam inter-
 dum scriptum, λογίον apud. lxx. in eo-
 dem cap. 28. Exodi, & apud Philonem
 in locis iudicatis, & apud Hieronymum
 in cap. 3. Hosee, & apud alios auctores,
 & id quoque nomen aptum est, signi-
 ficat enim locuti, vbi conueniant con-
 sulentur, sed melius scribitur λογίον. Ra-
 tionale iudicij dicitur, quia per illud
 Deus docebat quid faciendum esset.

Iudicium.

Allegorica Rationalis significatio.

DE Allegorica Rationalis significa-
 tione hæc scribit Iosephus: Essen
 quoque in eius medio est insertus (hoc
 est, in medio Superhumeralis) non ali-
 ter quam terra medium mundi locum
 obtinet. Gemmarum etiam duodena-
 rium, siue ad mensas rotuleris, siue ad
 parem partium numerum eius circuli,
 quem Græci Zodiacum vocant, ne-
 quaquam à vera coniectura aberrare

16 ris. † Philo verò ita: Præterea in pe-
 ctore duodecim gemæ discolorés, ter-
 nâ distributæ in quatuor ordines, quid
 aliud significant, quam ipsum signife-
 rum circulum? Nam & hic in quatuor
 partes è ternis signis constantes diui-
 ditur, atque ita horas anni efficit, ver,
 æstatem, autumnum, hiemem. & c. Et
 mox ait varietatem colorum in gem-
 mis idèò positam esse, quòd circuli si-
 gna suum quodque colorem efficiat in
 terris, aqua, & aere, & horum acciden-
 tibus, atque etiam in animalium, stir-
 piumque generibus omnibus. Idem ait
 libro. 2. de Monarchia. Addit etiam in
 priori loco, hoc est, libro. 3. de Vita Mo-
 sis: Quod autem Rationale duplicatur,
 causam habet hanc. Duplex est ratio,
 altera in mundo, quæ est incorporea-
 rum idearum ratio: altera in homine.
 In homine etiam duplex est, altera in-
 terna, altera externa huius interpre-
 quæ dicitur oratio. Quadrangulū est
 Rationale, quia oportet rationem, siue
 naturæ, siue hominis, inconcussam ef-
 se, ac solidam.

Rationalis Moralis significatio.

17 Tropologiam eiusdè explanat Gre-
 gori. in. 2. parte Pastoralis curæ, ca-
 pite. 2. & libro. 1. epist. 24. his ver-
 bis: Hinc Diuina voce præcipitur, vt
 in Aharon pectore Rationale iudicij
 vittis ligantibus imprimatur, quatenus
 sacerdotale cor nequaquam cogitatio-
 nes fluxæ possideant, sed ratio sola con-
 stringat, ne indiscretum quid, vel inu-
 tile cogitet, qui ad exemplum alijs con-
 stitutus ex grauitate vitæ semper debet
 ostendere quantam in pectore ratio-
 nem portet. In quo etiam Rationali vi-
 gilanter adiungitur, vt duodecim no-
 mina Patriarcharum describantur. Af-
 criptos etenim patres semper in pecto-
 re ferre est antiquorum vitam sine in-
 termensione cogitare. Nam tunc sacer-
 dos irreprehensibiliter graditur, cum
 exempla patrum præcedentium inde-
 sinenter intuetur, cum Sanctorum ve-
 stigia sine cessatione considerat, & co-
 gitationes illicitas deprimit, ne extra
 ordinis limitem operis pedem tendat,
 † Quod benè etiã Rationale iudicij vo-
 catur, quia debet rector semper subtili

exa-

examine bona, malaque discernere, &
 quæ, vel quibus, quando, vel qualiter
 congruant, studiose cogitare: nihil
 quoque proprium querere, sed sua cõ-
 moda propinquorum bona deputare.
 Vnde illic scriptum est: Pones autem
 in Rationali iudicij Doctrinam, & Ve-
 ritatem, & gestabit iudicium filiorum
 Israel in pectore suo in conspectu Do-
 mini semper. Sacerdoti quippe iudiciū
 filiorum Israel in pectore coram Do-
 mini conspectu gestare est subiecto-
 rum causas pro sola interni iudicis in-
 tentione discutere, vt nihil se ei humani
 ratis admisceat in eo, quod Diuina po-
 situs vice dispicat, ne correctionis stu-
 dia priuatus dolor exasperet, cum que
 contra aliena vitia emulatore ostendi-
 tur, quæ sua sunt non exequatur: ne trá-
 quillitatem iudicij, aut latens inuidia
 maculet, aut præceps ira perturbet.
 † Hactenus Gregorius. Origenes verò
 Hom. 6. in Leuit. ait: Logium sapien-
 tiæ iudicium est, quia sapientia in ratio-
 ne consistit. Sed quæ sit sapientiæ hu-
 ius, & rationis virtus ostendit: impo-
 nit enim super Rationale Manifesta-
 tionem, & Veritatem. Non enim suffi-
 cit pontifici habere sapientiam, & sci-
 re omniam rationem, nisi possit etiam
 populo manifestare, quæ nouit. Ideo
 ergo imponitur Rationali Manifesta-
 tio, vt possit respondere omni poscen-
 ti se rationem de fide, & veritate. Po-
 nitur autem super illud & Veritas, vt
 non illa adstruat, quæ proprio excogi-
 tare potest ingenio, sed quæ veritas ha-
 bet, nec vnquam à veritate discedat,
 vt in omni sermone eius semper veri-
 tas maneat, & c. † Sed ait idem Ori-
 genes paulò post: Sed & ipse ordo re-
 rum quam sanctus sit, & quam mirabi-
 lis, intueri. Non ante logium, & po-
 stea Humerale, quia non ante sapien-
 tia quam opera, sed prius opera habe-
 ri debent, & postea querenda sapien-
 tia est. Tum deinde nõ ante Manifesta-
 tio quam Rationale, quia non ante
 alios docere, quam nos instructi, &
 rationabiles esse debemus. Super hæc
 autem additur Veritas, quia veritas est
 summa sapientia. Denique Prophe-
 ta hunc eundem ordinem seruat, cum
 dicit. Seminate vobis ad iustitiam,

& metite fructum vitæ, illuminate
 vobis lumen scientiæ. Vides quo-
 modo non dicit primo: Illuminate
 vobis lumen scientiæ, sed primo: Se-
 minate vobis ad iustitiam. Et non suf-
 ficat seminare, sed Metite, inquit, fru-
 ctum vitæ, vt post hæc possitis imple-
 re quod sequitur: Illuminate vobis
 lumen scientiæ. Hæc Origenes, re-
 fert autem verba Hosee capite. 10. iux-
 ta. lxx. translationem: † Verùm quia
 defunt quædam tam in Gregorij, quam
 in Origenis explanatione, ea compen-
 dio quodam supplebimus ex Bedæ, ca-
 pite. 5. Rationale sit duplex, vt ratio-
 nem nostri examinis, & inuisibilis in-
 tuitus arbitri probet, & nunquam hu-
 mana foris existimatio meritò con-
 demnet. Seu certè duplex ferimus
 Rationale, quando ea, quæ de fide
 Veritatis, ac de vita inuisibili loqui-
 mur, aut cogitamus, ratione fixa sub-
 sistunt: & quæ agimus, aut agenda
 disponimus, æquè iudicio iustæ dis-
 cretionis probantur esse librata.
 Quod autem mensuram palmi habe-
 bat per quadrum, conatum indefati-
 gabilem, ac perpetuum piæ intentio-
 nis ostendit. Qui enim palmo ali-
 quid metitur, summo vtique cona-
 mine dispanfis digitis manum exten-
 dit. Vnde meritò, sicut per manum
 operatio, ita per palmum exprimitur
 ipsa inflexibilis contentio bonæ ope-
 rationis; dum suam quisque dexte-
 ram in vniuersa quæ valet, insignia
 virtutum dilatare satagit. † Et bene
 idem Rationale tam in longitudine,
 quam in latitudine, mensuram pal-
 mi habere præcipitur: quia sicut in
 longitudinem vitæ æternæ deside-
 rium mentis erigat, seu in latitudi-
 nem caritatis erga curam proximi
 suum inclinæ affectum, necesse est
 per omnia cor sacerdotale nequa-
 quam seque, & desidiolum manere,
 sed ardenti semper studio exten-
 di ad comprehendendum brauium
 supernæ vocationis, Dei in Christo
 Iesu. Gemmarum positio diuersa-
 rum in Rationali multiplicem varia-
 rum virtutum operationem designat,
 quæ concordis serie disposita in sacer-
 dotis debet corde semper apparere.

Sin-

Singuli autem lapides singulis patrum nominibus scribuntur, dum Sanctorum vitam rector inspiciens, qui quibus maxime virtutum operibus floruerunt sedula inquisitione scrutatur, & hæc cuncta in abditis sui pectoris meditando colligere, atque operando proferre facit. † Atque hæc nomina in Superhumerali sunt in lapidibus eiusdem generis, ut significetur una fides in Deum, una spes, una caritas omnium patrum corda repleuisse. In Rationali sunt in multis lapidibus diversi generis, quia multiplex est varietas, & gratia bonorum operum, quibus Sanctorum fides, spes, & caritas confirmata refulget.

Quatuor ordines gemmarum sunt propter quatuor virtutes, quia omne, quod cogitat sacerdos, qui eas portat in pectore, prudentia cum inspectum, fortitudine firmum, iustitia eximium, temperantia à malis omnibus secretum esse debet. Sed iidem ordines ternas habent gemmas, quia eadem virtutes Sanctæ Trinitatis fide consecratæ esse debent. Rationale cum Superhumerali connectitur, quia Superhumeralis bonorum operum consummationem indicat; Rationale autem munditiam cogitationum, quæ semper iungi debet.

† Catenule aureæ significant continuationem caritatis, qua sicut catenula ex plurimis auri virgulis una contextitur: ita caritas ex multifaria virtutum operatione perficitur. Duæ sunt, quia & erga Deum caritas est, & erga proximum. Anuli aurei, è quibus pendet catenule, significant iugem memoriam perpetuam, & nunquam finiendam caritatis in patria cælesti. Duo vicini Superhumeralis eminentes aureis anulis, quibus inferebantur catenæ, significant firmissimam intentionem Deo placendi, & iuvandi proximos tam in prosperis, quam in adversis rerum eventibus. Vittæ hyacinthinae, quibus Rationale constringitur cum Superhumerali, sunt ligaturæ cælestis desiderij firmissimæ, cum agnita luce patriæ cælestis in illam suspiramus, & ut in eam intrare mereamur, concordia fide, & vita, opere, & professione servare Domino studemus.

DE ZONA.

CAP. XIII.

DE hac zona legimus: *Et balteum facies opere plumarij, id est, variorum colorum, quale solet esse opus plumarij.* Hebr. opere פֶּרֶי , *Vers. 39 Exod. 28*

quod solet vertere, Opere polymito, aut opere polymitarij, lxx. $\epsilon\rho\rho\upsilon\nu\ \pi\omicron\iota\mu\iota\tau\omicron\varsigma$ opus variegatoris. Ex quo intelligimus varijs coloribus fuisse contextam, illis scilicet, quibus Ephod, & aurum similiter habebat. Et cap. 39: Fecit igitur Superhumeralis de auro, hyacintho, &c. & balteum ex eisdem coloribus, sicut præceperat Dominus Moyse. Hoc magis explanat Iosephus his verbis: Effeni autem assuta erat zona iam dictis coloribus, & auro distincta, quæ totum complexa, rursusque supra futuram nodata deorsum propendere sinebatur, oes autem fimbriæ quibusdam oris fistulis utrimque includebantur. Sed pro hoc ultimo est in Græco: $\tau\acute{\omicron}\varsigma\ \delta\epsilon\ \theta\upsilon\sigma\acute{\alpha}\nu\alpha\varsigma\ \chi\rho\upsilon\sigma\iota\alpha\ \sigma\upsilon\beta\rho\gamma\gamma\epsilon\varsigma\ \kappa\alpha\theta'\ \epsilon\kappa\alpha\tau\epsilon\tau\epsilon\alpha\varsigma\ \acute{\alpha}\nu\epsilon\mu\alpha\varsigma\ \epsilon\iota\lambda\lambda\alpha\ \beta\acute{\eta}\sigma\alpha\iota\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\varsigma\ \epsilon\mu\pi\epsilon\rho\iota\epsilon\chi\omicron\upsilon\sigma\iota\tau\ \alpha\upsilon\tau\alpha\iota$, id est: Fimbrias autem, siue oras, aureæ fistulæ in utraque summitate capientes omnes circumeunt ipsæ.

Mystica zona significatio.

DE significatione eius ait idem Iosephus: Zona item, qua cingitur, Oceani similitudinem habet, qui uniterfa circumplectitur, &c. De morali iam dictum est cap. 7: Annum vero, quod huic zonæ additur, caritatem significat, siue diuinarum rerum intelligentiam. Fistulæ aureæ utrimque additæ significant caritatem, & Diuinarum rerum intelligentiam omnes virtutes solidari, atque muniri. Additur hæc zona interna illi, ut sciamus varietatem virtutum non intus tantum in animo, sed exterius etiam debere apparere in opere. Origenes Hom. 6. in Levit. iam & superius dixerat, quia cinxit eum zonam super tunicam, & modo iterum cingitur secundum facturam Superhumeralis. Quod est istud duplex cingulum, quo constrictum vult esse ex omni parte pon-

te pontificem? Constrictus sit in verbo, constrictus in opere, expeditus ad omnia, nihil remissum, nihil habeat dissolutum. Accinctus sit animi virtutibus, constrictus sit à corporalibus vitijs, nullum animæ lapsum, nullum corporis timeat, utroque cingulo semper utatur, ut sit sanctus corpore, & spiritu. Bene autem, & secundum facturam Superhumeralis cingitur: secundum enim facta sua, & secundum opera sua cingulo virtutis utitur.

DE TIARA PONTIFICIS.

CAP. XIII.

*Exod. 28
Vers. 36
Vers. 37
Vers. 38*

DE tiara pontificis hoc tantum legimus in Scriptura: *Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculptus opere cælatoris: Sanctum Domino. Ligabisque eam vitta hyacinthina, & erit super tiaram imminens fronti pontificis.* Et postea: *Erit autem lamina semper in fronte eius, ut placatus sit ei Dominus.* His Hieronymus hoc tantum addidit. Hæc super pileolum lineum, & commune omnium sacerdotum in pontifice plus additur, ut in fronte vitta hyacinthina constringatur, totamque pontificis pulchritudinem Dei vocabulum coronet, & protegat, &c. Est autem hoc nomen Dei, quod Tetragrammaton, & ineffabile appellant, est enim hæc inscriptio, יהוה . Ineffabile autem dicitur autore Philone libro. 3. de Vita Moysi, quod solis aures, linguamque sapientia purgatis fas est audire, nominareque in sacris, præterea nemini. Iosephus autem præclare rem totam explicavit his verbis: Porro pileo, quali ceteri sacerdotes, utebatur: super quem extabat alius confutilis ex hyacintho variatus. † Hunc aurea corona triplici circumdabat, in qua spectabantur calyculi aurei, quales videmus in herba, quæ apud nos vocatur Daccharus, apud Græcorum herbarios Hyosciamus. Et paulò post: Eiusmodi corona ab occipitio circumtempo-

ra utraque procedebat: nam frontem isti calyculi non ambiebant, sed, ceulorum quoddam latum aureum, quod sacris characteribus Dei nomen incisum habebat, &c. Herba hucus, quæ Græcè dicitur Hyosciamus, meminit Dioscorides libro. 4. cap. 59. Latine dicitur Apollinaris, siue Altercum, in officinis (ut ibidem testatur Ruellius) corrupto Græco vocabulo vocatur, Iusquamum, Hispanicè beleño; & vulgaris, ac nota herba est. Hæc, ut Iosephus ait, emittit è ramis calyculum ipsis inhaerentem. Calyculum autem vocant folliculum, quo primum flos, deinde semen herbarum, aut fructus arborum cooperitur, cuiusmodi habent amygdalæ nuges, castanæ: indeque calyx Græcis dictus est à $\kappa\alpha\lambda\upsilon\sigma\pi\iota\tau\alpha\varsigma$, quod est tegere. † Calyculum graphicè describit Iosephus: Calyculus, inquit, est quantum articulus minimi digiti circumferentiam habens crateri similem. In sui parte circumfundum dimidiato globo est rotunditate similis, mox in processu paulatim coartatur, donec in extremitate rursus dilatatus in labrum exeat mali Punici umbilico incisuris simile, cui operculum orbiculare inhaeret, quasi de industria tornatum, eminentes habens incisuras, quas dixi, ut in malo Punico, aculeatas, & in acutos mucrones desinentes.

Tiara Allegorica significatio.

DE eius significatione hæc idem Iosephus. Pileus item cæli significatio videtur esse, cum sit ex hyacintho confectus, alioqui non sustineret Dei nomen. Et corona illustratur aurea propter splendorem, quo maxime Deus delectatur. † Philo: Cidaritis autem pro diademate imponitur capiti, quia quantisper sacerdos honore suo fungitur, & ministerio, non solum privatis hominibus est eminentior, verum etiam cunctis regibus. Huic præfigitur aurea lamina insignita quatuor literis, per quas Entis nomen aium indicari, quandoquidem nihil potest absq; invocatione Dei subsistere, nam huius bonitate fauente integritate sua fruuntur omnia, &c.

Tiara Moralis significatio.

Tropologiam eius docet his verbis Beda cap. 7: Sicut Diuina potentia cunctis, quæ creauit, supereminet, ita oportebat vt nomen eius ceterum pontificis habitum, ornatumque transcendens altius præmineret, & velut cuncta sanctificans eximiam in eius fronte sedem teneret. Significat autem ipsam professionis nostræ fiduciam, quam in fronte portamus dicentes singuli cum Apostolo: Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. Et rectè hoc vnum in toto pontificis habitu de auro est solo factum, vt munditiam cordis, siue corporis, in qua mysteria redemptionis nostræ recondere, vel gestare debemus, ostenderet. † Vel, quia ita passionem Domini venerari debemus, vt claritatem in illo Diuinæ maiestatis confiteamur. Ligatur autem lamina cum tiara pontificis vitta hyacinthina, cum spe cælestium bonorum, quam hyacinthus significat, in fide confortamur, & eo artius vel sacramenta nostræ redemptionis, vel imaginem, ac similitudinem nostri conditoris, ac Redemptoris intemperatam seruare contendimus, quo nullum esse aliud salutis iter cognoscimus. Origenes Homilia. 6. in Leuit: Verum iste capitis ornatus, vbi nomen Dei impositum dicitur, post illa omnia, quibus inferiora corporis membra fuerant ornata, superponitur. In quo mihi indicari videtur quod super omnia, quæ de mundo, vel de ceteris creaturis sentiri, aut intelligi possunt, eminentior, tãquam autoris omnium, scientia sit Dei. Et quia ipse est caput omnium, idè & ornatus iste super omnia capiti superponitur, nihil enim post hæc adijcitur pontificis capiti, &c. Pileus hyacinthinus significat pontificem non tantum continentiam habere debere in omnibus sensibus, vt ceteros sacerdotes, sed etiam cogitationes eius, debere esse cælestes, vt tota eius mens huiusmodi cogitationibus, & affectibus ambiatur, nec reliquis, quæ eiusmodi non sunt, locus relinquatur. † Triplex corona aurea

Gala. 6.

ostendit eum, circa cuius nomen ponitur, esse regem regum, & Dominum dominantium. Nam aurea corona regum est, sed triplex corona non regem solum eum esse indicat, sed regem omnium regum, ternario enim sæpe in Scriptura significatur vniuersitas, est siquidem primus numerus, ex quo omnes dici incipiunt, vt Aristoteles autor est libro. 1. de Cælo, cap. 1. Atque hinc dignitas pontificis intelligitur, qui tanti regis sacerdos summus sit: & ipse pontifex docetur quam regaliter imperare debeat affectibus suis. Atque hinc factum arbitror vt summus pontifex triplicem in capite coronam gerat. † Quamuis huiusmodi corona à Petro apostolo accepta sit, cuius vetustissima effigies seruatur Romæ in eius templo, ea, quam Siluester pontifex Constantino imperatori ostendit, triplici corona in ipsis capillis insignita. At Petrus instinctu Spiritus sancti illa vsus est, vt figuræ responderet veritas, & ipse pontifex Christi gereset quod pontifex vetus figura Christi gesserat. Et quoniam Hyosciamus soporem, & quasi insaniam quãdam efficit, merito pontifex eius calyculos portat in corona aurea, vt cum eos viderit, meminerit fastidium illud summæ dignitatis multos à mente, atque à sensu abalienare, nec debere committere, vt ipse idem patiatur, sed in vera mentis sobrietate, & humilitate permaneat.

Superest nunc, vt queramus semper ne pontifex his omnibus vestibus ornari solitus sit, cum erat in tabernaculo, siue in templo ministraturus. Et respondendum est idem esse de pontifice, ac de sacerdotibus iudicium, vt enim illi, ita etiam ipse tantum sacris vestibus utebatur cum sacris operabatur. Exod. 28: Vt faciant vestes Aharon, in quibus sanctificatus ministrat mihi. † Et postea: Facient vestimenta sancta fratri tuo Aharon, & filiis eius, vt sacerdotio fungantur mihi. Et de tunica hyacinthina: Et vestietur ea Aharon in officio ministerij, vt audiat sonitus quando ingreditur, & egredietur Sanctuarium. Id

An pontifex semper vteretur vestibus suis.

Id vbiq̃ sentire videtur Iosephus. Et Philo. lib. 3. de vita Moysi ait: In hunc modum ornatus pontifex ad sacra mittitur; vt quoties ritu patrio vota facturus est pro populo, totum mundum secum introducat sub figuris, quas gestat. Idem scripsit libro. 2. de Monarchia. Assentitur & Alphonfus Abulensis, quæst. 11. & 13. in cap. 28. Exod. & in cap. 16. Leuit. quæst. 9. & 10: excipit tamen in his locis tempus, quo ingreditur in Sancta sanctorum in die Expiationis, quo ipsi tantum vestibus inducuntur, quæ illi cum minoribus sacerdotibus communes erant. Idem tempus excipiunt Lyranus Leuit. 16. & Hebræi. Hoc confirmat optimè Abulensis verbis Leuiticis loquere ad Aharon fratrem tuum, ne omni tempore ingrediar Sanctuarium, quod est in iura velum coram Propitiatorio, quo regitur arca, vt non moriatur, nisi hæc ante fecerit. Vitulum pro peccato offeret, & arietem in holocaustum. Tunica lineæ vestietur, feminalibus lineis verenda celabit, accingeretur zona lineæ, cidarum lineam imponet capiti. Hæc enim vestimenta sunt sancta, quibus cunctis, cum lotus fuerit, induetur. † Si autem queras cur in die illo festo celeberrimo, pontificis vestibus non utatur: respondet Abulensis, esse quidem celeberrimum, non esse tamen lætitiæ diem, sed mœroris, quia dies Expiationis erat, quo Iudæi affligebant animas suas, & ieiunabant, & pontifex pro peccatis suis, & totius populi orabat. Atque idcirco tunc pretiosioribus, & lætioribus vestibus vti non licebat. Quemadmodum in sexta feria maioris hebdomadæ, cum passionis Domini memoria fiat, qui dies celeberrimus est, atris vestibus utitur Ecclesia, quia dies est tristitiæ. Itaque sacerdos illa die duo officia gerebat, vt ait Abulensis, quæst. 9. in cap. 16. Leuit. Primum erat expiatio, quam faciebat intra Sancta sanctorum aspergendo illa sanguine: alterum erat adolere holocausta in atrio tabernaculi, id est, in altari holocaustorum. In primo vestibus minorum sacerdotum utebatur, ad secundum vestes pontificis assumebat, quia iam facta erat expiatio, ac sacrificium illud iam non

mœroris sacrificium erat, sed exultationis. † Hoc docemur in eodem cap. Leuitici. 16: Cumque portauerit hircus omnes iniquitates eorum in terram solitariam, & dimissus fuerit in deserto, reuertetur Aharon in tabernaculum testimonij, & depositis vestibus, quibus prius indutus erat cum intraret Sanctuarium, relictisque ibi, laurabit carnem suam in loco sancto, intueturque vestibus suis. Et postquam egressus fuerit holocaustum suum, ac plebis, &c. In tabernaculum testimonij reuertitur, quia erat extra tabernaculum in atrio ad altare. Vestes deponere, vt ablueretur, ablueturque, vt doceret factam esse iam expiationem. Post ablutionem indueretur vestibus suis, id est, pontificis, assumptis tamen prius vestibus minorum sacerdotum, quæ omnia late in idem cap. 16. Leuit. explicauit Abulensis. Sed facessit negotium nobis Iosephus, qui affirmare videtur pontificem tantum vti veste pontificali, cum introibat in Sancta sanctorum. Nam libro. 6. de Bello, cap. 6. cum de pontificis veste ageret, ait: Ea quidem veste non semper, sed alia ambitiosa utebatur, illa vero, si quando adyta introibat. Solus autem, atque semel in anno intrabat, quo die cunctos ieiunare Deo mos erat. † Græcità se habent: τὰς ἑσθῆς μὲν ἐν τῷ εὐδυναί, ἐν ἐφόροι τὸν ἄλλον χρόνον, διότι τὴν δὲ ἀνελάμβανεν, ὅποτε δὲ εἰσὶ εἰς τὸ ἅδυνον, εἰσὶ δὲ ἅπασι κατὰ ἐνιαυτὸν μόνον ἐν ἡγεύειν ἰδίῃ ἡμέρᾳ πάντας τὰ θεῶ. Sed deprauata esse manifestum est, vel ex eo quod tota oratio pendet, neque integram claudit intelligentiam: ita enim ad verbum vertuntur: Hanc autem vestem non ferebat per aliud tempus, viliorem autem assumebat. Quando autem ingrederetur in adytum, ingreditur autem semel in anno, eo tantum die, quo omnes Deo ieiunare mos est. Quare prior illa negatio delenda est, &c, & cum dicit ὅποτε δὲ, id est, Quando autem, delenda est etiam particula δὲ, siue Autem, vt sit sensus: Hanc autem vestem ferebat alio tempore, sed viliorem, (siue minus ambitiosam) assumebat.

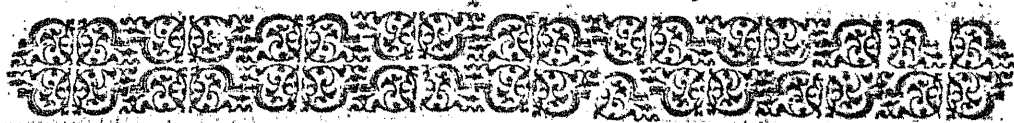
bat, cum ingrederetur in adytum.
 12 † Ingreditur autem semel, & c. Ita
 hæc corrigenda esse constat non so-
 lum ex Leuitici verbis, sed ex eo etiam,
 quod sibi ipsi contradiceret Iosephus,
 qui haud obscure semper docet vesti-
 bus pontificijs vti pontificem cum sa-
 cra facit.

Postremo animaduertendum est,
 vestes pontificis ad Christum etiam
 referri posse, qui noster pontifex est,
 & quæ diximus de earum significatio-
 ne, ad Christum transferenda sunt,
 in quo multò perfectiùs, & cumula-
 tiùs sunt virtutes, quæ in membris
 eius inueniuntur. Habenda est ta-
 men ratio decori, vt ita transferan-
 tur, vt personam eius decet. Fecit
 hoc iam Ruperrus in Exodum, siue
 libro. 4. de Trinitate, & operibus
 eius, capite. 23. quod in ipso autore le-
 gat qui volet. Dixi, Domine de sa-
 cerdotibus tuis, & Leuitis, de sacris
 vestibus, in quibus & summa tua sa-

piencia, & sacerdotum Christi tui eru-
 ditio non mediocriter elucet: elu-
 cerent autem clarissimè, si potuiffem
 omnia mysteria, quæ illis teguntur,
 referare, atque effari populo sancto
 tuo. Sed si quid potui, tu dedisti, tuum
 est quidquid bene, verèque dictum est.
 Si qui ergo per hæc fortè profecerint,
 agant tibi gratias, & mihi vbi erra-
 uero ignoscant, veritatem enim quàm
 potui diligentissimè indagavi. Te au-
 tem oro, atque obsecro per Iesum
 Christum filium tuum, pontificem
 nostrum, qui introiuit semel in San-
 cta æterna redemptione inuenta, vt
 sacerdotes tui induantur iustitiam, &
 sancti tui exultent, quò sanctè & piè
 ad sanctum altare tuum accedamus,
 teque populo tuo placatum, bene-
 uolumque reddamus, vt cum eodem

filio, & Spiritu sancto lauderis,
 ameris, colaris in sæcu-
 la sæculorum.
 Amen.

DE

DE TEMPLO,

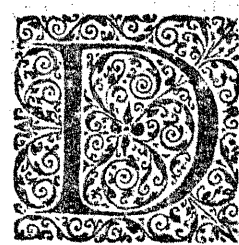
ET DE IIS, QUAE AD

Templum pertinent,

LIBER QVARTVS,

QVI EST DE SACRIFICIIS,
Hebræorum.

PROOEMIUM.

DE Sacrificijs quoque Hebræorum dicendum est, ne aliquid ad
 integritatem operis de templo desiderari iure videatur: neq;
 enim aut studiose lectori, aut rei ipsius dignitati satisfacie-
 mus, nisi post templi fabricam, & ea, quæ erant in templo,
 post Leuitarum, & Sacerdotum, vestiumq; Sacerdotalium
 tractationem, Sacrificiorum etiam rationem explanaueri-
 mus. Nec ita tamen de his agam, ac si librum Leuitici suscepissem enarrandū,
 sed, vt feci in reliquis, ea tantum attingam, quæ ad plenam sacræ Scripturæ in-
 telligentiam pertinere videbuntur, id est, quibus Sacrificiorum vniuersa ratio
 contineatur, & quæ de illis in vtroque testamento dicta sunt, quantum satis est,
 intelligantur. Omnia autem, vt in præcedentibus libris, Historico sensu, & po-
 stea mystico elucidabimus: quod fauente nobis æterna Sapientia, quæ hæc in glo-
 riam suam instituit, & cuius opem supplices inuocamus, omnibus Scripturarum
 studiosis non parum vsui futurum existimamus.

DE TRIPLICI SACRI-
 ficiorum genere, & de animalibus,
 quæ in eis immolabantur.

CAP. I.

DUO apud Hebræos
 tria genera fuerunt Sacri-
 ficiorum, holocaustum,
 siue holocaustoma, hostia
 pacifica, Sacrificium pro

peccato, quod simpliciter dici solet
 Pro peccato, vt Psalm. 59: Holocaustū,
 & Pro peccato non postulasti. Quæ
 nunc quidem verbis Sancti Thomæ sa-
 tis erit explicare. Triplex, inquit, erat
 Sacrificiorum genus. Quoddam, quod
 totum comburebatur, & ideo diceba-
 tur Holocaustum: & offerebatur Deo
 specialiter ad reuerentiam maiestatis
 ipsius, & amorem bonitatis eius. Secū-
 dum

1. 2. q. 102
 ar. 3. ad. 86

Holocaustum
 sum.

De Sacrificijs.

Pro peccato. dū dicebatur, Pro peccato, quod offerre-
batur ad remissionē peccati: cuius vna
pars cōburebatur, altera cedebat in vſu
sacerdotū, nisi cū offerrebat, p. pecca-
to totius populi, vel pro peccato sacer-
dotū, nam tunc totū cōburebatur. Ter-
tiū vocabatur Hostia pacifica, quæ of-
ferrebat Deo vel pro gratiarū actio-
ne, vel pro salute, & prosperitate, offe-
retur ex debito beneficii vel accipendi,
vel accepti. Huius vna pars incēdebatur,
altera cedebat in vſu sacerdotū, tertia
in vſum offerentū, &c. † In his nō omne-
genus auiū, aut quadrupedū immolaba-
tur, etiāsi mūda essent, sed pauca quedā,
quæ & facilius parabantur, & natura ad
significationē videbantur aptiora. Hoc
ego verbis Philonis disertissimi Iudæo-
rum cōmodiū explicabo, qui in libello
de Victimis hæc scripsit. Animalia, quæ
in sacris mactari solent, aut terrestria
sunt, aut volucris. Sed volucris cū sint
innumere species, duas tantū se legit Mo-
ses legifer: quoniam colūba inter natura
māstuetas, & gregatim volitantes est mi-
rissima, turtur vero inter solitarias cicu-
raturū facillima. Terrestriū quæq; in nu-
meris gregibus omnis tria præcipue se-
crevit genera, boum, ouium, caprarū, ve-
miora, māstuetioraq; siquidē armēta
magna boum, magni greges caprarum
& ouium, ab vno quouis agitur, nec solū
viro, sed & puero, dū exeunt in pascua,
rursūq; suo tempore decēter ad septa
redeunt. † Quod autē animalia hæc in-
genio miti sint prædita vel illud euidēs
est indicium, quod oia vescantur herbis,
nō carnib; nec vnguibus adūcis arma-
ta, nec cōtinua serie dentium, nā gingiue
dentibus aliquot desitute sunt. Præterea
maximē vitā iuuant hæc animalia; Arie-
tes vſu litū præbet tegēdis corporibus;
bōves arādo terrā semēti præparāt, &
fruges ipsa stritura reddūt alimēto vti-
les. Ex caprarū pilis, ac tergorib; cōtex-
tis, cōstitūt; sunt penula viatorū, ve-
laminaq; militib; & alijs, quos neces-
sitas aliqua cogit extra vrbes sub diuo
degere. Moses Aegypti li. 3. Ductoris
dubiorū, ca. 47. alterā causam affert, q.
scilicet hæc tria animalium genera apud
Aegyptios, & apud alios ex ethnicis in
magno honore haberentur. Deinde ad-
dit: Adūgitur etiā huic causæ illa ratio,
quod illa tres species inueniuntur vbiq;

inter homines: nō sicut illa, quæ mini-
stri idolorū idolis applicabant, scilicet
leones, & vrsos, & feras alias, sicut dici-
tur in libro Zenit. Et quia nō poterat
quilibet offerre bestia, præceptū est, vt
applicatio fieret de volueribus, quæ in-
ueniuntur in terra pmissiois, & de illis,
quæ facili inueniuntur, sicut sunt turtu-
res, & colūbe, &c. Pisces immolari no-
luit, quia ea, demū immolanda fuerunt,
quæ in potestate hominū essent, & vſu
cōmuni possiderentur: pisces autē non
sunt huiusmodi. Viua etiā offerri quæ
immolanda sunt, & à sacerdotibus de in-
de mactari debet; pisces autē raro, nec
sine negotio viti offerri poterant, vt in
tabernaculo mactarentur. Quod rectē
exposuit Abulēsis, q. 12. in. c. 1. Leuitici.
† Qualia autē esse hæc animalia debeāt
vt Deo immolentur, cōtinuō ita idē Phi-
lō docet. Requiritur autē integra hæc
oia, illa sa partib; omnibus, & maculis
etiā, nā vſq; carētia. Tāta enim cautela
vtitur in hoc negotio, & qui offerunt vi-
ctimas, & ipsi sacrifici, vt probatissimi
sacerdotū, peritissimiq; ab extremis pe-
dib; exorsū per totū corp; inquirāt quæ
sunt conspicua, ne ventre, feminibusq;
deletur vel minima labecula. Adhibe-
tur autē hæc cura nō propter victimas,
sed vt sine omni culpa sint qui eas ma-
ctadas offerunt. Submonetur enim his
symbolis, vt quoties accedūt altaria vel
hucupari vota, vel redditori, nullū vi-
tium, nullūq; morbū afferāt in anima, sed
conētur omnino nitidā, & immaculatā
in cōspēctū Dei producere, ne visam
auerferret. Hæc Philo, quæ sunt memo-
ria mādāda, vt ijs ad mysticā victimarū
significationē vtamur, præsertim cū Phi-
lō ipse nō taceat hæc oia, quæ in sacrifici-
ijs sūt, symbola esse, id est, signa futu-
rorū: de quibus similiter dicere possu-
mus quod de festis diebus scripsit Pau-
lus: Quæ sunt umbra futurorū, corpus
autem Christi.

DE HOLOCAVSTO.
CAP. II.
Holocauſtū quid sit ex nomi-
ne ipſo intelligitur, ὁλοκαυστόν
enim dicit Græci, quasi ὅλος
καυστός, id est, totū cōbustum,
quod tota victima in Dei honore cōbu-
reretur: quod etiā eadē ratione Holo-
cauſtoma

Vers. 3.

Immacu-
latū.

Virg. 1.
Ænei.

Macula

cauſtoma appellatur Hebræis similiter,
חֹלֶבֶת dicitur q̄ totum cōsumatur, & cōbu-
ratur. Fiebat autē holocaustū de illis gene-
rib; animalium, quæ sola Dño cædi lege dixi-
m; hoc est, de bob; de ouib; de colūbis, si-
ue turturib;. De singulis disertē loquitur le-
gislator Leu. 1. ac primum de bob; ait: Si ho-
locauſtū fuerit eius oblatio, ac de armēto, mascu-
lū immaculatū offeret ad ostiū tabernaculi testi-
monij ad placādū sibi Dñm: ponetq; manus super
caput hostiæ, & acceptabilis erit, atq; in expiatio-
nē eius proficiēs. Immolabitq; vitulū corū Dño,
& offeret filij Aharō sacerdotes sanguinē ei; fun-
dētēs per altaris circuitū, quod est ante ostiū ta-
bernaculi, detractaq; pelle hostiæ artus in frustra
eōcidēt, & subiiciēt in altari ignē strue lignorū
ante cōposita, & mēbra, quæ sunt cæsa, desuper or-
dinantes, caput videlicet, & cūcta, quæ adherēt
iecori, intestinis, & pedibus lotis aqua, adole-
bitq; ea sacerdos super altare in holocaustū, &
suauem odorem Dño. † Immaculatum au-
tē (vt adnotauit Abulēsis) non vocat quod
pellē totā vnicolorē habet, nullisq; alterius
coloris notis distinctā, quæ macula vocari
solēt, & maculosa animalia, vt:
--- Et mach'osa tegmine lyncis.
Sed quod integrū est, id est, qd̄ & omnibus
suis mēbris cōstat, & insignē deformitatē
nō habet. Macula enim vocatur defect; ali-
cuius membri, vel deformitas, Hebraicē
מַחֵלָה qd̄ lxx. μωμων, vertūt, id est, reprehē-
sionē, hoc est vitium reprehensione dignū: &
immaculatū ērtūt, ἀμωμων, id est, irreprehē-
sibile, quod irrideri nō possit. Leu. 21: Homo
de semine tuo per familias, qui habuerit maculā,
nō offeret panes Deo suo. Quid autē maculā di-
cat, statim explicat: Si cæcus fuerit, si claudus,
si vel paruo, vel gradū, vel torto naso, si fracto pe-
de, si manū, si gibbus, si lippus, si albuginē habēs in
oculo, si iugē scabiē, si impetiginē in corpore, vel
herniosus. Omnis qui habuerit maculā de semine
Aharō sacerdotis, nō accedet offerre hostias Dño.
Ex quib; verbis illud intelligimus, quod est
in Cātico Cāticorum: Tot a pulchra es amica
mea, & macula nō est in te. Et c. 2. 2: † Immacula-
tū offeret vt acceptabile sit. Omnis macula non
erit in eo. Si cæcus fuerit, si fractū, si cicatricē ha-
bēs, si papulas, aut scabiē, aut impetiginē, &c. Im-
maculatū semp in Hebræo vocatur מַחֵלָה,
id est, integrū, atq; perfectū, lxx. ἀμωμων, id
est, irreprehēsibile. Cū igitur legimus Exo.
12: Erit autē agnus absq; macula, nō est in-
telligēdū eū aut omnino albū, aut integrū
omnino posci, sed integrū, & sine deformi-
tate, eodē enim modo hoc dicitur in He-
bræo, & in Græco, quē admodum & in ver-
bis, quæ nūc interpretamur ex. 1. capite Le-

uitici. Quod dicit: Offeret ad ostiū tabernacu-
li, locum signat, in quo erat altare holocau-
storū, vt cōtinuō fere explicat cū ait: Sangui-
nē fundentes per altaris circuitū, quod est
ante ostiū tabernaculi. Quodq; sequitur:
Ad placādū sibi Dñm, &c. videbitur ver bis
S. Tho. repugnare, quæ ca. 1. retulimus, ho-
locauſta Deo offerri solita ad reuerentiā ma-
iestatis ipsius: nō tū repugnat. Qui enim ho-
locauſtū offert, ad Dei honore, & reuerē-
tiam offert, sicut scribit Philo: de Victimis.
† Primo, inquit, illi generi, qd̄ solū Dei ho-
norē sibi pponit, lex aptē holocaustoma tri-
buit, quādo victima integra igne absumi-
tur humana cupiditate nihil inde sibi vsur-
pate. Et postea: Atq; ita holocaustoma soli
est Dei, cui semper debetur honor, etiā si
nihil expectarem ab eo gratiæ. Verūm ni-
hil impedit eū qui offert, hoc honore, atq;
hoc reuerentiæ indicio Deū sibi placatū, ac
ppitiū velle. Nihil etiā impedit Deū eodē
honore placari, ac beneuolū reddi offerenti,
etiāsi nihil illo de placatione cogitaret. Sed
illud in primis obseruabatur, vt ipse qui of-
ferret, manus victimæ imponeret quasi irā
Dei deprecās, eāq; nō in suum, sed in victi-
mæ illius caput immitti petēs. Quod ex Le-
uit. 16. intelligemus, in quo scriptū est: Post
quā emūdauerit Sāctuarium, & tabernaculū, &
altare, tūc offerat hircū viuētē: & posita vtraq;
manū super caput eius cōfiteatur oēs iniquitates
filiorū Israel, & vniuersa delicta, atq; peccata eo-
rū, quæ imprecās capiti eius emittet illū per homi-
nē paratū in desertū. † Cetera, quod ad sen-
sum Historicum pertinet, manifesta sunt.
Hoc tantū addēdū, in holocausto pelles victi-
marū fuisse sacerdotū. Leuit. 7: Sacerdos qui
offeret holocausti victimam, habebit pellē eius.
De secundi generis animalib; ita in eo-
dē. ca. 1. legislator: Quod si de pecoribus oblatio
est, de ouib; sine de capris in holocaustū: masculū
absque macula offeret, immolabitq; ad altaris
ris, quod respicit ad Aquilonē, corā Dño. Sangui-
nē verō illius fundēt super altare filij Aharō per
circuitū, diuidētq; mēbra, caput, & oia, quæ adha-
rēt iecori, & imponēt super ligna, quibus subiiciē-
tur. Intestina verō, & pedes lauabunt
aqua: & oblata oia adolebit sacerdos super altare
in holocaustū & odorē suauissimū Dño. In qui-
b; ea tantū adnotemus, quæ a priori holocau-
sto differūt. In primis agnū, & hōedū anni-
culos esse oportebat, vitulū grādiore etiā
mactare licebat, vt testatur Iosephus sacer-
dos li. 3. Antiq. c. 10. † Legitur & in nonul-
lis codicibus: Agnum masculū anniculū, &
absq; macula offeret, cum in Hebræo, & in
trāslatione lxx. & in Chaldaica paraphrasi
hoc

Holocau-
stū peco-
rum.

hoc tātū sit, quod posuimus: *Masculum absq; macula offeret.* Annicul⁹ autem intelligitur; q; annū nō excesserit, licet totum minimē expleuerit. Illud etiam peculiare huius hō locāusti, immolari ad latus altaris Aquilonare; non super altare, sed iuxta; cauum enim erat altare, vt suo loco diximus; nec eiusmodi vt super illud animalia immolaretur. Cur autem ad latus Aquilonare; dicemus in mysteria significatione: sunt enim permulta in his, quæ significationis tātum causa præcepta sunt. Sanguis phiala exceptus per parietes altaris fundebatur. Et cū dicitur: *Quibus subijciendus est ignis*, perinde est ac si diceret: Ligna, quibus carnes imponēda sunt, sint supra ignem altaris: neque enim aliunde ignis afferebatur, sed semper erat in altari, sicut legimus Leu. 6: Ignis autē in altari semper ardebit, quē nutriet sacerdos subijciens ligna manē per singulos dies, & imposito holocausto desuper adolebit adipēs pacificorum. Ignis est iste perpetuus, qui nunquā deficiet in altari. & c. ¶ Hic ignis miraculo à Deo dat⁹ est. Leu. 9: & vsq; ad captiuitatē Babylonicā seruatus, vt est in. 2. Mach. c. 1. quo q; uti noluerūt in sacrificio Nadab, & Abiu filij Aharō, sed alienū ignē attulerūt, subito à Deo extincti sunt. Leu. 10. Ita ergo ait: *Super ligna, quibus subijciendus est ignis*, id est, super ligna, quæ supra ignē altaris imponentur vt vrantur. Ita etiā dicit paulo ante: Et subijcient in altari ignē strue lignorū ante cōposita, & mēbra, quæ sunt easa, desuper ordinātes: hoc est, cū struē lignorū ante cōposuerint, & mēbra victimę super illa collocauerint, admo uebunt illis ignem, qui infra est in altari.

De holocausto auū hęc cōtinuō infert; *Smantē de auibus holocausti oblatio fuerit Dño, de turturibus, & pullis colūbæ, offeret eā sacerdos ad altare, & retorto ad collū capite, ac rupto vulneris loco decurrere faciat sanguinē super crepidinē altaris, vesiculā verò gutturis, & plumas projiciet prope altare ad Orientalē plagam in loco, in quo cineres effundi solēt. Cōfringetq; ascellas eius & nō secabit, neq; ferro diuidet eā: & adolebit super altare lignis igne supposito. Holocaustū est, & oblatio suauissimi odoris Dño. Auū oblatio pauperū erat, vt videmus Leu. 12: Quod si nō inuenerit man⁹ eius, nec potuerit offerre agnū, sumet duos turtures, vel duos pullos columbarum. & c. Sicut qui nō poterat offerre vitulū, offerebat agnū, aut hœdum. ¶ Cur autē ex auibus turtur, & colūba eligatur, dixim⁹ ex Philone. c. 1. n. 2. & 3. nūc breuiter dicim⁹ turtures posci ad holocaustū. & pullos colūbarū, nō autē pullos tur-*

turū, aut colūbas, quoniam in turturib⁹ pluris fiēt, & aptiores ad cibos iudicātur grādiore. quā pulli: cōtra in columbis suauiores, ac meliores sunt pulli. Quod ita præcipiendū fuit, vt rudis, ac carnalis populus vbiq; doceretur meliora esse Deo offerēda. Nec aues ferro interficiebātur, vt aliæ victimæ, sed capite ad collum retorto, vt fieri solet: & quoniā sanguis erat effundendus de crepidine altaris, id est, de summitate parietum, vt per eos decurreret, siue, vt in Hebræo est: super parietem altaris, vulnus nō ferro fiebat, sed vngue: ideo enim ait: *Ac rupto vulneris loco, &c.* Pro eo quod Hieronymus vertit: *Et retorto ad collum capite ac rupto vulneris loco*, in Hebræo est tantum, *וּמָלַק אֶת רִאשׁוֹ*, quod est: Et vngue secabit caput eius, aut etiam retorquetur. Similiter Ixx. *ἀποκρίσει τὴν κεφαλὴν*, Significat enim ἀποκρίσει euellere, amputare, contorquere. Caput ergo retorquetur, & in contrariū vertitur ad externam colli partē versus pennas, & collum secatur, siue rūpitur vngue. Idē verbum est in Græco, & in Hebræo Leu. 5. vbi Hieronymus vertit: Retorquetur vt à corpore non separetur: ideo in verbis, quæ modo retulimus ex. ca. 5. additur: Ita vt collo adhæreat, & nō penitus abrum patur. Vesicā gutturis vt immūdā, & plumas, quæ sacrificio inutiles erant, projiciebāt in locū iuxta altare, in quo cineres, qui ex sacrificijs in imo altari subsederant, seruābātur, sacri enim cōsebātur, quia ex sacris carnibus supererāt: Leuit. 6. Quidquid tegerit carnes eius, sanctificabitur. ¶ In eodē loco hęc in cineres redigebantur, & cineres à sacerdote extra castra efferebantur. Leuit. 6. *Hęc est lex holocausti. Cremabitur in altari tota nocte vsq; manē, ignis ex eodē altari erit. Vestietur tunica sacerdos, & femina libris lineis, tolletq; cineres, quos vorax ignis exussit, & ponēs iuxta altare spoliabitur prioribus vestimentis, indutusq; alijs offeret eos extra castra, & in loco mundissimo vsq; ad fauillam consumi faciet, id est, iterū eos cremabit ne aliqua carnis particula, aut adipis relicta sit, sed meri cineres sint.*

DE SIGNIFICATIONE Holocausti.

CAP. III. **N**emo nesciat quātum referat hęc, quę de Sacrificijs dicuntur, mysticē exponere, subscribā elegantissimā verba Origenis ex prima in Leuiticum Homilia. Sicut in nouissi-

mis, inqt, dieb⁹ Verbū Dei ex Mariæ carne vestitū pcessit in hūc mūdū, & aliud quidē erat quod videbatur in eo, aliud qđ intelligebatur, carnis nāq; aspectus in eo patebat. oibus, paucis verò, & electis dabatur Diuinitatis agnitio: ita & cū per pphetas, vel legibatorē verbū Dei, pferretur ad homines, nō absq; cōpetētibus profertur indumētis: nā sicut ibi carnis, ita hic literæ velamine tegitur: vt litera quidē aspiciatur tāquā caro, latēs verò intrinsecus spiritualis sensus tāquā Diuinitas sentiat. Tale ergo est qđ & nūc inuenim⁹ librū Leuitici reuolūtes, in quo sacrificiorū rit⁹, & hostiarū diuersitas, ac sacerdotū ministeria scribūtur. Sed hęc secū dū literā, quæ tanquā caro Verbi Dei est, & indumētū Diuinitatis ei⁹; digni fortasse vel aspiciāt, vel audiāt, & indigni. Sed & beati sunt illi oculi, q; velamine literæ obtectū in trinsecus Diuinū spiritū vidēt, & beati sunt qui ad hęc audiēda mūdas aureis interioris hominis deserunt. ¶ Sed iā ad mysteria in ijs, quæ de holocausto dicta sunt, latētia veniamus, in quorū explanatione hoc magis Dei auxilio indigem⁹, q; duces, quos sequi institueram⁹, nō idē filū expositionis vbiq; tenēt, sed illud relinquētes alterū subito arripit: vt Origenes, qui vitulū in holocaustū offerēdū cū semel Christū esse dixisset, cū pellis ei detrahi iubetur, repente ad verbū Dei, qđ est in Scriptura, & ad sensus ei⁹ diuertit: qđ nos sequi nō possum⁹, de eodē enim oīa intelligēda sine dubio existimam⁹. Vitulus optima omniū victimarū erat, quæ in holocaustum offerri poterāt, & Deo gratissima: qui enim vitulū habere nō poterat, agnū aut hœdum offerebat, sicut & qui hęc nō habebat, offerebat turturē, aut pullū colūbæ. ¶ Vitulus ergo Christi caro est in ara crucis pro humano genere oblata. Homo qui vitulū offert, ipse Christus est, q; (vt ait Apostol⁹) tradidit semetipsum p nobis oblationē, & hostiā Deo in odore suauitatis: quę victima oīum pr estātissima, & Deo acceptissima fuit. Matc. 21. verò est vitulus (vt ait Origenes Hom. 1. in Leuiticū) q; peccatū, qđ est femineę fragilitatis, ignorat. Solus ergo ille masculus, solus sine macula est q; peccatū nō fecit, nec dolus inuētus est in ore ei⁹. Ad ostiū tabernaculi offertur, id est, nō intra ostiū, sed extra ostiū. Extra ostium enim fuit Iesus, q; in sua ppria venit, & sui eū nō receperunt. Nō est ergo ingressus tabernaculū illud, ad qđ venerat, sed ad ostiū ei⁹ oblat⁹ est in holocaustū, q; extra urbē passus est. Nā & illi mali coloni veniētē filiū patris familias eiecerūt foras extra vineā, &

4 occiderūt. ¶ Ad placādū sibi Dñm offerre dicitur, q; peccata nostra suscepit luenda, & quasi sua reputat quæ nostra sunt, sicut testat⁹ est cū dixit: *logē à salute mea verba delictorū meorū.* Deniq; caput nostrū est, & sibi dari cēset qđ mēbris suis datur. Man⁹ sit per caput hostię imposuit, quia volūate patris carni suæ imposuit peccata nostra penas, p eis exolaturus, sicut scripsit Isaias: Et posuit Dñs in eo iniquitatē omnium nostrū. Et Apostolus: Etenim Christus nō sibi placuit, sed sicut scriptū est: *Impperia improprietū tibi ceciderūt super me.* Origenes: Posuit ergo & manū suā super caput vituli, hoc est, peccata generis humani imposuit super caput suū. Idē sanguinē tūdise dicit sacerdotes filios Aharō in circuitu altaris, q; Anas, & Caiphias, & ceteri sacerdotes, q; cōsiliū inierūt cōtra Dñm, erāt filij Aharō, & ipsi obtulerūt & sanguinē fuderūt in eodē loco, in quo erat altare, id est, in Ierusalē, sicut ipse dixerat: *Quia non capit prophetam perire extra Ierusalē.* ¶ Sed melius, vt opinor, dicemus ipsum esse sacerdotem, qui & hostia fuit, non quidē filium Aharō, sed significatum tñ per filios Aharō. Ipse se patri obtulit, & sanguinem fudit in circuitu altaris, id est, crucis, ipsa enim altare huius sacrificij fuit, & sanguis ex ipsa versus oēs partes fusus est, vt sciremus oēs orbis terræ natione sparticipes futuras fuisse sanguinis, & crucis Christi. Pel lis detracta est hostiæ cū vestibus omnibus spoliat⁹ est, & eas diuiserūt inter se milites. Art⁹ in frustra cōcisi sunt, cū sacrū corp⁹ tā vehemēter in cruce distōntū est, vt quasi diuisi artus, & ossa locis suis emota, & à se mutuo separata viderētur, iuxta quod ipse ait: *Foderūt manus meas, & pedes meos, dinumerauerūt oīa ossa mea.* Ignis quo crematur hoc holocaustū, verē nō human⁹ ignis, sed Diuinus est, id est, ardentissimus amor, quo Christus totum se obtulit p nobis vsq; ad cōsumptionē, quæ esse poterat, id est, vsq; ad mortē. Ligna fuerūt miserię nostrę, quę eius amorē excitabant. Intestina, & pedes abluebātur aqua, vt significaretur in hac vitima nihil immundū futurū fuisse, sed quę in alijs immunda esse solent, in ea purissima, & immaculatissima inueniri. ¶ Secū dū dignitate holocaustū erat ex peccorib⁹, quod offerebāt qui vitulū nō habebant. Primū ergo holocaustū est Christi se ipsum in cruce patri offerētis. Secū dū est minus diuitum, id est, martyrū, qui Christū imitātes semetipsos obtulerūt. Hoc holocaustū agni est, aut hœdi, q; masculus sit, &

o-
causū
animum.

causū
animum.

8

Christi
holocaustum.
Ephes. 5

Joh. 1.

Mart. 21

Psal. 28

Isai. 53
Rom. 15
Psal. 68

Luc. 13

Psal. 22

Martyrum
holocausti

Ier. 11.

Isai. 53.

immaculat^o. Agnus martyr est ppter inno-
cetiã, & mansuetudinẽ, qua inimicis mini-
mẽ resistit, sicut ait Ieremias: Et ego quasi
agn^o mäsuetus, qui portatur ad victimã. Et
Isaias: Sicut ovis ad occisionẽ ducetur, &
quasi agnus corã tãdẽ se obmutescet, &
nõ aperiet osiũ. Masculus ppter fortitudi-
nẽ, immaculatus ppter sanctitatẽ. Idẽ in hęc
do intelligitur, qã natura fili^o irẽ erat, & ad
vitiã pchuis, vt virtutes quib^o aia ornatur,
& vitia, quib^o caruerit, nõ naturã bonitati,
sed gratiã Dei tribuat: natura enim nõ agn^o
erat, sed hœdus. † Immolatur ad latus alta-
ris, qđ respicit Aquilonẽ, quod de vitulo di-
etũ nõ est, quia pars Aquilonaris frigidior
est, & obscurior: & martyres, quãuis sancti
sint, habet tã ignoratiã, & peccata minima,
quã illa sanguinis effusione deleatur, Chri-
stus tũ neutrum habuit, & oĩno p alienis pec-
catis mortuus est. Altare, in quo se offerunt
Deo martyres, sancta Ecclesia est; vt enim
Deo placere nõ poterat hostia, quã ad al-
tare nõ offerretur: ita nullũ sacrificiũ extra
Ecclesiã illi gratũ est. Et qã vestigia sangui-
nis martyrum manent in Ecclesia, & ad Dei,
ac martyrum ipsorum gloriã, atq; ad exhorta-
tionẽ nostrã magna omnium fidelium exulta-
tionẽ celebrãtur, rectẽ sanguis per circuitũ
altaris a filijs Aharõ fundi iubetur, sacerdo-
tum enim opera tota hos triumphos Ecclesia
cognoscit, & colit. † Mẽbra diuiduntur, qã
libetẽ se pro Deo martyres a parẽtib^o, co-
gnatis, amicis, & ab omni possessiõne, &
voluptate separãt, & diuidunt, vt Deo offe-
rant. Quare nõ iniuria ea quã iecõri adhæ-
rẽt, cõmemorata sunt, quib^o intimi affect^o,
& quã cordi maximẽ adhrẽbãt, intelligũ-
tur. Ignis, quo hoc holocaustũ crematur,
idẽ est, quo & nobilius illud holocaustum
Christi crematũ est, idest, ardẽs Dei amor:
ligna exẽplã passionũ Christi, & aliorum
martyrum, memoriaq; insignium Dei benefi-
ciorũ, quib^o amor ille in horas in illis auge-
tur, & latius se se diffundit. Intestina reli-
quijs cõcoctorũ ciborũ, pedes puluere sor-
didãtur, Ita intestinorũ sordes immodera-
tũ affectũ rerũ huius sæculi cordi adhrẽtẽ
indicãt, puluis autẽ affect^o quasi curẽ animẽ
solũ regẽtes, & qui facillẽ excuti possunt, si-
gnificat. Et quia, si quid tũc est, amoris ferũ
hui^o mudi, qđ vel in corde inhæreat, vel ani-
mã quodã modo scedet, pœnitentiã dolore
diluunt martyres sancti, bene intestina, &
9 pedes antequam crementur, aqua lauãtur.

Holocau-
stũ con-
fessõrũ.

† Tertium holocaustũ est eorũ, qũ cũ sangui-
nẽ p Christo fundere nõ possint, qã deest
tyrãnus qui fundat, vltro se ipsi per assiduã

carnis maceratiõnẽ, & volũtatis suã abne-
gationẽ, quasi viuas hostias Deo mactãt, to-
tosq; se illi dẽdũt. De his Paulus ait: Obsẽ Rom. 11
cro itaq; vos fratres p misericordiã Dei, vt
exhibeatis corpora vestra hostiã viuẽtẽ, san-
ctã, Deo placẽtẽ, rationabile obsequiũ ve-
strũ. Et nolite cõformari huic sæculo, sed re-
formamini in nouitate sensus vestri. Hoc
holocaustũ de auibus est, magnũ enim est
homines versantes inter ceteros, qui in ter-
ra sunt, & terrena sapiũt, & corpori indul-
gẽt, & voluptates amat, & suo more viuere
volunt, terrã relinquere, & quasi volucres
grauia corpora pennis caritatis Dei, & san-
ctarũ orationũ in altũ tollere, & volucres
coeli appellari: † Nec de omnibus auibus ho-
locaustũ fit, sed decolũbis, & turturib^o. Colũba
lũba velocis, ac diurni volatus est, ideoq;
David oẽs huius sæculi curas effugere cur-
piẽs, & ab illis quã lãgissimẽ recedere: Quis
inquit, dabit mihi pennas sicut colũbã, &
volabo; & requiescã? Fecũda etiã auis est,
& mäsuetã, ac felle carẽs. Turtur castitatẽ
amat, solitudinẽ appetit: atq; vtraq; auis
assiduẽ gemit, sicut est apud Poetã.

Nec tamen interea raucã, tuã cura, palumbes,
Nec gemere acria cessabit turtur ab vltimo.
Sic iusti volãt celeriter, nec labore defati-
gãtur, & fecũditatẽ bonorum operũ habet,
mäsueti sunt, felle carẽt, vicẽ in iniurijs re-
ferre nesciũt, castitatis studiosi sunt, solitu-
dinẽ ad orationẽ, & ad vacãdũ Deo querũt,
p cãtu gemitũ edũt, qã dũ alij lætãtur volu-
ptatibus, ipsi pœnitentiã gemitibus sua atq;
aliorũ peccata desẽt, de quib^o dictũ esse do-
cet Hieronymus illud: Beati qui luget, quo-
niã ipsi cõsolabũtur. † Pulli colũbarũ, & tur-
tures grãdiores, qũ meliores ac suatiores pu-
tãtur, hoc indicãt, eos, qũ in hoc hominũ ge-
nere prãstãtiores sunt eligi a Deo in holo-
caustũ, id est, illos esse, qũ verẽ holocaustum
offerunt Dño, cui totos se tradunt, omnia re-
linquẽtes, vt nudi nudum Christũ sequan-
tur. Caput ad collum retorquetur, quia qui
holocaustũ de se offerre vult, nõ ciborũ vo-
luptates aspicere debet, sed caput, idest, mẽ-
tẽ, ad collũ reflectere, vt gutturi suo mode-
retur, & ieiunij corpus affligat: itã tũ vt ca-
put non abrũpatur a corpore, idest, vt pro-
uidetiã corporis nõ penitus contemnatur:
est enim corpus quidẽ inedia macerandum
quãtũ licet, nõ occidendũ. Propterea & vul-
nus non ferro fit, qđ durũ, & acutum est, &
plus secare potest quã oporteat, sed vague,
qũ tardiũs, & mitiũs ferit, vt modus scilicet
debitus in ieiunij seruetur, & fit, vt ait Pau-
lus, rationabile obsequiũ nostrũ. † Et quo-
niã

Rom. 11

Sanguis.

Psal. 50.

Psal. 50

Ventris in-
gluuias.

Vestes pre-
tiosas.

Matth. 3.

Matth. 11

Eccles. 19.

Humilitas.

14
Maceratio
carnis qua-
tenus adhi-
benda.

Rom. 11

niã caro nõ est affligẽda, vt, quẽadmodũ
hypoeritã cupiũt, appareanus homini
b^o ieiunãtes, sed vt morbi animi curẽtur,
corpũsq; in feruitutẽ spũs redigatur, be-
ne additur: Decurrere faciet sanguinẽ super
crepidinẽ altaris. Sãguis enim immundus
erat in lege, & vitium, peccatũq; signifi-
cat, sicut ait David: Libera me de sangui-
nib^o Deus Deus salutis meã: quod latĩ
explicauimus in. c. Ho. 3. 4. n. 3. Vbi etiã
Propieta dixit: Et sanguis sanguinẽ te-
gigit. Altare cor nostrũ est, in eo enim
sacrificiũ illud Deo immolam^o, de quo
regius vates ait: Sacrificiũ Deo spũs cõ-
tribulatus. Et tunc super altaris parietẽ
sanguis fusus decurrit, cũ appetitiõnes
peccatorũ e corde exeũt, illudq; extrin-
secus priõrũ vulnerũ in eo relinquit. Ve-
sicula gutturis quid nisi vtrius ingluuiẽ
indicat, quã tũc quasi immũdã, & pec-
catorũ stercora cõseruatẽ projicimus?
13 † Plumã, quã & carnẽ tegũt, & molles
sunt, vestes pretiosas, ac delicijs aptas
sunt, quas etiã abiecit qui Dei holocau-
stũ est, & ex animo vanitatib^o sæculinũ
tũ remittit. Ita de Iohanne scriptũ est:
Matth. 3. Ipse autẽ Iohãnes habebat vestimẽtũ de
pilis Camelorũ, & zonã pelliceã circa
lũbos suos. Et Dñs ait: Sed quid existis
videre? hominẽ mollibus vestitũ? Ecce
qui mollib^o vestitũtur, in domibus regũ
sunt. Etenim molles vestes mollẽ ani-
mũ indicãt, verẽ enim dictũ est a Sapiẽ-
te: Amittẽ corpus, & risus detũt, & in-
gressus hominis, enũtiãt de illo. Hęc p-
ijciũtur ppe altare, quia citõ relinqui
debet, in locũ cinerũ ad Oriẽtalẽ plagã,
idest, versus portã repli, vt statim ex do-
mo Deo dicata exeãt, & nusquã prãte-
rea appareãt. Ascellã cõstringẽda sunt,
in quib^o plumã nascũtur alarũ, vt quã-
uis pennas habeat, & virtutibus floreat,
ne quãquã superbia erigatur, sed sem-
per in imo sit, idest, cogitationes super-
bas erupẽtes reprimat consideratione
suã utilitatis, & paupertatis. † Ad hui^o
modi ascellas cõstringẽdashumilitas pœ-
nitentiã, & assidua carnis maceratio va-
lẽt plurimũ, sed itã tũ his tũt ascelle cõ-
stringẽda, vt nec corpus pereat, nec sal^o
ad Deo gratiora necessaria in modico
macerationis vsũ, quasi ferro, violenter
secõtur, & ideo additũ est: Et nõ secabit,
neq; ferro diuidet eã. Ignẽ, & ligna itã in-
terpretamur vt supra, nu. 8. Sed legem

omniũ holocaustorũ silentiõ prãterire
nõ debem^o. Hęc est, inquit, Lex Holocau-
stũ. Cremabitur in altari tũs anãtẽ, nõ enim
interdiũ tãtũ, idest, cũ lux prosperitatis
fulget: sed nõcũ etiã cremãdũ est holo-
caustũ, vt quãuis persecutiones nos vr-
geãt, & res penitus adierit sint, nusquã
solitũ sacrificiũ offerre Deo desinam^o,
neq; illũ imitemur, de quod dictũ est: Cõ-
sistebitur tibi cũ benefeceris ei, aut eos
de quib^o scriptũ est: Donec accipiãt of-
culatur man^o dãtis. Vsq; ad mane ardet,
idest, vsq; ad extremũ vitẽ terminũ, quo
mane æterni diei illucscet, & oĩa aduer-
sa finiẽtur. Ignis ex eadẽ altari erit, quia
nullũ holocaustũ cremãdũ est aliõ quã
Diuini amoris igne, reliqui ignes alieni
sunt, & procul a Dei sacrificio arceride-
bẽt. † Deinde ait: Vestietur sacerdos tuni-
ca, & feminalib^o lineis, tolletq; cineres, quos
vorãs ignis exussit, & ponẽs iuxta altare
spoliabitur prioribus vestimẽtis, induitũq;
alijs offeret eos extra castra, & in loco mudi-
simo vsq; ad fauillã cõsumi faciet. Quid
quid in nobis carnis est, & adipis, idest,
quidquid crassũ est, exuri debet, si perfẽ-
ctũ sit holocaustũ, quale martyrum est.
Sed si quid super sit nõ exustũ, sacerdos,
idest, ipse qui holocaustũ obtulit, vestia-
tur tunica, & feminalib^o lineis, hoc est,
muditiã, & cãdorẽ animi diligẽter quã-
rat per pœnitentiã vsq; ad finẽ vitã, quod
est vestiri tunica lineã, & carnẽ ab omni
voluptate cõtineat, qđ feminalia indi-
cãt, & cineres, inter quos illud, qđ cre-
matũ nõ fuẽrat, relicũ est, ponat iuxta
altare Deo miserã corruptionis suã de-
regẽs, & suppliciter veniã petẽs. Sed
quia sæpe vsũ venit, vt prius pœnitentiã
finiatur quã oẽs animã sordes profus
eluanus, quã postea purgatorio igni
exurẽda sunt: sacerdos exuit vestes il-
las, idest, finit cũ vita pœnitentiã, & indu-
tus suis, quas ante habebat cũ sacris nõ
ministrabat, egreditur extra castra, id
est, ex hac vita exit, & in locũ proficisci-
tur, in quo nullus iã meritorũ locus sit,
nec pœnitentiã operibus se ipsum exer-
ceat, sed talis indicẽtur qualis in hoc
egressu inuẽtus est. Et in loco mudissi-
mo, id est, in purgatorij ignis regione,
in qua peccata nũlla sũt, sed facta pur-
gãtur, vsq; ad fauillã cõsumi cineres fa-
ciet: ibi enim exurẽtur plenẽ oĩa, quã
cũ igne digna essent, non sunt in hac vi-
ta exusta.

DE HOSTIA PACIFICA.

CAP. III.

RITVS hostiæ pacificæ tradidit Moses Leu. 3. his verbis: *Quod si hostia pacificorū fuerit eius oblatio, & de bobus voluerit offerre marem, siue feminam, immaculata offeret coram Domino. Ponetque manum super caput victimæ suæ, quæ immolabitur in introitu tabernaculi testimonij, fundentque filij Aharon sacerdotes sanguinem per altaris circuitum. Et offerent de hostia pacificorum in oblationem Domino adipem, qui operit vitalia, & quicquid pinguedinis est intrinsecus, duos renes cum adipe, quo teguntur illa, & reticulum secoris cum renunculis, adolebuntque ea super altare in holocaustum lignis igne supposito in oblationem suavisissimi odoris Domino.*

Poterat hæc hostia ex ouibus offerri, atque etiam ex capris, eodem prorsus ritu, quo quum erat ex bobus, nisi quod cum erat ex ouibus, & offerebatur agnus, cauda etiam tota incendebatur Domino. Deinde addit legislator: *Omnis adeps Domini erit iure perpetuo in generationibus, & cunctis habitaculis vestris: nec sanguinem, nec adipem omnino comedetis.*

† Quæ ad ritum huius sacrificij pertinent partim iam explicauimus ca. 2. partim cap. 6. explicauimus cum de sacrificio pro peccato agemus. Nunc duo exponenda sunt, cur hostia pacifica, siue pacificorum dicatur, & cur in hoc sacrificio masculus siue femina offerri possint, quod in alijs non semper licebat. Hostiam pacificam siue pacificorū in gratiarum actione pro accepto beneficio offeriebant, aut ex voto, aut sponte, vt scilicet à Deo impetrarent quod volebant, aut eum magis placarent, & magis propitium haberent, vt ex verbis cap. 7. Leuitici, quæ paulò post referemus, intelligitur. Hinc à Mose dicta est *חֲבִיתָא*, id est, hostia pacificorum, seu perfectorum, vtrumque enim significat *חֲבִיתָא*. Nonnulli ex Hebræis putant ideo ita vocari hoc sacrificium, quòd pacem faceret inter offeretes, & Deum, & sacerdotes, quia in eo

suum cuique tribuebatur, sanguis, & adeps altari, pectus, & armus dexter sacerdoti, reliqua caro offerenti. Deinde etiam quia pro pace, & incolumitate, & salute offerretur, atque ideo à lxx. *θυσία σωτηρίας*, id est, hostia salutaris, vocatur, siue etiam *θυσία τῶν ἐπιθυμιῶν*, id est, hostia pacificorum. † Et quia sæpe in gratiarum actione offererebatur, à Iosepho *εὐχαριστίας*, *θυσία* dicitur, id est, hostia gratiarum actionis lib. 3. Antiquit. ca. 10. qua etiam causa à quibusdam ex recetioribus sacrificium retributionū, seu compensationum, appellatum est. Et rectè quidem hæc omnia, quoniam verbum *חֲבִיתָא*, vnde hoc nomen deductum est, significat pacificare, pacificum esse, id est, tranquillum, & incolumem, complere, finire, retribuere. Huius sacrificij sæpe meminit Scriptura, & hoc est, de quo ait Hamos. 5: Et vota pinguium vestrorum non respiciam, vbi enim nos Vota habemus, est *חֲבִיתָא*, & apud lxx. similiter *σωτηρίας*. Masculus aut femina offerebatur, quia cum nõ esset necessarium, vt quod erat pro peccato, sed spontaneum sacrificiū, neque totum in honorem Dei fieret, vt holocaustum, sed priuatam etiam offerentis utilitatem respiceret, arbitrio eius relinquebatur, vt aut pro re ipsa, aut pro affectu Diuini honoris plus, vel minus, hoc est masculum, aut feminam, offerret. Aues non immolabantur, vt in holocausto, quia huius sacrificij victimæ in tres partes diuidendæ erant, turtures autem, aut pulli columbarum non poterant ita rectè diuidi. De qua re eruditè agit Alfonso Abulensis in cap. 3. Leu. quæst. 1.

† Quæ huic sacrificio desunt addit postea legislator cap. 7. his verbis. *Hæc est lex hostia pacificorum, quæ offertur Domino. Si pro gratiarum actione oblatio fuerit, offerent panes absque fermento conspersos oleo, & lagana azyma vncta oleo, coctamque simlam, & collyridas olei admistione conspersas, panes quoque fermentatos cum hostia gratiarum quæ immolatur pro pacificis: ex quibus vnus pro primitijs offertur Domino, & erit sacerdotis quis fundet hostiæ sanguinem. Cuius carnes eadem comedetur die; nec remanebit ex eis quidquam vsque mane. Si voto, vel sponte, quispiam obtulerit hostiam, eadem similiter edetur die: sed etsi quid*

in crasti-

in crastinum remanserit, vesci licitum est: quidquid autem tertius inuenierit dies, ignis absumet. Si quis de carnibus victimæ pacificorum die tertio comederit, irrita fiet oblatio eius, nec proderit offerenti: quin potius quæ cumque anima tali se edulio contaminauerit, prauaricationis rea erit. Caro quæ aliquid tetigerit immundum, non comedetur, sed comburetur igni. Qui fuerit mundus vescetur ex ea. Anima polluta quæ ederit de carnibus hostiæ pacificorum, quæ oblata est Domino, peribit de populis suis. Et quæ tetigerit immunditiam hominis, vel iumentum, siue omnia rei quæ polluere potest, & comederit de huiusmodi carnibus, interibit de populis suis.

† Panes absque fermento. Leu. 2: Omnis oblatio quæ offertur Domino, absque fermento fiet, nec quidquam fermenti, aut mellis adolebitur in sacrificio Domini. Primitias tantum eorum offeretis, ac munera, super altare verò non imponentur in odorem suauitatis. Panes autem, id est, *חֲבִיתָא* intellige qui primò fiunt, quales matres filiis conficere solent, *חֲבִיתָא* enim significat incipere.

Consperfos oleo. Non oleo insperfos, aut resperfos, sed oleo admisto factos, ita vt farinæ aqua cum oleo infunderetur, aut oleū p. solū aqua *חֲבִיתָא* id est, confusos in oleo. Idem intellige de collyridis, de quibus ait: *Et Collyridas olei admistione consperfas.* Quæ verò respergebantur oleo postquam iam facta erant, oleo vncta, siue lita appellat, sicut nunc ait: *Et lagana azyma vncta oleo.* Ita etiam cap. 2. Panes, scilicet, absque fermento consperfos oleo, & lagana azyma oleo lita.

Et lagana. Placentæ ita appellatur à Græcis, Hebræi *חֲבִיתָא* dicunt ab extensione, quòd tenues, & extensæ sint.

Coctamque simlam. Quæ optima, & vtilissima farinæ pars est, vt latius explicauimus in cap. 18. Apocal. n. 30. & 31.

† Et Collyridas. † Ita Græci vocant tortas panis. In Hebræo est idem nomen quòd prius posuit cum dixit: Panes absque fermento consperfos oleo. Eademque verba nunc repetuntur, sed intelligendum est has collyridas facientibus fuisse ex simila cocta, quòd de primitiis illis panibus dictum non est.

Panes quoque fermentatos. Et hos vocat *חֲבִיתָא*, quos prius Panes, mox Collyridas Hieronymus interpretatus est. Offerébatur au-

tem panes fermentati non vt in altari adolerentur, quòd Leu. 2. prohibitum est, sed vt illis sacerdotes vescerentur. Denique panis hic fermentatus pro primitijs offertur Domino: *Ex quibus vnus* inquit, *pro primitijs offertur Domino:* quòd cap. 2. non prohibebatur. Primitias, inquit, eorum tantum offeretis, ac munera. Quòd autè Lyranus, Augustinus Eugubinus, Iidorus Clarius. F. Hieronymus Oleastrius ex Hebræica lectione adnotarunt, ex singulis illorum quatuor panum generibus vnum pro primitijs offerri debere, translatio nostra non patitur: Cum enim dicit: *Ex quibus vnus pro primitijs offertur Domino,* satis indicat se de fermentatis panibus loqui, quos proximis verbis offerendos esse dixerat, quòd rectè confirmauit Abulensis. † Nam panis azymus offerebatur, id est, oblationes ex eo fiebant, quæ super altare adolerentur, ex fermentato verò non fiebat oblatio huiusmodi, sed pro primitijs offerebatur in vsum sacerdotum. Leu. 2. Omnis oblatio quæ offertur Domino, absque fermento fiet, nec quicquam fermenti, ac mellis adolebitur in sacrificio Domini. Primitias tantum eorum offeretis, ac munera, super altare verò non imponentur in odorem suauitatis. Cetera autem panum genera, offeriebantur vt adolerentur, vt ex eodem capite manifestum fiet legenti. Verum quoniam tota hæc pericopa breuiter, ac concisè versa est ab Hieronymo, parumque cum Hebræo congruere videtur, veram ad verbum Hebræa, ex illis verbis: Panes quoque fermentatos, & c. ac deinde omnia explicabo. Ea sunt huiusmodi: *Cum placentis panis fermentati offeret munus suum cum hostia laudis, siue gratiarum actionis, pacificorum suorum. Et offeret ex eo vnus ex omni munere primitias Domino.* Vbi vertit: *Cum placetis, & cum hostia laudis, pro Cum, in Hebræo est חֲבִיתָא, quæ particula orationem obscuriorem reddit, quòd variè accipi soleat pro Super, Cum, Præter, Contra, De, Pro, & similibus.* † Hic autè & Hieronymus, & plerique interpretes idem valere putant quòd Cum, vt sensus ipse exigit. Quòd vertimus *Munus*, Hebræicè *חֲבִיתָא*, ita enim Marcus interpretatus est cap. 7: Corban, quòd est Donum, & Hieronymus sæpe vertit obla-

tio

Hostia pacificorum.

tio, & sacrificium, quo nomine in Leuitico sapè intelliguntur oblationes panis, & vini, & similia, quæ cum victima quæ caditur, offeruntur, vt lagana, & placentæ, & panes oleo subacti. Vt Leu. 2: Anima, cum obtulerit oblationem sacrificij Domino, similia erit eius oblatio. Et postea: Cū autem obtuleris sacrificium coctum in clibano de simila, panes scilicet absque fermento conspersos oleo, & lagana azyrna oleo lita. Et cap. 7: Qui offert victimam pacificorum Domino, offerat simul & sacrificium, id est, libamenta eius. In Hebræo ita legitur: Qui offert hostiam pacificorum suorum Domino, adducet corban suum Domino. &c. Cum igitur ait: *Cum placentis panis fermentati offeret munus suum*, munus vocauit panes azyrnos conspersos oleo, & lagana azyrna vncta oleo, coctamque simila, & collyridas olei admistione conspersas. Quod Hieronymus breuiter dixit: *Panes quoque fermentatos*, scilicet offerret, id enim ex præcedentibus subauditur. Et *quoque* dixit pro, Cum illis quæ dicta sunt, Et quod sequitur: *Et offeret ex eo vnum*, potest intelligi, Ex eo pane, sicut Hieronymus intellexit cū vertit: *Ex quibus vnus pro primitijs offertur Domino*. Si cui parum probabitur subaudiri Panem, cum vicinius sit Munus, & si non semper viciniora subaudiri soleant, non contendemus, sed ita interpretabimur, vt idem sensus sit. Et offeret ex eo munere vnum. Quod quoniam ita intelligi videbatur, vt ex ijs quæ appellauerat Corban, siue Munus, vnum offerretur, id est, ex illis azyrnorum panum generibus, quibus fermentatos adiungi præceperat, addidit: Ex omni munere, ac si diceret: Ex omni, in qua, munere, iugantur fermentati panes cū alijs, & ex omnibus vnus separatur pro primitijs. Non dicit, Ex singulis vnus, sed ex toto munere vnus, כָּל־אֶמְנָה, enim & omnem significat, & totum. Genes. 25. Et totus in morem pellis hispidus. Et cap. 31: Et ipsa nobis quod totis viribus, meis seruiet patri vestro. Mala. 1: Et me vos configitis gens tota. Sicut & apud nos Omnis. Vt,

Omnis, & totus.
כָּל

Virg. Ecl.

5. *Tu decus omne tuis.* --- Et:

Virg. 1.

Aene.

Omnis in Ascanio cari stat cura parentis, Cumque incertum esset ex quo ge-

nere sumendus esset vnus, qui ex toto munere sumi iubebatur, sequentibus verbis indicatur ex fermentato pane sumi debere, quoniam ait, *Primitias Domino*: nec enim ex ceteris panum generibus primitiæ offerebantur, sed ex fermentato, vt ex cap. 2. Leuitici paulò ante ostendimus. † At nondum ex his scopulis euasimus, vt gebunt enim nos noui interpretes, qd Hieronymus primitias vertit, in Hebræo esse תְּרוּמָה, quod eleuationem significare voluit, hoc est, donum quoduis quod sumitur, vt Deo offeratur: nam nec lxx Primitias transtulerunt, sed ἀραια, quod oblationem, siue segregationem significat. Quod si nihil hic de primitijs dictum est, nihil erit quod cogat interpretari de solis panibus fermentatis vnum esse offerendum, vt haecenus exposuimus. Et quidē fateor תְּרוּמָה interdum pro quavis oblatione accipi, vel quod sursum ac deorsum moueretur, & eleuaretur, vt quidam volunt, vel (quod verius est) quod seponeretur, & segregaretur Domino, vnde & Chaldaeus vertere solet תְּרוּמָה, id est, separatio. Sed negare non possumus & primitias ita vocari quod ex toto aceruo, siue fructu primæ separentur vt Domino offerantur. Nam & Hieronymus in terpres noster persepe ita vertit, & lxx. interpretes, qui linguam Hebraicam, hoc est, suam, in qua nati, & educati sunt, melius alijs callebant, similiter primitias vertunt, ter initio ca. 25. Exodi, & cap. 36. vbi nos habemus: Nec vir, nec mulier quicquam offerat vltra in opere Sanctuarij, ipsi transtulerunt. In primitias Sanctuarij. † Et Leu. 22: Si filia sacerdotis cuilibet ex populo nupta fuerit, de ijs quæ sanctificata sunt, & de primitijs non vescetur. lxx: Ipsa primitijs Sanctorum non vescetur. Sed non necesse habeo. lxx. interpretes citare, ipsi velint nolint, fateri debet, תְּרוּמָה, hoc loco pro primitijs poni, affirmant enim ex omnibus panis generib⁹ vnum offerri debere, cumque fermentati nõ possint offerri nisi in primitias, eos hoc nomine intelligi voluit legislator.

Cuius carnes eadem comedentur die. Carnes hostiæ oblatæ pro gratiarum actione eadem die comedi iubet, eius verò quæ voto, vel sponte offertur, eodem die,

die, aut sequenti, tertio nihil edi permittit. Quæ quoniam à Philone in libello de Victimis apertius traduntur, causæque indicantur, æquum erit vt eius verba referamus. De posteriori, quam Pro salute vocat, hæc scribit: In hoc genere duobus tantum diebus epulari fas est, ita vt nihil reliquiarum superfit in tertium, idque de causis pluribus. Vna, quia Sacræ mensæ vsus tempestius esse debet curando ne quid corrumpatur mora temporis, cum carniū, vel conditarum, natura sit obnoxia putredini. † Altera, quia victimarū partes non sunt in penum retrudendæ, sed in medium proponendæ omnibus indigentibus: iam enim sunt non offerentis, sed eius cui litatum est, qui cum sit beneficus, ac munificus, vult conuiuis vocatis communicari suum epulum. Postrema, quia sacrificium hoc pro salute duorum offertur, corporis, & animæ, proinde suis cuique dies epularis tribuitur, quod æquum videatur vt primæ diei conuiuium admo- neat nos salutis animæ, sicut postera dies sanitatis corporis. Quoniam autem tertium nihil est cui propriè quæ- ratur salus, seridò vetitum est proferri epulum vsque diem tertium, ita vt ne per obliuionem quidem liceat superesse reliquias absq; piaculo, &c. Quodque Moses ait: *Si quis de carnibus victimæ pacificorum die tertio comederit, irrita fiet eius oblatio, nec proderit offerenti*, his verbis enuntiat: Quod si quis hos ritus negligat, seuerè Diuina voce obiurgabitur. Hoccine homo ridende putas sacrificium? Nihil moror tua sacra profana polluta, execrataque, carnes istas quas tibi ipse coxisti ventri seru- uens, ne in somnis quidem doctus rationem veram sacrificij. † Deinde de hostia תְּרוּמָה, quam ipse cum. lxx. interpretatur hostiam laudis, Hieronymus verò gratiarum actionis, quod idē est, qualis sit docens, & cur ita dicatur, ita loquitur: Cum aliquis in nullam aduersitatem incidit, vel rerum exter- narum, vel corporis, sed quæ ieta, tranquillaq; vita fruitur prospere degens, & feliciter absque offensis, &c. neces- se est, vt Deo gubernatori debeat sani- tatem continuam, & non interpellata commoda, atque in vniuersum since-

ras felicitates nullis vitiatis calamitati- bus, & horum largitorem demereatur hymnis, laudationibus, Sacrificijs, & alijs gratiarum actionibus, quæ omnia comprehenduntur Laudis nomine. Hanc victimam non biduo, sicut prio- rem illam pro salute, sed ipsa prima die lex iubet absumi, vt qui experti sunt propensum, paratumque fauorem cœ- lestis numinis incunctanter de hoc sa- crificio impertiantur alijs. Haecenus Philo.

Caro quæ aliquid tetigerit immundum, non comedetur. Si caro hostiæ oblatæ cō- tactu rei immundæ sedabitur, nemo eam comedet.

Qui fuerit mundus vescetur ex ea. Non nisi qui mundus fuerit comedet de car- nibus hostiæ pacificæ.

Anima polluta quæ ederet de carnibus. † Duplex erat immundus, alter qui ex se immunditiam habebat, vt leprosus, aut semine fluens, qui verbis his indi- catur: alter qui eam ex contactu cuius- vis rei immundæ contrahebat, de quo dicit: *Et quæ tetigerit immunditiam homi- nis, &c.* Vt cadaver, aut quiduis aliud immundum. Vtrique carnis hostiæ pa- cificæ comedere capitale erat.

De vsu siue de diuisione hostiæ paci- ficæ hæc in eodem capite septimo scri- psit Moyses. *Tenebit* (videlicet qui of- fert) *manibus adipem* hostiæ, & pectus- culum, cumque ambo oblata Domi- no consecrauerit, tradet sacerdoti. Qui adolebit adipem super altare, pe- ctusculum autem erit Aharon, & filio- rum eius. Armus quoque dexter de pacificorum hostijs cedit in primi- tias sacerdotis. Qui obtulerit sangui- nem, & adipem filiorum Aharon, ipse habebit & armum dextrum in portione sua.

Sacerdos victimam occidebat, & excoriabat, deinde laico qui offere- bat, tradebat adipem, & pectuscu- lum, quæ cum laicus eleuabat coram Domino ea offerens, & consecrans, rursum reddebat sacerdoti. Erat autem pectusculum, & ar- mus dexter sacerdo- tis qui offere- bat.

DE SIGNIFICATIONE
hostiæ pacificæ.

CAP. V.

SYCHIVS, & Radulphus libro. 2. in Leu. cap. 1. hostia pacifica minus perfectorum vitam significari docent. Sed quoniam breuius, & apertius id à Radulpho traditum est, eius verba subiungam. In holocaustis perfectorum vita, in hostijs verò pacificis mediocris conuersatio designatur. Sunt quippe nonnulli, qui quamuis summa virtutum fastigia non ambiant, offensum tamen Deum habere refugiunt, indeque licet bona summa non expleant, mala tamè summa deuitant. Isti ergò hostias pacificas, siue (vt lxx. transtulerunt) salutare, offerunt, quia saluari quidem volunt, sed sufficit eis si saluentur, quamuis inter extrema sanctæ Ecclesiæ mēbra computentur. Hostiarum igitur pacificarum eadem penè quæ superior, diuisio est: alia namq; bouis, alia ouis, alia verò capræ oblationem continet. Bouem immolat quisquis in sæculari vita mundi actibus deditus de ipsis laboribus suis Deo ministrat. † Quem offert qui laborare non sufficiens & in firmitate, & ætate, seu etiam paupertate à misericordiæ actibus reuocatus per solam innocentiam Deo placet: pax enim in terra hominibus bonæ voluntatis. Sed & capræ hostiam litat quisquis veterem conuersationem melioris propositi castigatione immutat. Auium nulla hic fit mentio, quia contemplationis virtus perfectioribus tribui solet. Hæc Radulphus. Isychius in boue eos intelligit qui circa agenda quæ legis sunt vacant. Sed quoniam hoc commune est omnibus qui salui fieri cupiunt, præstat eos intelligi qui labores vtilitatis aliorum causa perferunt, nec sibi se, sed publico bono natos putant, vt qui pauperes alunt, qui rempublicam gubernant, qui bonas artes docent, qui concionantur. Hæc enim hostia maior, & gratior Deo est quam ouis, aut capra, id est, quam so-

la innocentia vitæ, aut sola veterum peccatorum correctio. Hi marem, & feminam offerre possunt, quia & perfectiora interdum Deo offerunt, atque fortiora, & si minus perfecta, atque fortia offerant in hoc vitæ genere minus perfecto, tolerabile est. In holocausto, vbi perfecta virtus est, femina non offertur. † Sed siue mas, siue femina sit, immaculatam hostiam esse oportet, id est, integram, & omni deformitate carentem; siue magnæ virtutis, siue paruæ sit, nulla tamen labe eius opera videntur, vt rectè Deo offerantur. Manum super caput hostiæ ponimus, cum nos plenè Deo deuouemus, atque ita omnia facimus, vt eum nobis placere studeamus, illique soli placere. Atque ideo etiam in introitu tabernaculi immolarur, quia Deum intueri debemus, & ad eum omnia conuètere, non ad hominum gratiam. Attendite (inquit Dominus) ne iustitiam vestram faciat coram hominibus vt videamini ab eis: alioqui mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in cælis est. Caput hostiæ finis actionum est, finis enim in ijs quæ ad actionem spectant, principij vim, & rationem habet. Sanguis verò immundus in lege censetur, & crebro in malum accipitur; quare tunc sanguinem fundimus, cum ex vita, atque ex actionibus nostris omnes prauas cupiditates eijcimus. Sæpe enim Deo placere cupimus, & in ipsa honesta actione, si bene discutiamus, sanguinem sedantem omnia inuenimus, id est, latentem cupiditatem gloriæ, aut honoris, aut voluptatis, quæ etsi minus sentiebatur, magis ad agendum mouebat quam caritas Dei. † Hunc sanguinem eijcere debemus vt munda sit hostia, ne nobis illud Dominus dicat: Cū ieiunaretis, & plangeretis in quinto, & septimo per hos septuaginta annos, nunquid ieiunium ieiunastis mihi? Et cum comedistis, & bibistis, numquid non vobis metipsis comedistis, & vobis metipsis bibistis? Hunc sanguinem fundi iubebat Paulus cum dicebat: Siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriâ Dei facite. Et non fundentibus dictum est: Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Eum fundunt filij Aharon, id est, iusti, qui

Math. 6.

Sanguis.

Zach. 7.

1. Cor. 10.

Isai. 1.

qui

qui sacrificium pontificis nostri Christi, vt possunt, imitantur offerentes Deo semetiplos in odorem suauitatis, & cor purum, atque humile. Et in circuitu altaris fundunt dum Christi virtutes mente reuoluentes vitiosos affectus à se eijciunt. Altare enim nostrum Christus est, cui quidquid patri gratum futurum est imponimus, & per eum offerimus, sicut ait Petrus: Offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum. † Adeps hostiæ affectus animæ nostræ est, quæ opera pinguescunt, si bonus sit, & nitorem accipiunt, & anima ipsa mollescit, & Deo tractabilis redditur, quod optabat Dauid dicens: Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea, & labijs exultationis laudabit os meum. Contra si malus sit, opera peiora reddit, animamq; emollit ad malum. Quid igitur maxime offerre Deo debeant qui in hoc vitæ genere versantur, ipse indicat cum ait: Et offerent de hostia pacificorum in oblationem Domino adipem, qui operit vitalia, & quidquid pinguedinis est intrinsecus, duos renes cum adipe quo teguntur ilia, & reticulum iecoris cum renunculis, adolebuntque ea super altare in holocaustum lignis igne imposito in oblationem suauissimi odoris Domino. Quæ quoniam elegantior mihi à Radulpho videntur explicata, verba eius referam. Adeps qui operit vitalia, eum qui ad hanc vitam haberet affectum significat. Delectat enim nos viuere; & si fieri posset, ad mortem nos accedere nunquam vellemus. In vitalibus verò sedes animæ est, & quasi quoddam vitæ huius retinaculum. † Pinguedo quoque quæ intrinsecus est, eorum innuit amorem, quæ in hac vita possidentur, vt est domus, agri, pecunia, pater, & mater, & alij propinqui, quæ omnia si abundant in hac vita, quasi beatos videntur facere possidentes. Iam in duobus renibus quid intelligitur nisi genuina illa voluptas, quæ ex coniunctione maris, & feminæ procedit? Hoc & ipse numerus indicat, quod duo sunt renes, vt quasi duarum personarum, ad quas voluptas illa pertinet, mentionem factam

2. Petr. 2.

5.

Psalm. 62.

Libra. 2. in Leu. c. 1.

6.

intuearis. His autem adeps quo teguntur ilia, siue (vt alibi dicitur) qui est iuxta ilia, adiungitur. Ilia sicut ipso membrorum genitalibus appropinquant. Adeps igitur iste, qui renibus in sacrificio copulatur, voluptatis illius denotat affectum: qui tamen cum ilia tegere, aut alibus iuxta esse describitur, cautela nobis timoris tribuitur, vt scilicet cogitemus quia si mens prauæ concupiscentiæ subditur, non longè est vt etiam corpus prauo operi subternatur: mors enim secus introitum delectationis posita est. In iecoris verò, id est, hepatis reticulo, quid nisi nocendi appetitum accipimus? † Hepar, siquidem fons sanguinis est: & quid per sanguinem nisi crudelitas figuratur? Vnde & Beatus Gregorius illud Isaia sic exponit: vt dicat: Manus vestræ sanguine plenæ sunt, id est, opera crudelitate. Hos igitur omnes adipes Dominus sibi sequestrari, & in altari coram se incendi præcipit, vt videlicet affectus isti Diuino igne absumantur: non vt prorsus absumantur, quod proculdubio perfecta beatitudinis esset, sed vt per creatoris amorem isti affectus, per quos creatura seu licitè, seu illicitè concupiscitur, ad iustum modum, mensuramque legitimam reuocentur. Nam si amarur hæc vita ab imperfectis, si amantur ea quæ in hac vita possidentur, ab illis scilicet qui omnibus renuntiare nequam sufficiunt, necesse est tamen vt amor Diuino hæc omnia postponantur, vt videlicet si eo articulo fidelis quilibet constringatur, quo aut ista perdere, aut à Deo compellatur recedere, quamuis ægrè, quamuis cum dolore, malit diuelli ab omnibus, quam pietatis iura apud se violare. Qui enim amat patrem, aut matrem plus quam me, (ait Dominus) non est me dignus. † Quod etsi tempore pacis Ecclesiasticæ necessitatis huius desit examen, debet tamen se ipsam fidelis anima subtiliter discutere quid cui intus in corde præponderet, amor sæculi, an Dei, temperandusque est ea mensura præsentium appetitus, vt quamdiu pa-

Isa. 7.

Math. 10.

K. cato

cato Deo possideri poterunt, habeantur: si verò ea negetur facultas, abijciantur. Ignis quo hæc cremanda sunt, est ille de quo Ecclesia ait: Vre igni Sancti spiritus renes nostros, & cor nostrum Domine. Ligna sunt exempla Sanctorum, qui constanter hanc hostiam Deo mactarunt. Quum offereretur agnis, cauda tota incendebatur Domino, quia cauda finis corporis est. Quid igitur (inquit idem Radulphus) nisi consummatio sanctæ deuotionis accipitur. Et vide quos potissimum de perseverantia monuerit: non enim de boue caudam offerri præcepit, sed de oue. Reuera namque simplicibus, & desidijs de inconstantia timendum est. Qui enim sanctis laboribus se exercent, lucris quotidianis, & propositi sui successu lætificati voluptate maxima saginantur, & in maius proficiendi desiderium quotidie succeduntur, quia scriptum est: Anima operantium impinguabitur. Qui verò laborem refugientes pigritiam amplectuntur, fastidio suo grauati in aliud transire quasi melius aliquid reperturi, & consilium sæpe mutare coguntur. Idem de capram immolante sentiendum est, qui enim penitentiam veterum peccatorum agit, & facta deslet ne deflenda faciat, quo carnem magis affligit, eo magis eius animum Deus spirituali lætitia perfundit, eaque magis ad laborandum incitatur, vt minus illi de inconstantia timendum sit.

Ceterum omnis adeps merito Domini erit iure perpetuo, quia omnis hoster affectus in eum conferendus est, & per eum in reliquas res. Non est comedendus adeps hostiæ, quia cum Deo aliquid offerimus, non nostro affectui satisfacere, sed illi placere querendum est. Sed neque sanguinem edere licet, quia ab omni prauarum cupiditatum gustatu longè abesse debemus, sicut scribit Apostolus: Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudine, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet.

Libro. 2. in
Len. c. 2.

Prover. 13.

9

Adeps Deo
offerendus.

Sanguis nō
comedendus.

Ephes. 5.

Lex Hostiæ pacificæ.

Ex Leuit. 7. Vers. 11.

HIC iam duces quos sequebat, sequi non licet, cum enim de hostia pacifica sermo sit, quam mediocrem vitam interpretati sunt, quasi eius interpretationis obliti ad diuersa longè transeunt, & in re eadem in eandem seruant expositionem. Nos Deo duce dabimus operam vt ab ea mimè recedamus. Hæc est lex hostiæ pacificorum, quæ offertur Domino. Si pro gratiarum actione fuerit oblatio, offerent panes absque fermento, & cetera quæ præcedenti capite retulimus. Qui hoc mediocris vitæ genus sequuntur, aut pro gratiarum actione offerunt hostiam, aut voto, vel sponte, quod. lxx. & Philo dicunt Pro salute, quia quidam mala, & lapsus multorum videntes in id maxime deuotionem animi sui conferunt, vt Deo, cuius beneficio ipsi seruantur, & liberantur, gratias agant, alij pro salute offerunt, vt peccata vitent, & salute animæ perpetua persuantur, quam in tot aduersarij nostri laqueis, & multorum ruinis, nisi Dei misericordia protegantur, tenere se non posse vident. Aut potius ijdem interdum pro gratiarum actione, interdum pro salute offerunt. Qui offerunt pro gratiarum actione, offerre iubentur panes azymos, & conspersos oleo, quia gratiarum actio cum operibus misericordiæ coniungenda est, vt aliquid scilicet in eius gratiam faciamus, cui gratias agimus. Tunc enim nos verè gratos præstamus, cum non animo tantum, & verbis, sed re ipsa quam possumus gratiam referimus, & quia Domino ipsi non possumus, domesticis eius quantum licet benefacimus. Opera autem huiusmodi, quia & alijs profunt, & ex misericordia oriuntur, quam oleum significat, rectè panes oleo conspersi vocantur, quia non solum ad ea misericordia excitamur, sed etiam dum fiunt, dulcem illum misericordiæ affectum admiscere debemus. Multi enim misericordia ad largitione elemosynarū mouetur, sed

Beneficiū

1. Theß. 5.

in ipsa largitione vitij eorum, quibus subueniunt, irascuntur, aut verbis, & misericordiā vertit in iracundiā. Quare panes oleo non liti, sed conspersi sunt, vt non externam misericordiæ faciem postquam facta sunt illa præferant, sed intus quasi in visceribus feruent. Et quia ab omni inanis gloriæ affectu libera esse debent, panes azymi sunt. Lagana azyma etiam offeruntur, quæ tenuiora quidem sunt, sed latiora, non conspersa oleo, sed lita, quia quæ dum sunt, misericordiæ affectum admittunt non habent, et si ampliora hominibus fortasse videantur, quia latiora sunt, id est, vel pretiosiora, vel latius manantia, Deo tamen tenuiora videntur. Sed si oleo conspersa non sunt, saltem postea oleo linantur, & vel in fine misericordiæ affectu ne careant. Coctam similam offert, qui magna beneficia, & ad vsum parata alijs præstat non misericordiæ, sed liberalitatis, aut religionis, aut publicæ utilitatis, aut alterius denique virtutis causa. Sed quia beneficia, et si parua videantur, multo magis Deo placent cum tota plena, & quasi imbura sunt misericordia, post similam coctam iterum collyridas, siue panes, seu crustula oleo conspersa, offerri iubet. Panes fermentati sunt opera incipientium, quæ non nihil inanis gloriæ, aut similibus alicuius labis plerumque habent admittunt, atque hæc etiam admittit, modo peccata non sint, quia neque imperfecta nostra prorsus aspernatur: sed ita vt vnum dumtaxat ex eis pro primitijs sibi offerri velit, hoc est, opus aliquod ceteris perfectius, quod sibi magis placeat.

Quod huiusmodi est, sacerdotis est fundentis sanguinem hostiæ, id est, ipse qui facit, quoniam illud opus maxime facientis est, quod præ ceteris est ab omni labe seiunctum, nam et si cetera prodesse possint, hoc maxime omnium illorum prodest. Carnes eadem die comeduntur, quia non est actio gratiarum differenda, sed in singulis quæ Deo immolamus, gratias ei agamus, cuius beneficio habuimus quod immolaremus, sicut ait Apostolus: In omnibus gratias agite. Carnes hostiæ

quæ pro perpetua salute offertur, eadē die comedenda sunt, quia vita melior, & purior continuo inchoanda est, nec futurum tempus expectari oportet. Recte enim dixit ethnicus poeta:

Qui non est hodie, cras minus aptus erit. Ouidius
Sed si quid, inquit, in crastinum remanserit, lib. de Re
vesci licitum est. Quod hodie non absumpsisti, quod hodie non correxisti, ris.

cras, id est, postea, corrigi potest. Cras futurum vitæ tempus intelligimus, sicut Hodie præsens tempus est, quem Hodie admodum Dominus dixit: Ecce sanctitates perficio hodie, & cras. Quod quid autem, inquit, certius inuenit dies, ignis absumet, quia quæ hanc non corrigimus, post mortem purgatorius ignis absumet, ait enim Apostolus: Vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem saluus erit, sic tamen quali per ignem. Post diem tertium irrita fiet eius oblatio, quia post mortem meriti locus non est. Caro hostiæ, quæ aliquid tetigerit immundum, non comedetur, sed comburetur igni, quia illa vitæ, vel temporis pars quæ peccati foribus inquinatur, placere, aut sapere nobis non debet, sed igne penitentiae, & lacrymarum consumenda est, ne vehementiori, & acriori igne in futuro sæculo cremetur. Qui fuerit mundus vescetur carnibus hostiæ, quia qui Deo per munditiam animæ placet, & rite hostiam suam offert, is illa iure alitur, & validior, atque robustior virtutibus, atque spe celestium bonorum sit.

Luc. 13.

1. Cor. 3.

Animæ polluta, siue quæ nemine sua dente voluntate sua immunda facta est, siue quæ aliorum ex conuictu, atque consilijs immunditiam contraxit, carnem hostiæ comedere non debet. Prius sordes suas penitentiae lacrymis eluat, deinde fructus oblationis percipiet, illisque aletur, & roboratur: si enim immundus sit, quam mercedem ex oblatione sperabit sua? Quod si eluere noluerit, sed satis sibi putarit offerre hostiam operum, cum sit à Dei gratia alienus, peribit de populis suis, & in generationibus electorum non numerabitur.

De hostiæ diuisione.

QVI offert manibus tenere iubetur adipem hostiæ, & pectusculum. Adeps affectum significat, ut dictum est, quem qui hostiam offert, & Deo placere cupit, manibus tenere, id est, factis exterius ostendere debet, ne bona voluntas lateat, & quasi torpescat, sed Deo per bona opera consecratur. In pectusculo significatur bona conscientia, ut autor est Hieronymus in caput secundum Malachiam. Hæc etiam manibus tenenda est, ut nemo se putet bonum esse si virtutem cupit, & spirituales vitam amat, nec sibi magnorum peccatorum conscius est, nisi bona opera bonæ conscientiam testes adhibuerit. De bona voluntate sine opere ait Dominus: Non omnis qui dicit mihi, Domine; Domine, intrabit in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. Qui bonam conscientiam facti restatam Deo consecrat, is cum Paulo dicere poterit: Viri fratres, ego omni conscientia bona conuersatus sum ante Deum vsque in hodiernum diem. Vbi hæc Domino consecrauerit, tradet sacerdoti. Sacerdos idem esse potest qui & offerens. Quod si hæc fecerere malumus, sit sacerdos Christi rerum spiritualium, & certaminis cum Diabolo non inexpertus, qui dicere possit: Ut non circumueniamur à Satana, non enim ignoramus cogitationes eius, huic tradat affectum suum, ut eum dirigat, & super altare Deo incendat, hoc est, ut à sæculi cupiditatibus cum auocet, & Diuino amore semper incendat ea docens, atque præcipiens, quibus in eo caritas Dei magis in dies inardescat. Pectusculum etiam tradat, id est, sanctitatem, & sapientiam (quæ etiã rectè significatur in pectusculo) sacerdoti Dei at tribuat, non suo sensu ducere volens, sed eius qui Dei sacerdos est, & quem pro Deo sibi præesse voluit. Tunc se Deo placere, tunc bonam conscientiam habere putet, cum illam sacerdoti secundum Deum omnia iudicanti probabit. At sacerdos pectuscu-

lum sibi retineat, quia labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. † Semper sapiat, nec alijs tantum, sed multo magis sibi rectè enim ait Græcorum prouerbium.

Odi sapientem, qui sibi ipsi non sapit.
Adipem autem ne sibi seruet, sed super altare adolebit. Non enim in se transferre affectum discipulorum debet, ut ipse plus æquo ametur, & illorum & re, & seruitio abuti velit, lucro suo studentis id quidem est, & sua quærentis, non quæ Iesu Christi. Affectum liberum, atque integrum Christo relinquat, eius gloriam, & discipulorum salutem spectet, sua commoda contemnat. Paulum imitetur qui ait: Propter quod vigilate memoria retinentes quoniam per triennium nocte & die non cessauimus cum lacrymis monens unumquemque vestrum. Argentum, & aurum, aut vestem nullius concupiui. Armus quoque dexter de pacificorum hostijs cedet in primitias sacerdotis. Sacerdos filius Aharon, & verus Christi imitator, qualis erat Paulus, qui fundit sanguinem hostiæ, id est, qui Dei minister, & adiutor est ad prauas cupiditates ex animis discipulorum extrahendas, præter pectusculum etiam armum dextrum habere debet in portione sua. † Ut sui officij putet esse huiusmodi sanguinem fundere, adipem adolere, id est, omnem suorum affectum non in se, sed in Christum transferre, pro eorum salute labores perferre, ieiunij, & lacrymis eorum spiritualia commoda quærere, infirmos patienter sustinere, nihil non pro eorum utilitate tolerare. Ita Paulus aiebat: Ideo omnia sustineo propter electos, ut ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria cælesti. Armus enim in reliquis animantibus dicitur qui in hominibus humerus appellatur, cui onera imponuntur, & propriè patientiam laborum significat. Et quoniam hæc non pro bonis huius vitæ, quæ in sinistra intelligitur, sed pro mercede futuræ, quæ dextera dicitur, ferre debet,

Malac. 2.

1. Petr. 5.

Acto. 20.

2. Tim. 2.

Armus.

debet, merito non sinistrum, sed dextrum armum accipit. Hæc in hac vita habeat in portione sua, & cum apparuerit princeps pastorum, percipiet (sicut scribit pastor maximus) immarcescibilem gloriæ coronam. Hos labores primitias putet æternæ beatitudinis (initium enim felicitatis est in Christi gratiam, & obsequium laborare) quod reliquum est, & quod oculus non vidit, neque auris audiuit, postea accepturus. Nunquam sibi pectusculum deesse patiat, qui quasi thesaurus quidam Sapientiæ cælestis esse debet, ex quo noua, & vetera proferantur. Quiduis potius amittat quam armum dextrum, ut sit filius dexterae, & per eum multi collocentur ad dexteram.

DE SACRIFICIO PRO peccato.

CAP. VI.

Sacrificium pro peccato non semper eodem modo fit, sed variatur personis, & hostiarum genere, & causis offerendi. Personis, quia aut pro peccato pontificis offertur, aut pro peccato populi, aut principis, aut plebei hominis. Hostiarum genere, quia aut vitulus offertur, aut hircus, aut capra, aut vacca, aut agna. Causis offerendi, quia aliter offerunt qui per ignorantiam peccant, aliter qui scientes, & volentes. De omnibus sigillatim dicendum est, si prius adnotauerimus in his aues non offerri, ut in holocausto, quoniam victimæ diuiduntur, & pars singulorum sacerdoti tribuitur, pars igni datur: turtures verò, aut pulli columbarum imparum aues nequeunt in tot partes rectè diuidi.

De victima peccantis pontificis. Ex cap. 4. Leuitici. Vers. 2.

ANIMA quæ peccauerit per ignorantiam, & de vniuersis mandatis Domini, quæ præcepit ut non fierent, quippiam fecerit: si sacerdos qui vnctus est peccauerit delinquere faciens populum, offeret pro pec-

cato suo vitulum immaculatum Domino. † Et adducet illum ad ostium tabernaculi testimonij coram Domino, ponetque manum super caput eius, & immolabit eum Domino. Hauriet quoque de sanguine vituli inferens illum in tabernaculum testimonij. Cumque intinxerit digitum in sanguine, asperget eum septies coram Domino contra velum Sanctuarij, ponetque de eodem sanguine super cornua altaris thymiamatis gratissimi Domino, quod est in tabernaculo testimonij. Omnem autem reliquum sanguinem fundet in basin altaris holocausti in introitu tabernaculi. Et adipem vituli offeret pro peccato, tam cum qui vitalia operit, quam ea quæ intrinsecus sunt, duos renunculos, & reticulum quod est super eos iuxta ilia, & adipem iecoris cum renunculis, sicut offertur de vitulo hostiæ pacificorum, & adolebit ea super altare holocausti. Pellem verò, & omnes carnes cum capite, pedibus, & intestinis, & simo, & reliquæ corpore offeret extra castra in locum mundum vbi cineres effundi solent, incendetque ea super lignorum struem, quæ in loco effusorum cinerum cremabuntur.

Hæc legislator, nos quæ minus aperta videbuntur, ordine explicemus. † Anima quæ peccauerit. Animam sæpe Scriptura pro homine ponit, ut Exod. 12: Iuxta numerum animarum, quæ sufficere possunt ad esum agni. Genes. 17: Masculus cuius præputij caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quod passim in libris legis occurrit.

Et de vniuersis mandatis Domini. &c.
De negantibus præceptis loqui tantum videtur, sed loquitur etiam de affirmantibus, qui enim vel hæc, vel illa violat, facit quod Deus præcepit ut non fieret. Si quis occidat, facit quod Deus præcepit ut non fieret; si verò inhonoret patrem, aut matrem, cum Deus honorare præceperit, facit quod Deus præcepit ut non fieret. Idem facit si honorem debitum illis dare omittat; vulgari enim sermone non solum commissiones quælibet, sed omissiones etiam, si quouis modo voluntariæ sint, facta appellantur. Ac si quis tenaciùs verbis legis inhæres præcepta affirmatiua hinc excludere velit: minerit in eis etiam latere negationes: nam Honora patrem, & matrem, negatio-

nem hanc includit: Ne iniuria afficias parentes, ne debito honore defraudes. Denique paulò post ait: Quod si omnis turbà filiorum Israel ignorauerit; & per imperitiam fecerit quod contra mandatum Domini est. &c. Ex quibus hæc, quæ nunc interpretamur, intelligimur.

4 † Difficilius est, & longiori disputatione dignius, vtrum peccatum, de quo in toto hoc capite verba fiunt, ad vniuersa legis præcepta pertineat, an tantum ad quædam. Etenim Alfonso Abulensis episcopus quæst. 11. in ca. 4. Leuitici sermò negat ad vniuersa pertinere, multisque, ac magnis, vt putat, rationibus adducit vt dicat legislatorem de ijs tantummodò peccatis agere, quæ contra præcepta ceremonialia fiunt. Summa earum hæc est. Moses de peccatis per ignorantiam commissis loquitur, in præcepta autè Decalogi ignorantia cadere non potest, aut si in quemquam cadat, in pontificem certè, aut in populum vniuersum non cadet, quorum tamen in hoc capite peccata commemorantur. Non ergo de peccatis contra Decalogi præcepta commissis agitur. Deinde, aduersus violentis præcepta moralia multò grauioribus poenæ constituta erant, nec huiusmodi expiationes quærebant, vt videre licet Num. 25. Deut. 19. Exod. 12. Leuit. 20. & alijs sæpe in locis; in quibus multi vltimo etiam supplicio affici iubentur. Eodemque arguimento probat neque de peccatis quæ fiebant contra præcepta iudicialia intelligi posse.

5 † Ego quidem fateor ignorantiam sapientis cadere in præcepta ceremonialia, sed legislatorem de peccatis contra vniuersa præcepta moralia, iudicialia, ceremonialia loqui pro certo habeo. Nam nec Iosephus libro. 3. Antiquit. cap. 10. de sacrificijs agens, nec Philo in libello de Victimis hæc explicans quidquam de ceremonijs scripserunt, sed de lege vniuersè loquuntur, quod non omisissent Iudaicarum rerum, id est suarum, peritissimi scriptores. Immo verò Philo paulò post ait in his omnibus loqui Mosem de peccatis in homines factis. Nec video quò modo non manifestam vim afferat Abulensis verbis legis: *Et de vniuersis mandatis Domini*

ni, quæ præcepit vt non fierent, quippiam fecerit. An erit quisquam qui cum vniuersa mandata Domini audierit, sola ceremonialia intelligat? Potuit ne dicere apertius se de vniuersa lege loqui? Negat Abulensis cadere in præcepta moralia ignorantiam, aut certè cadere in pontificem, aut in vniuersum populum. At si iuris ignorantia non exciderit, ignorantia facti cur cadere non possit? Vt si per errorem homo occidatur, si rem alienam cõtrectes, quam tuam putabas, si iure iurando confirmes quod falsum esse nesciebas. † Altera eius ratio facile etiam soluitur. Fateor sanè grauiora supplicia decreta fuisse in moralium ac iudicialium præceptorum transgressores, at non cum per ignorantiam, sed cum prudentes, & scientes transgrediebantur. At non tantum, inquit, de his loquitur Moses, sed de illis quoque qui scientes, & volentes peccant. verum id quidem, at non de publicis, sed de occultis peccatis, quòd manifestè indicat Iosephus libro. 3. Antiq. ca. 10. cum ait: Qui autem sciens peccauit nemine confiteo, autem offert lege ita iubente, &c. Quare & de peccatis per ignorantiam factis idem intelligendum censeo; hoc est, maximè de occultis agere legislatore.

6 † Si sacerdos qui vnctus est, peccauerit. Non de quouis sacerdote loquitur, sed de magno, hoc est, de pontifice. Nam & Ixx. pro Sacerdòs verterunt, ἀρχιερεὺς, id est, pontifex, & Chaldaeus dixit, Sacerdos magnus. Nec verò putò quod sequitur, *Qui vnctus est*, addi vt sacerdos magnus intelligatur, quod sensissè videntur Lyranus, & Vatablus, quoniam minores sacerdotes non propriè dicebantur vngi, sed aspergi, vt ex capite. 8. Leuitici intelligi videtur, quamuis mihi rectè dici videntur vncti, quod Exod. 29. magis explicatur, & præsertim. 30. in quo legimus: Faciesque oleum vnctionis sanctum, vnguentum compositum opere vnguentarij. &c. Aharon & filios eius vnges, sanctificabisque eos, vt sacerdotio fungantur mihi. Sed addi hæc existimo, vt hac lege pontificem non obligari intelligamus donec consecratus sit. † Vt si moriatur Aharon, filius eius primogenitus in pontificatu succedit, sed etiam

etiam si per ignorantiam peccet, antequam vngatur oleo, non iubetur offerre vitulum, sed victimam principis, aut plebeij offeret. Hoc ex eo intelligitur quod. Ixx. postquam dixerant, Si peccauerit pontifex, nihilominus addiderunt, *ὁ κεχρισμένος*, id est, ille qui vnctus est. Si autem hoc additum esset vt sacerdotem non quemuis, sed summum intelligeremus, Ixx. profectò postquam dixerant, Pontifex, frustra addidissent, *Qui vnctus est*.

Delinquere faciens populum. Quoniam Ixx. verterunt, τὸ τὸν λαὸν ἀμαρτάν, quod potest verri: loquod populus peccauit, aut, vt peccaret populus: Philo in libro de Victimis quod prius vertimus accepit, atque ita exposuit: Si, inquit, pontifex ignoranter peccauerit, moxque addit, Eò quod populus peccauit, tantum non dicens verum pontificem expertem peccati esse: quod si quando labatur, id ei non priuatim, sed propter populum accidere. Quo in loco interpretes Philonis vbi nos posuimus: Eò quod peccauit populus, malè conuertit, Vt delinquat populus, quod nihil pertinet ad sensum Philonis. † Sed si Hebraica consuluisset Philo, vidisset non ita posse verti, est enim, *כֹּהֵן מִשְׁפָּחָה*, id est, ad peccatum populi, hoc est, vt peccare faciat populum, sicut. Ixx. intellexerunt vertentes, τὸ τὸν λαὸν ἀμαρτάν, id est, vt peccaret populus, vt suo peccato populum alliceret ad peccandum: ita enim passim loquuntur. Ixx. & ita vertere solent Hebræa. At quomodo per ignorantiam peccauit pontifex, si populum exemplo suo ad peccandum allicere voluit? Non id voluit pontifex, sed Scriptura more suo euentum quasi causam exposuit, id est, quod factum est ita dicit, ac si ille fieri voluisset. Vt Genes. 43. In meam hoc fecistis miseriam vt indicaretis ei & alium habere vos fratrem. Nunquam illi id dixerant vt patrem molestia, aut dolore afficerent, sed dolor tamen inde patri magnus exortus est. Quam Scripturæ consuetudinem in cap. 2. Hamos nume. 18. latissimè explicauimus. Ita quoniam peccatum pontificis, si notum sit, occa- sio est populo peccandi, Moses nunc ait: *Ad peccatum populi, siue, Vt peccate faciat populum*: quod optimè intelliges

Hieronymus eleganter vertit: *Delinquere faciens populum*, re enim vera, quiuis id minimè cogitet, si ipse peccat, efficiet vt ad suum exemplum populus peccet. † Mònet ergo pontificem tantè vt diligentissimè peccatavitet, quoniam solum se peccare credet, peccabit autem, vbi id nouerit, populus simul. Possunt Hebraica & ita haud incommòdè verti: *Si peccauerit pontifex ad peccatum populi*, id est, iuxta peccatum populi, ita vt quiuis alius de populo peccare solet, vt doceat lex pontificis non esse peccare, sed populi, ipse enim Deum populo placaturus est.

Offeret pro peccato suo vitulum immaculatum. Hoc est, sine vitio, vt interpretatus est Iosephus. 3. Antiq. cap. 10. integrum, & nulla deformitate notabilem, vt copiosè exposuimus, capite. 2. nume. 10. 2. & 3.

Ad ostium tabernaculi testimonij. Vbi scilicet erat altare holocaustorum.

Ponetque manum super caput eius. Hoc iam explicauimus ca. 2. nu. 4.

Et immolabit eum Domino. Non alius sacerdos, vt putauit Abulensis, quæstione. 14. in cap. 4. Leuit. sed idem pontifex, vt Philo, & alij intelligunt, & vt verba ipsa apertissimè declarant, quæ semper de eodem loquuntur. Quod enim idem dixit vt huius rationis vim eluderet, inane est, etiam de offerente holocaustum dictum esse Leuit. 1. Immolabitque vitulum coram Domino, cum tamen ipse immolaturus non esset quia non erat sacerdos, sed immolari faciebat, eodemque modo nunc dici de pontifice: *Et immolabit eum Domino*. † Scio equidem offerre, & immolare dici non solum sacerdotem, sed etiam laicum qui offert vt immoletur: at postquam hoc dictum est, continuò quædam adduntur ex quibus facile intelligas eum non per se, sed per sacerdotes immolasse, tametsi nemini obscurum erat id non posse fieri nisi per sacerdotes. Immolabit, inquit, vitulum coram Domino, & offerent filij Aharon sacerdotes sanguinem eius fundentes per altaris circuitum. &c. Cum verò de pontifice loquitur, non tantum dicit: *Et immolabit eum Domino*, sed etiam infert sine mentione alterius sacerdotis.

Quod nam peccatum sit, pro quo offertur hostia pro peccato.

Regula.

Hauriet quoque de sanguine vituli inferens illum in tabernaculum. Et tamen si id per alium sacerdotem faciendum fuerat, necessarium fuit explicandum ne erraremus, cum posset per eundem pontificem fieri. Si enim id prætermisum non est, ubi constabat necessarium fieri debere per alium, cur prætermitteretur ubi potuit fieri per eundem, de quo lex loquebatur?

† *Inferens illum in tabernaculum testimonij.* Immolatur vitulus extra tabernaculum in altari holocausti, quod erat ante ostium tabernaculi: deinde craterem excipitur pars aliqua sanguinis, ideo enim dixit: *Hauriet quoque de sanguine vituli, & inferetur in tabernaculum.* Quorsum inferatur, continuò docet.

Asperget eum septies. Asperget de illo sanguine septies. Aspergio sanguinis ad expiationem peccati fit, scribit enim Apostolus ad Heb. 9: Et omnia penè in sanguine secundum legem mundantur, & sine sanguinis effusione non fit remissio. Et quoniam in Septenario, ut sepe dictum est, perfectio significatur, aspergio septies facta perfectam expiationem indicat.

Contra velum Sanctuarij. Versus velum, quod pendebat ante Sanctum sanctorum.

Thymiamatis gratissimi Domino. Thymiana quod in illo altari incendebatur, gratissimum, & suavisissimi odoris erat Deo, ut intelligitur ex Exodi. 30.

In basin altaris. Iuxta basin altaris, ut paulò post ait.

Tam cum qui vitalia operit. Vitalia vocat cor, & præcordia.

12 *Quia omnia qua intrinsecus sunt.* † Offeret omnem adipem, tam eum qui operit vitalia, quam eum, qui est intra ipsa vitalia, & viscera: qui sensus in verbis Hebraicis manifestissimus est: Ita enim habent: *Et adipem regentem interiora, & adipem qui est ad interiora.* Reticulum vocat telam adipis in modum retis factam Hebraicè, *רשת*, tantum dicitur, id est, adeps.

Et adipem iccoris cum renunculis. Simul cum renunculis ponatur in sacrificio adeps iccoris.

Polem verò, & omnes carnes. Hoc est quod scripsit Paulus Hebr. 13: Quorum enim animalium inferetur sanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra:

Quod ex Leuit. 6. sumptum est, ubi legitur: Hostia enim quæ caditur pro peccato, cuius sanguis inferetur in tabernaculum testimonij ad expiandum in Sanctuario, non comeditur, sed comburitur igni. Itaque sanguis aspergebatur, & fundebatur postea ad basin altaris, adeps omnis, & renunculi, & reticulum quod est super eos, & adeps iccoris incendebantur super altare holocausti: reliqua omnia efferebantur extra castra, & in loco mundo cremabantur in peccati detestationem, quod in pontifice tetrius, atque execrabilius censebatur: & ut pena peccato illi debita iam populum, qui morabatur in castris non læderet, sed quasi eiecta longè, & fugata videretur. Locus autem mundus queritur, quoniam vitulus ille Deo mactatus fuerat, & quamvis in detestationem peccati illa comburerentur, quædam eis reuerentia debebatur.

13 *De Sacrificio pro peccato totius populi per ignorantiam.* Ex Leu. 4. Ver. 13.

E Adem, atque eodem modo sunt in hoc sacrificio, ac in sacrificio pro peccato pontificis, nisi quod in illo pontifex manum ponebat super caput vituli, in hoc aurem seniores populi ponunt. Peccare dicitur totus populus quum vel omnes, vel maxima pars peccant.

De peccato principis per ignorantiam. Ex Leuit. 4.

P Rinceps per ignorantiam peccans offeret, inquit, *hostiam Domino hircum de capris immaculatum, ponetq; manum suam super caput eius.* Cumq; immolauerit eum in loco ubi mactari solet holocaustum eorum Domino quia pro peccato est: tinget sacerdos digitum in sanguine hostia pro peccato tangens cornua altaris holocausti, & reliquum fundens ad basin eius. Adipem verò adolebit supra, sicut in victimis pacificorum fieri solet. Rogabitq; pro eo sacerdos, & pro peccato eius, & dimittetur ei.

Multa ex his sunt iam in præcedentibus exposita, cetera breuiter exponemus. Princeps, qui Hebraicè dicitur *נשיא*, & à *לשׂא*, à nostro interprete Princeps, siue Dux, dicitur quicumque dignitate inter alios eminet, siue rex sit, siue princeps

14 princeps militiæ, siue dux, siue qui est in aliqua familia maximus, & dignissimus, dicitur enim à *נשיא*, quod significat levare. Genes. 23. filij Heth dicunt Abrahæ: Princeps Dei es apud nos. † Num. 7. singuli duces per singulos dies offerant munera, & c. eos indicans qui erant in singulis tribubus quasi capita, ut Naafon in tribu Iuda, Nathanael in tribu Isachar: & c. Num. 11. Hi nobilissimi principes multitudinis per tribus & cognationes suas, & capita exercitus Israhel.

Hircum de capris. Quia dignior est pontificis, aut etiam totius populi persona, quam principis, peccata principis minori hostia expiantur, id est, hirco. Non autem hirco simpliciter, sed hirco ex capris, siue (ut est in Hebræo) hirco caprarum, id est, nouo & tenero hirco, ita enim loquitur Hebræi, ut exposuimus in cap. 9. Zachariæ. nu. 37.

Quia pro peccato est. In Hebræo, & in Græco est. Peccatum enim est, id est, Hostia oblata pro peccato, quomodo sepe in hoc capite, & in sequentibus loquitur Scriptura, sicut & Paulus dixit 2. Corin. 5. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit.

Rogabitque pro eo sacerdos. Hoc obseruandum in hoc sacrificio, & in sequenti, carnes victimarum non cremari extra castra, quemadmodum in sacrificio pontificis, & totius populi, quoniam horum sanguis non inferebatur in Sancta, sicut sanguis vituli oblatus pro peccato pontificis, aut totius populi, sed extra tabernaculum sanguis aspergebatur, & tingebantur cornua altaris holocausti, non altaris thymiamatis. Quod Paulus legis peritissimus adnotauit Hebr. 13. Quorum enim, inquit, animalium inferetur sanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra.

De peccato plebeij per ignorantiam, ex Leu. 4. Ver. 27.

15 **P** Lebeius homo, qui more Scripture vocatur de populo terra, offerre iubetur capram, aut etiam ouem. Fit autem sacrificium eodem ritu, quocum offeratur hircus pro peccato principis. Plebeium nunc voco quemlibet de populo,

qui princeps non sit. Et quia minus digna persona est quam principis, minorem etiam victimam offert, nec masculam, sed feminam; huic enim femina conuenit, sicut mas magistratui, ut ait Philo in libello de Victimis: minus quippe virilitatis, ut ita dicam, & sapientiæ habet priuatus homo quam princeps.

De peccato per ignorantiam contra ceremonias, id est, contra Deum, & sacramentum eius, ut interpretatur Philo in libello de Victimis. Ex Leu. 5. Ver. 15.

S I quis ceremonias sacrarum per ignorantiam violaret, ut si oleo sacræ victimæ, aut thymiamate Deo dicato vteretur, aut ederet sacros cibos, quos solis sacerdotibus edere licebat, arietem offerre iubebatur propter cultum Deo, rebusque sacris debitum.

De peccato sine ignorantia commissio. Ex Leu. 6.

A nima quæ peccauerit, & contempto Domino negauerit proximo suo depositum, & c. & quodlibet aliud ex pluribus fecerit, in quibus solent peccare homines, pro peccato suo offeret arietem immaculatum de grege, & dabit eum sacerdoti iuxta mensuram, æstimationemque delicti. Qui rogabit pro eo coram Domino, & dimittetur illi pro singulis, quæ faciendo peccauit.

Arietem immaculatum de grege, id est, tenerum, & optimum, quomodo de hirco exposuimus. nu. 14.

16 *Iuxta mensuram, æstimationemque delicti.* † Ita hoc intelligendum est, ut per maiori peccato melior & pretiosior aries offeratur; vilior, & deterior pro minori, ut iudicauerit sacerdos. Scio hoc non placere Abulensi, qui mauult arietem hic exigi emperu duobus siclis, quoniam paulò antedixit de eo qui per errorem in ceremonias peccauerat: Offeret pro delicto suo arietem immaculatum de gregibus, qui emperu potest duobus siclis. Quare cum nunc ait: *Iuxta mensuram, æstimationemque delicti*, ipse ita interpretatur: Tantus erit valor istius arietis qui offertur, quanta æstimatio, vel mensura posita in ariete pro peccato, id est, duorum siclorum. At non animaduertit ubi pretium duorum siclorum constituitur, non addi: *Iuxta mensuram, æstimationemque delicti*, quia iam certum pretium definiebatur: ubi verò

17 dicit: *Iuxta mensuram, aestimationemque delicti*, non constitui pretium duorum siclorum, quoniam constitui non poterat, cum pretium arietis immolandi arbitrio sacerdotis relinqueretur. Verba ergo ipsa me tacente Abulensis expositum nem refutant, quomodo enim erit aries iuxta mensuram, aestimationemque delicti, si eiusdem pretij sit qui pro peccatis omnibus offertur? Itaque haud obscuram hic umbram, & figuram confessionis nostrae videmus, quando quidem & de occultis peccatis hic agitur, ut aperte docuit Iosephus lib. 7. Anriq. c. 10. dicens: *Qui autem sciens peccavit, nemine confesso arietem, offert lege sua iubente, &c.* & is qui peccaret, iubetur adire sacerdotem, & peccatum illi detegere, ut pro eius arbitrio aries eligatur, & ipse in peccatore orer. At de publicis potius peccatis agi quispiam putabit, quoniam lex ait: *Conuicta delicti reddet omnia, quae per fraudem voluit obtingere.* Lyranus putat haec verba *Conuicta delicti*, redundare. Hoc, inquit, non habetur in Hebraeo, & videtur nihil additum in translatione nostra ex ignorantia aliquorum expofitorum, qui hoc posuerunt in glossa interlineari & postea scriptores nescientes distinguere inter glossam, & textum inseruerunt intra textum, quia si aliquis esset conuictus de tali fraude non solum redderet defraudato damnum, sed etiam duplum, ut habetur Exodi. 22.

18 ¶ Ideo videtur quod lex hic loquitur de eo qui non est conuictus, sed poenitens de peccato voluntarie reddit damnum, & ideo non restituit nisi simplum, & quintam insuper partem dat domino. Haec Lyranus, cui non translationes modo recentiorum fauent, in quibus haec verba non sunt, sed traslatio etiam lxx. & Chaldaica Paraphrasis. Sed de Hebraeo mox video, nunc hoc dico, non satis animaduertisse Lyranum quid sit in hoc loco. *Conuicta delicti*-neque enim restibus, aut publico iudicio conuictus est is de quo nunc loquimur: sed propria conscientia, qua simulante, atque arguente sacerdotum illud deregit, ac confiteretur. Nec verba haec redigat, sed in Hebraeo sunt, modo Hebraeum recte intelligatur, quod Hieronymus optime intellexit, & eleganter vertit, ut opportuniis postea explicabimus.

nu. 37. Et quidem lxx. in hoc loco verunt, *Καὶ ἀλημελῆσον*, quod sonat, Et deliquerit, sed id tamen eos voluisse intelligi, quod Hieronymus ex Hebraeo contententibus Hebraeis expressit, testis est Philo in libro de Victimis, qui cum lxx. interpretes semper sequatur, ita hac explicauit. ¶ Deinde transit ad ea, quae admittuntur a volentibus ac scientibus. Si quis, inquit, mentitus fuerit de societate, aut deposito, aut rapina, aut inuentione rei perditae, deinde ad vitandam suspicionem iurare non recusarit, & tandem arguente se intus conscientia periurium suum, abnegationemque ipse damnans confessus fuerit, ac veniam petierit: merebitur delicti obliuionem.

At hoc explicatu dignissimum est cur in peccatis per ignorantiam admittis pontificis, & totius populi, principumque meminerit, in ijs autem quae consulto admittuntur, vnam omnibus legem statuerit, & sine vilo delectu de omnibus dixerit: *Anima quae peccauerit, & conuicta Domino, &c.* nec maiorem hostiam a pontifice, aut a toto populo, aut a principe afferri iubeat, quam a plebeio homine, cum secus in peccatis ex ignorantia statuerit. Deinde cum constet grauiora esse peccata quae scientes facimus, quam quae per ignorantiam fiunt, cur in his vitulum offerri praecipit maiorem hostiam, & meliorem, in illis vero arietem? ¶ Mihi quidem videtur Moses in peccatis, quae homines scientes admittunt, non meminisse pontificis, aut principis, aut populi totius, ut doceret hos inscientis quidem peccare posse, ut homines, a scientibus vero longissime abesse debere omne peccatum. Itaque quod de Solone Salaminio memoriae prodiderunt Cicero, & Diogenes Laertius, & alij, cum interrogaretur cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset, respondisse se id neminem facturum putasse, ac sapienter eum fecisse qui de eo nihil sanxerit quod antea commissum non erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur: id quodam modo existimasse videtur Moses, nec pontificem, nec principem, nec totum populum scientes vquam esse peccaturos. Ita, inquam, locutus est ac si existimasset:

Cur in peccatis scienter admittis vna omnibus legem statuta sit.

Diogenes lib. 1. de vitis Philof. in Solone. Cicero, pro sexto Roscio Amerino.

masset: nam neque tantum prophetam, ac multo minus Deum omnia scientem, latebat saepe eos esse peccaturos: sed silentio suo magis eos monuit, ut magno pere a peccando cauerent, dum id praetermisit quod factum non fuerat, ne, ut Cicero dixit, non tam prohibere, quam admonere videretur. Nam negare depositum fidei suae creditum, vi extorquere aliena, calumniari, rem perditam inuenire, & peierare, & similia in plebeium hominem cadere posse putari voluit, in totum vero populum Dei, in principes reipublicae, in pontificem cadere posse quasi putari noluit. ¶ Quod si tanta per se quippiam huiusmodi facerent, quod abiectionum hominum est, quamuis nec potifex esse desineret, nec princeps, tamen quia vitio in popularium conditionem, & turpitudinem degenerabant, voluit eas & infimorum hominum poenis affici & eadem atque illos offerre sacrificia, ut pares esset poenaijs, quibus non erant virtute superiores. Ita etiam humanis legibus in quibusdam grauissimis criminibus, ut haeresis, aut laesa maiestatis, aut concubitus masculorum, nobilissimi quique, & amplissimi homines eodem supplicio cum media plebe puniuntur, quod minime aequum iudicet nobilitatem, aut conditionem in ijs intueri, qui eam ne farijs sceleribus commaculauerint. His utriusque quaestioni satisfactum videtur, si id addiderimus, maiores, ac pretiosiores victimas offerre iuberi qui scientes peccant, quam qui inscientis: quoniam homo de populo terrae per ignorantiam peccans capram offert, aut ouem, si prudens & sciens peccet, offert arietem: pontifexque, aut princeps, aut totus populus, si sciens peccet, quasi quispiam de media plebe iudicatur.

Quid fieret de hostia pro peccato.

Ex Leuit. 6. Vers. 25.

23 **I**STAE est lex hostiae pro peccato. In loco ubi offertur holocaustum, immolabitur coram Domino. Sanctum sanctorum est. Sacerdos qui offert, comedit eam in loco sancto, in atrio tabernaculi. Quidquid tetigerit carnes eius, sanctificabitur. Si de sanguine illius vestis fuerit aspersa, lauabitur in loco

sancto. Vas autem fictile in quo cocta est, confringetur: quod si vas aeneum fuerit, defricabitur, & lauabitur aqua. Omnis masculus de genere sacerdotali vescetur de carnibus eius, quia Sanctum sanctorum est. Hostia enim quae caditur pro peccato, cuius sanguis inferitur in tabernaculum testimonij ad expiandum in sanctuario, non comedetur, sed comburetur igni.

Diximus iam hostiam pro peccato principis, aut etiam plebeij, oblatam, non cremari extra castra, ut eam quae offertur pro peccato pontificis, aut totius populi. De hac igitur nunc loquitur, quae non crematur tota: de ceteris enim iam locutus est, & de omni sacrificio pro sacerdotibus oblatam in eodem cap. 6. Leuit. ait: Omne enim sacrificium sacerdotum igne consumietur, nec ququam comedit ex eo. ¶ Haec hostiam, quae non crematur, Sanctum sanctorum vocat, id est, valde sanctam, & Deo dicatam (ita enim saepe loquitur de rebus sacrosanctis) ac propterea immolari eam vult vbi & holocaustum, id est, ad partem Septentrionalem altaris holocausti, & in loco sancto comedi, id est, in atrio tabernaculi, & sanctum esse quid quid eam tetigerit. Cumque ait: *Sacerdos, qui offert comedit eam*: sacerdotem intelligit, qui ea hebdomada sacris operatur. Et illud: *Omnis masculus de genere sacerdotali vescetur de carnibus eius*, non domesticos illius sacerdotis intelligit, sed sacerdotes omnes ex illa familia sacerdotali, quae secundum ordinem vicis suae ministrat ea hebdomada: est enim in Hebraeo, & in Graeco: *Omnis masculus in sacerdotibus*. Viginti quatuor autem erant familiae, siue cognationes sacerdotales ordine ministrantes, ut diximus in libro de Sacerdotibus, & vestibus sacerdotalibus, c. 4. nu. 7. ¶ Hoc seruatum arbitror postquam crescente multitudine sacerdotum Dauid separauit illas familias: ac cum a Mose praecipuum est, quia multo pauciores erant sacerdotes, & pauciora sacrificia, omnibus distribuebantur hostiae oblatae, quauis pars melior, & maior esset sacerdotis offerentis, cuius rei causa dicitur comedere eam sacerdos qui offerebat, aut pertinere ad eum hostiam. Ita etiam cap. 7. de hostia pro delicto ait: Omnis masculus de sacerdo-

cerdoti genere in loco sancto vesce-
tur his carnibus: cum post pauca infe-
rat: Ad sacerdotem qui eam obtulerit,
pertinebit. Hæc ita intellexisse viden-
tur Iosephus, & Philo.

De hostia pro delicto.

Ex Leuit. 7. Vers. 1.

HÆC quoque est lex hostia pro deli-
cto. Sancta sanctorum est. In loco ubi
immolatur holocaustum, mactabitur & vi-
tima pro delicto. Sanguis eius per gyrum
altaris fundetur. Offerent ex ea caudam,
& adipem qui operit vitalia, duos renuncu-
los, & pinguedinem que iuxta ilia est, reti-
culumque iecoris cum renunculis, & ado-
lebit ea sacerdos super altare. &c.

26 **†** Quod interpretis noster vertit Pec-
catum, cum cap. 6. dictum est: Ista est
& delictum. Ilex hostia pro peccato, Hebraicè dicitur,
אֲשָׁמָה, lxx. semper vertunt ἀμαρτία:
quod autem nunc delictum interpreta-
tur, dicitur, ἁμαρτία, apud. lxx. semper,
πλημμελεια. Quid autem inter hæc duo
differat, cum sit fere semper eadem
vtriusque significatio, difficillimè ex-
plicatur. Variablis quæ grauiora sunt,
peccata dici putat, quæ minora, delicta:
cui nullo modo assentior. Etenim Ge-
nes. 26. vbi legimus: Et induxeras su-
per nos grande peccatum, in Hebræo
est: Et induxeras super nos אֲשָׁמָה, id
est, delictum. Hoc pluribus placet, Pec-
cati nomine commissionem intelligi,
Delicti verò nomine omissionem, vt
Lyrano, Abulensi, Isidoro Clario, Pe-
tro Serrano episcopo Cauriensi. Sed
placuit ante eos Augustino, qui quæ-
sitione. 20. in Leuiticum cum hoc idem
quæsiisset, his verbis soluit quæstionem.
Fortassis ergò Peccatum est perpetra-
tio mali, Delictum autem desertio bo-
ni, vt quemadmodum in laudabili vita
aliud est declinare à malo, aliud facere
bonum, quod admonemur dicente Scri-
ptura: Declina à malo, & fac bonum:
ita in damnabili aliud sit declinare à bo-
no, aliud facere mala, & illud Delictum,
hoc Peccatum fit. Nam & ipsum voca-
bulum si discutatur, quid aliud sonat
Delictum, nisi derelictum? & qui delin-
quit quid derelinquit nisi bonum? **†** Et
27 paulò post similiter ex Græci nominis

etymologia argumentatur. Et πλημμε-
λεια, simile nomen est negligentia, nam
Græcè negligentia, ἀμέλεια dicitur, quia
curæ non est quod negligitur. Sic
enim Græcus dicit: Nò curo, οὐ μέλει μοι.
Particula ergò quæ additur, πλημ, vt di-
catur, πλημμελεια, Præter significat, vt
πλημμελεια, quod vocatur Negligentia,
videatur sonare Sinecura. πλημ μελεια,
præter curam, penè tantumdem est.
Hinc & quidam nostri πλημμελεια, nò
delictum, sed Negligentiam interpre-
tari maluerunt: In Latina autem lingua
quid aliud negligitur nisi quod non le-
gitur, id est, nò eligitur? Gregorius Ho-
milia. 21. in Eze. exponens illud cap.
40: Vt immoletur super eas holocau-
stum, & Pro peccato, & Pro delicto.
Hoc, inquit, inter Peccatum, & Delictum
distat, quod Peccatum est mala facere,
Delictum verò est bona derelinquere,
quæ summopere sunt tenenda. Vel cer-
tè Peccatum in opere est, Delictum in
cogitatione. Alij aliter. Augustinus Eu-
gubinus in Adnotationibus in Penta-
teuchum, peccatum per imprudentiam,
siue per ignorantiam admissum Delictum
interpretatur. **†** Diu me hæc res dubium
29 tenuit, omnes enim interpretationes,
etsi ab autoribus suis non comproben-
tur, probabiles meritò videri possunt,
sed cum scripturam relego, atque ho-
rum nominum in ea usum diligenter
obseruo, alienæ penè omnes, atque ab
eo abhorrentes videntur, eumque nunc
huius, nunc illi aduersari. Nam Delictum
dici cum bonâ omittimus; Scriptura
ipsa negat cum ait Leuitici. 4: Quod si
omnis turba filiorum Israel ignorau-
erit, & per imperitiam fecerit quod cõ-
tra madata Domini est: quo loco ad-
ditur in Hebræo. Et deliquerit. Delictum
ergo dicitur cum fit aliquid contra mada-
tum Domini. Idem verbum additur
& postea in illis verbis: Si peccauerit
princeps, & fecerit vnum è pluribus
per ignorantiam, quod Domini lege
prohibetur. Et ipse noster interpre-
s mox exprimit Hebræum dicens: Quod
si peccauerit anima per ignorantiam
de populo terræ, vt faciat quicquam
de ijs quæ Domini lege prohibentur,
atque delinquat. An potest apertius
ostendi delictum etiam dici cum ma-
la facimus? Quod si apertius etiam di-
ci

ci oportet, verba capitis. 5. audiamus.
† Animaque tetigerit aliquid immudum,
29 siue quod occisum à bestia est, aut per
se mortuum, aut quodlibet aliud repti-
le, &c. subiacebit delicto. Anima quæ
iurauerit, & protulerit labijs suis vt vel
malè quid faceret, vel bonè, & id ipsum
iuramento, & sermone firmauerit, obli-
taque postea intellexerit delictum suum
&c. Ex eisdem etiam facile intelligitur
non esse delictum in cogitatione, vt sen-
serunt Gregorius, & Radulphus lib. 4.
in Leuiti. cap. 5. sed in dictis, & in fa-
ctis: nec id quod in Deum ipsum com-
mittitur, vt in cap. 5. & 7. Leuitici puta-
uit Isychius. Quodq; alij dicebant, Pec-
catum esse quod scieres, Delictum, quod
insciens admittimus, nò minus cum
verbis Scripturæ pugnare videtur quæ
iam diximus. Etenim cum de sacri-
ficio pontificis, aut totius populi, aut
principis agitur Leu. 4. Peccatum sæpe
dicitur, nò Delictum: interdum etiam
Peccatum, & Delictum. Et cap. 6. Deli-
ctum dicitur in ijs quæ scientes homi-
nes faciunt. Anima, inquit, quæ pecca-
uerit, & contempto Domino negaue-
rit proximo suo depositum, quod fidei
eius creditum fuerat, vel vt aliquid ex-
torserit, aut calumniam fecerit, &c.
Conuicta delicti reddet omnia quæ
per fraudem voluit obtinere, &c. In
Hebræo est: Et erit cum peccauerit, &
deliquerit, & restituet furtum, &c.
30 **†** Quid ergo in rei obscure, & diffi-
lis explicatione dicemus? Inuocemus
Dominum, & eundem spiritum pera-
mus, quo hæc per sanctum Prophetam
suum scribi voluit. Mihi sanè diu cogi-
tanti Eugubini Augustini sententia
multò verior videtur, Delictum nunc
quidem dici quod per imprudentiam
commititur, Peccatum, quod pruden-
tes & scientes facimus. Primum ita
Hieronymus ipse, qui nostræ transla-
tionis autor est, exposuit in cap. 40. Eze-
cielis, ubi Propheta inquit: Vt immole-
tur super eas holocaustum, & pro pec-
cato, & pro delicto ita enim interpre-
tatur: Vt primum immoletur holocau-
stum, quod totum facer ignis absumat,
deinde pro peccato, & ad extremum
pro ignorantia, quod vel scientes com-
missimus, vel ignorantes, &c. Confir-
mat hoc & lxx. interpretum autoritas,

qui cum in Hebræo eadem vocabula
viderent, אֲשָׁמָה, vt solent semper, ver-
terunt ἀμαρτία, ἁμαρτία verò, quod so-
lent vertere πλημμελεια, verterunt in
hoc loco, Ezeielis ἀγνοια, id est, igno-
rantia, καὶ ὑπὲρ ἀμαρτίας, καὶ ὑπὲρ ἀγνοίας,
docentes videlicet pro eodem se habe-
re πλημμελεια, id est delictum, & ἀγνοια,
id est, ignorantiam. Ex quo satis Augu-
31 stino respõsum est. **†** Similiter inter-
pretati sunt idem vocabulum Gen. 26.
vbi nos habemus: Et induxeras super
nos grande peccatum. Nec possumus
de hac re dubitare, si quantum par est
autoritatis vulgatæ Latinæ translatio-
ni tribuamus, cum ita hoc vocabulo
vtatur. Vt Leu. 5. Anima, si præuaricans
ceremonias per errorem in ijs, quæ Do-
mino sunt sanctificata peccauerit, of-
feret pro delicto suo arietem. Et po-
stea vbi habemus: Quia per errorem
deliquit Domino: In Hebræo est voca-
bulum אֲשָׁמָה, & verbum, quod eius ra-
dix est, & ad verbum est: Delictum ipse
delinquens deliquit Domino, vbi aper-
tè docuit Delictum esse quod per erro-
rem, siue per ignorantiam fit. Cum
ergo Propheta de peccatis egerit tam
à scientibus, quam ab ignorantibus ad-
missis, & de hostijs pro vtrisque offe-
rendis: rectè nunc de loco in quo illæ
& immolandæ, & comedendæ sunt, &
de ritu comedendi loquitur cū ait: Ista
est lex hostiæ pro peccato: & mox: Hæc
quoque est lex hostiæ pro delicto. **†** At
32 vrgent verba capitis. 6. quæ, cum Pro-
pheta propriè agit de lege hostiæ pro
peccato, eam cædi testantur pro pec-
catis per ignorantiam factis: ita enim ha-
bèt: Hostia enim quæ cæditur pro pec-
cato, cuius sanguis infertur in taberna-
culum testimonij ad expiandum in San-
ctuario, non comedetur, sed combure-
tur igni. Quod de peccatis ab inscienti-
bus admissis dici, id est, de peccato pon-
tificis, & totius populi, supra ex cap. 4.
Leuitici satis exposuimus. Cuperem sa-
nè hanc obiectionem vel ab Hierony-
mo, vel ab alijs dissolui, quæ plurimum
negotij habere videtur, mihi quidem
certè exhibuit. Dicã igitur quod sen-
tio, & quod diu cogitaui, det mihi æter-
na Sapiëntia vt & quod verum est dicã.
Hæc duo nomina, de quibus disputatio
instituta est pro eodem plerumque ac-
cipi

33 capi tam apud Hebræos, quã apud Græcos, & Latinos, & in sacris Scripturis, & in profanis vltimisimum est, & nemo ignorat. Rursum in hoc loco Leuitici aliud esse Peccatum, aliud Delictum, nemo dubitare potest, cum cap. 7. legamus: Sicut pro peccato offertur hostia, ita & pro delicto: vtriusque hostia lex vna erit. ¶ Cumque satis ostenderit cum hæc duos discernuntur, Delicta esse quæ per ignorantiam fiunt, & inter Peccata numerari videamus quædam etiã quæ per ignorantiam facta sunt, quod probat obiectio: necesse est alterã esse ignorantiam, pro qua offertur hostia pro peccato, alteram quæ hostia pro delicto expiatur. Eam quæ inuenitur in quibusdam ex ijs, quæ proprie nunc peccata dicuntur, ignorantiam facti esse arbitror, eam quæ est in delictis, ignorantiam iuris, aut potius iuris & legis obliuionem, vocari censeo. Itaque illi offeruntur pro peccato qui factum ignorant, hoc est, qui nesciunt alienum esse quod capiunt, aut sacrum esse quod edunt, aut pollutum esse quod tangunt. Pro delicto verò offerunt qui id quod faciunt aut lege prohiberi nesciunt, aut certe non recordantur. Quæris cur Delictis ignorantiam iuris, Peccatis ignorantiam facti tribuam. Video id merito quæri, ne voluntate, aut errore potius quã ratione dictum esse videatur. Ex verbis 34 ipsis legis mihi haud obscure videor intelligere. ¶ Quum de ignorantia quæ est in peccatis, agitur, peccata pontificis, & totius populi memorantur, quos ignoratione facti labi interdum; vt homines, probabile est, sed ius ignorare aut pontificem qui illud docet, aut vniuersum populum, in quo multi prudentes, ac legis non ignari sunt, nõ est credibile. Obliuione etiã capi vniuersus populus non potest, nam in tanta hominum multitudine non pauci erunt qui meminerint. Pontifex potius obliuisci poterat: sed, sicut de illo mentionem facere noluit in peccatis quæ a scientibus fiunt, ne id quod erat turpissimum, aliquando fieri posse videretur, vt diximus. n. 21: ita neq; obliuionis pontificis meminisse voluit, ne eam illi quasi condonare videatur, sed vt eum tacite commoneat præcepta legis ita in numero haberi debere, vt

35 nulla vnquam eorum incidat obliuio. At cum non de vniuerso populo, sed de parte eius loquitur, Delictum vocat. Si sacerdos, inquit, qui vnctus est, peccauerit delinquere faciens populum, &c. Sacerdotis errorem Peccatum appellat, qui ius non ignorat, errorem autem populi vocat Delictum. ¶ Quare? Quia populus, qui subtilem iuris cognitionem non habet, æquum, & legi consentaneum putat quod à pontifice fieri animaduertit. Denique in Peccatis obliuio non ponitur, sed in Delictis, vt c. 5. Anima quæ tetigerit aliquid immundum, &c. & oblita fuerit immunditiæ suæ, rea est, & deliquit. Et si tetigerit quidquã de immunditia hominis, iuxta omnem impuritatem qua pollui solet, oblitaque cognouerit postea, subiacebit delicto. Anima quæ iurauerit, & protulerit labijs suis vt vel malè quid faceret, vel benè, & id ipsum iuramento, & sermone firmauerit, oblitaque postea intellexerit delictum suum, agat pœnitentiã pro peccato. Hoc est: Qui iurauerit se aliquid facturum quod bonum, aut malum esset. Hic deliquit, aut quia bonum non fecit, aut quia malum se facturum iurauit, nesciebat tamè, vel oblitus est hæc lege prohiberi. Quod dicit, Pro peccato, in Hebræo Delictum est. Nec refert si postea etiam peccatum vocetur, cum plerumq; vtroque vocabulo Scriptura pro eodè vtatur, vt diximus. ¶ Nec me fugit in his locis legi, 36 וְאִם לֹא יָדָע, hoc est: Et absconditum fuerit ab eo: verum Hieronymus vertit, Oblitaque postea, vt explicaret quomodo delictum absconditum fuerit ab eo, videlicet quia oblitus est illud lege prohiberi. Ixx. quidem interpretes vertunt, καὶ λάβη αὐτῶν, quod proprie significat, Et latuerit eum: Sed intelligunt, si latuerit eum per obliuionem, quod nihil est aliud quam si oblitus fuerit. Hoc ex eorum verbis abunde perspicitur, qui in eodem capite scribunt: 37 ψυχή εἰς λάβη αὐτῶν λάβη, hoc est, Anima, si latuerit ipsam obliuione. Quare non immeritò vbi nos habemus: Oblitaq; postea intellexerit delictum suum, Vatablus Hebraicum verbum ita interpretatur, Id est, oblitus rei fuerit, atq; ita peierarit. Illud superest explicandum, quod ex ca. 6. obiecimur, Delictum ponitur in

37 ni in ijs que scientes & prudentes facimus, cum ait lex: Anima quæ peccauerit, & contempto Domino negauerit proximo suo depositum, &c. Conuicta delicti reddet omnia, quæ per fraudem voluit obtinere. ¶ Vt ergo multa quæ in his tribus capitibus Leuitici. 4. & 5. & 6. obscuriora sunt, rectè intelligantur, sciamus verbum **וַיִּשָׁא**, quod vt dictum est, in nostra trãslatione vertitur Delinquere, in Græca **παλιμειλῆν**, sæpe ita poni vt nihil aliud sit quã reu se agnoscere, siue pœnæ obnoxium, ac peccatum suum confiteri. Quod & nonnulli ex Hebræis docet, & Ilychius in cap. 5. & 7. Leuitici cõfirmat cum dixit Delictum vocari peccatum cognitum. Quare cap. 5. vbi habentur: Quod si omnis turba filiorum Israel ignorauerit, & per imperitiam fecerit quod contra mandatum Domini est, in Hebræo additur **וַיִּשָׁא**, id est, Et deliquerint. R. David interpretatus est: Et cõfessi fuerint peccatum suum. Nec tamen hoc legis testimonium protuli, quod ita intelligendum censeam, aliter enim paulo post interpretabor, sed vt id quod verum est confirmem, Hebræos ita hoc verbum interdum accipere. Ita dictum est cap. 6. Conuicta delicti reddet omnia &c. hoc est, cum peccatum suum stimulante conscientia cõfessa fuerit. In Hebræo est: Et erit cum peccauerit, & deliquerit, reddet, &c. ¶ Quod optimè explicauit Philo in libro de Victimis his verbis: Si quis mentitus fuerit de societate, aut deposito, aut rapina, aut inuentione rei perditæ, deinde ad vitandam suspicionem iurare non recusat, & tandem arguente se intus conscientia peritium suum, abnegationemq; ipse damnans confessus fuerit, ac veniam petierit, merebitur delicti obliuionem. Hoc tamen sæpius occurrit, vt **וַיִּשָׁא**, id est, deliquit, omnino idem valeat quod pœnæ obnoxium se fecit, debitorem se cõstituit expiationis per sacrificia faciendæ: atque idcirco Hieronymus, cum in Hebræo est, Peccauit, & deliquit, interdum omittit verbum Deliquit, quod obscurum non sit eum qui peccat debitorem se pœnæ, atque expiationis constituere: vt cap. 4. vbi legimus: Quod si omnis turba filiorum Israel ignorauerit, & per imperitiam

fecerit quod contra mandatum Domini est. Et vbi habemus: Si peccauerit princeps, & fecerit vnũ pluribus per ignorantiam quod Domini lege prohibetur. Interdum addit, ne semper collere videatur, vt in eodem capite: Quod si peccauerit anima per ignorantiam de populo terræ, vt faciat quicquam de ijs quæ Domini lege prohibentur, atq; delinquat. ¶ Et cap. 5. Et oblita fuerit immunditiæ suæ, rea est, & deliquit. In Hebræo est: Polluta est, & deliquit. Et postea: Oblitaq; cognouerit postea, subiacebit delicto. In Hebræo est: Et ipse cognouit, & deliquit, id est, debito rem pœnæ, & expiationis faciendæ se reddidit. Et vbi habentur: Oblitaq; postea intellexerit delictum suum, agat pœnitentiã pro peccato, & offerat de gregibus agnã, &c. in Hebræo ita est ad verbum. Et absconditum fuit ab eo, & ipse cognouit, & deliquit in vno ex his. Et erit cum deliquerit in vno ex his, confitebitur quod peccauit in his, &c. Similiter verterunt lxx. interpretes, & Deliquit, est, reum se fecit. Hæc quæ diximus si rectè teneantur, verba horum trium capitum Leuitici per obscura, & ita altera alteris implicata, vt sæpe pugnare, & quasi Creticus labyrinthus omnem exitus inueniendi spem præcidere videantur, vt cumque fortal se intelligentur. Cetera quæ de hostia pro Delicto dicuntur, satis ex præcedentibus aperta sunt.

DE SIGNIFICATIO ne Sacrificij pro peccato.

CAP. VII.

De peccato pontificis.

NIM A qua peccauerit per ignorantiam, Origenes Homilia. 2. in Leuit: Rectè animam dicit quam peccare describit: non enim spiritum vocasset quem diceret peccatorem. Sed ne hominem quidem hunc diceret, in quo nequaquam imago Dei peccato interueniente constaret.

Si sacerdos qui vnctus est, peccauerit. Origenes ibidè. Terror simul & misericordia

dia in Diuinis legibus ostentatur. Ita ne tandem nihil tutum est, nec pontifex quidem? & qui pontifex? Ipse qui vinctus est, ipse qui sacris ignibus Diuina succendit altaria, qui Deo munera, & salutare hostias immolat, qui inter Deum, & homines medius quidam repropitiator interuenit, nec iste, inquam, ipse in vinctis manet à contagione peccati. Vides ergo dispensationem Diuinæ sapientiæ. Sacerdotes statuit non eos qui omni modo peccare non possent, alioqui non essent homines, sed eos qui imitari quidem debeant illum, qui peccatum non fecit. Sed quid præcipue in huiusmodi sacerdote mirandum est? non ut non peccet, quod fieri non potest, sed ut agnoscat, & intelligat peccatum suum. Nunquam enim se emendat qui peccasse se non putat. Si paul quia & facilius potest indulgere peccantibus is qui alicuius infirmitatis suæ conscientia remordetur, &c.

2 *† Offeret pro peccato suo vitulum immaculatum Domino.* Multum grauitatis affert peccato persona sacerdotis, & maxime pontificis: idcirco cum ille qui vinctus, & consecratus Deo est, peccat in Deum, maiori victima indiget, maiorem poenitentiam postulat peccatum illud, vitulum offerat qui plura quam cetera hostiæ emitur. Sit autem immaculatus vitulus, id est, plena, atque integra poenitentia, quæ dolorem habeat magnum, confessionem verecundam, & humilem addat, ad satisfaciendum sit parata. Adducat illum ad ostium tabernaculi coram Domino, id est, gemat, & lugeat coram Domino. Manu super caput vituli ponit cum ab ipso poenitentia, & iustus initio Deum iustum, & bonum confiteretur, se ipsum omnibus plagis, omni supplicio dignum agnoscit. Et quoniam in sanguine peccatum significari notum est dicente Propheta: Et sanguis sanguinem tetigit, de sanguine vituli haurit, & infert illum in tabernaculum testimonij cum Deo peccata sua vniterse confiteretur cum dolore, & se ipsum accusans sacrificium laudis offert Deo in odore suauitatis paulatim appropinquans altari thymiamatis, in quo incensa, id est, preces, & laudes offeruntur Deo. *†* Digitum intingit in sanguine, quem asper-

git coram Domino contra velum Sanctuarij, cum timore debito, & cum humilitate agnoscentis non digitum solum, sed totam manum se fuisse in sanguine intincturum, nisi Dei seruantis misericordia fuisset adiutus: hoc est, non peccatum illud modo quod commisit, sed omnia se fuisse commissurum nisi seruatus à Deo fuisset. Hunc sanguinem aspergebat qui dicebat: Nisi quia Dominus adiuit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea. Et: Nisi quia Dominus erat in nobis, dicat nunc Israel, nisi quia Dominus erat in nobis. Cum exurgerent homines in nos, forte viuos deglutissent nos. Et quoniam septem sunt peccata, quæ capita, & fontes reliquorum sunt, à quibus Dei gratia liberatus est, merito septies aspergit sanguinem. De eodem sanguine ponit super cornua altaris thymiamatis, quæ recta, sursum tendebant, vt cū preces, & laudes in caelum miserit, & Dei misericordia peccatorum obliuiscens directa fuerit oratio eius sicut incensum in conspectu Dei, minime offeratur, sed sanguinis, id est, præteritæ suæ turpitudinis recordetur, & humiliter tremat, & suppliciter clamat:

4 *Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ.* *†* Et quia satis non est peccata Deo confiteri, sed ore confessio homini sit ad salutem, omnem reliquum sanguinem fundet in basin altaris holocausti, hoc est, illa non vniterse, sed sigillatim sacerdoti aperiet, ita vt nihil reliquum sit sanguinis, nihil taceatur quod animam polluat, & cruentet. Et quoniam altare Christus est, vt cap. 5. diximus, basis altaris est sacerdos qui pro Christo peccata remittit audita. Nam basis humilis quidem est, sed super illam altare collocatur: ita in sacerdote, quamuis homo sit, atque peccator, virtus Christi est, & qui ad eum venit, ad Christum ascendit. De adipe, & renunculis, & de ijs quæ ex hac hostia Deo offerenda sunt, diximus capite. 5. nume. 5. & sequentibus. Cum omnes suos affectus, & omnes cupiditates sacerdos super altare adoleuerit omnibus videntibus, pellis, & carnes, &c. id est, reliqua omnia quæ ex hoc sacrificio superfuerint, cremantur extra castra, vbi populus non videat, & ni-

*Psalm. 97.
Psalm. 123.*

Psalm. 30.

& nihil penitus remaneat, omnia in loco mundo vertatur in cineres. Etenim peccata sacerdotum non debent in publicum iactari, neque in locum immundum, id est, in detractorum conuenticula, & in profanas, ac maledicas linguas: sed danda est opera vt taceantur, & omnes eorum reliquæ igne caritatis consumantur, & perpetuo silentio cōtegantur, nihilque sit quod relinqui possit in exemplum. Hæc eadem aliter exponit Origenes Homilia. 2. in Leuiticum his verbis. *†* In morali autem loco potest pontifex iste sensus pietatis, & religionis videri, qui in nobis per orationes, & obsecrationes quas Deo fundimus, velut quodam sacerdotio fungitur. Hic si in aliquo deliquerit, omnem continuò qui intra nos est, bonorum actuum peccare populum facit. Neque enim recti operis aliquid gerimus cum in præteritum declinauerit dux bonorum operum sensus, & ideò ad huius emundationem non qualificumque hostia, sed ipsius saginati vituli requiritur sacrificium.

De Sacrificio pro peccato totius populi.

MAGNUM est etiam totius populi peccatum, atque eo maius quo plurimum est, vt enim totius populi poenitentia facillime placari solet Deus, ita tot hominum animis in malum conuenientibus vehementius irritatur. Magna ergo hostia indiget, id est, maiori dolore, maiori satisfactione; ideò vitulus hic etiam offerri iubetur, qui plura emitur quam reliquæ hostiæ. Omnia itaque erunt interpretanda, vt priora sumus interpretati.

De peccato principis.

6 EADEM erit & de peccato principis interpretatio, sed minor in illo hostia offertur, quia minus est peccatum principis quam sacerdotis, aut totius populi. Eadem ad peccatum plebei hominis, & ad reliqua quæ postea dicuntur, accommodanda sunt. Sed aries pro maiori peccato offertur,

qui pretiosior est capra, & oue. At qui ouem, & arietem offerunt, tacite admonentur, vt in posterum innocentia studeant, dentque operam, vt quibus aut iniuria aliqua, aut exemplo nocebant, omni ratione profint.

Quid fieret de hostia pro peccato.

IN loco vbi offertur holocaustum, immolabitur coram Domino. Quia qui verè de peccatis dolet, holocaustum quoddam modo cordis sui Domino offert: & bene in eodem loco commolatur, vt quamuis externis ceremonijs ab holocausto differat hoc sacrificium, interna cordis oblatione, & mactatione minime differat. *Sanctum sanctorum*, quia gratissimum Deo est hoc sacrificium, & omni veneratione dignum. *Sacerdos qui offert comedit eam*, quoniam de sacerdotibus scriptum est: Peccata populi mei comedent. Hostiam etiam comedit, quia sacerdos qui debitam reuerentiam, & caritatem, & diligentiam, & misericordiam ad huius sacramenti administrationem adhibet, magno ex ea re fructus percipit, quibus spiritum suum alat, virtutes augeat, & gratie pinguedine saginetur. *In loco sancto comedit*, quoniam hostia sancta est. *† In atrio tabernaculi, vbi versantur sacerdotes*, quia nihil foras efferendum est, omnia sacro, & venerabili silentio cōtegenda, & quasi consumenda sunt. *Quidquid tetigerit carnes eius sanctificabitur*, quia non solum huius sacramenti substantia sancta esse debet, & obseruanda, sed etiam quidquid illam contingit sanctum haberi oportet; hoc est, non solum peccata tacenda, & consumenda sunt in loco sacro, sed ea etiã quæ ad ipsa pertinent, & ad eorum expositionem obiter dicuntur, tacere cōsultissimum est. *Si de sanguine illius vestis fuerit aspersa, lauabitur in loco sancto*, quia qui forte fortuna peccatum confitentis audiuit, in eodem loco sancto relinquere debet, vt cum inde exierit, nūquam se quidquam audisse meminerit, & sacrum magis quam profanum arcenum exilimet. *Vas autem fictile, in quo*

Hof. 4.

L cōcta

*Poenitentia
figura.*

Hof. 4.

5

cocta est, confringetur: quod si vas aneum fuerit, defricabitur, & lauabitur aqua. Vas fictile confringitur, quia succo carni-um hostia imbuitur, nec potest eo omnino exui; quare cum foras educendum esset vas, simul aliquid hostia edu- ceretur. At aneum non imbuitur, ex- tremitati dumtaxat inhæret succus: ita- que fricari satis erit, & ablui. † Quid est vas in quo coquitur hostia, nisi me- moria sacerdotis, qui si ita peccata con- fitentis imbibit, vt magnum odorem eorum exterius proferat, omni ratione laboret vt eorum recordationem abij- ciat, & quasi vas confringat. At si ita memoria inhærent, vt vix tenuis odor ab ijs qui prope aderunt, percipi possit, fricari satis erit recordatione eoru qua- ipse admisit, & aqua obliuionis abluere. *Omnis masculus de genere sacerdotali vesceat de carnibus eius*, quia ad hoc mu- nus non omnes sacerdotes vocandi sunt, sed qui masculi erunt, & peccatis aliorum non polluentur: infirmi, quos vicini vitij contagium lædit, procul ar- cendi sunt. Cur autem hostia, cuius san- guis infertur in tabernaculum, combu- renda sit extra castra, diximus nu. 4.

De hostia pro delicto.

QVAE ad hanc hostiam pertinet omnia in præcedentibus expo- sita sunt tam in hoc capite, nu- mero. 6. quam cap. 5. numero. 4. & se- quentibus.

DE IUGI SACRIFICIO.

CAP. VIII.

VALE hoc sacrificium sit, & cur iuge dicatur lex ipsa docet Num. 28: *Hæc sunt sacrificia quæ of- fere debetis: agnos annicu- los, immaculatos duos quotidie in holocau- stum sempiternum. Vnum offeretis mane & alterum ad vespertum, decimam partem OEphi similia, quæ conspersa sit oleo purissi- mo, & habeat quartam partem hin. Holo- caustum iuge est, quod obtulistis in monte Sinai in odorem suauissimum incensi Domi-*

ni, & libabitis vini quartam partem hin per agnos singulos in Sanctuario Domini. Alte- rumque agnum similiter offeretis ad vespe- ram iuxta omnem ritum sacrificij matutini, & libamentorum eius, oblationem suavissi- mi odoris Domino.

De eo eadem dixerat Exod. 29: Hoc est, quod facies in altari, agnos annicu- los duos per singulos dies iugiter. &c. Ideo ergo iuge sacrificium dicebatur, quia iugiter omnibus diebus offereba- tur. Cuius saepe meminit Daniel pro- pheta cap. 8. 11. & 12. vocabaturque si- ue iuge sacrificium, siue holocaustum iuge, aut sempiternum, vt in locis in- dicatis videmus. Idem dicitur sacrifi- cium matutinum, & sacrificium vesper- tinum. † Cum agno anniculo, & imma- culato, id est, integro, ac nihil deforme habente, vt saepe iam diximus, offere- batur decima pars OEphi similia: con- spersa oleo, id est, ita facta vt farina aqua cum oleo infunderetur, aut olei solum pro aqua, vt diximus cap. 4. nu- mero. 5. Oleum autem, quo similia con- spergenda est, debet esse mensura quar- ta partis hin. Cum enim ait: *Et habeat quartam partem hin*, subaudiendum est Oleum: quod apertius explicatum est, Exod. 29: Decimam partem similia con- spersa oleo tuso, quod habeat mensu- ram quartam partem hin. Eadem men- sura vinum erat adhibendum, id est, quartæ partis hin. Est autem OEphi, siue OEpha, decima pars cori, vt vide- mus Ezech. 45. id est, tres modij, nam co- rus triginta modios habet, vt autor est Hieronymus in eundem locum Eze- kielis, & in ca. 3. Hoseæ, & Epiphanius in libro de Mensuris, & ponderibus. Modius habet sedecim sextarios, hemi- nas triginta duas, estque quarta pars fa- necæ Hispanicæ. De hin ita Iosephus, libro. 3. Antiq. cap. 10: Ea est mensura prisca Hebræorum duos choas Atticos continens, qua oleum, ac vinum me- tiuntur: nam vinum circa altare libant. Duo choæ Attici capiunt sextarios duo- decim, id est, plusquam tertiam partem canthari Hispanici. † Oleum purissi- mum vocat bene contusum, & expres- sum ex oleis. Hebraice מִיֵּן, quod Exod. 29. Hieronymus vertit cum lxx. Oleo tuso. Et vbi ait: *Ad vespertum*, in

DE IUGI SACRIFICII SIGNIFICATIONE.

CAP. IX.

IUGE sacrificiū legis signi- ficat iuge sacrificiū Euāge- lij, quod omnibus diebus offertur in Ecclesia, vt ex Dan. 12. facile intelligitur, qui ad tempora Antichristi respiciens, Et a tempore, inquit, cum ablatum fue- rit iuge sacrificium, & posita fuerit abo- minatio in desolationem, dies mille du- centi nonaginta. Itaque agnus, qui quo- tidie offerebatur, Christum sine dubio significabat in Cruce patri offerendum: Quod intelligens Iohannes Baptista, digitoque Christum demonstrans cla- mabat: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Ac si diceret: Hic est agnus, quem sibi pater offerri voluit, vt mundum sibi reconciliaret, hic est qui tollit peccata hominum, quæ agnus le- gis tollere non potuit. Hinc toties in Apocalypsi vocatur agnus. Manè signi-

Hebræo est, **אֵילֵן הָעֵרְבָא**, id est, inter duas vespertas, eo scilicet tempore quod agnus in Pascha occidebatur, quod lib. 5. explicabimus, cap. 3. cum de Pas- cha agemus. Hoc sacrificium obtule- runt in monte Sinai, vt videmus Exod. cap. 29. Atque vbi ait: Et libabitis vini quartam partem hin, est, effundetis in oblationem Domino, **וַיִּזְבֹּחַ** enim, quo verbo vtitur Moyses, significat funde- re. Quod ille fusionem, lxx. *σποδίζω* ap- pellant, Latini libationem, vt: *Dixit, & in mensa lactici libauit honorem, Primæq; libato summo tenuis attigit ore.* Inde etiam dictum est Deut. 32: *De quorum victimis comedebant adipēs, & bibebant vinum libaminū.* Hoc iuge sacrificium publicis expensis offereba- tur, vt testatur Iosephus lib. 3. Antiq. cap. 10. nec erat dies quo non offerre- tur, nam et si festi dies incidere, quibus alia victima cædenda erāt, vt Sab- batum, Neomenia, Azyma, &c. vt late videmus in eodem. 28. capite Numero- rum, ita cædebat vt iuge sacrificium non inmitteretur.

Virg. 1. AEne.

ficabat tempus legis, & prophetarum, & legis naturæ, vespere finis temporum est, quo Christus venit in mundum, & omne quod vsque ad consummationē sæculi superest. † Vt ergo sciremus omnes qui salui facti sunt, ac si eēt ab initio mundi vsque ad aduentum Chri- sti, & ab eo vsque ad finem sæculi, per sanguinem agni in cruce occisi serua- ri, agnus mane, ac vespere immolaba- tur. Sed cur agnus in iuge sacrificio sumptus est ad Christum significandū? Origenes Homil. 4. in Numeros: Dicitur agnus quia volūtas, & bonitas eius, qua Deum repropitiāuit hominibus, & peccatorum indulgentiam dedit, ta- lis extitit humano generi, quasi agni ho- stia immaculata, & innocens, qua pla- cari hominibus Diuina creduntur. Au- gustinus in libro viginti vnius Sententiarum, cap. 2: Agnus eligitur vt simpli- citas, & innocentia designetur. Mascu- lus queritur vt virtus comprobetur, im- maculatus, vt sine crimine, &c. Agnus igitur electus est ad figuram Christi propter innocentiam, & mansuetudi- nem, nescit enim agnus vel nocere al- cui, vel nocēti resistere. Atq; ita de Chri- sto dictū est Isa. 53: Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum. Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondēte se obmittet, & non aperiet os suum. † Anniculus agnus tener est, & sacrificio aptissimus, ita Christus nihil in se durum, aut in- gram habens optima, & acceptissima Deo hostia fuit. Immaculatus, quia Christus integer, & perfectus fuit, & nihil habuit deforme. Simila, quæ pars farinae ad nutrimentum aptissima est, conspersa oleo, & vinum offeruntur cum agno, quia Christus non solum oc- cidi voluit, sed etiam in ipso sacrificio reliquit nobis Sacramentum corporis, & sanguinis sui sub specie panis, & vi- ni, quo mirificæ animæ nostræ aleren- tur, confirmarentur, lactificarentur. Et quia dulcissimo misericordiæ affectu hoc nobis Sacramentum instituit, me- ritò similia oleo conspersa offertur, vt cap. 5. n. 11. & 12. exposuimus. Sed ma- ior similia quam vini mensura est, quia sub specie panis multo plures illud ac- cepturi erant, quam sub specie vini.

DE IUGI SACRIFICII SIGNIFICATIONE.

CAP. IX.

IUGE sacrificiū legis signi- ficat iuge sacrificiū Euāge- lij, quod omnibus diebus offertur in Ecclesia, vt ex Dan. 12. facile intelligitur, qui ad tempora Antichristi respiciens, Et a tempore, inquit, cum ablatum fue- rit iuge sacrificium, & posita fuerit abo- minatio in desolationem, dies mille du- centi nonaginta. Itaque agnus, qui quo- tidie offerebatur, Christum sine dubio significabat in Cruce patri offerendum: Quod intelligens Iohannes Baptista, digitoque Christum demonstrans cla- mabat: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Ac si diceret: Hic est agnus, quem sibi pater offerri voluit, vt mundum sibi reconciliaret, hic est qui tollit peccata hominum, quæ agnus le- gis tollere non potuit. Hinc toties in Apocalypsi vocatur agnus. Manè signi-

Figura Est charistia.

Agnus Christus.

Io. 1.

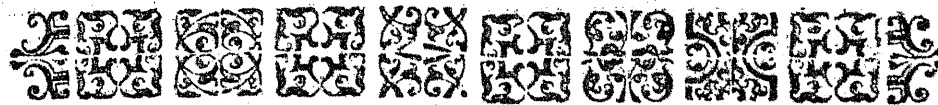
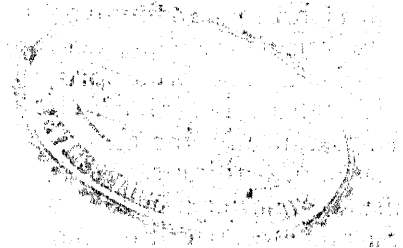
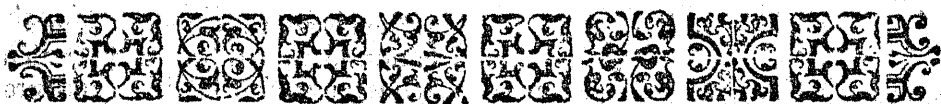
Olei, & vini par mensura est, vt tanta eius in nos misericordia intelligatur quanta virtus sanguinis est.

Hæc de Sacrificijs tantum dicere volui, neque enim Leuiticum interpretari institui, & vmbra illas sacrificiorum omnium luce Evangelica illustrare, quod & alterius, & multò longioris temporis erat: sed sacrificia generatim exponere, vt qui Scripturam legeret, quid esset sacrificium quodque, ac quale, & quid significaret, non ignoraret. Restabat vt de sacrificijs omnium festorum dierum ageremus, de quibus Leuit. 23. & Numer. 28. egit legislator: sed eorum sensus Historicus manifestus est legentibus, mysticus ex ijs quæ in primo capite huius libri, ac postea in reliquis diximus, ac ex significatione ipsorum dierum, quam libro sequenti exponemus, ex parte intelligi potest. Quod si quis plenioris explanationem requirit, quam ego mei instituti esse non puravi: legat Origenis Homilias in Leuiticum, & 23. ac 24. in Numeros; præterea Iſychij, & Radulphi commentarios in Leuiticum, ac Pro-

copij Gazæi in eundem librum, & in Numeros. Sed & in ijs de quibus disputauimus, dicam cum Origene: Hæc pro viribus nostris de diueritate sacrificiorum discussa sint, quorum ad liquidum intelligentiam sciri ille, cui nuda, & reuelata sunt omnia, nec est vlla creatura in conspectu eius inuisibilis. Dicam etiam cum Ecclesia: Deus, qui legalium differentiam hostiarum vnus sacrificij perfectione sanxisti: Deus, qui in vno sacrificio corporis, & sanguinis tui dedisti nobis quod in tam multiplici sacrificiorum genere veteri populo tuo non dedisti, sed promissisti, et vt pie, sanctoque quod dedisti veneremur, & reuela nobis abscondita figurarum, vt in illis te amemus, & illa in nobis potius edita gaudeamus. Quod in his verè scripsi, tibi reddo, quia tuum est: in quo erravi, quia indignus fui vt à te acciperem, ignosce: sed quod per te intelligentia affecti potui præsta, vt & ego qui scripsi, & omnes qui legent, per tuam gratiam semper impleamus. Amen.

Hom. 24. in Num.

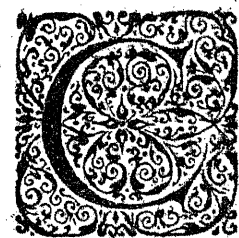
DE

DE TEMPLO, ET DE IIS QVAE AD Templum pertinent, LIBER QVINTVS,

QVI EST DE DIEBUS FESTIS
Hebræorum.

PROOEMIUM.

QUAE de templo, & de ijs quæ erant in templo, de sacerdotibus etiam, & Leuitis, de quæ sacerdotalibus vestibis, & earum causis, & de sacrificijs multa dixerimus, quæ ad multorum Scripturæ locorum intelligentiam vsui futura videbantur: suscepti operis ratio postulat, vt de diebus etiam festis Hebræorum disputemus, vt nihil omitteremus eorum, quæ ad templum pertinent, sed omnia pro captu nostro ad Dei gloriam, & ad studiosorum Scripturæ vtilitatem, & Historico sensu, & mystico, vt in reliquis fecimus, explicemus. In festis autem diebus ordinem & rebus ipsis, & doctrinæ aptum seruantes, primum de illis dicemus, qui omnibus mensibus cõmunis sunt, vt de Sabbato, de Neomenia, deinde eos, qui vniuscuiusque mensis proprii sunt, mox qui non ad menses, sed ad annos pertinent, quantum Diuina, & aeterna Sapientia (quam supplices inuocamus) nobis dare dignabitur, persequemur.

DE SABBATO, ET QUID sit Sabbatum secundoprimum.

CAP. I.

QVAE ad Hebræorum dies festos pertinent, & alijs in locis, & maxime in capite. 23. Leuitici nobis tradita sunt, cuius in hoc opusculo, & verba interpretabimur, &

ordinem sequemur. Ha sunt (inquit) *Vers. 2.* feria Domini, quæ vocabitur Sancta. Sex diebus facietis opus vestrum: quia sabbati requies est, vocabitur Sanctus. Omne opus non facietis in eo: Sabbatum Domini est in cunctis habitantibus vestris. Sabbati nomen Plutarchus lib. 4. Sympliciorum, siue Orestionum conuualium, quæstione. 5. a Baccho ductum putat, cuius cultores Iudæos fuisse mentitur: nam Sabbos, inquit, vulgus nunc Bacchos *Sabbatum vnde dictum.*

vocat, & illi Sabbatum se colere dicunt, quod se mutuo inuicem ad potandum. Hæc Plutarchus imperitissime: cuius sententiam parum fideliter retulit Ludouicus Cælius libro. 7. Antiquarum lectionum, cap. 15. vt planè perspiciet qui Plutarchum siue Græcum, siue Latinum legerit. † Nihil doctius Apion Grammaticus Alexandrinus, quem Iosephus libro secundo contra eum edito, non longè à principio, merito ridet, quod dixerit Hebræos ex Aegypto redeuntes laborasse inguinum vlcibus, qui morbus Aegyptijs Sabbo dicitur, & septimo die quiesuisse, ideoque eum ab illis Sabbatum appellatum. Tolerabilius Lactantius errauit lib. 7. Diuinarum instit. ca. 14. sed errauit tamen. Non ignorauit Hebraicum esse vocabulum, vt Apion, & Plutarchus, putauit tamen à numero dierum Sabbatum nomen accepisse, quod septimus dies esset, cum septem apud Hebræos שבת, & septimus שבתא dicerentur. At שבת, id est, Sabbatum requiè significat, & à verbo שבת, quod est Quiescere, dictum esse constat, quia eo die quiescit Deus à creatione rerum. De quo Iosephus libro. 1. Antiq. cap. 21. Septima autem die requiescit Deus, & ab operibus cessauit: quam obrem etiam nos vacationem à laboribus per hanc diem celebramus appellantes eam Sabbatum, quæ vox requièm Hebræorum lingua significat. &c. Quod in Hebræo vel apertissimum est Genes. 2. vbi legitur: Compleuitq; Deus die septimo opus suum, quod fecerat, & requiescit die septimo ab vniuerso opere, quod pararat. Et benedixit diei septimo: & sanctificauit illum, quia in ipso cessauerat ab omni opere suo. Et Deut. 5. Septimus dies Sabbati est, id est, requies Domini Dei tui. Sanctificauit autem dixit, id est, cultui suo dicitur. Hinc intelligitur cur Dominus eum diem coli, & in eo Hebræos ab omni opere seruii quiescere iusserit; quod Exod. 20. & Deut. 5. & alibi sæpe legitur. Alteram causam addidit Deut. 5. Memento quod & ipse serueris, in Aegypto, & eduxerit te inde Dominus Deus tuus in manu forti, & in brachio extenso. Idcirco præcepit tibi, vt seruares diem Sabbati. Quod Moses

Aegyptius lib. 2. Ductoris dubiorum, cap. 32. dictum putat, quoniam cum essent Hebræi in Aegypto, & dura seruitute premerentur, nõ faciebant quod volebant, sed laborare cogebantur, nec dies vllus eis dabatur, quo in cultum, & honorem Dei ab opere illo feriarentur. Inuentur igitur diem Sabbati serua re, vt beneficiorum Dei reminiscantur, cuius misericordia effectum est vt à laboribus Aegypti quiescerent: Ter tia his verbis Exod. 31. indicatur. Vide te vt sabbatum meum custodiatis, quia signum est inter me, & vos in generationibus vestris, vt sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos, id est, vt signum sit (sicut ait Lyranus) quod sitis mihi peculiaris populus meo cultui specialiter applicatus, & ego vester Deus. † Aut apertius Hac quiesce, & hoc cultu Sabbati testabimini vos populum esse à me sanctificatum, id est, mihi dicarum, cum in honorem meum diem septimum præter aliarum gentium consuetudinem custodiatis. Vnde & ab ethnico poeta dictum est: *Cultaque Iudæo septima sacra viro.* Ex hac Sabbati celebritate factum est vt reliqui hebdomadæ dies à Sabbato nomen habeant apud Hebræos, aut si ne Sabbato non nominentur, sed primus dies, id est, Dominicus, dicatur prima Sabbati, aut vna Sabbati. Matth. 28. Vespere autè Sabbati, quæ lucefcit in prima Sabbati. Lucæ vltimo: Vna autè Sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum. 1. Cor. vltimo: Per vnam Sabbati vnusquisque vestrum apud se seponat. & c. Ita etiam reliqui: secunda Sabbati, quod in titulo Psal. 47. postere lxx, tertia Sabbati, & quarta Sabbati, quod Augustinus legit in titulo Psal. 80. Hieronymus in epist. 150. ad Hebræos. q. 4. Vna Sabbati dies Dominica intelligenda est, quia omnis hebdomada in sabbatum, & in primam, & secundam, & tertiam, & quartam, & quintam, & sextam Sabbati diuiditur, quæ ethnici idolorum, & elementorum nomini bus appellant, & c. Idem docet Augustinus in titulum Psal. 80. Immo & tota hebdomada, quia Sabbato clauditur, Sabbatum interdum dicitur à die sanctiori, & celebriori desumpto nomine. Vt Luc. 13. Ieiuno bis in Sabbato. Leuit. 23:

Quid lib. de Arte a mand. Dies hebdomada.

Sabbatum pro rotaheddomada,

Pro quouis die festo.

Sabbatum & Sabbata idem.

Leu. 23. Numerabitis ab altero die Sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas, pro quo est in Hebræo. Septem Sabbata. † Et cap. 25. Numerabitisque sibi septem hebdomadas annorum. Hebraicè, Septem Sabbata annorum. Adnotant hoc Theophylactus, & Euthymius in Lucæ cap. 18. & sanctus Remigius in Psalmum. 23. Hinc & ad festos omnes dies translatum nomen est, vt docent Chrysostomus Hom. 40. in Mattheum, Theophylactus, & Euthymius in caput Lucæ sextum. Leu. 23. de die expiationis scriptum est. Sabbatum requietionis est, & intelligetis animas vestras. Et mox: A vespera vsque ad vesperam celebrabitis Sabbata vestra. In eo autem, quod Marcus cap. 16. scripsit: Et valde mane vna Sabbatorum veniunt ad monumentum. Et lo. 20. vbi nos habemus: Vna autem Sabbati, pro quo in Græco est: Vna autem Sabbatorum: nec Nicephorum, nec Euthymium audio, quorum ille lib. 1. Historiæ Ecclæ. cap. 33. hic in Mattheum, cap. 68. quemlibet hebdomadæ diem Sabbatum dici docent. Siue enim Sabbatum, siue Sabbata dixeris, idè semper intelligitur dies. † Vt. 1. Machab. 2. Et constituerunt aduersus eos proclium in die Sabbatorum. Et dixerunt: Non exibimus, neque faciemus verbum regis, vt polluamus diem Sabbatorum. Et mox: Et intulerunt illis bellum Sabbatis, & mortui sunt ipsi, & vxores eorum, & filij eorum, & pecora eorum, vsque ad mille animas hominum. Pro quibus Iosephus libr. 12. Antiq. ca. 8. hæc scripsit: Aggressi sunt eos die Sabbati, & ita vt erant, in speluncis exusserunt non repugnantes, ac ne aditus quidem speluncarum obturantes: Etenim propter religionè diei repugnare nolebant, ac re in aduersitatibus quidem violare honorem Sabbati, quando lex iubet ferari ab omni opere. Similiter illud intelligitur Act. 16: Die autem Sabbatorum egressi sumus foras. & c. Et cap. 13. Et ingressi Synagogam die Sabbatorum sederunt. Hoc autè nihil esse aliud, quàm si diceret: Die Sabbati, sequentia verba declarant: Post lectionem autem legis, & prophetarum miserunt principes Synagogæ ad eos. & c. Lex enim, & propheta: quolibet

Sabbato leguntur in Synagogis, quod & hodie Iudæi obseruant. Act. 15. Moyses enim à temporibus antiquis habet in singulis ciuitatibus qui eum prædicent in Synagogis, vnde per omne Sabbatum legitur. † De prophetis autem cap. 13. Hunc ignorantes, & vocès prophetarum, quæ per omne Sabbatum leguntur. & c. Denique quam Mattheus, & Lucas primam Sabbati vocant, Marcus, & Iohannes. vt in Græco est, vniuersi appellant Sabbatum. Immo cum in Græco sit apud Iohannem in vna Sabbatorum, nosse Iohannes presertim, vna Sabbati videns sine dubio nihil referre Sabbati ne diceret aut Sabbatorum. Sed quid interpretem appello, cum idem Apostolus postea dicat: Cum ergo festo esset die illa vna Sabbatorum? & c. De huius diei sanctitate in Scripturis sæpe commendata: quid attinet dicere, cum nec cibos parare fas esset, sed id præcedenti die, id est, feria sexta, faciendum esset, quæ ideo Parasceue, id est, paratio, dicta est? Exo. 35: Sex diebus facietis opus, septimus dies erit vobis sanctus, Sabbatum, & requies Domini: qui fecerit opus in eo, occiderit. Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem Sabbati. Et cap. eiusdem libri. 16: Sexta die collegerunt mensuras duplices Manna, ne Sabbato colligerept, nec computrescebat vt alijs diebus, cum plusquam quod illi diei satis erat, colligebatur. Quod cum nunciaretur Moysi, (id est, collectos esse duplices elbos) ait eis: Hoc est, quod locutus est Dominus. Requies Sabbati sanctificata est Domino eras: quodcumque operandum est facite, & quæ coquenda sunt coquite, quidquid autem reliquum fuerit, reponeite vsq; in mane. † Illud prætereundum non est, licuisse iter facere Sabbato, sed breuissimum. Id quantum sit, quamuis videtur ex Scriptura posse cognosci, quoniam Actorum. 1. scriptum est: Tunc reuersi sunt Ierosolymam à monte, qui vocatur Oliueti, qui est iuxta Ierusalem Sabbati habens iter: non constat inter scriptores. Origenes enim libro quinto Stromatum vnum milliare esse docet, quod duo mille cubitos habeat, cui subscribit Oecumenius in caput. 1. Actorum. Alij iter

Sanctitas Sabbati.

Iter Sabbati.

mille passuum esse voluit, ut Beda, Glos-
sa interlinearis, Lyranus, omnes in eū-
dem locum Actuum. Beda autem etiā
in libello de locis Sanctis, cap. 7. Alijs
magis placet duo millia passuum esse,
ut Erasmio in Adnotationibus eiusdem
loci, Vatablo, & alijs recentioribus.
Origenes sententiam suam eo confir-
mat, quod cum in terram promissam
venirent Hebræi, tanto interitio: ta-
bernaculum, & circa castrorum ordinē
præcedebant, & à tanto intervallo ten-
toria figebant, quo spatium licebat ijs,
qui castrametati erant, ad tabernaculū
Sabbato accedere. De hoc legimus Io-
sue. 3: Sirque inter vos, & arcam spa-
tium cubitorum duum millium. † Re-
centiores quod de duobus mille passibus
dicunt, traditionem Hebræorum
esse confirmant in libro quem appel-
lant Mishnaoth. Ceteri non probant,
quod dicunt: Mihi ex his sententijs
nulla videtur vera, sed illa Origenis ve-
rissimior est. Traditioni quidem Iu-
dæorum magis credendum videbatur,
sed habemus eorumdem traditionem,
& antiquiorem multo, & veriorē apud
Hieronymum in epist. 151. ad Algasiam
quæstione. 10. Præterea, inquit, quia
iussum est ut diebus Sabbatorum se-
deat unusquisque in domo sua, & non
egredietur, neque ambulet de loco, in
quo habitat: si quando eos iuxta literam
cœperimus artare, ut non iaceant,
non ambulent, non stent, sed tantum
sedeant, si velint præcepta servare, so-
lent respondere, & dicere: Rab Aki-
ba, & Simeon, & Hillel magistrino-
stri tradiderunt nobis, ut bis mille
pedes ambulemus in Sabbato. &c.
† Si hæc vetustissimorum Hebræorum
traditio vera est, multo brevius iter
est, quam scriptores illi putabant,
quos nominavi: nam mille passus
quinque mille pedes sine dubio con-
tinent. Hanc ego veram esse arbi-
tror, quoniam ad Scripturam multo
propius accedit, immo satis eum ea
congruit. Etenim iuxta Lucam mons
Oliueti distat à Ierusalem itinere Sab-
bati: & mons Oliueti (ut tam Iose-
phus, quam reliqui, qui de terra San-
cta scripserunt, auctores sunt) ad Orien-
tem Ierusalem situs est, adeoque vrbi
propinquus est, ut inter eam, & mon-

tem vallis tantum sit, quæ appella-
tur Cedron, unde & torrens, qui per
eam fluit, torrens Cedron dictus
est. Hoc melius ex Iosepho teste ocu-
lato intelligemus, qui libro. 6. Antiq.
cap. 3. cum loca indicaret, in quibus
Titus castrametatus est: His, inquit,
præceptum erat sexto ab Ierolymis
stadio castrametari, quia in parte mōs,
qui appellatur Elaxon (id est, Oline-
tum) contra civitatem ab Oriente si-
tus est; atque interiacente valle di-
scernitur, cui nomen est Cedron.
&c. † Ut ergo multum distet ab Ie-
rusalem mons Oliueti, non plus cer-
tè distat sex stadijs, id est, septingē-
tis quinquaginta passibus; stadium
enim centum viginti quinque passus
habet. Falsum est ergo quod de duo-
bus mille passibus dicitur, & verissi-
mum putari solet: quidquidem &
Bethania, quæ remotior est ab Ierusa-
lem, quam mons, & non ad radices,
sed in latere montis Oliueti sita est,
ut ait Hieronymus in Locis Hebraicis,
quindecim tantum stadijs distat, ut Io-
hannes scribit cap. 11: Erat autem, in-
quit, Bethania iuxta Ierolymam qua-
si stadijs quindecim; quæ duo millia
passuum non continent. Quare rectè
Hieronymus in Locis Hebraicis dixit
eam esse in secundo milliario ab Aelia,
id est, ab Ierusalem. Falsum etiam est
distare mille passibus, nam eos sex
stadia non efficiunt. Sed neque mons
Oliueti sex stadijs distabat, sed locus
ille eius, in quo milites à Tito po-
siti sunt, quos non necesse erat in
ipso montis initio poni. Accedit,
quod (ut idem Iosephus scribit in eo-
dem libro, capite. 13.) Titus muro to-
tam urbem cinxit quadraginta stadio-
rum, ne quis ex ea exire posset, qui
per Cedronem, & montem Oliue-
ti veniebat, quem ipse semper vo-
cat Elaxonem. Ex quo videmus quam
vicinus vrbi fuerit mons, præsertim
si addamus, quod scribit Beda in li-
bello de Locis Sanctis, cap. 6. vallem,
per quam fluit torrens Cedron, par-
uam esse. † Quare valde probabi-
lis est Iudæorum illa traditio, quam
retulit Hieronymus, iter Sabbati esse
spatium duorum mille pedum, quod
paulò plus est tribus stadijs: quo-
nam

nam nec quatuor stadijs hunc mon-
tem abfuisse ab Ierusalem intelli-
gitur ex Brocardo monacho, qui in de-
scriptione terræ Sanctæ ait: Ultra
torrentem Cedron in latere Aquila-
ronari montis Oliueti est mons alius
altus quatuor stadijs distans à Ierusa-
lem. Ac brevissimum esse vel ex eo
constat, quod (ut ex verbis Hiero-
nymi intelligitur) Hebræi hoc acce-
perunt ex illis verbis Exod. 16: Ma-
neat unusquisque apud semetipsum,
nullus egredietur de loco suo die se-
ptimo. Ab his non magnopere dis-
crepat: Obigen sententia, milita-
rium enim non quinque mille pedum
intellexit, sed duorum mille cubito-
rum, id est, trium mille pedum, cubi-
tus enim pedem habet cum dimidio.
Sed ut dixi, quod de his mille pedi-
bus dictum est, mihi omnium veris-
simum videtur, & cum eo interval-
lo, quod, qui viderunt, dicunt mon-
tem distare ab vrbe, optime congruit.

Quomodo
cognitus fue-
rit dies Sab-
bati.

Si autem querat quispiam unde
Hebræi scire potuerint hic ne dies,
an illo Sabbatum fuerit, quo Domi-
nus quiescit ab opere suo, id est, quis
esset primus dies hebdomadæ, vel se-
ptimus, cum vsque ad tempora Mo-
sis non fuerit Sabbatum festus dies,
ut ita cognosceretur, nec continuo
ut mundus creatus est, tempus dis-
tinctum videatur in annos, & men-
ses, & hebdomadas: respondet Alfon-
sus Abulensis episcopus, q. 3. in caput. 23.
Leuitici, eos hoc cognovisse ex verbis
Mosis, qui Sabbatum indicavit Exo. 16: Re-
quies Sabbati sanctificata est Dño cras.
&c. † Confirmat hoc Philo Iudæus li-
bro. 1. de Vita Mosis his verbis: Cum
enim iam dudum quæssissent, quis es-
set mundi natalis, quo hoc uniuersum
absolutum est: rem à suis maio-
ribus ignoratam tandem didicerunt,
non solum oraculo, verum etiam ar-
gumento manifestissimo. Videbant
enim corrupti, ut dixi, quidquid su-
peraret diebus ceteris, quod autem
depluebat pridie Sabbati, duplam pro-
uenire, durareque in biduam. &c.
At obstat Paulus, qui si diligenter le-
gatur, docet Hebræ. 4. Sabbatum in
honorem requiei Domini ab initio
orbis condito cœpisse celebrari. Pro-

bat enim requiem illam, de qua di-
ctum est Psalm. 94: Quibus iuravi in
ira mea: Si introibunt in requiem meam,
non esse requiem Sabbati, his verbis:
Ingrediemur enim in requiem qui cre-
didimus, quemadmodum dixit: Sicut iu-
raui in ira mea: Si introibunt in requiem
meam: & quidem operibus ab institu-
tione mundi perfectis, id est, in illam
requiem, quæ propter requiem Domi-
ni instituta erat, iam ingressi fuerunt
ex quo mundus perfectus est, altera er-
go superest. Frustra enim diceret: Et
quidem operibus ab institutione mun-
di perfectis, nisi ex eo tempore Sabba-
ti cœpisset. Possumus igitur omnia
cœciliare si dicamus ab initio facti ita
factum esse, id est, Hebræos in Aegypto
idololatriæ deditos morè interrupisse
maiorum, ac desuetudine illa diē Sabba-
ti ignorasse, donec à Mose edocti sunt.

Secundò queritur quid sit Sabbatum. *Sabbatum*
Secundoprimum, quod legimus *Secundo-*
tantum in Euanglio Luca, cap. 6. & *primum.*
quod ita difficile est, ut Hieronymus
in epistola. 2. ad Nepotianum hæc scri-
pserit: Attrita fons interpretatur se-
pe quod nescit, & cū alijs persuasserit,
sibi quoque vsurpat scientiam. Præcep-
tor quondam eius Gregorius Nazianzenus
rogatus à me: exponeret quid sibi
velleret in Luca Sabbatum *de vrbis quæstionibus.*
elegantè lusit, Docebo te, inquit, su-
per hac re in Ecclesia: in qua mihi omni
populo acclamante cogeris inuitus sci-
re quod nescis. Aut corré, si solus tacue-
ris, solus ab omnibus stultitiæ conde-
mnaberis. Chrysostomus Homil. 40. in
Marthæum docet Sabbatum Secundo-
primū vocari diē festū, qui continuo cō-
sequeretur Sabbatū. Verius tamen est
quod visum est Theophylacto, & Eu-
thymio in cap. 6. Luca, cū sexta Sabba-
ti, siue Parasceue, dies festus erat, Sab-
batū illi succedens Secūdoprimum appella-
ri. Hoc mihi videor apertè hoc argumē-
to cōprobare. Dies ille, quæ hoc nomen
Lucas indicauit, sine dubio Sabbatū
fuit, præcessit ergo illū alter diē festus,
cuius cōparatione Secūdoprimum dicitur.
Quod assumimus perspicue radiat
tur à Matthæo, qui de eadē re ca. 12. ait:
In illo tempore abiit Iesus per sexta Sabba-
to. Immo, & apud Lucam respondens
Dominus calumniæ Phariseorum, sem-

14 per de Sablato loquitur. † Quod si quis fortasse putat Sabbatum apud Matthæum pro quouis festo die accipi, errat: hoc enim erat Sabbati propriè dicti ut in eo escæ parari non possent, vt diximus numer. 7. quod alijs diebus festis licebat, sicut de diebus Azymorum legitur: Exod. 12: Nihil operis facietis in diebus istis, quæ ad vesendum pertinent. Putant autem Euthymius in Lucæ ca. 6. & nonnulli alij, diebus Azymorum hoc contigisse, quod Lucas, & Matthæus narant. Cum ergo Pharisei Apostolos accusent quod spicas vellerent, & confricantes manibus manducarent, non est dubium Sabbatum propriè dictum fuisse, atque idè dicunt: Quid facitis quod non licet in Sabbatis? Itaque eo tempore sexta Sabbati fuerat primus dies Azymorum, qui primum sabbatum dicitur, id est, primus dies festus illius sollempnitatis, & sabbatum sequens dicitur secundoprimum; secundum, quia erat secundus dies Azymorum; primum, quia Sabbatum dignitate, & sanctitate præstabat alijs sollempnitatibus, simulque Sabbatum erat, & dies Azymorum.

Luc. 6.

15 † Quemadmodum cum Dominus non ster passus est, sexta feria fuit primus dies Azymorum, & dies sequens Sabbatum erat, & dies secundus Azymorum, vocarique potuit Sabbatum secundoprimum; sed eadem ratione appellatus est magnus dies. Iohan. 19: Iudæi ergo, quoniam Parasceue erat, vt non remanerent in cruce corpora Sabbato, erat enim magnus dies ille Sabbati, &c.

Vnde incipiebāt festi dies.

Vespera.

Ecologa vltima.

Postremo, (quod tam ad Sabbatum, quam ad reliquos festos dies utile erit) queritur quo tempore Sabbatum, & reliquæ sollempnitates inciperent, ac finirentur. Quæstio soluitur Leuit. 23: A vespera vsque ad vesperam celebrabitis Sabbata vestra. Vesperam autem intelligere debemus (sicut & Iudæorum consuetudo testatur) cum ortus Veneris stella consequens occasum Solis, quæ Latinè dicitur vesper, Græcè Hesperus, vt apud Virgilium: *Ite domū saturæ, venit Hesperus, ite capelle:* Eademque Solis ortum antecedit, ac Lucifer Latinis, Phosphorus Græ-

cis vocatur. Cicero libro 2. de Natura deorum: Infima est quinque errantiū, terræque proxima stella Veneris, quæ Græcè, Lucifer Latinè dicitur cum antegreditur Solem, cum subsequitur autem, Hesperus. † Plinius li. 2. cap. 8: Infra Solem ambit ingens sidus appellatum Veneris, alterno matu vagum; ipsius cognominibus ænulum Solis, ac Lunæ. Præueniens quippe, & ante matutinum exoritur Luciferi nomen accipit, vt Sol alter diem maturans: conca ab occasu resurgens nuncupatur Vesper, vt prorogans lucem, vicinque Lunæ reddens, &c. Hoc idem tempus intelligitur apud Hebræos nomine שבת, quasi commistio quædam lucis, & tenebrarum, quam vocamus crepusculum. Et eadem שבת, cum quinque punctis commistionem significat, cum sex vesperam; sed cum veteres puncta non habuerint, idem nomen est significans commistionem, & inde vesperam. Genes. 1: Et factum est vesperæ, & mane dies vnus, &c. Hinc Ecclesia festos dies à vespera præcedentis diei celebrat, sicut est in Decretalibus, in capite. 1. de Ferijs. Omnes, inquit, dies Dominicos à vesperam in vesperam cum omni veneratione decernimus obseruari, &c.

16

Vesperarum autem tempus est ad Solis occasum, vt veteres hymni Ecclesiastici indicant. *Terram Chaos inhabitur, &c. Er iterum: Iam Sol recedit igneus.*

17

† Ex his intelligitur illud Lucæ. 23. qui cum de eo tempore loqueretur, quo corpus Domini inuolutum sindone, & in monumento positum est, ait: Et dies erat Parasceues, & Sabbatum illucescebat. Hoc est iam erat propè Solis occasum, iam propè erat initium Sabbati. Sed quia adhuc erat dies Parasceues, quia Sol nondum occiderat, reuertentes parauerunt aromata, & vnguenta. Nec tamen vngere Dominum potuerunt, quia continuo Sabbatum coepit: & idè sequitur: Et Sabbato quidem siluerunt secundum mandatum. Sed obijcietur nobis verba Leuitici nõ de omnibus diebus festis dici, sed de Expiatione, cū dicat lex: Die nono mensis à vespera vsque ad vespe-

vesperam celebrabitis Sabbata vestra. Respondet Abulensis quæst. 23. in idè caput, & in cap. 35. Exodi, quæstione. 1. id de omnibus alijs festis diebus æquè intelligi. At hoc erat explicandum, cur quod omnibus commune est, vni Expiationis diei tribuatur. † Id ex Hebræo, & ex Græco facillè soluitur, sine dubio enim non de eo tantum die, sed de omnibus dicitur. In Hebræo ita est: Et affligetis animas vestras die nono mensis in vespera. A vespera vsque ad vesperam celebrabitis Sabbata vestra. Similiter est in Chaldæo. Quare verba illa: Die nono mensis, ad præcedentem sententiam pertinent, vt sit sensus: Affligetis animas vestras die nono mensis, id est, incipientes die nono mensis vesperæ. Quod, lxx. optimè explicauerunt: Et affligetis animas vestras à die nono mensis. Nam cum afflictio ingrata carni sit, & dies Expiationis esset dies decimus mensis, facillè castigatio corporis in diem decimum reijci potuit: quod ne fieret, addendum fuit. Die nono mensis, id est, a die nono. Deinde causam huius maturationis reddens legislator ait: A vespera vsque ad vesperam, &c. ac si diceret: Ita enim celebrare debetis omnes festos dies, vt à vespera præcedentis diei sumant exordium.

Coloss. 2. Sabbatum autem significet mysterium.

16

† Sed quoniam Apostolus ait: Nemo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut Sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi, idque dereliquis etiam festis diebus similiter intelligitur, vt ait Origenes Homil. 23. in Numeros, de dierum festorum significatione, etiam dicendum est. Sed de Sabbato breuius, eius enim significatio omnibus nota, & peruulgata est. Moraliter significat populum Deo dicatum à peccato abstinere debere, quod opus seruale est, & verè hominem seruatum efficit, à quo enim quis superatus est, huius & seruus est. 1. Petr. 2. Deinde, quia septem diebus voluitur tempus vniuersum, per laborem sex dierum quibus Deus omnia creauit, labor huius vite intelligitur, & in Sabbato, quod sex diebus succedit, & requiem significat, Anagogico sensu indicatur requies æterna beatorum. De

qua Isai. vltimo: Et erit mensis ex mensis, & Sabbatum ex Sabbato. Et apertius Paulus Hebræ. 4: Itaque relinquatur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut à suis Deus. Festinemus ergo ingredi in illam requiem, &c. Qui plura vult, legat Origenem Homilia. 23. in Numeros, (vnde desumpsit Glossa in illud Numer. 28: Die autem Sabbati) & Ilychium in caput. 23. & 26. Leuitici, initio, & Radulphum Lariū hæc explicatorem libro. 16. in Leuit. cap. 1.

DE NEOMENIA, SIVE Calendis.

CAP. II.

RIMVS. cuiusuis mensis dies festus erat apud Hebræos, non quod tunc ab operibus necessario cessaret, sed quod Deum certis sacrificijs sollempniter colerent. Vocatur hic dies apud Hebræos caput, siue initium, mensis. lxx. semper Neomenia vertunt, noster interpres modò Neomenia, modò Calendæ. Neomenia autem dicitur quasi nouus mensis, res, enim nouum significat, & mensis, malè ergo Lyranus in caput. 28. Nume. in illud: In Calendis autem, & Abulensis in Leuit. cap. 23. quæstio. 5. & in cap. 28. Nume. quæstio. 9. censuerunt dici à Neos, id est, nouus, & mense, id est, defectus, quod tunc luna deficeret, & non videretur. Hieronymus autem Calendarum nomine vitur, quod Romani primum diem mensis ita appellarent. Non tamen erat idem mensium initium, aut finis apud Hebræos, & apud Romanos, siue apud nos, quod ad omnia, quæ de festis diebus dicemus, diligenter adnotandum est. Menses Hebræorum cum luna incipiebant, & cum eadem terminabantur, & dies primus lunæ idè erat & primus mensis dies. Habebat itaque eorum annus duodecim menses lunares, siue (vt recentiores loquuntur) duodecim lunationes. † Vnus mensis habebat triginta dies, alter viginti nouè, quoniam luna viginti

Menses, & anni Hebræorum.

viginti nouem diebus, & duodecim horis conficit cursum suum, quæ horæ ne pereant, secundo quoque mense cõputatur addito vno die, qui trigessimus est. Ita eorum annus non habebat nisi 354. dies, defuntque ad rationem anni solaris vndecim dies: quare vt eum æqualem anno solari redderent, nunc secundo, nunc tertio cuique anno mensem decimum tertium addebant, quo anno septies intercalato intra decem & nouem annorum spatium anni lunares æquabantur solaribus. In quolibet enim decem & nouem annorum curricula tertio anno fiebat intercalatio, & sexto, & octauo, & vndecimo, & decimoquarto, & decimoseptimo, & decimonono: & dies, qui decem & nouem annis lunaribus deerant, nouem erant & ducenti, ij vero, qui ex mensibus intercalariis addebantur, totidẽ fuerunt, per quos anni lunares ita solaribus æqui reddebantur, vt nec dies deesset, nec superesset. Hæc ex Boda in libro de Temporum ratione, cap. 43. & ex Abulensi in secunda parte Defensio- nis, cap. 14. & quæst. 19. in caput. 27. Leuitici. † Ex quo intelligimus vni mensi Hebræorum non respondere apud nos mensem alterum integrum, sed partem vnus mensis cum parte alterius, vt per speciem erit ortus lunæ nouæ obseruanti, Verbi gratia, primo eorum mense, qui dicitur Nisan, respondet pars Martij, & pars Aprilis, atque ita in reliquis: Huius mensis initium est prima luna, quæ propinquior est æquinoctio verno, quod iuxta Abulensem, fit decimoquarto die mensis Martij, cum sol ingreditur primum gradum Arietis, & idẽ (vt recte explicat, ac probat Abulensis in caput. 13. Exodij, quæstione. 1.) nullquam potest mensis Nisan celebris incipere quam primo die Martij, nec tardius, quam vigesimo octauo, vigesimo nono, si æquinoctium ponamus in die decimoquarto Martij, vt ipse ponit, quia noua luna non potest, ab æquinoctio distare plusquam quatuordecim diebus: Ex quo etiam sequitur, quando primus mensis Hebræorum incipit ante æquinoctium, maiorẽ eius partem incidere in Martium: quando autem incipit post æquinoctium, maior rem eius partem continere Aprilem.

4 † Etenim cum æquinoctium fiat, 14. die Martij, si mensis incipit pridie eius diei, decem & octo eius dies incidunt in Martium: atque idem fiet si incipiat in æquinoctio, aut in tribus sequentibus diebus. Si autẽ decimus octauus dies Martij lunæ initium sit, & deinceps, maior pars primi mensis incidet in Aprilem: quia non plures dies eius quam quatuordecim Martius habebit, ceteri erunt Aprilis. Omnia ex Abulensi loco modo indicato in cap. 12. Exodi, quæ magnopere conferent ad sollemnitate[m] Paschæ, & Azyntorum, & ad reliquas. At nunc æquinoctium fit vigesimo primo die Martij, vt est in Calendario Gregoriano, aut vigesimo die, vt alij volunt: atque idẽ seruata proportione eodem modo ratio subducenda est. Idem intelligendum est quoties æquinoctium mutabitur, mutatur enim successione annorum, & ab anno 1590. vsque ad 1721. fiet vigesimo die Martij iuxta Calendarium Gregorianum, sed iuxta aliorum calculum decimonono, atque ita deinceps, quia spatium centum & triginta vnus annorum æquinoctia retrocedunt vno die. Sed cum luna in die coniunctionis cum sole biduum saltem lateat, ac interdum tertio die videri incipiat, queritur vtrum primam lunam Scriptura intelligat cum apparere incipit, an diem primum, qui coniunctionem consequitur. † Vt recte hoc intelligatur sciendum est mensem, qui mensura est cursus lunæ, triplicem poni ab Astrologis: est enim mensis peragrationsis, & mensis illuminationis, & mensis coniunctionis. Mensis peragrationsis est tempus, quo ab vno puncto Zodiaci luna discedens proprio motu, ab occasu ad ortum pertransito Zodiaci redit ad illud punctum, quod viginti septem dierum est, & octo horarum. Mensis illuminationis est tempus, quo luna post coniunctionem cum sole incipiens apparere, rediens ad coniunctionem cum sole desinit apparere, quod viginti octo dierum est. Mensis coniunctionis est tempus, quo luna ab vna coniunctione cum sole redit iterum ad solis coniunctionem, & hic est mensis communis habens viginti nouem dies, & duodecim horas, vt supra dictum est. Ex quibus verba Plinij intelli-

Prime
na que si.

intelligimus libro. 2. Natur. Hist. ca. 9: Vicenis diebus, septenisque, & tertia diei parte peragit spatia eadem, quæ Saturni sidus altissimum triginta, vt dictum est, annis. Deinde morata in coitu solaris biduo, cum tardissimè, à tricesima luce rursus ad easdem vices exit, & c. † Quod autem dicimus, de medio motu intelligendum est: nam luna velocissimo motu peragit in singulos dies decem & septem gradus, & tunc nihil ferelatet sub Sole: tardissimo peragit decem gradus, & tunc plusquam biduo later; medio motu peragit sedecim gradus cum duodecim minutis, & biduo later. Medios igitur motus numerando intelligenda sunt quia diximus. Hoc modo Luna luce viginti octo diebus, & inde intelligitur quod paulo ante diximus, non posse nouam Lunam distare ab æquinoctio plusquam quatuordecim diebus: quoniam si distaret quindecim, aut sedecim, relinquerentur ex ea tredecim dies, aut duodecim; & illa Luna esset initium primi mensis Hebræorum, quia propinquior esset æquinoctio quam altera, quæ distat quindecim diebus, & semper mensis primus Hebræorum incipere debet à Luna propinquiori æquinoctio verno. † Quare ita quæstioni respondendum est, primam Lunam, siue Neomeniam, aut Calendas, aut initium mensis tunc esse cum primum Luna à Sole relicta apparere incipit, semperque mensis durare intelligitur dum noua Luna non apparet, quæ initium sit sequentis: non enim numeramus menses illuminationis, sed menses coniunctionis, qui viginti nouem dies, & duodecim horas habent, & idẽ alteri viginti nouem dies datus, alteri triginta, vt diximus numero. 2. Hoc hodie etiam testatur consuetudo Iudæorum, habent enim turriculas in Synagogis, & cognito ex tabulis Astronomicis tempore coniunctionis, occidete Sole turriculas ascendunt, & diligenter speculantur Lunæ ortum, ac continuo tuba canunt Neomeniam denuntiantes. Vt igitur ad rem redeamus, Neomenia sollemnitas fiebat propter beneficium Diuinae gubernationis, sicut sollemnitas Sabbati propter beneficium creationis, vt testatur Sanctus Thomas

1. 2. quæst. 102. art. 4. ad. 10. & Lyranus in illud Num. 28: In Calendis autẽ, & c. Qui etiam addit: Idẽ fiebat in nouilunio, quia mutatio in istis inferioribus magis apparet secundum innoationẽ Lunæ, quam temporibus alijs, & idẽ celebrabatur hoc festum in nouitate Lunæ, non autem in eius plenitudine, ad cuiusandum idololatrarum cultum, qui in tali tempore Lunæ sacrificabant. & c. Ego & alteram causam esse puto, quod vt rerum de terra nascentium primitias sibi Deus offerri voluit, ita etiam voluit temporis primitias, quod motu celi fit, atque idẽ primos, quosque dies mensium elegit. † Festia est, vt Deo precibus, & sacrificijs placato felix, faustumque esset mensis initium, & omnia, quæ in eo fierent. Eo die multa sacrificia fiebant, de quibus Numero. 28: In Calendis autem, id est, in mensium exordijs, offeretis holocaustum Domino, vitulos de armento duos, arietem vnum, & c. Tubis etiam canebant, vt videmus Numer. 10: Si quando habebitis epulum, & dies festos, & Calendas, canetis tubis super holocaustis, & pacificis victimis, vt sint vobis in recordationem Dei vestri. Magna igitur erat sollemnitas Neomenia. Vnde illud Psal. 80: Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die sollemnitatis vestrae. Et Isa. 1: Neomeniam, & Sabbatum, & festiuitates alias non feram, iniqui sunt cœtus vestri: calendas vestras, & sollemnitates vestras odiuit anima mea. Sed queri potest, cur tantæ sollemnitatis non meminerit lex Leuitici. 23. in catalogo sacrorum dierum. Et responderet Abulensis in cap. 28. Numer. quæst. 13: propterea factum esse, quod in Neomenia offerebantur quidem sacrificia, non tamen legis præcepto abstinere ab opere seruili, nisi quis sponte sua absteret. † Neomenia significationem eleganter exponit Glossa in c. 28. Numerorum his verbis. In Calendis, id est, in Neomenijs, cum Ecclesia, vel quælibet anima Soli iustitiæ sic propinquat, vt vnus spiritus cum eo fiat, & per ipsum innovata veterẽ hominem abiciat. & c. Sed latius Origenes Homilia. 23. in Numeros, cuius verba in compendium redegit Glossa. Sol iustitiæ, inquit, Christus

Neomenia
quid significet
mysticè.

1. Cor. 6.

Christus est, huic si Luna, id est, Ecclesia sua, quæ lumine ipsius repletur, iuncta fuerit, & ponitus ei adhaerit, ita ut secundum verbum Apostoli, qui se iungit Domino, vnus cum eo spiritus fiat, tunc festiuitatem Neomeniæ agit; tunc enim noua efficitur cum abiecerit veterem hominem, & induta fuerit nouum, qui secundum Deum creatus est, atque ita merito in nouationis sollemnitate, quæ est Neomeniæ festiuitas, geret. Tunc denique est quando neque videri, neque comprehendi humanis aspectibus potest. Anima enim, cum tota se sociauerit Domino, & splendor lucis eius tota concesserit, nihilque omnino terrenum cogitat, nihil mundanum requirit, nec hominibus placere studet, sed totam se sapientiæ, totam luminis, totam calori Spiritus sancti mancipauerit, subtilis, & spiritualis effecta quomodo cerni ab hominibus, aut ab humanis potest aspectibus comprehendit? Animalis namque homo intelligere, & discernere non potest spiritualem. Et ideo dignissime diem festum ager, & hostiam Neomeniæ Domino, ut pote per ipsum innouata, iugulabit.

1. Cor. 2.

DE PASCHA.

CAP. III.

NUNC de diebus festis singulorum mensium agamus, quorum primum est Pascha; (quamuis hic dies festus ne dicendus sit, inferius disputabimus) de quo Leu. 23:

Vers. 5.

Mense primo quarta decima die mensis ad vesperam Phase Domini est. Hæc sollemnitas instituta est in memoriam insignis illius beneficii, cum Dominus occidit primogenitos Aegyptiorum; & domos Hebræorum angelus percutiens non tetigit, quoniam sanguine agni occisi liberant utrumque postem, & superliminaria domorum, in quibus eundem agnum comedebant. Et quoniam id contigit decima quarta luna mensis primi, hunc Deo præcipiente omnibus annis eodem die agnum immolabant,

& comedebant, ut latè scriptum est in cap. 12. Exodi. Atque hinc nomen accepit, id est, à transitu illo Domini, siue angeli percutientis, qui sine cade pertransijt domos Hebræorum: Phase enim transitum significat, nec est transitus filiorum Israel ad terram promissam, nec transitus maris Rubri, ut existimasse viderur Augustinus tracta. 55. in Iohann. sed transitus angeli; & propterea Leuit. 23. dictum est: Phase Domini est: & Exod. 12: Est enim Phase, (id est, transitus) Domini. Quibus in verbis Hieronymus interpretationem illam addidit; Id est, transitus, ut vis Hebraici nominis intelligeretur. Et apertius postea: Et cum dixerint vobis filij vestri: Quæ est ista religio? dicetis eis: Victimam transitus Domini est, quando transiuit super domos filiorum Israel in Aegypto percutiens Aegyptios, & domos nostras liberans. Quod nos Phase proferimus, in Hebræo scribitur פסח, à verbo פסח, quod est transire, nomina enim finita in פ præcedente puncto Pathah, lxx. & Apostoli finiunt in E, cum accentu in prima, si dissyllaba sunt, ut Noe, Tharè, Chore, Iephthè. Idem nomen est Pascha, variè tamen scriptum, atque prolatum, quo semper vtuntur. lxx. & Apostoli. Ex quo error inoleuit apud multos, teste Hieronymo in cap. 26. Matthæi, in quo etiã autor Glossæ fuit, Græcum nomen esse Pascha; & dictum ἀπὸ τῆς πάσχα, quod est pati. Est igitur nomen Hebraicum transitum significans, ut docent Iosephus; lib. 2. Antiquit. cap. 5. Hieronymus in Matt. ca. 26. in Isa. 31. in Michaz. 7. Ambro. in libro de Cain, & Habel, cap. 8. & sermo. 53. Augustinus epist. 119. lib. 2. de Trinit. cap. 17. libro. 16. de Ciuitate, ca. 43. & in Iohannem tractatu. 55. & multi alij, res enim est non dubia. Nec verò hoc aliud nomen existimandum est significans transitum, sed vnum, atq; idem cum פסח, siue Phase. Sed פ vertitur in פ tenue, ut sæpe fieri solet; פ. omnino valet idem quod nostrum S. aut Græcum sigma. פ Sæpe à lxx. vertitur in Ch, ut cum dicitur Rachab, Chebron, Charam, & similia. Quod autem Hebræi dicunt פסח, Chaldaei more suo dicunt, פסח, ita enim

Phase.

enim scribendum censeo cum lxx. & Apostolis, & Iosepho, non, ut nunc scribunt פסח. Dixi autem More suo, quoniam Chaldaei vocabulis Hebraicis solent addere. A. in fine, ut in Abba, Malcha, Golgoltha. Et cum post reditu de captiuitate Babylonica Iudæi Chaldaicis nominibus persæpe vterentur, lxx. scripserunt Pascha, quos Apostoli, & Iosephus imitati sunt. Itaque Pascha (si propriè vocabulum sumamus) neque agnum significat, neque immolatione agni, sed transitum; sed quoniam in memoriam huius transitus sollemnitas fiebat, & agnus immolabatur, paulatim ipse agnus, qui immolabatur, Pascha dictus est, ut Luca. 22: Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha. Et iterum: Vbi est diuerforium, vbi Pascha cum discipulis meis manducem? Ipsa etiam sollemnitas Pascha dicitur, ut Luc. 22: Appropinquabat autem dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha. Nec tantum ipse dies immolationis agni, sed tota sollemnitas Azymorum illi adiuncta, ut Act. 12: Apposuit vt apprehenderet & Petrum: erant autem dies Azymorum. Quem cum apprehendisset, misit in carcerem tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens post Pascha producere eum populo, id est, post dies Azymorum.

De mense Pascha.

Duplex annus Hebrais.

Tempus sollemnitatis ostendit Moses, cum ait: Mense primo. etc. In quo hoc est animaduertendum, duos menses fuisse apud Hebræos, qui primi vocarentur, sicut & duplex annus erat, sacer, & vulgaris. Annus sacer initium habuit eo tempore, quo ex Aegypto egressi sunt, & quo in fastis vtebantur. Huius primus mensis est ipse, quo egressi sunt, qui Hebræis dicitur Nisan, Macedonibus Xanthicus, vt ait Iosephus, 2. libro. Antiq. cap. 5. De quo Dominus dixit Exod. 12: Mensis iste vobis principium mensium, primus orietur in mensibus anni. De hoc diximus multa cap. 2. ostendimusque partem eius incidere plerumque in Martium nostrum, partem in Aprilem. Annus vulgaris est quo vtebantur ad commercia, antequam egre-

derentur ex Aegypto, & postquam egressi sunt. Iosephus libro. 1. Antiq. cap. 4: Moses autem Nisan, qui est Xanthicus, mensem primum in suis fastis ordinauit, quod per hunc Hebræos ex Aegypto eduxisset. Eundem etiam omnium, quæ ad rem Diuinam pertinerent, exordium fecit: alioqui quod ad nundinationes rerum venalium, reliquamque dispensationem anni attinet, nihil de pristino ritu innouauit. &c. Eius initium Septembrem multi esse credunt, in quibus est Moses Aegyptius libro. 3. Duætoris dubiorum, cap. 44. sed Hieronymus in cap. 1. Ezek. propè principium, affirmat apud omnes Orientales primum mensem esse Octobrem. Vtrumque verum est, pars enim eius incidit in Septembrem, & pars in Octobrem, cum sint menses omnes Lunares.

De die Pasche, & de hora immolationis agni.

DIES erat decimus quartus, siue decima quarta luna, quod ex ijs quæ capite. 2. dicta sunt, satis intelligitur. Hora cognoscitur ex eo quod in Exodi. 12. legimus: Immolabitque eum vniversa multitudo filiorum Israel ad vesperam. Pro quo in Hebræo est, בין הערבים, id est, inter duas vesperas, quod similiter verterunt lxx. Leuitici vigesimo tertio, ἐν αὐτῇ ὥρᾳ ἡσπέρῃ, id est, inter vesperas, siue inter vespertina. Et Lyranus verba Exodi interpretans ait: Vespere secundum Doctores Hebræos, prout hic accipitur, incipit à septima decima quarta diei (id est, ab hora prima à meridie) quia ex tunc Sol incipit tendere ad occasum, & ab illa hora usque ad principium noctis potest immolari Phase secundum eos, & c. Quod & Abulensi questione. 6. in caput. 23. Leuitici, & questione. 1. in caput. 16. Deuteronomij, & alijs placuit. Sed huic sententiæ aduersum viderur illud Deuteronomij. 16. Immolabitque Phase vespere ad Solis occasum, quando egressus es de Aegypto. Egressus autem est nocte, sicut est in principio eiusdem capitis: Quoniam

niam in isto mense eduxit te Deus tuus de Aegypto nocte. Quo in loco non est in Hebræo, Inter vespere, sed: Vespere, cum sol occidit. Exodi etiā. 12. scriptum est: Et edent carnes nocte illa assas igne, & azymos panes. Non ergo inter vespere, sed omnino vespere, aut ad solis occasum immolabatur agnus. † Respondendum est veram esse sententiam Hebræorum, agnumque potuisse immolari, & comedi inter duas vespere, vt dictum est, non enim omnes eadem hora poterant. Poterat etiam vespere ipsa immolari, vt docet verba quæ retulim⁹ ex Deu. 16. Iosue. 5. similiter legimus: Et fecerūt Phasē decima quarta die mēsis ad vespere, אַרְבָּעָה יָמִים, id est, in vespere. Sed hoc intelligitur in occasu solis, hoc est antequam stella oriretur, quæ vespere, siue Hesperus dicitur (quod tempus iam nox censetur) quoniam ab ortu stellæ incipiebat dies decimus quintus, & lex præcipiebat vt die decimo quarto agnus immolaretur, vt sepe dictum est. Postquam tamen die decimo quarto immolatus erat, comedi poterat nocte, quæ iam ad decimum quintum pertinebat: & ita omnia conciliantur.

† Sed de tempore non satis dictum est, nisi desinierimus vtra decimæ quartæ lunæ vespere agnus esset immolandus, priorisne, qua dies decimus quartus incipere putatur, an posteriori, quæ initio decimi quinti adiuncta erat. Quæ res nec paucis, nec facile potest explicari: quamvis enim posteriori immolari debuisset dixerimus, multa ad tuendam, atque confirmandam veritatem dicenda sunt, quæ prætermittere non possumus. Id ergo dicimus quod diximus, neque enim nobis ab ea recedendum est, quæ vetustissimorum quorumque patrum, ac doctissimorum concors sententia est: posteriori vespere, quæ diei decimi quarti finis erat, agnum lege immolari debuisset: quod magnis, atque euidētibus argumentis demonstrabimus.

Primum ex verbis ipsius legislatoris desumitur, qui Exodi. 12. ait: *Erit autē agnus absque macula, &c. Et servabitis eum usque ad quartam decimam diem mēsis huius, immolabitque eum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vespere.* † In toto hoc capite tam veteres quam recentiores

7
Vltra vespere diei 14. immolatur agn⁹.

8

expositores vespere finem decimi quarti diei interpretantur, nec tamquā dubium id confirmandum putant, sed vt rem, de qua nulla sit quæstio, pro certo haberi volunt. Sunt tamen eorū verba diligenter attendenda, non enim dicitur dicunt vt nos, Posteriori vespere, sed id alijs verbis significant docentes huic vespere adiunctum initium esse quintæ decimæ lunæ, siue quinti decimi diei. Ita Hugo. S. Victoris in Annotationibus in Exodum interpretatus est. Et Lyranus, & Abulēsis quæst. 10. & 19. in idem caput. 12. & in secūda parte Defensorij, cap. 7. & 8. & in. 2. Paralip. c. 2. quæst. 15. & 16. & in Deut. cap. 16. q. 1. & Caietanus. Atq; vt Bedā, Anselmū, Hieronymū, Ambrosium, aliosq; omit tam, quorū verba postea referam, ex quibus hoc idem facillimè colligitur: Iosephum grauem, ac domesticum testem citabo. Sed queram prius, si priori vespere diei decimi quarti agnus immolatur, cū lex dicat: Nec remanebit quidquam ex eo vsq; mane, hoc mane vtrū diei decimi quarti erit, an decimi quinti? Planè decimi quartus, non enim finitur dies ille vsq; ad vespere sequentem. † Si igitur dicat Iosephus sequens mane esse decimi quinti, non erit dubium eum sensisse agnum immolandum esse posteriori vespere, atque ita omnes ludæos facere. Vide ergo quid scribat lib. 3. Antiq. cap. 10. Mense autem Xanthico, qui nostris Nisan vocatur, & annum exorditur, luna quartadecima, Sole ardetem obtinente, quandoquidem hoc mense ab Aegyptiaca seruitute liberati sumus, sacrificium quod tūc exeuntes fecisse diximus, Pascha nominatum quotannis instaurare lege iubemur, celebramusque id per sodalitia nihil è victimis in sequentem diem relinquentes, quæ est quinta decima, & Azymorum festiuitatis prima. Quid dici potuit apertius? Nec verò Græca aliter sunt interpretanda, quæ ita habent, μηδ' ἐν ὁρῶν τῶν τεθνηκότων ἐστὶ τὸ ἐπισημασμένον, ὡς εἶναι ἢ καὶ ἀνάτη δὲ λέγεται τὸ δὲ τῶν ἀποθνήσκοντων. &c. Hoc est: Nihil eorū quæ immolantur in posterū diē seruato. Quintus autē & decimus excipit diē Paschæ, qui Azymorū sollemnitas est. Est enim sensus: Decimus quintus dies est qui cōsequitur diē Paschæ, id est,

Exo. 12.

Vespere.

Gen. 30.

Exo. 18.

Leu. 23.

Luc. 23.

id est, vespere qua immolatum est Pascha. Alioqui cui dubium erat decimum quartū diē excipi decimo quinto? Sed cum dixisset, In posterum diem, ne quis fortè putaret esse decimum quartum, vt in alijs sollemnitatibus, decimum quintum esse dixit. Quod si vim Græci nominis inspiciamus ἐπισημασμένον, nihil manifestius, est enim si de diebus sermo sit, proximè insequens dies. Fac igitur eos agnum immolasse prima vespere diei decimi quarti, ἐπισημασμένον erit mane diē decimi quinti, nā dies decimus quintus διαδέχεται, id est, excipit continuò diem Paschæ. Ea ergo quam vocauit ἐπισημασμένον, id est, posteram, est quæ excipit diem Paschæ, nam dies posterus, siue superueniens, est idem qui & excipiens: sed posterus dicitur cum nondum venit, excipiens autem cum iam venit, nec potest diem præteritū excipere nisi qui posterus erat. Verū quid aut Iosephi, aut aliorum testimonio opus est, cum vsu Scripturæ, & omnium gentium Vesper, aut Vespere finis eius diei, cuius vespere dicitur, semper intelligatur, nunquā principium? Quid enim aliud intelligi potest cū legimus: Rediitque ad vespere Iacob de agro egressa est in occursum eius Lia: aut cū sedir Moyse vt iudicaret populū, qui assisibat sibi à mane vsq; ad vespere, nisi finis illorū dierū? Itaq; etiā scriptū sit: † A vespere vsq; ad vespere celebrabitis Sabbata vestra, diesque festi à vespere incipient, tamen initium festi diei nūquam vespere dictum est, neque vt initium ponitur, sed vt finis illius diei vnde festus incipit: & cum à vespere incipere dicitur, à fine diei illius, cuius vespere ponitur, incipere intelligitur: quia (vt semel dicam) vespere non respectu sequentis diei, sed præcedentis potius accipitur. Quod adeò verum est vt partē Parascetes propiorem initio Sabbati Lucas nequaquam vespere Sabbati appellare voluerit, vt impropiam, atq; insolentem locutionē vitaret, sed manè. Et posuit, inquit, eum in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat. Et dies erat Parascetes, & Sabbatum illucescebat. Et Leu. 23. scriptum est: Et affligetis animas vestras die nono mēsis. A vespere vsq; ad ve-

spere celebrabitis Sabbata vestra. Dies Expiationum, de quo loquitur, decimus erat, sicut paulò ante dixit: Decimo die mēsis huius septimi dies Expiationum erit, sed quoniam ieiunium, & afflictio à vespere præcedenti incipiebant, non dixit: A vespere decimi diei affligetis animas vestras, ne finè ipsius diei decimi omnes meritò significari putarent: sed, Affligetis animas vestras die nono mēsis, quoniam vespere, qua dies decimus incipiebat, finis erat diei noni. † Ac ne totus dies nonus intelligeretur, addidit: A vespere vsq; ad vespere celebrabitis Sabbata vestra, ac si diceret: Vespere diei noni incipietis afflictionem decimi, qui Expiationum est. Cum ergo dicit, Decima quarta die ad vespere, finis decimi quarti diei si ne dubio intelligitur. Præterea sollemnitas Azymorum quis potest dubitare vtrum priori vespere diei vicefimi primi finiatur, an posteriori, cum priori dies vicefimus primus non finiatur, sed incipiat? Quare cū præcipit legislator Exo. 12: Primo mēse quarta decima die mēsis ad vespere comedetis azyma vsq; ad diē vicefimam primam eiusdē mēsis ad vespere, vsq; ad posteriorem vespere intelligit. Si ergo vespere diei vicefime primæ vespere posterior est, cur vespere diei decimæ quartæ non sit etiam posterior? Cur eadem verba in eodem contextu non eodem modo intelligantur? Adde quod cum dicit: Immolabitque eum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vespere, in Hebræo est, בֵּין הָעֶרְבָיִם, id est, inter duas vespere, quod alibi. lxx. vertisse diximus, ἀνα μέσον τῶν ἑσπερίων quod idem significat. † Si autem priori vespere decimæ quartæ diei agnus immolatur, non potest immolari inter duas vespere, nā dies à vespere incipit, & tēp⁹ illud inter duas vespere interiectū nō est decimi quarti diei, qui nōdū incepit, sed decimi tertij. Aut igitur tertio decimo die immolabitur cōtra legis præceptū, aut si die decimo quarto immolad⁹ est inter vespere, necesse est vt propè posteriorem vespere immoletur. At dices vespere initium diei dici, quoniam ita dies numerari cœperunt, ait enim Moses: Factumque est vespere, & manè dies vnus. Nego sanè dies

Genes. 1.

M illos

Varia die-
rum initia.

illos ita numerari, sed à mane vsque ad alterum mane, vt Beda in libro de Temporibus ratione docet his verbis: Moyſes autem proprium (diem) ita descripsit: Et factum est, inquit, vespere, & factum est mane dies vnus. Quæm Hebræi, & Chaldæi, & Persæ sequentes iuxta primæ conditionis ordinem diei cursum à mane ad mane deducunt, vni brarum videlicet tempus luci supponentes. At contra Aegyptij ab occalu ad occasum. Porro Romani à medio noctis in medium. Umbri, & Athenienses à meridie ad meridiem dies suos computari maluerunt. Diuina autem auctoritas, quæ in Genesi dies à mane vsque ad mane computandos esse decreuit, &c.

13 † Quoniam igitur prius factam lucem esse dixit, quæ perfecta, & diei primi initium fuit, (dies enim ille fiebat non secundum motionem solis, sed primogenita illa luce suum splendorem diffundente, vt autor est Basilius Hom. 2. in Hexahemeron,) rectè dicit: Factum est vespere & mane dies vnus. Videlicet tempus umbrarum, vt Beda dixit, luci suppositum: & vespere, id est, finis diei artificialis, cum prima illa luce, & mane sequentis factum est dies vnus. Et vidit, inquit, lucem quod esset bona, & diuisit lucem à tenebris. Appellauitque lucem Diem, & tenebras Noctem: factumque est vespere & mane dies vnus: hoc est, lux illa, quæ dies artificialis dicitur, & vespere terminatur, simul cum nocte, quæ vsque ad alterum mane protenditur, dies primus fuit. Dein de reliqui dies eodem modo numerati sunt: Et factum est vespere & mane dies secundus: &c. Vespere cum luce eiusdem diei, quæ primo mane cœpit, factum est dies secundus. Atque ita de reliquiis. Hoc ex Basilio in eo loco quæ modò indicauimus, intelligitur, & apertius ex eius imitatore, & quasi interprete, Ambrosio libro. 1. in Hexahemeron, capite. 10. Querunt, inquit, aliqui cur prius vespere, postea mane Scriptura memorauerit, ne forte noctem priusquam diem significare videatur. Nec aduertunt primò quod præmiserit diem dicendo: Et vocauit Deus, Diem lucem, & tenebras vocauit Noctem. Deinde, quod vespere finis diei sit, & mane finis

noctis. Ergo vt prærogatiuam, & primatus natiuitatis diei daret, & prius finem diei significauit, post quæ secutura nox est, deinde postea finem noctis adiunxit. &c. Sit hoc ergo quasi primū argumentum, etsi multiplex videatur, quod totum ex verbis Scripturæ petitum est.

14 † Secundum argumentum ex ipsa Hebræorum consuetudine desumitur. Iudæi eodem die, atque eodem tempore agnum immolabant, quo patres eorum, cum ex Aegypto proficisci volebant, immolabant, de eo enim die ita lex loquitur Exod. 12: Habebitis autem hunc diem in monumentum, & celebrabitis eum sollemnem Dño in generationibus vestris cultu sempiterno. &c. At Hebræi ex Aegypto exituri posteriori decimiquarti diei vespere immolarunt, posteriori igitur vespere semper immolabatur. Posteriori vespere eos agnum immolasse ex eo perspicitur, quod decimoquinto die mensis egressi sunt, vt legimus Numero. 33: At qui eo mane exierunt, quod proximè immolationem agni consecutum est, vt est in eodem capite: Profecti de Rameſse in mense primo in quinta decima die mensis primi altera die à Phasæ filij Israel in manu excelsa. &c. Atque vbi nos habemus, Altera die à Phasæ, lxx. verterunt: τῆς ἐπαύριον τῆς ἑσπέρης, id est, ea die, quæ Paschæ immolationem sequebatur. Posteriori ergo vespere immolarunt, illa enim est quam mane diei decimiquinti consecutum est. † Superest, vt ostendam eos mane profectos esse, quod si ostendero, res planè confecta est. Ostendam autem facillimè. Nam angelus media nocte percussit primogenitos Aegyptiorum, vt est in Exodi. 12: Factum est autem in noctis medio percussit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti à primogenito Pharaonis, qui in folio eius sedebat, vsque ad primogenitum captiuæ, quæ erat in carcere, & omne primogenitum iumentorum, &c. Hoc vbi senserunt Aegyptij vehementer perterriti surrexerunt, & nocte eadem quanta maxima festinatione poterunt, Hebræos è suis finibus eiecerunt. Quod ita perspicue docet sacra Historia, vt nemo dubitare posse videatur. Surrexitque Pharaon nocte, & omnes

omnes serui eius, cunctaque Aegyptus. &c. Vocatisque Pharaon Moysè & Aharon nocte, ait: Surgite, & egredimini à populo meo vos, & filij Israel: ite, immolate Domino sicut dicitis. Urgebantque Aegyptij populum de terra exire velociter dicentes, Omnes moriemur. Quod est in Hebræo vehementius, hoc enim sonat: Et præualeſcebat Aegyptus super populum ad festinandum dimittere illos de terra, dicebant enim, Omnes nos morimur. Et. lxx. pro eo quod vertit Hieronymus Urgebant, posuerunt *uati. B. u. l. o. r. o.*, id est, cogebant. † Hæc tanta festinatio vrgentium, & mortem imminentem vehementer timentium nisi illi discederent, quam moram, quamuis breuem, foret? Certè tam vehemens, tamque præceps fuit, vt post eorum profectiōnem de Rameſse in Soccoth, legamus: Coxerunt que farinam, quam dudam de Aegypto conſperſam tulerant, & fecerunt subiciuerunt panes azymos: neque enim poterat fermentari cogenibus exire Aegyptijs, & nullam facere sine tibus moram, nec pulmenti quicquam occurreret præparare. Quare omnino mane exierunt, vt rectè animaduertit Abulensis in cap. 23. Leuit. quæst. 6. Idè quæst. 1. in caput. 16. Deuter. affirmat iussisse Moysen vt nihil in mane sequens relinqueretur, ne putarent se eo tempore mansuros, sed scirent cum magna festinatione se fore exituros. Si autem mane illo profecti non essent, sed totum diem in Aegypto mansissent, profectio & panem fermentatè, & pulmenta præparare potuissent. Ità vt dico veteres intellexerunt. Hieronymus in illud Hoseæ. 3. Dies multos expectabis, ait: Quinta decima die illucscere mensis Nisan percussa sunt Aegyptiorum primogenita, & Israelis de Aegypto eductus est populus. † Et Beda in libro de Temporibus ratione, capite. 6. Vna quippe dies Paschæ, id est, transitus est, quarradecima videlicet primi mensis, in qua vespere agnus immolari iussus est, & mox sequenti nocte transiit Dñs Aegyptiorum primogenita percussis, & signatas agni sanguine domos filiorum Israel liberans. Sequentes verò dies septem, id est, à decimoquinto vsque ad vigesimum primum

mensis eiusdem, Azymorum propriè vocantur. Iosephus quoque lib. 2. Antiq. c. 5. haud obscure idè sensit, idè enim dicit quod ex Exodo retulimus. Nam pestis, inquit, illa nocte absumpsit primogenita Aegyptiorum, vt agminatum ad regiam concurreretur à proximis: vociferantibus non amplius detinèdos Hebræos. Tunc rex accito Moysè mandat vt abeant, ratus ob eorum exitum regionem cessantibus calamitatibus esse subleuandam. Dionysius etiam Hebræos honorabant, alij quò celerius discederent, alij propter vicinitatis consuetudinè. Atque hoc pacto exitum est silentibus Aegyptijs, & poenitentibus ob præteritam malà tractationè. &c. Quo tempore exierint ex præcedentibus relinquit intelligendum, nocte videlicet illa, de qua loquebatur, nec enim alterius temporis meminerat. † Sed cum his quæ diximus, pugnare quædam videtur & in Scriptura, & in probatis historicis. Primū in Exodo legimus, Moysen dixisse senioribus filiorum Israel: Nullus vestrum egredietur ostium domus suæ vsque mane. Transibit enim Dominus percussus Aegyptum, &c. Non ergo ante diem egredi potuerunt. Rursum constat eos noctu egressos esse ex Aegypto. Exod. 12: Nox ista est obseruabilis Domini, quando eduxit eos de terra Aegypti. Et Deuterono. 16: Quia in isto mense eduxit vos Deus de Aegypto nocte. Et postea: Immolabis Phasæ vespere ad Solis occasum, quando egressus es de Aegypto. Quod ad primum locum attinet, eandem questionem proponit, ac soluit Rupertus libro. 2. de Trinitate, & operibus eius, cap. 18. his verbis: Si nocte vocatis Moysè, & Aharon hæc dixit, quomodo illud quod supradictum est: Nullus vestrum egredietur ostium domus suæ vsque mane, iuxta litteram stabit? Sed fuerit hoc illis mane, quod vocati exire compelli sunt transactam. media nocte, & aspirante præsens latitans iuge, &c. † Et Calista in illud Urgebantque Aegyptij, &c. ait: Hinc & ex se iunctis in hoc eodem capite apparet quod non obstante mandato Moysi vt nullus egredieretur domum vsque mane vrgentibus Aegyptijs cœperunt eadem nocte verisus die egredi, &c.

M 2 Audierat

Exod. 12.

Audierat Moyses nocte illa percussio-
 dos esse primogenitos Aegyptiorum;
 sed morâ percussiois nesciebat, ideo
 manè expectari tunc quidem voluit.
 Sed postquam vocatus est à Pharaone;
 & iragem primogenitorum iam factâ
 cognouit, egredi ex domibus omnes
 permisit, & vrgentibus Aegyptijs val-
 de manè, cum adhuc tenebræ essent;
 profectus ex Aegypto est: cum suis.
 Quapropter cum dicitur: Nox ista est
 obseruabilis Dñi, quando eduxit eos
 de terra Aegypti, confirmatur his verbis
 sententia nostra, atque adeo omnium
 scriptorum, non impugnatur. De no-
 æ enim loquitur, qua primogeniti oc-
 cisi sunt; & ea populis editus est de
 terra Aegypti, ante lucem videlicet se-
 quentis diei. Nam totum tenebrarum
 tempus, *לילה*, id est, nox, Hebræis di-
 citur. Genes. 1. Et diuisit lucem à tene-
 bris: Appellauit quæ lucem Diem, & te-
 nebras Noctem. Ex quo & illud Deute-
 ronômij explicatur: Quia in isto men-
 se eduxit vos Deus de Aegypto no-
 æ. † Quodq; ex eodem Deuterono-
 mij capite attulimus: Immolabis Phæse
 vespere ad Solis occasum, quando egres-
 sus es de Aegypto, Hieronymus Olea-
 strius ita interpretatur, eos non ad So-
 lis occasum profectos esse ex Aegypto,
 sed post median noctem ante lucem,
 ideo quæ his verbis non horam noctis
 indicari, sed tempus, id est, nocte non-
 dum finita exiisse. Quod rectè dictum
 est, super enim Phæse immolari in So-
 lis occasu, verum non eo tempore quo
 egressi sunt ex Aegypto, id est, ita vt
 non differatur ultra noctem illam, quæ
 egressi sunt ex Aegypto, id est, ita vt
 non differatur ultra noctem illam, quæ
 egressi sunt, quæ incipiebat occidere
 Sole decimum quartum diem. Pro Quanto,
 in Hebræo est Tempore exitus tui; &
 apud Iux: Tempore quo egressus es. &c.
 Solèr autem tempus ita poni, vt non
 certam horam significet, sed moram
 quamdam temporis longiore, vt 2. Re-
 g. 11. Factum est autem vertete mi-
 nis, do tempore quo solent reges ad bella
 procedere. Gen. 17. † Pacti vero mōi
 affuam ad Isaac, quem pariet tibi Sara
 tempore isto in anno altero. Num eodē
 ipso die, quo hæc dicta sunt, necesse fuit
 parere Saram? Ita dicitur tempus mensis,

Regula.

21

tempus cōceptus oñium, tēpus fructuū,
 & id genus multa.

In historicis Iosephus nobis aduer-
 sari videtur, qui lib. 2. Antiq. cap. 5. ait:
 Illucescete, verò quarta decima omnes
 ad exitum animati sacrificabant, & san-
 guine domos lustrabant. &c. Initio er-
 go diei decimi quarti, id est, priori ve-
 spera, non posteriori, vt nos diximus,
 agnum immolarunt Hebræi. Primum
 de Iosephi sententia ambigendum non
 est, qui lib. 3. Antiq. cap. 10. sequentem lu-
 cem à vespera immolationis agni deci-
 mum quantum diem esse, nihilque ex
 agno in eam relinquere licere dixit, quod
 falsum esset, nisi posteriori vespera
 agnus mactaretur. Cumque de prima
 agni immolatione scripserit in hoc
 ipso loco, quæ nobis obijcimus: Et per-
 acta coena reliquias carniū exusserūt
 tamquam exituri, quod perinde est ac si
 diceret: Non seruauerunt eas in lucem
 sequentē, ante quam exituri erant, &
 quam postea decimum quintum diem
 esse scripsit, quis non videat eum pa-
 lam dicere posteriori vesperamactatū
 esse Pascha? † Cur ergo dixit illucesce-
 te quartadecima omnes sacrificasse?
 Nego hoc Iosephum dixisse, sed eius
 interpretis vitiole vertit. Non enim di-
 xit, *Εν τριτάτῃ*, quod presentis temporis
 est, sed *ἐν τριτῇ*, quod præteriti signifi-
 catione habet, & quidem nonnumquam
 plusquam perfecti. lib. 17. Iliados.

22

ὁ θεὸς ὑπάκουστος
καὶ ὁ ἀγαθὸς ἐπιτοπὸρ, ὁ δὲ ἀπὸ τῆς νύκτις ἄρατος.
 Hoc est. *Quæ dii caelestes*
Patri caro dederunt, hæc autem filio suo
dederunt.

Verrendum igitur erat. Postquam
 adfuit dies decimus quartus, omnes sa-
 crificabant, tempore scilicet quod illis
 præscriptum fuerat, id est, posteriori
 vespera. Vt si conuiuium fuisset in die
 quartum decimum promissum, & par-
 tum, rectè diceremus: Postquam dies
 decimus quartus illuxit, ad conuiuium
 omnes sederunt, & epulari sunt: non
 scilicet mane, sed paulò ante meri-
 diem hora solita. Sed hoc in quar-
 to argumento plenius explicabimus.
 Zonaras fortasse quempiam mo-
 ueat, qui in primo sui Chronici to-
 mo scripsisse dicitur: Egressi sunt
 mense

mensis Xanthico die decimo quinto,
 Oriente Luna. Quod si Oriente Luna
 profecti sunt ex Aegypto, in ipso Solis
 occasu exierunt, in plenilunio enim cū
 Sol occidit, oritur Luna. At id Zon-
 aras se dixisse etiam negabit, non enim
 id scripsit, sed: *Ἐξ Ἰλίου δὲ μὴνός ἑαυθιμῆ-
 πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ κατὰ σελήνην*, hoc est,
 Exierunt autem mensis Xanthici quin-
 tadecima secundum Lunam. Quod il-
 le ex Iosepho, vt reliqua ferè de Iudæis,
 desumpsit, qui libro. 3. Antiquit. cap. 10.
 Pascha celebrari dicit mensis Xanthi-
 co, quem Hebræi vocant Nisan, quar-
 to decimo die *κατὰ σελήνην*, id est, secū-
 dum Lunam, vt scilicet quartum deci-
 mum intelligamus non secundum So-
 lis cursum, vt nos nunteramus, sed se-
 cundum numerationem cursus Lunæ,
 ideoque interpret vertit Decima quar-
 ta Luna. Quod vel ex eo intelligi satis
 potest, quod Dionogenes Laertius scri-
 puit lib. 1. in Solone. *ἡθίωσα τὴ Ἀθηναίως*
τὰς ἡμέρας κατὰ σελήνην ἄγειν. Quod
 eleganter vertit interpret in hunc mo-
 dum: Athenienses verò vt dies secundū
 Lunæ cursum agerēt monuit. † Quod
 si quis interpretetur Secundum Lunā,
 lucente Luna, aut per Lunam: & nos
 dicemus eos per Lunam profectos esse,
 id est, ante lucem, in plenilunio enim
 Luna vsque ad Solis ortum lucet. Sed
 quod ante diximus verum est. Et qui-
 dem Iosephus, cum id in alijs festis die-
 bus nō adnotasset, cum ad eum venit,
 qui primus omnium est, & initio anni
 celebratur, meritò addidit. Secundum
 Lunam, vt inde omnes dies quomodo
 accipiendū essent, semel intelligeretur.
 Expositis Scripturæ, & historicorū ver-
 bis, atque autoritate tacente, ratio ipsa
 vrget semper, & reclamat. Qui fieri
 potuit, vt tot hominum millia in terra
 Gessen dispersa nocte illa conuenirent
 in Ramesses urbem, vnde profecta fuis-
 set constat ex Numeror. 33? Quomodo
 vasa aurea, & argentea tam citò acce-
 perunt ab Aegyptijs? Vt celerrimè
 hæc fierent, vno saltem die opus fuit.
 Ad hæc Iosephus responderet libro. 2.
 Antiquit. cap. 5. de Moise loquens: Ille
 verò in tribus diebus ad profectiōnem
 & per sodalitia distributos in vno loco
 continebar. Postquam verò adfuit
 quartus decimus dies, omnes ad exitum

24

tum animati sacrificabant. † Ante de-
 cimum quartum ergo diem omnes
 erant in eodem loco vnde profecti
 sunt, id est, in Ramesses, & quidem
 per sodalitia distributi. Quare rectè
 omnes exire potuerunt. Vasa autem
 aurea, & argentea aut ante diem deci-
 mum quartum petierant, vt Augusti-
 nus quæstione. 45. in Exodum, & Abu-
 lensis existimant, aut certè iam profec-
 turi petierunt Aegyptijs mortis ter-
 rore turbatis facillè concedentibus.
 De quo in eodem loco Iosephus: Tunc
 rex accidit Moise mandat vt abeant,
 ratus ob eorum exitum regionem ces-
 santibus calamitatibus esse subleuan-
 dam. Donis etiam Hebræos hono-
 rabant, alij quo celerius discedere
 rent, alij propter vicinitatis constre-
 tudinem.

Tertium argumentum. Dominus
 eodem die agnum immolauit, quo
 omnes Iudæi secundum legem im-
 molabant, quod ex tribus prioribus
 Euangelistis ita perspicuum est, vt
 confirmari non debeat. At qui Chri-
 stus decimo quinto die mensis, qui
 continuò immolationem agni fuit
 consecutus, primoque die sollemni-
 tatis Azymorum in crucem sublatus
 est: posteriori ergo vespera diei de-
 cimi quarti agnum occidit, & co-
 medit. † Quod assumpsit decimo
 quinto die mensis primi sublatus est
 in crucem, si confirmaturo, tota
 ad exitum perducta, & profligata
 quæstio est: At hoc tam facillè con-
 firmatum est, vt non solum penè vete-
 rum omnium patrum, ac recentiorum
 Scripturæ enarratorum, sed Scho-
 lasticorum quoque Theologorum in
 hoc sententiæ, ac verba conueniant.
 Atque ita multi illorum de die, quo
 Christus agnum occidit, & de eo quo
 ipse occisus est, loquuntur, vt simul
 de communi legis immolatione lo-
 quantur, & omnia quæ hætenus dix-
 imus, confirment. Ambrosius libro
 16. Epistolarum, epistola. 83. Et cele-
 brauit Pascha hebdomadæ, in qua
 fuit quarta decima Luna quinta fer-
 ria. Deniquè ipsa die Pascha cum di-
 scipulis manducauit. Sequenti autem
 die, hoc est, sexta feria, crucifixus est,
 Luna quintadecima. Chrysostomus

26

Hom. 28. in Matth. primum diem Azy-
morum dicit esse vesperam quintæ Sabba-
ti, quæ erat ante primum diem Azy-
morum, consueuerunt enim (inquit) sem-
per dies à vespere numerare, & eius me-
tionem facere in vespere, quo Pascha
erat immolandum. & c. Si ergo dies se-
quens, quo Christus est occisus, fuit pri-
mus dies Azymorum, decimo quinto
die occisus est. † Idem apertius docet
27 bis Isychius in cap. 23. Leuitici. Beda in
libro de Temporibus ratione, cap. 45:
Nam quod Dominus decima quinta Lu-
na feria sexta crucem ascenderit, & vna
Sabbatorum, id est, die Dominica, sur-
rexit à mortuis, nulli licet dubitare
Catholico; ne legi, quæ per agnum Pa-
schalem decima quarta die primi mensis
ad vesperam immolari præcipit, pariter
& Evangelio, quod Dominum eadem
vespera tentum à Iudæis, & manè sex-
ta feria crucifixum, ac sepultum prima
Sabbati resurrexisse perhibet, videa-
tur incredulus. Idem apertissime do-
cuit in cap. 26. Marthæi, in cap. 14. Mar-
ci, in cap. 22. Lucæ, Innocentius. III. li-
bro. 4. de Sacro altaris mysterio cap. 4.
Anselmus in cap. 26. Marthæi, Sanctus
Thomas, in. 4. distinctione. 11. quæstio-
ne. 2. art. 2. quæst. 3. in 3. part. quæst. 46.
art. 9. libro. 4. Contra Gent. cap. 26.
& in primo opusculo, quod est contra
errores Græcorum propè finem, & c.
in Euangelium Iohannis cap. 13. Abul-
lensis in. 2. parte Defensorij, ca. 7. & 8.
& in li. 2. Paral. cap. 2. quæst. 16. & alijs
quam plurimi. Nec mirum est hoc Chri-
stianos sensisse doctores, quando quidam
& Iudæorum traditio fuit, quam refert
Augustinus Eugubinus in Annotatione
28 in diebus Messia. † At quis credat, in-
quies, Christum in crucem actum fuisse
se primo die Azymorum, qui celebra-
rimus erat, & quæ nec iudicia fieri po-
terant, nec supplicia quemquam affice-
re, nec sepelire licebat? Immo quis non
credat, cum id plurimi, grauisimique
scriptores tradiderint, quos iam nomi-
nauit, & Chrysostomus in altero præ-
terealoco, hoc est, Hom. 86. in Matth.
Idem Apostolos docuisse tradidit Epi-
phanius lib. 2. Contra hereses, Hæresi. 70.
Dicunt enim, inquit, idem Apostoli:

Quando illi (Iudæi) conuiuantur, vos
ieiunantes pro ipsis lugete, quoniam in
die festiuitatis Christum crucifixerunt,
& c. Sententiam mortis non Iudæi tu-
lerunt, sed Pilatus, & milites Romani
eum flagellauerunt, atque in crucem
egerunt, quos religio diei festi non mo-
uebat. Sed neque Iudæos ipsos moue-
bat, qui hoc se maxime religiosos puta-
bant, quod hominem, ut ipsi iactabant,
blasphemum, & læsæ Diuinæ maiesta-
tis reum accusarent, mortemque illi
29 omni ratione accelerarent. † Etenim
Sabbato filij Israel inuenerunt hominem
colligentem ligna, & eo die quo nec ci-
bos parare fas erat, apprehensum addu-
xerunt ad Moysen, & Aharon, & vni-
uersam multitudinem, & recluserunt
eum in carcerem lapidibusque; extra ca-
stra obruerunt, ut est in cap. 15. Nume-
rorum. Sepelire autem eodem die ne-
cesse erat, quoniam Deut. 21. præcipit
Dominus: Quando peccauerit homo
quod morte plestendum est, & adiudi-
catus morti appensus fuerit in patibu-
lo, non permanebit cadaver eius in li-
gno, sed eadem die sepelietur. Atque
hoc magis tunc faciendum erat, quod
Sabbatum instabat, quod magnus dies
dicitur à Iohanne, quia Sabbatum erat,
& dies secundus Azymorum. Nec ve-
rò huic sententiæ quisquam aduersum
putare debet, quod de die passionis
Christi scripsit Iohannes cap. 19: Erat
autem Parasceue Pasche hora quasi sex-
ta, ut propterea id factum neget ipso die
festo Pasche, id est, primo Azymorum,
quoniam Parasceue diem festum præ-
cedit. Non enim est Parasceue aut Azy-
morum, aut alterius ullius sollemnita-
tis, nisi Sabbati; quia ceteris diebus
festis cibos parare licebat, atque adeo
ipso primo die Azymorum, ut disertè
30 Moyses docuit Exo. 12. † Solo Sabbato
id non licebat, sed sexta feria præceden-
ti parandi erant, quæ propterea Græcè
dicta est Parasceue, id est, præparatio.
Quamobrem non is sensus est, quem
verba primo aspectu præferunt; Erat dies
qui antecedit primum Azymorum, sed
perinde est ac si diceret, Erat sexta fe-
ria, quam continuo Sabbatum conseque-
batur, eademque erat dies Pasche, id est,
primus dies Azymorum, de quo Iohannes
dixit ca. 13: Ante diem festum Pasche, & c.
Quod

Quod verò Iudæi dicunt, primum diem
Azymorum non posse incidere in sex-
tam feriam, meræ nugæ sunt, aduersus
quas in cap. 13. Iohannis latius disputa-
bimus, si Dominus voluerit, & optimè
disputatum est ab eruditissimo viro P.
Francisco Toletio Societatis nostræ, in
commentarijs eiusdem, cap. 13.

*Dies Pa-
scha an esset
festus.*

Quarum argumentum, quod caput
est, & omnia continet, in extremum di-
stulimus, quoniam ut eius vis intelli-
geretur, nonnulla fuerunt ante explica-
nda, & tam illustre, tamque validum est,
ut si in fronte collocaretur, frustra cete-
ra afferri viderentur. Id est huiusmodi.
Dies Pasche non erat dies festus, ut
dies Azymorum, ut à vespera vsque ad
vesperam celebraretur, sed eius tunc
finis, hoc est vespera, quæ in hac dispu-
tatione posteriorem sepe appellauimus,
quia agno immolando dicatus erat, &
31 Pascha vocabatur. † Extra controuersiam
igitur esse debet agnum sub finem de-
cimiquarti diei immolari debuisse, ac
sequentem continuo auroram decimi-
quarti, id est, primi diei Azymorum
fuisse. Nouum hoc multis videbitur,
sed ego vetus esse ostendam. Princi-
piò hoc docet Innocentius. III. libr. 4.
de Sacro altaris mysterio, cap. 4. his ver-
bis: Dies autem festus Paschalis erat
quintadecima Luna, secundum illud:
Et in quinta decima die sollemnitatem
celebrabitis altissimo Domino. Nam
quartadecima non erat sollemnis, nisi
tantum à vespera. Ante diem festum
hunc Dominus Pascha cum Apostolis
celebrauit, & c. Satis hic, & in toto ca-
pite indicat de vespera, quam dies pas-
sionis secutus est, loqui se. Hoc idem
sensit Abulensis quæstio. 11. in caput. 9.
Numerorum, sed latius, & apertius in
secunda parte Defensorij, cap. 8. Cu-
ius etiam libenter verba subscribam.
Nunc autem sciendum est, quod dies
quartadecimus mensis, quamquam
esset Pascha, tamen non erat dies festus,
quia non vacabatur à laboribus, sed fie-
bat illa die opera fertilia, sicut ceteris
diebus: & nihil aliud erat quod specia-
liter pertineret ad istum diem, nisi quod
immolabatur agnus ante Solis occa-
sum, & comedebatur. † Festum au-
32 tem Azymorum, quod incipiebat die
sequenti, & durabat septem diebus,

habebat duos dies sollemnes, in qui-
bus cessabatur ab omni opere feruili.
Exod. 12. Ideo dies quartus decimus
poterat vocari Pascha propter agnum
Paschalem, sed non poterat proprie
vocari festum. Dies autem quintus
decimus poterat vocari dies Azy-
morum, & etiam dies festus propter ce-
lebritatem eius. Hæc Abulensis. Sed
nos potius hoc autoritate Scripturæ
confirmemus. Innocentius, & Abu-
lensis proferunt illud Iohan. 13: Ante
diem festum Pasche. & c. quo in lo-
co vespera decimi quarti diei, qua
agnus cædebatur, intelligitur cum di-
citur, Ante diem festum Pasche, ipsa
enim Pascha vocabatur, non dies fe-
stus Pasche: at primus dies Azy-
morum, quia festus erat, iure dictus est
33 dies festus Pasche. † Quod si Scri-
pturæ verba obseruemus, inueniemus
diem Azymorum sollemnem, & fe-
stum, & sollemnitatem vocari, diem
verò decimum quartum sollemnem
non dici, nec festum, nec sollemnita-
tem, quoniam simpliciter non erat sol-
lemnis, sed secundum extremam par-
tem. Leuit. 23: Hæ sunt ergo feriæ Do-
mini sanctæ, quas celebrare debetis
temporibus suis. Mense primo quar-
ta decima die mensis ad vesperam Pha-
se Domini est, & quinta decima die
mensis huius sollemnitas Azymorum
Domini est, quod paulò post explica-
bimus. Eodem modo loquitur cap. 9.
& 28. Numerorum, & Deut. 16. & ali-
bi sæpe. Quod enim Exodi. 12. scriptum
est: Habebitis autem hunc diem in mo-
nimentum, & celebrabitis eum sollem-
nem Domino in generationibus ve-
stris cultu sempiterno: aut de die Azy-
morum dictum est, aut certè de Pascha
cum illo coniuncto, quasi vnus dies, aut
vna sollemnitas sit. Hoc sequentia ver-
ba declarant: Septem diebus azy-
mum comedetis. In die primo non erit ferme-
tum. Cum enim azy-
mum ab ipsa vespe-
ra Pasche incipiant, & continuo dies
sequatur Azymorum, quasi pro ead-
dem sollemnitate numerantur. Apud
Ixx. hoc manifestius est, qui vertunt: Er-
it dies hæc vobis in memoriale, & ce-
lebrabitis eam festum Domino in ge-
nerationibus vestris, legitimum sempi-
ternum, celebrate eam septem dies.

34 † Hoc etiã videbimus in iisdem locis, nunquam Hebræis præcipi ut in eo ab opere seruii ferientur, ut in primo, atque vltimo die Azymorũ, & in alijs. Cui obseruationi si alteram adiungas, quam tradidit Iosephus lib. 3. Antiquit. cap. 10. his verbis: Nullum autem festũ ducitur absque holocaustate, & laborũ vacatione, sed in omnibus omnino hæc duo lex obseruari iubet, peripicuum fiet diem hunc non fuisse festũ. Quod facile intelligitur ex Mar. 14: Et primo die Azymorum quando Pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quo vis camus, & paremus tibi ut manduces Pascha? Et mittit duos ex discipulis suis, & dicit eis: Ite in ciuitatem, & occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans. & c. Si enim dies festus esset, nec Apostoli parare possent, nec homo ille lagenam aquæ ferret in ciuitatem.

35 Obseruandum etiam in alijs diebus festis mentionem vespere non fieri, nisi in Pascha, quoniam totus dies profestus erat, eius tantum extremum sacrum erat, quia tunc agnus immolabatur. Quare Pascha non duas vespere habebat, ut festi dies, sed eam quæ diem decimum quartum clauderet. † Si dicas, nõ fuisse necesse vespere meminisse in illis, quoniam de omnibus dictum erat Leuit. 23: A vespera vsque ad vesperam celebrabitur Sabbata vestra: quero cur in eodem capite in Pascha mentio vespere fiat? Merito, inquit, fit, ut tempus immolationis agni indicetur. Recte sane. Sed addo ideo etiam factum esse, quia præter illud tempus immolationis, nihil habebat amplius quam ceteri dies. Vt in eo, quod ante retulimus ex Leuit. 23: Hæ sunt, ergo festæ Domini sanctæ, quas celebrare debetis temporibus suis. Mense primo, quartadecima die mensis ad vesperum Phase Domini est, ac si diceret, Tempus celebratiõis, & sanctitatis est sola vespera. Quoniam iam igitur decimus quartus dies, quod ad sollemnitatem attinet, non incipiebat, nisi postea illa vespera, etiam si Iosephus dixisset, illucescente decimo quarto die, Hebræos sacrificasse, ita esse interpretandum, illucescente quantum ad sollemnitatem Paschæ spectat, tunc enim incipiebat sollemnitas, de qua ipse loquebatur, sicut & Lucas di-

xit: Et Sabbatum illucescebat, cum finiebatur vespera Parasceues.

DE LOCO.

36 **L**ocus, in quo immolatus erat agnus, erat Ierusalẽ Deu. 16: *Non poteris immolare Phase in qualibet vrbiũ tuarum, quas Dominus Deus tuus daturus est tibi, sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen eius ibi.* Ideo in hac sollemnitate iubebat lex omnes venire in Ierusalẽ, ut est in eodem capite: & postquam Ierusalẽ euerfa est, nullibi agnum vnquam immolant.

De ritu immolandi.

Nunc de ritu immolandi, & comedendi agni dicendum est. De hoc legimus Exodi. 12: *Decima die mensis huius tollat vnusquisque agnum per familias, & domos suas. Sin autem minor est numerus, ut sufficere possit ad vescendum agnum, assumet vicinum suum, qui coniunctus est domui sue, iuxta numerum animarũ, que sufficere possunt ad vescendum agni. Erit autem agnus absque macula masculus, anniculus: iuxta quem ritum tolletis & hœdum. Et seruibitis eum vsque ad quartam decimam diem mensis huius, immolabitque eum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam.* Quod iubet agnum decimo die tolli, ut decimo quarto immoletur, illius tantum temporis præceptum fuit, quo Iudæi exituri erant ex Aegypto, non ut postea fieret, ut docet Abulensis in cap. 12. Exod. quæstione. 4. quoniam cum saepe de immolatione agni verba fiant in lege, nusquam hoc præcipitur, ut Deut. 16. & alijs in locis, nusquam hoc in alia immolatione factum legimus in Scriptura. † Tunc autem fieri oportuit, quia cum Hebræi petiri essent vasæ aureæ, & argenteæ ab Aegyptijs, & paraturique erant ad tam longum iter necessaria, & tanta cum festinatione exituri, non possent agnos habere cum facienda erat immolatio, præsertim cum tam multi essent querendi, & quidem anniculi, & sine macula.

Et cum dicit: *Tollat vnusquisque de*

De Ritu comedendi.

dominismediocrium familiarum loquitur, pauperiores enim ditioribus adiungebantur, sicut ait: *Assumet vicinum suũ, qui coniunctus est domui sue.* & c. Si autem domus erat magna, cui agnus vnus sufficere non posse videretur, non debebat tollere duos agnos, ut recte ait Abulensis in cap. 12. Exod. quæstione. 5. quoniam lex ait: *Tollat vnusquisque agnũ per familias, & domos suas.* Atque ideo paruas familias maioribus adiungi voluit, idque lex præcepit: de maioribus autem nihil dixit, quia idem de illis, atque de mediocribus intelligi voluit. Nec refert (quod obijci poterat) non posse agnum tot hominibus sufficere, neque enim ad satietatem comedere oportebat, sed satis erat parum ex illo sumere, cum postea cenare solerent, ut factum videmus Ioh. 13. Si autem quis agnum habere non poterat, licebat pro eo hœdum accipere, modo, & masculus esset, & sine macula, atque anniculus. Propterea dixit: *Iuxta quem ritum accipietis, & hœdum.* Nec licebat vllũ aliud animal immolari pro agno, ut in eadem quæstione docuit Abulensis. † Quare quod Deut. 16. Scriptum est: *Immolabitque phase Domino Deo tuo de ouibus, & de bobus, non de phase proprie dicto intelligendum est, sed de hostijs pacificis, quas in diebus Azymorum quotidie immolabant, ut est in cap. 28. Numerorum.* Ita etiam Abulensis in iam citata quæstione, & Lyranus in cap. 16. Deut. Etenim ut agnus, ita etiam ceteræ victimæ illius sollemnitatis appellabantur Phase. Ex quo locus perdifficilis intelligitur Iohan. 18: Et ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminaretur, sed ut manducarent Pascha, id est, victimas illas Azymorum, quas, nisi mundi, edere nõ poterant, nam agnum superiori nocte mœducauerant. Cur autem agnus, aut hœdus immolarentur potius quam alia animalia, dicemus in mystica huius immolationis significatione. Et quod dicitur de postibus, & superliminaribus sanguine tingendis, tunc faciendum fuit, non postea, ut recte ait Abulensis quæstione. 10. in idem caput, atque ideo nec postea præcipitur ut fiat, nec factũ vnquam legimus.

39 **R**itus comedendi hic erat. † Soli Hebræi edere ex eo poterant, alienigenæ autem non poterant, nisi prius circumciderentur. Exo. 12. *Hæc est religio Phase. Omnis alienigena non comedet ex eo. Omnis autem seruus emptitiuus circumcideretur, & sic comedet. Advena, & mercenarius non edent ex eo.* Mercenarium autem intelligit alienigenam, qui mercedis, & lucri causa assidue inter Hebræos versabatur. Et paulò post: *Quod si quis peregrinorũ in vestram voluerit transire coloniam, & facere Phase Domini, circumcideretur prius omne masculinum eius, & tunc rite celebrabit, eritque sicut indigena terræ.* Reliqua similiter ex eodem 12. capite colligamus.

In vna domo comedetur, nec offeretis de carnibus eius foras, nec os illius cofringetis. Hoc est, Agnus, qui in vna domo comeditur, totus in ea comedetur, nec licebat aliquam eius particulam ex illa domo efferre.

Et edent carnes nocte illa assas igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus. Carnes assas comedebantur, quia citius ita parabantur ad cibum, quam si coquerentur, & plus nutriebant: vtrumque autem festinantibus, & iter facturis conueniebat. Sed horum omnium causas plenius postea in mystica significatione reddemus. † Panes azymi comedebantur tam decimo quarto die cũ agnus comedeatur, quam septem diebus sequentibus, qui vocabantur Azymorũ. causa fuit recordatio eius, quod Exo. 12. scriptum est: *Coxeruntque farinam, quam dudum de Aegypto conspersam tulerant, & fecerunt subcinericios panes azymos: neque enim poterat fermentari cogenibus exire Aegyptijs, & nullam facere sinentibus moram.* Et Deut. 16. *Septem diebus comedes absque fermento afflictionis panem, quoniam in pauore egressus es de Aegypto, ut memineris diei egressionis tuæ de Aegypto omnibus diebus vitæ tuæ.* Hinc intelligimus re vera octo fuisse dies Azymorum, ut aperte docet Iosephus li. 2. Antiq. cap. 5. septem videlicet,

cet, qui pertinent ad sollemnitate[m] Azymorum, quæ incipiebat decimo quinto die usque ad diem vigesimum primum, & diem ipsum Paschæ, qui erat decimus quartus, non enim agnus comedi poterat nisi cum pane azymo. Quare rectè etiam dies Paschæ dicitur primus dies Azymorum Matth. 26. & Marc. 14. qui ait: Et primo diè Azymorum quando Pascha immolabant. &c. † Et Lucas cap. 22: Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha. Lactuca agrestis amaro gustu est, ut ait Dioscorides libro. 2. cap. 130. quam Ruellius eam esse testatur, quæ vulgò in officinis dicitur Endivia. Cur ea adhiberetur docet Abulensis quaestione. 11. in idem caput his verbis: Fiebat autem hoc ad signandam amaritudinem, de qua tunc exierunt: iste enim erat finis principalis, ut recognita miseria, quam ibi sustinuerant, & Diuina liberatione mirabili assurgerent in magnas laudes eius, &c.

An agnus comedere - tur cum lactucis agrestibus.

Verù vbi nos habemus: Cû lactucis agrestibus, in Hebræo est **על מרורי**, id est, cum amaritudinibus, ut recentiores interpretantur, putantque non lactucas agrestes, sed herbam quamlibet amarâ intelligi. Lyranus: In Hebræo habetur, Cum amaritudinibus. Et per hoc intelliguntur herbæ amaræ indifferenter, nec plus fuit præceptum de lactucis, quam de alijs herbis, ut dicunt Hebræi. † Hoc fortasse ab aliquo indocto Hebræo accepit Lyranus, si enim lex tantum diceret, Cum amaritudinibus, similiter quidvis aliud amarû, etiâ si herba non esset, accipi poterat. Nec verò æquum videbatur, ut cum cetera omnia minutissime præscribat, hæc tantum in re suum Iudæis arbitrium relinquere, ut vel quidvis aliud, vel hanc, aut illam herbam adhiberent, sed eundem ab omnibus ritum obseruari oportuit. Scio quidem hoc nomine, Amaritudines etiam significari, ut Thren. 3: Repleuit me amaritudinibus: sed hoc contendo, commune vocabulum vsu Hebræorum ad herbam quâdam amarâ accomodatam esse, id est, ad lactucam syluestrem, & ita Mosem accepisse, ne quiuis pro arbitrio in re tanta hanc vel illam acciperet. Hoc nos docent. lxx. qui nequaquam verterunt, Cû

amaritudinibus, sensum scilicet Mosi plenius assueti quam recentiores, sed *enl ampidaw: amigdala* autem Theodorus Gaza, vir Græcæ linguæ, id est suæ, peritissimus, lactucam agrestem interpretatus est in Aristotele, libro. 9. de Historia animalium, cap. 6. Eodem modo verterunt Numer. 9. vbi nos etiâ habemus: Cum azymis, & lactucis agrestibus comedent illud.

Deinde ait: *Non comedetis ex eo crudû quid, nec coctû aqua, sed assum tantum igni.* † Quod videtur pugnare cû eo, quod dictum est Deut. 16: Immolabis Phasem vespere ad Solis occasum, quâdo egresus es de Aegypto, & coques, & comedes in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus. Hæc Abulensis quaestio. 12. in cap. 12. Exodi conciliat in hunc modum, verbum Hebraicum significare Assare, & Coquere, nec posse ambiguitatem tolli nisi ex adiuncto: ac propterea tam in nostra translatione, quam in Hebræo, non dici ut nihil coctum comedatur, sed ut nihil coctum aqua, ambiguitas enim vocabuli causa fuit, ut adderetur Aqua, quasi aliter rectè intelligi non posset vtrum assum diceret, an coctum. Eius sententia vera est, **אשר**, enim significat id facere, quo cibus aptus sit ut edatur, siue assatio sit, siue decoctio, siue maturitas in fructibus. Confirmat hoc nostra translatio. 2. Paral. 35: Et assauerunt phasem super ignem, sicut in lege scriptum est. Similiter verterunt. lxx. cum sit in Hebræo, hoc ipsum verbum, quod coquere, & assare significat. Sequitur:

Caput cum pedibus eius, & intestinis vorabit. In Hebræo non est, Vorabit, nec aptud. lxx. sed ab Hieronymo perspicuitatis causa additum est. † Pendet igitur ex præcedentibus: Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctû aqua, sed assum tantum igni, caput cum pedibus eius, & intestinis, id est. Ne pedes abscindatis, aut caput, ut fieri solet, aut aliquam eorum partem projiciatis, aut aliter hæc ad escam paratis, sed similiter assa igne comedite. Intestina autè educabantur, & abluta ipsi agno imponebantur, ut simul torrerentur, & cum reliquo corpore comederentur. De reliquijs verò continuo ait: *Nec remanebit ex eo quidquam usque mane.* Si quid residuum fuerit, igne comburetis. Hoc etiam in quibusdam sacrificijs fiebat, Leu. 7. Cuius carnes eadem comedentur die, nec remanebit ex eis quicquam usque mane. Est autem sensus: Ossa, & nervos, & carnem illis inhaerentem continuo igne consumite, nec referuentur in diem sequentem. Si verò casu aliquo in diem sequentem reseruata fuerint, sine mora comburantur. Hoc ex Hebræo manifestum est, in quo habetur: Si quid verò residuum fuerit usque mane, igne comburetis. Similiter verterunt. lxx. & Chaldæus.

Vers. 9.

Vers. 11.

Luc. 7.

Agnû non comedebat stantes.

Vers. 12.

tio, qua paulò post profecturi erant ex Aegypto.

DE MYSTICA PASCHÆ SIGNIFICATIONE.

CAP. IIII.

GNVM in Pascha immolatum expressam Iesu Christi Domini nostri figuram fuisse nemo est qui nesciat, cum dicat Iohannes: Ad Ie-

Ioh. 19.

sam autem cum venissent, ut viderent eum iam mortuum, non fregerunt eius crura, sed vnus militum lanceâ latus eius aperuit, & continuo exiit sanguis & aqua. Facta enim sunt hæc ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. &c. Et Apostolus ait: Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus. &c. Immolatio ergò agni Christi in cruce immolandi apertus typus fuit, per quem de captiuitate Pharaonis, id est, Diaboli, liberati sumus, & per eius sanguinem, & crucem vindictam Diuinam effugimus, & liberantur ab angelo percuriente; sanguis enim agni, quo postes, & superliminaria tingebantur in modum crucis, crucem & sanguinem in ea fufum indicat. Isychius in cap. 23. Leu. Primum mensis tempus Dominicæ passionis rectè dicimus, in quo conueniunt maximè & hæc ad Moysem verba a Deo dicta: Menses hic vobis principium mensium, primus erit vobis in mensibus anni. Initium enim & ingressus nouæ vitæ, & nunc à nobis inchoata conuersationis est. &c. Vespere immolatur agnus, quia diu expectatus tandem in consummatione sæculorum, quæ Deus saluti hominum præstauerat oblatas est: † Hinc videmus multos à Domino sanatos esse vespere, id est, post Solis occasum, qua hora agnus immolabatur, & qua Dominus passus expirauerat. Matth. 8: Vespere autem facto obtulerunt ei multos demones habentes, & eiecit eos spiritus, & omnes male habentes curauit. Marc. 1: Vespere autem facto cum occidisset Sol, afferebant ad eum omnes male habentes, & demonia

1. Cor. 5.

Exod. 12.

Hebr. 9.

† Sic autem comedetis illum. *Renes vestros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus tenentes baculos in manibus, & comedetis festinantes, est enim Phasem, id est, transitus Domini.* Hæc omnia festinationem indicant, quoniam profecturi tunc erant ex Aegypto, & in memoriam huius festinationis omnia eodem modo fiebant. *Renes accingunt qui properare volunt, ne laxis, & dimissis vestibus gressus impediuntur.* 4. Reg. 4: Accinge lumbos tuos, & tolle baculum meum in manu tua, & vade. Si occurrerit tibi homo, non salutes eum; & si saluauerit te quisquam, non respondeas illi. Calceamenta in pedibus habere iubentur, quoniam in cœnis sine calceamentis discumbebant, ne tororum stragula polluerentur. Ita Maria Magdalena lacrymis lauit pedes Domini, quos scilicet ad cœnam nudauerat more Hebræorum, & aliarum gentium. Baculi etiam sunt iter faciendi. Vnde autem nonnulli dixerunt, illos stantes comedere agnum solitos esse, nescio. Dixit id quidem, (ut apparet) Philo in libello de Sacrificijs Hæbelis, & Caini, in medio ferè: sed si id verè sensit, nã ille errauit, nam neque ex Hebræo, neque ex Græco id colligi potest, & Iohannes cap. 13. cum ex multorum consensu de cœna agni locutus fuerit, inquit: Surgit à cœna, & ponit vestimenta sua. Et postea: Cum recubisset iterum, dixit eis, &c. In eo verò quod ait: Est enim Phasem Domini, causam primam huius festinationis indicat, quæ fuit imitatio velocitatis angelii percutientis Aegyptios, & transeuntis Hebræos. Altera causa fuit festina-

nia habentes, &c. Quarta decima die immolabatur, quia tunc plenilunium est, & Luna recepta luminis sui plenitudine Sole iam Occidente in Oriente consurgit, quia moriente Christo Sole illitit Ecclesia, quæ in Luna intelligitur, ad vitam consurgit, & luminis amissi danina reparat, & de damnationis suæ barathro sanguine illius à sordibus suis abluta conscendit, vt exponit Radulphus libro. 10. in Leuit. cap. 7. & libro. 16. cap. 2: Agnus decimo die tollitur, sed non nisi quartodecimo immolabatur, quia per legem præfigurata est passio Christi, tempore tamen noui testamenti, & Euangelij exhibita est. Denarius enim legem significat propter decem præcepta decalogi, quæ terrenis autem pertinet ad nouam legem propter quatuor Euangelia. Ita Beda in Expositione in Exodum, cap. 11.
 3 † Toræ multitudo filiorum Israel cum immolat, quia omnes Iudæi coram Patre peccauerunt vt crucifigeretur. Agnus Christum significat, qui in passione sua non resistit, aut repugnavit aduersarijs suis, sed quasi agnus se gessit traditus in iustis iudicibus. Ihu. 53: Et quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. Masculus est propter fortitudinem, nihil enim effeminarum habuit. Anniculus, quia tunc agnus valida cornua non habet, nec vires firmas, atque ideo citius capi, & facilius occidi potest: & Christus, quasi imbecillus esset, ac se rueri non posset, tradi voluit inimicis. Immaculatus est propter summam innocentiam. Hodie eodem ritu tollebat, quia in illo etiam Christus significabatur, qui cum agnus esset innocens, tamen inter iniquos reputatus est, & quasi peccator cum peccatoribus crucifixus, hodie enim peccatorem significat. Deinde quia ipse hostia pro peccato fuit, vt in eodem loco ait Beda. Tertio, quia peccata nostra suscepit. Inde Iacob Christum significans hœdibus pellibus se contexit Gene. 27. Vt autem agnus immolatus figura erat passionis Christi, ita idem manducatus figura est etiam eiusdem Christi, qualem in Eucharistia manducamus.
 4 † Soli Hebræi ex eo comedunt, quia hoc sacramentum non datur nisi fidelibus, nec

passio prodest, nisi credentibus. Si quis autem ex eo edere velit, prius circumcidatur oportet, id est, baptizetur. Et qui per peccatum à Deo alienus factus est, vt comedit, circumcidere debet cor suum, & auferre quidquid in eo erat immundum. In multis domibus comeditur, quia in multis Ecclesijs immolatur Christus, & sumitur. Non licet particulam eius extra domum, in qua immolatur, efferre, quia huius sacrificij, & sacramenti illi tantum participes sunt, qui sunt in Ecclesia. Os non confringitur, quia crura Christo in cruce pendenti frangenda non erant, sicut latronibus, vt Iohannes cap. 19. interpretatus est. Præterea quia, quamuis quod infirmum erat in Christo, (id est, carnem) passum atque iniurijs affectum fateamur, tamen quod forte erat, & carne tegebatur (id est, Diuinitatem) supra omnem iniuriam passionis mansisse credimus, atque hac fide, & passionem Christi venerari, & corpus manducare debemus. Carnes eius nocte comeduntur, quia Christum ibi non videmus, sed in fidei obscuritate credentes quiescimus. Non comeduntur crudæ, aut coctæ aqua, sed assæ igni. † Crudas carnes comedit, qui ita vt exterius apparet, Christum iudicat, & hominem tantum eum esse credit, quia vt homo passus est, aut in sacramento verum Deum, & hominem latere non credit. Coctas aqua comedit, qui humana ratione sublimia passionis, & Eucharistia mysteria confessionis, qui se posse putat: aqua enim humana scientiam significat, vt ait Gregorius Homilia. 22. in Euang. vnde aquæ furtiua dulciores sunt. Igne assas comedit qui considerat Diuinam erga nos caritatem (sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam) creditque Christum verum Deum, & hominem pro nobis passum esse, & se se nobis in cibum præ nimia caritate reliquisse. Cum azymis panibus comeduntur, & cum lactucis agrestibus, quia Christi passio cum magna mentis puritate cogitanda est, & cum magno animi dolore. Similiter Eucharistia cum animi puritate, & dolore de peccatis sumenda est.

Præf. 9.
Iob. 3.

est: Beda in Expositione in Exodum, capite. 11. † Quod autem azymos panes cum lactucis agrestibus manducare iubentur, significat quod vitam ab omni fermento malitiæ reparatam ducentes amaritudinem compunctionis cordis semper habere debemus, quod significat lactuca. Cum enim manducantur sic sunt salæ, & amaræ, vt producant comedentis lacrymas. Sic nimirum & celestem panem accipientes irrigare faciem debemus, &c. Caput cum pedibus, & intestinis vorari ita idem Beda explicat. In capite Diuinitatis signum, in pedibus humanitatis. Intestina secretiora, & occultiora mysteria significat: quæ omnia debemus vorare, id est, credere. Ita etiam Gregorius in eadem Homilia. In eo autem quod dicitur: Non remanebit ex eo quidquam, vsque mane, Gregorius, & Beda mane interpretantur diem resurrectionis omnium, siue diem iudicij: sed cum sensus verborum sit, vt iam ostendimus, si quid reseruatū fuerit vsq; mane, igni comburatur, nescio quomodo in die iudicij, quod reseruatū fuerit, igne comburendum sit.
 7 † Propterea ita potius explicarem. Si comedere in nocte agnum est comedere, & accipere in obscuritate fidei, ille vtique ad mane aliquid reseruat, qui passionis, & sacra Eucharistia mysteria aperta rationis naturalis luce cognoscere, & comprehendere cogitat. At postquam id frustra tetauerit, videritque humanam intelligentiam tanto splendore perstringi, id quod residuum fuerat vsque ad mane, id est, quod ratione naturali cognoscere tetauerat non contentus ijs, quæ per fidem didicerat, igne comburet. Grego. Homi. 22. in Euang: Quod ex agno remanet igne comburimus, quando hoc, quod de mysterio Incarnationis eius intelligere, & penetrare non possumus, potestati Sancti Spiritus humiliter reseruamus. Eodem modo exposuit libro. 20. Moral. cap. 9. quo in loco explicat quid sit potestati sancti Spiritus humiliter reseruare, his verbis: Quæ plerumque humilitas eam etiam electorum sensibus aperit, quæ ad intelligendum impossibilia esse videbantur. † Similiter Beda intellexit in Expositione in Exodum, cap. 11. Sed quoniam ignem, quo carnes agni

assandæ erant, nime. 5. interpretati sumus summum Dei amorem erga nos: & hic dicere poterimus quod reliquum fuerit igne esse comburendum, id est, consumendum vt nihil remaneat, considerando amorem eximium Dei plura, ac maiora in his mysterijs fecisse, quam nos aut intelligentia consequi, aut etiam cogitatione fingere possimus. In eo quod ait: Sic autem comedetis illum. Renes vestros accingetis, Gregorius in eadem Homilia, & Beda, delectationem carnis restringi debere intelligit. Quid in renibus, ait Gregorius, nisi delectatio carnis accipitur? Vnde & Psalmista postulat dicens: Vre renes meos. Si enim voluptatem libidinis in renibus esse nesciret, eos vri minime perisset. Qui ergo Pascha comedit, habere renes accinctos debet, vt qui sollemnitate resurrectionis, atque incorruptionis agit, corruptioni iam per vitia nulla subiaceat; voluptates edomet, carnem à luxuria restringat. &c. † Sed quoniam cap. 3. nu. 15. accingere renes diximus esse parantis se se ad festinandum, ita etiam interpretari possumus: eum qui Pascha celebrat, id est, qui Dominicæ passionis memoriam agit, & qui corpore eius vescitur, tantis beneficijs deuinctum terrena contemnere, & in celestem patriam festinare debere, vt iam nihil illi placeat nisi regnum, quod sanguine illo paratum est, & quod in sacramento illo significatur. Calcamenta habere debebant in pedibus, vt per lapides etiam, & spinas præpetare possent, quod nudis pedibus non fit, id est, vt significarent ad patriam celestem per omnes difficultates fortiter esse properandum. Simile est, quod ait Apostolus: Calcant pedes in preparatione Euangelij pacis, id est, vt parati simus ire quo cumque nos beatitudo in Euangelio promissa vocabit. Placet etiam Gregorij expositio, pedes esse opera, calcamenta, quibus pedes mununtur, & quæ à pellibus mortuorum animalium fiunt, esse sanctorum patrum exempla, quibus nostri operis pedes munimus. † Baculus laborem iuuuat iter facientis, & canes, ac nocentia animalia abigit. Significat ergo Baculus in manibus labores celestis itineris esse fortiter ferendos, nec vnquam in

Psal. 25.

Ephes. 6

10

eo deficiendum esse, sed festinandum, & obstantes tentationes baculo crucis repelli, ac fugari debere. Cum festinatione comeditur agnus, ut comedendo, non tam voluptas, quam vires ad iter faciendum querantur: & nos in meditatione passionis Christi, & in sumptione sacræ Eucharistiæ non tam consolationum spiritualium delectatione appetamus, quam vires ad labores in via Dei perferendos, & ad festinandum in patriam cœlestem. Gregorius: Mandata Dei, mysteria redemptoris, cœlestis patriæ gaudia cum festinatione cognoscite, & præcepta vitæ cum festinatione implere curate. Festinantes ergo Pascha comedite, id est, ad sollemnitatem patriæ cœlestis anhelate.

DE DIEBUS AZYMORUM.

CAP. V.

QUEMADMODUM Pascha fiebat in recordationem liberationis Hebræorum, quod die decimo quarto primi mensis angelus percussit eorum domos, pertransisset, ita fiebat sollemnitas Azymorum decimo quinto die, quia eo die populus egressus est ex Aegypto. Egressus est enim populus nocte, ut diximus cap. 3. non tam enim simul ut agnum immolavit, sed eadem nocte ante quam illucesceret. Nam media nocte percussit sunt primogeniti Aegyptiorum, & postea territi Aegyptij compulerunt Hebræos exire ante lucem, ut videmus Exodi. 12. Et propterea additum est: *Non ista est observabilis Dominæ, quando adduxit eos de terra Aegypti.* Num. 33. Profecti igitur de Ramesse, mense primo, quintadecima die mensis primi, altera die Phase filij Israel in manu excelsarum dentibus cunctis Aegyptijs, & sepelientibus primogenitos, quos percussit Dominus; (nam & in die eorum exierat vltionem) castrametati sunt in Socoth. Quo in loco medose legitur in quibusdam codicibus: Quinta decima die mensis primi fecerunt altera die Phase filij Israel, quasi decimo sexto die fecerint, cum constet ex Exo. 12. fecisse

2 die decimo quarto. † Delendum igitur est verbum Fecerunt, & interpretandum est. Altera die Phase, id est, die sequenti post celebratum Phase. Hoc in Hebræo apertissimè est, *הַיּוֹם אַחֲרָיו* id est. In die crastino Phase. Ixx. *τῆ ἐπέλευριον τῆς πάσχα ἐξήλθον*, id est. Die crastino Paschæ exierunt. Similiter est in Hebræo, & in Græco Leu. 23. vbi legimus: Qui eleuabit fasciculum coram Domino, ut acceptabile sit pro vobis, altero die Sabbati, id est, Altero die post Sabbatum. Cur autè his diebus panis azymus comederetur, nec inueniri posset in domibus Hebræorum panis fermentatus, diximus cap. 3. nu. 10.

Septem erant dies Azymorum, de quibus Leu. 23: *Septem diebus azyma comedetis. Dies primus erit vobis celeberrimus, sanctusque, omne opus seruale non facietis in eo, sed offeretis sacrificium in igne Domino septem diebus: dies autem septimus erit celebrior, & sanctior, nullumque seruale opus facietis in eo.* In his primus, & septimus dies erant reliquis sanctiores, quoniam in illis ab omni opere seruili vacandum erat, exceptis ijs, quæ ad vescendum pertinent, ut expressit lex Exo: 12. † Est autem in diebus festis considerandum interdum præcipi ut abstineatur ab omni opere, interdum non simpliciter ab omni opere, sed ab omni opere seruili. Cum simpliciter dicit, Ab omni opere, intelligitur eo die neque ignem incendi, neque cibos parari posse, ut in Sabbato, & in die Expiationis Leuitici. 23: *Omne opus non facietis in eo. Sabbatum Domini est.* &c. De Expiationis die in eodem capite legimus: *Omne opus non facietis in tempore diei huius.* Quo in loco, & Num. 29. multi codices habent: *Omne opus seruale, sed redundat Seruile, neque in Hebræo est, neque in Græco, sed ita ut nos retulim.* Quod ex sequentibus etiam perspicuum est: *Et quæ operis quippiam fecerit, delebo eam de populo suo. Nihil ergo operis facietis in eo.* Ita etiam intellexit Abulensis in cap. 23. Leuitici, quæstione. 7. Cum autem de ceteris sollemnitatibus loquitur lex, tantum ait: *Omne opus seruale non facietis.* † Nam in eo, quod Deut. 16. Scriptum est de extremo die Azymorum; *Non facies opus, subaudiendum est seruale, quod iam ante explicauerat*

Ves. 7.

Abstineat ab omni opere, & ab omni opere seruili.

3
4
5
6
7

4 *Vter dies esset sanctior, primus, an septimus.* explicauerat Leu. 23. Quare. lxx. verterunt: *Non facies in ipsa omne opus, præter ea quæ fient animæ, id est, præter ciborum præparationem.* † Laborant autè multi in definiendo an dies septimus sanctior esset primo, quoniam legimus: *Dies autem septimus erit celebrior, & sanctior.* Sed de recontrouersia esse nõ debet, cum scriptum sit Exod. 12: *Dies prima erit sancta, atque sollemnis, & dies septima eadem festiuitate venerabilis.* Parès ergo erant, atque ideo de die septimo dictum est Iohan. 7: *In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat.* Verum hoc addendum, quod legimus de die septimo Deut. 16: *Sex diebus comedes azyma, & in die septima, quia collecta est Domini Dei tui, non facies opus.* Eo enim die colligebantur; & congregabantur ut Diuinis vacarent, quod plenius exponemus cum agemus de die festo Cœtus, siue Collectæ c. 15. Quod ad verba attinet, Abulensis quæstione. 10. in cap. 23. Leuit. respondet septimum diem non comparari cum primo, qui Sanctissimus dicitur, id est, valde sanctiorem, & celebriorem dici. Verum sciendum est in Hebræo nullam fieri comparationem, sed ita haberi ad verbum: *In die septimo vocatio Sanctitatis. lxx. Et dies septima vocata sancta erit vobis.* Denique vbi que legimus: *Vocabitur celeberrimus, atque sanctissimus, siue celebrior, & sanctior, semper in Hebræo est ita ut diximus, siue vlla comparatione, aut superlacione.* † Ut paulò superius vbi habemus: *Dies primus erit vobis celeberrimus, sanctusque, in Hebræo est.* In die primo vocatio Sanctitatis erit vobis. Similiter. lxx. *Et dies primus vocatus sanctus erit vobis.* Et postea: *Dies Expiationum erit celeberrimus, & vocabitur Sanctus.* In Hebræo est: *Dies Expiationum ipse vocatio Sanctitatis erit vobis.* Et: *Dies primus vocabitur celeberrimus, atque sanctissimus.* In Hebræo: *In die primo vocatio Sanctitatis. lxx. vbi que vertunt ita ut dixi.* Cui igitur ait: *Septimus autè dies erit celebrior, & sanctior, nulla comparatio fit, sed ita dictum est ut illud.*

Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitentes, r. Lucid. quod valde vltatum est apud Latinos. Singulis diebus sacrificia offerebantur, quæ lege præcepta sunt Nuntior. 28. dicunturque Leuit. 23. in igne offerri, ut holocausta esse intelligantur, ac propterea. lxx. verterunt: *Offeretis holocausta Domino.* Sed hoc habebat secundus dies peculiare, quod (ut legimus Leuit. 23.) altero die Sabbati, id est, secundo die Azymorum (primus enim dies propter celebritatem Sabbatum vocatur) ferebant ad sacerdotem manipulos spicarum primitias messis, sacerdosque vnum ex illis eleuabat coram Domino, ut acceptabiles essent Domino, cui offerebantur. Atque eodem die cædebatur agnus anniculus immaculatus in holocaustum cum simila, & vino. † Quod autem dicit de tempore horum manipulorum: *Cum messueritis segetem;* non ita intelligendum est, quasi tota seges esset prius metenda, neque enim primo mense tempus erat metendi, sed spicas quasdam tantum metebant, quæ grandiores essent, & ad maturitatem propinquiores, ut quidem exposuit Lyranus. Verum eius expositio nõ est intelligenda de segete triticea, sed de hordeacea: messis enim triticeæ primitiæ offerebantur in Péteco ste. Exo. 34: *Sollemnitatem hebdomadarum facies tibi in primitijs frugum messis tuæ triticeæ.* Cur autem Pentecoste dicatur sollemnitas hebdomadarum, dicemus. c. 7. Sed melius hæc ex Iosepho intelligemus, qui lib. 3. Antiq. cap. 10. ait: *Secunda Azymorum die, quæ est mensis huius decimasexta, frugibus demessis & haftenus intactis incipiunt frui: æquumque rati Deum huius vbertatis autorem per gratitudinem honorari hordei primitias offerunt in hunc modum. Spicarum manipulum igni torrent, hordeum deinde pinfunt; atque ita in alicæ modum fracti assaronè ad aram offerunt; inde pugillo vno in eam intecto reliquum sacerdotum vsui cedit, & ex eo licitum fit publicas, ac priuatas messes metere.* &c. † Sed interpretès nõ satis fideliter reddidit verba Iosephi, non enim ipse ait: *Frugibus demessis;* sed τῶν καρπῶν ὅς ἐστι πρῶτος, id est, fructibus quos menuerunt. &c. Fructus autem vocat spicas maturiores,

res, quas in primitias collegerunt, nisi ita intelligamus, tunc eos incipere uti frugibus demensis, quia postquam eodice spicas messuerant in primitias, iam merere poterant hordea. Quod autem dicit Iosephus: Spicarum manipulum igni torrent. & c. legimus Leu. 2: Si autem obtuleris munus primitiarum frugum tuarum Domino de spicis adhuc virentibus, torrebis igni, & confinges in modum farris (id est, sicut far cōfringi solet ut farina fiat) & sic offeres primitias tuas Domino fundens super ea oleum, & thus imponens, quia oblatio Domini est, de qua adolebit sacerdos in memoriam muneris partem farris fracti, & olei, ac totum thus. & c. Assaro septem cotylas, siue quatuor libras habet. fiebat autem hæc manipulorum collectio, & oblatio secundo die Azymorum, quoniam primo quidem facienda erat, sed in eo non licebat operari, & differebatur in secundum. Opportunèque fiebat hæc oblatio, & grati animi declaratio eo tempore, quando quidem eodem eduxerat illos Dominus de Aegypto virentibus frugibus. Exodi. 13: Hodie egredimini mense novarum frugum.

8 † Sciendum quoque Iudæos hodie etiam obseruare sollennitatem Azymorum, id est, septem diebus vesci azymis, etiam si neque agnum immolent, neque sacrificia offerant. Ut autem tam in hac re, quam in reliquis intelligamus quid Iudæi obseruent, quid non, canonem optimum nobis proponit Abulensis quæst. 55. in cap. 12. Exodi his verbis: Ad cognoscendum quæ seruant Iudæi, vel quæ non seruant, considerandum est, quod omnia ceremonialia, quæ determinant certum locum, non seruantur ab eis: quæ autem absolute sine loci determinatione dicuntur, nunc ab eis obseruantur, ut circuncisio, manducatio azymorum, Pentecoste, exceptis sacrificijs. Agnus verò non immolatur, neque sacrificia offeruntur. Denique in omnibus sollennitatibus obseruant quæ possunt, id est, quæ certo loco fieri non iubentur, cetera omittunt.

9 † Exoritur hic grauis, & difficilis quæstio, tam ad hoc, quod de Azymis diximus, quam ad reliqua, quæ dicenda sunt,

cur quædam sollennitates vno die celebrentur, ut Pascha, Pentecoste, Expiatio, alia septem, ut Azymi, Scenopogia. & c. Sed breuiter respondendum est, cum omnes festi dies in memoriã alicuius Diuini beneficii instituti sint, si beneficium vno die datum fuit, vno etiam die illius memoriã coli, si pluribus diebus datum est, septem diebus colitur, quia in septem Scripturamultos intelligere solet, sicut. 1. Reg. 2: Donec sterilis peperit plurimos, pro quo est in Hebræo, Peperit septem. Hoc iam ex parte vidimus, septimo enim die requieuit Deus ab opere suo, & ideo septimus quisque dies illi dabatur. Vespere agnus immolatus est in Aegypto, & nocte sequenti Aegyptiorum primogeniti interfecti sunt: vespere etiã occiditur agnus. Multis diebus comederunt azyma, septem diebus agitur sollennitas azymorum. Idem in reliquis festis obseruabimus, ne nunc audiamus, quæ postea necessariò dicenda erunt. Iure etiam maiores huius vite sollennitates septem diebus definiuntur, quia septem diebus vniuersum tempus voluitur, & eo finito octauus dies succedet perpetuæ sollennitatis.

DE MYSTICA AZYMORUM SIGNIFICATIONE.

CAP. VI.

Sychius in cap. 23. Leuitici diligenter adnotauit Pascha quidem celebrari die decima quarta, nomen tamen sollennitatis, aut festiuitatis non Paschæ dari, sed Azymis, ita enim ait lex: *Mense primo quarta decima die mensis ad vespeream Phase Domini est: & quinta decima die mensis huius sollennitas Azymorum Domini est.* Causam esse ait, quod decimo quarto die agnus immolabatur, qui figura Christi fuit, sed die decimo quinto Christus ipse immolatus erat in cruce, qui veritas fuit. Memoriam, inquit, facit quartæ decimæ, quia figuram habebat: festiuitatem autem agere quinta decima præcepit, quia in ipsa verum est Pascha, de quo Paulus

Paulus dicebat: Pascha nostrum immolatus est Christus. & c. Origenes Homilia. 23. in Numer: Post hanc, immò continuata huic, festiuitas sequitur Azymorum, quam merito celebrabis si extermines omne fermentum malitiæ, & nequitia ab anima tua, & azyma sinceritatis, veritatisque custodias. † Iſychius: In ipsa celebritate sollennitatem Azymorum Domini prædicauit. Si enim celebrare ei Pascha proprie, & verè volumus, azymi ab omni malitia esse debemus, & multò magis à Iudaico errore, & vetustate. Vnde postquam Paulus dixit: Pascha nostrum immolatus est Christus, subdidit: Epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, & nequitia, sed in azymis sinceritatis, & veritatis. Et non ad tempus, sed omni nostra vita à fermento malitiæ mundi esse debemus. Propterea ait: Septem diebus azyma comedetis, per septenarium numerum de omni nobis vita præcipiens. & c. Quod autem iubet lex primum, ac septimum diem sanctiores haberi, & nullum opus seruale in eis fieri, ita interpretatur idem Iſychius: Deinde non solum primam, sed & septimam propterea nominauit, ut in prima, & in septima totam comprehenderet vitam humanam: illa enim initium, ista finem habet, in qua omnia comprehenduntur. Videtur autem, & hoc præcipere, ut is, qui imbuitur, siue initiatur mysterio, nullum opus seruale agat: oportet quippe illa agere quæ libertatis sunt, quæ nos Dominus liberauit, eum, qui ei signatus est. † Si autem aliquid post hoc egerit, quod ad seruitutem pertinet peccans ut homo; saltem eius, quæ ad finem est, libertatis diligentiam gerat, & intendat quomodo noster finis bonus efficiatur, quomodo septima dies, tempus videlicet in quo transimus, omne opus seruale non habeat. In eo enim in quo nos Deus inuenit, in ipso, & iudicare promittit. Propter quod, & Dauid, In finem ne corrumpas, plurimos psalmodum præscribit. & c. Ac ne putaret quis diebus inter primum, & septimum interiectis faciendæ esse opera serualia, id est, peccandum esse: Vide (inquit, idem Iſychius) quid subdidit: Sed offeretis sacrificium

in igne Domino, siue, ut lxx. Offeretis holocaustomata Domino septem diebus. Holocaustomata ergo septem diebus offerri præcipiens abstinere etiam ab omnibus operibus seruilibus in eis præcepit. Quomodo enim quis holocaustum Deo offerat Diabolo dignus, aut seruilia agens? & c. Radulphus etiam Flauiacensis eleganter. † Primum diem Azymorum dicit esse cum nos ab iniquitate respiscimus, qui Deo, angelisque sollennis est, qui ait: Manducemus, & epulemur, quia hic filius meus mortuus fuerat, & reuixit, perierat, & inuentus est. Septimam etiam celebrem esse, quia incipientibus de progressu ne deficiant valde timendum est, eò quòd incertus sit vitæ nostræ cursus, lateatque vnumquemque quid crastina pariat dies: qui autem laborum suorum finem attingit, lætus cum Apostolo decantat: Bonum certamen certavi, cursum cōsummani, fidem seruauit. De reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex. Deinde addit: Notandum tamè quod de vtraque die prima, & septima dicitur: *Omne opus seruale non facietis in eo*, aliter atque aliter intelligendum esse. Aliter namque prima dies in proficientibus innocentiam seruat, aliter septima. Prima namque ut non peccet, aut certè ut rarissimè peccet, summopere nititur: vltima, si ad perfectionem perueniat quis, hoc adipiscitur. Prima ergo libertatem habet in affectu, vltima in effectu. † Mox ad verba libri Iob respiciens de equo: Numquid suscitabis eum quasi locustas, hæc infert: Ceterum sicut Diuina testatur Scriptura, equus Dei quasi locusta suscitatur, quia anima, cui misericorditer Deus præsidet, quando Deum sequi incipit, in ipso suo exordio in quibusdam more locustarum flexis poplitibus terræ inhaeret, in quibusdam expansis alis se se suspendit. Conuersionum quippe initia bonis moribus, malisque permixta sunt, dum & noua iam per intentionem agitur, & vetus adhuc vita ex vsu retinetur. Tantò autem minus permixtis interim malis lædimur, quantò contra illa quotidie sine cessatione pugnamus.

N Nec

1. Cor. 5.

tes vni di
habent, ali
multos.

Lib. 16. in
Leu. cap. 2.

Luc. 15.

2. Tim. 4.

Iob. 39.

Anima in-
si equus
Dei.

Assaro.

Quid obser-
uent hodie
Iudæi, &
quid nõ ob-
seruent.

Cur quedã
sollennita-

Nec suos nos iam culpa vendicat, cuius praio vsui nostra sollicitè mens resultat. &c. In eo autem quod lex ait: *Quum ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, & messueritis segetes terræ vestræ, offeretis manipulos spicarum primitias messis vestræ ad sacerdotem. &c.* terrâ à Deo datam Euangelicam doctrinam, & cōuersationem cum Iſychio interpretemur, ipsa enī terra dicitur propter fructus virtutum, qui ex ea oriuntur. Ab ipso autem Deo data est, neq; enim mediator ad hanc vsusest, sed proprio eam annuntiauit oro. † Cui ergo hæc terra optatos fructus nobis proferre cœperit, primitias Deo offeramus ab eo nos omnia bona habere proficentes: nec antea in nostros vsus ea conuertamus, quam ei gloriam, & laudem reddiderimus. Prima dies conuersionis nostræ est, vt diximus, secundâ est, cui iam spicas metimus laudabilium actio-num, quæ primitiæ esse debent frugum nostrarum, vt ante omnia gloria Dei quæramus. Sed hæc primitiæ hordeaceæ sunt, quia incipientium fructus minus pretiosi, magis asperi, minusque ad edendum apti esse solent: postea perfectiores primitias segetis triticæ in Pentecoste offeremus. Ad sacerdotem feruntur manipuli, vt eleuet vnū pro omnibus, aut vnū cōfectum ex omnibus, coram Domino, quia fructus nostri tunc Deo grati erunt, cum sacerdos noster Christus eos patri obtulerit. † Beda in Expositione in Leuiticum, ca. 23. Quod autem præcipit vt feramus manipulos primitiarum ad sacerdotem, qui eleuabit eos altero die Sabbati, & sanctificabit: significat quod tunc verus sacerdos Christus, cui debemus primitiua operum nostrarum, & præcipua offerre: eleuauit, & sanctificauit opera nostra cum transactis Sabbatho. Iudæorum altera dies, id est, noui testamenti, & gratia tempus aduenit: & ita sunt accepta opera nostra. &c. Eodem die immolabatur agnus anniculus immaculatus, quia per sanguinem agni immaculati Christi fructus bonorum operum ferimus, & per eum illa Deo gratia sunt, sine quo nihil nostrum gratum, atque acceptum esse potuit.

Bona opera perfectiorū, & imperfectorum quā tū differat.

DE PENTECOSTE, SIVE SOLLENNITATE HEBDOMADARUM.

CAP. VII.

DE hac sollelnnitate legim⁹ Leui. 23: Numerabitur ergo ab altero die Sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas vsque ad alterā diem expletionis hebdomadae septimæ, id est, quinquaginta dies, & sic offeretis sacrificium nouum Domino. &c. Ex his videmus Pentecosten celebrari mense tertio, nam his quinquaginta diebus continentur quindécim ex primo mense, qui numerabatur à decimo sexto eius die, qui erat secundus Azymorum, & viginti nouem ex toto mense secundo, & sexto die mensis tertij celebrabatur Pentecoste, id est, Quinquagesima, à numero dierum desumpto nomine, sicut & festū Hebdomadarum dicitur Deut. 16. à septem hebdomadibus integris, quæ numerabantur. Cumque dicit: *Vsque ad alteram diem expletionis hebdomadae septimæ,* perinde est ac si diceret, *Vsque ad diem sequentem post expletionem hebdomadae,* vt explicauimus cap. 5. nume. 2. Hinc etiam videmus in Dominica nostræ Pentecostes impleri omnino hunc numerum, rectèque de ea dixisse Lucā Actor. 2: Dum complerentur dies Pentecostes. &c. Tūc enim Sabbathum fuit secundus dies Azymorum, & ab eo vsq; ad Sabbathum septimæ hebdomadae quinquaginta nouem dies sunt; Dominica igitur fuit quinquagesima, siue Pentecoste. † Itaque nostra Pentecoste, quæ veteri illi successit, non numeratur à die, quo Dominus passus est, esset enim quinquagesimus primus dies, nec à die resurrectionis, quia esset quadragesimus nonus; sed ab eodem die, à quo Iudæi numerabant; id est, à secundo Azymorum, quo die Spiritus sanctus descendit in Apostolos. Celebratur autem dies hic quinquagesimus in recordationem legis acceptæ à Deo quinquagesimo die ab egressu ex Aegypto: atque ideo eodem oportuit vt descenderet Spiritus sanctus in Apostolos, nouam legem priori illa significatam per vniuersum orbem terræ laturos. Legem

Versus

Lex an quinquagesimo die data sit.

Legem verò datam esse quinquagesimo die ex Scriptura vix colligi potest. Constat quidem eos venisse in montem Sinai, in quo lex data est, die quadragesimo quinto ab exitu ex Aegypto, quoniam Exo. 19. scriptum est: Mense tertio egressiois Israel de terra Aegypti in die hac (id est, in die prima, ita enim interpretantur) venerunt in solitudinem Sinai. Si enim ex primo mense sumamus quinquaginta dies, ex secundo viginti nouem, cum primo tertij quinquaginta quinque fiunt, † Cui numero tres tantum videntur addendi, quoniam Dominus vocato ad se Moysen dixit: *Vade ad populum, & sanctifica illos hodie, & cras, lauentque vestimenta sua: & sint parati in diem tertium: in die enim tertia descendet Dominus coram omni plebe super montem Sinai.* Quare Abulensis quæstione. 10. in cap. 19. Exodi, plane negat legem datam esse quinquagesimo die, putatque die potius quadragesimo octauo datam, id est, tertio die ab aduentu eorum in solitudinem Sinai. Sed dubium esse non debet quin die quinquagesimo data fuerit, ita enim docet Hieronymus in epistola. 127. ad Fabiolam, Mansionem. 12. & in illud Hof. 3. Dies multos expectabis me. &c. Augustinus quæstione. 70. in libro Quæstionum in Exodum, & libro. 2. de Trinitate, cap. 15. (tametsi aliter numerat quam nos, vt dicemus) Lyranus, & Caietanus in cap. 19. Exodi, R. Salomon, quem in eodem loco teste citat Lyranus, Moses Aegyptius libro. 3. Ductoris dubiorum, capite. 44. & multi alij tam ex nostris, quæ ex Hebræis. † Error autem Abulensis ex deprauata intelligentia oritur verborum illorum: Mense tertio egressio nis Israel de terra Aegypti, in die hac venerunt, &c. Putat enim (quod & nonnulli dicunt, & ego aliquando sensi) in Die hac diem primum intelligi, quod nec ratione, nec consuetudine Scripturæ probare possunt. Scio Abulensem quæst. 1. in idem caput hanc rationem reddere. Dies prima mensis, inquit, vocatur dies hæc, quia illa dies, à qua mensis denominari incipit talis aut talis mensis, vocatur dies hæc. Verum nec mensis denominatur talis, aut talis à primo die, sed potius primus dies

Quid sit Dies hac.

denominatur à mense, dicitur enim primus dies, siue Neomenia primi mensis, aut secundi: nec si denominaretur, quidquam referebat vt vocari posset Dies hæc. Et si prima dies mensis vocetur Dies hæc, cur non etiam primus mensis anni vocetur Mensis hic? Quis vniquam pro primo dixit hunc? Hebræi tamen dicunt interdum hunc pro eodem, vt Psalm. 141. In via hac, quæ ambulabam, absconderunt superbi laqueum mihi. Nec enim vllā viā ostendit, sed perinde est ac si diceret: In via eadem, quæ ambulabam, Job. 19. iuxta Hebr. Ecce hic, quæ maxime diligebam; auersatus est me, hoc est, ille ipse, quem diligebam. Nehemia. 8. Et venerat mensis septimus, &c. Deinde cap. 9. ait: In die autem vicesimo quarto mensis huius, id est, mensis eiusdem septimi, Leuit. 23: Mense primo quartadecima die mensis ad vespertim Phasce Domini est, & quinta decima die mensis huius sollelnnitas Azymorum Domini est, id est, Mensis eiusdem. † Vera ergo interpretatio est. Mense tertio in die hac, id est, in die eadem, tertia videlicet die, sicut tertius erat mensis, quemadmodum interpretatus est Hugo Sancti Victoris in Adnotationibus in Exodum: fuitque dies ille quadragesimus septimus. Confirmat hoc Hieronymus, qui in epistola ad Fabiolam, Mansionem duodecima ait: Adhuc locum quadragesimo septimo die perueniunt dicente Scriptura: Mense tertio egressio nis filiorum Israel de Aegypto in die hac transferunt in solitudinem Sinai, &c. Itaque hoc, quod diximus, Hieronymus tamquam certum, & planum statuit, nam & mox cum dixisset tertio die Dominum descendisse: Superputemus, inquit, numerum, & inueniemus quinquagesimo die egressio nis Israel ex Aegypto in vertice montis Sinai legem datam. Vnde & Pentecostes celebratur sollelnnitas, & postea Euangelij Sacramentum in Spiritus sancti descensione completur, &c. † Fateor quidem ab scriptoribus, quos nominavi, non eodem modo dies computari: Augustinus enim sumit ex primo mense decem, & septem dies, ab ipso die occisionis agni, qui decimus quartus fuit, ex ordinem

Hic pro Idem.

capiens. Verum hoc nec cum diebus Pentecostes conuenit, qui numeratur a secundo die Azymorum, nec cum verbis ipsis Scripturæ: non enim dicit Mens tertio occisionis agni, sed Mens tertio egressione filiorum Israel. Ab egressione igitur dies computandi sunt, ita tamen ut ipse dies, in quo egressi sunt, esset decimus quintus, idemque primus Azymorum, et celebratur, & a decimo sexto numerentur, ut recte ait Chretanus, & ut plures numerant. Testatur hoc numerus quod in Pentecostes, eadem mensura est a die decimo sexto, cum in recordationem dicitur legis Pentecostes sollempnitas instituta sit, ut omnes consentiunt, sine dubio eodem die, quo lex data est, celebranda fuit. Ita hæc mensura numerum primam diem mensis tritici quadragesimi quintum ab exitu ex Aegypto esse affirmantes. Quod autem Hieronymus affirmavit in cap. 7. Hosee, venisse eos quadragesimo quinto die in solitudine Sinai, tunc septentiam mutavit in epistola ad Fabiolam, cum dixit quadragesimum septimum esse, vidit enim in Die hæc, non primam, sed tertiam intelligi debere. Pugnancia igitur loqui videtur Lipomianus, qui prima die mensis tertij in Sinai eos venisse vult, eamque quadragesimam septimam post egressione de Aegypto facit.

Sed hoc maxime veritati suffragatur, quod siue hæc, siue illam rationem sequatur, id tamen constat inter omnes, quinquagesimo die datam esse legem a Deo, & quæ potius ratio sequenda sit ex diebus Pentecostes facile perspiciamus. Si quis autem querat cur vno die sollempnitas Pentecostes peragatur, non septem, cum multis diebus Moyses fuerit in monte, cum legem attulit ad suos, sciat hanc sollempnitatem non agi nisi in memoriam illius diei, quo Dominus descendit in montem Sinai, & legem dedit Moysi, qui dies vnicus fuit, de quo Exo. 19. lamque aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat: & ecce cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes densissima operire montem, clantorque bucina vehementius perstrepebat, & timuit populus, qui erat in castris. Cumque eduxisset eos Moyses in occursum Dei de loco ca-

strorum, steterunt ad radices montis. Torus autem montis Sinai fumabat eo quod descendisset Dominus Deus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo, quasi de fornace, eratque omnis mons terribilis. &c. Ita etiam sensit Moyses Aegyptius libro. 3. Ductoris duobus, cap. 44. cuius hæc sunt verba: Dicemus igitur quod festum Pentecostes est dies, in qua data fuit lex, & propter honorem ipsius diei numerantur dies a die Paschæ usque ad ipsum diem, si erit qui expectat visionem amici, quem diligit ex animo, & nūmerat dies donec videat ipsum. Quod ideo dicit, quia omnibus his diebus Iudei conueniebant in Synagogas, & post sollempniam benedictionem dicebant: Hic est primus dies, aut secundus, aut tertius. &c. Et mox: Illa vero manifestatio grandis, & honorabilis non fuit nisi vna die, & ita memoria eius singulis annis agitur vna die. &c. De hoc die legimus Leuit. 23. Et vocabitis hunc diem celeberrimum, arque sanctissimum: omne opus seruile non facietis in eo. Vtrumque quomodo intelligendum sit diximus cap. 5. numero. 3. & duobus sequentibus. Non itaque abstinerebatur ab omni opere, sed a seruili, ac propterea segetis triticæ & spicas metebant, quas offerrent Deo primitias, fiebant enim ex illis duo panes. Et hoc est, quod ait lex Leuit. 23. Et sic offeretis sacrificium nouum Domino ex omnibus habitaculis vestris, panes primitiarum duos de duabus decimis simila fermentatæ, quos coquetis in primitias Domini. Decimas autem intelligit mensuræ OEphi, quæ erat Hebræis familiarissima, estque decima cori pars, ac tres modios habet, nam corrus habet triginta, ut est apud Ezech. capit. 45. Hanc decimam partem OEphi Iosephus Assaronem vocat. Quatuor itaque libras singuli panes pendebant, ut explicauimus libro. 2. de Templo, cap. 10. numero. 4. & 5. Iosephus libro. 3. Antiquitarum, cap. 10: Post Paschale sacrum elapsis septem septimanis, hoc est, quadraginta nouem diebus, quinquagesima, quam a numero Asartha Hebræi vocant, offerunt Deo panem farina triticæ duobus assaronibus cum fermento confectum. &c. Victimæ

Decima.
OEphi.
Corus
Assaro.

Cur vno die celebratur sollempnitas Pentecostes.

† Victimæ etiam Deo cadebantur, de quibus in eodem loco legimus: Offeretisque cum panibus septem agnos immaculatos, anniculos, & vitulum de armento vnum, & arietes duos, & erunt in holocaustum cum libamentis suis in odorem suauissimum Domino. Facietis & hircum pro peccato, duosque agnos anniculos hostias pacificorum. Cumque eleuauerit eos sacerdos cum panibus primitiarum coram Domino, cedent in usum eius. &c. Sacrificium nouum novos panes vbeat, non enim solum animalibus, sed panibus etiam sacrificij nomen datur in Scriptura. Leuit. 2. Anima cum obtulerit oblationem sacrificij Domino, simula erit eius oblatio. Et postea: Cum autem obtuleris sacrificium coctum in clibano de simila, panes scilicet, absque fermento. &c. Dicit autem: Ex omnibus habitaculis vestris, quoniam hæc erat altera sollempnitas, qua omnes masculi in templum venire iubebantur, ut videmus Deut. 16: Panes sunt e simila fermentata, quia in cibum sacerdotum offerebantur, non ut in honorem Dei aliqua eorum pars cremaretur, quod fieri non poterat nisi azymi essent. Leuitic. 2: Omnis oblatio, quæ offertur Domino, absque fermento fiet, nec quidquam fermenti, aut mellis adolebitur in sacrificio Domini. Deinde excipit quod nunc fieri iubet. Primitias tantum eorum offeretis, ac munera, super altare, verò non imponentur in odorem suauitatis. &c. Libamenta vocat vinum, & oleum, & similia, quæ cum sacrificijs offerebantur.

Sacrificij.

DE SIGNIFICATIONE Pentecostes.

CAP. VIII.

Rigenes Homilia. 23. in Numeros: Post hanc sequitur sexta festiuitas, quæ dicitur Nouorum, id est, cum primitiæ de nouis fructibus offeruntur. Vbi enim seminatus fuerit ager, & diligenter excultus, atque ad maturitatem peruenerit seges, tunc

fructuum perfectione festiuitas Domini geritur. Si ergo & tu vis Nouorum diem festum agere cum Domino, vide quomodo semines, aut vbi semines, ut possis tales fructus, ex quibus latari facias Deum, & agere diem festum. Quod aliter implere non poteris, nisi audias Apostolum dicentem: Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Si sic semines, & sic metas, verè diem festum ages Nouorum. &c. Pentecoste typus fuit celeberrimæ sollempnitatis, qua Spiritus sanctus in discipulos descendit eodem die. Tunc data est lex Hebræis, postea Spiritus sanctus Apostolis datus est, ut de Sion exiret noua lex, & verbum Domini de Ierusalem. Tunc segetes metere incipiebant, & cum venit Spiritus sanctus, iam tempus erat ut Apostoli, qui prius iulsi fuerant, leuare oculos suos, & respicere regiones iam albas ad messem, falces mitterent, ut ait Chrysostomus, & frumenta in horreum Dominicum inferrent. Tunc offerebantur duo panes noui, ut primitiæ essent Domino, postea primitiæ oblatae sunt de duobus populis Iudæorum, & gentium. Cædebantur etiam Deo agni, & arietes, & vitulus, & hircus, quia multi martyres pro Christo immolati sunt, partim qui purissimi fuerant, & Christi imitatores, id est, agni anniculi immaculati, partim ex magistris Ecclesiæ, qui sunt arietes, partim ex ijs, qui potentiores fuerant in sæculo, quos vitulus designat, partim qui vsque ad illud tempus in peccatis vixerant, & Dei misericordia ad nouam vitam vocati simul pro eo sanguinem fuderunt, qui rectè significantur in hircis. Sed de animalibus nihil in hoc libro dicemus, in quarto enim, in quo de sacrificijs egimus, ex parte dictum est. Verum referamus hæc etiam ad mores nostros, ut cœpit Origenes. Primum diem Azymorum esse diximus cum a peccatis conuertimur, secundum, cum spicas laudabilium actionum metere incipimus. Ab hoc die septem hebdomadæ numerandæ sunt, ut quinquagesimo die sollempnitas fiat Pentecostes, id est, plenitudinis Spiritus sancti.

Gala. 6.

Ioba. 4.

in cap. 2. Actor.

Suppl. c. 6. num. 6.

eti. Ut enim plene nobis detur Spiritus sanctus, & perfecta eius plenitudine lætemur, non satis est à peccato converti, & laudabiliter agere incipere: diu, multumque deflenda sunt peccata illa, quæ reliquimus, & assiduo dolore, ieiunijs, precibus, verberibus, vigilijs, omni denique carnis maceratione compensanda sunt, ut peccatis deleantur. Quinquagenarius enim numerus perfectæ poenitentiae est, ut Hieronymus docet, ac multis confirmat initio serm. 2. in Isaiam: quod etiam psalmus quinquagesimus offendit, qui præcipuus inter eos est, qui pertinent ad poenitentiam: & annus quinquagesimus Iobis, quo omnia debita remittuntur. Leuiti. 25. ut in eodem loco Hieronymus scripsit. Tunc exuto veteri homine, & per Spiritum Domini plenus renouari primitias Deo offerimus non hordeaceas, ut incipientes, sed triticeas, atque etiam similia confectas. † Duos panes primitiarum Radulphus libro. 16. in Leuiti. cap. 4. amorem Dei, & proximi interpretatur. Tunc enim perfecte amamus, & in fratribus Deum videmus, solum querimus, soli placere studemus non querentes iam quæ nostra sunt, sed quæ Iesu Christi. Atque hunc amorem, quo intus exardescimus, primitias merito vocamus, non multo enim post integræ oblatio inferitur in domum Domini, id est, plenissimus, & cumulatus pulcherrimarum fructus actionum, quibus Deus colitur, quibus fraternitas mirifice iuuatur. Fermentum habent, quia fratrum corda fermentant huiusmodi actiones, & ad virtutem egregie stimulant, ac sapore suo implent: simile enim est regnum caelorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae satis tribus, donec fermentatum est totum. Nec sine causa hi panes, cum quidem Domino offerantur, in usum sacerdotum cedunt, quoniam quidquid boni sine erga Deum, sine erga homines propter Deum facimus, Deo offerimus, sed utilitas tamen tota nostra est.

Quinquagenarius.

Matth. 13.

DE DIE FESTO TUBARUM.

CAP. IX.

MENSIS septimus in honore erat apud Hebræos, & magna ex parte sacer, quatuor enim sollemnitates habebat, Tubarum, Expiationis, Tabernaculorum, Cæterus, siue Collectæ, de quibus si gillatim agemus. Ut igitur dies septimus sanctus erat, sic & mensis septimus, & annus septimus erant alia ratione venerabiles. Origenes Homilia. 23. in Numeros: Sicut enim inter dies septimus quisque obseruatur Sabbatum, & est sollemnitas: ita & inter menses septimus quisque mensis Sabbatum est mensium. Agitur ergo in eo sollemnitas, quæ dicitur Sabbata Sabbatorum. &c. Dies primus septimi mensis, & Neomeniæ honorem habebat, & sollemnitatis Tubarum. Et quoniam de Neomeniâ diximus cap. 2. nunc quod ad sollemnitatem Tubarum pertinet, exequemur. Hanc & Hebræi, & nostri consentiunt ferè in memoriam illius beneficii institutam esse, quo Deus Isaac liberavit ne à patre immolaretur, & arietem pro eo substituit sacrificio, ut Genes. 22. Scriptum est. Et quia arietem inuenit Abraham inter vepres hærentem cornibus, tubis corneis clangebant, ac propterea à hodie à Iudæis festum Cornu appellatur. Quo autem die, ac mense Isaac sacrificio fuerit ereptus, non constat: Hebræi traditione à maioribus accepta in Neomeniâ septimi mensis id eontigisse confirmat. † De hac sollemnitate legimus Leuitic. 22: *Mensis septimo prima die mensis erit vobis Sabbatum memoriale clangentibus tubis, & vocabitur Sanctum: Omne opus seruile non facietis in eo, & offeretis holocaustum Domino: Sabbatum sollemnitatem intelligit, siue requiem, ut veterunt. lxx. Vbi autem habemus: Memoriale clangentibus tubis, in Hebræo est, Memoriale clangoris, lxx: *מִיְהוֹרֵי שֹׁמְרֵי*, id est, Memoriale tubarum. Num. 29:*

Num. 29: Quia dies clangoris est, & tubarum, vbi Hieronymus, quod vertit prius, Clangentibus tubis, vertit Clangoris, & tubarum: in Hebræo utroque in loco est *תְּרוּעָה*, id est, Clangoris. Memoriale autem dicitur id, quod aliquid in memoriam reuocat, & Numero. 10. legimus: Si quando habebitis epulum, & dies festos, & Calendas, canetis tubis super holocaustis, & pacificis victimis, ut sint vobis in recordatio nem Dei vestri, id est, ut Deus recorderetur vestri, & beneficiat vobis quasi filijs rite eius præcepta seruantibus. Est enim in Hebræo: Et erunt vobis in memoriale coram Deo vestro: quod paulo ante vertit: Et erit recordatio vestri coram Domino Deo vestro. † Quoniam igitur clangor tubarum communis erat Neomeniæ cum reliquis diebus festis: Memoriale tubarum festum diem tubarum intelligemus, ut perinde sit ac si diceret: Prima die mensis erit vobis sollemnitas, siue requies, sollemnitas, inquam, Tubarum: Et sicut in alijs diebus erat eorum recordatio coram Domino clangentibus tubis, iuxta quod sollemnitas illa significabat: ita prima die mensis septimi, cum canebant tuba cornea liberationem Isaac referentes, Deus eorum recordabatur, ut sicut eripuerat à morte Isaac, eos etiam à mortis periculis liberaret. Cetera iam supra exposta sunt capite. 7. numero. 3. & sequentibus. Sacrificia autem quæ offerenda erant, legimus Numeror. 29. quæ duplicia fuerunt, altera quæ propria erant sollemnitatis Tubarum, altera quæ illi cum ceteris Neomeniæ erant communia, ut ex verbis eiusdem capituli intelligitur.

DE SIGNIFICATIONE sollemnitatis Tubarum.

CAP. X.

Rigenes Homilia. 23. in Numeros: Quis est qui festiuitatem gerat memoriæ tubarum, nisi qui potest Scripturas propheticas, & Euangelicas, atque Apostolicas, quæ veluti

cælestis quædam personant tuba, mandare memoriæ, & intra thesaurum cordis sui recondere? Qui ergo hæc facit, & in lege Dei meditatur die ac nocte, iste festiuitatem gerit memoriæ Tubarum. Sed & si quis potest in gratias illas Sancti Spiritus promoueri, quibus inspirati sunt prophetae, & psallens dicere: Canite initio mensis tuba in die insigni sollemnitatis eius, & quæcunq; in Psalmis iubilare ei, dignè agit sollemnitatem Tubarum. &c. Radulphus quidem in præfatione libri. 17. in Leuiti. septimo mense tempus gratiæ, & fidei gentium, intelligi confirmat, in quo dicit, iuxta Apocalypsin, septem spiritus Dei missos esse in omni terram: templum etiam Salomonis septem annis, & septem mensibus constructum esse, quoniam à Christi aduentu vsque ad reditum per septiformem spiritus gratiam constructur Ecclesia, donec in fine temporum consummetur. Septem mensibus fuisse arcam Dei in regione Philistinorum. † Hinc capite primo colligit sollemnitatem Tubarum figuram esse lætitiæ, quæ futura erat in conuersione gentium. Sollemnitatis ergo, inquit, nostræ principium, quasi prima dies septimi mensis, temporibus (ut diximus) Apostolorum fuit, quando prima gentium facta est vocatio clangentibus tubis, mundum scilicet perlustrare tonitruo Diuinæ prædicationis. Deinde paulo post de eadem exponit verba Psal. 80: Sumite psalmum, & date tympanum, psalterium iucundum cum cithara. Buccinate in Neomeniâ tuba, in insigni die sollemnitatis vestræ, & addit: Quod autem dicitur: Sumite psalmum, & date tympanum: illud respicit, quod ex lege paulo ante commemorauimus, in die clangoris, & tubarum ab omni opere seruili esse cessandum: quoniam qui recipiunt tubam Euangelicæ prædicationis, quæ psalterij instar de supernis sonat, reddere debent tympanum, quod ex corio sicco conficitur, ut scilicet ab illicitis voluptatibus corporis nostri corium siccentur. &c. † Ilychius: *Omne opus seruile non facietis in eo, & offeretis holocaustum Domino.* Non est enim iam tempus opera seruilia agere, quia

Psal. 80.

Apoc. 5.

3. Reg. 6.

1. Reg. 6.

fufficit præteritum tempus ad voluntatem gentium, in quo gesta sunt opera fertilia: & debemus, quem admodum exhibuimus membra nostra arma iniquitatis ad iniquitatem, ita exhibere membra nostra arma iustitiæ in sanctificationem: hoc est enim verum holocaustum. &c.

Rom. 6.

DE DIE EXPIATIONIS.

CAP. XI.

DE hac legimus Leuiti. *Decimo die mensis huius septimi dies Expiationum erit celeberrimus, & vocabitur Sanctus. Affligetisque animas vestras in eo, & offeretis holocaustum Domino. Omne opus non facietis in tempore diei huius, &c.* Sanctus Thomas ait: Festum Expiationis erat in memoriam illius beneficii, quo Deus propitiatus est peccato populi de adoratione vituli, ad preces Moysi. &c. Idem sensit Lyranus in eadem verba, qui etiam hoc addidit: Et ideo celebrabatur decima die mensis septimi, quia tunc descendit Moyses de monte portans secundas tabulas in signum propitiationis Diuinae. &c. Quod affirmat Lyranius, eodem die Moysen rediisse cum tabulis secundis in signum propitiationis Diuinae, traditione Hebræorum teneri potius arbitror, quam Scripturæ autoritate, quãquam & Scriptura non parum illi fauet. Nam lex data est sexto die tertij mensis, vt cap. 6. ostendimus. Deinde Moyses fuit in monte sex & quadraginta diebus Exod. 24. Et cum iterum accepit tabulas, fuit etiam. 40. diebus. Inter hæc aliquot dies interflexerunt, vt intelligitur ex. 32. & 33. cap. eiusdem libri. Quare cum dies decimus septimi mensis sit dies Expiationis, & numerus dierum non repugnet, satis probabile est eo die Moysen descendisse cum secundis tabulis. Sollennitas ipsa vocatur *יום כיפור*, id est, Expiationum, siue Propitiationum, Verbum enim *כיפור* significat propitiare, siue placare, remouere iniquitatem, siue expiare peccatum: cum enim propitiatur, & placatur Deus, dicitur peccatum deleri, remoueri, auferri. Vt Psal. 50: Dele

Vers. 27.

S. Tho. 1. 2. q. 102. ar. 4 ad 10.

Expiatio.

iniquitatem meam. Exod. 34: Qui auferas iniquitatem, & scelera. Et postea: Et auferas iniquitates nostras, atque peccata, nosque possideas. Sine ergo dicamus, Dies Expiationis, siue Dies Propitiationis, idem dicimus: quare Hieronymus nunc hoc, nunc illo modo vertit, sicut paulo post ait: Omne opus non facietis in tempore diei huius, quia dies Propitiationis est, vt propitietur vobis Dominus Deus vester. Rursus siue Expiationem dicamus, siue Propitiationem, nihil refert, & utroque modo vertit noster interpret. In Hebræo pluralis numeri est, apud. lxx. singularis, Dies *כיפורים*, id est, Propitiationis, siue Expiationis: nam *כיפור* similiter significat propitiare, & expiare peccata. Nomen sumptum est ab expiatione peccati, cum vitulum adorauit Exo. 32. & ab expiatione, quæ hoc die fiebat peccatorum populi per ieiunium, & sacrificia. Erat enim hic dies peculiariter dicatus expiandis peccatis per penitentiam, quam ieiunio, & sacrificijs oblati profitebantur, & in quo Dei misericordia largius se effundebat præparans homines ad remissionem peccatorum, vt apud nos tempus Quadragesimæ. Propterea dictum est: *Affligetisque animas vestras in eo*, ieiunabant enim eo die vsque ad vesperam, vt ait Iosephus lib. 3. Antiq. c. 10. & hæc erat afflictio. Iudæi addunt, atque ita obseruare dicuntur, eodem die à potu etiam fuisse abstinendum, ab vxoribus, à balneis, calcæos præterea abijciendos. Intelligendum est autem à vespere diei noni, & ideo ait: Et affligetis animas vestras die nono mensis. A vespere vsque ad vesperam celebrabitis Sabbata vestra, vt supra iam exposuimus cap. 1. numero. 18. De sacrificijs offerendis scriptum est Numer. 29: Offeretisque holocaustum Domino in odorem suauissimum, vitulum de armento vnum, arietem vnum. &c. Quid sit autem esse celeberrimum, & vocari sanctum plenius exposuimus cap. 5. nu. 3. & sequentibus, diximusque peculiare esse Sabbato, & diei Expiationis, vt nihil operis in eis fiat, ne ad cibos quidem parandos, reliquis enim diebus festis parari posse que ad victum pertinerent, atque in hoc loco, & Numero. 29. cum dicitur: Omne opus

Rom. 3.

opus seruire non facietis, sedundare Seruire. Expiatio autem hæc fiebat per pontificem, nec tantum populus expiatur, sed etiam templum, & sacerdotes. Leuit. 16: Expiabit autem sacerdos, qui vnctus fuerit, & cuius manus iniuncta sunt, vt sacerdotio fungatur pro patre suo: indueturque stola lineæ, & vestibus sanctis, & expiabit sanctuariu, & tabernaculum testimonij, atque altare, sacerdotes quoque, & vniuersum populum. &c. Atque ita hoc tantum die pontifex introibat in Sanctum sanctorum, vt est in eodem capite.

DE SIGNIFICATIONE diei Expiationis.

CAP. XII.

Quod Rigenes Homilia. 23. in Numeros: Est adhuc & alia festiuitas, cum affligunt animas suas, & humiliant se Deo festa celebrantes. Omnia festiuitas, dies festus vocatur afflictio animæ. Vide ergo, si vis diem festum agere, si vis vt lætetur Deus super te, afflige animam tuam, & humilia eam. Non ei permittas explere desideria sua, nec concedas ei lasciujs euagari, sed, in quantum fieri potest, afflige, & humilia eam. Denique Paschæ festiuitas, & Azymorum panem afflictionis habere dicitur, nec potest quis agere diem festum, nisi afflictionis panem manducauerit, & manducauerit Pascha cum amaritudine. Hoc ergo deposcit & Propitiationis dies. Cum enim afflictæ fuerit anima, & humiliata in conspectu Domini, tunc ei repropitiatur Deus, & tunc ad eam venit ille, quæ proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine suo, Christus Iesus Dominus, & redemptor eius. &c. Verum si meminimus, quod cap. 10. dictum est, septimo mense significari tempus legis Euangelicæ, & conuersionis gentium, ac sollennitatem tubarum figuram esse lætitiæ, quæ futura erat in eadem conuersione: recte, nisi fallor, dicemus sollennitatem Expiationis, quæ illi proxima fuit, significasse penitentiam, & contempionem voluptatum, ac sui ipsorum, quæ initio

fuit in ijs, qui conuersi sunt, & nunc debet esse in omnibus, qui perfecte ad Deum conuertuntur. Prædicato enim Euangelio continuo ieiunia, vigilia, atque omnes animæ afflictiones voluptatibus haberi cœperunt. Huius prædicationis initium fuit: Penitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum: & in ea primum auditus est: Si quis vult post me venire, abneget se metipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Et: Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs, & concupiscentijs. Decimo die celebratur sollennitas Expiationum, quia qui decem præcepta implere cupit, vt semper impleat, & perfecte euadat, semper carnis affligendæ, & spiritui subiiciendæ rationem habere debet, ac dare operam, vt eam quam purissimam conseruet, & perpetuum cum peccatis bellum gerat, atque ita semper creatori suo holocaustum suauissimi offerat odoris. Et quidem in omnibus festis diebus illud statim audimus: Omne opus seruire non facietis in eo, quia & qui incipiunt, & qui proficiunt, & qui perfecti sunt, dum in carne peccati viuunt, & inter Diaboli laqueos versantur, nunquam securi esse debent, nec ita de libertate lætari, vt ad seruitutem se reduci non posse existiment. Sed in die Expiationis etiam ab opere parandorum ciborum abstinendum est, vt melius ac purius Deo vacetur: quia qui se in septimo mense, id est, in tempore gratiæ, esse meminerunt, ac serio perfectionem assequi student, corporis etiam sollicitudinem abijciunt paucis, viliibus que contenti, ac Deum sibi ex animo seruiantibus non defuturum confidentes, iuxta quod à Seruatore dictum est: Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quarite ergo primum regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijciuntur vobis.

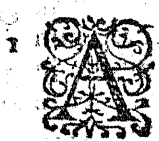
Matth. 3. & 4.

Matth. 16. Galat. 5.

Matth. 6.

DE SOLLENNITATE Tabernaculorum, sive Scenopægiæ.

CAP. XIII.

Quinto decimo die mensis huius septimi erunt ferie Tabernaculorum septem diebus Domino. Dies primus vocabitur celeberrimus, atque sanctissimus.

Omne opus servile non facietis in eo, & septem diebus offeretis holocausta Domino.

Vers. 34.

Leuit. 23: Hæc erat magna sollemnitas Iudæis, & tertia, in qua omnes masculi nati sexus venire iubebantur in Ierusalê, vt videmus Deut. 16. Hebraicè dicitur, תבועה אג, id est, festum Tabernaculorum.

Scenopægia

Græcè εορτή σκηνών, quod idem est. Dicitur, & σκηνοπηγία à figendis scilicet tabernaculis. Corruptè ergo in multis libris scribitur Scenopægia pro Scenopægia. Quodque Abulensis in eadem verba ait: Vocatur autem istud festum alio nomine Scenopægia, id est, comestio in publico, à cenon, quod est commune, & phagia, quod est comedere: miserabili illius sæculi barbariæ tribuamus. Simile est quod ait Radulphus libro. 17. in Leui. cap. 3. Phago comestionem sonare, & inde dici Scenopægiam. Cur ita dicatur, & in cuius beneficii memoriâ celebratur ipse legislator paulò post aperuit. Mense septimo festa celebrabitis, & habitabitis in vmbaculis septem diebus. Omnis qui de genere est Israel, manebit in tabernaculis, vt discât posteri vestri quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israel cum educaerem eos de terra Egypti. &c. † Septem ergò diebus celebratur, quia multis diebus factum est, quod in ea memoratur, vt supra diximus cap. 5. nume. 9. Primus dies sanctus dicitur, in quo ab omni opere seruilis feriandum erat: nec tamen septimo idem honor habetur, vt in diebus Azymorum, quoniam dies proximus, qui erat Cætus, atq; Collecta, sanctus futurus erat, & prouideri oportebat ne quo ad eius fieri posset, diem, in quo ab opere seruilis quiescebat, alter similis dies subsequeretur, quod vniuerso populo, ac pauperibus præferri, graue, atque incommodum futurum videba-

tur. Atq; in Azymis quidem septimus dies idem erat Azymorum, & Cætus, atque Collecta, quod in diebus Tabernaculorum fieri non potuit, quoniam tantæ sollemnitati septem dies dari oportebat, vt sollemnitati Azymorum, & dies Cætus nõ potuit in Tabernaculis agi, vt cap. 15. dicemus, sed extra illa.

3 † De materia tabernaculorum, & de loco, in quo fiebant, hæc scribit Abulensis quæstione. 24. in ca. 23. Leuitici, tabernacula facta fuisse extra domos, vel in aliquo loco non aperto, & ex ramis arborum facta dicit, quoniam quadraginta annos in deserto Hebræi non habitauerunt in domibus, sed in vmbaculis sub arboribus. Rem tamen ex Nehemiæ cap. 8. discimus: Egressus est, inquit, populus, & attulerunt, fecerunt que sibi tabernacula, vnusquisq; in domatè suo, & in atrijs suis, & in atrijs domus Dei, & in platea portæ Aquarum, & in platea portæ Ephraim. Itaque in domatibus, id est, in tectis domorum, & in reliquis locis spatiosis sub diuo positis intra urbem construebant tabernacula. Sed tunc quia pauci erant, & hostes propinqui, meritò se intra urbem continebant. Sed postea multa etiã tabernacula extra urbem posita fuisse probabile est. Cum enim ex omnibus locis terræ promissionis in Ierusalê conuenirent, & singulæ familiæ singula tabernacula construerent, vt ait Iosephus. 3. Antiq. cap. 10. nequaquam tot in vrbe construi poterant. Estque vero simile ita fuisse disposita tabernacula, vt quasi vrbs quædam fieret, & singulæ familiæ seorsum manerent, ita enim faciebant cum per desertum quiescebãt, cuius rei memoriam tunc colebant. Materiam autem tabernaculis construendis non eam fuisse opinor tantũ, quam Abulensis vult, neque enim semper in deserto ex ramis arborum ea facere poterant, cum necesse esset interdum diuertere ad loca, quæ arboribus carerent, & tantæ multitudini nullæ siluæ sufficerent. Denique si singulis annis in Ierusalê ex arboribus fierent, breui montes, & siluæ desolarentur.

Materia & locustæ tabernaculorum.

4 † Talia igitur erant tabernacula, qualia erant in vsu apud veteres, & qualia populus habuit iter faciens per desertum, è lignis videlicet, & linteis, pellibusque con-

fecta, vt æstum, & pluuiam arceant. Ligna, vel stipes, primum figebantur, deinde linteæ tendebantur, quæ domicilium constituerent, & pellibus extrinsecus tegebantur. Ita tabernaculum factum est Exod. 26. quod ad communium tabernaculorum similitudinem compositum videtur. Indicant hoc etiam multi Scripturæ loci, in quibus legitur moueri tabernacula, aut tendi, aut figi, vnde etiam Scetiopægiæ nomen deductum esse diximus. Vt Genes. 12: Et inde transgrediens ad montem, qui erat contra Orientem Bethel, retendit sibi tabernaculum suum. Et cap. 13: Reuersusque est per iter, quo venerat à Meridie in Bethel, vsque ad locum, vbi prius fixerat tabernaculum. Et postea: Mouens igitur tabernaculum suum, &c. Et cap. 31: Iamque Iacob extenderat in monte tabernaculum: cumque ille consecutus fuisset eum cum fratribus suis, in eodem monte Galaad fixit tentorium. † Hinc Cant. 1: Nigra sum, sed formosa filia Ierusalê, sicut tabernacula cedari, sicut pelles Salomonis, quæ scilicet cum tabernaculum extrinsecus tegerent, Sole, & pluuijs denigrabantur. Et Hab. 3: Pro iniquitate vidi tentoria Aethiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian, à partem intellgens pelles vocauit tentoria. Immo & Iosephus loco modò indicato de festo Tabernaculorum agens ait: σκηνάς πηγυροβάς κέλευσε κατά διαίαν εκατόν, id est, Tabernacula figere iubet vnumquemque secundum familiam, id est, magna, vel parua pro numero domesticorum. Quod de tabernaculis dixi ostendit Isaias cap. 54. his verbis: Dilata locum tentorii tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos, & clauos ritos consolida. Et cap. 33: Tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit, nec auferentur clauis eius in sempiternũ, & omnes funiculi eius non rumpentur. &c. In lignis enim, quæ vicinũ columnarum habebant, erant annuli, quibus innectebantur funes, qui clauis magnis humi confixi ligna firmabant, & contra ventorũ vim tabernacula firmabant. Huiusmodi tabernaculorum artifex erat Paulus, sicut legitur Acto. 18: Erant autem sce-

nosfactoriæ artis. Nec verò ex frõdibus quoque arborum facta fuisse tabernacula multa negauerim, præsertim quæ pau-perũ erant, qui pretiosioribus illis tabernaculis carerent. De holocaustis, & victimis, quæ singulis diebus cædebantur, lege cap. 29. Numerorum.

6 † Hoc præterea lex iubet. Sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ: spathulaeque palmarum, & ramos ligni densarum frondium, & salices de torrente, & lerabimim coram Domino Deo vestro. Quod Iosephus libro. 3. Antiquit. cap. 10. ita interpretatur: Et simul pro gratiarum actione sacrificare, nianibus interim gestantes ramos myrti, salicis, & palmæ, ex quibus mala Persica dependeant. &c. Sed Græca non satis eodem verba sunt, quæ sic habent: φέρουσας & τὰς χερσὶ ἐλασίαν μύρονης, & ἰρίδας, & ἄλλὰ ποικίλα, & ἰεροκίαν, & ἄλλὰ τὰ ἰεροκίαν, & ἄλλὰ τὰ ἰεροκίαν. Quæ ita reddenda sunt: Ferentes manibus ramiũ myrti, & salicis cum ramo palmæ laborato: adest & malum, quod Persicæ est, id est, ferunt etiam ramos arboris Persicæ. Est autè Persæa arbor, quam malum Persicum, sive citrum quidam vocant, (ceterè ita Iosephus accepit) mala enim citria vocantur mala Medica, sive mala Persica, vt autor est Dioscorides libro. 1. cap. 131. Et quamuis arbor μύρονα frequentius dicitur, fructus autem ἰεροκίαν tamen, & arbor ipsa

7 μύρον vocatur. † Quatuor ergo arborum ramos ferre manibus iubebantur iuxta Iosephum, myrti, salicis, palmæ, citri. Idem sensit Moses Aegyptius libro. 3. Ductoris dubiorum, cap. 44. Ex quibus perspicimus arborem pulcherrimam intelligi citrum, cui Hebræi suffragantur. Sed & Chaldæi interpretes hic verit: Fructum arboris citri. Quod ergo Hieronymus scripsit in illud Zachar. 14: Et oēs qui reliqui fuerint, &c. arborem pulcherrimam in Leuitico à Iudæis cedrum intelligi, ne quaquam cedrum eam intelligit excellam arborem, & præstantem, quæ plerumque hoc nomine significari solet, sed eam, quam Latini citrum vocant, quod ex Dioscoride intelligitur lib. 1. ca. 131. vbi de malis loquens: Ea autè, inquit, quæ Medica dicuntur, aut Persica, aut Cedromela, Latine autem citria, omnibus

Arbor pulcherrima.

nota.

Arbor densarum frondium

nota. &c. Cedromela dicuntur quasi mala cedri. † Arbor densarum frondium myrtus intelligitur, vt etiam interpretes Chaldei vertit. lxx. transtulerunt, Arboris densarum. & Zacharia. ubi habentur: Et ipse stabat inter myrteta, verterunt, Inter duos montes vmbrosos, id est, habentes vmbrosas arbores, ac densarum frondium. Sicut ergo in tabernaculis habitare iubentur, vt in firmis, & quietis sedibus collocati recordarentur se multis annis habitasse in tabernaculis, quod ipsi intellexerunt: scribit enim Moses Aegyptius in eodem loco. Similiter in exeundo de domibus, & morando in vmbra culis, sicut faciunt eremite, vt recordemur quod ita fuimus in diebus antiquis, & mutauit nos de desertis illis, vt habitarem in domibus picturatis, & in palatijs delectabilibus, & in exaltis terrarum, &c. ita ferre iubentur manibus ramos arborum, quas nominamus, vt recordarentur se de sterili solitudine in terram feracem, & riuus (id enim indicant salices de torrente) ac optimis arboribus abundantem translatos fuisse. † Propterea arbores pulchrae, & optimae assumuntur, vt palma, & citrus, & myrtus, & iuxta riuos nascentes, vt salices. In his etiam citrus, & myrtus odoris boni sunt, salices vero, & palmae pulchrae, & humidae, diuque virorem seruantes, non enim primo tantum die, sed sex etiam reliquis sumebantur, quod Moses indicauit Leuit. 23. cum dixit: *Sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcherrime, spathulasque palmarum, & ramos ligni densarum frondium, & salices de torrente, & latabimini coram Domino Deo vestro, celebrabitisque sollemnitate eius septem diebus per annum.* Et quidem iam dixerat septem diebus peragi debere ferias Tabernaculorum: sed cum ramos arborum primo die sumi praeceperet, ne quis putaret eo tantum die sumendos esse, merito addidit: *Celebrabitisque sollemnitate eius septem diebus.* Ita intellexit Moses Aegyptius, vt continuo videbimus, & idem a Iosepho tradi testatur Petrus Comestor in Historia Numero sum, cap. 47. Falsum ergo est, quod affirmavit Abulensis quaestio. 28. in c. 23. Leuitici, primo tantum die ramos su-

mi. † Quod dixi de ramis arborum, & de eorum causis Moses Aegyptius eodem lib. 3. Ductoris dubiorum, capit. 44. docet his verbis. Quod autem mihi videtur in illis quatuor generibus ferum, est, quia letati sunt cum exirent de deserto, in quo nihil seminabatur, nec inueniebatur ibi ficus, vitis, nec mala granata, nec aqua ad bibendum; & intrauerunt in terram delectabilem; in qua erant riuus, & arbores multae. Vt igitur haberentur ista in memoria, praecipit accipi de bonis fructibus. Et ista sunt quatuor genera, de quibus praecessit sermo, in quibus mihi conueniunt, quia inueniuntur in multis locis in terra promissionis in tempore illo, & quilibet potest illas habere. Secundum est, quia sunt pulchra, & humida, & quaedam ipsorum sunt boni odoris, scilicet pomum citrium, & myrtus. Tertium est, sicut in palma, & salice, quia tenet eorum humiditas in bono statu totis septem diebus; quod non inuenitur in alijs generibus huiusmodi rerum. &c. Hunc secutus est S. Thomas. 1. 2. quaestione. 102. art. 4. ad decimum. Cum autem legimus fructus arborum, fructus cum ramis, in quibus sunt, intelligamus, vt ex verbis Scripturae, & Iosephi, & Moysi Aegyptii perspicitur. † Quare male, vt diximus, vertit nouus Iosephi interpretes: Gestantes manibus ramos myrti, salicis, & palmae, ex quibus mala Persica depondeant, cum mala haec Persica non ex alienis, sed ex suis ramis pendere deberent. Quod vero ait: *Et latabimini coram Domino Deo vestro;* ita exponit Abulensis: Saltabit habentes istos ramos in manibus coram Domino Deo vestro. Dicunt enim aliqui quod quando Iudaei habebant istos ramos in manu, habebant cum eis colligatos fructus, & sic saliebant eleuantes, & deprimentes illos fructus ad omnem differentiam positionis, quod significabatur esse ad laudem Dei, qui erat Dominus omnium positionum mundi. &c. Et postea: Dicebatur hoc fieri coram Domino, quia ista letitia, & saltatio fiebat in Sanctuario, ubi dicebatur esse Deus. &c. Ex hoc cernitur non semper eos mansisse in tabernaculis illis septem diebus, sed ita vt quis domi suae habitare dicitur,

in qua comedit, & dormit, & manet cum opus est, aut etiam exit.

DE SIGNIFICATIONE Tabernaculorum, siue Scenopegiae.

CAP. XIII.

Rigenes Homilia. 23. in Numeros: Iam vero vltimus dies festus Dei quis sit, quod Deus letatur in homine, videamus. Scenopegia, inquit. Letatur ergo super te, cum te viderit in hoc mundo in tabernaculis habitantem, cum te viderit non habere fixum, & fundatum animum, ac positum super terras, nec desiderantem quae terrena sunt, nec vmbra vitam huiusquam possessionem propriam, & perpetuam deputantem, sed vult in transitu positum, & ad veram illam patriam peradi festinantem, ac dicentem: Incola ego sum, & peregrinus, sicut omnes patres mei. In tabernaculis enim habitauerunt & patres: & Abraham in casu, id est, in tabernaculis, habitauit cum Isaac, & Iacob coheredibus repromissionis eiusdem. Cum ergo incola fueris, & peregrinus in terris, & non est mens tua fixa, & radicata in desiderijs terrenorum, sed paratus es vt cito transeas, & paratus es extendere te semper ad anteriora vsquequo peruenias in terram fluentem lac, & mel, & hereditatem captas futurorum: si te, inquam, positum in his videat Deus, letatur in te, & diem festum agit super te. &c. † Diximus cap. 12. secundam septimi mensis sollemnitatem, id est, diem Expiationis, significasse poenitentiam, & contemptionem voluptatum, ac sui ipsorum, quae initio fuit in ijs, qui conuersi sunt, & nunc esse debet in omnibus qui perfecte conuertuntur. Scenopegia igitur, quae illam subsequitur, indicat eos, qui poenitentia se exercent, & voluptates, seque ipsos contemnunt per desertum vitae huius festinare debere in veram terram promissionis, & in tentorijs habitare, hoc est, tantum ex rebus huius mundi sumere, quantum ad iter faciendum necessarium sit. Quare de

Psal. 29.

Hebr. 11.

Zacha. 14.

gentibus ad Euangelium conuertendis in hunc modum uaticinatus est Zacharias: Et omnes qui reliqui fuerint de uersis gentibus, quae uenerunt contra Ierusalem, ascendet ab anno in annum vt adorent regem Dominum exercituum, & celebrent festiuitatem Tabernaculorum: Et postea: Sed erit ruina, quia percutiet Dominus omnes gentes quae non ascenderunt ad celebrandam festiuitatem Tabernaculorum. † De cetero quanto die celebratur Scenopegia, quo iam Luna decretere incipit, quia tunc res seculi fluxas, & caducas esse uere intelligamus, antabimus eas, & eis inhaerere cupiemus, nec desiderio festinabimus ad caelestes. Cui igitur Luna decrescit, id est, qui bona saeculi, quae mutantur, & transeunt, in Luna studeant, talia esse cognoscit quia sunt, ille Scenopegiam continuo celebrat, & festinat ad aeterna. Sepe enim diebus agitur, quia totam vitam nostram Deo dicare, & semper futura quaerere debemus. Ilychius: Quando congregauerimus omnes fructus terrae ab operibus uidelicet terrenis cessantes, festa celebremus septem dies, id est, totam nostram demus vitam in Diuina festiuitate celebranda. &c. *Dies primus uocabitur celeberrimus, atque sanctissimus,* quia nihil iucundius, aut letius nobis contingere potest eo die, quo iam plene ad caelestia aspiramus, nihil hoc desiderio sanctius. *Omne opus seruile non facietis in eo,* quia tunc maxime ab omni seruitute recedimus, cum nihil est in terra quod nos capiat, aut festinare prohibeat ad superna. † Illis septem diebus offeruntur holocausta Domino, quia dum ita uiuimus, totos Deo nos tradimus, & eius desiderio magis magisque in dies inardescimus. Fructus arboris pulcherrimae, id est, citri, quae colore aurum referunt, tunc uere sumimus, quia non quaerimus quae nostra sunt, sed quae Iesu Christi, & fructibus caritatis, quae omnium uirtutum pulcherrima est, abundamus toti Dei gloriae, & fratrum utilitati traditi. Spathulae palmarum uictoriam indicant, sicut de sanctis uictoribus scriptum est: Et palmae in manibus eorum, & de hostibus triumphamus, cum nihil illi habent in terra unde nos teneant,

Apoc. 7.

& in

& in humum deiciant, quia conuersatio nostra in cœlis est. Ramos salicis summi diximus, quia diu virorem retinet, nec illis septem diebus arefcit, & firmitatem animi non marcescentem, sed semper in felici illo virtutum statu perseverantem significat. † Quæ de torrente sumitur, quia nisi crebro in lege Domini meditemur, & meditationi piæ, & assiduas preces adiungamus, marcescet in nobis, & deficiet ille animi vigor. Ita de viro bono cecinit Propheta: Sed in lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die, ac nocte. Et erit, tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et solium eius non defluet, & omnia quæcumque faciet, prosperabuntur. Ramus ligni densarum frondium, quod primitivum est, & humidum, atque ideo sumitur in Scenopogia, ut capite proximo diximus, densitatem virtutum nobis ostendit semper in suo virore permanentium. Ut enim ex animo in cœlestem patriam festinemus, & terrena contemnamus, non satis est cupere, & quiescere, atque otiosi, sed omnes virtutes crebro adhibendæ, & ita exercendæ sunt ut nulla earum in nobis arefcant, sed pulchritudinem suam teneant. Huiusmodi ramis celebranda est Scenopogia totis septem diebus, id est, tota vitæ tempore, quos qui levauerit, verè coram Domino lætabitur, & hilarem in eodem vitamaget.

DE DIE FESTO COETVS, atque Collectæ.

C A P. XV.

HIC dies vigesimus secundus erat septimi mensis, octavus autem post septem dies Tabernaculorum. Hebraicè מצות dicitur, id est, Coetus, siue Congregatio, ut Iere. 9: Quia omnes adulteri sunt, coetus præuaricatorum. De quo legimus Leuit. 23: Dies quoque octavus erit celeberrimus, atque sanctissimus, & offeretis holocaustum Domino, est enim Coetus, atque Collecta. Omne opus servile non facietis in eo. Pro: Est enim Coetus, atque

Psalma.

Vers. 36.

Collectæ. lxx. verterunt: *עבודת ה' ימים*, id est, Exodium est, de quo postea plura dicemus. Duplex fuit dies Coetus apud Iudæos, alter idem, qui septimus erat Azymorum, alter is, de quo nunc agere cœpimus, quem ita nobis explicat S. Thomas. 1. 2. questione. 102. artic. 4. ad decimum. Octavo, inquit, die celebrabatur aliud festum, scilicet, Coetus, atque Collectæ, in quo colligebantur à populo ea, quæ erant necessaria ad expensas cultus Divini; & significabatur adiunctio populi, & pax præfita inter promissionis. &c. Petrus Comestor in Historia libri Numerorum, cap. 47. affirmat octavum diem festum fuisse, quia conveniebant ad faciendam collectam, forte in usus pauperum, vel in alios usus communes. † Lyranus in ca. 23. Leu. pecunias tunc colligi solitas esse dicit in sumptus sacrificiorum, vel tabernaculi vel templi. Idem sensit Abulensis, q. 26. & 27. in idem caput, & sumptus Sanctuarii, vel tabernaculi, aut templi indicat, reficere ea, quæ corruerant, vel nova facere, facere vasa aurea, & argentea, & vestes, emere animalia, quæ necessaria erant ad quotidiana sacrificia. Verùm Paulus Burgenfis in Additione eiusdem cap. 23. hanc sententiam vehementer impugnat, atque hoc maxime argumento, quod septimus dies Azymorum dicebatur etiam dies Coetus, atque Collectæ, quo nemo affirmat colligi solere pecunias: tum etiam quia manifestum est apud Doctores Hebræorum huiusmodi collectionem pecuniarum ad sumptus templi per totam terram promissionis factam fuisse duodecimi mensis die primo. Vnde, inquit, festum Coetus dicitur ex hoc quod erat dies celebris, in quo populus debebat adunari, seu colligi ad vacandum Divinis, & per consequens cessare ab operibus servilibus. &c. † Ego ex verbis Sancti Thomæ, quæ ante retuli, & ex his Pauli Burgenfis mihi conijcere posse videor quid sit dies Coetus; is scilicet, quo relictis tabernaculis simul omnes in tabernaculum, siue in templum conveniebant gratias Deo sollennibus sacrificijs relaturi quod post longam illam quadraginta annorum peregrinationem tandem in terram promissam omnes tribus saluæ venissent, & optata quiete, terra

Duplex dies Collectæ.

terra, incolumitate frui cœpissent. Atque ideo post septem dies Tabernaculorum conveniebant, quibus annos peregrinationis testabantur, & Coetus, siue Collecta dicebatur quod omnes simul congregarētur. Simili fere de causa dies extremus Azymorum eodem nomine colebatur, quod cum trepidi, & festinantes ex Aegypto exissent, quod manducandis panibus Azymis referebant, tandem omnes incolumes in vnum, atque eundem exercitum convenissent, & mare transissent. Atque hoc & rerum ipsarum ordo, Diuinorumque beneficiorum cognitio, & commemoratio, tum etiam nomen ipsum Coetus postulant: præsertim cum pecunias septimo die Azymorum collectas fuisse non sit probabile, cum liceret (ut ait Lyranus in cap. 16. Deut.) omnibus secundo die in patriam proficisci, & si petendæ erant pecuniæ, antequam discederent, erant petendæ. † Si autem septimo die Azymorum non petebantur, cur die octavo consequente Scenopogiam peti dicamus, cum idem uterque dies nomen habeat, atque eadem ratione habere videatur? Qui pecunias colligi voluerunt, nomine Collectæ moti sunt, quo Paulus in eadem re vtitur. 1. Corinth. 16. De collectis autem, quæ fiunt in Sanctos, sicut ordinavi Ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite. Verùm ita habeant, in Hebræo tantum legi מצות ה' עצה, id est, Coetus ipsa, quod est: Est enim dies Coetus, sed Hieronymus perspicuitatis causa addidit, Atque Collectæ. Nec Collectam necesse est esse pecuniæ, nam & Orationes Collectæ vocantur, Coetis autem hominum est. Quare rectè Chaldæus vertit: Collecti eritis. Preterea Deut. 16. ubi nos habemus, Collecta est Domini Dei tui, cum in Hebræo sit מצות ה' לך, rectè vertere possumus, quemadmodum: & lxx. verterunt: Domino Deo tuo, tametsi idem in utraque translatione sensus est, Coetus est in honorem Domini Dei tui: idem enim vocabulum, quod prius verterat duobus Coetus, atque Collecta, nunc vno vertit, id est, Collecta, quod coetum hominum sine dubio significat. Et quoniam ut gratias Deo referret congregabantur, dixit: Collecta est Domini Dei tui, siue Domino Deo

5 tuo. † Sed & illud. 2. Paralip. 7: Fecitque die octavo Collectam eo quod dedicasset altare septem diebus, & sollennitatem celebrasset diebus septem: vtrum ita interpretabimur, pecunias colligi ab omnibus iussit ad sumptus templi, an iussit omnes congregari ut gratias Deo agerent? Num rex locupletissimus, qui auro, perinde atque alij argento, abundabat, pecunias tunc exigi iuberet? Nec in templo tantum, sed etiã in domibus vehementius eo die lætabantur, sicut Moses Aegyptius lib. 3. Directoris dubiorum, cap. 44. testatur his verbis: Exitus verò de festo Tabernaculorum ad octavum diem, similiter festum est ad complendum in ipsa die genera lætitiæ, quæ non poterant consummari in umbraculis, sed in domibus magnis, & in habitationibus securis. & c. Huc etiam pertinere arbitror translationem lxx. qui nomē מצות ה' עצה, pro quo nos aut Coetum, aut Collectam, aut vtrumque habemus, semper vertunt *עבודת ה'*, quæ vox Latinis inusitata non est, & exitum, sinemque significat, ac propriè canticum, quod histriones è scena exeuntes canebant, ut & ex alijs, & ex Tito Livio, lib. 7 ab vrbe condita intelligitur. † Quare celebrem illam gratiarum actionem, quæ Coetus filiorum Israel duas magnas sollennitates Azymorum, & Tabernaculorum claudebant, & è loco sancto exeuntes in vrbes suas reuertebantur, non immerito *עבודת ה'* appellarunt. Livij verba, si quis requirat, hæc sunt: Inuētus histrionibus fabellarum actu relicto ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactitare cœpit, quæ inde Exodia appellata, confertaque fabulis, potissimum Atellanis, sunt. & c. Videre hoc licet apud lxx. Leu. 23. Num. 29. Deu. 16. 2. Paral. 7. & Nehemiæ. 8. Theodoretus quæst. 32. in Leu. ita interpretatur: Exodium autem festorum indicat finem.

Exodium.

DE SIGNIFICATIO, ne diei Coetus, siue Collectæ.

C A P. XVI.

SI rectè interpretati sumus diem Coetus esse, quo omnes filij Israel in templum conveniebant gratias Deo relaturi

ver-

verbis, & sacrificijs quod eos in terram promissam lætos, atque incolumes deduxisset: non erit profectò dubium eodie gaudium indicari cæteris beatorum, & immortalem illam gratiarum actionem, de qua dictum est Psalm. 83: Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te: quod eos scilicet tot periculis liberatos in optatam patriam perduxerit. Nam si septimus mensis tempus gratiæ significat, ut diximus, & prima eius sollemnitas lætitiæ, quæ futura erat in conuersione gentium, typus fuit: secunda pœnitentiæ, contemptioisq; voluptatum, tertia festinationis in cælestem patriam: quartam, quæ Cæterus dicitur, & dies festos legis claudit, ac perficit, & vitam in tabernaculis actam consequitur, rectissimè beatissimam illam, extremamq; sollemnitatem interpretabimur. ¶ Numerus etiam perpulchri conuenit: septem enim diebus vniuersum tempus vitæ præsentis voluitur, & octauus dies beatitudinis est, & lætitiæ, & immortalitatis, quo & Dominus resurrexit, & omnes veri filij Israel resurgent semper cum Christo regnaturi. Ipsychius in cap. 23. Leuit: Sed & septem diebus hoc locausta offerri præcepit ostendens oportere per omne tempus perfectam conuersationem sequi. Quando ergò sic præsentem vitam percurrimus, tunc celeberrimum, atque sanctissimū octauum diem, sæculum videlicet futurum, habemus vocante nos in præparata sanctis bona eo, qui nos & in hac conuersationem vocauit. Tunc ergò offerimus holocausta Domino, quæ hic præparauerimus, est enim Cæterus, atq; Collectæ: vel sicut lxx: Egressus est, quia hinc exitus, illic habitatio est, sicut ait Paulus: Cupio dissolui, & esse cū Christo. Omne opus seruile non facimus, quia sicut Angeli Dei tempore illo erimus. &c. In eundem sensum hūc diem Collectæ interpretatur Radulphus lib. 17. in Leu. cap. 3. ¶ Quod dicitur: *Et offeretis holocaustum Domino*, melius in illa cōgregatione beatorum fit, in qua interim cum totis viribus, & tota animi contentione Deus intelligitur, & amatur. Tunc fit plene quod præceptum est: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota ani-

Philipp. 1.

Deut. 6.

ma tua, & ex tota fortitudine tua: & illud: Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me sunt, nomini sancto eius, & quæ sequuntur. Illud obscurius, cur dictum sit: *Omne opus seruile non facietis in eo*, cum potius dicendum videretur quod de Sabbato dicitur: *Omne opus non facietis in eo*, hoc enim maximæ sollemnitati datur, ut Sabbato illud, mediocribus etiam commune est, ut nullum opus seruile in eis fiat. Vtrumque sanè ad beatitudinē pertinet, ut nihil quod laboris sit, in ea inueniatur, quod Sabbato conuenit, & ut nullum opus seruile fiat in ea, id est, ut longissimè sint beati ab omni peccato, quod est opus seruile, at non ab omni opere. Licebat die octauo cibos parare, atque ita beata vita laborem nō habet, sed opus tamen habet, quo (sicut lxx. verterunt Deut. 16.) necessaria animæ, id est, vitæ, parentur, intelligunt enim Deum, & amant, sine quo beata vita nulla est, & intelligēdo, atq; amando cibum beatissimæ immortalitatis sibi parant, qui Deus est, nec aliter eo fruerentur.

Psal. 102.

DE DIE DATI IGNIS.

CAP. XVII.

INC festum diem alter proximè consequebarur, qui Inuenti ignis dictus est. De quo, quoniam neque in sacris libris, excepto secundo Machabæorum, neque in Iosepho, neque in Philone, neque in ijs qui de festis diebus egerunt, quiddam inuenio, ea tantum referam quæ 2. Mach. 1. scripta sunt, ex quibus causam sollemnitatis intelligemus. Ea sunt huiusmodi. *Facturi igitur quinta & vicesi Vers. 18. ma die mensis Chasseu purificationem templi, necessarium duximus significare vobis, ut & vos quoque agatis diem Scenopegiæ, & diem Ignis, qui datus est quando Nehemias adificato templo & altari obrulit sacrificia. Nam cum in Persidem ducerentur, patres nostri, sacerdotes qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occultè absconderunt in valle vbi erat puteus altus, & siccus, & in eo contenti sunt eum, ita ut omnibus ignotus esset locus. Cum autem præterissent anni multi, & placuit Deo ut mitteretur*

*teretur Nehemias à rege Persidis: nepotes sacerdotum illorum qui absconderant, misit ad requirendum ignem: & sicut nauauerunt nobis, non inuenerunt ignem, sed aquam crassam. Et iussit eos haurire, & asserre sibi: & sacrificia que imposta erant, iussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, & ligna, & qua erant superposita. ¶ Et tunc hoc factum est, & tempus affuit quo Sol resulsit, qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita ut omnes mirarentur. Oratorem autem faciebant omnes sacerdotes dr. m. consummaretur sacrificium, Ionatha inchoante, & ceteris omnibus respondentibus. Et postea: Cum autem consumptum fuisset sacrificium, ex residua aqua Nehemias iussit lapides maiores perfundi. Quod ut factum est, ex eis flama accensa est, sed & ex lumine quod resulsit ab altari, consumpta est. Ignis de quo loquitur, sacer ignis est cœlitus olim datus, quo vno in altari uti licebat ad sacrificia, de quo Leu. 6: Ignis autem in altari semper ardebit, quem nutriet sacerdos subiiciens ligna manè per singulos dies. Ignis est iste perpetuus, qui nunquam deficiet in altari. Quem quia Nadab, & Abiu filij Aharon non adhibuerunt, sed ignem alienum, egressus ignis à Domino deuorauit eos, & mortui sunt coram Domino Leu. 10: Hic ignis semper in tabernaculo, & in templo seruatus est vsque ad tempus captiuitatis, quo & templum incensum est, & Iudæi Babylonem abducti sunt. ¶ Sed tunc in puteo à sacerdotibus absconditus, & soluta captiuitate ab eorum nepotibus Nehemia iubente quæsitus non est inuentus, sed aqua crassa pro eo reperta est, quæ in eundem ignem est in sacrificio conuersa. Quare falsum est quod recentiores Hebræi, eorumq; studiosi distant, in templo secundo cœlestem ignem semper defuisse. Quo die ignis datus sit, Scriptura non docuit, sed aut in Scenopegia, aut (quod multò verius puto) cōtinuò ferè post illam datum esse conijci mus ex eo quod ait: Ut & vos quoque agatis diem Scenopegiæ, & diem ignis qui datus est, quando Nehemias adificato templo & altari obrulit sacrificia. Hac autē sacrificia sine dubio illa sunt, quæ Nehemias, 12. ca. commemoratur his verbis: *Steterunt que duo chori laudant in domo Dei, & ego, & dimidia pars ma-**

gistratum meum. Et sacerdotes, &c. Et clare cecinerunt cantores, & sequia præpositus: & immolauerunt in die illa victimas magnas, & lætari sunt, Deus enim lætificauerat eos lætitiâ magna. Sed & vxores eorum, & liberi gauisi sunt, & audita est lætitiâ Ierusalem procul, &c. ¶ Tempus ex precedentibus intelligitur, capite enim octauo dictum erat: Fecit ergò vniuersa Ecclesia eorum qui redierat de captiuitate, tabernacula, & habitauerunt in tabernaculis: nō enim fecerāt à diebus Iosue filij Nun taliter filij Israel vsq; ad diem illum, & fuit lætitiâ magna nimis. Legit autē Hefdras in libro legis Dei per dies singulos à die primo vsq; ad diem nonissimum, & fecerunt sollemnitatem septem diebus, & in die octauo collectā iuxta ritum. Deinde caput nonum ita incipit. In die autem vicesimo quarto mensis huius conuenerunt filij Israel in ieiunio, & in saccis, & humus super eos. Et separatim est semen filiorum Israel ab omni filio alienigena. &c. Cū que alter dies numeratus non fuerit, nō videtur dubium per idē tempus, id est, paulò post Scenopegiam oblata esse illa sacrificia.

Significatio dati ignis.

Quid autem ignis inuentus post tempus captiuitatis, nisi caritatē post peccatū per sacerdotes Ecclesiæ, & per sacramentū pœnitentiæ recuperatam significat? Quis putaret vnquā ex aqua crassa super hostias infusa igne esse orturum? Sed iussit infundi Nehemias, & opera sacerdotū infusa est, cœlestique virtute subito ex ea ignis eluxit. Mirabile est verbis sacerdotis peccata remitti, quæ, si ut hominis sunt considerentur, quā vim habere possunt ut animi lōrdes abstergant, & offensiones in Deū amoneant, magis quam aqua crassa ut ex ea fiat ignis? At iubet Nehemias, id est, Christus, victimas jugulari, id est, peccatorē se ipsum per cōtritionē, & cōfessionē Deo mactare, & eiusdē Christi iussu verba, atq; sententiā super eū profert sacerdos, efficitq; ut ignis amicitie caritatis cœlit' detur, & domiciliū Dei, id est, cor cōtritū, & humiliatū, nouo lumine nouo calore, nouo gaudio expleatur. De hoc igne ait Dñs: *Ignē veni mittere in terrā, & quid volo nisi ut accedatur?*

Luc. 12.

Volō

Volo ut accendatur, sed sacrificium cōparetur, victimæ iugulentur. † Multis displicet vita peccatis implicata, & lassantur in via iniquitatis, igne amissum inuenire cupiunt, sed cessant, ac torpēt, agi volunt ut mortui, iuuare Deum mouentem nolunt, non parant victimas, non querunt dolorem peccatorum, nihil ex se Deo offerunt, non inuenient. Iubēt Nehemias hostias immolari, immolent, & aquam infundant sacerdotēs, subito ignis cœlestis emicabit. Qui inuenerint exultent, dies festos inuēti Ignis agant, semper illum nutriant, nūquam extingui sinant, omnes suas victimas hoc igne sacro adoleant, ut omnia Dei amore faciant, illi soli placere studeant. Hunc dum seruauerint, & auxerint, non metuent ignem illum, de quo scriptum est: Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima.

Dent. 32.

DE ENCAENIIS, ET eorum significatione.

CAP. XVII.

I Errore factum est ut numerus XVII. bis poneretur, & nunc ante aduersū, cum corrigi non potuit. Encania.

DIE vigesimo quinto mensis noni fiebat Encania, de quibus Iohan. 10. legimus: *Facta sunt Encania in Ierosolymis, & hiems erat.* Meritoque dicit: Hiems erat, quoniam fere semper primus mensis partem habet Martij, & Aprilis, secundus Aprilis, & Maij atque ita in sequentibus: itaque nonus partem habebat Nouembris, & Decembris. Sūt autē Encania dies dedicationis tēpli, ut nomē ipsum indicat, & *ἑγκαίνια* enim Græci dicūt quod nos renouare, dedicare, aut initiari. Ira. 3. Regū. 8. vbi habemus: *Dedicauerūt tēplū Dñi rex, & filij Israel, in Græco est, ἐγκαίνια*: & 2. Para. 7. Eo q̄ dedicasset altare. lxx: Eo quod *ἑγκαίνια*, id est, dedicationē, altaris fecit. Quibus vocibus sæpe vtitur Scriptura. 1. Mach. 4. Ter autē tēplū dedicatū est, primū cū à Salomone cōstructū est 3. Reg. 8. Secundō, cū reedificatū est post captiuitatē Babylonica Hefdra. 6. Tertiō, quādō ex parte dirutū, & pollutū à gētibus, mundatū, ac dedicatū est tēpore Iudæ Machabæi. De

2 quo. 1. Mach. 4. † *Et ante Matutinū surrexerunt quinta, & vicesima die mensis noni (hic est mensis Casleu) centesimi quadragesimi octauo anni, & obtulerunt sacrificium secundum legem super altare holocaustorum nouum, quod fecerunt. Secundum tempus, & secundum diem, in qua cōtaminauerūt illud gentes, in ipsa renouatum est in canticis, & citharis, & cinyris, & in cymbalis. Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & obtulerunt holocausta cum letitia. &c.* In huius beneficij memoriā fiebat singulis annis Encania, non in memoriā primæ, aut secundæ dedicationis. Quod ex eo fit manifestissimū, quod non legimus in Scriptura festos dies institutos esse in illarum recordationē, sicut de tertia dedicatione in eodē loco legimus: Et statuit Iudas, & fratres eius, & vniuersa Ecclesia Israel, ut agatur dies dedicationis altaris in tēporibus suis ab anno in annum per dies octo à quinta & vicesima diē mensis Casleu, cum letitia, & gaudio. Idem scriptū est 2. Mach. 10. † De eadem re hæc etiā memoriæ mandauit Iosephus lib. 1. 2. Antiqu. cap. 11: *Tanta verō letitia ob reductos ritus patrios, & priscam religionem occupauit gētis animos, maximè quod ea felicitas ex insperato obtigerat, ut lex lata sit ad posteros, quæ iuberet quotannis hoc festum reparati cum ceremonijs templi per octo dies celebrari, & ex eo tempore mos hic apud nostros obtinuit, vocamurq; hanc festiuitatem Luminū, opinor idē quod ex insperato nobis illuxerit tanta felicitas. &c.* Octo igitur diebus fiebant Encania, quia octo dies Iudæi in lætissima illa templi dedicatione consumpserunt. Cur autem illi octo dies cōsumpserint, hæc causa fuit, quod nihil apud Iudæos hilarius erat diebus Tabernaculorum cum octauo die Cœtus, quibus & iter suum per desertum, & felicem in terram p̄missionis ingressum commemorabant: atq; idē diem, quo pulsus hostibus, & recuperato tēplo quasi restitutos se eidem terræ putabant, eadem hilaritate celebrare voluerunt recordantes se paulō ante in montibus habitasse in tabernaculis. † Hoc discimus ex verbis 2. Mach. 10: *Qua die autem, inquit, tēplum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die puri-*

1. Cor. 3.

Luc. 15.

Ibidem.

1. Cor. 15

purificationem fieri vicesima quinta mensis, qui fuit Casleu: & cum lætitia diebus octo egerunt in modum Tabernaculorum recordantes quod ante modicum temporis diem sollennem Tabernaculorum in montibus, & in speluncis more bestiarum egerant. Propter quod thyrsos, & ramos virides, & palmas præferbant ei, qui prosperauit mundare locum suum. &c. Probabile est autem (nihil enim certi ex Scriptura, aut ex Iosepho habet) in his octo diebus primum, & vltimum sanctos fuisse, quibus ab omni opere seruili abstineretur, eo scilicet modo, quo in diebus Tabernaculorum, quos hac noua sollennitate imitari cupiebant.

Encaniorum significatio.

Quid ea significaret obscurum non est, si recordemur nos templa Spiritus sancti esse, sicut ait Paulus: *Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* Hoc templum polluitur ab alienigenis cum à contrarijs potestatibus in consensum peccati mortalis adducimur, easque nos possidere, ac nobis dominari sinimus. Sed per Iudam Machabæum fortissimum ducem populi Dei mundatur, & reficitur, & dedicatur, cum per Christi gratiam renouamur, ut iam in nobis Deus honoretur, & sacrificium ei offeratur cordis contriti, & humiliati. Hic dies summa lætitia celebratur, quia Dominus ait: *Gaudium erit coram angelis Dei super vno peccatore penitentiam agente.* Et iterum: *Cito proferte stolam primam, & induite illum, & date anulum in manum eius, & calceamenta in pedes eius (hæc est refectio templi) & adducite vitulum saginatum, & occidite, & manducemus, & epulemur, quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit, perierat, & inuentus est.* † In modum Tabernaculorum celebratur, quia hæc renouatio, atque hæc noua Spiritus sancti habitatio quasi typus est futuræ felicitatis, in qua Deus erit omnia in omnibus, & nos omnino possidebit. Cumque Denarius, ut sæpe diximus, perfectissimus numerus sit, Nouenarius ex hoc imperfectus apparet, quod

aliquid ei deest ad Denarium: sed plenior, ac melior fit quod magis ad eum accedit. Bene ergo spiritualis templi per penitentiam reparatio vigesimo quinto die mensis noni colitur, quia illa suam plenitudinem, ac suum decorem minimè obtinet, nisi per septem dies trahatur, quibus, ut capite proximo diximus, totum vitæ spatium intelligitur, & octauo perficiatur, qui iam in decimum mensem perfectum incidit, & extremam gratiæ perfectionem, quam in cœlesti patria habebimus, indicat.

DE DIE FESTO OB CAEDEM Nicanoris, & eius significatione.

CAP. XVIII.

MENSE duodecimo, qui Hebraicè dicitur, *ῬῬ*, duplex erat sollennitas, altera ob caedem Nicanoris, altera, quæ dicebatur Sortium. Priorem illam, quæ ob beneficium cædis Nicanoris instituta est, qui vnus fuit ex principibus Demetrii regis, melius ex sacra historia cognoscemus, cuius hæc verba sunt libro. 1. Machab. cap. 7: *Et post hæc verba ascendit Nicanor in montem Sion, & exierunt de sacerdotibus populi salutare eum in pace, & demonstrare ei holocausta, quæ offerebantur pro rege. Et irridens spreuit eos, & pollut, & locutus est superbe, & iurauit cum ira dicens: Nisi traditus fuerit Iudas, & exercitus eius in manus meas, continuo cum regressus fuero in pace, succendam domum istam. Deinde cū narraffet pugasse cum eo Iudam, & vitum, atq; occisum fuisse Nicanorē tertio decimo die mensis Adar, qui est mensis duodecimus, subiicit: *Et acceperunt spolia eorum in prædam, & caput Nicanoris amputauerunt, & dexteram eius, quam extenderat superbe, & attulerunt, & suspenderunt contra Ierusalem.* † Et lætatus est populus valdè, & egerunt diem illam in lætitia magna. Et, constituit agi omnibus annis diem istam tertia decima die mensis Adar. Libro vetero secundo, ca. vltimo, vbi res eadē narratur, etiam nomen festi ostendi videtur.*

Itaque omnes, inquit, communi consilio decreuerunt nullo modo diem istum absque celebritate præterire, habere autem celebritatem tertia decima die mensis Adar, quæ dicitur voce Syriaca Pridie Mardochei diei. Sed locus deprauatus est in codicibus Latinis, ita enim legendum est: Habere autem celebritatem tertia decima die mensis (Adar dicitur voce Syriaca) pridie Mardochei diei. Hoc verum esse constat ex Græcis codicibus emendatissimis, atque inter eos ex Pontificio, & ex varietate Latinorum: deinde ex sensu ipso, nullam enim vocem Syriacam posuit autor huius libri, nisi Adar, & propterea parenthesis usus dixit, Adar dicitur voce Syriaca, quod imitatus Iosephus similiter addidit, Mensis Adar, ut nostri nominant. Non ergo nomen festi indicauit, cum dixit: Pridie Mardochei diei, sed tempus. Meminit & Iosephus eiusdem diei libro. 12. Antiq. cap. 17. his verbis: Ea victoria contigit decima tertia die mensis Adar, ut nostri nominant, qui Macedonibus Dystrus dicitur: eaque die festiuitatem nostri per singulos annos renouant ob rei prosperè gestæ memoriam. &c.

Significatio huius diei.

HAEC sollennitas typus est lætitiæ sanctorum in hac vita, sed maxime in futura, cum videbunt omnes, à quibus grauissimè vexabantur, pœnas suorum scelerum dedisse, iustos respirare, regnum peccati euerti, iustitiam Dei triumphare. Hoc enim est, quod petunt Apoca. 6: Usquequo Domine sanctus, & verus non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum de ijs, qui habitant in terra? De hac exultatione iustorum scripsit Dauid Psal. 51: Videbunt iusti, & timebunt, & super eum ridebunt, & dicent: Ecce homo, qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, & præualuit in vanitate sua. Et Psal. 57: Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Rectèque hæc sollennitas agitur mense duodecimo, qui vltimus est, quoniam nunc ex parte exultant sancti, & ex parte euer-

titur regnum peccati, in fine autem sæculi prorsus delebitur, & veniet regnum Dei, nihilque erit non subiectum Christo, sicut ait Apostolus: ^{1. Cor. 15} 4 † Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Et iterum: In eo enim quod omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei. Dies huius victoriæ decimus tertius est, quem consequitur continuò plenilunium, quò Luna accipit quidquid habere potest pulchritudinis. Luna plena est Ecclesia summam suam pulchritudinem, quam in cœlesti patria habitura est, adeptæ. Prius igitur impij sanctorum persecutores opprimuntur à veniente iudice sanctis videntibus, & exultantibus, deinde Ecclesia iustorum in cœlum translata omnem suum decorem obtinebit.

DE DIEBUS SORTIVM, siue de die Mardochei.

CAP. XIX.

IC dies Hebraicè dicitur, סורתי, id est, Sortium, qui præcedenti festo coniunctus est. Causam nominis, & institutionis, & tempus ex libro Esther cognoscimus. Haman de stirpe Agag regis Amalech, intinuit Assueri regis Persarum iratus Mardocheo patruo Esther, quod sibi genua non flecteret, non ipsum solùm, sed vniuersam etiam gentem Iudæorum perdere constituit. Mense ergo primo (ut legimus Esther. 3.) cuius vocabulum est Nisan, anno duodecimo regni Assueri, missa est fors in urnam, quæ Hebraicè dicitur Phur, coram Haman, quo die, & quo mense gēs Iudæorum deberet interfici, & exiit mensis duodecimus, qui vocatur Adar. Id ipse, sicut voluerat, à rege obtinuit, & vicedarij cum literis regijs missi sunt ad oēs prouincias, quæ Assuero parebant, ut oēs Iudæi ubiq; occiderentur decimotertio die mensis Adar. Deinde paulò post suspensò Haman in patibulo, & Mardocheo in intimam regis familiaritatem admissò nouas ab Assuero literas impe-

impetrauit Esther regina, ut eodè die, qui cædi Iudæorum fuerat designatus, Iudæi in omnibus prouincijs omnes inimicos suos cum coniugibus, ac liberis, & vniuersis domibus interficerent, atque delerent, ut est in octauo capite eiusdem libri. † Atque ita factum est, ut legimus capite sequenti, ex quo discimus cur dies decimus quartus, & decimus quintus mensis duodecimi festi appellati fuerint, cum decimus tertius interficiendis hostibus Iudæorum esset designatus. Dies autem (inquit) tertius decimus mensis Adar vnus apud omnes interfectionis fuit, & quarto decimo die cedere desierunt, quem constituerunt esse sollennè, ut in eo omni tempore deinceps vacarent epulis, gaudio, atq; conuiuijs. At ij qui in vrbe Susan cædem exercuerant, tertio decimo, & quarto decimo die eiusdem mensis in cæde versati sunt, quinto decimo autem die percutere desierunt. Et idcirco eundem diem constituerunt sollennè epularum, atq; lætitiæ. Ij verò Iudæi, qui in oppidis non muratis, ac villis morabantur, quartum decimum diem mensis Adar conuiuiorum, & gaudij decreuerunt, ita ut exultent in eo, & mittant sibi mutuò partes epularum, & ciborum. † Scripsit itaque Mardocheus omnia hæc, & literis comprehensam misit ad Iudæos, qui in omnibus regis prouincijs morabantur, tam in vicino positus, quam procul, ut quartam decimam, & quintam decimam diem mensis Adar pro festis susciperent, & reuertente semper anno sollenni celebrarent honore. Et mox: Atque ex illo tempore dies isti appellati sunt Phurim, id est, Sortiū, eo quòd Phur, id est, Sors, in urnam missa est, scilicet ab Haman, ut dies certus cædendis Iudæis præstitueretur. Et postea: Isti sunt dies, quos nulla vnquam delebit obliuio, & per singulas generationes cunctæ in toto orbe prouinciæ celebrabunt. Nec est vlla ciuitas, in qua dies Phurim, id est, Sortium, non obseruentur à Iudæis, & ab eorum progenie, quæ his ceremonijs obligata est. &c.

Ex eodem capite intelligimus ante dies Sortiū Iudæos ieiunare, & clamare solitos esse, quoniam Esther, & Mardocheus, & ceteri Iudæi ieiunauerant,

& ad Dominum clamauerant, ut illud à se periculum deprecaretur. Ita enim ait: Et illi obseruanda susceperunt à se, & à semine suo ieiunia, & clamores, & Sortium dies. † Fiebat autem hoc ieiunium Esther (ita enim vocabant) die decimo tertio, sed postea incidente in eum diem sollennitate occisi Nicanoris, de qua diximus cap. 18. aut abrogatum est ieiunium, aut in præcedenti diem translatum. Ex his, quæ ex sacra historia retulimus, constat dies Sortium duos esse, decimum quartum, & decimum quintum, atque ita legenda esse verba illa cap. 9. ut à nobis posita sunt: Dies autem tertius decimus mensis Adar vnus apud omnes interfectionis fuit, & quarto decimo die cedere desierunt, quem constituerunt esse sollennem, ut in eo omni tempore deinceps vacarent epulis. &c. Ita inueni in manu scripto codice antiquo, & ita est in emendatis exemplaribus. Si enim legatur, ut in quibusdam, Et decima quarta die cedere desierunt, quem constituerunt esse sollennem, putabimus tertium decimum diem fuisse sollennem, si enim loqueretur de die decima quarta dicturus erat. Quam constituerunt esse sollennem, ut in ea omni tempore. &c. † Et tamen constat decimum quartum fuisse sollennem, quia in eo cedere desierunt. Quod. lxx. apertissimè vertunt in hunc modum: Et requieuerunt (scilicet à cædendo) decimo quarto die mensis eiusdem, & egerunt eundem diem quietis cum gaudio, & lætitiâ. In Hebræo etiam nihil potest esse manifestius: Et quieuerunt decimo quarto die, & fecerunt ipsum diem conuiuij, atque lætitiæ. Hoc etiam animaduertendum, Iosephum libro. 11. Antiquitatū capite. 6. videri quodam modo dies festos numerare decimum tertium, & decimum quartum, quod si sensit, longè aberrauit, cum sacra historia planè decimum quartum, & decimum quintum designet. Quodque infert: Quam obrem ea festa per eos dies obseruant, Phuræa vocantes, quasi conseruatoria: primum Phuræa, corruptè legitur pro Phuræa, deinde illud, Quasi conseruatoria, quod vim

Hebraici vocabuli videtur indicare, in terpsis suo addidit, non enim in Græco, & malè addidit, cum Phurim fortes significent, non conseruatoria, & פור, vnde nomen deductum videri potest, non conseruare significet, sed 6 conseruare, & conterere. † Quamuis Phur pro sorte vox est gentis, de qua ibi Scripturâ loquitur, id est, Persica, atque ideò eam continuò alterâ Hebraica interpretatur, id est, Goral. nam vbi nos legimus cap. 3: Missa est fors in vrna, quæ Hebraicè dicitur Phur, in Hebræo est. הפור פור הורא הנור, id est, Missit Phur, ipse est, Goral, quod est fors. Phurim igitur dies vocati sunt, id est, non Sortis, sed Sortium, non quòd Iudæi sortem miserint, sed in recordationem sortium, quas miserat Haman ad eos perendos. Etenim quamuis Scriptura dicat: Missa est fors in vrnam, duas sortes missas esse intelligimus, alteram de mense, de die alteram: quod haud obscurè ipsa indicat cum ait: Missa est fors coram Haman de die in diem, & de mense in mensem, ita enim est in Hebræo. Ac ne dubitemus, lxx. verterunt: Et missit sortes diè ex die, & mensem ex mense. Dicebantur etiam Dies Mardochei, quoniam, vt iam vidimus, Mardocheus ad omnes Iudæos scripsit vt hi dies festi agerentur. Ita. 2. Macha. vltimo scriptum est sollempnitatem occisi Nicanoris institutam esse decimo tertio die mēsis Adar, pridie Mardochei diei.

DE SIGNIFICATIO-
ne dierum Sortium.

CAP. XX.

DIES sortium omninò eadem lætitiã sanctorum significant, quam capite præcedenti explicauimus, cum videlicet de malignis spiritibus, & de tyrânis, de què reliquis persecutoribus suis triumphum agent, qui sortes miserant quo tempore Sanctos perderent nihil potestatis ad id sibi deesse existimantes, & certum sibi eorum interitum promittentes. Sed per virum vnum, & per vnam mulie-

rem liberati sunt, id est, per Christum, & Mariam, & inimicos suos gladijs puniunt, sicut scriptum est Psalm. 149: Et gladij anticipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus, in crepationes in populis, ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, vt faciant in eis iudicium cōscriptum: gloria hæc est omnibus Sanctis eius. Hoc in fine sæculi, id est, in die iudicij, contingeret, ideo duodecimo mense celebratur. † Die decima quarta agitur, id est, in plenilunio, quoniam cum sancti cum Christo iudicabunt nationes, & dominabuntur populis, iam Ecclesia Sanctorum plenitudinẽ decoris sui habebit. Sed sollempnitati quintus decimus dies additur, quo Iudæi cedere hostes deserunt, & summa cum voluptate eorum cadauera spectauerunt, à quibus se occidendos fore putabant. Itaque hoc secundo die gaudium illud significatum est, quòd sancti capient videntes semper in piorum persecutorum damnationem, sicut in Isaia scriptum est: Et egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt vsque ad fatietatẽ visionis omni carni.

DE SOLLENNIBVS IEIUNIJS Hebræorum.

CAP. XXI.

IEBRÆORUM ieiunia; etsi dies festi non sunt, tamen quia sollempnia sunt, ad eos quòdam modo pertinent, & nequid, quòd argumenti pars esse videatur, prætermittatur, breuiter perstringenda sunt.

In primi mensis, quem Nisan vocari diximus, Neomenia, siue Calendis, ieiunium est ob mortem filiorum Aharō *Leu. 10.* Nadab, & Abiu.

Diè decimo ieiunium ob mortem Mariæ sororis Moyfis, & puteum obturatum.

Diè vigesimo sexto ieiunium ob mortem Iosue. *Iosue. vlti.*

Secundi mensis die decimo ieiunium, quòd *1. Reg. 4*

Isai. vlti.

quòd eo obierit Heli sacerdos capta arca fœderis.

1. Reg. 25. Die vigesimo nono ieiunium ob mortem Samuelis, & planctum domus Israel in eius morte.

3. Reg. 12. † Tertij mensis die vigesimo tertio ieiunium, quòd decem tribus tunc deserunt primitias portare in Ierusalem regnante Ieroboam filio Nabath.

Die. xxv. ieiunium ob cædem Simeonis filij Gamalielis, & Ismahelis filij Eli fæi, & Haninan sacerdotis, qui celebres Iudæorum magistri fuerunt.

Die. xxvij. ieiunium ob combustum simul cum libro legis R. Haninam Tardionis filium.

Exo. 32. Quarti mensis die. xvij. ieiunium ob tabulas legis fractas, & quia eo die iuge sacrificium desijt, & Epistemon legem combussit idolo in templo collocato.

Num. 20. Quinti mensis Neomenia ieiunium, quòd eo Aharon sacerdos magnus è vita excesserit.

4. Reg. vltimo. Die. ix. ieiunium ob incensam eo die Ierusalem, & templum, primò à Chaldæis, secundò à Romanis, & quòd eo captus sit à Romanis Berthera, & vrbs excisa, & quòd Dominus dixerit Mofi homines illos non ingressuros esse in terram promissionis.

3 † Die. xvij. ieiunium, quòd eo die extructa sit lucerna Occidentalis in diebus Achaz.

Sexti mensis die. vij. ieiunium, quoniam tunc exploratores terræ detrahentes plaga extincti sunt. *Num. 14.*

Iere. 41. Septimi mensis die. iij. ieiunium Godolia, quoniam tunc occisus est Godolia filius Ahicam filij Sapham, & Iudæi, qui cum eo erant in Maspha.

Die. v. ieiunium, quòd eo die mortui sint. xx. homines de Israel, & R. Akiba filius Iosueph viduus.

Die. vij. ieiunium ob decretum in Iudæos gladium, & famem.

4. Reg. vltimo. Octauo mensis die. vj. ieiunium ob excacatum Sedeciam regem, & eius filios interfectos à Nabuchodonosor.

Iere. 36. Noni mensis die. vij. ieiunium ob combustum à rege Ioakim volumen, quòd scripserat Baruch dicente Ieremia.

Decimi mensis die. viij. ieiunium, quòd illo die lex in Græcum versa sit tempore Ptolemæi regis, & tenebræ

occuparint mundum triduo.

Die. ix. ieiunium, cuius Doctores Hebræorum causam non indicarunt.

4 † Die. x. ieiunium, quòd eo Nabuchodonosor cœpit obsidere, & oppugnare Ierusalem. *Iere. 39.*

Mensis vndecimi die. iij. ieiunium, quoniam tunc mortui sunt iusti, qui fuerant diebus Iosue.

Die. xxij. ieiunium, quòd eo congregati sunt omnes Israëlita aduersus tribum Benjamin, & propter concubinam Leuitæ in Gabaa, & simulacrum Michæ. ** Iud. 20. * Iud. 19. * Iud. 57.*

Duodecimi mēsis die. vij. ieiunium ob mortem Moyfis. *Deut. vlt.*

Die. ix. ieiunium ob domum Sammai, & domum Hillel principum Scribarum inter se sedas, & diuisas.

His diebus addiderunt magistri Iudæorum singulis anni hebdomadis ieiunium secundi, & quinti diei, id est, secundæ, & quintæ ferie, tribus de causis propter excidium templi, propter combustam legem, & propter blasphemiam Rablacæ.

5 † Quæ de ieiunijs scripti, ita posui vt sunt in fastis Hebræorum, quos Genebrardus ex Hebræo vertit in Latinum, præter locos Scripturæ in margine signatos, in quibus non tam tempora, quam res gestæ leguntur, cetera ex suis Historijs, & traditionibus addiderunt. Ex quibus lector facillè intelliget eorum institutionem ex Scriptura non colligi, præterquam paucorum, de quibus Zacharias capite. 3: Hæc dicit Dominus exercituum: Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium septimi, & ieiunium decimi erit domui Iudæ in gaudium, & in lætitiã, & in sollempnitate præclaras. Quæ Hieronymus veteres Hebræos secutus ita interpretatus est. Ieiunium quarti mensis sit quoniam tunc Moses descendens de monte Sina tabulas legis confregit Exodi. 32. Ieiunium quinti, quoniam tunc iussi sunt Hebræi errare in solitudine quadraginta annos, vt in terram promissionis non ingrederentur. Numerorum. 14. & quia eodem mense vrbs incensa est à Chaldæis. Ieiunium septimi propter cædem Godolia. Ieremia. 41.

Ieiunium decimi, quia Ezeiel, & qui erant in captiuitate eo mense audierunt templum fuisse subuersum. Ezecl. 33. Scio non deesse qui Hieronymo repugnent, sed quoniam à me defensus est in cap. 8. Zacha. num. 29. & sequentibus, non erunt hic eadem repetenda.

DE SEPTIMO QVOQVE anno, qui dicitur Sabbatum terræ, huc annus Remissionis.

CAP. XXII.

DE septimo quoque, & de quinquagesimo anno agā, quia anni festi quodam modo videri possunt. De septimo scriptum est Leu. 25: *Quando ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, Sabbatizet terra Sabbatum Domini. Sex annis ferres agrum tuum, & sex annis putabis vineam tuam, colligesque fructus eius: septimo autē anno Sabbatum erit terra requietionis Domini, agrum non ferres, & vineam non putabis. Quæ sponte gignet humus, non metes, & vinas primitiarum tuarum non colliges quæ si vindemiam, annus enim requietionis terræ est. Sed erunt vobis in cibum, tibi, & seruo tuo, ancilla, & mercenario tuo, & aduenæ, qui peregrinatur apud te, iumentis tuis, & pecoribus omnia, quæ nascuntur, præbebunt cibum, &c. Non igitur tunc metebantur segetes, sed leuiter carpebantur, & fructus agri, & vineæ, & oliueti communes erant omnibus: quod in pauperum subsidium institutum est. Exo. 23: *Anno autem septimo dimittes eam, & requiescere facies ut comedant pauperes populi tui, & quidquid reliquum fuerit, edant bestia agri. Ita facies in vinea, & in oliueto tuo. Ac ne timidi essent, aut pigri ad misericordiam, Leuit. 25. ait: Quod si dixeritis: Quid comedemus anno septimo si non seuerimus, neque collegerimus fruges nostras? dabo benedictionem meam vobis anno sexto, & faciet fructus trium annorum. † Secunda remissio erat seruitutis, serui enim Hebræi eodem anno manu mittebantur. Exo. 21: *Si emeris seruum Hebræum, sex annis seruiet tibi, in septimo egredietur liber gratis. Nam si alienigena erat seruus, numquam manu mittebatur. Leuit. 25:***

Seruus, & ancilla sint vobis de nationibus, quæ in circuitu vestro sunt, & de aduenis, qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra vestra, hos habebitis famulos, & hereditario iure transmittetis ad posteros, ac possidebitis in æternum. Tertia remissio erat debitorum, omnia enim debita septimo anno remittebantur, Deut. 15: *Septimo anno facies remissionem, quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, ac fratre suo, repetere non poterit, quia annus Remissionis est Domini. A peregrino, & aduenæ exiget, ciuem, & propinquum repetendi non habebis potestatem. † Nec putare debemus, quoniam dictum est: Sex annis seruiet tibi, in septimo egredietur liber gratis, numerandos esse septem annos ab emptione serui, aut à debito contracto, sed vnum, atque eundem esse omnibus annus Remissionis, sicut vnus, & idē dies erat omnibus Sabbatum. Ab anno igitur, quo ingressi sunt in terram promissionis incipiebatur computatio, & septimus quisque annus erat annus Remissionis, ut planè ex illis verbis Leuit. 25. intelligitur: Quando ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, Sabbatizet terra Sabbatum Domini. Sex annis ferres agrum tuum, &c. Septimo autem anno Sabbatum erit terræ requietionis Domini. Et Moses ipso anno, quo ingressuri erant, ait Deut. 31: Post septem annos anno Remissionis, &c. Quamobrem quod prior erat annus septimus, eò minoris seruus vendebatur, & auari cautiore erant ad mutuandum, quos Dominus admonet Deut. 15: *Caue ne fortè subrepat tibi impia cogitatio, & dicas in corde tuo: Appropinquat septimus annus remissionis; & auertas oculos tuos à paupere fratre tuo nolens ei quod postulat mutuuum commodare, ne clamet contra te ad Dominum, & fiat tibi in peccatum. Quod ad sacra attinet, nihil hic annus habebat peculiare, nisi quod liber Deuteronomij in eo legi iubebatur. Deuter. 31: Post septē annos anno Remissionis in sollemnitate Tabernaculorum, conuenientibus cupētis ex Israel, ut appareant in conspectu Domini Dei tui in loco, quem elegerit Dominus, leges verba legis huius corā omni Israel,**

Israel, audientibus eis, & in vnum omni populo congregato. &c.

DE SIGNIFICATIONE septimi anni.

CAP. XXIII.

SEPTIMUS annus, qui libertatis, & remissionis est, & Sabbatum terræ dicitur, sine dubio beatam illam requiem significat, qua in celo cū Christo perfruemur, in qua vera libertas erit, & remissio, & quies iucundissima. Terra feritur cum mens nostra verba Dei audit, & corde percipit (semen enim est verbum Dei) ex quibus opera sancta colligit, quibus alitur, & confirmatur. Vineam putatur cum superflua ex nostris cordibus refecamus, ut colligamus fructus, quibus mens nostra lactificetur, & in Deo lætetur, consolatio neque ab eo mirificas percipiat. Oliuas colimus, & fructum earum colligimus cū misericordiae, & caritatis actionibus, fratribusque omni ratione iuandis nos peculiari cura tradimus, ac dicamus. In his sex annis laborandum est, septimo quiescimus. Iſychius in ca. 25. Leu: *Sex annis ferere nostrum agrum, & plantare vineam, & colligere fructus, qui ex ea nascuntur, possumus, id est, vsq; dum in vita hac, & in creatura hac visibili sumus, quam sex dierum numerus rectè significat, quia in sex diebus constituta sunt quæ videntur omnia. † Septimo autem anno Sabbatum, & requies erit terræ. Quando enim intelligibile nostrum venerit Sabbatum, id est, presentis sæculi requies, de qua ait Paulus: Ergo relinquitur Sabbatissimus populo Dei, quem designat dies septima, quia septima die requieuit Deus ab omnibus operibus suis, videlicet visibilibus, tunc operationis non est tempus. &c. Quod autem ait: Sed erunt vobis in cibum, tibi, & seruo tuo, &c. ita idem interpretatur: Quæcumque enim nunc operati fuerimus, horum ibi fructum percipimus, & illud psalmi nobis aptabitur: Beati omnes qui timent Dominum. Labores fructuum tuorum manducabis: beatus es, & bene tibi erit. &c. Fructibus terræ illius anni septimi pascuntur serui, & ancillæ, & aduenæ,*

quia Sancti Deo fruente viles maxime sunt ijs, qui eos in terra pie inuocant, & ad eorum patrocinium confugiunt, & alijs etiam non inuocantibus, ipsis quoque iumentis, siue bestijs agri, id est, hominibus peccatoribus, & ineruditis, ac simplicibus, & ipsis qui efferatis moribus sunt, quorum multos Deus seruat, & ad se conuertit precibus, & meritis Sanctorum. † Eodem anno seruus Hebræus gratis liber egreditur. Seruus Hebræus quis est nisi corpus iusti, quod fideliter animæ seruit, & transire etiam cupit in gloriam filiorum Dei (nam Hebræus à trāseundo dicitur,) & eiusdem nationis, & gentis est? Hic à laboribus quiescit, & in resurrectione accipit gloriam, & honorem: & quidē gratis quodam modo: non quod sine meritis accipiat, sed quod eius labores magnitudine, & duratione nihil sunt, si cū æternis gaudijs conferantur, quæ & maxima sunt, & æterna. Hoc enim est, quod scripsit Apostolus: Non sunt condignæ pæssiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Debita tunc remittuntur, quia requie illa frui nō potest, cui prius omnia debita dimissa non fuerint, & qui ipse alijs non remisit. Liber Deuteronomij eodem anno legitur in festo Tabernaculorum, quia qui in hac vita cælestia semper cupierunt, & in tabernaculis vixerunt, cum huius rei recordantur, & legis Dei, in qua nocte, & die meditantur, incredibilem ex ea memoria percipiunt voluptatem.

DE QVINQVAGESIMO quoque anno, qui Iubilæus dicitur.

CAP. XXIII.

IEBUIT. 25: *Numerabis quoque tibi septem hebdomadas annorum, id est, septies septem, quæ simul faciunt quadraginta nouem, & clanges buccinæ a mense septimo decima die mensis Propitiacionis tempore, in vniuersa terra vestra, sanctificabisque annum quinquagesimum, & vocabis remissionem eius habitatoribus terræ tuæ: ipse est enim Iubilæus. Quinquagesimus quisque annus,*

qui numerari cœpit ab anno, quo ingressi sunt in terram promissionis, quæ admodum de anno septimo diximus capite. 22. Celeberrimus erat apud Hebræos ijs de causis, quas paulò post explicabimus. Et sicut septimo anno elapso incipiebat altera hebdomada annorum numerari, ita finito quinquagesimo incipiebant alij quinquaginta computari. Itaque totum tempus apud Hebræos per septenarios, & quinquagenarios diuidebatur, ita tamen vt semper

2 vterque numerus integer esset. † Primus ergò annus quinquagesimus post ingressum in terram promissionis lucælsit vltimo septimæ hebdomadæ annorum, & vnus annus remissionis alterum subsecutus est. Annus deinde primus secundæ quinquagenarij, id est, qui numerari incipiebat, vt fieret secundus Iubilæus, fuit secundus octauæ hebdomadæ annorum, atque ita deinceps in reliquis, vt egreditur docet Abulensis quæstione. 7. in. 25. caput Leuitici. Anno quadragesimo nono mense septimo clangebant buccinis, de quibus dictum est Iosue. 6. Septimo autem die sacerdotes tollent septem buccinas, quarum vsus est in Iubilæo. & c. Vt notum esset omnibus, ac cum lætitia denuntiaretur annum sequentem esse Iubilæum. Ideò dictum est: *Sanctificabisque annum quinquagesimum*, id est, præparabis populum celebritati anni quinquagesimi, hoc enim est Sanctificare, præparare, vt Isaiæ. 13. Ego mandauit sanctificatis meis, id est, Medis, & Persis, quos præparauit vt deleant imperium Chaldæorum.

3 † Propterea etiam ait: *Et vocabis remissionem cunctis habitatoribus terre*, id est, Denuntiabis. Septimo mense fiebat, quia mensis ille sanctior reliquis habebatur, septimus enim erat, & multis, magnificæ sollemnitatibus abundabat. Inter illas autem dies Expiationum sanctissimus erat, vt suo loco diximus. Deinde etiam significationi conueniebat, nam eo die Deus propitius reddebatur, & peccata ignoscebat, & æquum erat vt eodem ipsi admonerentur libèter sibi mutuo debita remittere.

*Quid inter-
esset inter
annu septi-
mū, & quin-
quagesimū*

In eo autem quod ait: *Et vocabis remissionem cunctis habitatoribus terre*, hoc animaduertendum est, annum septimum, vt iam vidimus, dici annum Re-

missionis, quod etiam quinquagesimo conuenit, verum multò aliter, quia annus est perfectæ remissionis. Etenim fieri interdum poterat, vt seruus septimo anno libertate non donaretur, qui tamen quinquagesimo sine dubio liber exibat. Exò. 21. † Si emeris seruum Hebræum, sex annis seruiet tibi, in septimo egredietur liber gratis. Sin autem dominus dederit illi uxorem, & pepererit filios, & filias, mulier, & liberi eius erunt domini sui, ipse verò exibat cum vestitu suo. Quod si dixerit seruus: Diligo dominum meum, & uxorem, ac liberos, non egrediar liber: offeret eum dominus dñs, & applicabitur ad ostium, & postes, perforabitque aurem eius subula, & erit ei seruus in sæculum. Hoc est, vsq; ad annum Iubilæi, est enim in Hebræo *עבדך*, adnotatque Hieronymus in epist. ad Galat. cap. 1. in illud: Vt eriperet nos de præsentis sæculi nequam, hoc nomen cum sine litera, ך, scribitur, significare annum quinquagesimum, cum verò illam habet, significare æternitatem, quod sæpe in Scriptura videmus. Loquitur autem de uxore alienigena, nam Hebræa septimo etiam anno libera egrediebatur: & tamen quinquagesimo anno tam ipse, quam vxor, & filij liberi erant. Similiter septimo anno non redibat res immobilis vendita ad venditorem, nisi eâ pretio redimeret: quinquagesimo autem sine pretio etiam possessiones redibant, ad veteres dominos. † Leuitici. 25: *Reuertetur homo ad possessionem suam, & vnusquisque rediet ad familiam pristinam, quia Iubilæus est, & quinquagesimus annus.* Hoc fiebat ne alij bona aliorum possiderent, & locupletissimi fierent alijs in paupertate degentibus. Deinde ne sortes in terra promissionis cuique tribui assignatæ permiscerentur, & ad alias tribus transirent: ita enim permiscerentur & familiæ, quæ per sortes cognoscebantur, & qui habebat agrum in sorte tribus Iudæ, eius esse tribus censebatur, atque ita in reliquis. Propterea redeunte possessione ad veterem dominum homo censebatur reuerti ad suam familiam: qui enim ex tribu Iudæ putabatur, quoniam possessionem in illius sorte habebat, cum esset ex alia tribu, reddita possessione viro ex tribu Iudæ

dæ ipse redibat ad suam tribum, id est, iam non censebatur esse de tribu Iudæ, sed de sua vera tribu: quod optimè explicauit Abulensis quæstione. 13. in hoc idem caput) & ideò dictum est: *Et vnusquisque rediet ad familiam pristinam.* † Hinc fiebat, vt quò propior esset annus quinquagesimus, eò minoris res immobiliæ venderentur. Leuit. 25: Quotò plures anni remanserint post Iubilæum, tantò crescet & pretium: & quotò minus temporis numeraueris, tantò minoris & emptio constabit, tempus enim frugum vendet tibi, id est, non vendidit substantiam rei, sed tempus fructuum colligendorum. Si quis tamen domum venderet intra vrbis muros collocatâ, nec intra anni spatium redimeret, nec in Iubilæo redimi poterat, vt est in eodem capite. Quod ideo præceptum est, quòd per possessiones, quæ erant intra vrbes, non fiebat distinctio tribus, & familiarum, cum in qualibet tribu Israel darentur Leuitis vrbes ad habitandum Numeror. 35. nec tamen eis dabantur agri illarum, atque idcirco domus, quæ erant in villis, cum agris suis transibant. Præterea hoc fiebat, vt homines in vrbes manerent, nec domos suas venderent scientes nullo tempore eas fore recuperandas. Quod latius explicat Abulensis quæstione. 20. in hoc caput 25. Leuitici. At domus Leuitarum vbi-cumque essent, etiam si non redimerentur, in Iubilæo ad dominos redibant. Hoc etiam in eodem præcipitur: *Non seretis, neque metetis sponte in agro nascentia, & primitias vindemia non colligetis ob sanctificationem Iubilæi, sed statim ablata comedetis.* † Quidam legunt Oblata, sed legendum est, Ablata, id est, non seruabitur, aut vinum ex vuis facietis, sed quæ colligitis continuo comedetis. In Hebræo est apertius: De agro comedetis fructum eius, id est, terræ. lxx: De agris comedetis fructus eius. Atque hæc sunt, quæ de quinquagesimo anno ab Scriptura accepimus, nec plura ferè Iosephus scripsit. Referam tamen eius verba de anno septimo, & de quinquagesimo ex libro. 3. Antiquit. cap. 10. quæ non nihil ad ea, quæ dicta sunt, explicanda iuuabunt. Septimo quoque anno (inquit) remissionem agris dedit, intactosque aratro, & plantatione esse ius-

sit, quemadmodum iam ante populo septima quoque die remissionem à laboribus dederat. Quæ verò per hunc annum sponte sua terra protulerit, publica esse, & promiscui vsus iussit, & neque indigenam, neque aduenam ab eis fructibus colligendis arceri: idemque obseruari post septimanam annorum septimanam, qui numerus quinquaginta conficit, vocaturque Hebræis quinquagesimus quisque annus Iobelus: in quò & debitoribus fenus remittitur, & serui manu mittuntur, qui contribules cum essent, legem aliquam violauerint, & supplicij vice in seruitutem vindicati fuerint.

8 † Agri quoque ad pristinos dominos ex hac lege redeunt hunc in modum. Instante Iobelo, quæ vox libertatem significat, conueniunt venditor agris, & emptor, computatisque fructibus, ac expensis in agrum factis, si fructus maiores fuisse comperiantur, recipit agrum venditor. Quod si expensæ maiores fuerint, hoc quod deest recipiens emptor possessionem alteri cedit, sin vtraque paria fuerint, possessio ad veteres dominos reuertitur. Idem ius est & in domos, quæ in vicis non munitis venduntur: diuersum verò de illis, quæ intra oppidorum mœnia venduntur. Licet enim ante annum elapsum reddita pecunia domum recipere: quòd si interger antius interim abiuerit, emptori possessionis ius confirmatur. & c. In his Iosephi verbis vbi interpret vertit: Fenus remittitur: *ἀνασσειν*, quòd est in Græco, mutuuum, & omne debitum significat, etiam si fenus non sit. † Ceterum in interpretatione nominis laborant recentiores scriptores, ac nihil certi statuunt. Nec certius, aut probabilius quòd putauit Andreas Massius in cap. 6. Iosue, à Iubal primo Musicorum instrumentorum inuentore deductum esse nomen, nobis satis sit Iosephi doctissimi hominis, & suæ linguæ peritissimi autoritas, qui hoc vocabulo libertatem significari docet, vt iam vidimus: cui & Hieronymus haud obscure assentiri videtur libro. 2. in Isaiam ferè initio. Assentiuntur & lxx. qui pro Iubilæo sæpe vertunt, ἀποσειν, id est, remissionem. Quare quòd Sanctes Pagninus, & Munsterus in suis Lexicis, Augustinus Eugubinus

Iubilæus

nus in Adnotationibus in caput vltimū Numerorum, Hieronymus Oleastrius in Comentarijs in cap. 25. Leuit. & multi alij senserunt **קרי** significare Cornu arietinum, & inde Iubilæum dici, quod cornibus arietum eo anno clangerent, commentum est Hebræorum tam à veritate abhorrens quam quod maximè. Quis enim credat, aut quorsum id fieret, vt in maxima Iubilæi celebritate cornibus arietinis clangerent?

10 † Deniq; Iosue. 6. tubæ, quarum vsus est in Iubilæo, proferrè iubentur vt corruant muri Iericunthis, quis ergò eas ex arietum cornibus factas putet? Scio sanè Iosephum libro. 5. Antiq. cap. 1. tubas, de quibus nunc loquimur, cornua appellare, sed cornua appellare potuit, quod ad similitudinem cornuum essent factæ: nisi fortè putamus Turnum cornibus arietum signum belli dedisse, cum nobilissimus poetarum ait:

Buccine Iubilæi.

8. Anei.

*Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco streperunt cornua cætu.*

Et illud apertius:

7. Anei.

Aereaque assensu conspirat cornua rauco.

Cornua enim dicebantur tubæ, etiã si ex alia materia factæ essent, vt auctor est M. Varro libro. 4. de lingua Latina, quoniam primùm corneæ fuerunt. Nec tamen nego tubas Iubilæi corneas fuisse, hoc enim verisimilius, immò hoc solum verum: quoniam cum Leuit. 25. ait: Clanges buccina, in Hebræo est, **קרי**, quod Hieronymus in cap. 5. Hoseæ, in illud: Clangite buccina in Gabbæ, buccinam interpretatur, & cornu recuruo effici dicit, & lxx. verterunt tubam corneam, cum dicitur in Psal. 97: In tubis ductilibus, & voce tubæ corneæ. † Verùm ex cornu arietis factas esse nego, quod nequè significationi, vt in festo tubarum, nec vsui conueniebat. Buccina enim pastoralis est (ait Hieronymus in eodem loco) nec pastores cornu arietino ad buccinas vtuntur, sed bubulo, Cornua (inquit Varro libro. 4. de lingua Latina) quod ea, quæ nunc sunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu. Quare Iosue. 6. vbi habemus: Sacerdotes tollent septem buccinas, in Hebræo est vocabulum, quod diximus, in Græco autem *κρηταινα*, id est, bucci-

nas corneas maiorum animalium. Male ergo Abulensis tubas Iubilæi argenteas illas fuisse censet, quibus in sollemnitatibus populus conuocabatur, vt est in decimo capite Numerorum (quod scriptum reliquit in cap. 25. Leuit. questione. 7.) Illæ enim duæ fuerunt, vt ex eodem loco constat, & ex Iosepho. li. 3. Antiqui. cap. 11. in Iosue autem septem buccinæ Iubilæi scribuntur, & aliud nomen habent in Hebræo, nec vnquam eis utebantur, nisi in Iubilæo, idèd siquidem dicitur: Quarum vsus est in Iubilæo. Quod ad nominis Orthographiã attinet, rectius Iobilæus scriberetur, vt apud Hieronymum lego in cap. 1. epistolæ ad Galatas. Iobelum mallem, vt Iosephus, cum sit in Hebræo Iobel, aut certè Iobelæum. Sed quoniam consuetudo obtinuit, vt Iubilæus dicatur, sciẽtiam nobis reseruemus, vsum populo relinquamus.

DE SIGNIFICATIONE anni quinquagesimi.

CAP. XXV.

Sychius hæc eadem verba Leuitici interpretans in septe[m] hebdomadibus annorum totum huius sæculi in tempus intelligi vult, quia in hebdomades dierum totum sæculum humanum diuiditur, & hic numerus in semetipsum multiplicatus finem vobilitatis temporum indicat, vt in anno quadragesimo nono, septies enim septem quadraginta nouem sunt. Annus ergò quinquagesimus diem resurrectionis omnium significat, post finem enim resurrectio sequitur. Clangorem buccinæ illum esse vult, de quo Paulus, 1. Thess. 4: Quoniam ipse Dominus in iussu, & in voce archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo, & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Sed quoniam hoc simul cum resurrectione fiet, non tam ad quadragesimum nonum, quam ad quinquagesimum pertinet, nosq; illud ad quadragesimum nonum pertinere ostendimus capite præcedenti: de signis potius interpretabimur, quæ proxima erunt iudicio, & finem

nem sæculi, instantemq; resurrectione prænuntiabit. Etenim Iohânes Apo. 8. & 9. de eadem re loquens septem tubas commemorat. † Mense septimo clangerunt buccina, quia illa est septima, atq; extrema ætas mudi, vt ait Iſychius: Die Propitiationis, quia ad pœnitẽtiam, & ad expiationem peccatorum omnes tunc Deus adhortabitur per illa signa, vt propitius sit omnibus, omnes enim vult saluos fieri, & ad agnitionẽ veritatis peruenire. Tunc remissio, & quies, & sabbatum perfectum erit omnibus, qui laborauerunt pro Christo, amodò enim iam dicit Spiritus vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos. Nam Iubilæus est, quæ vox libertatem significat, libertatem, inquã, gloriæ filiorum Dei. Tunc homo reuertitur ad possessionem suam, nam qui hominem se esse meminit dum vixit, & non posse cogitare aliquid à se quasi esse, sed sufficientiam suam ex Deo esse cognoscens semper ad eum confugit, & quasi Domino, & creatori suo obsecutus est, reuertetur ad possessionem paradisi, quã amiserat, & beatitudinẽ, ad quam in primorum parentum iustitiã habebat, recuperabit. † Eadẽ ratione redibit ad familiam suam, cum enim relictis terris corpore etiam in cælo habitauerit, apparebit iam eius familiam, & tribum non esse illam, quæ ab Adam ortum, & labem traxit, in qua sunt illi, qui filij hominum tantum appellantur, sed familiam sanctorum, qui per gratiam Christi regenerati, & filij Dei effecti, heredes etiam sunt æternorum bonorum. Qualis enim terrenus, tales & terreni, & qualis cœlestis, tales & cœlestes. Primus homo Adã de terra terrenus, cuius filij terreni in terra habent familiam, & possessionem. Secundus homo Christus Iesus de cælo cœlestis, cuius filij sunt ciues sanctorum, & domestici Dei superædificati supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu. † Omnis tunc seruitus finietur & corporis, & animi, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, & corpore, & animo regnabunt. Nullum erit debitum, omnia iam erunt per Dei gratiam remissa. Non feretur terra, quoniam non noua merita erunt, sed

1. Timo. 2.
Apo. 14
2. Cor. 3
3
2. Cor. 15
Ephes. 2
4

veterum fructus suauissimè comedentur. Sed ceteris expositis superest quod de domo intra muros vendita dictum est, quæ potest eodem anno redimi, postea autem neque in Iubilæo redit ad pristinum dominum. Domus, quæ extra muros sunt, redunt ad dominos in Iubilæo. At domus Leuitarum quocumque tempore redimi possunt vbi cumque sint. Hæc ita explicat Origenes Homilia. 15. in Leuiticum. Dicam eius verbis, sed breuius. Quæ est ergò ista domus, & quale ædificium est Paulus exponit apertius, cum dicit: Domum habemus non manu factam, æternam in cœlis. † Hæc est domus, quam extruere, vel habitare nemo potest, nisi in simplicitate mentis, & puritate cordis. Sed quoniam accidere solet vt etiam qui benè ædificauerit, & domum sibi cœlestem benè agendo, & benè viuendo, ac rectè credendo construxerit, incurrat alicuius peccati debitum, & hanc crudelissimo feneratori vendundare cogatur, pietas, & clementia legislatoris succurrit, vt intra certum tempus redimi possit. Si tamen inuenierit (inquit) manus tua pretium, quod restituas. Quale pretium? Pœnitentiæ sine dubio lacrymis congregatum, & manibus, id est, labore boni operis, inuentum. Annus autem iste intelligi potest, quem venit vocare Dominus annum acceptum, quo dimittat conflatos in remissionem, & salutem delicta sua consentibus præbeat. Alludit ad illud Isai. 61: Ad annuntiandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuem indulgentiam, & clausis apertionem, vt prædicarem annum placabilem Domino. &c. intelligit autem de tempore huius vitæ, quo peccator solui, & indulgentiam à Christo impetrare potest. † Quod autem dicit domum in ciuitate murata, rectè (vt ego arbitror) domus quæ in cælo esse dicitur, in ciuitate murata esse intelligitur: murus est enim huiusmodi domibus ipsum cœli firmamentum. Hæc ex Origene, in ceteris nequaquam eius expositio probanda, aut sequenda est. Sed neque in hoc ipso, quod restulimus, quamuis tota in Glossa posita sit, quod factum nollem. Nam cum eadem sit ratio de domibus

2. Cor. 5.
3
6

domibus Leuitarum in vrbe, ac de domibus aliorum, & domus Leuitarum omni tempore redimi possint, ac non redemptæ in Iubilæo ad dominos redeant, non potest domus intelligi, quæ in cælo parata est. † Melius ergo cū Radulpho lib. 19. in Leuit. cap. 9. dicemus domum in vrbe murata esse. custodiam earum virtutum; sine quibus in cælum ascendi nõ potest, vt fidei, spei, caritatis. &c. quas qui amiserit, redimere intra annum poterit per poenitentiam, id est, cū viuit: vt enim annus circuitus solis est, ita circulus vitæ humanæ anno indicatur. Si autem in hac vita redemptæ non fuerint, in resurrectione non redibunt ad veterem dominum. Hac domus intra muros esse dicitur, quoniã qui in illa non sit, etiam si omnibus sibi bonis abundare videatur, neque tutus esse, neque ex immanissimorum hostiũ manibus eripi poterit.

Ille domum vendit in villa ædificatã, & extra muros posstram, qui altiorẽ vitam æternam non erat, in qua manebat, relinquit. Hęc enim reperere, & redimere potest, licet cū aliqua iactura. Vt si quis in ieiunio, & lacrymis Deo seruans ad laxiorẽ vitam diuertat, priorẽ illam redimere potest, quamuis in diuertendo iacturam fecerit, & tũc ea, quæ delectabant, abijcere debeat. Verũ etiã ad eam non redierit, modò caritatem nõ amiserit, in Iubilæo redibit ad possessionem suam, id est, in cœlesti beatitudine recipiet quidquid in illa vitæ austeritate aliquando laborauit. † Et quoniam idem in lege iudicium est de domibus Leuitarum, quæ sunt in vrbus muratis, ac de aliorũ domibus, quæ sunt in villis: ex his quoq; quod de illis dicitur exponetur. In Leuitis (vt in eiusdem libri ca. 4. scribit Radulphus) quorundã perfectio designatur, qui terrenæ hereditatis sortem respicientes portionem suam Deum computant, & profummi diuitijs gratiam illius thesaurizant. Domus igitur Leuitarum est vita perfectissimã, & propè Diuina, eorũ, qui semper Deo assistunt, & ministrant, & in eo omnia sua habent, nihil aliud amant, nihil aliud cogitant. Hęc vitæ

ratio dum firma non est, sed incurribus hostium patet, domus est in villa, quæ non magno negotio expugnari, & capi potest: cum verò iam contuetudine firmata est, & magna Dei gratia, angelorumque præsidio, quasi muro, septa est multò magis quam alia soleant, in vrbe murata est. Quæ cum humana infirmitate vè dicitur, & deseritur (sine mortali tamen culpa, quoniam liberam eam intelligi volumus) omni tempore redimi potest. Si autẽ nõ redimatur, nec ad eã redeat huiusmodi Leuita, recipiet in Iubilæo quidquid, dum in illa fuit, laborauit.

† Hęc habui, quæ de festis dieb⁹ dicere, ex quibus luce clarius perspiciamus verissimè dixisse Apostolũ: Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut Sabbatorũ, quæ sunt vmbra futurorũ, corpus autẽ Christi. Vmbra ab aliquo corpore effici necesse est, & de corpore magis quam de vmbra curandum est. Quidquid de festis diebus dictũ est in lege, vmbra fuit: & corpus, quod hęc vmbra, tametsi longè distans, efficiebat, Christus est. Veras ergo, præclarasque sollennitates, quas per eum habemus, & multò postea perfectiũs habebimus, illi dies festi prænuntiabant. Quare eleganter Apostolus non dies festos, sed partes dierũ festorum appellauit, integros enim nos habemus, qui reuelata facie gloriã Domini speculantes in eadem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tamquam à Domini Spiritu. Tibi igitur gloria, & laus sempiterna Iesu Christe Verbum Dei patris, qui transtulisti nos de tenebris in admirabile lumen tuum, te omnes cupiant, & collaudent in sæcula sæculorum. In gloriam tuam hoc opus de templo, & de ijs quæ ad templum pertinent, elaborauit:

*Quare habe tibi quidquid hoc libelli est,
Qualecumque, quod O perenne Verbum
Gloria tibi sit per omne sæclum.*

F I N I S.

SALMANTICÆ,
Excudebat Petrus Lassus.

Anno. 1591.

Errata in libr. De Templo.

P *Agna*. 5. col. 1. lin. 42. *aut. leg. autem.* col. 2. lin. 5. * *Cariatharim. le. Cariathiarim.* pa. 9. 2. 2. lin. 13. *orditur, tnr. le. orditur.* p. 21. co. 1. lin. 39. *hac. le. he.* p. 30. co. 1. lin. 35. *es. le. eis.* p. 31. co. 2. lin. 13. *remanet. le. remanent.* lin. 39. *iuxta. le. iuxta.* p. 32. co. 1. lin. 8. *habitat. le. habitat.* p. 34. co. 1. li. 2. *creabit. le. creavit.* p. 35. col. 1. li. 44. *ini. le. in.* * p. 37. co. 1. lin. 9. *defecentis. le. defeceritis.* co. 2. li. 16. *calore. le. colore.* p. 40. co. 2. li. 33. *rum altitudinis. rum altitudinis.* p. 43. co. 2. li. 41. *millia. le. millia.* p. 44. co. 1. li. 8. 12. *Egypto. le. Egypto.* co. 2. li. 29. *exercitum. le. exercituum.* p. 49. co. 1. li. 35. *cubitorum. le. cubitorum.* p. 62. co. 2. li. 37. *super. le. super.* p. 63. co. 1. li. 33. *conuictus. le. conuictus.* li. pen. *aut. le. ait.* p. 69. col. 1. li. 23. *אשר לדביר. le. אשר לדביר.* pa. 75. co. 2. li. 38. 20. *le. 2.* p. 87. co. 1. li. 22. *axarent. le. laurent.* p. 91. co. 1. li. 47. *nihil. le. nihil.* p. 108. co. 2. li. 19. *contigius. le. contiguus.* p. 109. co. 1. li. 20. *auturo. le. auro.* p. 118. co. 1. li. 48. *ωπεριταυρα. le. ωπεριταυρα.* co. 2. li. 26. *superioribus. le. superioribus.* p. 133. co. 2. li. 23. 59. *le. 39.* p. 134. co. 1. li. 3. *usu. le. usum.* p. 137. co. 2. li. 35. *frustra. le. frustra.* p. 139. col. 1. li. 47. *vilitatis. le. vilitatis.* p. 140. co. 1. li. 10. *tabernali. le. tabernaculi.* li. 31. *explicauimus. le. explicabimus.* p. 141. co. 1. li. 29. *pro solum. le. solum pro.* li. 39. *appellatur. le. appellantur.* p. 147. co. 2. li. 47. *quiritur. le. ratur.* p. 152. co. 2. li. 29. *aurem. le. aurem.* p. 156. co. 1. li. 47. *illud Delictum. le. illud Delictum.* p. 158. co. 2. li. 39. *quomodo. le. quomodo id.* p. 163. co. 1. lin. 18. *offerebatur. le. offerebatur.* p. 170. co. 2. li. 30. *a vespere. le. a vespere.* p. 177. co. 1. li. 8. *επιστα. le. επιστα.* p. 182. co. 1. li. 31. 26. *le. 69.* p. 191. co. 2. li. 40. *incipiunt. le. incipiunt.* * p. 194. co. 1. li. 42. *nostrum. le. nostrum.* p. 203. co. 2. li. 22. *πεσοον. le. πεσοον.* p. 216. co. 2. li. 36. *propior. le. propior.*

Con estas erratas esta correcto cõforme a su original este libro (De Templo & de ijs, que ad Templum pertinent.) En fe de lo qual lo firme en Salamanca oy. 14. dias de Junio. 1591.

El Corrector. &c.

Manuel Correa de
Monte Negro.

I N D E X L O C O R V M
S A C R Æ S C R I P T V R Æ I N H O C
Opere explicatorum, in quo numeri in margine
positi versiculos ipsorum capitum in Bi
blijs signatos indicant:

Genesis.

- Cap. 1.*
4 **D**iuisit lucem à tenebris, appellauitque lucem Diem, & tenebras Noctē. pa. 180. num. 19.
5 Factum est vespere, & mane dies vnus. p. 5. num. 10.
8 Factum est vespere & mane dies vnus, & deinceps dies secundus, &c. pa. 177. n. 12. & 13.
10 Congregationes aquarum appellauit Maria. pag. 83. num. 4.
Cap. 2.
3 Benedixit diei septimo, & sanctificauit illū. pa. 166. num. 2.
22 Et edificauit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam in mulierem. pag. 12. nu. 8.
Cap. 3.
15 Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum & semen illius, p̄se conteret caput tuum. pag. 57. num. 9.
Cap. 14.
6 Vsq̄ ad campestria Pharan. pag. 15. nu. 8.
Cap. 23.
6 Princeps Dei es apud nos. pa. 153. num. 13.
Cap. 27.
16 Pelliculasque hædorum circumdedit manibus, & colli nuda protexit. pagin. 188. num. 3.
Cap. 32.
10 In baculo meo tranſiui Iordanem, &c. pa. 58. num. 11.

Exodi.

- Cap. 8.*
19 Digitus Dei est hic. pag. 75. num. 5.

- Cap. 12.*
3 Decima die mensis huius tollet vnus quisque agnum, &c. vsque ad vers. 6. inclusive. pag. 186. num. 36.
8 Et edent carnes nocte illa, &c. pagin. 185. num. 36.
9 Non comedetis ex eo crudam quid, &c. pa. 186. num. 43.
10 Nec remanebit quicquam. pagin. 186. num. 44.
11 Sic autem comedetis illum, &c. pagin. 187. num. 45.
18 Quartadecima die mensis ad vespere comedetis azyma. pag. 177. num. 11.
29 Factū est autem in noctis medio percussit Dominus omne primogenitum in terra Egypti, &c. pag. 178. num. 15. &c.
43 Hęc est religio Phasę, &c. vsq; ad vers. 46. pag. 185. num. 39.
Cap. 13.
4 Hodie egredimini mense nouarum frugū. pag. 192. num. 7.
Cap. 19.
1 Mense tertio egresſionis Israel de terra Egypti, &c. pag. 195. num. 2.
Cap. 20.
2 Si emeris seruum Hebreum, &c. vsque ad vers. 6. pag. 218. num. 4.
26 Non ascendes per gradus ad altare meum, &c. pag. 108. initio.
Cap. 23.
11 Anno autem septimo dimittes eam. pa. 216. num. 1.
Cap. 25.
16 Ponesque in arca testificationem, quam dabo tibi. pag. 55. num. 5.
29 Parabis & acetabula, &c. pag. 73. num. 8. & pag. 95. num. 1.

INDEX LOCORUM

31 Facies & candelabrum ductile de auro mū
dissimo. pa. 76. c. 12.

Cap. 26.

Caput. 26. & 27. exponuntur. pa. 52. c. 34.

Cap. 27.

3 Faciesque in vsus eius lebetes ad suscipien-
dos cineres. pa. 95. num. 1.

20 Ardeat lucerna semper in tabernaculo te-
stimonij extra velum, quod oppansum est
testimonio. pa. 57. num. 8.

Caput. 27. & 38. a versu primo exponuntur.
pag. 92. c. 20.

Cap. 28.

Hæc autem erunt vestimenta, quæ facient: Ra-
tionale, & Superhumeralale. pa. 106. num. 2.
pa. 111. num. 1.

6 Facient autem Superhumeralale. &c. vsque
vers. 14. pa. 114. c. 10.

15 Versus autem. 15. vsque ad. 21. pa. 118. c. 11. ex-
plicantur.

30 Pones autem in Rationali iudicij Doctri-
nam, & Veritatem, &c. pa. 122. cap. 12.

31 Facies & tunicam Superhumeralis rotam
hyacinthinam, &c. p. 111. num. 1.

39 Et balteum facies opere plumarij, pag. 128.
num. 1.

42 Facies & feminalia lenæ, &c. p. 107. num.
1. & 108. num. 3.

Cap. 30.

1 Facies quoque altare ad adolendum thy-
miama, &c. pag. 67. c. 8.

6 Ponesque altare contra velum, quod ante
arcam pendet testimonij, &c. p. 57. nu. 8. &
pag. 68. num. 8.

7 Et adolebit in censum super eo Aaron, &c.
pag. 102. num. 2.

10 Et deprecabitur Aaron super cornua eius
semel per annum, &c. pag. 67. num. 6.

12 Quando tuleris summam filiorum Israel
iuxta numerum, &c. pa. 29. num. 4.

19 Et missa aqua lauabunt in ea Aaron, & filij
eius, &c. pa. 83. num. 2.

Cap. 31.

13 Videte vt sabbatum meum custodiatis,
quia signum, &c. pag. 166. num. 3. & 4.

Cap. 38.

8 Fecit & labrum æneum cum basi sua de-
speculis mulierum, &c. pa. 82. nu. 1.

Cap. 39.

25 Fecerunt & tunicas byssinas opere textili
Aaron, & filijs eius, pag. 110. nu. 2.

Cap. 40.

4 Candelabrum stabit cum lucernis suis, &

altare aureum, in quo adoletur incensum
coram arcate testimonis. pa. 68. num. 8.

20 Posuit & mensam in tabernaculo testimo-
nij ad plagam Septentrionalem extra ve-
lum, &c. pa. 68. num. 8.

Leuitici.

Cap. 1.

3 Si holocaustum fuerit eius oblatio, &c.
vsque ad. 10. vers. explicatur. pa. 135. num. 1.

10 Explicatur versus. 10. vsque ad. 13. p. 135. n. 5

Cap. 2.

4 Panes scilicet absque fermento conspersos
oleo, & lagana azyma oleo lita. pag. 140.
num. 5.

11 Omnis oblatio, quæ offertur Domino, abs-
que fermento fiet, &c. vsque ad. num. 12. in-
clusiue. pag. 197. num. 10. & pa. 140. num. 5.

14 Si autem obtuleris munus primitiarum
frugum tuarum Domino, &c. pag. 192.
num. 7.

Cap. 3.

1 Quod si hostia pacificorum, &c. pag. 140.
num. 16.

Cap. 4.

2 Anima quæ peccauerit, &c. vsque ad. nu. 13
pag. 149. c. 6.

13 Quod si omnis turba Israel ignorauerit,
&c. vsque ad ver. 26. pa. 152. num. 13.

Cap. 6.

1 Locutus que est Dominus dicens, &c. vs-
que ad. versum. 8. pa. 153. num. 15.

9 Hæc est lex holocausti. cremabitur, &c. vs-
que ad ver. 11. pag. 136. num. 9.

12 Ignis autem in altari semper ardebit, &c.
pag. 209. num. 2.

25 Loquere Aaron, & filijs eius, &c. vsque ad
finem cap. pag. 155. num. 23.

26 Sanctum Sanctorum. pag. 11. num. 2.

Cap. 7.

1 Hæc quoque est lex hostiæ, vsque ad ver-
sum. 5. pag. 156. num. 26. & pag. 11. num. 2.

11 Hæc est lex hostiæ pacificorum, &c. vsque
ad num. 22. pag. 140. nu. 4. & pag. 146. nu. 10

30 Tenebit manibus adipem, &c. vsque ad
ver. 33. pag. 143. num. 14.

Cap. 8.

7 Et de super Humeralale imposuit, &c. p. 124.
num. 8.

Cap. 16.

12 Assumptoq; thuribulo, &c. p. 68. n. 9. & 13
18 Altare, quod erat corā Domino. p. 69. n. 10.

20 Post

SACRÆ SCRIPTURÆ

Numerorum.

20 Postquam emundauerit sanctuarium, &c.
pa. 135. num. 4.

Cap. 21.

17 Homo de semine tuo per familias, qui ha-
buerit maculam &c. p. 135. num. 2.

Cap. 22.

21 Immaculatum offeret, &c. p. 135. num. 3.

Cap. 23.

2 Hæc sunt feriæ Domini, &c. pa. 165. c. 1.

3 Omne opus non facietis in eo. pagin. 190.
numer. 3.

5 Mense primo, quartadecima die, &c. pag.
183. num. 33. & p. 184. num. 35.

6 Quintadecima die mensis huius. pa. 195.
num. 4.

7 Septem diebus, &c. p. 190. num. 2.

11 Qui leuabit fasciculum coram Domino,
&c. pa. 190. num. 2.

15 Numerabitis ergo ab altero die sabbati. pa.
166. num. 4. & pa. 194. num. 1.

16 Et sic offeretis sacrificium nouum Domi-
no, &c. p. 196. nu. 9.

18 Offeretisque cum panibus septem agnos,
&c. vsque ad ver. 20. pa. 197. num. 10.

21 Et vocabitis hunc diem celeberrimum. pa.
196. num. 8.

24 Mense septimo, &c. pa. 198. num. 2.

27 Decimo die septimi. &c. p. 200. num. 1.

32 Sabbatum requietionis. pa. 167. num. 5.

A vepera vsque ad vesperam &c. p. 167.
num. 5. & p. 170. num. 15. 17. 18. & pag. 177.
num. 10.

34 A quinto decimo die mensis huius septi-
mi. p. 202. c. 13.

35 Dies primus vocabitur celeberrimus. ibid.

36 Dies quoque octauus &c. p. 206. c. 15.

40 Sumetisque vobis, &c. p. 203. num. 6. p.
204. num. 9.

41. 42. 43 Mense septimo festa celebrabitur,
&c. pa. 202. num. 1. & 2.

Cap. 24.

7 Vt sit panis in monumentum oblationis,
&c. pa. 73. num. 5.

Cap. 25.

2 Quando ingressi fueritis terram, &c. vs-
que ad ver. 7. pag. 216. num. 1.

8 Numerabis quoque tibi &c. vsque ad. 10. p.
217. c. 24.

10 Reuertetur homo ad possessionem suam,
&c. p. 218. num. 5.

11 & 12. Non feretis, atque metetis &c. p. 219.
num. 6. & 7.

16 Quanto plures anni &c. pa. 218. num. 5.

Cap. 1.

16 HI nobilissimi principes, &c. p. 153. n. 14

49 Tribum Leui noli numerare &c. p. 98.
num. 1.

Cap. 3.

6 Applicat tribum Leui & fac stare, &c. p. 99.
num. 3.

12 Ego tuli Leuitas à filijs Israel &c. pa. 98.
num. 1.

Cap. 4.

7 Mensam quoque Propositionis, &c. pa. 73.
num. 8.

Cap. 7.

11 Singuli duces per singulos dies offerant
munera, &c. p. 153. num. 13. & 14

Cap. 8.

6 Tolle Leuitas ex medio filiorum Israel, &c.
pa. 99. num. 5.

24 Hæc est lex Leuitarum: A viginti quinque
annis, &c. p. 99. num. 2.

Cap. 9.

10 Homo qui fuerit immundus super anima,
&c. p. 32. num. 6.

Cap. 10.

10 Si quando habebitis epulum, &c. pag. 199.
num. 2.

Cap. 17.

4 Ponesq; eas in tabernaculo foederis coram
testimonio. p. 57. num. 8.

Cap. 18.

7 Tu autem & filij tui, &c. p. 101. num. 5.

26 Præcipe Leuitis, atque denuntia, & que se-
quantur. pa. 100. num. 1. & pa. 101. num. 5.

Cap. 19.

9 Colliget autem vir mundus cineres vaccæ,
pa. 100. num. 6.

Cap. 28.

3 Hæc sacrificia, quæ offerre debetis, &c. vs-
que ad ver. 8. p. 167. cap. 8.

Cap. 29.

1 Omne opus non facietis in eo. pa. 190. nu. 3

Cap. 33.

3 Profecti igitur de Ramesse mense primo,
&c. pa. 190. num. 1.

Deuteronomij.

Cap. 14.

26 AT comedes coram Domino Deo tuo,
&c. pag. 101. num. 3.

A 2 Cap.

INDEX LOCORVM.

- Cap. 15.*
 1 Septimo anno facies remissionem, &c. pa. 216. num. 2.
 9 Caue ne forte subrepat tibi impia cogitatio, &c. pa. 216. nu. 3.
Cap. 16.
 2 Immolabisque Phafe Domino Deo tuo, &c. p. 185. nu. 38.
 6 Immolabis Phafevespere ad solis occasum, &c. p. 180. nu. 20. & p. 186. num. 43.
 9 Non facies opus, pa. 190. num. 4.
Cap. 31.
 10 Post septem annos, anno remissionis in sollennitate tabernaculorum. pa. 216. nu. 3.
Cap. 32.
 8 Leni quoque ait. Perfectio tua, &c. pa. 124. num. 8.
 18 Latere Zabulon in exitu tuo. p. 122. n. 16.

Iosue.

- Cap. 6.*
 4 Septimo autem die sacerdotes tollent septem buccinas. pa. 218. num. 2.

Iudicum.

- Cap. 3.*
 11 Quievitq; terra quadraginta annis. pa. 5. num. 11.

1. Reg.

- Cap. 2.*
 5 Donec sterilis peperit plurimos. p. 192. n. 9.
Cap. 28.
 6 Consuluitq; Dominum, & non respondit ei, &c. pa. 124. nu. 6. & 10.
2. Regum. Cap. 8.
 8 Et de Bete, & de Beroth ciuitatibus Adazer, &c. p. 82. num. 1.
3. Reg. Cap. 3.
 3 Ambulans in preceptis Dauid patris sui, excepto quod, &c. pa. 7. nu. 10.
 4 Abijt itaque Samuel in Gabaon, vt immolaret ibi. pa. 7. num. 7.
Cap. 6.
 22 Sed & totum altare Oraculi textit auro. p. 68. num. 6.
Cap. 7.
 12 Et atrium maius rotundum, &c. p. 46. n. 3. & 4.
 21 Et statuit duas columnas in porticu templi. pa. 78. ca. 14.

- 23 Et resticula triginta cubitorum cingebat illum. pa. 83. nu. 5.
 24 Duo ordines sculpturarum histriatarum. pa. 83. num. 5. Et sculptura super labium circumibat illud &c. pa. 84. nu. 6.
 25 Et stabat super duodecim boues, &c. pag. 84. num. 7.
 26 Grositudo autem luteris trium vnciarum erat. pa. 84. num. 7.
 28 Et sculpturae inter iuncturas, &c. vsque ad veis. 29. p. 87. nu. 4.
 39 Mare autem posuit ad dexteram partem templi, &c. pa. 87. nu. 1.
 40 Fecit ergo Hiram lebetes & scutras & amulas, &c. pa. 95. num. 1.

- 4. Reg. Cap. 12.*
 4 Omnem pecuniam Sanctorum, quae illata fuerat, &c. pag. 29. nu. 3.
 9 Et tulit Ioiada Pontifex gazophylacium vnum, &c. p. 30. num. 13.
Cap. 18.
 4 Ipse dissipauit excelsa, &c. pa. 7. nu. 10.
Cap. 21.
 5 Et extruxit altaria vniuersae militiae caeli in duobus atrijs, &c. pag. 25. nu. 5.
Cap. 23.
 11 In introitu templi Domini iuxta exhedra Nathan-muelech. pag. 29. num. 6.

1. Paralip.

- Cap. 9.*
 2 Qui autem habitauerunt primi in possessionibus. pa. 104. num. 1.
 26 Et erant super exhedras, & thesauros. pag. 29. num. 6.
 33 Qui in exhedris morabantur. pagin. 30. num. 10.
Cap. 17.
 5 Neq; enim mansi in domo ex eo tempore, quo eduxi, &c. p. 8. nu. 2.
Cap. 23.
 28 Et erunt sub manu filiorum Aaron in cultum domus Domini, &c. p. 30. nu. 11.
Cap. 28.
 6 Salomon filius tuus aedificabit domum meam, & altaria mea. p. 67. nu. 5.
 11 Dedit autem Dauid Salomoni filio suo descriptionem porticus, &c. pag. 22. num. 11. & pag. 28. num. 19. & 22. pa. 29. num. 8. & pa. 30. nu. 11.
 12 Et exhedrarum per circuitum in thesauros, &c. pa. 29. num. 3.

2. Pa.

SACRAE SCRIPTURAE.

2. Paralip.

- Cap. 3.*
 4 Porro altitudo centum viginti cubitorum erat. pag. 9. cap. 5. num. 3.
Cap. 4.
 3 Et decem cubitis quaedam extrinsecus celatura, &c. pag. 84. num. 7.
 5 Capiebatq; tria millia metretas. p. 83. nu. 3.
 6 Fecit quoq; conchas decem, &c. p. 87. nu. 1.
 22 Thymiateria, & thuribula, &c. pag. 95. num. 1.
Cap. 24.
 3 Praecipit erga Rex & fecerunt Arcam, posueruntq; eam, &c. p. 30. nu. 14.

Esdra. 1.

- Cap. 6.*
 3 Anno primo Cyri Regis, &c. vsque ad vers. 5. pa. 45. nu. 1. & sequentibus.
Esdra. 2. Cap. 7.
 65 Donec staret sacerdos doctus, & eruditus. pag. 124. num. 8. & pag. 125. num. 14.
Cap. 8.
 35 Et frondes ligni pulcherrimi. pa. 14. num. 4.
Cap. 9.
 1 In die autem vigesimo quarto mensis huius. pag. 195. num. 4.
Cap. 10.
 38 Erit autem sacerdos filius Aaron, &c. & Leuitae offerent ei. pag. 101. num. 4. & 5.
Cap. 12.
 39 Steteruntque duo chori laudantium in domo Dei, &c. vsque ad versum. 42. pag. 209. num. 3.
Cap. 13.
 5 Fecit ergo sibi gazophylacium grade, &c. pag. 39. nu. 12.
Esdra. 3. Cap. 9.
 1 Abijt in pastophorium Ionathae filij Nasa-bi pag. 30. num. 9.

Esther.

- Cap. 3.*
 7 Mense primo, cuius vocabulum est Nisan. pag. 212. cap. 19.
 12 Mense primo Nisan. ibidem.
Cap. 9.
 17 Dies autem tertius decimus mensis Adar,

&c. pag. 213. num. 2.

Iob.

- Cap. 19.*
 23 Quem maxime diligebam, auersatus est me. pag. 195. num. 4.
Cap. 39.
 23 Nunquid suscitabis eum quasi locustas? pag. 193. num. 5.

Psalorum.

- Psal. 8.*
 4 Videbo caelos tuos, opera digitorum tuorum. pag. 77. num. 5.
Psal. 17.
 11 Et ascendit super Cherubim, & volauit. p. 65. num. 6.
 30 Quoniam in te eripiar a tentatione. pag. 23. num. 20.
Psal. 21.
 2 Longe a salute mea verba delictorum meorum. pag. 137. num. 4.
Psal. 25.
 2 Virenes meos, & cor meum. pag. 189. num. 8.
Psal. 36.
 30 Os iusti meditabitur sapientiam. pag. 126. num. 15.
Psal. 39.
 7 Holocaustum, & pro peccato non postulasti. pag. 133. num. 1.
Psal. 50.
 5 Et peccatum meum contra me est semper. pag. 68. num. 8.
 19 Sacrificium Deo spiritus contribulatus. pag. 84. num. 2.
Psal. 54.
 7 Quis dabit mihi pennas, sicut columbae? pag. 138. num. 10.
Psal. 62.
 6 Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea. pag. 145. num. 5.
Psal. 74.
 9 Et inclinavit ex hoc in hoc, &c. p. 57. nu. 9.
Psal. 77.
 10 Non custodierunt testamentum Dei. p. 55. n. 5.
 60 Et repolit tabernaculum Silo. p. 5. num. 5.
Psal. 80.
 4 Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die sollennitatis vestrae. p. 99. nu. 1.

A 3 Psal.

INDEX LOCORUM

- 6 Simul aduersum te testamentum disposuerunt. pag. 55. num. 5. *Psal. 82.*
- 4 Quoniam mille anni ante oculos tuos, tãquam dies, &c. pa. 86. num. 11. *Psal. 89.*
- 7 Cadent à latere tuo mille, &c. pag. 86. num. 11. *Psal. 90.*
- 6 In tubis ductilibus, & voce tubæ cornæ. pag. 220. num. 10. *Psal. 97.*
- 6 Moyfes & Aaron in sacerdotibus eius. pa. 99. num. 4. *Psal. 98.*
- 7 Non habitabit in medio domus meæ qui facit superbiam. p. 12. num. 8. *Psal. 100.*
- 2 Beati qui scrutantur testimonia eius. pag. 55. num. 5. *Psal. 108.*
- 9 Sacerdotes Dei induantur iustitia. pa. 114. num. 10. *Psal. 118.*
- 1 Super flumina Babylonis, &c. p. 22. nu. 14. *Psal. 131.*
- 4 In via hac qua ambulabam, &c. pag. 195. num. 4. *Psal. 136.*
- 6 Et gladij ancipites in manibus eorum. pa. 214. cap. 20. *Psal. 141.*
- 6 Et gladij ancipites in manibus eorum. pa. 214. cap. 20. *Psal. 149.*

Prouerbiorum.

- 9 Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere, &c. pag. 18. nu. 3. *Cap. 21.*
- 15 Gaudium iusto est facere iudicium. pag. 126. num. 15. *Cap. 22.*

Ecclesiastæ.

- 11 Verba sapientium sicut stimuli, & quasi clauis, &c. p. 39. num. 4. *Cap. 12.*

Canticorum.

- 3 Nigra sum, sed formosa, &c. sicut tabernacula Cedar, sicut pelles, &c. pag. 203. num. 5. *Cap. 1.*

- 4 Mille clypei pendent ex ea. pagin. 86. num. 11. *Cap. 4.*
- 7 Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. pag. 135. num. 2.

Sapientia.

- 7 Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet, &c. p. 57. num. 9. *Cap. 1.*
- 12 Et sciret quoniam omnium potentior est sapientia. pag. 57. num. 9. *Cap. 10.*
- 24 In veste enim poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum. pag. 112. n. 5. *Cap. 18.*

Ecclesiastici.

- 5 Præter David, & Ezechiam, & Iosiam, omnes peccatum commiserunt. pag. 7. num. 10. *Cap. 49.*

Isaia.

- 15 Manus enim vestrae sanguine plene sunt. p. 145. num. 6. *Cap. 1.*
- 5 Et creabit Dominus super omnem locum montis Sion, &c. pag. 34. nu. 15. *Cap. 4.*
- 3 Ego mandavi sanctificationis meis, &c. pag. 218. num. 2. *Cap. 13.*
- 15 Vade, ingredere ad eum, qui habitat in tabernaculo. pag. 30. num. 9. *Cap. 22.*
- 18 Vbi est literatus, vbi legis verba ponderans. p. 105. num. 3. *Cap. 33.*

- 20 Tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit, &c. p. 203. num. 5. *Cap. 54.*

- 2 Dilata locum tentorij tui, &c. pag. 203. num. 5. *Cap. 61.*

- 1 Ad annuntiandum mansuetis misit me, &c. annum placabilem Domino, pag. 221. num. 5. *Cap. 66.*

- 23 Et erit mensis ex mense, & sabbatum ex sabba-

SACRÆ SCRIPTURÆ.

sabbato. pag. 171. num. 16. *Cap. 4.*

Jeremia.

- 12 Ite ad locum meum in Silo, &c. pag. 5. num. 5. *Cap. 7.*
- 2 Et introduces eos in domum Domini in vnam exhedram pag. 29. num. 6. *Cap. 35.*
- 10 In gazophylacio Gamariæ, &c. p. 29. n. 7. *Cap. 36.*
- 23 Et fuerunt malogranata nonaginta sex, &c. pag. 80. num. 7. *Cap. 52.*

Ezechielis.

- 38 Per singula gazophylacia, &c. p. 30. n. 12. *Cap. 40.*
- 43 Et labia eorum palmi vnus. p. 26. n. 8. *Cap. 41.*
- 3 Mensus est in fronte portæ duos cubitos. pag. 15. nu. 8. *Cap. 43.*
- 6 Latera autem, latus ad latus, bis triginta tria &c. p. 22. num. 11. & 16. *Cap. 44.*
- 7 Et platea erat in rotundum ascendens sursum, &c. p. 25. nu. 9. *Cap. 44.*
- 8 Et vidi in domo altitudinem per circuitum fundata latera, &c. p. 22. num. 11. *Cap. 44.*
- 23 Et duo ostia erant in templo, &c. pag. 16. num. 4. *Cap. 44.*
- 33 Et definitio eius vsque ad labium eius, &c. pag. 26. num. 8. *Cap. 44.*
- 7 Inducitis filios alienos, &c. vt sint in sanctuario meo, & polluant domum meam pag. 28. num. 21. *Cap. 44.*

Danielis.

- 11 Et à tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium. pag. 173. num. 1. *Cap. 12.*

Hamos.

- 23 Et vota pinguium vestrorum non respiciam. pag. 140. num. 3. *Cap. 3.*

Habacuc.

- 11 Tunc mutabitur spiritus, & pertransibit, &c. pag. 57. num. 9. *Cap. 1.*
- 2 Domine, opus tuum in medio annorum. p. 12. num. 8. *Cap. 3.*
- 7 Vidi tentoria Aethiopiae, &c. p. 203. n. 5.

Zacharia.

- 8 Et ipse stabat inter myrteta. pag. 204. num. 8. *Cap. 1.*
- 16 Et omnes qui reliqui fuerint, &c. & celebrent festiuitatem tabernaculorum, &c. p. 205. num. 2. *Cap. 14.*

1. Machabæorum.

- 32 Et constituerunt aduersus eos proclium, &c. pag. 167. num. 6. *Cap. 2.*
- 38 Et viderunt sanctificationem desertam, &c. & pastophoria diruta. pag. 29. num. 8. *Cap. 4.*
- 52 Et ante matutinum surrexerunt, &c. pag. 210. num. 2. *Cap. 7.*
- 33 Et post hæc verba ascendit Nicanor, &c. pag. 211. cap. 18. *2. Machabæorum. Cap. 1.*
- 18 Facturi igitur quinta & vigesima die, &c. vsque ad vers. 32. pag. 208. cap. 17.
- 36 Itaque omnes communi consilio decreuerunt, &c. p. 211. nu. 2.

Matthæi.

- 5 Super pinnaculum templi. pag. 17. num. 2. & p. 20. num. 2. *Cap. 4.*
- 15 Vos estis lux mundi. pag. 41. n. 8. & 9. *Cap. 5.*
- 15 Non potest ciuitas abscondi, &c. pag. 33. num. 12.
- 17 Sic luceat lux vestra. pag. 37. num. 1. *Cap. 6.*
- 31 Nolite ergo solliciti esse dicentes, Quid manducabimus. p. 201. nu. 3. *Cap. 6.*

INDEX LOCORUM

- 16 Vespere autem facto obtulerunt ei multos daemonia habentes, &c. p. 187. nu. 2. *Cap. 8.*
- 27 Quod in aure auditis predicare super terra. pag. 18. nu. 3. *Cap. 10.*
- 1 Abijt Iesus per fata sabbato. pag. 169. nu. 13. & 4. *Cap. 12.*
- 3 Non legistis quid fecerit Dauid, &c. pag. 72. nu. 4. *Cap. 13.*
- 23 Qui vero in terram bonam, &c. & facit aliud quidem centesimum, &c. p. 34. nu. 4. *Cap. 19.*
- 28 Sedebitis & vos super sedes duodecim, &c. pag. 34. nu. 3. *Cap. 20.*
- 18 Ecce ascendimus Ierosolymam. p. 9. nu. 4. *Cap. 21.*
- 12 Eiecit ementes, & vendentes de templo. pag. 51. nu. 9. *Cap. 25.*
- 34 Venite benedicti patris mei, &c. pag. 37. nu. 1. *Cap. 26.*
- 17 Prima autem die Azymorum. p. 186. n. 40 *Cap. 27.*
- 5 Velum templi scissum est, &c. pag. 12. nu. 9. pag. 35. nu. 7. *Cap. 28.*
- 1 Vespere autem sabbati, &c. p. 166. nu. 4.

Marci.

- 32 Vespere autem facto cum occidisset sol, &c. pag. 187. nu. 2. *Cap. 13.*
- 1 Magister, aspice quales lapides, & quales structurae. p. 48. nu. 4. *Cap. 14.*
- 12 Et primo die Azymorum, &c. pag. 184. n. 34. & pag. 186. nu. 40. *Cap. 16.*
- 2 Et valde mane vna sabbatorum, &c. pag. 167. nu. 5.

Lucae.

- 5 Fuit in diebus Herodis, &c. p. 104. n. 8. *Cap. 1.*
- 8 Cum sacerdotio fungeretur Zacharias,

- &c. pag. 30. nu. 10. *Cap. 2.*
- 9 Surrexit vt incensum poneret. pag. 69. nu. 9. & 10. & 15. *Cap. 4.*
- 11 Altare incensi pag. 67. nu. 1. *Cap. 7.*
- 61 Quia nemo est in cognatione tua, qui, &c. pag. 23. nu. 19. *Cap. 11.*
- 23 Quia omne masculinum adaperiens vuluam, &c. pag. 23. nu. 19. *Cap. 13.*
- 39 Et stans super illam imperauit febrim. pag. 22. nu. 14. *Cap. 14.*
- 40 Cum sol autem occidisset, omnes qui habebant infirmos, &c. p. 187. nu. 2. *Cap. 16.*
- 1 Factum est autem in sabbato secundoprimo. pag. 169. nu. 13. *Cap. 17.*
- 38 Lacrymis cepit ligare pedes eius. p. 187. nu. 45. *Cap. 18.*
- 20 Si in digito Dei eiecit daemonia. pag. 75. nu. 5. *Cap. 19.*
- 32 Ecce sanitates perficio hodie, & cras, &c. pag. 147. nu. 13. *Cap. 20.*
- 33 Non capit prophetam perire extra Ierusalem. pag. 58. nu. 13. & pag. 137. nu. 4. *Cap. 21.*
- 9 Facite vobis amicos de mammona iniquitatis. pag. 37. nu. 1. *Cap. 22.*
- 19 Induebatur purpura, & bysso, pag. 15. n. 2. *Cap. 23.*
- 10 Duo homines ascendebant in templum. pag. 9. cap. 4. nu. 4. *Cap. 24.*
- 18 Ieiuno bis in sabbato. pag. 166. nu. 4. *Cap. 25.*
- 7 Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat, &c. pag. 175. nu. 3. & 186. nu. 4. *Cap. 26.*
- 54 Dies erat Parasceues, & sabbatum illucescebat. p. 170. n. 17. & p. 177. nu. 10. *Cap. 27.*
- 55 Et sabbato quidem siluerunt. pag. 170. nu. 17. *Cap. 28.*
- 1 Vna autem, sabbati, &c. pag. 166. nu. 4.

Iohannis.

- 18 Miserrunt Iudaei ab Ierosolymis sacerdotes, & Leuitas. pag. 98. nu. me. 2.

18 Haec

SACRAE SCRIPTURAE.

- 28 Haec in Bethania facta sunt trans Iordanem. pag. 78. nu. 13. *Cap. 5.*
- 29 Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. pag. 163. nu. 1. *Cap. 12.*
- 15 Omnes eiecit de templo, &c. p. 51. nu. 9. *Cap. 2.*
- 20 Quadraginta & sex annis aedificatum est templum hoc. pag. pag. 45. nu. 6. *Cap. 7.*
- 2 Erat autem in proximo dies festus Iudeorum Scenopegia. p. 202. cap. 13. & 14. *Cap. 8.*
- 37 In nouissimo autem die magno festiuitatis, &c. 191. nu. 4. *Cap. 13.*
- 20 Locutus est Iesus in gazophylacio docens in templo. pag. 29. nu. 7. & p. 52. nu. 3. *Cap. 10.*
- 22 Facta sunt autem Encenia. p. 210. nu. 1. *Cap. 11.*
- 23 Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis. pag. 27. nu. 15. & p. 58. n. 13. *Cap. 18.*
- 1 Ante diem festum Paschae. pag. 182. nu. 30. & sequentibus. *Cap. 18.*
- 4 Surgit a coena. pag. 187. nu. 45. *Cap. 19.*
- 28 Et ipsi non introierunt, &c. vt manducarent pascha. pag. 185. nu. 36. *Cap. 20.*
- 14 Erat autem Parasceue Paschae, &c. pag. 182. nu. 29. *Cap. 21.*
- 31 Erat enim magnus dies ille sabbati. pag. 170. nu. 15. *Cap. 22.*
- 34 Vnus militum lancea latus eius aperuit. pag. 42. nu. 5. & 6. *Cap. 23.*
- 36 Os non comminuetis ex eo. p. 187. nu. 1. & 188. nu. 4. *Cap. 24.*
- 1 Vna autem sabbati. pag. 167. nu. 5. *Cap. 25.*
- 19 Vna sabbatorum. pag. 5. nu. 10.

Actorum.

- 12 Sabbati habens iter. pag. 167. nu. 8. *Cap. 1.*
- 1 Cum complerentur dies Pentecostes. pag. 194. nu. 1. *Cap. 2.*
- 2 Ad portam templi, quae dicitur Speciosa. pag. 51. nu. 8. *Cap. 3.*
- 11 Ad porticum, quae appellatur Salomonis. pag. 27. nu. 15.

- 12 In porticu Salomonis. pag. 27. nu. 15. *Cap. 12.*
- 4 Volens post Pascha producere eum populo. pag. 175. nu. 3. *Cap. 13.*
- 27 Quae per omne sabbatum leguntur. pag. 167. nu. 6. *Cap. 15.*
- 21 Vbi per omne sabbatum legitur. pag. 167. nu. 6. *Cap. 16.*
- 13 Die autem sabbatorum. pag. 167. nu. 6. *Cap. 18.*
- 3 Erant autem Scenofactoriae artis. pag. 203. nu. 5. *Cap. 21.*
- 27 Dum autem septem dies consummarentur, &c. pag. 50. nu. 2.

Ad Romanos.

- 25 Quem proposuit Deus propitiationem, &c. pag. 63. nu. 2. *Cap. 3.*

1. Corinthiorum.

- 20 Vbi sapiens, vbi scriba. pag. 105. nu. 3. *Cap. 1.*
- 7 Pascha nostrum immolatus est Christus, &c. pag. 193. nu. 2. pag. 187. nu. 1. *Cap. 5.*
- 2 Per vnam sabbati. pag. 166. nu. 4. *Cap. 16.*

Ad Ephesios.

- 15 Calceati pedes in preparationem Euangelij. pag. 189. nu. 9. *Cap. 6.*

Ad Colossenses.

- 16 Nemo ergo vos iudicet in cibo, &c. pag. 222. nu. 8. *Cap. 2.*

Primae ad Thessaloni.

- 16 Quoniam ipse Dominus in iussu, & in voce archangeli, & in tuba Dei. p. 220. n. 1. *Cap. 4.*
- A 5 Ad

INDEX RERUM,
Ad Hebræos.

- 3 **I**ngrediemur enim in requiem, &c. pag. 169. num. 13.
9 Relinquitur sabbatismus populo Dei. pag. 171. num. 16. & pag. 217. num. 2.
4 Aureum habens thuribulum. p. 68. num. 6. & num. 15. Et arcam, &c. in qua vna aurea, &c. pag. 56. cap. 2.
6 In priori quidem tabernaculo, &c. pag. 13. num. 2. & pag. 35. num. 5.
11 Quorum enim animalium infertur sanguis, &c. pag. 152. num. 12. & 153. num. 14.

1. Petri.

- 9 **V**os autem, &c. regale sacerdotium, &c. pag. 84. num. 2.

- 5 Ministrare in fide vestra virtutem. pag. 58. num. 11.

Apocalyp.

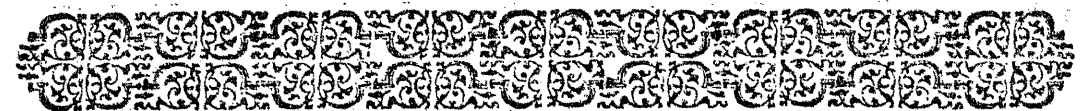
- 4 **G**ratia vobis, & pax ab eo qui est, &c. & à septem spiritibus, &c. & Iesu Christo, &c. pag. 65. num. 2.

- 2 Et datae sunt illis septem tubæ, &c. pag. 220. num. 1.

- 4 Duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes. pag. 57. num. 9.

- 8 Et ascenderunt super latitudinem terræ. pag. 45. num. 3.

FINIS.

INDEX RERVM ET
VERBORVM, IN QVO QVÆ
ad Scripturæ intelligentiam magis pertinent, hoc nota
signantur. p. paginam. N. numerum indicat.

A.

Absoluentis sacerdotis verba unde vim habeant ad recuperandam caritatem in pœnitente. pag. 209. num. 5.
Achatas quæ gemma, & quid significet. pag. 121. num. 16.
Ex Ægypto quo die, atque hora egressi Hebræi. pag. 190. nu. 1.

Agnus in Pascha immolatus fuit expressa Christi figura. pag. 187. num. 1. manducatus autem fuit figura Eucharistiæ. p. 188. nu. 3.
Agnus quo in loco immolaretur ab Hebræis, pag. 184. num. 36. quo ritu. ibidem. eum nō comedebant stantes. pag. 187. num. 45.
Aharon, & filijs eius datum est sacerdotium. pag. 99. nu. 4. ille summus, filij autem eius mino-

ET VERBORVM.

minores sacerdotes erant, & quatuor hi fuerunt, ex quibus Eleazar patri successit, & ad posteros eius venit pontificatus vsq; ad transmigrationem Babylonis. pag. 99. n. 4.
Ala velocitatem, & promptitudinem significat operationis, de qua sermo est. pag. 66. n. 4. & in creatura intellectuali ala vna intellectum, altera voluntatem significat. pa. 66. num. 5.
† Allegoriæ causa folius non pauca ponuntur in Historia. pag. 14. num. 6.
Altare holocausti describitur. pag. 92. cap. 20.
Altare Thymiamatis tam in tabernaculo, quā in templo Salomonis idem erat, sed à Salomone magnificentius ornatum. pag. 67. n. 4. In eo aromata incendebantur. nu. 1. Describitur. nu. 1. & 2. Erat extra Oraculum seu Sanctum Sanctorum. pag. 68. nu. 6. & 7. Hoc idem erat quod dicitur thuribulum aureum. pag. 69. nu. 13. quid mysticè significet. pag. 67. num. 9. Erat in medio domus exterioris. pag. 74. num. 1.
† Amethystus quæ gemma, & quid significet. pag. 122. nu. 17.
† Anaglypha quæ dicantur. pag. 15. num. 10.
Angeli pro hominum salute vigilant, & qua intentione. pa. 66. nu. 3. & 5. Quidquid habent Deo referant acceptū & ipsi seruire gestiunt. n. 4. 5. & 6. Quæ ad eorū naturam & ministeria spectant, multo magis percipua sunt in noua lege. pag. 66. num. 4. Angelicis spiritibus plenum est calum. pag. 66. num. 6.
† Animam sæpe Scriptura pro hominē ponit pag. 149. num. 3.
† Anniculus dicitur qui annum non excedit, licet totum minimè expleuerit. p. 136. num. 6.
† Anni, & menses Hebræorum exponuntur. pag. 171. num. 2.
Annorum cpmputatio à creatione mundi vsque ad diluuium, & à diluuiio vsque ad exitum ex Ægypto, & vsque ad templi primi ædificationem, à fundatione templi primi ad fundationem secundi, ab hoc, & à captiuitate Babylonica, & denique à mundi creatione vsque ad natalem Domini. pag. 44. num. 2. & 3.
Annus apud Hebræos duplex, Sacer, & Vultaris. p. 175. num. 4.
Annus quinquagesimus, qui Iubilæus dicitur, quid esset. pag. 217. ca. 24. eius significatio. cap. 25.

Annus remissionis quid sit. pa. 216. cap. 22.
Annus septimus festus quodammodo. pag. 216. ca. 22. Eius significatio. ca. 23. Quid intersit ipsum, & quinquagesimum. pag. 218. num. 3.
Ex Apostolorū doctrina, & imitatione multum pendet nostra perseverantia in bene operando. pag. 81. num. 4. & 5.
Apostoli duodecim figurantur per duodecim boues, super quos mare in templo positum est. pag. 86. num. 9. & 10.
Apostoli, & Prophetæ dicuntur lapides templi mystici id est, Ecclesiæ. pa. 40. n. 1. & 2.
Apostolorum mores cœlestes. pag. 110. nu. 11. Eorum verba aurea, & caritatis plena, pedes veloces ad Euangelizandum ibi, & pa. 122. num. 17.
Aqua significat humanam scientiam. pa. 188. num. 5.
† Arbor pulcherrima citrum significat. pag. 203. num. 6.
† Arbor denfarum frondium est myrtus. pag. 204. num. 8.
Arca fœderis ex Silo quò translata fuerit. pa. 6. num. 3.
Arca significari solet nomine legis, Testamenti, aut Testimonij. pag. 57. num. 18.
Arcæ Testamenti integra descriptio. pag. 55. num. 1. & sequentibus.
Quorsum facta fuerit. pag. 55. num. 4. & 5.
Quid esset in ea. pag. 56. cap. 2.
An esset in ea virga Aharon, & vna manna. p. 56. num. 1. & sequentibus.
Arca in templo Salomonis posita quam diu in eo manserit, & an in eo fuerit cum vrbs capta est à Romanis. p. 59. nu. 15. & seq.
Arcæ à veteribus fabricabantur sine operculis. pag. 62. num. 1. & 2.
Arca templi describitur. p. 26. num. 12.
Aser significatus per ligurium gemmam. pa. 121. num. 15.
Assaro quæ mensura. pag. 72. num. 4. pa. 192. num. 7. p. 196. num. 9.
Atrium quid sit. pag. 25. num. 2.
Atria duo tantum fuerunt in templo Salomonis. p. 25. num. 4. & 5.
Atrium sacerdotum quale fuerit. p. 26. nu. 10.
Atrium exterius quale. pag. 26. num. 11.
Atria habebant in se exedras. pag. 28. nu. 1.
Atria an totum templum cingerent. p. 27. n. 13.
Atrium immūdorū nullum erat. p. 28. n. 20.
Aues, seu volucres, mysticè significant sanctos confessores. pag. 138. num. 9.
Aureolæ

INDEX RERUM,

Aureolæ nomen acceperunt Theologi ex sacra Scriptura. pag. 60. num. 5.
 Azymi panes quando comedebantur & quâ ob causam. pag. 185. num. 40.
 Azymorum dies fuere octo. pag. 185. nu. 40.
 Azymorum sollemnitas qualis esset, & cur, ac quomodo fieret. p. 190. n. 1. & sequentibus.

B.

Baculus Christi crucem mysticè significat. pag. 189. num. 10.
 Baptismi sacramentum iuxta Bedam, & alios significatur mariæneo, quod erat in templo. pag. 81. num. 1.
 Basilica quale genus ædificij sit. p. 48. num. 3.
 Beati significati in in arca, & multa de illis. p. 60. num. 5. & sequentibus.
 Beati homines multi erunt Angelis æquales & superiores & mutuo omnes se diligēt. p. 66. num. 2. & 3. Curant nostram salutem num. 3. Quidquid perfectionis habent Deo acceptum referunt. num. 4. Eis se Deus vidēdum præbet, & ea visione mirabiliter erudit. num. 6.
 Beati in hac vita fuerunt, & nūc sunt magis faciliè mobiles ad nutum Spiritus sancti. pag. 61. num. 8. & 12.
 Beatorum post resurrectionem pulchra, splendida, & immobilia corpora. Coronabuntur ut reges corona gloriæ & quidam præterea aureolis. pa. 60. nu. 5. Habuerunt, & semper habent legem in medio cordis. nu. 6. Passi sunt Deo mentiente, labores ab ipso, & ab hominibus, parati perferre plures. nu. 6. & 7. Mensuram caritatis fratribus redderunt, Deo integram reddere non possunt. pag. 61. num. 7.
 Beatorum sollemnitas mysticè significatur per festum Coetus, seu Collectæ. pa. 107. cap. 16. Tunc plenè Deum agnoscemus, & amabimus. ibid.
 Ad beatitudinem cœlestem anhelandum. pa. 189. num. 10.
 Beatitudo cœlestis est immortalis, & inamissibilis. pa. 40. n. 4. Consistit in visione Dei ibi. Segregata ab omnibus malis & cumulata in omnibus bonis. pag. 41. num. 6.
 Beatitudo cœlestis significata fuit per septimam annuam remissionis. p. 217. c. 23. mysticè significata etiam fuit per sabbatum. pag. 171. num. 16. Ea frui non poterunt, quibus prius debita dimissa non fuerint. p. 217. n. 3.
 Beatitudo accidentalis ex plurimis rebus ori-

tur. pag. 81. num. 5.
 Beatitudo vitæ futuræ est merces huius sanctæ transectæ. pag. 35. nu. 6. & 8. pag. 36. nu. 1. & pa. 37. num. 3. & 4. Ad eam non erat aditus, nisi expleta passione Christi, & ipso omnium primo introeunte. pa. 35. n. 6. Perseuerat inuariata. pag. 36. num. 13.
 Beatitudinis consideratio mouet ad perseuerandum in bonis operibus. p. 81. n. 3. In ea est à mœnitas iucundissima. pa. 82. num. 7.
 Tanta erit, quanta fuerit perseuerantia in bonis operibus. pag. 82. num. 8.
 Beneficia diuina noua nouis beneficijs in fratres rependenda sunt. pag. 76. nu. 9.
 Benjamin significatus per beryllum gemmâ. pa. 122. num. 18.
 Beryllus quæ gemma. p. 122. nu. 18.
 Bona opera. Vide Virtutis opera.
 Bona temporalia, nisi considerentur esse cauduca, non sinent ad spiritualia aspirare. pa. 20. cap. 3.
 Boues significant Apostolos. pag. 86. num. 9. & 10. & reliquos Euangelij ministros. ibid.
 Buccinæ tubilej non erant ex arietum, sed ex bouum cornibus factæ. pa. 219. nu. 9. & 10.
 Bul mensis. pa. 31. nu. 1. & 2.
 Byssus quid sit. pa. 16. in principio, & pa. 106. nu. 3. p. 107. num. 2.

C.

Calceamentis mysticè significantur sanctorum exempla. pa. 189. nu. 9.
 Calendæ qui festus dies esset apud Hebræos. pa. 171. cap. 2.
 Candelabrum describitur. pa. 76. ca. 12.
 Carbunculus quid sit, & quid significet. pa. 120. nu. 11.
 Caritas restituta per pœnitentiam significatur per festum ignis dati. p. 209. n. 5. Bonis operibus conseruatur, & augetur. p. 210. n. 6.
 Caritas debet esse fortis, & constans, & in omnes expandi, etiâ inimicos. p. 38. n. 8. 9.
 Caritas Dei non est sine caritate proximi. p. 38. num. 8.
 Caritas Dei, & proximi significantur ostio interiori, & exteriori, quia à caritate proximi in caritatem Dei venit. pa. 38. num. 9.
 Sine caritate Dei, & proximi non patet ingressus in cœlum. p. 36. nu. 1. p. 37. n. 4.
 Caritas est ornamentum & pulchritudo bonorum operum. p. 39. num. 3.
 Caritas imperat omnia nostra opera. pa. 339. num. 14.

Caritata

ET VERBORUM.

Caritate solidantur omnes virtutes, atq; muniantur. pa. 182. nu. 2.
 Caritatis mensuram integram possumus, reddere hominibus, sed non Deo. pa. 61. nu. 7.
 Carnales delectationes renibus significantur. pa. 188. num. 8.
 Castitatis votum sollemne commendatur. pa. 41. num. 5.
 Cathedram, seu cathedras docentium fuisse in templo probabile est. p. 30. nu. 5.
 † Casus, & genera sæpe relinquit Interpret, ut erant in Hebræo, aut in Græco, etiam si Latinis verbis non conueniant. p. 57. n. 9.
 Cedri proprietates. p. 40. nu. 3.
 † Centenario numerus magnus significatur. p. 82. nu. 7.
 Contra ceremonias peccans dicitur peccare contra Deum, & sacra. pag. 153. n. 15.
 † Cherub vnde significet multitudinē scientiæ. p. 65. 7.
 Cherubim tabernaculi, & templi quales essent, & quomodo collocati. p. 64. ca. 6.
 Christus est mysticè Propitiatorium. pag. 63. ca. 5. Coronatur Sanctorum coronis, quia ab ipso sunt sanctorum victoriæ. p. 65. n. 1.
 Christus quo die crucifixus. pa. 181. num. 25. 26. & c.
 Christi caritas ardentissima. pag. 137. nu. 5. ligna, quibus eius ignis excitatur sunt miseræ nostræ. n. 6.
 Christus mysticè significatus per vitulū oblatum in holocaustum. p. 137. nu. 2. & c.
 Christus fundamentum Ecclesiæ, & lapis angularis. pag. 40. num. 1.
 Christi passionis participes sunt omnes terræ nationes. pa. 137. num. 5.
 † Cidarid describitur. pa. 100. nu. 8.
 † Citrus arbor dicitur pulcherrima. 203. n. 6.
 Clau aurei significant verba Scripturæ. p. 39. nu. 4. p. 41. num. 6.
 † Coccus distinctus quid sit. pa. 15. nu. 2. pa. 106. num. 3.
 Cochlea templi qualis esset, & in quem usum facta. pa. 23. nu. 1. & sequentibus.
 Cœnaculum templi quid. pa. 24. n. 4.
 Cœtus festus describitur. p. 206. ca. 15. Duplex fuit apud Iudæos. p. 206. nu. 1.
 Cogitatio praua nisi reprimatur, prauū opus subsequitur. pa. 145. nu. 6.
 Collectarum festus dies describitur. pa. 206. cap. 15.
 Columba significat iustos, & quare. pa. 138. num. 10.

Columnæ duæ quæ erant in porticu, describuntur. pa. 79. ca. 14. Quid mysticè significant. p. 81. num. 1.
 † Comparatiua voce sæpe nulla fit comparatio. pa. 191. num. 5.
 Confessionis sigillum significatum, seu figuratum. pag. 161. num. 7. & 8.
 Confessionis ministros instituit Deus peccatores, ut facilius indulgeant peccantibus. pa. 160. num. 10.
 Confessio debet esse integra. p. 86. n. 11. Eius pudor, & molestia abunde compensantur suauitate virtutum, & spe veniæ. p. 86. n. 11.
 Confessio, vide Pœnitentia.
 Confessionis sigillum non violandum. pag. 161. num. 7. & 8.
 Confessionis sacramentalis typus dabatur in lege veteri. pa. 154. num. 17. & c. & p. 159. num. 37. p. 160. nu. 2. 3. & 4.
 Confessorū holocaustum, & dignitas, & mores. pa. 138. num. 9. & sequentibus.
 Consideratio. Vide Oratio.
 † Contra pro Coram. pa. 68. num. 8.
 Coniugatorum ordo qualis, & quid differat ab ordine continentium, & virginum. pa. 41. num. 1.
 † Coram Domino esse, seu poni, quid dicatur vbi de tabernaculo sermo est. pa. 57. nu. 5.
 Cornua altaris qualia. p. 67. nu. 2.
 Corus quæ mensura. p. 72. n. 4.
 Cotyla qua mensura. p. 72. n. 4.
 † Cras significat tempus futurum. p. 147. 13.
 † Craticula altaris quid esset. p. 67. nu. 3.
 Crux Christi figurata. p. 167. n. 1. Ea tanquam baculo nitendum in cœlesti via, & inimici fugandi. pag. 189. nu. 10.
 Crux Christi fuit altare sacrificij. p. 137. nu. 5.
 † Cubitus quæ mensura. pa. 55. num. 2.

D.

DAn significatur per carbunculum. pag. 120. n. 11.
 Decimæ variæ in lege. pa. 100. ca. 2.
 † Delinquere quo pacto accipiatur in scriptura. pag. 159. nu. 37.
 Denarius legem veterem significat. pag. 188. num. 2.
 Denario significatur scientia creatoris, & creaturarum. pa. 36. num. 13.
 Denarius numerus perfectionem significat. pa. 66. num. 5.
 Denarius numerus quid mysticè significet. p. 34. num. 2.

INDEX RERUM,

Δευτερονόμιον quid sit. pa. 101. nu. 2.
 Scientia de Deo eminentior ceteris omnibus. pa. 130. nu. 5. & ea est vltima hominis perfectio. ibidem.
 Deo optima quæque offerenda. pa. 107. nu. 5. & præcedenti.
 Dei misericordia copiosior multò in noua, quam in veteri lege. p. 89. nu. 1.
 † Dextrum dicitur quod ad Meridiem est. pagin. 24. num. 4.
 Dexterâ, seu Meridionalis pars, cur sumatur in bonam partem. p. 41. nu. 4.
 Dierum initia varia apud varias gentes. pag. 177. num. 12.
 Dies septimus sanctus apud Hebræos. pagin. 198. num. 1.
 Dies festus dati ignis describitur. pa. 108. c. 17.
 † Dies hæc quid sit. pa. 195. nu. 4.
 † Digitus quomodo accipiat in sacra scriptura. p. 75. num. 5.
 Discretio necessaria valde ad omnia virtutum opera. pag. 96. nu. 2.
 Domus exterioris fores, vestibulum, seu porticus, eorum magnitudo, & figura. pag. 16. cap. 10.
 Domus qualis esset intrinsecus, & qualis eius ornatus. pag. 17. cap. 11. Qualis extrinsecus. ibidem. cap. 12. Quæ eius fundamenta. ibidem. num. 1. summitas, & latera, siue parietes. num. 2. Ex qua materia. pag. 18. num. 3. Quo in loco dolati, & præparati lapides, & ligna. nu. 4. 5. 8. & 9. quam artificiosa tota structura. num. 6.
 Duodenario numero vniuersitas significatur. pag. 95. nu. 8.
 † Dux dicitur à nostro interprete quicunque dignitate inter alios eminet. pag. 162. num. 13.

E.

Electi dolantur laboribus in hac vita, at in celesti beatitudine disponuntur cessanti omni labore. p. 41. n. 6.
 Encænâ quis festus dies sit. p. 210. nu. 1. & c.
 Essæi, seu Esseni, qui. p. 105. nu. 4.
 Ephod describitur. pa. 114. nu. 1. Duplex fuit, alter solius pontificis, altero & laici utebantur. pag. 116. nu. 6.
 Eius Allegorica significatio. p. 116. nu. 7.
 Ephraim significatur per chrysolitum gemmam. p. 122. nu. 17.
 Episcopus. vide Sacerdos.
 Euangelia quatuor quid in hominibus effi-

ciant. pagin. 92. numero. 14.
 Euangelia quatuor numero quaternario mysticè figurantur. p. 188. nu. 2.
 Euangelica doctrina terra est à Deo data nobis. p. 194. nu. 5. & 6.
 Euangelicam prædicationem suscipiētes abstinere debent ab illicitis voluptatibus. pa. 199. num. 2.
 Euangelij ministri significantur per boues. p. 86. num. 10. Eorum merces maior in cælis, quam hic sciri possit. ibidem.
 Eucharistia figurata in agni manducatione. pag. 188. nu. 3. Sumpturi eam circumcidant prius cor suum per pœnitentiã. p. 188. n. 4.
 Eucharistiam præcedere debet pœnitentiã. pa. 85. num. 5. & præcedentibus.
 Eucharistiam oblaturis, & receptoris quanta debeat inesse puritas, colligitur ex. pa. 134. num. 14.
 Eucharistiæ institutio fuit ex nimia Christi caritate, qua dilexit nos. p. 188. nu. 5. & 8.
 Eucharistiæ, & sacrificij missæ beneficium semper beati ante oculos habent. p. 62. n. 13.
 Eucharistiæ assumptio non tam esse debet ob spiritualem consolationem, quam ob vires ad iter spirituale conficiendum. pagin. 189. num. 10.
 Eucharistiæ figura. pag. 163. nu. 3.
 † Excelsa non auferte, In excelsis immolare quid sit, & quare Deo inuisum. p. 7. n. 8.
 Exemplum iustorum est quasi fermentum reliquos ad virtutes adducens. p. 189. nu. 4.
 Exemplis sanctorum nos munimus. pag. 189. numer. 9.
 Exemplum prælatis necessarium, vt persuadeant. pag. 78. num. 5.
 † Exhedra describitur. pag. 28. nu. 1.
 † Exodium quid significet. p. 207. nu. 5. & 6.
 Expiationis dies describitur. p. 200. c. 11.

F.

Facta dici solent non modò commissiones, sed etiam omissiones. p. 149. nu. 3.
 Femoralia sacerdotum qualia. pag. 107. cap. 6.
 Fenestræ templi quales, & quantæ, & vbi essent pag. 19. ca. 15.
 Festum dati ignis exponitur. p. 108. c. 17.
 Festum Pentecostes, & cur Spiritus sanctus quinquagesimo die in Apostolos descenderit. pag. 40. in principio.
 Festi dies Hebræorum quo tempore inciperent, ac desinerent. pag. 170. num. 15. & quo nostri. num. 16.

Festis

ET VERBORUM.

Festis diebus sacra Scriptura præcipit nonnunquam esse abstinendum ab omni opere, nonnunquam ab omni opere seruili. pa. 190. num. 3.
 Fiducia nostra in Deo. pag. 130. nu. 4.

G.

GAd, & eius tribus significantur per iaspidem. pag. 121. nu. 12.
 † Gazophylacium quid. p. 29. n. 5. 7. & 8. vel potius toto cap. 17.
 Gemmæ duodecim in Rationali significant Patriarcharum, & posteriorum virtutes. pag. 119. nu. 8.
 Gentium in conuersione quanta esset futura lætitiã, significatum fuit in Tubarum sollennitate. p. 199. num. 2.
 † Genera ita interdum relinquit Interpres, vt erant in Hebræo, aut in Græco, etiam si Latino nomini non conueniant. p. 57. nu. 9.
 Gloria Dei ante omnia querenda. p. 194. n. 6.
 Gloria Dei in omnibus querenda. pagin. 75. num. 7. & 8.
 Gloria inanis, aut alia similis labes admixta bono operi non destruit omnino eius meritum. p. 147. nu. 12.
 Gloriam solius Dei querere sacrificium est perfectissimum. pag. 134. c. 2. sed præcipue. numer. 4.
 Giblos, aut Gibil, vrbs est. pa. 18. n. 5.
 Gifus quid. pag. 26. nu. 8.
 Gratium se verè præstat qui non animo tantum & verbis, sed re ipsa quam potest gratiam refert. p. 146. nu. 10.
 Gratias agere debemus Deo in singulis, quæ ei immolamus. pag. 147. nu. 13.

H.

† **H**abere multipliciter accipitur. pagin. 70. num. 15.
 Hebdomadarum sollennitas describitur. pag. 194. nu. 1. & 7.
 Hebræi quo die, & tempore exierint ex Ægypto, & agnum immolarint. p. 178. n. 14.
 † Hic pro Idem apud Hebræos. p. 195. n. 4.
 † Hin qualis mensura. p. 162. nu. 2.
 † Hircus caprarum dicitur is qui nouus, & tener est. p. 153. nu. 14.
 † Hodie significat tempus præsens. pagin. 147. nu. 13.
 Hœdus quid significet. p. 138. nu. 6.
 Holocausti altare describitur. p. 91. c. 20. vide Altare holocausti.

Holocaustum. Vide Sacrificium. latè describitur. pag. 134. c. 2.
 Holocaustum pecorum. pag. 135. nu. 5.
 Holocaustum ouium. p. 136. nu. 7.
 Hostia pro delicto describitur. pa. 156. nu. 26. Eius significatio. p. 159. nu. 1.
 Hostiæ pacifiçæ ritus describitur. p. 140. nu. 1. Et cur Pacifica, seu Pacificorum appellatur. num. 2.
 Hostia gratiarum actionis. p. 140. num. 3. Eius Moralis significatio. p. 144. nu. 1.
 Hotoniel quando fuerit iudex creatus. Vide Populi Israel. p. 3. nu. 4.
 Humilitas sit firma, & semper virens. pag. 39. nu. 2. Et lateat. p. 40. in principio.
 Humilis consideratione suæ vilitatis reprimat cogitationes superbas erumpentes. pag. 139. nu. 13.
 Humilietur etiam qui pro Christo martyriū patitur, considerans se sibi relictum non agnum mansuetum esse, sed hœdum, id est, filium iræ. pa. 138. nu. 6. & se habere peccata, quæ illa sanguinis effusione deleantur. numer. 7.
 † Hyacinthus quid sit. pa. 15. nu. 1.

I.

Iaspis qualis gemma, & quid significet. pagin. 121. nu. 12.
 Ieiunia sollennia Hebræorum breuiter connumerantur. p. 214. c. 21.
 In ieiunijs qui modus seruari debeat. pag. 138. numer. 11.
 Ignis, qui ardebat in templo, miraculo à Deo datus est, & quando, & quousque seruatus. pag. 136. nu. 6. & 7.
 Ignis dati festum exponitur. p. 108. c. 17.
 Ignis ille, qui in tabernaculo etiam secundo, & in templo semper seruatus est, quinam erat. p. 209. nu. 2.
 † Immaculatum quid dicatur in Scriptura. p. 135. n. 2. & 3. & à versic. 14. ad finem vsque pag. 136. nu. 7.
 Imitatores sanctorum, & iustorum figurati receptaculis ignium. p. 96. n. 4.
 Immundi donec mundarentur prohibebantur ingredi templum. pag. 28. num. 20. Et ideo nullum erat atrium immundorum. ibidem.
 † In præpositio adiuncta Accusatiuo accipi solet pro Vt sit, seu Vt esset. p. 12. nu. 8.
 † In sepe in scriptura ponitur pro, Cū, iuxta Hebræorum consuetudinem. p. 58. n. 11.

Incipientes

I N D E X

Incipientes, proficientes, & perfecti significatur per tres templi contignationes. pag. 34. nu. 4. & c. latè.
 Ab infidelium ritibus dissentendum est fidelibus. pag. 173. nu. 7.
 Inimicorum dilectio. pag. 38. nu. 8. & 9.
 † In medio domus pro Intra domum, In medio annorum, id est Intra annos. p. 12. n. 8.
 Intentio recta caritatis tenenda in omnibus. p. 139. nu. 14. & pag. 146. nu. 9. & p. 147. nu. 11. & 12.
 Ioseph significatus per onychinum gemmam pag. 122. nu. 18.
 Isaac quo die sacrificio fuerit ereptus non constat. pag. 198. nu. 1.
 Isachar significatus per achatem gemmam. p. 121. nu. 16.
 Iubilæi annus quid esset apud Hebræos. pag. 217. c. 24. Eius significatio. p. 220. c. 25.
 Iubilæus. eius nominis interpretatio libertatem significat. p. 219. nu. 9.
 Iubilæi buccinæ e qua materia essent. pa. 220. num. 9.
 Rectius Iobileus scriberetur. num. 11.
 Iudas Patriarcha significatur per smaragdum pag. 120. nu. 10.
 Iudæi quid obseruent hodie, & quid non obseruent antiquarum legum, seu ceremoniarum. pag. 192. nu. 8.
 Iudices populi Israel non continuo succedebant. pag. 3. nu. 5.
 † Iudicium dici solet in Scriptura id quod quisque facere debet. p. 126. nu. 15.
 Iudicij dies sæpe in scripturis octonario numero typicè exprimitur. p. 33. nu. 9.
 Iudicij dies etiam sanctis formidabilis. pagin. 33. num. 9.
 Iuge sacrificium describitur. pag. 162. cap. 8. Eius significatio. p. 163. cap. 9.
 Iusti, ac perfecti viri quò magis sunt vniti Deo, minus à carnalibus, & imperfectis discernuntur. p. 173. nu. 9.
 Iustorum opera. p. 138. nu. 9. 10. & c.
 Iustos nonnunquam priuat Deus voluptatibus spiritualibus, vt recordentur antiqui sui status miseri. p. 204. nu. 8. & c.

L.

LAbrum, quod in templo erat vas quoddam magnum, describitur. p. 82. c. 16.
 Lactuca agrestis quænam & qualis, & quam ob causam adhiberetur in esu agni. pagin. 186. num. 41.

R E R U M,

Lapides pretiosi. vide Gemma.
 Lapis significat electos. p. 40. nu. 1. 2. & 5. pag. 41. num. 6.
 Leuitarum nullæ vestes propriæ fuerunt. pagin. 106. nu. 1.
 Leuitarum initiatio, describitur. p. 99. n. 5.
 Eis simul, & alijs sacerdotibus reddebantur decimæ. p. 100. c. 2. Harum decimas ipsi dabant sacerdotibus. nu. 2.
 Eorum ministeria quæ. p. 102. nu. 3. & 4. & 5.
 Eorum diuisio. p. 103. nu. 6. & 8.
 Leui tribus dicata fuit Deo, vt ex ea sacerdotes assumerentur. pag. 98. nu. 1. Non tamen omnes Leuitæ erant sacerdotes. nu. 2. Sortem non accepit in terra promissionis, sicut aliæ tribus. p. 100. nu. 1. Earum decimis alebatur. ibidem. Initiabantur ab anno vigesimo quinto, & cur. pa. 99. nu. 2.
 Quid differat inter Leuitas, & sacerdotes. n. 3.
 Lex antiqua an quinquagesimo die data sit. pag. 195. nu. 2. & c.
 † Libare quid sit. p. 163. in principio.
 † Ligurius quæ gemma. p. 121. nu. 11. Et quid significet. ibidem. nu. 15.
 Ligna in sacrificijs significant mysticè exempla sanctorum. p. 138. n. 8. & p. 146. n. 8.
 Lignum olei quid sit. p. 14. nu. 4. & 5.
 Linea stricta describitur. p. 108. c. 7.
 Quid mysticè significet. p. 109. nu. 6.
 Luna prima quæ sit. p. 172. nu. 4. & c.
 Luna decrescit illi, cui res mundi fluxæ videntur, quales verè sunt. p. 205. nu. 3.
 Luteri describuntur. pa. 87. c. 18. Significant sacramentum poenitentia. p. 89. c. 19.
 Lyncurium quid sit. p. 121. nu. 12.

M.

† **M**acula in Scriptura quid significet. pa. 135. num. 2.
 Mala Punica in veste sacerdotis quid significant. pag. 114. nu. 10.
 Manasses significatus per onychinum gemmam. pag. 122. num. 18.
 Matrimonium. vide Coniugium.
 Martyres. quomodo se in martyrio humiliare debeant. p. 138. n. 6. & 7.
 Quomodo se in martyrio gerere debeant. pa. 138. nu. 8.
 Mardochei festus dies. pag. 212. c. 19.
 Martyrium est secundum holocaustum post Christi passionem. p. 137. n. 6. Non est Deo gratum extra ecclesiam Christi. pa. 138. nu. 7. Prædicandum est. nu. 7.

Mare

E T V E R B O R U M.

Mare æreum quid erat in tēplo, & quid significaret. pa. 84. cap. 17.
 Matutinum & vespertinum sacrificium quid. pa. 162. num. 1.
 Meditatio Sancta si cesset, marcescit virtus. pa. 206. num. 5.
 Meditatio fluxibilitatis honorū temporalium facit nos amare bona spiritualia. p. 205. nu. 3.
 Meditatio. Vide Oratio.
 Mensa propositionis, & panum describitur. pag. 71. cap. 10. Eius vsus pag. 72. nu. 3. In ea quot, & quanti panes. num. 5. à sacerdotibus confecti. num. 6. & super panes duæ phialæ aureæ. pa. 73. num. 5.
 † Cur dicta mensa, & panes propositionis. num. 6. & 7. Hæc mensa non modo in tabernaculo, sed etiam in templo erat posita. pa. 74. in principio, & ad Septemtrionalem domus partem. pag. 74. num. 1.
 Mensis, qui est mensura cursus lunæ, triplex ponitur ab Astrologis. pag. 172. nu. 5.
 Menses duo apud Hebræos dicebantur primi. pa. 175. num. 4.
 Mensis septimus in honore erat apud Hebræos. pag. 198. num. 1. quatuor sollennitates habebat. ibidem.
 Menses, & anni Hebræorum. pag. 171. num. 1.
 † Metreta quid. pag. 83. num. 3.
 Millenario numero immensus quidam numerus significatur. pa. 86. num. 11.
 Ministri Euangelij sibi primum sapiant, & vtilis sint. pag. 148. num. 17. Quærant non sua, sed quæ Iesu Christi. ibi. & 18. Nihil non tolerent pro animarum salute & vtilitate. nu. 18. Non pro mercede tēporali, sed pro æterna, & initium illius æternæ salutis putent in Christi obsequijs laborare. num. 18. & nunquam disistant ab incepto operere. ibidem.
 Ministri nouæ legis ortum habuerunt ex ministris veteris legis. pag. 104. num. 2. & quo ordine. ibidem.
 A misericordia non est abstinendum, etiam si parum sit id, quo fratribus subuenire possumus. p. 96. nu. 1. Non omnibus æquè largiendum, sed pro indigentia. ibidem.
 Misericordiæ opera exercenda, vt grati simus Deo, & quidem animo misericordi. pagin. 146. num. 11. & 12.
 Mitra, seu Cidaris describitur. p. 110. cap. 8.
 † Modius quæ mensura. pag. 72. nu. 4.
 Moria mons. pag. 8. cap. 4. nu. 2.
 Mortificatio sit longanimis, & omnium sensuum, & constans. Ad eam multum iuuat

auditus, & cōsideratio verborum ecclesiæ. pag. 94. nu. 1. 2. & 3. Secernit quæ adhaerere solent, immunda ipsi bonis operibus. n. 4.
 Vita incumbentiæ adhuc mortificationi minus iucunda quam vacantium contemplationi. nu. 4. iucunda tamen. p. 96. n. 3.
 Mortificandum est quidquid in nobis carnale est. pag. 159. num. 15.
 Mortificatio quinque sensuum valde necessaria. pag. 37. num. 2.
 Mortificationem exigit Euangelium ab omnibus, qui recipiunt illud. pa. 196. nu. 2. Est Deo gratissima, & ei qui mortificat se lætissima. pag. 201. nu. 1. & 2. Necessaria, si velimus implere decem præcepta. p. 201. nu. 2. In quibus exercenda. num. 3.
 Mortificationis modus seruandus. pagin. 139. num. 14. Exercenda in aduersis, & prosperis vsque ad mortem. ibidem.
 Moses fuit Sacerdos, & consecrauit Aaron, & filios eius. pag. 99. num. 4.
 Mundus Allegoricè significatus in pontificis veste. pag. 112. num. 5. & sequentibus.
 † Myrtus dicitur arbor densarum frondium. pag. 204. num. 8.
 Mystica explanatio, vt perfecta sit, componere, & coniungere debet quæ seorsum dicta sunt. pag. 59. num. 2. & sequentibus.

N.

NAthinæ, id est Donati, erant Gabaonitæ, & quod eorum ministerium. pag. 104. num. 1. & 2.
 Nazaræi, id est Segregati, ex quacūque tribu esse poterant; eorum opera. pag. 104. nu. 2.
 Neomenia siue Calendæ, quis festus dies esset apud Hebræos, & cur celebraretur. pagin. 171. cap. 2.
 Ob Nicanoris eadem erat dies festus, & quæ eius festi significatio. pag. 212. num. 1.
 Nomen Leui nõ erat inter nomina duodecim scripta in Rationali, sed loco Ioseph positi fuerunt Ephraim, & Manasse. p. 119. num. 6.
 Nomina Hebræa finita in. 11. præcedente puncto Pathah, Septuaginta, & Apostoli finiunt in. E. cum accentu in prima, si dissyllaba sint. pag. 174. num. 2.
 Nox ab Hebræis dicitur totum tenebrarum tempus. pag. 180. num. 19.

O.

Obedientia reddit nos tutos, & facit mobiles à præpositis nostris, & manet in patria. pag. 61. num. 12.
 Obediendum superiori, & eius iudicium sequendum

B

I N D E X R E R V M,

quendum, etiam in exercitatione bonorum operum. pag. 148. nu. 16.
OEphi quæ mensura. pag. 199. num. 9. pag. 162. num. 2. pag. 72. num. 4.
Offerre, seu immolare dicitur etiam is, qui tradit rem sacrificandam, seu immolandam. pag. 151. num. 10.
† Olei lignum quid sit. pag. 14. num. 4.
† Omnis, & totus pro miscue solent accipi. pag. 142. num. 9.
Omnium operum nostrorum utilitas tota nostra est. pag. 189. num. 4.
Onyx quæ gemma. pag. 116. num. 6.
Onychinus quæ gemma, & significat Ioseph, & Manasse. pag. 122. num. 18.
Opera bona perfectorum, & imperfectorum quantum differant. pag. 194. nu. 6. Deo sunt grata propter Christum. ibidem.
Opera bona. Vide Virtutis opera.
Opera ante quam fiant, debent semel, atque iterum ratione fixa librari. pag. 117. nu. 21. Et summo animi conatu, ac infatigabili exequenda. ibid. Virtutum varietas non intus tantum in animo, sed exterius etiam debet apparere in opere. pag. 128. num. 2.
Operibus mouemur in patriam cœlestem. pag. 189. num. 9.
Orationis exercitatio necessaria vitæ, tam actiua quam contemplatiua, & mixta. pag. 74. num. 2.
Oratione cessante cessare sapius solent actus reliquarum virtutum, & sequi peccata. pag. 161. num. 5.
In oratione considerantes præcepta, quæ transgressi sumus, ad poenitentiam mouemur. pag. 85. nu. 3. & 4. Ea consideratio debet esse profunda, & firma. pag. 85. n. 9. partim bonitatis diuinæ, partim infirmitatis nostræ. ibid.
Orandum semper, idest operandum coram Deo, ita ut ipsi placere studeamus. pag. 75. num. 7. & 8.
Oraculū in tabernaculo quid esset. p. 62. n. 3.
Oraculum templi. pag. 11. num. 1.

P.

Palma insigne victorum. pag. 37. num. 2. pag. 39. num. 3.
† Parasceue vnde dicta sit. pag. 167. nu. 7.
Panes propositionis. Vide Mensa propositionis.
Paschæ festus dies in quem finem institutus. pag. 174. c. 3. Quid significet nomen Pascha nu. 2. Cur ipse agnus qui immolabatur, di-

ceretur Pascha. pag. 175. nu. 3. Quis mensa Paschæ. pag. 175. nu. 4. Dies, & hora, nu. 5. Vespera, quæ erat finis dici decimi quarti immolabatur agnus. pag. 176. nu. 7.
Passio Christi figurata in agni immolatione. pag. 187. nu. 1. Per eam Ecclesia reparatur, ita ut vbi abundauit delictum, & c. nu. 2.
Passio Christi cū magna mentis puritate cogitanda, & cū magno animi dolore. p. 188. n. 5.
Passio Christi quo die. pag. 181. num. 25.
Passio Christi figurata in iugi sacrificio. pag. 163. num. 1. per eam salui facti sunt quotquot salui sunt. pag. 163. num. 2.
Passio Christi figurata in holocausto vituli. pag. 137. num. 2.
In Passione Christi venerari debemus diuinitatem. pag. 131. num. 5.
† Pastophoria quid. pag. 29. num. 8.
Paulus quam artem exercebat. p. 203. nu. 5.
Paulus Apostolus à Deo omnium virtutum perfectione ex politus. pag. 122. nu. 18.
Peccatum mortale verè hominem seruum efficit. pag. 171. num. 16.
Peccatum populi, principis, sacerdotis, & aliorum. Vide in proprijs locis.
† Peccatum appellatur ipsa hostia oblata pro peccato. pag. 153. num. 14.
Per peccatum mortale polluitur qui peccat, ad eum modum, quo templum olim fuit pollutum ab hostibus populi. p. 211. n. 5.
Peccata cremanda plenè igne, vel poenitentia, vel Purgatorii. pag. 139. nu. 15.
Peccata nostra sunt quasi ligna, quibus excitatur & crescit ignis caritatis Christi. pag. 137. num. 5.
Peccatoris poenitentis initia permitta sunt bonis, malisque moribus. p. 193. nu. 6.
A peccato nemo tutus. pag. 160. nu. 1.
Pro peccato quod nam sacrificium esset. pag. 133. nu. 1. Erat id multiplex. pag. 149. nu. 1.
A peccatis toto vitæ tempore abstinendum, quantum fieri possit, sed maximè in fine vitæ. pag. 193. nu. 2. & 3.
Quæ ad peccatorem poenitentem spectant, vide verbo Poenitens.
Qui peccato suo aliquibus nocuit, satisfaciat illis. pag. 161. num. 6.
† Peccatum, & delictum in quo differant. pag. 156. num. 26.
Pedibus significantur opera. pag. 199. nu. 9.
Pentecoste sollennitas describitur. pag. 194. c. 7.
Pentecoste nostra à quo die numeratur. ibidem. num. 2.

Perfe-

E T V E R B O R V M

Perfecti decorantur omni virtutum varietate pag. 40. num. 3. Interiùs sunt perfectiores, quam apparent exterius. pag. 41. nu. 8.
Perfecti omni tempore gratas Deo preces, & suspiria in cœlum mittunt. pag. 96. nu. 5.
Perfectissimorum vita significata per domos Leuitarum. p. 222. nu. 7. Qui à vita perfecta in imperfectam recedit, potest omni tempore ad priorem redire. p. 222. nu. 6. & 7.
Perfectorum operationes. p. 205. nu. 3. & 4.
Perfectorum, & imperfectorum bona opera quantum differant. pag. 194. nu. 6.
Perfectorum consolationes, & alia bona maxima abscondita sunt in expertis. p. 39. n. 11.
Perfectorum conuersatio latè describitur. pag. 70. cap. 9.
In perfectissimis viris ferè non apparent naturæ vitia. p. 39. nu. 1. colligitur ex p. 41. nu. 7.
Minus perfectorum vita describitur latè. pag. 144. nu. 1. & p. 146. nu. 10. & p. 147. nu. 12.
Perfectorum opera. pag. 198. nu. 3. & 4.
Perfectis enitendum est ne ad peccati seruitutem redeant. pag. 201. nu. 3.
Cum sicut peregrini viuimus, letatur in nobis Deus. pag. 105. nu. 2.
Perfeuerantia in bene operando, siue in prosperis, siue in aduersis debet esse firma, & æqualis. p. 81. nu. 1. & 2. & p. 96. nu. 4. Ea oritur ex consolatione præmij cœlestis. p. 81. num. 3. consistere debet in fide, ac operibus. ibidè. & in consilijs, si quis velit fugere periculum violandi præcepta. nu. 4. & p. 86. n. 10.
Non potest integra, & solida esse omnino in hac vita. pag. 81. nu. 4. Ei debetur corona post hanc vitam. nu. 5. Et redditur pro quinque sensuum voluptatibus animosè contempnis. num. 5. Quanta ea fuerit, tanta erit beatitudo. pag. 82. nu. 8.
Perfeuerantia est plenitudo poenitentia. pag. 211. num. 6.
Perfeuerantia in bene operando. pag. 36. nu. 10.
Perfeuerantia querèda, & de ea non præsumendum. pag. 193. num. 4.
Perfeuerantia, seu firmitas in eo quod ratio dicat, hominis naturæ valdè conueniens, colligitur ex pag. 126. nu. 16.
Perfeuerantia deficius miris perfectis magis timendus. pag. 140. num. 8.
Perfeuerantia necessaria ad salutem. p. 105. nu. 9.
Perfeuerandum est in virtute per totam vitam. pag. 205. num. 3. & p. 26. nu. 4.
† Pharisei qui. pag. 105. num. 4.
† Phasæ quid significet. pag. 174. nu. 1. & 2.

† Phasæ appellabantur non modo agnus, sed etiam ceteræ victimæ illius sollennitatis. pag. 185. nu. 18.
† Phurim quid. pag. 213. num. 3.
Plumæ mylticè significant vestes pretiosas. pag. 139. num. 13.
Poenitentia talis sit, vt foras etiam prodeat per gemitus, lacrymas, macerationem carnis, & confessionem peccatorum. p. 85. nu. 6. & 7.
Poenitentia, perfecta videlicet contritio, ex amore Dei oritur. pag. 85. nu. 7. Tribus partibus constat. pag. 86. num. 10.
Poenitentia omnibus, & semper præsto est; si velint. pag. 85. nu. 7. Et colligitur etiam ex nu. 9. ex eo quod boues, super quos mæneum positum erat, ad omnes mundi partes respiciebant.
Ad poenitentiam mouemur considerantes præcepta Dei, quæ transgressi sumus. p. 85. nu. 3. & 4.
Per poenitentiam recuperatur caritas. p. 209. n. 5.
Poenitentia perseueret, idque exemplo Dei perseuerantis in ijs, quæ necessaria erant, vt hominem faceret, ac reficeret, & ei necessaria ad vtrumque statum prouideret. Colligitur ex pag. 85. num. 8.
Poenitentia tunc suam obtinet plenitudinè, ac decorè, cū perseuerat vsq; in finè. p. 211. n. 6.
Poenitentia significatur per sollennitatem Expiationis. p. 201. n. 2. Continuanda, si velimus adimplere Decalogi præcepta. p. 101. nu. 3.
Poenitentia perfecta significatur numero quinquagenario. pag. 198. num. 3.
Poenitentia est quasi pretium, quo quis recuperat sibi beatitudinem per peccatum amissam. pag. 221. num. 5. & 6.
Poenitentia consumenda est ea vitæ pars, quæ peccatis fuerat inquinata. p. 147. n. 14.
Poenitentia tanta potest esse, vt deleat etiam poenas temporales. pag. 86. num. 13.
Poenitentes continuo desiderio obseruant ingressum æterni tabernaculi. p. 85. nu. 4.
Poenitentia minister qualis esse & quo modo officium suum exercere debeat. pag. 91. n. 6. & multis sequentibus.
Poenitentia minister officij sui executione, si rectè illud exequatur; magnos virtutis fructus percipiet. p. 61. n. 6. Ad hoc munus vocandi sunt ij tantè modo, qui virtutis fortes sunt. p. 162. num. 8.
Poenitentia perseuerantis vis, & utilitas. pag. 39. num. 11.
Poenitentia sacramentum significatur mariæ neo, & labio. p. 84. nu. 1. & 2.

INDEX R E R V M,

Poenitens paratus esse debet ad omnia præcepta adimplenda. p. 85. nu. 7. 8. & 9. Conseruat gratiam studio bonorum operum, & disciplina præceptorum cœlestium. p. 85. nu. 8.

Poenitentia sacramentum præmittendum ante sacra mysteria. pag. 85. num. 5.

Poenitentiam delendum quod mortificatione non deleuit. pag. 139. num. 15.

Poenitens perfecte holocaustum quoddam in corde suo Domino offert. p. 161. nu. 6.

Poenitentes, seu conuersiam ad Deum, & volentes proficere, summant de rebus huius mundi tantum, quantum ad iter faciendum necesse est. pag. 205. nu. 1. & 2.

Poenitentia recta sit intentio. p. 139. nu. 12.

Poenitens reijcit ventris ingluuiem. ibidem. Et vestes pretiosas. nu. 13. Quod in hac vita per poenitentiam non absumitur, absumet ignis purgatorij. pag. 147. nu. 13.

Pontifex. Vide Sacerdos.

Pontifices olim quo pacto Deum consuluerint pro regibus, & ducibus. p. 123. n. 5. & 9.

Summus Pontifex. Vide verbo Sacerdos. Cur triplicem in capite coronam gerat. pag. 130. nu. 6. & 7. Debet suis affectibus imperare. ibidem. Curet ne dignitas à vera mentis sobrietate, & humilitate ipsum deturbet. n. 7.

Quo tempore sacris vestibus vteretur. pag. 130. num. 7.

Populus totus dignior quam princeps. pag. 153. nu. 14. Ab eoque maximè peccata debent abesse longissimè. p. 154. num. 21. Eius peccatum est grauissimum, & illi vehementius irascitur Deus, & ideo indiget maiori poenitentia. pag. 161. nu. 5.

Porticus templi. pag. 11. num. 1.

In præceptis affirmatiuis latent negatiua, & e contrario. p. 149. num. 3.

Predicatores ex Scriptura decerpant vtilia sibi, atque auditoribus. p. 96. num. 2. 3.

Promoucant ad maiorem perfectionem in dies. p. 96. nu. 3. Prius in se concoquant, quæ auditoribus dicturi sunt. ibidem. num. 15.

Cetera vide in V. Evangelij ministri.

Prælati præeant exemplo, si persuadere volunt. pag. 78. num. 5.

Præsentia Dei. Vide V. Oratio.

Præsentatio Mariæ. p. 51. num. 5.

Primitiæ etiam temporis Deus sibi offerri vult. pag. 173. nu. 7. 8.

Primitiæ dabantur sacerdotibus, & quota pars in daretur. pag. 101. num. 6.

Priniceps dicitur ab interprete quicumque dignitate inter alios eminent. p. 152. nu. 13.

Prinicipes, id est nobiliores, debet esse sapientiores, & meliores. p. 153. nu. 15.

Quæ peccata longissimè debeant ab illis abesse. pag. 154. num. 21.

Sic ea committant principes, puniendi sunt poena plebeiorum. p. 155. nu. 22.

Profectus, & Perfectio. Vide Virtus.

Proficiendum semper. p. 41. nu. 8. & 9.

Propitiatorium fuit operculum arcæ, & ei prorsus æquale, totum aureum, & aureis cardinibus coaptatum arcæ. p. 62. nu. 1. & 2.

Cur dictum sit Propitiatorium, id est locus placationis, & Oraculum. ibidem. num. 3.

Significat Christum. p. 63. cap. 3.

Propositionis mensa, & panes. Vide Mensam propositionis.

Purgatorij ignis absumit quæ in hac vita non corrigimus. p. 147. num. 13.

In purgatorio exurenda sunt plenè omnia, quæ cum igne digna essent, non sunt in hac vita exusta. p. 139. num. 15.

Purpura quid sit. p. 115. nu. 2. & p. 106. nu. 3.

Pyxides quæ dicantur. p. 53. nu. 3.

Quadragesimo numero integrum nostræ vitæ curriculum significatur. p. 90. n. 5.

Quadragesimæ tempore misericordia Dei largius se effundit. pag. 200. nu. 3.

Quadrata figura firmitatè significat. p. 40. n. 2.

Quaternario omnia tempora significatur. p. 36. n. 12.

Quaternarius legè nouâ significat. p. 188. n. 2.

Quia, & Quomiam, & similes particulae in initio sententiæ sepe soli ornatui deseruiunt. p. 23. n. 19.

Quinquagenarius numerus perfectam poenitentiam significat. p. 198. nu. 3.

Quinquagenarius quid significet. ibid. nu. 40.

Rationale quid sit. pag. 118. cap. 11. Quid significet. p. 126. nu. 15. & sequent.

Religiosi respondent Nazarae. p. 104. nu. 2.

Renes delectatione carnis significat. p. 188. n. 8.

Renouatio vitæ spiritualis significatur in festo Neomeniæ. p. 173. nu. 9. & præcedentibus.

Resurgentes qualia corpora recipient. pagin. 217. num. 3.

Resurrectio generalis significata in Iubilæo. pag. 220. cap. 25.

Reticulum vocat Scriptura telam adipis. pagin. 152. num. 12.

Ruben significatus in Sordio. pag. 120. nu. 9.

Sab-

ET VERBORVM.

Sabbata sabbatorum qui dies festus sint. pag. 198. num. 1.

Sabbatum terræ quid sit. p. 216. cap. 22.

Sabbatum vnde dictum. pag. 165. nu. 1.

Cur Dominus eum diem coli iusserit. p. 166. nu. 2. & 3. p. 173. num. 7.

Ab eo dies hebdomadæ nomē habet. p. 166. n. 4.

Sabbatum dicitur tota hebdomada. ibid.

Sabbatum dicitur quibus festus dies. pagin. 167. nu. 5. pag. 181. nu. 5.

Sabbati iter quantum. ibid. nu. 8.

Sabbatum quomodo cognitum fuerit. pagin. 169. num. 12. & 13.

Sabbatum secundoprimum quid sit. p. 169. n. 13.

Qua hora Sabbatum inciperet, ac finiretur. pag. 170. nu. 15.

Sabbatum quid significet mysticè. p. 171. n. 19.

Sacerdos dum ministrat, vacet ab omni opere, & cogitatione ministerij impediētē. p. 110. n. 10.

Sacerdotis cor sola ratione duci debet, & sequi patrum exempla. p. 116. n. 17. & p. 127. n. 22.

Debet incumbere salutem proximorum. p. 126. nu. 18.

Sapientia eius ut possit respondere de fide & veritate, quæ in omni eius sermone esse debent. p. 127. nu. 19.

Prius opera habere debet quam Sapientiam. ibidem. num. 20.

Qualia debeant esse eius opera, & quales virtutes. p. 127. nu. 22. 23. 24. & sequent.

Sacerdos omnes sensus consecratos Deo debet habere. p. 111. nu. 5. & 6.

Sacerdos pro vniuerso mudo roget. p. 113. n. 7.

Sacerdotes puri sua ministeria obeant. p. 85. num. 5. & præcedentibus.

Sacerdotis puritas in ore, & in opere. pag. 107. nu. 4. p. 151. nu. 7. 8. 9. p. 152. nu. 12. pag. 154. num. 21. pag. 113. num. 8. pag. 117. nu. 8. 9.

Sacerdotis cogitatio, & castitas, & pugna cum peccatis. p. 107. nu. 5. & præcedentibus.

Sacerdos instantior orare debet. p. 109. nu. 7.

Sacerdotes non omnes Christiani, sed soli initiati. pag. 99. nu. 4.

Sacerdotum castitas. pag. 107. nu. 2. & 3. pag. 109. nu. 6. 7. 8. & 9. pag. 111. num. 5.

Sacerdos veterem hominem exuat, & per carnis macerationem renouetur. p. 109. nu. 8.

Sacerdotum veterum consecratio. p. 100. n. 6.

Illis Leuitæ dabant decimas suarum decimarum. pag. 100. num. 2.

Illis dabantur primitiæ. pag. 101. nu. 6.

Sacerdotum ministerium. p. 102. cap. 3.

Sacerdotes omnes erant ex tribu Leui. pagin. 98. nu. 1. & 2.

Sacerdos quid differat à Leuita. p. 99. nu. 3.

Sacerdotum origo. pag. 99. nu. 4.

Non poterant ministrare, nisi prius consecrarentur. ibidem.

Sacerdotis dignitas magna. pag. 107. num. 5. & præcedentibus. & p. 160. nu. 4.

Prinicipibus & regibus præminet. pag. 129. num. 4. pag. 153. nu. 14.

Sacerdotis peccatum grauius est, & quomodo lugendum. pag. 160. nu. 2. & 3.

Sacerdotum peccata silentio contegenda. pagin. 160. nu. 4.

Eius peccata multum populo nocent. pagin. 151. num. 7. 8. 9.

Sacerdotium filijs Aaron datum est. p. 99. n. 4.

Sacerdotis summi initiatio. pag. 100. num. 6.

Eius ministerium. p. 102. nu. 2. 3.

Quos redditus haberet. p. 102. initio.

Habebat omnes vestes inferiorum sacerdotum. p. 111. cap. 9.

Sacerdotum vestes. p. 106. cap. 5.

Illis utebantur solum cum sacris operabantur. pag. 130. num. 7.

Sacerdotum diuisio in viginti quatuor familias. pag. 103. nu. 7.

Sacramenta Ecclesiæ figurata in phialis. pag. 96. num. 4.

Sacrificia vbi offerentur antequam fieret templum. pag. 7. num. 7.

Sacrificium dicitur non solum animalium, sed etiam panum. p. 197. nu. 10.

Sacrificiorum tria genera. p. 133. cap. 11.

Sadducæi qui sunt. p. 105. nu. 4.

Sæculam pro anno Iubilæi. p. 218. nu. 4.

Sanguis immundus erat. pag. 144. num. 3.

Crudelitatem significat. pagin. 145. num. 7. pagin. 146. num. 9. Et peccatum significat. pag. 160. num. 2. 3.

Sanguis aspersus expiabat peccata. pag. 152. num. 11.

Sanctificare interdum idem quod præparare. pag. 218. nu. 2.

Sanctum Sanctorum quæ pars templi esset. pag. 11. num. 1. & sequent. Vide Templum.

Quis in illud introiret, & quo tempore. pag. 102. num. 2.

In eo nihil erat, cum templum euersum est à Romanis. pag. 59. num. 16.

Sanctum Sanctorum dicitur in Scriptura id quod est valde Sanctum, & Deo dicatum. pag. 155. num. 24.

INDEX R E R V M,

Sanctorum beatorum preces quantum omnibus profint, etiam non inuocantibus. pag. 217. num. 2.
 Sanctorum victorie ex Christo sunt. p. 63. n. 1.
 Sapphirus significat Apostolos. p. 110. n. 11.
 Sardius gemma quid sit, & quid significet. pagin. 120. nu. 9.
 Scenopogia. p. 202. cap. 13. vide Tabernaculorum sollemnitas.
 Sensu mortificatio valde necessaria. p. 37. n. 2.
 Scribae qui essent. p. 104. n. 3. p. 105. nu. 5. 6.
 In ijs quae non sunt ab Scriptura dicta, non sunt quaerenda mysteria. pa. 43. nu. 7.
 † Scriptura multa dicit, quae non tam Historiae, quam Allegoriae deferunt. p. 14. nu. 6.
 Scripturae verbis continemur in studio virtutum. pag. 39. num. 4.
 † Scriptura solet euentum quasi causam ponere. pag. 151. num. 8.
 Sectae Philosophorum tres apud Iudaeos, Phariseorum, Sadduceorum, Essenorum. pag. 105. nu. 4. & 6.
 Senario significatur bona operatio. p. 85. nu. 8.
 Senarius mystice quid. pag. 34. nu. 2.
 Septenarius perfectionem significat. pag. 152. nu. 11. Et multitudinem. p. 192. nu. 9.
 Septimus mensis, & septimus dies sacri Hebraeis. pag. 198. num. 1.
 Septimus mensis significat tempus gratiae. p. 199. nu. 1. pag. 201. nu. 2.
 † Settim quae arbores sint. p. 55. nu. 1.
 Sexagenarius numerus quid significet. pagin. 34. num. 2.
 Simeon patriarcha significatus per topazium. pag. 120. num. 10.
 Silentium in templo seruandum maxime. pagin. 93. prope finem.
 Smaragdus quid sit, & quid significet. pagin. 120. num. 11.
 Sollemnitates Hebraeorum cur quaedam vnum diem habeant, aliae plures. p. 192. nu. 9.
 Sortium dies festus. p. 212. cap. 19. Et eius significatio. p. 214. cap. 20.
 Specula olim aerea, aut stannea, aut argentea. pag. 83. num. 1.
 Spes bonorum coelestium nos confirmat in fide, & bonis operibus. pag. 130. nu. 5.
 † Spina quid sit in c. 41. Isaias, & in Ioelis tertio. pag. 55. nu. 1.
 Spithama quae mensura. pag. 55. nu. 2.
 Status contemplantium, agentium, & mistus in rebus templi significati. p. 74. cap. 11.
 Status incipientium, proficientium, perfectio-

rum. vide Mortificatio.
 Status coniugatorum, continentium, ac virginum discrimen. p. 41. n. 1. p. 43. cap. 25.
 Status coniugatorum, praetorum, contemplationi vacantium. p. 41. nu. 2.
 † Super pro Iuxta. p. 22. n. 14.

T.

Tabernaculum Moysi aliquandiu pro templo fuit. pag. 6. nu. 1.
 Cur positum fuit in Silo, & quandiu in ea vrbe manserit. p. 6. nu. 2.
 Quo translatum fuerit cum arca. p. 6. nu. 3.
 Tabernaculorum sollemnitas, & eius significatio. pag. 202. cap. 13.
 Tabernaculi descriptio. pag. 52. cap. 34.
 Tabulata, quae templum extrinsecus cingebat, qualia fuerint. p. 20. n. 1. & 2. & p. 24. nu. 4.
 Aequabant altitudinem inferioris templi. pagin. 24. num. 10.
 Quorsum factae fuerunt, & quomodo. pagin. 24. num. 13.
 Templum Ierosolymitanum ter aedificatum est. pag. 3. nu. 1. p. 210. num. 1.
 Locus mulierum in templo, & gentilium. pagin. 28. num. 20.
 Templum secundum quando coeperit aedificari, & quando absolutum est. p. 44. n. 3. & 4.
 Quandiu steterit. pag. 45. nu. 7.
 Qualis eius forma, & quid a primo differret. pag. 45. nu. 1.
 Templum Herodis quando coeptum, & absolutum. pag. 46. num. 1. Eius forma. pa. 47. num. 1. Intrinsicus quibus differret a primo templo. pag. 47. nu. 1.
 Templum quid significet Allegoricè, Tropologicè, Anagogicè. pa. 31. cap. 19.
 In templo silentium seruandum. pa. 93. prope finem. & p. 18. nu. 4. & sequentibus.
 Templum ingressum puri sint. pag. 85. num. 5. & praecedentibus.
 Templi ministri prope ipsum habitent, vt obseruari faciant quae ad eius sanctitatem pertinent. pag. 6. num. 2. pa. 30. in principio, & num. 9. & sequentibus.
 Tempus ita poni solet ab Scriptura interdum, vt non certam horam significet, sed moram temporis langiorem. p. 180. nu. 20.
 Tepidi timeant sibi de perseverantia. pag. 146. num. 8. & 9.
 Temarius creatorem significat. p. 36. nu. 12.
 † Testamentum legem significat. p. 55. nu. 5.
 † Testimonium idem quod lex. pag. 55. nu. 5.
 † Thesaurus Sanctorum quid sit. pa. 29. nu. 3. Thum-

ET VERBORVM.

† Thummim & Vrim quid sint, & quomodo fuerint in Rationali. p. 122. nu. 1.
 † Thuribulum aureum quid sit. p. 69. nu. 12.
 † Tiara pontificis qualis, & eius significatio. pag. 129. nu. 1. & pag. 130. initio.
 Tiara trium coronarum cur vtatur Romanus pontifex. pag. 130. num. 6. & 7.
 † Tiara, siue pileus sacerdotum qualis. pag. 110. cap. 8.
 Timore Dei nos munire debemus, cum aliquid incipimus. pag. 113. nu. 9.
 Tintinnabula in veste sacerdotis quid significant. pag. 113. num. 9. & 11.
 Topazius quae gemma sit, & quid significet. pag. 110. nu. 10.
 Totus, & omnis pro eodem sepe accipiuntur. pag. 142. num. 9.
 Tribuum duodecim nomina scripta in Rationali. pa. 119. nu. 6. Cum dicuntur duodecim excluditur tribus Levi. pag. 119. nu. 6.
 Tubarum festum quale. pag. 198. cap. 9. Eius significatio. pag. 199. cap. 10.
 Tunica hyacinthina qualis. p. 111. cap. 9. Quid significet. pag. 112. num. 5.
 Turtur mystice iustos significat. pa. 138. n. 10.

V.

Vasa tabernaculi, & templi quae, & qualia. pag. 95. cap. 21.
 Quid significant. cap. 23. pag. 95.
 Velum templi quale. pag. 15. nu. 1. & 2.
 Vespera quid sit. pag. 170. num. 15.
 Vespera non dicitur initium diei sequentis, sed finis praecedentis. p. 177. nu. 9. & 10.
 Vestes sacerdotales quales fuerint. pag. 106. cap. 5.
 Quid significant earum colores. pagin. 106. num. 3. & 4.
 Vestes pretiosae reijciendae. pa. 139. nu. 13.
 Virginitas, seu castitas, sacrificium Deo acceptum. pag. 145. nu. 6.
 Virginum, & continentium ordo qualis, & quomodo differat ab ordine coniugatorum. pag. 41. nu. 1.
 Virtutes exercendae ne arescant. p. 206. nu. 5.

Virtutes connexae. p. 39. nu. 2. p. 91. nu. 13.
 Virtutum varietas apparere debet in opere. pag. 128. nu. 2.
 Virtutes longo vsu fiunt quasi connatae. pagin. 94. num. 3.
 Ad virtutis exercitationem magistro, & duce opus est. pag. 148. nu. 16.
 In virtutum opere laborantes Deus protegit, & eius protectione magis quam indulgentia nostra thesaurus gratiae conseruatur. pagin. 43. cap. 25. num. 2.
 Virtutis exercitatio, & melioris vitae inchoatio non differenda. p. 147. nu. 13. p. 148. n. 15.
 Virtutes vsque ad mortem exercendae. pagin. 139. num. 14.
 Virtutum opera quantum profint facienti. p. 147. nu. 13. & 14.
 Virtutis opus non totum vitiat, si inter faciendum vana gloria misceatur. p. 147. n. 12.
 † Vitalia vocantur cor, & praecordia. pagin. 152. num. 11.
 Vitulus optima victima in holocausto. p. 137. nu. 20. Christum significat. p. 137. nu. 3.
 Vocabulis Chaldaicis saepe utebantur Iudaei post reditum de captiuitate Babylonica. pag. 175. nu. 3.
 † Vocare pro Denuariare. pa. 218. nu. 3.
 Volucris. vide Avis.
 Vulnera Christi fenestris templi significata. pag. 41. num. 8.
 Vultus lateris est ostium in coelum. pag. 42. num. 5. & 6.
 Vrim, & Thummim quid sint, & quomodo fuerint in Rationali. p. 122. nu. 1.

Z.

Zabulon significatus in amethysto. pagin. 122. num. 17.
 Zio quis mentis sit. pag. 5. nu. 14.
 Zodiacus signatus in Rationali pontificis. pagin. 126. nu. 15. & 16.
 Zona quid sit inter vestes ministrorum legis. pagin. 108. cap. 7. Quid significet. pag. 109. numer. 8.
 Zona pontificis qualis. pag. 128. num. 1.

INDEX IN EVANGELIA TOTIVS ANNI, TAM DE tempore, quam de Sanctis.

In Dominica. I. Adventus.
DE iudicio. Eo die vniversa Ecclesia electo- rum in cœlum transfertur, & ideo tem- plum mysticè dicitur eodem die absolui. vide p. 32. nu. 4. & 8. & 9.
 Dies iudicij etiam sanctis formidabilis. pagin. 33. num. 9.
Respicite. & lenate capita vestra. Tunc celebra- ri incipiet dies festus ob eadem Nicanoris. vide multa. p. 211. per totum caput. 18. vide etiam pag. 214. cap. 20. & annus remissio- nis, & liberabitur seruus Hebræus, pagin. 217. cap. 23.
In II. Dominica Adventus.
Mittens duos ex discipulis suis. Mittit eos ad Christum, vt eum cognoscant, & per eum misericordiam impetrēt, quia ipse est Pro- pitiorum. vide pag. 63. cap. 5.
Arundinem vento agitatam. Firmi esse debent qui Deo seruiunt. p. 34. n. 2. p. 35. nu. 8.
Hominem mollibus vestitum? vide pag. 139. nu. 12. & 13. In illis significatur mollis vita, quæ reijcienda est. vide pag. 196. nu. 2. & sequen- tibus. pag. 201. nu. 2. & 3. Iusti carnem macerare debent. p. 107. nu. 2. & 3. pag. 109. nu. 8. pag. 197. nu. 3.
 Euangelij cultores à voluptatibus abstinere debent. pag. 199. nu. 2. pag. 201. cap. 12.
 Quando hæc maceratio cessabit. vide pa. 217. num. 3. p. 221. num. 3.
In III. Dominica Adventus.
Miserunt Iudæi ab Ierosolymis Sacerdotes, & Leui- tas. vide pag. 98. in toto cap. 1. de differen- tia Sacerdotum, & Leuitarum, &c.
Non sum ego Christus, &c. Humilitas videri re- fugit. pag. 40. prope initium.
Ego vox clamantis. Nihil dicit, nisi quod Spi- ritum sanctum velle videt. Sancti enim fa- cillimè in omnem partem vertuntur ab Spiritu sancto. vide p. 61. nu. 8. & sequent.
Erant ex Phariseis. De Phariseis, & reliquis sectis Iudæorū. vide p. 105. n. 4. & sequent.

Hæc in Bethania facta sunt. pag. 58. nu. 13.
In IIII. Domin. Advent.
Sub principibus Sacerdotum. De differentia Sacer- dotum, & pontificum, siue principum sa- cerdotum. vide pag. 102. cap. 3.
Parate viam Domini. vide pag. 37. nu. 3. & 4.
 Pœnitentia paratur hæc via. pag. 210. nu. 6. pag. 198. num. 3.
Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.
 Ad hæc proderunt quæ scripta sunt. pag. 84. nu. 1. & 2.
Et videbit omnis caro salutare Dei. Prædicatur Ecclesia ædificanda ex gentibus. pag. 33. nu. 10. vsque ad finem capitis. Tunc multi fru- ctus in ea prouenient. p. 197. nu. 2.
In Natiuitate Domini.
Et claritas Dei circumfulsit illos. Hac significa- batur claritas, quæ futura erat in Ecclesia. vide pag. 33. nu. 14.
Gaudium magnum, quod erit omni populo. vide pa- gin. 33. num. 13.
Erat lux vera, quæ illuminat, &c. vide quæ di- cuntur. pag. 33. nu. 14. Huic luci per fidem communicatæ subijcienda est ratio. pa. 111. num. 6. Dei enim veritate nititur fides. pag. 37. num. 3.
 Nunc omnem hominem illuminat, non pau- cos, vt olim in synagoga. vide pag. 89. nu- mer. 1. & 2.
Et vidimus gloriam eius, &c. pag. 63. nu. 2.
In die S. Stephani.
Et Sapietes, & Scribas. vide pag. 105. nu. 3.
Veniunt hæc omnia super generationem istam. Tet- ret eos, vt pœnitentiam agant, quam po- stea agere non poterunt. vide pagin. 147. num. 13. & 14.
Dominica infra octauam Natiuitatis.
Ieiunijs, & obsecrationibus seruens. Orationi va- cantes multis præstant virtutibus. vide pa- gin. 71. num. 5. pag. 70. cap. 9.
 De eo quod seruiebat ieiunijs. vide pag. 107. nu. 2. & 3. pag. 109. nu. 8. pag. 197. nu. 3.

In die

EVANGELIA.

In die Circumcisionis.
 Docet non satis esse virtutem habere in pecto- re, nisi etiam sit in opere, etiam si doleat. vi- de. pag. 109. num. 9. pa. 128. num. 24. pa. 148. num. 15. Docet mortificationem omnium, vide pag. 37. num. 2. pa. 145. num. 5. pa. 146. num. 9.
In die Epiphaniæ.
Et congregans omnes principens Sacerdotum. Vide pag. 102. cap. 3.
Et scribas populi. vide. pa. 105. num. 3.
 De luce Ecclesie data & exultatione filiorum eius vide. pa. 33. num. 13. & 14.
 Magi stella ducuntur, quia fides nostra Diui- na veritate nititur. pag. 37. num. 3. & ideo ei subijcienda est ratio. pag. 111. num. 6.
Domin. infra octau. Epiphaniæ.
Ascendentibus illis Ierosolymam secundum consue- tudinem, diei festi. Dies hic festus Pascha est vt dixit idem Euangelista, vnusque ex iis- quibus lege iubebantur omnes in templū venire. vide pa. 174. cap. 3. & pa. 184. nu. 36.
Consummati que diebus. Finitis diebus Azymo rum. De quo vide. pa. 190. cap. 5.
Et erat subditus illis. Si exempla sanctorum pa- trum ob oculos habenda sunt. pa. 126. nu. 17. & sequentibus: quanto magis tantum Christi exemplum? De obedientia vide. pa. 61. num. 12. pag. 148. num. 16. sed quomodo se gerere debeant superiores in subditos, vi- de ibidem.
In octaua Epiphaniæ.
 Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. vi- de pa. 163. num. 1. & 2. In Ecclesia copiosius tolluntur peccata, quam olim in synagoga. pag. 89. num. 1. & 2.
Domin. 2. post Epiphaniam.
Dicit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vo- bis facite. Si hoc referatur ad ministros sacra- menti pœnitentiæ, vide pag. 90. num. 6. vs- que ad finem capitis.
Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex, &c. vide que de luteribus scripta sunt. pag. 89. cap. 19.
Capientes singula metretas binas. Vide. pag. 83. num. 3.
Dominica 3. post Epiph.
Et offer munus, quod præcepit Moyses. Ante om- nia legem seruari iubet. vide. pa. 60. num. 6.
Multi ab Oriente, & Occidente veniunt. vide. pag. 33. num. 10. vsque ad finem cap. & pag. 197. num. 2.
Et recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob. Quo- rum exempla, vt patrum, secuti sunt. vide

pag. 126. num. 17. & sequentibus. pag. 146. initio. pag. 84. num. 3. & sequentibus.
Domin. 4. post Epiph.
Ascendente Iesu in nauiculam secuti sunt cum di- scipuli eius. Etiam si in tempestates, & pericu- la ducat Christus, sequi eum debent discipu- li, quia semper in bonis operibus sine cessa- tione laborandum est. pa. 34. num. 2. vide. pa. 36. num. 10. & sequent. De patientia in bonis operibus. pa. 81. cap. 15. pa. 110. num. 9. pa. 113. num. 9. pag. 146. num. 8. & 9. pa. 193. nu. 2. & 3. Quomodo autem sequi debeant, vide. pa. 37. num. 3. & 4.
Dom. 6. post Epiph.
Donec fermentatum est totum. Ita iusti, quia ha- bent hoc fermentum; fermentant reliquos. pa. 198. num. 4.
Dominica in Septagesima.
Qui exiit primo mane conducere operarios. In hoc enim opere manendum est vsque ad finem vitæ. pag. 34. num. 2.
Conuentione autem facta cum operijs ex denario diurno. Non venit in beatitudinem, nisi per laborem bonorum operum. pa. 35. nu. 8.
Dominica in Sexagesima.
Et ortum fecit fructum centuplum. Vide. pag. 34. num. 4. De diuersis fructibus, qui diuersos gradus in Ecclesia significant, vide. pag. 34. num. 4. vsque ad finem capitis, sunt enim in Ecclesia perfectiores, & minus perfecti. vide. pa. 144. cap. 5.
Dominica in Quinquagesima.
Ecce ascendimus Ierosolymam. Vide pag. 9. nu. 4.
Tradetur enim gentibus, &c. vide infra Feria sex- ta in Parasceue.
Iesu fili David, miserere mei. Eius caritas mise- rijs nostris excitatur, & accenditur. pagin. 137. num. 6.
Feria. 4. Cinerum.
 De cineribus. vide pag. 96. num. 2. vide etiam pag. 139. num. 13.
Cum ieiunatis. vide pag. 138. num. 11. vide opti- mum locum. p. 201. cap. 12.
Vt appareant hominibus ieiunantes. Vide pagin. 147. num. 12.
Tu autem cum ieiunas. Tunc lætare quia illud opus verè tuum est. vide pag. 147. nu. 13.
Et faciem tuam laua. Non prodest ieiunium, nisi mens abluatur. vide pag. 85. nu. 6.
Vt non videaris hominibus ieiunans. vide pagin. 147. nu. 12. & 13.
Sed patri tuo. vide pag. 194. nu. 6. pag. 75. nu. 7. & 8. pag. 134. cap. 2. nu. 4.

I N D E X I N.

De afflictione corporis in Quadragesima vide pagin. 200. num. 3. & pagin. 201. cap. 12. Vide etiam illa verba: *Hominem mollibus vestitum*, supra in. 2. Dominica Aduentus. *Feria. 5. post Cineres.*
Ego autem dico vobis: Diligite &c. Vide pa. 76. num. 9. & 10. & pag. 38. num. 8. & 9. pag. 34. num. 2. pa. 38. nu. 7. vers. ad finem capitis. pa. 39. num. 4. pa. 76. num. 10.
Attendite ne in iustitiam vestram faciatis coram hominibus, &c. Vide pa. 147. num. 12. pa. 144. num. 3. & 4. de recta intentione, & pa. 145. num. 5.
Estote ergo vos perfecti. De perfectis vide multa supra in Indice rerum, V. Perfecti, & pa. 34. num. 4. & sequentibus.
 Præceptis consilia Evangelica addenda sunt. pa. 43. cap. 25. vide de materia huius Evangelij pa. 60. num. 6. & 7.
Dominica. 1. in Quadragesima.
Ductus est Iesus à spiritu in desertum. Iusti facile mouentur ab Spiritu sancto quocunque ille velit. pa. 61. num. 8. & sequentibus.
Et cum ieiunasset quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. Vide. pa. 90. num. 5. & pa. 138. num. 11. pa. 201. cap. 12.
Scriptum est: Nō in solo pane viuet homo. Verbis scripturæ confirmamur. vide pa. 39. num. 4
Et statuit eum supra pinnaculum templi. Vide pa. 17. num. 2. & pa. 20. num. 2
Feria. 2. post. 1. Dom. Quadrag.
 Vide de iudicio supra in. 1. Dominica Aduentus.
Venite benedicti, &c. pa. 37. num. 1. & 2. pag. 38. num. 7. & 8. pag. 75. num. 7.
 De misericordia exercenda vide pa. 96. num. 1. pa. 74. toto cap. 11.
Feria. 3. post. 1. Dom. Quad.
Et intravit Iesus in templum Dei, & eiciebat ommes vendentes, &c. vide pa. 51. num. 9.
Feria. 4. post. Dom. Quad.
Scribe & Pharisei. Vide pa. 105. num. 3. & nu. 4. & sequentibus.
Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Iona. Pœnitentiâ in hac vita agenda. pa. 147. num. 13. & 14.
 Quibus rebus ad eam prouocemur. pa. 84. nu. 3. & sequentibus. Quomodo agenda sit. pa. 84. cap. 17. tot. p.
 Ad eam spe cœlestium bonorum excitari debemus. pa. 11. num. 5.
Feria. 6. post. 1. Domi Quadra.
Sabbatum est, non licet tibi tollere, &c. vide pag.

171. num. 1. 9. pa. 193. nu. 2. & 3. vbi de opere seruili agitur.
Inuenit eum Iesus in templo. Inatrio videlicet laicorum, de quo vide pa. 50. cap. 32.
Dominica. 2. Quadragesimæ.
Et duxit illos in montem excelsum. Ascendē dum nobis est, etiâ si obstat naturæ nostræ grauitas, & vis ei inferenda est, vide. pa. 37. num. 2. pag. 147. num. 13. & 14. pa. 94. cap. 21.
Et transfiguratus est ante eos. Hoc contigit dum oraret, vt est apud Lucam cap. 9. vide pag. 70. cap. 9. pa. 206. num. 5.
Feria. 4. post. 2. Dom. Quadrag.
Ecce ascendimus Ierosolymam. Vide pag. 9. nu. 4.
Et filius hominis tradetur. Vide infra FERIA. 6. in Parasceue.
Non ita erit inter vos. Vide pa. 39. num. 2. & pa. 40. in principio. pa. 139. num. 13.
Feria. 5. post. 2. Dom. Quad.
Et induebatur purpura. Vide pa. 15. num. 2
Et bysso. Vide pa. 16. initio.
Et nemo illi dabat. De misericordia in pauperes vide pa. 146. num. 11. & 12. pa. 96. num. 1. pa. 37. num. 1. & 2. pag. 58. num. 7. vsque ad finem capitis.
Feria. 6. post. 1. Dom. Quad.
Eiecerunt eum extra vineam. Vide pag. 137. nu. 3.
Hic factus est incipit anguli. Vide pa. 40. num. 1
Qui reddant ei fructum temporibus suis. Vide de hoc fructu pa. 197. num. 1. & pa. 201. cap. 12. pa. 217. cap. 23.
Sabbato post. 2. Dom. Quad.
Pater, peccaui in cœlum, & coram te. Talis debet esse pœnitentia, quæ foras prodeat. vide pa. 85. num. 6. Vide ibi multa de pœnitentiâ, & numeris sequentibus.
 Quomodo agenda sit vide pa. 160. num. 2. & sequentibus. pa. 198. num. 3. & 4.
Proferte stolam primam. vide pag. 85. num. 7. & pa. 221. nu. 5. & 6. p. 209. nu. 5. vide etiam pa. 5. vide etiam pag. 221. num. 5. & 6. vide etiam p. 173. num. 9.
Epulari autem, & gaudere oportebat. Conuersio peccatoris gaudium cœlitibus affert. vide pa. 193. num. 4. & pa. 211. num. 5. & 6.
Domin. 3. in Quadrage.
Si in digito Dei eicio demonia. Vide. pa. 75. nu. 5
Reuertar in domum meam, vnde exiui. Hoc ne fiat, non sunt negligenda peccata remissa, sed diu lugenda. pa. 198. num. 3.
Feria. 4. post. 1. Dom. Quad.
Ab Ierosolymis Scribe & Pharisei. De Scribis, & Phariseis, & eorum doctrina, atque traditionibus

E U A N G E L I I.

tionibus vide pa. 105. totam.
Quæ & vos transgredimini mandatum Dei. Lex Dei in corde habenda est. pag. 60. num. 6. omnes vtilitates relinquendæ sunt, ne transgrediamur legem Dei pa. 145. num. 5. pag. 146. num. 9.
Feria. 5. post. 3. Dom. Quad.
Cum sol autem occidisset, omnes qui habebant infirmos, &c. Vide. pa. 187. num. 2.
Feria. 6. post. 3. Dom. Quadrag.
Ad orabunt patrem in spiritu, & veritate. Hoc est fide, & moribus fidei dignis Vide pag. 37. num. 3. & 4. subijcetes rationem fidei. p. 111. nu. 6. & legem Dei in corde habentes. pa. 60. num. 6.
Ille nobis annuntiabit omnia. In Ecclesia est maxima lux. pa. 33. num. 14. a Deo nobis tradita per doctores Ecclesiæ. pa. 41. num. 8. & 9. multo maior quam ante aduentum Christi fuerat. pa. 79. num. 9.
Ego cibum habeo manducare, &c. Christi caritas declaratur; de qua vide pa. 137. num. 5. & 6.
Et congregat fructum in vitam æternam. Qualis hæc vita sit vide infra in Die omnium Sanctorum.
Dominica. 4. Quadragesimæ.
Erat autem proximum Pascha dies festus Iudæorum. De Pascha, & de eius significatione vide latè pa. 74. cap. 3. & 4.
Quinque panes hordeacei. Ad hoc accommodari potest quod est in pa. 194. num. 6.
Feria. 2. post. 4. Dom. Quad.
Prope erat Pascha Iudæorum. Vide. pa. 74. cap. 3.
Omnes eiecit de templo. Vide. pa. 51. num. 9
Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc. Vide. pa. 41. num. 6.
Feria. 4. post. 4. Dom. Quadrag.
Ambulate dum lucem habetis. Vide. pa. 34. nu. 2.
Alij dicebant Quia hic est, alij autem, Nequaquam. Vide. pa. 17. 4. initio.
Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit. Vide pa. 171. num. 19. & pa. 193. num. 2. & 3.
Feria. 6. post. 4. Dom. Quad.
Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei. Cœli enim in conuersione peccatoris latantur videntes opus magnum gloriæ Dei. Vide. pag. 193. num. 4. pa. 211. nu. 5. & 6.
Ligatus manus, & pedes. Recuperata vita animæ per gratiam peccata diu lugenda sunt, vt omnino pœna remittatur, & iustiores efficiamur. pa. 158. nu. 3. pa. 147. num. 13. & 14.
Soluite eum. De ministris Sacramenti Pœnitentiæ vide multa. pa. 90. num. 6. vsque ad

finem capitis, de ipsa autem pœnitentia, & de eius partibus, & virtute. pag. 84. cap. 17. pa. 89. cap. 19.
Dominica passionis.
Quis ex vobis arguet me de peccato? De eius puritate vide pa. 65. num. 2.
Si quis sermonem meum seruauerit. Non si seruare cupierit, sed si opere seruauerit, vide pa. 109. num. 9. pa. 128. num. 24
 Intelligit autem. *Seruauerit*, vsque in finem vitæ. Vide. pa. 36. num. 10. & sequentibus. pa. 81. cap. 15. pa. 110. num. 9. pa. 113. num. 9. pa. 146. num. 8. & 9. pa. 193. num. 2. & 3.
Feria. 2. post. Domi. passionis.
In nouissimo autem die magno festiuitatis. Vide. pa. 191. num. 4.
Feria. 3. post. Domini. passionis.
Dies festus Iudæorum Scenopegia. Vide de hoc festo, & de eius significatione multa pag. 202. cap. 13. & 14.
Feria. 4. post Dom. pass.
Facta sunt Encænna. Vide pa. 210. toto capite. 17. de Encænna, & eorum significatione.
Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salamonis. Vide pa. 27. num. 15. pa. 58. num. 13.
Dominica in Palmis.
 Vide pa. 203. num. 6. vsque ad finem cap. & p. 205. num. 4. vsque ad finem cap.
Feria. 5. in cœna Domini.
Ante diem festum Pasche. Vide. pa. 182. nu. 30. & sequentibus.
Surgit à cœna. pa. 187. num. 45.
Debetis alter alterius lauare pedes. De humilitate, quæ hic docet Dominus, vide pa. 39. num. 2. & 3. & pa. 40. initio. pa. 139. num. 13.
Feria. 6. in Parasceue.
 De passione Domini vide multa pa. 136. nu. 1. vsque ad. 6. pa. 187. cap. 4. toto. pa. 163. nu. 1. & sequentibus pa. 65. num. 2. & sequentibus Quo die facta fuerit, pa. 181. num. 25. & 26. vulnera sunt fenestree templi. p. 41. nu. 8.
 Des passionis sollemnitas dicitur pa. 192. num. 1
 Fructus passionis pa. 194. num. 7.
Et ipsi non introierunt vt non contraminarentur. &c. vide pa. 185. num. 36.
Erat autem Parasceue Pascha. pa. 182. num. 29.
Erat enim magnus dies ille sabbati. pa. 170. nu. 15.
Vnus militum lancea latius eius aperuit. pa. 42. n. 5. & 6.
Os non comminuetis ex eo. pa. 187. num. 1. & pag. 188. num. 4.
Velum templi scissum est. pag. 12. num. 9. pag. 35. num. 7.

INDEX IN

Dominica resurrectionis Domini.
 Pascha quomodo sit celebrandum, vide pag. 192. cap. 6.
 De nostra resurrectione, vide pa. 217. num. 3. pa. 220. cap. 25.
 De renouatione vitæ pa. 173. num. 9. & præcedentibus. Iam non est corruptioni vitiorum subiaccendum pa. 189. num. 8. Terrena contemnenda, & in cælum properandum. pa. 189. num. 9. & 10.
Vespere autem sabbati. pa. 166. num. 4.
Et valde mane vna sabbatorum. pa. 167. num. 5.
Dominica in Octaua Pasche.
Vna sabbatorum. Vide pa. 5. num. 10. pag. 167. num. 5. & 6. & 7.
Quia vidisti me, Thomæ credidisti &c. Cur, & quomodo credendum sit, vide pag. 37. num. 3. & 4. & pa. 11. num. 6.
Dom. 2. post Pascha.
Bonus pastor animam suam dat. De pastoris officio vide pa. 109. num. 7.
Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, &c. Gentes significat venturas ad Euangelium, vide pa. 33. num. 10. vsque ad finem cap. pa. 197. num. 2.
Dom. 3. post Pascha.
Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum. In hac vita laborandum est, veniet dies beatitudinis, quæ est annus remissionis, & quietis, vide pa. 17. cap. 22. & 23. vide etiam pa. 220. cap. 25.
Et gaudium vestrum nemo tollet à vobis. Vide multa de beatitudine, & de eius firmitate infra In die omnium Sanctorum.
Domini. 4. post Pascha.
Vado ad eum, qui misit me. Semper in patriam ad Deum festinare debemus, vt peregrini, & omnia contemnere, pa. 205. cap. 14.
Dom. 5. post Pascha.
Petite, & accipietis. De orationis necessitate. Vide pa. 74. num. 2. pa. 129. nu. 4. pa. 161. num. 5. pa. 74. num. 2. Quantis virtutibus floreat qui orationi vacat, vide pa. 70. toto cap. 9. vide etiam pa. 206. num. 5. Iustorum orationes Deo gratæ, pa. 96. nu. 5.
Feria. 2. in Litanij.
Petite, & dabitur vobis. Vide Dom. 5. post Pascha.
In die Ascensionis.
Et exprobrauit incredulitatem eorum. Vide verba sequentia.
Qui crediderit, & baptizatus fuerit, &c. De fide & eius operibus vide pa. 36. num. 2. pa. 37. nu. 3.

& 4. pa. 111. num. 6.
Assumptus est in cælum. Non ergo est nobis in terra morandum, sed hospites esse debemus, & in cælum tendere, vide pa. 205. cap. 14.
In die Pentecostes.
 De hac sollemnitate vide latè pa. 194. cap. 7. & 8. vide etiam pag. 209. num. 5. & 6. est enim dies dati ignis.
 De donis Spiritus sancti, & quid in nobis efficiant, vide pa. 61. num. 8. & sequentibus latè.
 Per aduentum Spiritus sancti maior lux est in Ecclesia, quam olim fuerat, pa. 79. num. 9.
Si quis diligit me, sermonem meum seruabit. Vide pa. 60. num. 6. vide etiam pag. 198. num. 3.
In die corporis Christi.
 De mysterio Eucharistiæ vide multa pa. 88. num. 4. & multis sequentibus, pa. 85. num. 5 & præcedentibus, pa. 134. nu. 14. pa. 163. nu. 3. vide etiam de illo, vt sacrificium est, & sacramentum, pa. 163. toto capite. 9.
 De puritate eorum, qui ad illud accedunt, pa. 85. num. 5.
Dom. 3. post Pentec.
Hic peccatores recipit. Meritò, quia ipse est Propiatorium. Vide pa. 63. cap. 5 & eius caritas miserijs nostris excitatur pag. 137. num. 5. & 6.
Gaudium erit in cælo super vno peccatore penitentiam agente. Vide pa. 211. num. 5. & 6. pa. 193. nu. 4. Ipse etiam celebrare poterit festum ignis dati, pag. 209. num. 5. & sequentibus.
 Pœnitentia est initium Euangelicæ prædicationis, pa. 201. num. 1. & 2. Magna bona referuata sunt agentibus pœnitentiam, pa. 39. num. 11.
Dom. 5. post Pentec.
Si ergo offers munus tuum ad altare. De hoc altari, & de eius significatione vide pag. 92. cap. 20. & 21. vide de his p. 36. toto capite. 21.
Relinque ibi munus tuum ante altare. Pone in manu Christi vt offerat pro te, pa. 194. num. 7. hoc facies satisfacendo prius fratri. Vide etiam pa. 34. nu. 2.
Domini. 6. post Pentec.
Misereor super turbam, quia ecce iam triduo sustinent me. Perseuerantes in virtutibus Deus amat, & pascit. Vide de hac perseuerantia pa. 36. num. 10. & sequentibus, pa. 36. num. 1. pa. 81. cap. 15.
Et si dimisero eos ieiunos, &c. Pane cœlesti egemus, vt non deficiamus in via. Vide pa. 118. num. 4. vsque ad finem cap.
Dom. 7. post Pentec.

A fructibus

EVANGELIA.

A fructibus eorum cognoscetis eos. Vide de fructibus iustorum pa. 197. num. 1. & toto illo capite, & pa. 201. cap. 12. pa. 217. cap. 23.
Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intra-bi, &c. Vide pa. 36. cap. 21. num. 1. & 2. pag. 109. num. 9. pa. 148. num. 15.
Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, &c. Vide de hoc fructu pa. 197. num. 1. & pag. 201. cap. 12. pa. 217. cap. 25.
Dom. 8. post Pentec.
Facite vobis amicos de mammona iniquitatis. Vide pa. 37. num. 1. & 2. vsque ad finem capituli, & pa. 40. num. 4. pa. 74. toto cap. 11. pa. 96. num. 1. pa. 146. num. 11. & sequentibus.
Dom. 9. post Pentec.
Videns ciuitatem fleuit super illam. Multò equius est vt nos ipsos desiteamus vera pœnitentia. Vide pa. 210. num. 6. pa. 84. nu. 3. & sequentibus pa. 147. num. 13. & 14.
Et ingressus in templum cepit eijcere vendentes. Vide pa. 51. num. 9.
Dom. 10. post Pentec.
Duo homines ascenderunt in templum. Vide pag. 9. cap. 4. num. 4.
Vt orarent. Vide pa. 206. num. 5. pa. 70. cap. 9.
Ieiuna bis in sabbato. pa. 166. num. 4.
 De humilitate vide pa. 39. num. 2. & pa. 40. initio pa. 139. num. 13. pa. 138. num. 6. & 7.
Publicanus autem à longè stans. Humilitas videri refugit, pa. 40. prope initium.
Dom. 12. post Pentec.
In lege quid scriptum est. In lege Dei semper meditandum pa. 206. num. 5.
Diliges Dominum Deum tuum, &c. pa. 208. n. 3. pa. 107. num. 5.
Accidit autem vt sacerdos quidam descenderet, &c. Similiter & Leuita. Quid intersit inter Sacerdotem, & Leuitam vide pa. 98. cap. 1.
 De caritate in omnes proximos exercenda vide pa. 38. num. 8. & 9.
Infundens vinum, & oleum. Vide de sacramentis pa. 96. num. 5. pa. 89. num. 1. & 2.
Dom. 13. post Pentec.
Ite, ostendite vobis sacerdotibus. Docet legem ante omnia esse custodiendam. Vide pa. 60. num. 6.
Et cecidit in faciem ante pedes eius gratias agens. Quomodo grati esse debeamus erga Deum vide pa. 146. num. 11. & sequentibus.
Non est inuentus qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. Figura est Ecclesiæ edificandæ ex gentibus, in quâ Deo gratiæ agentur, & munera offerentur, pa. 33. num. 10. pa. 197. num. 2.

Dom. 14. post Pentec.
Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus? Vide pa. 201. num. 3. De fiducia quam habere debent Christiani. Vide pa. 130. nu. 4.
Quarite ergo primum regnum Dei. Vide pa. 205. cap. 14.
Dominica. 15. post Pentec.
Et ibant cum illo discipuli eius. Non satis est voce se discipulos testari, sed opere etiã testari debent. Vide pa. 109. num. 9. pag. 128. num. 24. pa. 148. num. 15.
Dom. 16. post Pentec.
*Si licet sabbato curare? Opera quæ sabbato licebant, vide pa. 167. num. 7. & 8.
 Qui se humiliat, exaltabitur. Ideo omnes magni fuerunt humiles. Vide pag. 39. num. 2. & sequentibus pa. 139. nu. 13. pag. 138. nu. 6. & 7.
Dom. 17. post Pentec.
In his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & propheta. Vide pa. 38. num. 8. & 9. pa. 36. num. 1. pa. 37. num. 4.
Dom. 18. post Pentec.
Videns autem Iesus fidem illorum. De hac fide vide pa. 130. nu. 4.
Habes potestatem in terra dimittendi peccata. Vide pa. 63. cap. 5.
Dom. 19. post Pentec.
Congregauerunt omnes, quos inuenerunt. Tunc pluri Deo oblatis sunt. Vide pa. 197. num. 2. & pa. 199. nu. 1. & 2. vide etiam pa. 33. nu. 10.
Dom. 21. post Pentec.
Sic & pater meus cœlestis faciet vobis, si non remiseritis, &c. Vide pa. 38. num. 8. & 9. pag. 36. num. 1. pa. 37. num. 4.
 De misericordiâ in proximos exercenda vide pa. 74. cap. 11.
Dom. 22. post Pentec.
Cuius est imago hæc, &c. Qui deletam Dei imaginem habet, nõ est homo dicendus, p. 159. n. 1.
Dom. 23. post Pentec.
Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur. Vide pa. 144. num. 3. & 4.
Cõfide filia, fides tua te saluã fecit. Vide p. 130. n. 4.
Dom. 24. post Pentec.
 Vide in. i. Domi. Aduentus de iudicio, & pag. 37. num. 1. & pa. 75. num. 5. & 6. & 7.
 De communi Sanctorum, vide multa ad singulos Sanctos de sumi poterunt.
De communi Apostolorum.
 Apostoli lapides templi. Ecclesiæ. pa. 86. nu. & 10.*

I N D E X I N

& 10. In duodecim bobus maris æne signifi-
cantur pa. 86. num. 9. Eorum mores cœle-
stes fuerunt. pa. 120. num. 11. Eorum pedes
veloces ad Euangelizandum. ibidem, & p.
122. num. 17. Iuxta Apostolorum doctrinā
perseuerantia, & fortitudo tenenda est, p. 81
n. 4 & 5. Significantur sapphiro. p. 110. n. 11.
Apostoli ædificatores Ecclesiæ, pag. 33. nu.
10. Prima fundamenta Ecclesiæ, & lapides
quadrati, pa. 40. num. 1. & 2.
De communi Euangelistarum.
Et misit illos binos. pa. 66. num. 2.
De communi martyrum.
De holocausto quod offerunt Deo marty-
res, vide multa pa. 137. num. 6. vsque ad. 9.
Eorum coronæ ex Christo sunt. pa. 63. n. 1.
Abneget se metipsum. Vide pa. 37. num. 2. pa. 41.
num. 7. & pa. 94. toto cap. 21.
De communi confessorum pontificum.
Prælati præire debent exemplo pa. 78. num. 5
vide de eisdem pa. 42. num. 2. & 5. pag. 77.
cap. 13. toto De sanctitate sacerdotum vide
pa. 107. num. 4. & 5. pa. 109. vsque ad finem
cap. 7. pa. 111. nu. 5. & 6. sed propriè de San-
ctitate pontificum vide pa. 113. num. 8. vs-
que ad finem capitis. pa. 117. num. 8. vsque
ad finem cap. pa. 126. num. 17. vsque ad finem
cap. pa. 130. num. 4. & sequentibus. De pec-
catis pontificum vide multa pa. 159. cap. 7.
toto. Quantam vitæ puritatem Moses pu-
tauerit esse debere in pontifice, p. 154. n. 21.
Sint lumbi vestri præcincti. Si ad castitatem hoc
referatur vide. pa. 145. num. 6.
De communi doctorum.
Vide multa pa. 77. cap. 13. toto, & pa. 96. nu. 2.
& 3. & 4. & 5. Figurantur in bobus, & ma-
xima est eorum merces. pagin. 86. num. 10.
Abstinere debent à voluptatibus. pag. 199.
num. 2. Ipsi debent fermentare omnes ho-
mines. pa. 89. nu. 4. Ipsi sunt fenestæ tem-
pli. pa. 41. num. 8. & 9. Ipse sunt candelā-
brum. pa. 74. num. 1. & 2. Pectusculum si-
bi feruare debent. pa. 148. nu. 16. & 17. & 18
Vos estis lux mundi. Vide pa. 41. num. 8. & 9.
Non potest ciuitas abscondi. Vide pa. 33. num. 12.
Sic luceat lux vestra coram hominibus. Vide pag.
37. nu. 1. & 2. Ne lateat bona voluntas. pag.
148. num. 15.
Et glorificent patrem vestrum. pa. 75. num. 7. & 8
Magnus vocabitur in regno cælorum. pa. 86. num.
10. Ad cœlum non transitur nisi per labo-
reta bonorum operū, & per poenitentiam.
pa. 35. num. 8.

Non veni soluere legem, &c. Vide pa. 33. num. 9
De communi Virginum.
Vide pa. 41. num. 1. & sequentibus, & pag. 145.
num. 6.
Et quinque fatuæ. Vide pa. 109. num. 8. & 9.
Vigilate itaque quia nescitis diem, &c. Vide
pa. 147. num. 13. & 14.
In die S. Thomæ Apostoli.
Vide supra Dominica in Octaua Raschæ.
In conuersione S. Pauli.
Circumfulsit eum lux. Tunc conuertimur, cum
res huius sæculi cognoscimus vt sunt. Vide
pag. 205. num. 3.
Et omnis qui reliquerit domum, &c. Hæc omnia
Deo adolenda sunt igne caritatis. Vide. pa.
145. num. 6. & 7. & 8.
In die Purificationis.
Omne masculinum ad aperiens vuluam. pagin. 23.
num. 19
In die S. Barnabæ, & de communi Apostol.
Hoc est præceptum meum vt diligatis inuicem. Vi-
de multa de caritate Dei, & proximi pa. 38.
num. 8. & 9. pa. 36. num. 1. pa. 37. nu. 4. pa. 39
num. 3. pa. 139. num. 14. pa. 182. num. 2.
In vigilia S. Iohannis Baptiste.
Fuit in diebus Herodis. pa. 104. num. 8.
Cum sacerdote iungeretur Zacharias. pa. 30. nu. 10.
Sorte exiit vt incensum poneret. pa. 69. nu. 9. & 10.
& 15.
Altaris incensum. pa. 67. num. 1
In die S. Iohannis Bapt.
Quia nemo est in cognatione tua, &c. pa. 23. nu. 19.
In die S. App. Petri & Pauli.
Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.
Vide pag. 31. cap. 19. toto, in quo agitur de
ædificatione Ecclesiæ, & de eius dignitate.
Vide etiam pa. 41. cap. 24.
In die S. Mariæ Magdalene.
Fides tua te saluam fecit. Vide. pa. 130. num. 4.
Septem dæmonia ex ea eiecta sunt fontes pec-
cato. um omnium. Vide pa. 160. nu. 3.
In die Transfigurationis.
Vide supra in Dominica. 2. Quadragesimæ.
In die Assumptionis S. Mariæ virginis.
Maria optatam partem elegit. Vide pa. 42. nu. 2.
& 3. & pa. 70. cap. 9. late.
In die S. Michaelis.
De angelis vide multa pa. 65. toto cap. 7. Imi-
tari debemus eorum vitam, quia eorum so-
cij futuri sumus pa. 37. num. 2. & 4.
In die S. Francisci.
Iugum enim meum suauis est. pa. 117. num. 8.
In die SS. Apost. Simonis, & Iudæ.

Hæc

E V A N G E L I A.

Hæc mando vobis, vt diligatis inimicem. Vide Su-
pra in die S. Barnabæ.
In die omnium Sanctorum.
Sanctorum victoria ex Christo sunt. pag. 63.
num. 1. vide etiam eiusdem paginæ nume-
rum quartum. Beatorum preces quantura
omnibus profint, etiam non inuocantibus.
pa. 217. num. 2. De illis vide multa pag. 41.
num. 9. pa. 82. num. 6. & sequentibus. pa. 60.
nu. 5. & sequentibus. pa. 63. num. 4. De bea-
torum sollempnitate vide pa. 207. cap. 16. pag.
193. num. 4. & 5. pa. 40. num. 4. pa. 41. num.
6. pa. 171. num. 19. pa. 217. cap. 23. pa. 171. nu.
16. pa. 35. num. 6. & 8. pa. 36. num. 1. pag. 37.
num. 3. & 4. Significatur in templo. pag. 32.
num. 2. & 3. pag. 40. num. 4. pag. 41. num. 6.
in die dati ignis. pag. 212. nu. 3. in diebus for-
tium pa. 214. cap. 20. in septimo anno. pag.

217. cap. 23. & in Tubilæo. pagin. 220. cap. 25.
Cōtinet vniuersitatem bonorum omnium.
pa. 34. num. 3. Semper sui similis est, nec va-
rietatem recipit. pa. 36. num. 13. Non potest
bene in hac vita cognosci. pa. 37. nu. 3. Non
potest haberi nisi per patientiam, & perseue-
rantiam in bonis operibus. pa. 36. num. 10. &
sequentibus.
Beati qui lugent. pa. 138. num. 10. & 11. pa. 41. nu.
5. & 6.
Beati misericordes. Vide pag. 74. toto. cap. 11. &
pa. 96. nu. 1. pa. 146. num. 1. & sequentibus.
Beati qui persecutionem patiuntur, &c. pa. 34. nu.
1. pa. 71. num. 3. & 4.
Merceres vestra copiosa est in cælis. pag. 34. num. 3.
pag. 86. num. 10.
De virtutibus, quæ in hoc Euangelio tradun-
tur, vide. pa. 39. cap. 12.

F I N I S.

